

653 702

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ
СЛОВНИК
літописних
географічних
назв
Лівденної
Душі

Дарунок родини Стрижаків

Наукова бібліотека
Національного університету
«Києво-Могилянська
академія»

В словаре собран, исторически, географически и номенклатурно определен, прослежен в развитии и во взаимосвязях с другими образованиями, этимологизирован и оформлен в лексикографических статьях (их свыше 700) топонимикон, зафиксированный до начала XIV в. древнерусскими летописями в южной части Киевской Руси и на смежных территориях (в пределах УССР).

Для исследователей — лингвистов, историков, географов, этнографов, всех, кто интересуется вопросами происхождения собственных географических названий.

У словнику зібрано, історично, географічно і номенклатурно визначено, простежено в розвитку і взаємозв'язках з іншими утвореннями, етимологізовано та оформлено в лексикографічних статтях (їх понад 700) топонімікон, зафіксований до початку XIV ст. давньоруськими літописами у південній частині Київської Русі та на суміжних територіях (в межах УРСР).

Для дослідників — лінгвістів, істориків, географів, етнографів, усіх, хто цікавиться питаннями походження власних географічних назв.

Відповідальний редактор

О. С. Стрижак

Рецензенти

М. Я. Бріцин, М. Ф. Котляр,

О. Б. Ткаченко

Редакція мовознавства

Е $\frac{4602020000-012}{M221(04)-85}$ БЗ-11-22-85

© Видавництво «Наукова думка», 1985

ПЕРЕДМОВА

Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі і суміжних земель (у межах Української РСР) присвячено вивченню походження топонімів, датованих IX—XIII ст., локалізованих на цій території і зафіксованих давньоруськими літописами. Об'єктом етимологічних досліджень, які є одним з найголовніших завдань вітчизняної топоніміки, тут стали, відповідно до прийнятого в радянській науці членування власних географічних найменувань, як на макротопоніми, насамперед, назви значних територій (*Велика Скѣѣ, Воспорика, Задес(ь)нѣ; Кѣманьска[я], земля; Погорина, Поле, Полѣсьє, Рѣсь, Сармати, Тѣмѣторокань, Ъкраина*), гірських (*Горы*) й лісових (*Голѣбыи*) масивів, морів (*Понт(ь)ское, Рѣьское, Сѣрозььское*) й под., власне топоніми, рідше мезотопоніми, куди відносять назви поселень (пор.: *Бѣзьськѣ, Деревичь, Кѣевѣ, Новгородѣ Сѣверьськѣ, Оргощ, Трьполь, Іднѣчино* і т. ін.), гір (*Болѣдини, Хоревца, Щьковица*), островів (*Варажьськѣ, Хѣртичѣ*), річок (*Ал(ь)та, Вѣрѣськѣлѣ, Дѣнѣпрѣ, Калѣка, Катали, Лѣбѣдѣ, Припѣть, Семь, Сюбрли, Ъщица* та багато ін.), озер (*Надово*), боліт (*Дорогожичьское, Римьское*), гірл (*Дѣнѣпрьское*), борів (*Шеловѣ*), дібров (*Ратьмира*), лук (*Хоморьськѣ*), шляхів (*Грѣчьськѣ*) тощо, так і численні мікротопоніми, у першу чергу назви дрібних об'єктів, зокрема компонентів згаданих вище поселень (*Гора*), їхніх частин («кінців») (*Копыревѣ*), торжків (*Бабинѣ*), дворів (*Великѣ, Горѣдинѣ, Кѣнажѣ*), токів (*Игорево, «гѣмно»*); археологічних («городище» *Ъкомль*), архітектурних (церкви: *Канѣвська, Сѣмѣна Богородица Десѣтинѣна*; божниці: *Лѣтська, Тѣрова*), оборонних (*Обѣровѣ, Половѣцьськѣ вал*) та ін. (міст *Обрамль*; ворота: *Єпископли, Нѣмьцьськѣ*) споруд; внутрішніх комунікацій («ѣвозѣ» *Боричевѣ*; перевіз *Кѣвѣсьськѣ*; броди: *Витичевськѣ, Инжирѣ*); гідрорельєфів (рінь *Перѣна*) та ін. (узгір'я

Видобьчѣ, урвища («слѣдвы») Дорогожичьськѣ, бугор Витичевськѣ; могили: Галичина, Дирова, Ольгова) рельєфів; водних (струмок *Рѣчаи*); спелеооб'єктів (печери: *Варажьська, Домамира*), мікропросторових (поля: *Перепетово, Рожьне(є)*; нива *Нѣмѣтина*) та ін. (*Боровѣ, Зѣбриньчѣ* і под.) об'єктів. Словник є безпосереднім продовженням і наслідком тривалої науково-дослідницької роботи ономастів Інституту мовознавства АН УРСР¹, що завершилася виходом у світ «Словника гідронімів України» (К., 1979.—781 с.), монографії «Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках» (К., 1981.—260 с.; далі ГУММЗ), а також багатьох інших ономастичних праць і задуманий як перша дискусійно-експериментальна частина серії етимологічних словників, що мають за певними історичними періодами виявити, всебічно описати й сприяти вивченню походження на базі, насамперед, вітчизняної та ін. документації й наукової аргументації комплексу географічних назв УРСР від найдавніших часів до наших днів і стати, таким чином, органічним компонентом повного зводу топонімії Слов'янщини (над підготовкою до його укладання працюють ономасти багатьох європейських країн).

Словник становить лексикографічну працю, де зібрано, географічно й хронологічно прив'язано, простежено в розвитку та взаємозв'язках з іншими аналогічними утвореннями, а також зроблено спробу пояснити чи синтезувати відомі вже версії походження топонімікону південної частини Київської Русі та контактних з нею територій, зафіксованого видатними історико-хронікальними, художньо-науковими, як і по-

¹ Стрыжак А. С. Этимологический словарь летописных географических наименований Украины.— В кн.: Проблемы восточнославянской топонимики. М., 1979, с. 69—76.

літико-ідеологічними, пам'ятками східних слов'ян — давньоруськими літописами.

Якщо нижня межа реєстру Словника (IX ст.) пояснюється початком датованого викладу подій і фактів вітчизняної історії, зокрема ономастичних, зафіксованих найдавнішими пам'ятками східнослов'янського літописання, виниклого, можливо, у X ст., але збереженого принаймні десь із XI—XII ст., то верхню (XIII ст.) визначено на основі прийнятої в радянському мовознавстві періодизації, за якою в XIII ст. завершується розвиток давньоруської мови, а в наступному (XIV ст.) вже безпосередньо виявляються особливості мов української, російської та білоруської.

Основне завдання цього Словника,— праці не тільки лінгвістичної, а, значною мірою, й історико-географічної,— звести широку фактичну та генетичну інформацію про кожен давньоруський літописний топонім нашої республіки, висвітлити вже тепер осягні глибини місцевого (а отже, й гідронімного як найтривалішого) розвитку, тісно пов'язаного з розбудовою матеріальної й духовної культури творців цієї системи назв, забезпечити виявлення шляхів і напрямів міграцій її носіїв та з'ясування їхньої ролі у визначенні історичної долі цієї частини Південно-Східної Європи. Хоч «темні» назви й не втрачають функціонального, а інколи й іншого значення, вони є, як правило, лише цінним резервом, який важко ввести в серйозний науково-теоретичний обіг. Тільки виходячи з лексем, про генезис яких зібрано якомога повніший матеріал, можна робити наукові висновки культурно-історичного, антропо-генетичного й мовознавчого, зокрема лексико-семантичного, стратиграфічного, історико-діалектологічного, словотвірно-словословинного, навіть орфографічного порядку. Відповідно лише на основі зведених таких слів можна створити надійну базу для розв'язання як численних питань суто назвознавчого характеру (напр., із спробами проникнення в коріні закономірності виникнення й формування давньоруського, праслов'янського, індоевропейського чи, можливо, й ностратичного топонімікону), так і багатьох інших, більш універсальних проблем, етно-, глото- й соціогенезу.

Стратиграфічні горизонти проникнення сучасної етимології в надра топонімії Північного Причорномор'я вже досягли шарів індоарійського² розселення, тобто часів, що вимірюються кількома тисячоліттями. Зрозуміло, що за період,

який минув відтоді, чимало власних географічних назв під дією тих або інших соціально-історичних чи етно-лінгвістичних причин докорінно змінилося. Розкрити втрачені генетичні зв'язки того чи іншого топоніма й повинні етимологічні студії, що передбачають як підготовчі й технічні, так і науковопошукові процедури, що разом визначають структуру кожної лексикографічної статті та Словника в цілому.

Основою етимологічного словника літописних топонімів Південної Русі, який складається з передмови (виклад основних його принципів, опис найголовніших завдань, будови, обсягу; вказівка на користувачів тощо), системи абеток (української, давньоруської, латинської й грецької), індексів і т. ін.,— є, звичайно, лексикографічна частина. Головний принцип організації цих компонентів абетковий: для списку текстувальних скорочень — український, для лексикографічної частини — давньоруський, для списку бібліографічних скорочень та індексів — зведені алфавітні ряди, створені з різних національних графічних систем, що сформувалися на базі кирилиці, латинського чи грецького алфавітів.

В індексах винесено всі використані в процесі опрацювання варіанти аналізованих топонімів, якщо вони не стали реєстровими словами (заголовками) статей, порівняльний, деривативний (похідний) та ін. матеріал. При кожному такому слові зазначено сторінку, на якій воно вживається.

Лексикографічна частина Словника об'єднує етимологічні статті (їх понад 700), розміщені відповідно до давньоруської азбуки. Вони можуть бути простими, коли розглянуто назву одного географічного об'єкта, і зведеними, якщо під одним і тим же заголовком уміщено дві чи більше простих статей, що, відповідно, охоплюють стільки ж географічних об'єктів. Етимологічна характеристика при цьому може бути спільною, в разі генетичної спорідненості назв, або різною — за умов омонімії чи відмінних особливостей їхнього розвитку. Кожний такий структурний компонент зведеної статті нумерується відповідною римською цифрою. Порядок розміщення структурних одиниць при цьому визначається алфавітом перших літер номенклатурних термінів (бол., вул., г-ще, зат., пр. і т. ін.; див. список умовних скорочень), а на випадок їхньої однойменності (мм., сс., рр. тощо) — вторинними характеристиками географічних об'єктів (вл., л., п.) чи опорних слів локалізаційної частини статті. Пор.:

БОГЪ, пр.: І. вп. в Дніпр-Бужський лим. Чорного моря; суч. *Південний Буг...*

П. як (?) л. Дніпра; суч. *Оріль...* (див.: *Бгълъ, Бгъла, Ерель* (див.).

До реєстру Словника віднесено літописно засвідчені власні географічні назви вказаної території, позначені датами до 1300 р.

Заголовні (реєстрові) слова подаються в повній лексичній формі без будь-яких скорочень (а, отже, й надрядкових та ін. знаків) чи надлишкової інформації (пор.: *Черниговъ*, а не *Щерниговъ*), хоч трапляються й словосполучення ти-

² *Трубачев О. Н.* Лингвистическая периферия древнейшей славяны. Индоарийцы в Северном Причерноморье.— В кн.: Славянское языкознание: VIII Междунар. съезд славистов.— М., 1978, с. 386—405; его же: Indoarica in Северном Причерноморье: Исследования. Интерпретация. Реконструкция.— СЯ, № 2, 1981, с. 3—21; его же: Языкознание и этногенез славян: Древние славяне по данным этимологии и ономастики.— В кн.: Славянское языкознание: IX Междунар. съезд славистов. Киев, сентябрь, 1983 г. Доклады советской делегации.— М.: Наука, 1983, с. 231—270.

пу «и-Щернигова», тобто «ис Чернигова» < «изъ Чернигова»). Усі такі топоніми як реконструйовані з непрямих відмінків та загальноприйнятих у вітчизняному літописанні скорочених слів (найчастіше назв культових споруд і їхніх комплексів, поданих під «титлами»), так і вживані в своєму «повному» вигляді загально оформлено відповідно до чинної практики давньоруського лексикографування (пор. об'єднання в один абетковий розділ утворень, що починаються, наприклад, на Е, Ё, Іѣ; З, С, Ѡ; И, І, І; У, Ѡ, ОУ; Ф, Ѡ тощо, як і в «Матеріалах для словаря древнерусского языка». Спб., 1893—1903.— Т. I—III І.І. Срезневського, але диференційоване вживання букв А після приголосних, Іѣ — після голосних і т. ін.).

Після заголовного слова в Словнику наведено номенклатурний термін, який відносить об'єкт називання до певного географічного типу і є нерідко своєрідним сигналом про історичні масштаби функціонування означуваного топоніма (так, макрорегіони є, звичайно, давнішими за назви поселень і складають разом з ними генетично різномірну систему). Номенклатурні терміни подано українською мовою у відповідно скороченій формі (за наявності літописних відповідників вони наводяться в дужках і лапках); пор.:

ВСЕВОЛОЖЬ: І. м. («городъ»), у Волинськ. землі...

ІІ. м., в Чернігівськ. землі...

ІІІ. м-р («манастырь»), в ур. Видубичі, побл. давн. Києва...

ГАИ, ур. («нѣкое мѣсто»)... у Волинськ. землі...

ГЪЛТА, р. («ръка»), л. Псла л. Дніпра, у Переяславськ. землі...

Як видно з наведених прикладів, після номенклатурного терміна (коли це можливо) вказано місце власної географічної назви (точніше, її об'єкта застосування) в топонімічному ландшафті (географічній системі) краю. Локалізаційна частина етимологічної статті є не тільки основним елементом обґрунтування причини внесення аналізованої назви до реєстру Словника, але й вказує на той простір, де або поблизу якого (в широкому розумінні) треба шукати ключ до розв'язання відповідної генетичної проблеми.

У Словнику застосування географічного методу здійснено, коли це можливо, в двох (і більше) хронологічних площинах — давньоруській (за землями, басейнами річок, морів чи конкретними поселеннями й под.) і пізнішій, власне українській, — за чинним на той час політико-адміністративним (територіальним) устроєм (поділом) для ойконімів, хоронімів, оронімів і т. ін., а також за так званім гідронімним ланцюжком — для назв проточних вод, коли найменування тієї чи іншої річки доводиться до однієї з основних водійм гідронімійної мережі України (чи суміжних земель); пор.:

ЗВЪРЬЯ, р., л. Дністра; Галицьк. земля; суч. *Зубря*...

КАЛЪКА (-И), р. (рр.), в Половецьк. полі; суч. рр. *Кальміус* (вп. в Азовське море) і її пр. *Кальчик*...

У випадку зникнення (або перейменування) об'єкта чи неможливості точного територіального опису в Словнику дано лише гіпотетичну просторову характеристику (-и), що впливає з літописного контексту, або ж така характеристика відсутня взагалі; пор.:

КАМЕНЬЦЬ ИЗАСЛАВЛЬ, м. («градъ»), у Волинськ. землі.; можливо, суч. *Камінь-Кашірський*... Вл... Якщо це не два різн. пос.: *Каменьць* (див.) та *Изаславль* (див.)...

Важливого значення надається в Словнику часовій характеристиці використаної інформації, що пояснюється лімітуванням топонімного реєстру давньоруським періодом. Варіанти реєстрових слів подано панхронічно. Тим самим укладачі Словника прагнули простежити, якщо це можливо, реальний характер топонімної динаміки аж до наших днів. У зв'язку з цим тут наведено (в окремих випадках з точністю до століття чи його певних частин — початку, середини, кінця і т. ін.) не тільки дату, під якою подано аналізовану назву у відповідному джерелі, що має відносне значення, — насамперед, для хронологічного впорядкування групи прикладів, узятих з одного джерела, — але й час (один раз у словниковій статті) створення самого джерела, що носить вирішальний і домінуючий характер. Перша дата вживається перед синхронізованим цитованим матеріалом, друга (в дужках) — після нього, перед паспортизацією джерела. Якщо вона приблизна, перед нею ставиться знак ~. Крім того, в паспортизаційній частині після аббревіатурного позначення назви джерела може стояти рік його опублікування, якщо таких публікацій було кілька. Скорочений варіант власної назви кожного використаного літопису, його списку або іншого джерела наводиться, звичайно, не більше одного разу в словниковій статті. Окремо, — за певними номенклатурними, структурними та іншими типами, — групуються, а, отже, й датуються похідні, споріднені, допоміжні й подібні лексичні утворення.

Недатований літописний матеріал має відповідну вказівку (б. д.; один раз до синхронного матеріалу) у препозиції; пор.:

ПРИПЕТЬ... б. д., ...рѣки Десна *Припеть*... а друзи сѣдоша межю *Припетью* и Двиною (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 4, 6).

ПЕРЕАСЛАВЛЬ (РЪСЬСКЫИ)... 907, 945, ...возьмутъ мѣсачное... первое ѿ города Києва... и [ис] *Переаславла* (т. ж.. 48—49);

на Киевъ... Черниго... *Переаславль*... (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 31)... к. XIV — поч. XV ст., А се Киевскыи гради... *Переяславль*. Руський (XV ст., НЛСХС. Сп. Археограф. ком., 447)... 907, на Киевъ... Черниговъ... *Переяславль*... Полѣтескъ... Ростовъ... Любечъ (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 22)...

Похідні: 1089, ...городъ *Переяславський*... (ПСРЛ, II, 1962, 208—209, 211);... 1149, *Переяславци* (НЛСХС, 138)...

Залежно від аналізованого матеріалу та завдань конкретного дослідження в словникових

статтях, крім послідовного (основного) способу організації використаного матеріалу, можливе також (як виняток) — його ретроспективне (чи змішане) розміщення; пор.:

АЛ(Ь)ТА, р. («рѣка», «река») ... у давніш. сп. при цьому топонімі відсутній номенклатурн. термін...; пор. (тут датування дж. ретроспективне): 1002, ... на *Алту* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI...); ...1015, на *Алтѣ* (XVI ст., ПСРЛ, XXIII...); на *Льтѣ* (1519 р., ПСРЛ, VIII...); 1002, ... на *Льто* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962...)...

КААЛЫ, р. («рѣка»), в Половецьк. полі; тепер не простежується; як р. *Берда*, вп. в Азовське море...

Частина локалізаційного контексту, що починається сполучником «як», означає: «як гадає... (ють), аналізований об'єкт можна отождествити з р. Бердою, що впадає в Азовське море».

Із локалізацією тісно пов'язана ідентифікація давньоруської назви з її сучасним лексичним відповідником:

КОЛОМЫЯ ... м. *Коломия* І.-Ф. ...

ЛИСТЬВЪНЪ... пор. ще: *Великий Листвин*, с. Чрг; *Листвин*, с. Жт і р., л. Норину л. Ужа...

Якщо для аналізованої назви (чи об'єкта її застосування) в сучасній топонімійній системі України належного відповідника не виявлено, на це також робиться відповідна вказівка; пор.: **ХЫРИЯ, р.** («рѣка»), на Дніпровськ. Лівобережжі... тепер не простежується...

Після локалізаційно-ідентифікаційної частини словникової статті подано виявлені літописні та інші варіанти аналізованої назви, передані за принципом транслітерації й упорядковані відповідно до завдань та особливостей конкретної етимології.

Пріоритет серед джерел віддано найдавнішим літописам (видання 1962 р.), насамперед Лаврентієвському, або, в залежності від характеру першоваріантів, зокрема ступеня їхньої відповідності місцевим протоформам, — Іпатієвському. Інші публікації цих джерел, — давніші від яких є лише датовані XIIІ — першою половиною XIV ст. Синодальний список Новгородського першого літопису, в якому, на жаль, не збереглася дуже важлива початкова частина «Повісті временних літ» (до 1092 р.) і котрий ще чекає точного видання, — мають значні модернізації, скорочення, реконструкції та інші відступи від оригіналу, що змусило укладачів Словника обмежити їхнє використання або давати наведені в них варіанти в другу чергу; пор.:

МИКУЛИНЪ... суч. с. *Микулінці* Теребовлянськ. р-ну Тр; 1144, ... переємъ два города. Оушицю и *Микулнѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 311); ... възворити емоу Всеволодь Оушицю *Микоулинѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 316); .. 1675, ... Mikulinse, Podhause u Ternopol... (1776 р., ПСРЛ, XXXII. Лет. Панцырного и Аверки, 202)...

Ураховано й відповідно впорядковано також недатовані варіанти, наведені у вступних та інших частинах літописів, у примітках (поданих в дужках), додатках і под., що відбивають, як

правило, важливу інформацію, взятую літописцем із книжних, зокрема перекладних, фольклорних та інших матеріалів і характеризуються (мовно) часом їхнього створення; пор.:

МЕОТИЯ, країна («страна»), суч. *Надзав'я*; б. д., ... страны... *Меоти* (*меоти*) ... (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, 3); ...*меоти* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, 261); *Меотъ*... (ПСРЛ, I, 1846, 240); *Меоти* (2-га пол. XVII ст.; ПСРЛ, XXXIII, 10); 1155, *Мети* ... (т. с., ПСРЛ, IX, 204).

Якщо назву не зафіксував жоден із найдавніших списків, зокрема Лаврентієвський (1377 р.) чи Іпатієвський (~ 1425 р.), то, незважаючи на дату, під якою вона наводиться у будь-якому з інших джерел, віднесення її до давньоруського топонімікону є умовним, бо в такому випадку можлива інтерполяція пізніших компіляторів. Такі назви супроводяться приміткою: «До д.р. відноситься умовно».

Топоніми, що могли існувати в давньоруський період, але не були згадані жодним із перших літописів чи їх навіть у пізніших списках не позначено датами до 1300 р., не потрапили до реєстру цього Словника, оскільки вимагають спеціальної методики дослідження та викладу його наслідків.

Після літописних подано варіанти, взяті з інших джерел, що кінце потрібно як для доведення, коли це можливо, динаміки аналізованої назви до наших днів та обґрунтування запропонованої ідентифікації, так і для цілей, власне, етимологічного порядку.

Відповідно до сучасної методики ономастичних досліджень (застосування закону ряду) огляд варіантів, як і сам процес етимологізування, можуть і повинні, за наявності відповідного матеріалу, супроводжуватися порівняннями чимось споріднених утворень, узятих з різних територій і мов, що здійснюється за допомогою позначки «пор.»:

РОДЬНЬ, м., в Київськ. землі, біля гирла р. *Рось*... Пор.: *Роднянівка*, передм. м. Сквири Кв...; с. *Родня* Могильовськ. обл. БРСР; д. *Логъ въ Роднѣ* в кол. Новгородськ. землі... тощо.

Після порівнянь можуть подаватися похідні від аналізованого топоніма; пор.:

РОМЬНЪ, м., ...суч. м. *Ромні*... См. Похідні: 1552, ...уходы *Ромѣвъщицзна* (...помилк., зам. **Ромѣвъщицзна*); 1638, волость *Руменскую* (1730 р., Величко, IV, 272), *Роменский* пов. (т. ж., 136), .. 1644, держава *Руменская*...; 1649, Гаврыло *Роменецъ*...; *Макаръ Роменский*... сотня *Ромонская*...; XVIII ст., *Роменщина*; XIX ст., х. *Роменчикъ* у Полтавськ. губ.; суч... *ромен'и*...

Укладачі Словника, розробляючи ту чи іншу частину лексикографічної статті, виходили з того, що дуже важливим фактором як у посиленні інформативності, так і в забезпеченні нереконструктивності пропонуваніх версій є оперування максимальним, якомога чисельнішим матеріалом. Ця настанова стосується й тієї частини лексикографічної статті, в якій міститься хоч би й короткий огляд спроб пояснити походження аналізованого топоніма.

Принагідно зазначимо, що початкове «Як від (із)» оглядово-етимологічних частин лексикографічної статті означає: «Як гадає (-ють деякі) дослідник(и), аналізована назва може походити від (із)» або (без приймеників), що вона є певним утворенням, походження якого пояснюється далі.

Давньоруська літописна інтерпретація походження назв, як і всяка інша тогочасна інформація, що спирається на доступні літописним писемні та усні матеріали, як правило, знаходить своє місце в тій частині словникової статті, яку присвячено подачі варіантів. Що ж до іншої, звичайно, пізнішої, донизованої чи, власне, наукової етимології, то вона подається наприкінці кожної такої статті. Характер, а отже, й обсяг етимологічної розробки в кожному конкретному випадку залежить від мовної належності, ступеня затменості, структури, характеру розвитку та ін. особливостей аналізованої назви, а також інформації про неї.

Безпосереднє завдання такої розробки — виявити та мовно прив'язати етимон, тобто слово чи групу слів, які було покладено в основу заголовної назви, незалежно від того, був це апелятив (загальне слово) чи якась власна назва — осіб (антропонім), мешканців (катойконім), народів (етнонім), міфічних осіб (міфонім), географічних об'єктів (топонім) і т. ін. Етимологізування самих же етимонів не входило в обов'язки укладачів Словника, вони належать до компетенції спеціальних праць. Тому в Словнику є немало лаконічних, структурно-словотвірних етимологічних побудов типу:

БОБРЬКА, р. ... Іменник на -ьк(а) від д.-р. *бобръ* «бобер»...

ВАСИЛЬКОВЬ, двір («дворъ») ...Посесив на -ов- від д.-р. християнського імені *Васил(ь)-ко*...

ГОРОДЪ, м.. Семантичним способом від д.-р. *городъ* (<*gord) «укріплене поселення, фортеця»... тощо.

Пояснювальна частина тут указує, що аналізована назва є іменником, присвійним прикметником — «посесивом» (можливі також «релятиви» — відносні прикметники, «ад'єктиви» — тут «якісні прикметники», вони ж «квалітативи» тощо), утвореним за допомогою певних афіксів або семантичним способом, тобто шляхом перетворення апелятива у власну назву або однієї власної назви в іншу (походження вихідних слів у такому випадку треба шукати у відповідних словниках, як про це вже зазначалося).

Однак не «структурно-словотвірні» етимології визначають обличчя Словника: вимога подавати етимон, особливо темний, мовно визначенням спричиняється нерідко до ширших генетично-пошукових операцій із залученням значного порівняльного, деривативного, реконструктивного та ін. матеріалу, належного до історії питання. Назви, які продовжують і далі викликати сумніви, вагання, суперечки або залишаються неясними, супроводжуються відповідними вказівками; пор.:

БАКОТА, м. .. Назва темна. Зважаючи на хитання в вокалізмі (*Бакота, Бекота, Bokota*,...

Бакут, Бокутъ, Бѣкъта), ...ст.-укр. *боуката* (з молд. *букатъ* «шматок»)... білор. *букота* «гора округлої форми».

КРЫОВЪ, р. ... Назву, очевидно, перекручено; із **Крылов(о)*?

РЬСЬ, р. ... Назва темна...

Наведену в Словнику інформацію, зокрема номенклатурну атрибуцію об'єктів, їхню географічну локалізацію та ідентифікацію, хронологію і характер варіантів, допоміжний, порівняльний та інший матеріал, гіпотези дослідників-попередників, контрверси до них, як і все, залучене з якихось джерел, документовано (паспортизовано), тобто підтверджено вказівкою на використані праці (друковані, архівні, експедиційні та інші, зокрема належні Інституту мовознавства АН УРСР, ЦНБ АН УРСР тощо). При цьому джерела позначено хронологічно, тобто подано не тільки їхню скорочену назву, том, випуск, частину, рік видання як диференційну ознаку, назву літописного списку, сторінку, а й час написання (на початку паспортизації) — рік, століття тощо.

Авторські (редакторські) вставки — примітки до цитат беруться в квадратні дужки [] й позначаються відповідними ініціалами (або ремаркою «В. ред.»), варіанти до аналізованих слів — у круглі дужки (); перед реконструйованими утвореннями ставиться * («зірочка»); знак // (дві «косих» лінії) вказує на паралелізм у вживанні слів чи їхніх компонентів, а «стрілочка» > (<) — на напрям фонетичних (рідше інших) змін; слова або словосполучення, що розкривають семантику тих чи інших лінгвістичних одиниць, подаються в лапках «»; у транскрибованих назвах (текстах) наголос ставиться перед наголошеним складом, а «знак пом'якшення» (кома) — вгорі після м'якої приголосної; цитати, позначені однією й тією ж датою (або ремаркою б. д.) у препозиції, розділяються звичайною комою, яка ставиться після паспортизації. У всіх інших випадках розділові знаки вживаються відповідно до традиції та нині чинного правопису, а в цитатах зберігаються без змін *.

До Словника додається індекс використаних лексем, який ділиться на три частини: кириличну, латинську й грецьку. В основу розміщення матеріалу, в якому домінує ономастика, покладено зведені алфавітно-транскрипційні ряди, створені за графіко-фонетичним принципом з охопленням тих знаків, що за їхньою допомогою оформлено використаний лексикон.

З метою економії місця в індексі об'єднано ряд близьких за написанням слів, які різняться переважно своєю флексією чи словотвором. Об'єднання здійснено за допомогою дужок: слово читається при цьому як із компонентом, узятим у дужки, так і без нього.

У випадку апелятивно-ономастичних повторень на одній і тій же сторінці до індексу виносяться лише власні назви. Коли ж вони у словниковій статті (джерелі) вживаються лише з

* З технічних причин деякі давньоруські букви замінені українськими.

малої літери, як і апелятиви, то таке ж написання зберігається і в індексі, де спочатку йдуть лексеми, згруповані за давньоруською (латинською, грецькою) графікою, без додаткових над- і підрядкових знаків, а потім усі інші з відповідними ускладненнями.

Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі уклали (в дужках указано території, а також найголовніші топоніми поза ними, необхідну інформацію про які забезпечує відповідний автор; його ініціали подано після кожної написаної ним статті): І. М. Железняк — І. Ж. (Київська земля і м. Київ, без топонімів: *Києвъ*, *Хорєвица* й *Цьковица*), А. П. Корепанова — А. К. (територія Полісся, а також назви *Сльишь* та ін.), Л. Т. Масенко — Л. М. (Галицька земля й райони Пониззя), О. С. Стрижак — О. С. (Середньо- й Нижньонадніпрянське

Лівобережжя, Крим, а також топоніми: *Доньць*, *Дѣнаи*, *Дѣнѣпръ*, *Дѣнѣстръ*, *Києвъ*, *Рѣсь* тощо). Уклала покажчики й здійснила технічне оформлення Словника О. П. Карпенко; взяла участь у технічному оформленні тексту й перевірила цитати О. А. Поріцька. Підготував принципи побудови Словника й передмову до нього О. С. Стрижак.

Авторський колектив Словника висловлює щирі подяку установам і особам, які взяли участь у збиранні матеріалів, читанні й рецензуванні Словника, у підготовці його до видання.

Усіх, хто користується Словником, просимо надсилати зауваження та побажання до нього на адресу: 252001, Київ 1, вул. Кірова, 4, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР або 252601, Київ, вул. Репіна, 3, видавництво «Наукова думка».

авар.— аварський
авест.— авестійський
австр.— австрійський
адиг.— адигський
адмін.-тер.— адміністративно-територіальний
азерб.— азербайджанський
азійськ.— азійський
акад.— академік
Академич.— Академический
алан.— аланський
Алатирськ.— Алатирський
алб.— албанський
Александр.-Невск.— Александр.-Невская
алт.— алтайський, алтайські мови
АН — Академія наук
англ.— англійський
англосакс.— англосаксонський
ант.— антський
апр.— апрель
араб.— арабський
арабсько-тур.— арабсько-турецький
арк.— аркуш
Арм ССР — Армянская ССР
арх.— архангельський
Археограф.— Археографическая
Археолог.— Археологический
археолог.— археологічний
Архивн.— Архивный
аф.— афікс
Б.— Большой
б.— берег, бік
бал.— балка
балк.— балканський
балт.— балтійський
балто-іран.— балто-іранський
балто-сл.— балто-слов'янський
БАН — Българската Академия на науките
Баркулабовск.— Баркулабовская
бас.— басейн
башк.— башкирський
бб.— береги
б. д.— без дати
Б. библиотечн.— Библиотечный
билинн.— билинний
бібл.— біблійний
бібл.-легенд.— біблійно-легендарний
білор.— білоруський
Б-ка — Библиотека
бл.— близько, ближче, близький
б. м.— без місця видання
б. м., б. р.— без місця і року видання
б. н.— без назви
бойк.— бойківський
бол.— болото
болг.— болгарський
болот.— болотяний

бот.— ботанічний
бр.— брід
б. р. вид.— без року видання
брет.— бретонський
БРСР — Білоруська Радянська Соціалістична Республіка
брян.— брянський
буд.— будинок
булг.— болгарський (старочуваський)
булг.-сл.— болгарсько-слов'янський
бурят.— бурятський
В.— Великий
в.— вік, век
вар.— варіант(и)
варязьк.— варязький
вв.— віки, века
вдм.— водойма
вдх.— водосховище
вед.— ведійський
вел.— великий
Верхн.— Верхній
верхн.— верхній
вид.— видання, видав
вин.— виноска
вип.— випуск
відм.— відмінок
візант.— візантійський
вірм.— вірменський
вірм.-половецьк.— вірменсько-половецький
Вл — Волинська область
Владимирск.— Владимирский
власн.— власний
в.-луж.— верхньолужицький
Вн — Вінницька область
водськ.— водський
вол.— волесть
вользькобулг.— вользькобулгарський
волинськ.— волинський
вологодск.— вологодський
Вологодско-Пермск.— Вологодско-Пермская
Воронцовск.— Воронцовский
Воскр.— Воскресенская
вост(очн)— восточний
влп.— владає, впадіння
Врг — Ворошиловградська область
В. ред.— відповідальний редактор
Врем.— Временная
Всесоюзн.— Всесоюзный
ВУАН — Всеукраїнська Академія наук
вул.— вулиця, вулиці
вып.— выпуск
Выш.— Высший
в'ят.— в'ятський
г.— год (після дат), город
га — гектар
газ.— газета
галицьк.— галицький

Галицько-Волинськ.— Галицько-Волинський
гальськ.— гальський
гг.— годы (після дат), города
генуезьк.— генуезький
геогр.— географічний
геол.— геологічний
герм.— германський
ГИИНС — Государственное издательство иностранных и национальных словарей
гідр.— гідронім
гідрограф.— гідрографічний
Гл. ред.— Главная редакция
гн.— географічні назви
ГО — Географическое общество
Гол. ред.— Главная редакция
гос.— государственный
гот.— готський
гр.— грецький
гражд.— гражданский
грам.— граматичний
гр.-р.— греко-руський
груз.— грузинський
губ.— губернія
губерн.— губернский
гун.— гунський
гунно-булг.— гунно-булгарський
гунно-тюрк.— гунно-тюркський
Густ.— Густинская
гуц.— гуцульський
г-ще — городище
д.— деревня
дав.— давальний (відмінок)
давні.— давній
даксько-фрак.— даксько-фракійський
д.-англ.— давньоанглійський
датськ.— датський
д.-бактр.— давньобактрійський
д.-балк.— давньобалканський
д.-балт.— давньобалтійський
д.-болг.— давньоболгарський
Двинск.— Двинский
д.-вірм.— давньовірменський
д.-в.-нім.— давньоверхньонімецький
дворян.— дворянский
д.-гр.— давньогрецький
дд.— деревни
действ.— действительный
дек.— декабрь
депутат.— депутатский
держ.— державний
д.-євр.— давньоєврейський
д.-європ.— давньоєвропейський
дж.— джерело, -а
джагатайськ.— джагатайський
див.— дивіться
дис.— дисертація
дифтонг.— дифтонг(ічний)
діал.— діалект(ний)
дієсл.— дієслово, дієслівний
д.-інд.— давньоіндійський
д.-іран.— давньоіранський

д.-ірл.— давньоірландський
 д.-ісл.— давньоісландський
 д.-норв.— давньонорвезький
 Дніп — Дніпропетровська об-
 ласть
 Дні — Донецька область
 догерм.— догерманський
 доі.-е.— доіндоєвропейський
 док.— документи
 дол.— долина
 донськ.— донський
 Доп.— Дополнение
 дор.— дорога
 досл.— дослов'янський
 д.-перс.— давньоперський
 д.-прус.— давньопруський
 д.-р.— давньоруський
 дравід.— дравідійський
 древ.— древности, древний
 д.-рим.— давньоримський
 друк.— друкарня
 д.-серб.— давньосербський
 д.-сканд.— давньоскандинавсь-
 кий
 д.-сл.— давньослов'янський
 д.-тюрк.— давньотюркський
 ДУ — державний універси-
 тет
 д.-уйг.— давньоуйгурський
 д.-укр.— давньоукраїнський
 дунайськ.— дунайський
 дунайсько-булг.— дунайсько-
 булгарський
 д.-ц.-сл.— давньоцерковносло-
 в'янський
 д.-чес.— давньочеський
 д.-шв.— давньошведський
 Евреиновск.— Евреиновский
 експ.— експедиція
 Ермолинск.— Ермолинская
 ест.— естонський
 етимол.— етимологічний
 европ.— європейський
 Єрмолаївськ.— Єрмолаївський
 Єрмолинськ.— Єрмолинський
 ж.— жіночий (рід)
 Жмойтск.— Жмойтская
 Жт — Житомирська область
 журн.— журнал(ьний)
 займ.— займенник
 закавказьк.— закавказький
 зал. ст.— залізнична станція
 зап.— записки
 за ред.— за редакцією
 застар.— застарілий
 зат.— затока
 зб.— збірник
 зв.— звід
 звор.— зворот
 збір.— зібрала
 Зк — Закарпатська область
 зменш.— зменшено, зменшений
 знах.— знахідний (відмінок)
 зоол.— зоологічний
 Зп — Запорізька область
 Зп.— Западний

зп.-р.— западнорусский
 Зх.— Західний
 зх.— захід(ний), західніше
 зх.-герм.— західногерманський
 зх.-європ.— західноєвропей-
 ський
 зх.-сл.— західнослов'янський
 ИАН — императорская Академия
 наук
 изв.— извод
 изд.— издание, издал
 изд-во — издательство
 илл.— иллюстрации
 имп.— императорский
 инж.— инженер
 иностр.— иностранный
 ин-т — институт
 Ипат.— Ипатьевская
 ист.— история, исторический
 і.-е.— індоєвропейський
 іллр.— іллірійський
 іллр.-епірськ.— іллірійсько-
 епірський
 ім.— ім'я, імен, імені, іменем
 іменн.— іменник(овий)
 ін.— інший
 індоарійськ.— індоарійський
 інформ.— інформаційний
 іншосл.— іншослов'янський
 іон.— іонійський
 Іпат.— Іпатіївський
 ір.— ірський
 іран.— іранський
 ірансько-фрак.— ірансько-фра-
 кійський
 ірл.— ірландський
 ісл.— іспанський
 істор.— історичний, історик
 істор.-геогр.— історико-геогра-
 фічний
 італ.— італійський
 І.-Ф.— Івано-Франківська об-
 ласть
 К.— Київ, Киев
 к.— кінець, кінець
 кабард.-балкарск.— кабардино-
 балкарский
 кабард.-черкеск.— кабардино-
 черкеський
 кавказьк.— кавказький
 казах.— казахський
 калм.— калмицький
 канц.— канцелярія
 Карамзинск.— Карамзинский
 картвел.— картвельський
 картогр.— картографічний
 Катерининск.— Катерининский
 качин.— качинський
 кашг.— кашгарський
 кашуб.— кашубський
 Кв — Київська область
 кельт.— кельтський
 кельто-герм.— кельто-герман-
 ський
 кельто-лат.— кельто-латинський
 київськ.— київський

кипчацьк.— кипчацький
 кирг.— киргизький
 кіммерійськ.— кіммерійський
 кінц.— кінцеве
 кл. ф.— клична форма
 кн.— книга (у бібліогр. описах)
 кн.— князь (перед особовим іме-
 нем), князівський
 кн-во — князівство
 книжн.— книжний
 К° — компанія
 козацьк.— козацький
 кол.— колишній
 комисс.— комиссия
 Комисс.— Комиссионный
 конф.— конференція
 Крв — Кіровоградська область
 крим.— кримський
 крим.-тат.— кримсько-татарсь-
 кий
 крим.-тур.— кримсько-турець-
 кий
 Крм — Кримська область
 культ.— культурний
 куман.— куманський
 кург.— курган
 курд.— курдський
 курдак.— курдакський
 курськ.— курський
 Л.— Ленинград
 л.— ліва притока, лівий; лист
 (в бібліогр. описах)
 Лавр.— Лаврентієвська
 лат.— латинський
 латиськ.— латиський
 Лв — Львівська область
 леб.— лебединський (діалект
 горно-алтайської мови)
 Лебедевск.— Лебедєвська
 легенд.— легендарний
 Ленинградск.— Ленинградс-
 кий
 лет.— летопись
 летоп.— летописный
 лет-ц — летописец
 лим.— лиман
 Лит.— Литовська
 лит.— литовський
 лит.-прус.— литовсько-прусь-
 кий
 лів.— лівський
 лігур.— лігурійський
 лінгв.— лінгвістичний (лінг-
 вальний)
 літ.— літопис
 літер.— література, літератур-
 ний
 літоп.— літописний
 літоп.-легенд.— літописно-ле-
 гендарний
 літ-ць — літописець
 локальн.— локальний
 Лохвиц.— Лохвицький
 луж.— лужицький
 Львовск.— Львовская
 М.— Малий

М.— Москва (в бібліографічних скороченнях)
 м.— місто
 Мазуринс(ь)к.— Мазуринс(ь)-кий
 макед.— македонський
 манчж.— манчжурський
 мат.— матеріали
 меноніт.— менонітські
 мізійськ.— мізіійський
 місц.— місцевий (відмінок)
 Мк.— Миколаївська область
 м-ко.— містечко
 мл.— молодший
 мм.— міста
 мн.— множина
 МНР.— Монгольська Народна Республіка
 мог.— могила
 молд.— молдавський
 монг.— монгольський
 монгор.— монгорський
 мордовськ.— мордовський
 Моск.— Московський
 м-р.— монастир
 МРСР.— Молдавська Радянська Соціалістична Республіка
 надр.— надрукований
 наз.— називний (відмінок)
 найдавн.— найдавніший
 накл.— накладом
 напр.— наприклад
 нар.-етимол.— народноетимологічний, -но
 НРБ.— Народна Республіка Болгарія
 наст.— наступний
 н.-аттін.— новоаттінський
 наук.— науковий
 нац.— національний
 н.-гр.— новогрецький
 НДР.— Німецька Демократична Республіка
 н. е.— нової ери
 нем.— німецький
 ненум.— нenumерований
 несл.— неслов'янський
 Нижегородськ.— Нижегородський
 нижн.— нижній
 Никаноровск.— Никаноровская
 Никонівськ.— Никонівський
 Никонівск.— Никонівська
 нім.— німецький
 н.-луж.— нижньолужицький
 Нов.— Новий
 Новгородс(ь)к.— Новгородская, Новгородський
 Новоросс.— Новоросійський
 ногайськ.— ногайський
 норв.— норвезький
 норманськ.— норманський
 ностр.— ностратичний
 нп.— населені пункти
 н.-перс.— новоперський
 обл.— область, обласний

о-в.— острів
 о-ви.— острови
 о-во.— общество
 Од.— Одеська область
 од. зб.— одиниця зберігання
 одн.— одина
 оз.— озеро, озера
 окт.— октябрь
 олонещк.— олонещький
 Ольшевск.— Ольшевський
 оп.— опис
 орх.— орхонський
 орх.-енісей.— орхонсько-енісейський
 осет.— осетинський
 осм.— османський
 осн.— основа
 ост.— останній
 отд.— отделение
 офіц.— офіційний
 п.— права притока, правий
 паг.— пагинация
 панновськ.— паннонський
 Патриарш.— Патриаршая
 п-в.— півострів
 Пг.— Петроград
 Пд.— Південний
 пд.— південь, південний, південніше
 пд.-д.-р.— південнодавньоруський
 Пд.-Зх.— Південно-Західний
 пд.-зх.— південно-західний, південно-західніше
 пд.-прибалт.— південноприбалтійський
 Пд.-Сх.— Південно-Східний
 пд.-сх.— південно-східний, південно-східніше
 пед.— педагогічний
 перв.— перший
 передм.— передмістя
 передсл.— передслов'янський
 перм.— пермський
 перс.— перський
 перш.— перший
 пехл.— пехлевійський (середньоперський)
 печенізьк.— печенізький
 Пискаревск.— Пискаревський
 підкарпатськ.— підкарпатський
 пізн.— пізніший, пізніше
 Пл.— Полтавська область
 пл.— плем'я, племена, племінний
 Пн.— Північний
 пн.— північ(ний), північніше
 пн.-д.-р.— північнодавньоруський
 Пн.-Зх.— Північно-Західний
 пн.-зх.— північно-західний, північно-західніше
 ПНР.— Польська Народна Республіка
 пн.-рос.— північноросійський
 пн.-сл.— північнослов'янський

Пн.-Сх.— Північно-Східний
 пн.-сх.— північно-східний, північно-східніше
 pobl.— поблизу
 пов.— повіт(овий)
 Погодинск.— Погодинський
 Погодинськ.— Погодинський
 по-гр.— по-грецькому
 под.— подібний
 подгот.— підготував
 подільськ.— подільський
 пол.— половина
 полаб.— полабський
 по-лат.— по-латинському
 поліськ.— поліський
 політ.— політичний
 половецьк.— половецький
 Полт.— Полтавський
 польськ.— польський
 помилк.— помилковий, помилково
 поморськ.— поморський
 пор.— порівняте
 пос.— поселення
 посл.— останній
 Постниковск.— Постниковський
 по-тат.— по-татарському
 поч.— початок, починається
 Початк.— Початковий
 пр.— притока
 прабулг.— прабулгарський
 прагерм.— прагерманський
 пракрит.— пракритський
 прасл.— праслов'янський
 преф.— префікс(альний)
 приб.— прибавлення
 прибалт.— прибалтійський
 прибл.— приблизно, приблизний
 прикм.— прикметник
 прилож.— приложение
 прим.— примечание, примітка
 припонтійськ.— припонтійський
 присвійн.— присвійний
 прізви.— прізвище
 пров.— провулок
 продолж.— продовження
 простран.— просторна
 прот.— протока
 проф.— профе(с)ор
 прус.— пруський
 псевдоетимол.— псевдоетимологічний
 Псковск.— Псковская
 Публичн.— Публичний
 пят.— п'ятий
 р.— річка, рік (після дати)
 рад.— радянський
 Радзивілівськ.— Радзивілівський
 разд.— раздельный
 Рв.— Ровенська область
 ред.— редакція
 рец.— рецензія
 Рец.— рецензент
 римськ.— римський

рис.— рисунок
р-н — район
род.— родовий (відмінок)
розм.— розмовний
рос.— російський
роsl.— рослина
росс.— російський
рр.— річки
РРФСР — Російська Радянська
Федеративна Соціалістична
Республіка
рук.— рукав
рукоп.— рукопис(ний)
рум.— румунський
Румянцевск.— Румянцевский
руск.— руский
руськ.— руский
руч.— ручай
р.-ц.-сл.— русько-церковносло-
в'янський
рязанськ.— рязанський
с.— село (перед власною на-
звою), сторінка, стовпець
саг.— сагайський (діал. хака-
ської мови)
санск.— санскрит
сари-югур.— сари-югурський
сармат.— сарматський
Сб.— Сборник
Св.— Свезка
св.— свод
с.-в.-нім.— середньовісхньо-
мецький
с.-гр.— середньогрецький
с. е. и. в.— собственной его импе-
раторского величества
семіт.— семітський
Сенат.— Сенатская
сент.— сентябрь
серб.— сербський
серб.-луж.— серболужицький
серб.-ц.-сл.— сербськоцерковно-
слов'янський
серед.— середина
середн.— середній
сибірськ.— сибірський
Симеоновск.— Симеоновская
Синодальн.— Синодальный (-ий)
сілезьк.— сілезький
сіндомеотськ.— сіндомеотський
с.-іран.— середньоіранський
сірійськ.— сірійський
сканд.— скандинавський
скіф.— скіфський (належний
іранській мові, засвідчений
епіграф. пам'ятками Пн. Над-
чорномор'я)
скіфсько-балкан.— скіфсько-
балканський
скіфсько-осет.— скіфсько-осе-
тинський
скороч.— скорочено
сл.— слов'янський
с.-лат.— середньолатинський
сл.-іран.— слов'янсько-ірансь-
кий

сл-ка — слобідка
словац.— словацький
словен.— словенський
словін.— словінсько-кашуб-
ський
словосп.— словосполучення
сл.-тюрк.— слов'янсько-тюрк-
ський
См.— Сумська область
Смоленськ.— Смоленський
смт — селище міського типу
согд.— согдійський
Сокр.— Сокращенный
сообщ.— сообщения
сост.— составил, составитель
Софийск.— Софийская
соц.— соціальний
соч.— сочинение
сп.— список
Спб.— Санкт-Петербург
спільноіран.— спільноіранський
спр.— справа
Ср.— Средний
с/Р — сільська Рада
ССР — Соціалістична Республі-
ка Румунія
СРСР — Союз Радянських Со-
ціалістичних Республік
сс.— села
СССР — Союз Советских Социа-
листических Республик
ст.— століття
старш.— старший
стат.— статистический
ст.-болг.— староболгарський
ст.-герм.— старогерманський
ст.-дат.— стародатський
ст.-інд.— староіндійський
ст.-ісланд.— староісландський
ст.-нім.— старонімецький
ст.-перс.— староперський
ст.-польськ.— старопольський
ст.-прус.— старопруський
стр.— струмок
ст.-р.— старорусський (див. д.-р.)
ст.-рос.— староросійський
ст.-серб.— старосербський
ст.-сл.— старослов'янський
ст.-укр.— староукраїнський
ст.-чес.— старочеський
Сузд.— Суздальская
Супрасль(ь)к.— Супрасль-
сь(ь)кий
сусідн.— сусідній
суф.— суфікс(альний)
суч.— сучасний
СФРЮ — Соціалістична Феде-
ративна Республіка Югославія
Сх.— Східний
сх.— східний, східніше
с.-х.— сербохорватський
сх.-балт.— східнобалтійський
сх.-герм.— східногерманський
сх.-сл.— східнослов'янський
сх.-тюрк.— східнотюркський
с-це — сільце

с-ще — селище
т.— том
табл.— таблиця
тат.— татарський
твер.— тверський
Тверск.— Тверской
т-во — товариство
тез.— тези(си)
тел.— телеуський
тепер.— теперішній
тер.— територія, територіальний
т. ж.— там же
т. зв.— так званий
тип.— типографія, типогра-
ф(иче)ський
Типогр.— Типографская
тис.— тисячоліття
тоб.— тобольський (діал. та-
тарської мови)
томськ.— томський
топогр.— топографічний
тох. А.— тохарська А.
тох. В.— тохарська В.
Тр — Тернопільська область
транскр.— транскрипція
трет.— третина, треть
Троицк.— Троицкая
трубч.— трубчевський
т. с.— те саме
тт.— томи
тур.— турецький
туркмен.— туркменський
тюмең.— тюмеңсько-татарський
тюрк.— тюркський
тюрко-араб.— тюрко-арабський,
тюрко-арабізований
тюркол.— тюркологічний
тюрко-монг.— тюрко-монголь-
ський
тюрко-сл.— тюрко-слов'янський
УАН — Українська Академія
Наук
убих.— убихський
Уваровск.— Уваровская, -ський
угор.— угорський
удмурт.— удмуртський
уездн.— уездний
Уж.— Ужгородський
узб.— узбецький
уйг.— уйгурський
ук.— указатель
укр.— український
Унив.— Университетский
универс.— университет
УНР — Угорська Народна Рес-
публіка
ур.— урочище
урал.— уральський
урартськ.— урартський
УРЕ — Українська Радянська
Енциклопедія
УРСР — Українська Радянська
Соціалістична Республіка
УСЭ — Украинская Советская
Энциклопедия
утвор.— утворено

учен.— учений
 ф.— фонд
 фантаст.— фантастичний
 филол.— филологический
 фіз.— фізичний
 фін.— фінський
 фінік.— фінікійський
 фінно-угор.— фінно-угорський
 фолькл.— фольклорний
 фотомех.— фотомеханічний
 фрак.— фракійський
 франк.— франкський
 франц.— французький
 х.— хутір
 хакас.— хакаський
 хант.— хантійський
 Харат.— Харатейний (-ий)
 хеттск.— хеттський
 Хлебниковск.— Хлебниковский
 Хм.— Хмельницька область
 хозар.— хозарський
 Холмогор.— Холмогорская
 хр.— хроніка
 Хрк.— Харківська область
 Хрс.— Херсонська область

художн.— художній
 хх.— хутори
 ц.— церква
 центр.— центральний
 ЦНБ.— Центральна наукова
 бібліотека АН УРСР
 ц.-сл.— церковнослов'янський
 ц.-сл.-р.— церковнослов'янсько-
 руський
 щ.— церкви
 ч.— частина, часть; чоловічий
 (рід)
 чагат.— чагатайський (староуз-
 бецький)
 чв.— чверть
 черкеск.— черкеський
 Черниг.— Черниговский
 чес.— чеський
 четв.— четверть
 Чрв.— Чернівецька область
 Чрг.— Чернігівська область
 Чрк.— Черкаська область
 ЧССР.— Чехословацька Соціа-
 лістична Республіка
 чув.— чуваський

чч.— частини
 шв.— шведський
 шор.— шорський
 Эрмитажн.— Эрмитажный
 югосл.— югославський
 яз.— язык
 язичницьк.— язичницький
 якут.— якутський
 янв.— январь
 ятвязк.— ятвязький
 1-ша.— перша, -ий
 1-я.— первая
 2-га.— другая, -ий
 2-я.— вторая
 3-т(ь)я.— трет(ь)я
 4-та.— четверта
 4-я.— четвертая
 5-та.— п'ята
 5-я.— пятая
 В.— Band
 D.— Dil, Dział
 R.— Rocznik
 s.— Seite, Site, stronica
 z.— zeszyt

ДАВНЬОРУСЬКИЙ

А, Б, В, Г, Д, Е, Ж, З, І, Н, К, Л, М, О, П, Р, С, Т,
Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ъ, Ы, Ь, Ъ, Ю, Я, Ё, А, Ъ, Ж, Ъ,
Ж, Ө, Ү

УКРАЇНСЬКИЙ

Аа, Бб, Вв, Гг, Дд, Еє, Єє, Жж, Зз, Ии, Іі, Її, Йй, Кк, Лл,
Мм, Нн, Оо, Пп, Рр, Сс, Тт, Уу, Фф, Хх, Цц, Чч, Шш, Щщ,
Юю, Яя, Ьь

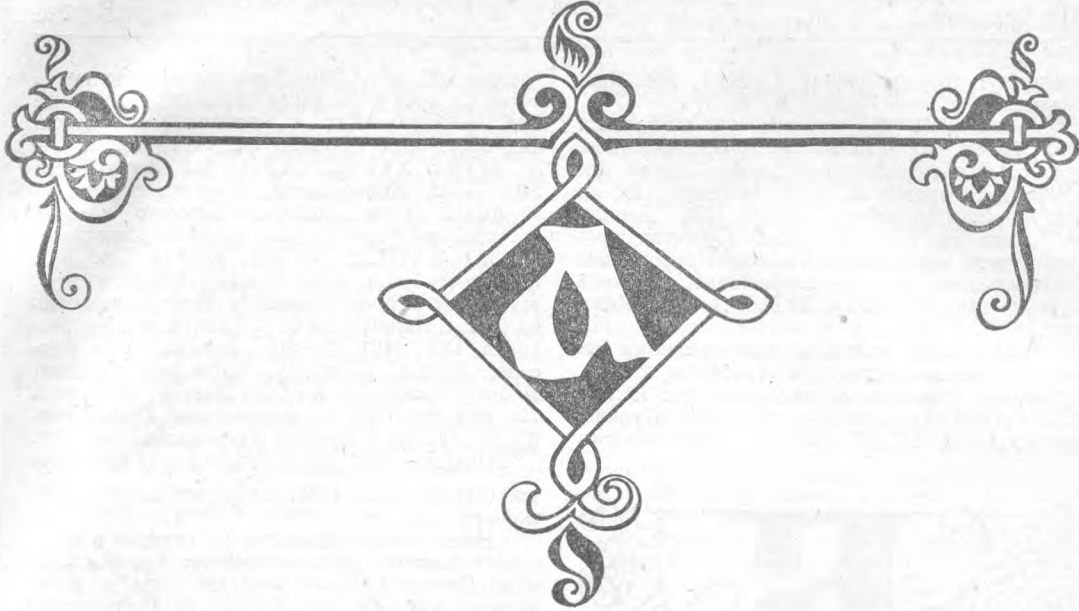
ЛАТИНСЬКИЙ

Aa, Bb, Cc, Dd, Ee, Ff, Gg, Hh, Ii, Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, Oo, Pp,
Qq, Rr, Ss, Tt, Uu, Vv, Ww, Xx, Yy, Zz

ГРЕЦЬКИЙ

Αα, Ββ, Γγ, Δδ, Εε, Ζζ, Ηη, Θθ, Ιι, Κκ, Λλ, Μμ, Νν, Ξξ, Οο,
Ππ, Ρρ, Σσς, Ττ, Υυ, Φφ, Χχ, Ψψ, Ωω

АЛ(Ь)ТА, р. («рѣка», «река»), п. Трубежа л. Дніпра; в Переяславськ. кн.-ві; суч. *Альта*, гирло в м. Переяславі-Хмельницькому Кв; 1015, Борись... не обрѣть Печенѣговъ возврати-ся и ста на *Альтъ* рѣць (поч. XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 262); 1019, 1068, на *Алтъ* рѣць (т. ж., 264, 270); 1015, Барись... идых х Киеву и ста на *Альте* рече (ПСРЛ, XXXI. Лет. посл. четв. XVII в., 50); у давнѣш. сп. при цьому топонімі відсутній номенклатурн. термін «рѣка», «река»; пор. (тут датування дж. ретроспективне): 1002, Борись... стал бѣ на *Алтъ* шатры... Ярослав... взыде... на *Алту* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 34, 39); 1015, на *Лту* (т. ж., 32), на *Алтъ* (XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 17; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 318); на *Льтѣ* (1519 р., ПСРЛ, VIII. Зп.-р. лет., 15; XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. 1-я лет., 80); 1002, Борису... не обрѣтишо Печенѣгъ... и ста на *Льтѣ*.. послании же придоша на *Льто* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 132—133).

Як споріднена з назвами: 1. бол. *Л(ь)то* (*Олто*) > *Ал(ь)та* (аналогічно до: оз. *Нево*, суч. Ладозьке, — р. *Нева*) (Стороженко, Борисполь, 509—518); 2. р. *Голтва*, м. *Полтава* тощо (див.: *Гѣлта*, *Гѣлтавъ*, *Лѣтава*); 3. в значенні «текти» (Стороженко, Оч., 203; пор. *литу*); інакше В. М. Брахнов (ВМБ, 43); 4. рр. *Alt*, вона ж *Olt*, *Alutus*, гр. *Ἀλοῦτα* л. Дунаю (СРР), лит. *Aluntā*, *Aluo(n)ta*, *Alantas*, латв. *aluōts* «джерело»; іран. *Алонта(с)* (бас. Каспійськ. моря) та ін. (Георгиев, ИСИЯ, 256; Мацневич, 25—26); 5. водних об'єктів: *Ἀλτα*з (Македонія), *Alto* (Іллірія), *Altina* (Паннонія, Нижня Мізія), *Altinum* (Венеція) й под., похідн. від д.-європ. гідронім. **el-*// **al-*, розширен. суфіксальн. -*t-* (Трубачев, 167, 248), і перенесена з Балканськ. п-ва (т. ж.; Стрижак, Сі-

веряни, 72). Виходячи з фіксованого бол. *Л(ь)то* > *Олто* // *Ал(ь)то* > р. *Ал(ь)та* (на фонетико-метонімічн. основі в зв'язку з занепадом редукован. і появою протетичн. *А-*), пор.: лит. *liėti*, латиськ. *liēt* «лити», лит. *lŭti*, латиськ. *līt* «дощити» (Иллич-Свитыч, II, 32—33); р. *Letanka* (з лит. **Letà*) п. р. *Неріс* (Вілія), корінь *let-* (//*lot-*//*lat-*) «текти» (*Būga*, I, 457) із праі.-є. **ele* «текти; пливти, лити» (т. ж., 310). Цікаво, що й на Скандінавськ. п-ві є р. *Alta*. О. С.

АНДРЬЄВЪ, м. чи с., як у Галицько-Волинськ. Русі (Нерознак, НДГ, 16); тепер не простежується; 1245, Данило воева о́коло Люблина... Василко... о́коло Бѣлоє. дворьскыи же *Сндрби*. по САНУ. а Вышата воева Подъгорье... Лахове... воеваша о́коло *Андрѣва* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 796).

Посесив від д.-р. особового ім. *Андрби*, вар. *Сндрби*, *Ондрби*; ст.-сл. *АНЪДРЕН*; пор. *АНЪДРЕА*; із д.-гр. *Ἀνδρέας* (Фасмер, I, 78). О. С.

АПОСТОЛЫ, м-р («монастирь»), побл. м. Володимира Волинськ. землі; суч. ур. *Апостольщина* (Махновець, Рук.) у м. Володимир-Волинський Вл; 1287, а Садовое еи Сомино же

далъ есмь кнагинѣ свое. и монастырь свои *Аплы* же создахи и своею силою. а село есмь коупилъ.

Березовичи... а тоє далъ есмь ко *Апль* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 904), монастырь... *Апостолы* (т. ж., 1843, 215); 1288, Въ монастырь свой *Апостолы* да еуангели опракось и *апостолъ* самъ списавъ (т. ж., 222).

Pluralia tantum від ст.-сл. *АПОСТОЛЪ* (гр. *αποστολος*) «посланець, проповідник» (Фасмер, I, 81), згідно з євангельськ. переказами — кожний із дванадцяти учнів Христа, яких він послав

проповідувати своє вчення (СУМ, I, 55). Див. *Святого Апостола Петра*. А. К.

АРЬБѢЗОВИЧИ, пос. або ур. в Галицьк. землі; попл. м. *Пльсьньскѣ* (див.), можливо, суч. с. *Гарбузія* Зборівськ. р-ну Тр; як бл. с. Підгірці Бродівськ. р-ну Льв (Барс., 2); як антропонім (Махновець, Рук.); 1232, Даниль же поиде со братомъ, и со *Александромъ Пльсьньскоу*, и пришедъ вѣа и. подъ *Арьбѣзовичи* (*арѣбоузовичи*), и великъ плѣ[н] приѣ. обрѣтисѣ во Володимѣрь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 770).

Семантичним способом від патроніма на -ичи; в основі антропонім *Арьбѣз(ов)ъ*; пор. *Арбузевъ*, новгородськ. посадник (Ук. ПСРЛ, I, 39). Як від двочленн. ім. **Арьбѣдъ* (Купчинський, Давн., 227). Л. М.

БАБИНЪ, торг («торжекъ», «торгъ»), в давн. Києві, навпроти Десятинної ц. (Петров, 119); суч. Десятинний пров. і вул. Володимирська, 4—6; як дрогоярди, щодо *торговища* на Подолі (Тихомиров, 100); 1147, *Бабинъ* торжекъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 318; ~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 353). И убиша его... волокоша... сквозъ *Бабинъ* торгъ до святей Богородици (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 110).

Посесив на -ин- від *баба*; можливо, відантропонім. походження; пор. 1424, Іоаннь *Дрютскій-Баба* (Ук. ПСРЛ, I, 309). Ще пов'язують із трофейн. статуями античн. богинь («*бабъ*») на цій площі (Воронин, 16). І. Ж.

БАКОТА, м. («город(ок)ъ», «замокъ») Галицьк. землі, суч. с. *Бакота* Кам'янець-Подільськ. р-ну Хм, на однойменн. р. (Машт.,

ДБ, 26; СГУ, 31); 1240, и въше во *Бакоту* (въ *бакоту*). и все Понизье приѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 789); 1241, приде ко *Бакотъ*... въ *Бакотъ*... оудержа *Бакоту*... на *Бакоту* (т. ж., 791), до *Бакоты* и Калиоуса (т. ж., 793); 1255, приѣхаша Татарѣ. ко *Бакотѣ* (т. ж., 828), посла сна си Льва на *Бакоту* (т. ж., 829); 1418, город *Бокоту* (XV ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., Лет-ц Вел. кн. Лит. Уваровск. сп., 99), Подольской земли... Каменецъ... Смотрич а Скалоу, а Черлении городокъ а *Бакоту* (т. ж., 101); б. д., на Смотрич же город *Бѣхѣтъ* поставилъ (XVII ст., ПСРЛ, XVII. Доп. к сп. Археолог. о-ва, 279), на Смотричы ж город *Бокут* (к. XVI ст., т. ж., Лет-ц Вел. князства Лит. и Жмойтск. Сп. графа Рачинского, 328), Каменецъ... потом Смотрич и *Бокутъ*... и Черлении

городок (т. ж., 329), Каменцу Подольскому... потом Смотрич и *Бакут* (к. XVII ст., т. ж. Книга Вел. князства Лит. и Жемоник. Евреиновск. сп., 390); б. д., *Бакота* [як серед польськ.—Л. М.] (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); 1332, Корнатовичи, княжата литовские, збудовали замок... которого *Бекоту* назвали [на полі дописано: «замок *Бекот* на Подолі».—Л. М.] (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 43); 1351, kniazata Korjatowicz... przysodzi... poczali boronity Podolskuii zemlu od tatar... paradyli horod Bokotu (т. ж., Хр. Быховца, 139); 1401, Витолт... побрал замки: Бра-слав, Зяслав, Смотрич, Чирвоный Городок, *Бекоту*, Скалу (т. ж., Хр. Лит. и Жмойтск., 72); пор. ще: 1463, сс. *Бакота* кол. Луцьк. пов. (ССУМ, I, 84) і *Бакоти* Кременецьк. р-ну Тр. Похідні: 1407, pan Piotr Bakothki starostha

podolski, (т. ж.); 1445, п(н)ъ петрашь *бакотский* (т. ж.).

Назва темна. Зважаючи на хитання в вокалізмі (*Бакота*, *Бекота*, *Bokota*; *Баката*, *Бакут*; *Бокут*; *Бѣхѣта*), можливо, того ж походження, що й ст.-укр. *боуката* (з молд. *букатэ* «шматок»; пор. 1452, дали... *боукатю* землю монастырю нашему; т. ж., 130) чи білор. *букота* «гора округлої форми» (Яшкін, ПБТ, 111). Л. М.

БАРѢЧЬ, м. («город(ок)ъ»), в Переяславськ. землі; тепер не простежується; як суч.: 1. г-ще на околиці смт *Барішівка* *Барішівськ.* р-ну Кв; 2. [?] м. *Бориспіль* (розм. *Бар'ишп'іл'*) *Бориспільського* р-ну Кв (Арандаренко, 430, 433); 1125, *Арополкъ*... иде Переяславлю... Половци... присунушасѣ... къ *Барочю*. и ко Бронь князю. хотѣши полонити Торкы прокла-тыя. и с тѣми повоевати Русску землю (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 295), *баручю* (т. ж.); придоша *Алговичи* с Половци. и вѣаща Городокъ. и Нѣжатины. и село... и *Баручь* пожгоша (т. ж., 303); 1174, Игорь... переѣха Върсколь оу Лтавы къ Пениславлю [!]. и оузыръшасѣ с полкы Половцькими... бахутъ бо воевали оу Серебряного и оу *Баруча* (1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 568—569); 1135, *Баруч* (XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 42), *Баручь* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Патриарш. лет., 158), *Варсуч* [!] (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 48; ост. чет. XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Никаноровск. лет., 30).

Назва темна. Як: 1. того ж кореня, що й тюрк. *баріш* «прибуток» (?); пор.: о-ви Б. і М. *Барішъ* між Києвом і Переяславом (Рус. тр., 130; Арандаренко, 430), у тому ж р-ні *Барішовъ* (АЮЗР, VII, 1, 365); 1618, Baryszow (Zg. dz., XXI, 217); 1630, *Барішово* (ЛВП, 75); 1631, *Барішевка* (Сторожено, Оч., 211); 1663, *Барішовка* (Самовидец, 79, 91), суч. *Барішівка* (МЕ, 1978); 1649, сотня *Барішская* [!] (Реестр, 231), в *Барішівці* тощо; 2. того ж походження, що й 1-й компонент назви м. *Бориспіль* (> *Бар'ишп'іл'*) Кв; пор.: 1590, Baryszpol (Zg. dz., XXII, 679); 1627, А выше Переяславля *Барішполе* на Трубеже (КБЧ, 107; Арандаренко,

433), що сумнівно; 3. від д.-р. бара «болото»; пор.: Въ моряхъ въ езерахъ и въ барахъ (Срезневский, I, 41); мовляв, формант -уць міг бути записаний як -учь (Роспонд, Стр., 72); пор. польськ. Вагусъ (т. ж.); подільськ. Барычева (Тр. Под., IX, 22), Барычева (Машт., ДБ, 22). Посесив на *-j(ь) від антропоніма *Барѣжъ? Пор. тюрк. *bagu- «брати» (Иллич-Свитич, I, 176). Як від апелятива (?) *bagokj-, зменш. від прасл. *baga «річка, потік»; пор. Свислочь, але Висла — Вислок (Нерознак, НДГ, 17). О. С.

БЕРЕЗОВИЧЪ, с., у Волинськ. землі; можливо, суч. Березовичі Володимир-Волинськ. р-ну Вл.; 1287, а село есмь коупилъ Березовичъ (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 904).

Семантичним способом від патроніма на -ичи (— замість и); в основі антропонім *Березовъ* — вказівка на первинне заселення місцевості нащадками певн. роду, сім'ї. Така лексикологовірна модель пошир. на пн. України (Полісся), бас. Середн. Дніпра, Зх. Бугу, Вісли й Одера з характерн. -ов- для сл. і -н- для балт. мов (Роспонд, Стр., 48; ТТ, 159—160). А. К.

БЕРЕЗЫИ, м. (popen urbis; Срезневский, I, 70), у Чернігівськ. землі; як: 1. с. Березанка на р. Свинь (Замглай) п. Десни (Барс., 6; Багалей, 153; Марков, 53—54), воно ж *Березынка*, або *Березна* (Андріяшев, Сівер., 40), кол. с. *Березанка* Чернігівськ. р-ну Чрг; 2. ур. Замковище бл. смт *Березна* Менськ. р-ну Чрг (Махновець, Рук.); 1152, [кн. Юрій.— А. К.] поиде къ *Березому*; і яко ста оу Свини (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 456); 1156, бѣжа Володимиричъ... из *Березаго* во Вишиж (т. ж., 484), Изаславъ... ѡхъ... к *Березому* (т. ж., 485), Ярославъ... поиде зъ *Березового* въ Щижъ (т. ж., 1843, 304); 1152, поиде к *Березовому*, и...ста у Свини...а завтра... ста у Гуричева (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 56), к(ъ) *Березову* (т. ж., 61; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 58; XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 115).

Семантичним способом від безафіксн. ад'єктива **березыи* (>*Березыи*) (Носович, 221; Срезневский, I, 70); пізн. вар. *Березович* ускладнено суф. -ов-. В основі *береза* (<*berza). Див. *Березовичъ*. Пор. ще: рр. *Березина*, *Березка*, *Березна*, *Березовица*, *Березовка* і под. в бас. Дніпра: *Bereza*, *Bereznica*, *Berezówka* в системі Вісли; *Березайка*, *Березка*, *Березовка* у водозборі Оки; *Breznica* в бас. Сави (СФРЮ). А. К.

БЕРЕСТОВОЕ, с. («селце», «селище»), pobl. давн. Києва, нижче Аскольдової мог., за течією Дніпра (Петров, 53); тепер у складі м.; прибр. тер., що прилягає до руїн Успенськ. собору Києво-Печерськ. м-ря; пор. ц. Спас-на-*Берестовім*; як місце великокнязівськ. резиденції (Бронштейн, 46); 980, на *Берестовѣ*. в селци еже зоутъ ныне *Берестовое* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 80); 1015, на *Берестовѣмъ* (т. ж., 130); 1051, князю Ярославу, любашю *Берестовое* (т. ж., 155), хожеше с *Берестоваго* на Дніпръ... и приходѣ с *Берестового* (т. ж., 156); 1073, И съдоста на столъ на *Берестовомъ*. преступивше заповѣдь шноу... (т. ж., 182); 1096, и поже на *Берестовѣмъ* дворъ княжъ

(т. ж., 231), погребоща и на *Берестовѣмъ* (т. ж., 232); 1138, на *Берестовѣмъ* оу стго Спса (т. ж., 305); 1157, 1172, на *Берестовѣмъ* (т. ж., 348, 363); 1185, хотѣ поставити Луку... игумена сто

Спса на *Берестовѣ* (т. ж., 390); 1230, прстго манастирѣа стго Спса Києвъ на *Берестовѣмъ* (т. ж., 455); 1096, поже на *Берестовомъ* дворъ княжъ (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 221), на *Берестовѣмъ* (т. ж., 115), и погребоща и [Тѣгортъкана.— I. Ж.] на *Берестовомъ* на мотыль межн путемъ, градиущимъ на *Берестовое*. а другимъ идушимъ в манастирь (т. ж., 222); 1151, до *Берестоваго* (т. ж., 428); 1173, въ *Бересты* (т. ж., 562); 1183, постави Лоукую...

игумена стго Спса на *Берестовѣмъ* (т. ж., 629—630); 980, на *Берестовомъ* селищи, еще зовут нынѣ *Берестовое* (XV ст., НЛ, I, 129); 1015, на *Берестовѣ* (т. ж., 169); 1073, на *Берестовѣмъ* (т. ж., 197); 1035, и прибогоша к *Берестію* (2-га пол. XV ст., ЛПС, 40); 1096, и покопа и въ землю на *Берестовомъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 9); 1157, въ манастирь у святаго Спса на *Берестовѣ* (т. ж., 66); 1172, на *Берестовомъ* (т. ж., 87); 1185, Князь великій Всеволодъ посла въ Києвъ ко князю Святославу Всеволодичю и къ митрополиту Никифору Луку смиреннаго, прося себѣ во епископа Володимерю, игумена Спаського изъ Києва съ *Берестоваго* (т. ж., 97); 1640, на *Берестову* (Вольский, 22), *Берестово* поле (місце Успенськ. собору Києво-Печерськ. лаври; Захарченко, 133).

Вказівка на місц. рослини. світ: ще в XIX ст. на схилах Печерськ. гори, pobl. кол. Миколаївськ. м-ря (прибр. суч. садоба Республіканськ. буд. піонерів, вул. Січневого Повстання), ріс *берестовий* ліс (Самойлов, 39). Від д.-р. *берестъ* < *berstъ «*Ulmus carpinifolia*»; пор.: укр., рос. *бѣрест*, польськ. brzost; можливо, первинною була форма на -ово (Роспонд, Стр., 25). Як від-антропоніми. посесив на -ов-; пор. антропоніми: *Берестъ* (Морошкин, 25); 1629, *Берестовъ* (Туликов, 533; Фролова, 114). I. Ж.

БЛАГОВѢЩЕНЯ СВАТОИ БОГОРОДИ-

ЦИ, цц. («црквъ», «церквъ», «церквъ», «церковъ»); I. в давн. Києві на Золотих воротах (див. *Золотые*, ворота), підкреслювала парадність головн. в'їзду до столиці Київськ. Русі (Тихомиров, 235); побудована заново 1982 р.; тепер на поч. вул. Ярославів Вал; 1037, Заложн *Ярославъ*... црквъ на Золотыхъ воротѣхъ, *стое* *Бѣе Благовѣщенъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 151), церквъ на Златыхъ вратѣхъ камену *стына Бѣа Благовѣщеніе* (~1425 р., ПСРЛ, II,

1962. Ипат. лет., 139); 1151, и ре ВАчьславъ. озраСА на *стю Бѣю* иже есть надъ Золотыми ворота (т. ж., 431); 1037, двѣ церкви постави: на Златыхъ вратѣхъ *Благовѣщеніе* и святаго Георгія (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 330), Созда же и врата каменные, въ нихъ же

двери Златяя постави, на вратѣхъ же церковь Благовещенія пресвятой Богородици (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 266). I. Ж.

II. в давн. м. Чернігові; суч. Чрг; 1186, Стославъ Всеволодичъ. сти црквъ в Черниговѣ.

стго Благовещенія. южебъ самъ создалъ (~1425 р., ПСРЛ, II. Ипат. лет., 1962, 652); Святославъ Київскій освяти церковь въ Чернѣговѣ Благоувищенія пресвятыя Богородицы, юже самъ создалъ (т. ж., 1843, 320); 1196, и положиша его [кн. Всеволода Святославича.— А. К.] во цркви стоб Бци. в Черниговѣ (т. ж., 1962, 696). А. К.

Ци. названо на честь християнск. свята «благовищення св. богородици». Род. відм. одн. I. Ж.. А. К.

БЛЬСТОВА, пос., в Чернігівськ. землі, на р. Пулці (Барс., 7; Андріяшев, Сівер., 104); біля гирла руч. Рівчак побл. суч. с. Блистова Менськ. р-ну Чрг; пор. ще с. Блистова Новгород-Сіверськ. р-ну Чрг; 1151, Стославъ... великъ же

днь дѣи въ Блестовѣт(ѣ) и ѿтуда поиде. Чернигову (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 422), въ Блестовѣ тѣи (т. ж., 1843, 58). Як Блестовѣт(ѣ), Блестовит(ѣ) (Насонов, 221).

Можливо, посесив на -ов- від д.-р. особового ім. *Бльстъ; пор. д.-р. бльстѣти «блищати» (Срезневский, I, 119), антропонім Блестъ (Морошкин, 13) тощо. А. К.

БОБРЬКА, р., в Галицьк. землі; суч. Бібрка л. Дністра; поч. біля м. Бібрка Перемишлянськ. р-ну Льв; вар.: Лугъ, Бѣлый Потокъ (Машт., ДБ, II; СГУ, 52); 1211, Володиславъ... собравъсѣ с Галичаны, и приде на рѣкоу Бобръкоу (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 730); 1229, собравъ землю Галичкоюу... и собра ѿ Боброки. доже и до рѣки Оуницѣ и Проута (бобръки) (т. ж., 759). Пор.: Bobrka п. Сяну п. Вісли (НВ, 70; СГУ, 52); Бобрка п. Під. Бугу (Тр. Под., IX, 232).

Іменник на -ѣк(а) від д.-р. бобръ «бобер». Л. М.

БОГЪСЛАВЛѢ, м., в Київськ. землі, г-ше між р. Богуславою і руч. Троїцьким, побл. суч. м. Богуслав Кв (Махновець, Рук.); 1195, Всеволодъ бо просѣше оу него. Торцького Трепола Корьсоуна. Богоуславля. Канева (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 683), и даль Рюрикъ Всеволодоу. е. городовъ Торцькихъ Корсоунъ.

Богоуслѣ. Треполь. Каневъ (т. ж., 685); 1196, Бѣгуславля (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 56), Торьска, и Корсуня, и Пятиславля [!], и Канева (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, X. Никоновск. лет., 23—24), Торцьскаго, и Трепола, и Корсуня, и Бѣгуславля, и Канева (XVI ст., ПСРЛ, XX. I. Львовск. лет., 140); 1695, просяше у него Тръческаго, Треполя, Корсуня, Богоулавля, Канева (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 103); 1592, Богуславъ (АЮЗР, III, I, 32; 1654, ППА, II, 32); 1674, *Богуславъ (до Богуслава) (Самовидецъ, 120; 1685, Величко, II, 549); XVII ст., Boguslaw (карта Л. Боплана;

див.: Ляск., ИКА, 25); 1767, Богуславль (АЮЗР, I, III, 75), Богославья (АЮЗР, I, III, 318); XVIII ст., Богуславъ (Корол., 197).

Похідні: Богуслава; р., л. Росі п. Дніпра, гирло в м. Богуславі; 1792, Bohuslawka (АЮЗР, VI, II, 44); ур., ч. м. Богуслава, на березі цієї р. (КГВ, 1862, № 43, 252); 1669, старство Богуславское (Величко, II, 230); 1974, дві дороги Богуславські (ведуть до м. Богуслава) в с. Киданівка Богуславського р-ну та в с. Олшаниця Рокитнянськ. р-ну Кв (Анк.).

Як (помилк.) від апелятива *бѣславъ (?) «відважний, славний» із суф. належності *-j(ь), нібито «поселення відважних», звідки Богѣславль під впливом християнства (Коваленко, 73—79). Імовірініше, посесив на *-j(ь) від д.-р. антропоніма Богѣславъ (Роспонд, Стр., 63); пор.: 1228, Богуславъ Гориславичъ (новгородецъ) (Ук. ПСРЛ, II, 55), а також с.-х. Богослав (Грковић, 39); 1159, кашуб. Bogoslav (ЮОРЯС, 1909, XI, 94), чes. Bohuslav (Archiv, I, 408) тощо. В основі прасл. *Boguslavъ (Нерозник, НДГ, 23) «Той, що славить бога». I. Ж.

БОГЪ, рр.: I. вп. в Дніпро-Бузький лим. Чорн. моря; суч. Південний Буг (місц. Буг, Бог; рідко, Біг); 1171, придоша Половци на Київську сторону и вѣзша множество сель за Київомъ.. поидоша... в Половци... Михалко

же... иде борзо по нѣ. и сгони ихъ за рѣкою Бомъ. с Берендѣи. и с Торкы (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 362—363); 1173, Михалко же и Всеволодъ... идоста вбортѣ по Половѣхъ.

и зьгониша на за рѣкою Бмъ (богом) с Берендѣи и с Торкы (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 562); 922, И быша сѣдѣше Улицѣ по Днѣпру вѣнизъ, и посемъ придоша межѣ Богъ и Днѣстръ (XIII ст., НЛСХС, 7—8; текст модернізовано), И быша сѣдѣше Улицѣ по Днѣпру вѣнизъ, и посемъ придоша межѣ Бѣгъ [в рукоп. бѣ — Л. М.] и Днѣстръ, и сѣдоша тамо (XV ст., НЛ, I. Комисс. сп. Новгородск. I-я лет. мл. изв., 109); 1171, ... изгониша ихъ за рѣкою Бугомъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 87); 1560, И Крымские улусы повоевали и под Бѣлгород и под Очаков и по рекам по Бугу и по Ингулом по Большому и по Меньшому, и всѣ улусы и Заднепрѣ Нагаские перешли с ними (XVII ст., ПСРЛ, XXIX. Лебедевск. лет., 286); 1332, Литва з русью... забрали Торговицу, которой еще и теперь в поляхъ мурѣ на Устю Бугу [перше у виправлено з о; Буги, Бугу.— Л. М.] рѣки стоят (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 43).

У Геродота (V ст. до н. е.) «Υἱαυῖς; у Йордана (VI ст. н. е.) Vagosola (Йордан, 135, 200); у Географа Равенського (VIII ст.) Bagossola (Шафарик, I, II, 370); у Константина Багрянородного Вуѣѣ (т. ж., 370). На картах XV—XVII ст. Bog, Boh, Bohus; у «Путешествия Зосими» (XV ст.) Богъ (Машт., ДБ, 33); 1444, на Бугу (ССУМ, I, 106); 1450, reki Boha (Русанівський, 28); 1545, od Buha, на Buhi (АЮЗР, VI, I, 21—22); 1579, Бог (АЮЗР, III, I, 9); 1594, рекою Бугомъ (т. ж., 68); 1598, reku Boh, od Boha

(АЮЗР, V, I, 68); 1652, до реки *Бугу* (Величко, I, 108); 1653, по за *Богом* реки, на реке *Богге* (Воссоед., 3, 300), на реке *Богове*, а из *Богова* де хотѣл итти в Волохи (т. ж., 492); 1677, на *Богу* (Величко, II, 452); XVII ст., *Вог* (Ляска, II), *Бокгъ* (КБЧ, 34, 112); 1774, *Бугъ* (ЗООИД, VII, 167, 171 та ін.).

Похідні: *Побожье* (див.), місцевість понад *Пд. Бугом*; *Межибожье* (див.), м. при вп. *Божка* до *Бугу*; *Божьскъ* (див.) м., вважають, на *Пд. Бузі* (Барсов, 16); *Бужок* (*Божок*) л. *Пд. Бугу* (СГУ, 74); *Богополь*, м. кол. Балтськ. пов., злилося за Голтою й Ольвіополем у суч. м. Первотайськ Мко; *Плоска Забугская*, с. кол. Балтськ. пов. (Тр. Под., IX, 101, 114); *Забужжя*, с. Немирівськ. р-ну Вн; *Прибузьке*, с. Вінницьк. р-ну; *Прибузьани*, с. Вознесенськ. р-ну Мк та ін.

Як із: 1. герм. *baki- «потік, ручай»; пор. д.-ісл. bekkr, д.-сакс. beki-, д.-в.-нім. bah «ручай» (Rozwadowski, 238—241); спорідн. з нім. Bach «потік» (Георгиев, ИСИЯ, 254); 2. іран., пор. р. *Богучар* п. Дону, де -чар з іран. čar «рухаюся» (Трубачев, 183); 3. тієї ж основи, що й *Бѣгъ* (див.) < і.-е. *bheug(h) = «гнути, згинати»; первинно **Бѣгъ*, а відношення bug-// бѣг- є звичайн. чергуванням вищого й нижч. ступеня (Ільїнський, 3—5; див. *Богъ II*), що непереконливо, бо вар. Buges, Buces, Вихоѡ, поклад. в основу цієї етимології, не стосується *Пд. Бугу* (Фасмер, I, 227), вони локалізуються в пн.-зх. ч. узбережжя Азовськ. моря і є індоарійськ. походження; пор. д.-інд. bhogá; Bhoja-, тер. в Індії (Трубачев, СЯ, 393); 4. фрак.; 5. сл. (Lehr-Spl., 58, 167). Очевидно, врешті, від і.-е. *bhog-// *bheg- «рухаюся, пливу» (Rozwadowski, 238—241). Вар. *YlavuS з іран. hupāpa- «запокиновий богами» (Lehr-Spl., 60). Л. М.

II. як (?) л. Дніпра; суч. *Оріль* Хрк, Пл, Дн; пор.: *Уголъ* (див.: *Ѣгълъ*, *Ѣгъла*), *Єрель* (див.), *Богъ* (Ук. ПСРЛ, II, 489); 1185, *Бѣ* вло-

жи і в срєє кнАземъ Русскимъ. ходиша бо кнАзи Русстии вси на Половци... и перешедше *Уголъ* рѣку (1377 р., ПСРЛ, I. Лавр. лет., 394—395), *Богъ* вложи в сердце князем Русским... и перешедше *Уголъ* реку (т. ж., 1846, 166—167), и перешедше реку (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 97—98; тут назву р. *Уголъ* пропущено, а натомість у Нижегородськ. сп. цього літ. подано *босъ*, в сп. Карамзіної — *босе*, в рукоп. Моск. архіву Міністерства іноземн. справ — *богъ*) (т. ж., 98); р. *Богъ* (Ук. ПСРЛ, II, 489).

Як семантичн. відповідник гідроніму *Ѣгълъ* (= *Єрель*), нібито того ж кореня, що й *Бѣгъ* (див.) // *Богъ* < *Бѣгъ*, пов'язуван. з укр. *бгати* «жужмити», рос. діал. *бгаты* «згинати», «м'яти» тощо, похідн. від і.-е. *bheug(h)-: *gheubh- «гнути, згинати» (ЭССЯ, III, 115; Ільїнський, 6; L.-S., 8). Фактично ж, це — псевдогідронім, виникл. внаслідок підміни пропущеного *Ѣгълъ* контекстуально бл. теонімом *Бѣ* (*Богъ*) (Фасмер, I, 182), нар.-етимол. переосмисленн. О. С.

БОЖЬСКЪ, м., на р. *Богъ*, або *Бѣгъ*

(див.), суч. *Буг Зх.*; 1097, і оусрѣте и Володарь т бра Василковъ. оу *Божьска*. (*бужска*) и не смѣ двѣд стати противу Василкову брату Володарю и затвориса в *Бужьскѣ* (в *бужеску*) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 267); 1100, в *Бужьскѣ* мѣ. въ Остроумѣ (*божьскомѣ остроумѣ*). а Дубень и Черторьескѣ. то ти даеѣ Стополкъ... Давыдъ сѣде *Божьскѣ* мѣ (въ *божьскомѣ*) (т. ж., 274); 1097, і всерѣте и Володарь. братъ Василковъ оу *Бужьска* (*боузка*)... и оступи градъ *Бужескѣ* Володарь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 241); 1099, в *Божескомѣ* (*боужескомѣ*). во остроумѣ Дубень и Черторьескѣ (т. ж., 249); 1146, и да емоу *Боужьскимъ* (*боужескѣ*) и *Межибѣ* (т. ж., 330); 1147, *Божьски* (*боузско*, *боужескою*) и *Мечибиѣ* Котелнищу (т. ж., 343); 1148, и да емоу *Божьскимъ* (*боузо*) *Межибѣ* Котелнищу и ина два городы (т. ж., 367), Гюргевичу иди въ *Божьскимъ* (*боужескимъ*) (т. ж., 368); 1151, и *скоже* бы оу *Божьскаго* (*боужскаго*) ту бы ему вѣсть (т. ж., 441); 1152, въ *Бужескѣ* (т. ж., 454); 1168, из *Бужьска* (т. ж., 528); 1173, аже ти саду в Галичи. то *Бужьскѣ* (*боужескѣ*) твои возворочю (т. ж., 564); 1209, и приде Мстиславъ с ними ко *Бозькоу* (къ *бозкоу*, къ *боузку*) Глѣбъ же Потковичъ избѣже изъ *Бозкоу* (т. ж., 728); 1233, и снашася в *Божьска* (т. ж., 771); 1241, и пойма грады ихъ. Деревичъ Гоубинъ. и Кобоудъ. Коудинъ городѣцъ. *Божьскимъ* Дадьковъ (т. ж., 792); б. д., *Божескѣ* [серед лит. міст.— Л. М.] (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 241); 1512, *межи Бужскомъ* и Олескомъ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 366); 1516, Миндикерей... положиши у *Бужска*, а загони по Волюню и Подолу распустиша (т. ж., 367).

Як двоє різн. пос., одне з яких на *Зх. Бузі*, а друге — на *Південному* (Молчановский, 70—71, 80; Андрияшев, 35, 71—72), на підтвердження чого наводять фонетичну відмінність вар.: на *Пд. Бузі* (д.-р. *Богъ*), ойконім фіксується з коренем о (*Божьскѣ* й под.), а на *Західному* (*Бѣгъ*) — з ѣ (*Бѣжьскѣ*), однак д.-р. гідронім *Богъ* відомий у літ. і як *Бѣгъ*.

З великою долею ймовірності можна локалізувати на *Пд. Бузі* принаймні літоп. згадки аналізован. назви під 1146, 1147, 1148 і 1241 рр., які вказують, що *Божьскѣ* містився в Болохівськ. землі (див. *Болоховская*), недалеко від м. *Меджибіж* (тепер Лeticийськ. р-ну Хм), розміщен. біля вп. р. *Божок* до *Пд. Бугу*. Цікавою є гіпотеза, що всі літоп. згадки про м. *Божьскѣ* (*Бѣжьскѣ*) стосуються м. *Буськ* (тепер район центр Льв біля вп. Полтви до *Зх. Бугу*, де знайдено два д.-р. г-ща) (Тихомиров, 322—323); помилк.— с. *Бусовка* кол. Таращанськ. пов. Київськ. губ. (Барс., 16).

Субстантивований ад'єктив на -ськ- від гідроніма *Богъ* (див.) Л. М.

БОЛДИНЫ, гори («горы»), біля м. Чернігова, де стояв м-р св. богородиці; тепер у самому

м. (Ук. ПСРЛ, II, 14); 1074, [Литонии же прише

к Черниговѣ]. възлюби Болдины горы. ископавъ пещеру ту са всели. [и] естъ ту манастирь стое

бци. на Болдины горахъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 193), на Болдинахъ горахъ, Болѣдину гору (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 185); 1069, гору Болдыню (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 272).

Посесив на -ин- у формі pluralia tantum від д.-р. особового ім. Болда; пор.: білор. Балда — Балдин, Болдин і под. (Бірыла, 38), сюди ж Болдыжъ, Болдырь (Морошкин, 20). А. К.

БОЛОВЕСЬ, с. (р) чи р. (Барс., 10) у Чернігівськ. землі, тепер сс. Старий і Новий Білоус Чернігівськ. р-ну та обл.; як лише р. Білоус п. Десни, л. Дніпра (Андріашев, Сівер., 104; Насонов, 222); 1153, Ростиславъ же и Всеволодичъ. и Мстиславъ... стаха оу Боловеса (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 343); 1148, Изаславъ же... пожже вса села... оли до Боловеса (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 361), Ростиславъ же и Всеволодичъ Изаславичъ Мстиславъ... стаха на Боловесь... Изаславъ скупивса с Половци и съ Глѣбомъ. и выидоша ко Волосу (т. ж., 474); 1152, Вячеславъ же и Изяславъ... стаха на Боловесь (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 59); 1154, Ростиславъ же Всеволодичъ... ста у Боловеса (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 117); XVIII ст., р. Бѣлоусъ (ОРОМ, ЧП, 18; СВМ, 101; ОР, 7); XIX ст., в. Бѣлоусъ (СНМ, Чрг, 8), р. Бѣловесь (ОАИМ). Форма Волосевъ — помилк.

Як композит із д.-р. болии «великий, сильний» і -вось (пор.: *хъ-васа й іран. Vaxsu — назва Амудар'я; Соболевский, 272—278). Можливо, лат. fossa «рів, русло; борозна», нею намічали місце майбутн. стіни м. (Петрученко, 263); на Україні часто зустрічається геогр. нар. термін квѣська, фѣса й рр. Хѣдса, вона ж Узін, бас. Росі п. Дніпра (СГУ, 579), Фѣса (Хѣвса) в бас. Дунаю, Прип'яті (СГУ, 585) та ін. Отже, можливо, як назва р. в значенні «Велика фѣса» чи нп — «Велике село», що з часом зазнали словоскладання; пор.: ст.-болг. БОЛНИ «великий», у болг. діал. боле, болѣ «більше, краще» (пор.: Болев дол, Боли връх) (Занков, 108); д.-р., ст.-сл. ЪСЬ «деревня», чес. ves, польськ. wies (Фасмер, I, 305). Можливий перехід за сумністю: ойконім > гідронім. А. К.

БОЛОХОВЪ, м., центр Болохівської землі, тепер не простежується; як у р-ні зіткнення Галицької, Волинської й Київської земель (Дашкевич, 53, 195); як смт Любар Жт, де є д.-р. г-ще (Махновець, Рук.); 1150, поиде Володимиръ из Галича... Киеву на Изаслава. и приде Изаславоу вѣсть. оже Володимиръ перешель Болохово (Болохов). и деть мимо Мунаревъ к Володареву (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 398—399); 1172, И поиде Мстиславъ ѿ Києва...

и бы вѣсть Дѣдови. оже Мстиславъ пошелъ. и посла Володимира Лаха с Половци. по нѣмъ. и постигоша ю оу Борохова (Болохова) (т. ж., 549—550) [Автори (напр., Дашкевич, 63), аналізуючи всі літоп. дані про Болохов(о), цю згадку не

наводять. Можливо, тут йдеться про якийсь ін. пос.; пор. суч. с. Борохів у Ківерцівськ. р-ні Вл.—Л. М.]; 1257, воевахоутъ людѣ Данилови же и Василкови Болоховъ. а Лвови Побожье и люди Татарьскыа (т. ж., 838); 1262, Данило, кроль руский... ударил на замки татарские, котрые осѣли в руских панствах,... послал Дениса Павловича... до Межибожа, а сам... до Болохова ишол (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Прилож. О плундрованю руского панства от литвы и пораждѣ их, 208).

Похідні (й споріднені): Болоховська (див.), земля; 1231, бѣ бо с королевичемъ. Олександръ. и Глѣбъ Зеремиеви(ч). инии кнѣзи Болоховьци и Оугоръ множество (ПСРЛ, II, 1962, 767); 1235, Придоша Галичане на Каменецъ. и вси Болоховьци кнѣзи с ними. и повоеваша по Хомороу... Данилови же бояре выехавши ис Каменца... и побѣжени быша невѣрнии Галичане.

и вси кнзи Болоховьци (т. ж., 774—775); 1241, собра кнѣзѣ Болоховьские. и останокъ Галичанъ. приде ко Бакотъ... Слышавъ же Даниль приходѣ Ростиславъ. со кнѣзи Болоховьскими. на Бакотоу (т. ж., 791—792); топоніми: 1433, о(т) рѣчи [!] колочина... поперекъ полѣ болохова... до... рѣки днѣстра (ССУМ, II, 181); сс. Болохів Калуськ. р-ну І.-Ф. на р. Болохівка л. Сівки п. Дністра (СГУ, 63), Болоховичи кол. Луцьк. пов. (Дашкевич, 51); м. Болохово Кіревськ. р-ну Тульськ. обл.; сюди ж (?) р. Болохівка пр. Пд. Бугу в с. Воробіївка Немирівськ. р-ну Вн (Болохова; КПОДА, ф. 115, оп. 1, од. зб. 32, арк. 49 зв.; т. ж., оп. 2, од. зб. 4, арк. 89; нар.-етимол. зближення зі словом болохъ?); м. Болховъ (в'ятицьке, д.-р.; Ук. ПСРЛ, II, 14), суч. райцентр Орловськ. обл., звідки с. Болховец, кол. Белгородськ. пов. Курськ. обл. (БЕ, IV, 322); катойконіми: 1257, придоша Бѣлобережцѣ. и Чарнѣтинци и вси Болоховци. к Данилоу (ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 838); 1552, Болоховцы (опис Вінницьк. замку; Молчановський, 332); 1622, Boločowiec, звідки мн. Boločowcy — мисливці й рибалки новозаснован. м. Лисянки (АЮЗР, V, I, 137), суч. райцентра Чрк; пор. апелятиви: болоховий, болоховник «запорізький козак-звіролов» (Яворницький, Сл., 45), а також фолькл. стріліці-булахівці (Думи, 74); антропоніми: 1649, Болоховецъ, козак Миргородськ. полку (Реєстра, 274); 1666, мешканець с. Ковалі Лохвицьк. пов. (МПК, 52); 1649, Болоховецъ, козак(и) Ніжинськ., Полтавськ., Прилуцьк., Чернігівськ. полків (Реєстра, 285, 289, 290, 309, 326, 337).

Як: 1. від болохъ «волохъ», що сумнівно (воловський елемент тут з'явився значно пізн.; Мавродин, 290, 293); 2. того ж походження, що й половці (?) (Зубрицький III, 138. Шараневич, 104); 3. посесив на -ов- від д.-р. особового ім. Болохъ, скорочен. вар. д.-сл. двоосновного антропоніма Болеславъ (Роспонд, Стр., 68), характерн. переважно для зх.-сл. (а не сх.-сл.) ономастикону (тут зафіксовано один раз у Новгородськ. землі; Sculina, III, 151) і від якого походять: зх.-сл. Bolech (Морошкин, 21) назва м. Болехів Долинськ. р-ну І.-Ф., с. Болехівці

Дрогобицьк. р-ну Льв. Не заперечуючи посесивності назви м. *Болохова* [пор. *Болох* (ъ): а) 1545 р., мешканець м. Новгород (Веселовский, 43); б) 1866 р., козак Кальницьк. полку (Реестра, 183)], звертаємо увагу на укр. назву росл. *болох* (bołoch, вона ж *Caltha palustris* L.) «калюжниця болотяна» (Makowiecki, 71), рос. діал. *балах* (помилк.) «т. с.» або «знахарська росл., систематичну назву якої важко визначити» (СРНГ, II, 74). Л. М.

БОЛОХОВЬСКАЯ, іст. обл. у Київськ. землі, з центром у м. *Болоховъ* (див.); як у бас. Случі, верхів'ях Пд. Бугу й Тетерева (Дашкевич, БЗ, 19); тепер не простежується; 1241, плітвини землі *Болоховською*, і пожегъ. оставили бо ихъ Татарове. да имъ шрютъ пшеницю и проса. Данилъ же на нѣ болшоюу враждоу (держа) *яко ѿ Тотаръ болшоюу надежоу имѣахоу* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 792).

Релятив на -*ьск-* від ойконіма *Болоховъ* (див.). Л. М.

БОЛЬШЕВЪ, пос. в Галицьк. землі, попл. м. Галич; суч. с. *Бовшів* Галицьк. р-ну І.-Ф.; 1152, Петрови же виѣхавши. из Галича и бѣ есмю оуже вечеръ. и леже оу *Болиевъ* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 463); 1419, **Болиевъ* (ССУМ, I, 111).

Посесив на -*ев-* від д.-р. ім. **Большъ*; пор.: 1427, *Больша* (Морошин, 21); ст.-польськ. *Bolsza* (1393, St. SPNO, I, 2, 213) та ін. Л. М.

БОРИСЛАВЛЬ, двір («дворъ») боярина *Борислава*, батька *Петра Бориславовича*, особист. літ-ця кн. Ізяслава Мстиславовича (XII ст.) в Києві; між Золотими й Жидівськими воротами (Толочко, 128), тобто між поч. суч. вул. Ярославів Вал та Львівськ. пл.; як бл. виходу суч. вул. Стрілецької чи Чкалова на вул.

Ярославів Вал (ОАІМ); 1151, АИЗаславъ Двдвичъ ста межѣ Золотыми вороты и межѣ Жидовскими. противу *Бориславу* двору (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962, 427); межѣ Золотыхъ воротъ и Жидовскихъ противу *Бориславу* двору (XVI ст., ПСРЛ, X. Никоновск. лет., 187).

Посесив на -*ъ* (ъ) від д.-р. антропоніма *Бориславъ*. І. Ж.

БОРИЧЕВЪ: І. двір («дворъ») *Борича*, в давн. Києві; 852, И съде большини братъ Кый, идѣ же нынѣ дворъ *Боричевъ*, с родомъ своимъ (УЛС, 19).

Посесив на -*ев-* від д.-р. антропоніма *Боричъ*. І. Ж.

ІІ. міст, у м. Києві; можливо, ч. *Боричевого* узвозу пересікалася яром або стр., через який було побудовано міст; 988, Перуна же повѣле привязывати коневѣ къ хвосту и влещи съ горы по *Боричеву* мостоу на Ручаю (ПСРЛ, XXVII. Сокр. лет. св. 1493 г., 212), по *Боричеву* мостоу, по Ручаю (XVI ст., ПСРЛ, XX, 80), по *Боричеву* мостоу на Ручай (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, 311), по *Боричеву* мостоу по Ручаю (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 23); б. д., постави... Перуна... на пригорку... надъ *Боричевымъ* потокомъ по подобію челоуѣческу (Киевск. синопсис, 46—47);

Семантичним способом від назви стр. або рову; пор. 1589, ровъ *Боричевъ* (Голубев, Спорн., 25); див. *Боричевъ* III. І. Ж.

ІІІ. узвіз («ѿвозъ»), у Києві, біля Старокиївської гори; як: 1. між Васильківськ. (пізн.—Трьохсвятительськ.) ц. й Михайлівськ. м-рем; 1523 р. звався Михайлівськ. узвозом; 2. нижче Михайлівськ. м-ря, через Чортове Береміще до Різдвањськ. ц. ліворуч від Михайлівськ. узвозу; 3. на місці Різдвањськ. ц.; 4. по трасі суч. Андріївськ. узвозу (Петров, 100—101, 104); повз Замкову гору й далі до Дніпра (Рыбаков—ВИ, 1980, № 5, 129); є найпопулярніш. припущенням, але спірн.; 945, и пристаа подъ *Боричевымъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), и послаша Деревляне лучышни мужи свои. числомъ. к. в лодыи къ *Ользѣ*. и пристаа

подъ *Боричеву* къ лодыи. бѣ бо тогда вода текущи възлѣ горы Къевьскыи. и на Подолѣ не съѣда

хуть люде (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 43—44); 854, И съѣдаше Кый на горѣ, идѣже нынѣ узвозъ *Боричевъ* (XV ст., НЛ, I, 105), И послаша Дрѣвяне лучышнихъ мужъ, числомъ 20, в лодыи къ Ользѣ, и пристаа подъ *Боричевомъ* (т. ж., 110); 988, Перуна же повелѣ... влещи с горы по *Боричеву* на Ручаи (т. ж., 156), И живяше Кый на горе, где есть ныне узвозъ *Боричевъ* (ПСРЛ, XXV. Моск. лет. св. к. XV в., 338); 945, подъ *Боричевомъ*, бе бо тогда текущи възлѣ горы Киевския (т. ж., 351); 988, з горы по *Боричеву* на Ручаи (т. ж., 364); 945, на горѣ, гдѣ есть нынѣ узвѣзъ *Боричевъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 263); XII ст., Игорь ідетъ по *Боричеву* къ Святѣй Богородици Пирогошей (СПІ, 45); 1564, узвозъ *Боричевъ* (Максимович, II, 97); 1683, *Чортове береміще* (Голубев, Спорн., 8); XIX ст., *Зборичевъ* ввозъ (Самойлов, 37). Пор.: вул. *Боричів Узвіз* та *Боричів Тік* у Києві (з 1840 р.; П. Л., 5).

Як: І. того ж кореня, що й д.-балк. назва гори Вога (від македон. вога «гора»; Иванов, Топоров, Этимолог. исслед., 163) іліпр. походження (Крае, SI, 74, 82, 97; Иванов, Топоров, 123); 2. від ім. власника *Борича* (Роспонт, Miscellanea, 30), не відхиляючи можливості й зв'язку з апелятивною топогр. номенклатурою — «*борич: бор*» (пор. р. *Боричка*; Роспонт, Стр., 38); 3. пов'язана з гідронімом *Борисфен* «Дніпро» (Рыбаков, ВИ, 1980, № 5, 125) тощо. Найімовірніше, посесив на -*ев-* від особового ім., пор.: *Сынко Боричъ* — посол кн. Ігоря (Татищев, II, 41), хоч є й вар. *Сынко-бирич* (ПСРЛ, II, 1962, 36) від д.-р. *биричъ* «службова особа» (Кочин, 27); сюди ж: ст.-укр. *бирчий* «збирач податків» (Пискунов, 18), укр. *бірка* «паличка, на якій нарізають карби (зарубки) якого-небудь рахунку», *бирковати* «закарбовувати, помічати» (Білецький-Носенко, 56), укр. прізви. *Боричко* (1967, м. Київ; ГТС, 47), рос. *Бирчи* (1496, Тараско *Бирчи* у Новгородськ. землі; ПКОН, 29), с.-х. 1544, Миклоуш *Боричевий* (u Topuskoj; Kukuljevic Sakcinski, 244) та похідні (в БРСР) — д. *Боричев* (Петриківськ. р-н Гомельськ. обл.; Жучкевич, КТСБ, 33), д. *Боричевичи* (Пінськ.

р-н Брестськ. обл.; Жучкевич, КТСБ, 33), д. *Борици* (Дятловськ. р-н Гродненськ. обл.; Жучкевич, 33) тощо. 1. Ж.

БОРОВЫИ, ур. або пос. (Неволин, 40); як: 1. *Боровои* між м. Чурнаєвом і Торчеськом, можливо, на р. Рось або Гнилий Тікич (Андріяшев, 50); 2. с. *Боровиця* Чигиринськ. Чрк (Барс., 12); 3. як г-ще біля смт Стебл-Чрк Корсунь-Шевченківськ. р-ну Чрк (Махновець, Рук.); 1190, і бхаша ко *Боровоу* (~1425 р., ПСРЛ, 1962. Іпат. лет., 669).

Ад'єктив на -овий від д.-р. *боръ* «бір; (сосновий) ліс». 1. Ж.

БОРСЬКОВЪ, перевал, у Карпатах; тепер не простежується; як перевал Присліп у Марамурськ. пов. СРР (Махновець, Рук.); 1235, Ростислав... бѣжа во Оугры. поутемъ имже

идаше. на *Боръсоуко* дѣль (*боръсоуковъ* дѣд). і прииде к бани. рекомѣи Родна (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 778).

Ад'єктив (посесив?) на -ов- від *борсъкъ* (> *борсъкъ*) «борсук» із тюрк. *borsuk* (ІУМЛФ, 83); пор. с. *Borsukowa grzęda* в кол. Ігуменськ. пов. в Білорусії (SG, I, 324). Л. М.

БОРЪКЪ, ур., між Києвом і кол. м. Треполем Київськ. землі (суч. с. Трипілля Обухівськ. р-ну Кв); надстугиянська лінія д.-р. укріплене облямовувала «боръ великъ», що оточував Київ із пд. (Рыбаков, ПВРІ, 50); пор.: 1568, долиною Наводницкою, ровчакомъ і поточкомъ на озеро... въ долинь межи лѣсомъ... а съ того озера на *борокъ*, отъ *борочка* на Перепелич долину и чрезъ гостинець Трипольскій, тою долиною... въ Лыбедь (Акты ЗР, III, 146); 1151, поидоша ѿ Трепола Киевою. чере *Брокъ* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 427); 1243, Ростислава розгнаша Татарове во *Боркоу* (т. ж., 794). Аналогічно д. *Сельцо Борокъ* у Новгородськ. землі (НПК, VI, 869).

Семантичним способом від д.-р. *боръкъ* «малий бір, борок, (сосновий) лісок»; у вар. *Брокъ* рефлексія *ъ* в сильн. позиції з випущенням голос. *о* в 1-му складі (можливо, помилк.). 1. Ж.

БОХМАЧЬ, м. («градъ»), в Чернігівськ. землі; суч. м. *Бахмач* *Бахмацьк.* р-ну Чрг (Насонов, 222); як р. *Бахмачка* бл. с. *Бахмача Другого* того ж р-ну (Махновець, Рук.); 1147, Ізяславъ же повелѣъ зажечи. грады ты слышавъ же Глѣбъльци. оже Оуунѣжь. и *Бахмачъ* и Бѣлоуевею и. не оутѣгли оубѣжати (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 358), *Бахмачъ* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 35; ПСРЛ, II, 1843, 36; XVI ст., ПСРЛ, I. Львовск. лет., 110); 1148, Глѣбъльци, оже Унѣжь, и *Бахмачъ*, и Бѣлавѣжа не убѣжаша в Черниговъ. (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 43).

Посесив на *-j(ъ) від *Бохматъ* // **Бахматъ*; пор. д.-р. *бахматъ* «низькорослий кінь», тат. *рахп ат* «т. с.» від перс. *реһп* «широкий, великий» і тюрк. ат «кінь», первинно «татарський кінь», що походить від тюрк. форми ім. *Mähmäd* «Магомет»; сюди ж д.-р. (986 р.) *Бохмитъ* «Магомет» (Фасмер, I, 136—137), а також: 1184, а наши погнаша съкуще поганюю *Бохмиты* (1377 р.,

ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет. 390); 984, Придоша к Володимеру *Бохъмици*, и Варязи, и Жидова (XV ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 38). А. К.

БРАНЄВИЧА, заплава («рьль») або ур. біля м. Вишні в Галицьк. землі; суч. м. Судова Вишня Лв [?]; як присілок *Броницани* кол. с. Долішній Лужок Дрогобицьк. р-ну Лв (Махновець, Рук.); 1230, Филипъ... зва кнѣза Данила во Вишню. друогиин свѣтъ створиша. на оубѣенье его. со Александромъ братоучадомъ его. воехавшоу емоу во *Бранєвича* ве рьли (ве рли) (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 762).

Род. належн. від антропоніма **Бранєвичъ*; пор. сл. ім. *Бранѣ, Брана, Бранѣча, Бранковичъ, Бранивой* (Морошкин, 25), ст.-польськ. (1417 р.) *Bran* (Sl. SPNO, I, 241); 1460—1467, *Branisz* (т. ж., I, 243), звідки, очевидно, похідні: *Бранимиръ* (Морошкин, 25), ст.-польськ. (1425 р.) *Branimir* (Sl. SPNO, I, 243). Л. М.

БРОДЫ, м., у Волинськ. землі, на межі з Галицьк.; г-ще під Замком [?] у суч. м. *Броди*, райцентр Лв; к. XI ст., къ Іарополку совокуплатиса на *Броды* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 248); 1648, подъ *Броди* (Величко, IV, 30), прибыль до *Бродовъ*,... знаменитая и крѣпкая фортеца *Бродская* zostала сооруженна (т. ж., I, 11); 1652, *Броды* (т. ж., 105); 1734, *Brody* (АЮЗР, III, III, 89, 96, 132).

Семантичним способом від д.-р. *броды* «броди, шляхи, проходи» (Срезневский, I, 180); пор. суч. *Броды*: с-ще Коростенськ. р-ну Жт; с. Конотопськ. р-ну См; с. Ратнівськ. р-ну Вл Див. ще: Нерознак. НДГ, 27—28. Л. М.

БРЪНЬ КЪНАЖЬ, м. («городъ»), «в обл. Чорних Клобукув» (?) (Ук. ПСРЛ, II, 17); як: 1. назви двох (*Брънь, Кънажь* (?); Роспонд, Стр., 75) різн. пос. в Чернігівськ. землі — с. *Браниці* кол. Козелецьк. пов. і с. *Къняжичі* кол. Остерськ. пов. Чернігівськ. губ. (Барс., 4, 14); 2. пос. на р. *Браниці* (вона ж Грабарівка) л. Трубежа в Переяславськ. землі, контекстуально й географічно бл. до літоп. м. *Барѣчь* (див.) (Аристов, 4; Воен. Черн., 20; Машт., Дн., 53); 3. м. між *Бѣришѣкою* (кол. *Барѣчь*?) і Переяславом, побл. дороги із с. Пристроми в с. Волошинівку; тепер не простежується (Андріяшев, Переясл., 9—10); 1125, Іарополкъ... иде Переяславлю... оуслышавше Половци. яко змерлъ естъ Володимиръ

кнѣзь. присунушасѣ вборъъ и наворопиша

м
изгоно. къ *Барочю*. и ко *Брънь кнѣзю*. хотѣщю полонити Торкы проклѣтыя. и сѣтъми повоевати Русску землю (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 295).

Атрибутивне словосп. (наз. відм. одн.), в якому означення (в постпозиції) — посесив на *-j(ъ) від д.-р. *кѣназь* «князь, государ, боярин, вельможа», «княжий» (Срезневский, I, 1401—1404) < прасл. **кѣпѣдъ*, запозич. з пргерм. **kuningaz* або от. **kuniggs*, д.-в.-нім. *kuning*, похідн. від *kunī* «рід» (Фасмер, II, 266), а означуване (пор. ст.-сл. *БРЪННА*) — запозич. з герм.; пор. гот. *brunjo*, д.-в.-нім. *brunja*

«панцер, лати; броня»; сюди ж гн *Бронниці* в кол. Моск. і Новгородськ. губ. (т. ж., I, 217—218), — тобто «Княжа оборона» (Стороженко, Торки, 289). Як «Броневе княже», пор. *Брониславъ* (П. П. Критенко, — *Рец.*). Як (?) із прасл. *brōpъ(jь) < brōdъpъ «лѣвиѣ, albus»; пор. р.-ц.-сл. *бронихи* (-и) «білий (про коня)» (Нерознак, НДГ, 28). О. С.

БРАЧИСЛАВЛЬ, двір («дворъ») кн. *Брячислава* Ізяславича в давн. Києві, в межах «міста Ярославъ, попл. Софійськ. воріт, у р-ні суч. Рильськ. пров. (Толочко, 125); 1068, у двора... *Брячислава* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 160), у двора *Брячислава* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 336).

Посесив на *-jъ від д.-р. антропоніма *Брячиславъ*. Належав полоцк. кн. *Брячиславу* Ізяславичу; в 1067—1068 рр. «въ пороубѣ» цього двору було ув'язнено його сина кн. *Всеслава Брячиславича* (Каргер, 276). І. Ж.

БѢГЪ, р., п. Вісли; суч. *Західний Буг*, Лв, Вл УРСР, БРСР, ПНР; б. д., *Бужане* зане сѣдоша по *Бугу* послѣже Вельнѣне (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 11), Дульби живаху по *Бу* (по *бугу*) гдѣ нынѣ Вельнѣне (т. ж., 12—13); 1018, *Ѣрослава*... приде Вологюну, і сташа ѡбаполъ рѣкы *Буга* (т. ж., 143); 1097, *Дѣвѣ*.

иде Берестю в Володиславо, і ста Стополкъ в градѣ. а *Лахове* на *Бугу* (т. ж., 269); 1018, рѣкы *Буга* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 130); 1097, на *Бузѣ* (т. ж., 243); 1204, не перещи быша ни *Боуба* (*боуга*) (т. ж., 720); 1213, *Ѣхаша* *Лаховѣ* воевати, і воеваша по *Боугу* (т. ж., 732); 1224, Данил же і Василко. посласта люди своа къ брату [ко *боугу* виправлено на *къ боугу*. — Л. М.], ко *б(ог)оу* (т. ж., 749—750); 1279, Володимеръ же из Берестыа. посла к нимъ. жито в лодыяхъ. по *Боугу*... ідоущим же имъ. по *Боугу*, і тако вознидоша. на Наровѣ (т. ж., 879); 1265, сяде на великое княжение Пройденевъ сынъ Витень, і тотъ прибавилъ земли Литовскіе много і до *Бугу* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 165); 1171, за *Бугоу* рѣкою (т. с., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 246); 1217, Король же Лешко... посла Сулислава, иже поплъни державу Данилову по *Бугу* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 333); 1171, за рѣкою *Бугомъ* (т. с., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 37); у празьк. док. 1086 р.: *Bug* (St, SS, I, 189—190); як (лат. переклад XII ст.) *Armilla*: «inter Poloniam et Russiam sunt duo fluvii, quorum nomina secundum vulgaris illorum linguae interpretationem Aper et Armilla» (SP, I, 435); 1376, *Бугъ* (ССУМ, I, 127); 1564—1565, *Буг* (ОАМ); суч. (*Західний*) *Буг* (СГУ, 208), польськ. *Буг* (SP, I, 435).

Похідні: д.-р. *Бѣжане*; суч. нп: *Верхобуж* Золочівськ. р-ну Лв; *Бусук* *Буського* р-ну, *Кам'янка-Бувька*, *Прибужани* й *Забужжя* *Кам'янсько-Бувького* р-ну, *Забужжя* Сокальськ. р-ну Лв і Любомльськ. р-ну Вл; *Бужанка* Іванівськ. р-ну Вл та ін.

Як: I. від і.-е *bheug(h)- «гнути, згинати»; пор.: прасл. *bъgati, споріднене з д.-інд. bhôgá-h

«вигин, закрут; перстень»; д.-в.-нім. boug «перстень»; сюди ж, можливо, ц.-сл. *боугъ* «браслет, armilla» (Ільїнський, 3; Rozwadowski, 59—61; Brückner, 47; SP, I, 436), 2. від лт. baugus «страшний» (Sobolevskij, 243); з прасл. *bag- // *bog- // *bug- з реконструйован. значенням «затоплене місце; течія, потік», споріднене з прасл. *bag-ъно, польськ. bugaj «велика заплава»; рос. *буга* «низький берег, зарослий вербою»; *бугор*, *бугра* «підвищення; схил, по якому стікає вода» (Роспонд, Стр., 20). Див. *Богъ*. Л. М.

БѢЖЬКОВИЧИ, пос., у Волинськ. землі; суч. с. *Бужковичі* Іванівськ. р-ну Вл, на р. Лузі; 1283, і посемь оугони Левъ князь ко *Боужьковичемъ*. і с питъем и с дары и с пришедшимъ же имъ. на *Боужьковское* поле (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 892).

Семантичним способом від патроніма на -ичи (< *itjo), в основі якого посесив **Бѣжьковъ* на -ов- від **Бѣжьскъ*, *Бѣжьско* «Той, що живе над р. Бѣгъ» (див.); пор. ще: *Бужок* (-ек) п. Уборті п. Прип'яті й *Бужек* у бас. Березини (Машт., Дн., 28, 147). А. К.

БѢЖЬКОВСКОЕ, поле, у Волинськ. землі, біля суч. с. *Бужковичі* Іванівськ. р-ну Вл; 1283, і посемь оугони Левъ князь ко *Боужьковичемъ*. і с питъем и с дары и с пришедшимъ же имъ. на *Боужьковское* поле (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 892).

Релятив на -ьск- від ойконіма *Бѣжьковичи* (див.). А. К.

БѢЛИЧИ, с., на р. Желяні (Неволин, 40—41), Київськ. землі; очевидно, пізн. с. *Біличі*, суч. зх. околиця м. Києва; 1162, Торчи же постигоша возы ихъ на Желяні. полкы же ихъ постигоша. ѿ *Буличъ* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 518), 1160, постигоша возы ихъ на Желяні, і ту избиша много Половещъ и Черниговещъ, а полкы постигоша от *Буличъ* и ту начаша сѣщи (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 71); 1160, а полкы постигоша отъ *Буличъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 75); 1634, воно ж *Бѣсова баба* (Похил., УКР, 16); 1782, *Бѣличи* (Оп. КПЛ, 301); 1864, *Бѣличи* (Похил., 17).

Семантичним способом від патроніма на -ичи; пор.: 1552, Никонъ *Бульчъ* в Мозирі (Тупиков, 126), укр. *Була* (Редько, 80), білор. *Була* (Бірыла, 1965, 66); рос. (1627) *Булышов* (Веселовський, 54), *Булич* (МВ, 1860, № 67); чes. *Bulas* (Svoboda, 139). Пізн. форма *Біличі* — наслідок адаптації, можливо, під дією аналогії до територіально бл. назви *Білгород(ка)* (див. ще: Нерознак, НДГ, 31). І. Ж.

БЪЗАНИЦА, р., в Київськ. землі, суч. р. *Узін* (або її пр. *Узка*) л. Росі п. Дніпра в Білоцерківськ. р-ні Кв; *Възаница* (Андрієвський — КС, 1883, IX, 35); як п. Унави в р-ні м. Фастова (Махновець, Рук.); як ур. на р. Ірпінь або м. попл. Перепетового поля (Андрієшев, 51); як суч. с. *Бузова* Києво-Святошинськ. р-ну Кв (Новицький, II, 74); 1151, і ста оу *Възаницѣ* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 433), у *Възаниці* (ПСРЛ, XX, І. Львовськ. лет. 52; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 54), *Wzień* (Пам'ятники, III, 374); *Безаниця*

(Андрияшев, 51). Пор.: пот. *Велика і Мала Бзянка* бас. р. Ріки п. Тиси л. Дунаю, в с. Монастирець Хустськ. р-ну Зк (СГУ, 84, 338); р. *Бзянка* п. Деревенки л. Свини п. Рати л. Зх. Бугу п. Вісли в с. Руда-Крехівська Несторовськ. р-ну Лв (СГУ, 47); р. *Vazina* л. Мерсуні л. Сави п. Дунаю СФРЮ (Dickemann, I, 46).

Ім'яник на -ицѣ від *бѣзанѣ (пор. д.-р. бѣзъ < прасл. *възъ; укр. діал. боз «бузина», болг. бѣз, с.-х. баз, словен. báz, чes. bez, польськ. bez «т. с.» та ін.; Фасмер, I, 233). Сюди ж укр.: без «бузина» — *Sambucus nigra* L.; *бзюкѣ*, *ялова бузина* — *Sambucus Ebulus* L. (Рогович, 135); укр. діал. без «бузок» — *Siringa vulgaris* (Лысенко, 10) та ін. У зв'язку з язичницьк. віруванням пор.: 1. на Україні «мешкання» чорта в бузині (Зеленни, 75); 2. у балтій бузина — священн. куш (Фаминцын, 109). І. Ж.

БЫКОВО, бол., біля м. Галича; тепер не

простежується; 1164, бы поводь велика в Галичи... в нощь поиде вода изъ Днѣстра. велика в болонѣ и взиде оли до *Быковаго* болота (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 524), до *Бокова* болота (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 77), до *Выковаго* (до *быковаго*) болота (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 92). Посесив на -ов- від антропоніма *Быкъ* (Морошкин, 31) < д.-р. *быкъ* < прасл. *быкъ «бик» (ІУМЛФ, 78). Л. М.

БЫКОВЫНЪ, м., в Галицьк. землі; можливо, суч. *Буківна* Тлумацьк. р-ну І.-Ф.; як: 1. с. *Буковно*, нижче м. Галича на Дністрі (Андрияшев, 31—32); 2. с. *Буковина* Жидачівськ. р-ну Лв; 3. м. *Ковно* (?) кол. Троцьк. воеводства — суч. *Каунас*, Литва (з помилк. «бысть Ковень» зам. *Быковень* тощо); 4. кол. х. *Білокониця* (?) в р-ні с. Городище Зборівськ. р-ну Тр (Махновець, Рук.); 1211, Лестько не можеше приати Галича. но шедь воева около Теревовла. и около Моклекова. и Збыража. и *Быковень*

взѣтъ бы Лахи и Роусью и взѣ плѣнь великъ

и воротисѣ в Лахы (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 730). У Ермолаївськ. сп. Ипат. літ. зам. «*Быковень* взѣтъ» — «*бысть ковень* взѣтъ» (т. ж., 1843, 160).

Ад'єктив на -ын- від *быков-*; пор. д.-р. *быкъ* «бик», *бѣчати* «ревіти» (Срезневский, I, 202, 195). Див. ще: Нерознак, НДГ, 31. Л. М.

БѢЛАЯ ВѢЖА, м. («градъ»), в Чернігівськ. землі; г-ще між суч. сс. *Біловезькі Періш* і *Другі Біловезькьської* с/Р Бахмацьк. р-ну Чрг (АТПУ, I, 500); як у Переяславськ. землі (Ук. ПСРЛ,

II, 20); 1147, слышавше инии гра Оуенѣжъ. *Бѣлавѣжа*. Бохмачъ оже Всеволожъ взѣтъ. и побѣгоша Черниговоу... Изѣславъ же повелѣ зажечи. грады ты слышавъ же Глѣбъльци. оже Оуенѣжъ. и Бохмачъ и *Бѣловѣжю*. и не утѣгли оубѣжати (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 358); 1150, У *Бѣлы* у *Вѣжи* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 111); 1178, Унѣжъ, и *Бѣлавѣжа* и Бохмачъ... Унѣжъ, и Бохмачъ, и

Бѣлавѣжа (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 43); ~1627, а рѣка... изъ надѣ городища *Бѣлѣвѣжи*, отъ верху рѣки Удаѣ (КБЧ, 1838, 86), а Ромонъ (Ромень)... отъ верху рѣки Остря, отъ *Бѣлѣвѣжи* (т. ж., 96); б. д., *Бѣлая Вѣжа*, *Бѣлавѣжа* (Ук. ПСРЛ, II, 20); XVII—XIX ст., нім. (місц.) *Белемеш* (Барс., 18); сюди ж: *Бѣлая Вѣжа*, г(ороди): 1. «Казарскій»; 2. «Половечкій»

(Ук. ПСРЛ, II, 10); пор.: 965, гра ихъ... *Бѣлу Вѣжю* взѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 65); 1096, іздучи къ Прилуку... срѣтоша... Половечьскыѣ князи... и бѣжаша на Сулу... и...

идохо к *Бѣлѣ Вѣжи* (т. ж., 248); 965, городъ ихъ *Бѣлу Вѣжю* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 53); *Бѣлую Вѣжю* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 287); 1117, придоша *Бѣловѣжци* в Русь (ПСРЛ, II, 1962, 285), *придоша Бѣловѣжци*, си есть Козаре, въ Русь (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 291); вар.: *Бѣлая Вѣжа*, *Бѣлавѣжа*, «г. Казарскій» (Ук. ПСРЛ, II, 20).

Атрибутивне словосп. (наз. відм. одн.), в якому означення — із прасл. *bēlъ(jъ) «білий», а означуване *вѣжа* «шатро, кибитка, башта», *вѣжи* «стан» (Срезневский, I, 218, 482—483) із прасл. *vēza, *vēzja «будинок-виз на пологиха чи колесах» (Фасмер, I, 285). Як: 1. виникле в зв'язку з переселенням слов'ян із м. *Саркелу* на Дону 1117 р. (Ляск., ИПЗ, 94); 2. (смантитч.) відповідник назві м. *Саркелъ* (Ук. ПСРЛ, II, 418; Хабургаев, 134; Кудряшов, 9—10), що пояснюють із: а) хозар. «Білий будинок», с.-гр. «αστρον «обитиов, λευκον «білий» (Кудряшов, 10); пор.: *саро* «жовтий, рудий», *кил* «будинок» (т. ж., 33); б) *сар* < *hag* «хозар» («Місто хозар», ототожнов. з мм. *Белгород* РРФСР, Ітіль, Семендер, Бейда тощо; т. ж., 10). Пор. ще с. *Біловезя* на Пряшівщині, Сх. Словаччина (Гнатюк, 36), ЧССР. Див. ще: Нерознак, НДГ, 33. О. С.

БѢЛЗЪ, м., в Галицьк. землі; суч. г-ще в ур. Замочок, передм. м. *Белз* Сокальськ. р-ну Лв; 1030, Ярославъ *Бѣлзѣ* взѣлъ (*белзѣ*, -ы) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 149); 1150, оу *Белза* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 406); 1188, во *Белзѣ* (т. ж., 662); 1204, живаше въ *Бѣлзѣ*... и да Василкови. *Белзѣ* (т. ж., 721); 1208, во *Белзѣ* (т. ж., 725); 1210, и приѣ *Белзѣ* (т. ж., 728); 1231, радомъ же дасть *Бѣлзѣ* (т. ж., 765—766), князь же Даниилъ приѣ великъ плѣнь. около *Бозкоу* (*белза*) воюя (т. ж., 766); 1288, городы. что ми были дасть. *Бѣлзѣ*. и Червень. и Холмъ (т. ж., 911); 1030, Великій князь Ярославъ *Бѣлзѣ* взѣлъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 330); 1188, въ *Бѣлзѣ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 321); 1211, зъ *Бѣлза* (т. ж., 331); 1225, 1499, около *Бѣлза* (т. ж., 336, 362); 1502, *Белзѣ* (т. ж., 363); 1347, *Белз* (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII, Прилож. О плондровано руского панства от Литвы и поражиѣ их, 212); у «Сп. руськ. міст» віднесене до волинськ.: б. д., *Бѣлзѣ* (ПСРЛ, VII, 240).

Похідні: Мстиславъ Володымеръ согласисѣ со Всеволодомъ Мстиславичомъ *Бѣлзскимъ* (ПСРЛ,

II, 1843, 321); 1206, Александеръ Всеволодичъ *Бѣлскій* приведе себѣ въ помощь Лешка короля Польского (т. ж., 330); 1259, со Львова зраше

видити по поле *Бѣлзскимъ* (ПСРЛ, II, 1962, 841); 1392, волости... *Бѣлские* (XVIII ст., ПСРЛ, XXXI. Хр. Лит. и Жмойтск., 64); 1221, *Бѣлжанъ* (ПСРЛ, II, 1962, 739); *бѣлжанинъ*: 1282, Левъ посла со своєю ратью. Тюима, и Василка *Бѣлжанина* (*бѣлжанина*) (т. ж., 889); пор.: р. *Бѣзѣцъ* л. Полтви л. Зх. Бугу (СГУ, 38); с. *Бѣзѣцъ* і місцевість *Бѣлзусе* в кол. Люблінськ. губ.; сс. *Бѣзѣцъ*, *Бѣлзѣцъ* кол. Золочівськ. пов. (SG, I, 131).

Семантичним способом від **бѣлзъ*; пор.: укр. бойк. *беуз* «глибока, заросла долина потоку; глибока прірва, провалля, урвище; крутий схил гори»; *беуза* «глибоке провалля, глибока вода»; *бѣз(а)* «болотяна місцевість, болотяне місце в річковій долині» (Jurkowski, 94, 120; Исаевич, 117—118; Роспанд, Стр., 15—16 та ін.); пор. XVI ст. (переклад з польськ.): Багна ми вколо оточений *Бѣлз* (Кльонович, 147). Як.: 1. з іллр. **bulz-// *buls-* «брус, балка» (пор. *polns Buls-inius*; Трубачев, 280); 2. з польськ. діал. *belzy* (*belzy*) сіє «бѣлитися» (Brückner, 20); 3. ятвяжк. *bilsas* «білий» з відповідн. полонізацією (Рец. О. М. Трубацова на «*Stownik starożytności słowiańskich*». T. I, cz. I.—В кн.: Этимология.— М., 1963, 284); 4. (бездоказово) свідчення про наявність окремого пл. «бѣлзів» чи «бѣлжан» (Widajewicz, 55—65). Л. М.

БѢЛЪКА, р. («рѣка»), в Галицьк. землі; суч. р. *Білка* л. Полтви л. Зх. Бугу, с. *Верхня Білка* Пустомитівськ. р-ну Льв (ІМСУ Льв, 601; СГУ, 55); 1144, и пде Володимиръ къ Звенигороду. и ста по сен сторонѣ города. а Володимиръ ѡб ону страну. шедѣ с горы. а межи ими рѣка *мѣлка* (*бѣлка*). и повелѣ Всеволодъ чинити гати комуждо своєму полку (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 311), а межи ими рѣка *Бѣлка* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 315), а межи ими рѣка *Грезка* (XVII ст., ПСРЛ, IX, 1965. Патриарш. или Никоновск. лет., 167); 1512, Миндикерей Татаринъ... приде... и положижа межи Бузкомъ и Олескомъ... король же... посла вскорѣ дружину свою на него, и... Лянскоронскій, староста Каменецкій, собрався со своими изби до конца единъ загонъ у *Бѣлки*, вогнавши ихъ во блати (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 366).

Іменник на -ѣк(а) від прикметника *бѣл(ыи)*; пор.: в УРСР 17 річок під назвою *Білка* (СГУ, 55), ареал найбільш. скоплення яких припадає на Середньонадніпрянське Правобережжя (бас. Прип'яті, Горині, Тетерева, Росі й деяких сусідн. річок; Трубачев, 107), але окремі з них відомі й у зх. та сх. р-нах України,— в бас. Серету, Зх. Бугу, Тиси, а також на ін. сх.-сл. тер., зокрема в ареалі поширення рос. (т. ж.) та зх.-сл. мов; пор. 28 рр. *Białka* у водозборі Вісли (НВ, 291). Л. М.

БѢЛОБЕРЕЖЬЕ: І. с., в Київськ. землі; як: І. ур., пізн. м., Дубенськ. пов. (?) Волинськ. губ. (Барс., 19); тепер с. *Білобережжя* Дубнівськ. р-ну Рв; 2. г-ще бл. с. *Бережля* Красівськ. р-ну

Хм (Махновець, Рук.); 1231, движе рать. Андрѣи королевичъ. на Данила. и иде к *Бѣлобережью*. Володиславоу же ѣхавшоу. во сторожѣ. Ѧ Данила ис Києва. и стрѣте рать во *Бѣлобережьи*. и бившимися имъ ѡ рѣкоу. Солоучъ (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 766), *Бѣлобережье* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 241).

Похідні: 1258, Шварно же приде поймавъ города всѧ. и по немъ придоша *Бѣлобережѣ*. и Чарнатинци и вси Болоховци (ПСРЛ, II, 1962, 838).

Композит на **-ѣ*, в якому І-й компонент від д.-р. *бѣл(ыи)* (пор.: ст.-сл. *БѢЛЪ*, укр. *білий*, рос. *бѣлый*, болг. *бял* і под.), а 2-й — від д.-р. *берегъ* (пор.: укр., рос. *берег*, ст.-сл. *БРѢГЪ*, болг. *брегъ* тощо) (Фасмер, I, 149, 153); пізн. аналогії: *Білогір'я*, *Білогір'я*, *Білокриничья*, *Білопілля* й под. (АТПУ — 1973, 584). А. К.

ІІ. тер., побл. Дніпро-Бузьк. лим.; як: 1. сам лим. чи Тендрівська коса (Махновець, Рук.); 2. якесь ур. в лим. (Барс., 19); 3. все чорноморське узбережжя від о-ва *Березані* (літоп. *Святого Єлѣферія*; див.) до м. *Білогорода-Дністрівського* (Болтенко, 36); 4. Запоріжжя (в широк. розумінні слова; АЮЗР, VII, I, 54); 5. Наддніпрянщина від порогів до гирла тощо; 945, да не имеють власти Русь. зимовати въ вустьи Днѣпра *Бѣлбержи*. ни оу стѣ Єлѣфер'я (1377, ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 51); 943, во устьѣ Днѣпра. *Бѣлоберезѣ*, ни у святого Елеуѣеріа (ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 281); 944, во устьѣ Днепра, въ *Бѣлоберезѣ* (*Бѣлобѣжѣ*), ни у святого Елеуеріа (Елиѣеріа) (ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 54); 971, и приде Стославъ къ порогомъ. и не бѣ лѣзѣ проити порогъ. и ста зимовати въ *Бѣлоберезѣ* (ПСРЛ, I, 1962, 73), въ *Бѣлоберезѣ*, *Бѣлоберезѣ* (ПСРЛ, VII, 241); XIV ст., *Бѣлоберезье* (АЮЗР, VII, I, 54); пор.: 1552, ухוך у *Бѣлоберезѣ* (АЮЗР, VII, I, 86) на середньому Дніпрі.

Похідні: 1603, на входахъ.. *Бѣлоберезкихъ* (Лазаревскій, Очерки, IV, 125).

Композит на **-ѣ* від д.-р. *бѣл(ыи)* + *берегъ* (див. *Бѣлоберезье* I); пор. с. *Білобереги* в кол. Сянськ. старостві; польськ. *Białobrzegi* (ОАІМ). Як: *бѣл(ыи)* — це не тільки *albus*, *leukos* (тут на поверхню виходять в а п н я к и; Болтенко, 36), але й вказівка на сторони світу (пор. серб. *бѣли брѣг* «південний берег»; Роспанд, Стр., 51). О. С.

БѢЛГОРОДЪ, м. («градъ»), в Київськ. землі, на б. р. Ірпіні; г-ще в суч. с. *Білогородка* Києво-Святошинськ. р-ну Кв, де для оборони Києва із зх. було побудовано 991 р. велике м. (Рыбаков, Политич., 78); 991, Володимиръ заложил градъ *Бѣлгородъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 122); 997, около *Бѣлгорода* (т. ж., 127); 1069, приде *Бѣлгороду*... бѣжа из *Бѣлгорода* (т. ж., 173); 1097, ведоша и *Бѣл-*

городу. иже гра малъ оу Києва. ико .і. верстѣ в дале (т. ж., 260); 1150, идущоу же ѣму *Бѣлгороду*. Борисъ Гюргевичъ выбѣже из *Бѣлгорода*. и ѣха Кыѣву (т. ж., 330); 1152, оу *Бѣлгорода* (т. ж., 332); 1189, Кнѧзь великыи Всево-

лодь. Ёда дочерь свою Верхуславу *Бблугороду*. за Рюриковича Ростислава (т. ж., 407); 1206,

Мьстиславъ Романови. съде в *Бблѣгородѣ* (т. ж., 427); 1207, а *Бблѣгородѣ* затворилсѣ Мстиславъ

Романови. они же устремиласѣ на *Бблѣгородѣ* (т. ж., 429); 992, Володимѣръ заложи град *Бблѣ* (~1425 р., СРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 106); 1069, приде к *Бблугороду* (т. ж., 162), из *Бблагорода* (т. ж.); 1117, и дасть ему оуцѣ *Бблѣгородѣ* (т. ж., 284); 1136, до *Бблагорода* (т. ж., 229); 1195, позва сповѣць его. Ростиславъ Рюриковичъ к собѣ на ѡбѣдѣ. к *Бблугороду* (т. ж., 682); 980, в *Бблѣгородѣ* (к XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет. 294); 992, *Бблѣгородѣ* (т. ж., 314); 997, около *Бблагорода* (т. ж., 316); 1096, кѣ *Бблугороду* (т. ж., 337); 1097, И ведоша Василка отъ Кіева въ пощѣ ту кѣ *Бблугороду* (т. ж., 13); 1117, и дасть ему *Бблѣгородѣ* (т. ж., 24); 1150, Идушу же ему кѣ *Бблугороду*, Борисъ Юрьевичъ выбѣже изъ *Бблагорода* (т. ж., 49), въ *Бблѣгородѣ* (т. ж., 50); 1151, Юрьи ста у *Бблагорода* (т. ж., 52), кѣ *Бблугороду* (т. ж., 54); 1159, Мьстиславъ со братьею вынде въ *Бблѣгородѣ* (т. ж., 69); 1160, кѣ *Бблугороду* (т. ж., 74); 1161, Ростиславъ сына своего Мьстислава посла въ *Бблѣгородѣ* (т. ж., 76); 1163, Ростиславъ же возврати всѣ города Мстиславу, Торчскыи и *Бблѣгородѣ* (т. ж., 77); 1205, Рюрики отѣ *Бблѣгородѣ* Ольговичемъ (т. ж., 112); 1206, Мстиславъ Романовичъ съде въ *Бблѣгородѣ* (т. ж., 113); 1207, а въ *Бблѣгородѣ* затворилсѣ Мстиславъ Романовичъ, они же устремиласѣ на *Бблѣгородѣ* и пришедше обступиласѣ его (т. ж., 114); б. д., *Бблгородокѣ* (т. ж., 240); 992, *Бблгород* (НЛ, I, 165); 1069, из *Бблагорода* (т. ж., 190); 1160, у *Бблагорода* (т. ж., 31); у переліку руськ. міст: б. д., *Бблѣгородѣ* на Рпенѣ (т. ж., 475), *Бблгородѣ* Кіевскій (Кіевск. синопс., 54); 1634, *Бблгородокѣ* (ОКСС, II, 32), 1686, городъ *Бблгородка* (АЮЗР, VII, I, 537); 1699, *Бблгородка* (УАЗ, I, 1926, 25); 1710, *Бблгородокѣ* (УАЗ, 1926, I, 41); 1729—1731, м-ко *Бблгородка* (Чт. ОНЛ, 1893, VII, 41); 1747, wies Bitohorodka (АЮЗР. III, III, 374); 1785, м-ко *Бблгородка* (ЦДІА УРСР у м. Києві, ф. 193, оп. 1, од. зб. 2863, арк. 5).

Похідні: 1146, пристаа к нему *Бблогородъчи* и Василевци (ПСРЛ, II, 1962, 323);

1151, Гюрги же приде к *Бблугороду* и ре *Бблогороце* вы есте люе мои. а ѡтворите ми градъ. *Бблогородци* же рекоша (т. ж., 433).

Безафіксн. композит, у якому 1-ий компонент — д.-р. *бблѣ(-ыи)* «білий», а 2-ий — *городѣ* «укріплене поселення; фортеця». Відзначається пізнє зрощення словосп. (пор. около *Бблагорода*) (Роспонд, Стр., 51). Значення *білий* «західний» (Трубачев, РСЗ, 57) — «м. на зх. від Києва» — тут відхиляється, оскільки бракує бінарн. опозиції зх.-сх. (див. *Бблберезже* II). Найімовірніше, *ббл(ыи)* «гарний, красивий» (Фаминцын, 95). I. Ж.

ББЛѢГОРОДЬСКАЯ, епископія («епискупія», «епископія»); тер., підлегла місц. епископові; 989, А се число... епискупій в Русѣ (в руси): первая Киевская (кыевская, кыевская) митрополия, потомъ Новгородская (новгочкаа, новгочкая) архиепискупья, также Черниговская, Переяславская, *Бблѣгородъская*, Володимирская, Юргевская, Ростовская, Полоцкая (полочкаа, полокая), Смоленская, Тѣрская, Рязанская (XVIII ст., НЛСХС, 70).

Ад'єктив на -*ьск-* від ойконіма *Бблѣгородѣ* (див.). До д.-р. віднесено умовно. О. С.

ББЛѢСКѢ, м., у Волниск. землі; суч. с. *Бблѣск* Рокитнівськ. р-ну Рв; як м. *Бблѣск-Подляський* Белостоцьк. воеводства ПНР (Махновець, Рук.); 1253, и възста Городень. а сама воротистасѣ ѡ *Бблѣска* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 819); 1289, хотѣо же емоу послати до Берестѣа. и до Каменьца. и до *Бблѣска*. и приде емоу вѣсть. ѡже оуже засада Юрьева. въ Берестѣи. и во Каменци. и в

Бблѣски... Мьстиславъ же пребывъ мало днии въ Берестѣи. и ѣха до Каменца. и до *Бблѣска*... оутвердивъ люди и засадоу посади въ *Бблѣски*. и въ Каменци (т. ж., 928, 932).

Релятив на -*ьск-* від гідроніма **Бблѣа*; пор. мм. *Кбръскѣ* (і пізн. р. *Курп*), *Тбръискѣ* (і р. *Тбръя*; див.) тощо. На Поліссі (Рв, Жт) чимало гідронімів типу *Біла*, *Біла Криниця*, *Білка*, *Біленька* й под. (СГУ, 52—55). А. К.

ВАКѢВѢ, двір («дворѣ»), у м. Володимирі Волниск. землі, суч. Володимир-Волинський, райцентр Вл; 1097, и придоша с ним (Васильком) Володимирю... и посадиша и въ дворѣ *Вакѣвѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Ипат. лет., 268). Приде же Давидъ сь нимъ... и посади во дворѣ *Какієви* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет. 100). Пор. *Вакієв* — с. на р. Гуйві пр. Зх. Бугу (Насонов, 132).

Посесив на -*ев-* від антропоніма *Вакби* (Морошкин, 34); *Какієвѣ* — помилк. А. К.

ВАЛЫ, ур. (двоє) в Переяславськ. землі; суч. Переяслав-Хмельницьк. р-н Кв; попл. кол. Янчиного (див. *Янѣчино*) сілця (Ук. ПСРЛ, II, 24); пізн. с. Пологи-Яненки і Стряково (див.: *Стрѣковѣ*), тепер Стрякова, того ж р-ну; Самойловський, 101); 1095, приде Итларъ в градъ *Переяславль*. а Кытанъ ста межи *валома* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 227); 1149, и стоа

Гюрги ѣ. дни. и в третии днь... поиде ѡ Стрѣковѣ мимо городъ. и ста межи *валома* (т. ж., 322), Ростиславъ пришедша к *Переяславлю*. и перехавше Лтнцю... стаа по Труобезю. а Гюрги

стоя. г. дни оу Стрѣвке. а четвертый днь поиде ѿ Стрѣвки. мимо городъ... и ста межи валом... ѿб оюу стороною Трубеша. за звѣрнемъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 379), Юрьи... стаха у Кудинова селца, и перешедше Стрѣковъ стаха... и поиде отъ Стрѣквѣ мимо городъ, и ста межи валом... Юрьи же стояше за Янчимъ селцемъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 46).

Тепер це Великий і Малий, або Бліжчий і Дальший, вали — чл. великої системи т. зв. Зміювих валів, що на Лівобережжі тяжіють до м. Переяслава (Самойловський 101), а на Правобережжі — до Києва.

Семантичним способом від д.-р. *валы* «насипи»; як із н.-в.-нім. Wall через польську мову (Фасмер, I, 268). Однак пор. сл. *valiti, valjati* (А. П. Критенко. — Рец.). О. С.

ВАРИНЪ, пос., в Переяславськ. землі; тепер не простежується. Як: 1. один із топонімів на Ворон- (?) (пор. сс. Ворона на Сулі, Воронка побл. Удаю, Воронинці на Сліпороді) або ж с. Варви (!) (Пог., Роз., 94—95) на р. Варв(и) і бас. Удаю (Бод., Пам. кн., 7; ЛВП, 176) і 2. у Половецьк. полі (Андрияшев, Переясл., II), що сумнівно із структурн. міркувань; 1096,

посади ма ошъ в Переяславли... и ходимо за Супои. и ѣдучи к Прилуку городу... срѣтоша... Половѣцьскыи князи... и бѣжаша на Сулу...

на Гжинъ днь идохо к Бѣлѣ Вежи... потомъ на Торческыи городъ... Гюргевъ... на той же

сторонѣ оу Красна Половци побѣдиho. и по-

томъ... оу Варина всежъ взѣхо (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 248—249).

Як: 1. того ж походження, що й назва смт Варва, райцентру Чрг; помилк. (?) Варинъ зам. *Вары (род. відм. *Варгве). Однак Варву в 1-й пол. XVII ст. названо «новосілою» (Др., 883; Лаз., Луб., 120; Лаз., ОСМ, III, 361; Зг. dz., XX, 86; XXII, 161; Лаз., Села, 159); пор. Wугwa бас. Вісли (Трубачев, 68—71); 2. від іншомовн. ваг- (?) (пор. рос. *вара(ка)* «стрімкий бугор, скеляста гора на березі моря» із фін. ваага «лісистий бугор, гора», карел. воага «т. с.» (Роспонд. Стр., 45; Фасмер, I, 273); 3. посесив на -ин- від д.-р. антропоніма *Вара (Галас, I, 82); Пор. ще: сіверськ. (1390 р.) Вар(ь)но між Десною, Остром і Удаєм (Клепатський, 278), а також Warin у кол. провінції Мекленбург-Шверін (Гагарин, I, 288); р. Варнава (< *Vaginhwa), заселена сл. пл. варни (Varini; Селищев, Сл., 20), вони ж вагри (Вагры; Кобычев, 152); м. Varin, Vargun (Гол., 46), Varin (Smilaueg, 328) у Словачині тощо. О. С.

ВАРАЖЬСКАЯ, пещера («пещера»), побл. давн. Києва, прилягає з пд. до Дальніх печер у Києво-Печерськ. лаврі (Захарченко, 126); 1013, Прийде... въ Кіевъ преподобный отецъ... Антоній отъ Святыхъ Горы, и вселися в пещеру Варяжскую (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ.

лет., 261). У XVII ст. місцеві печери називалися Розбійницькими (Захарченко, 126).

Релятив на *-ыск- від д.-р. етноніма *Варагъ*; можливо, в зв'язку з діяльністю варязьк. купців, які там зупинялися, плаваючи по Дніпру (Толочко, ТКП, 9). 1. Ж.

ВАРАЖЬСКИЙ, о-в («островъ»), на Дніпрі біля м. Заруба (Ук. ПСРЛ, II, 26); побл. кол. с. Зарубинці Канівськ. р-ну Чрк; 1223, и приидоша к рѣцѣ. Днѣпру, на Зарубѣ къ острову. Варяжскому (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 505); 1224, к рѣцѣ Днѣпроу. ко острову Ва-

ряжскому (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 741), на Зарубѣ ко острову Варяжскому (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 130), на зарубѣ къ острову Варяжскому (ПСРЛ, V, 1925. Софийск. I-я лет., 204); 1223, И совокоупиша землю Роускою всю противу Татаромъ и приидоша к рѣцѣ Днѣпру на Зарубѣ, ко острову Варяжскому (ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 88). Див. ще Варяжская, пещера.

Релятив на *-ыск- від етноніма *Варагъ*. 1. Ж. Відповідно до тексту Ипат. літ., в якому під 1224 р., очевидно, помилк. пропущено «на Зарубѣ» (пор.: и придо к рѣцѣ Днѣпроу. ко

острову Варяжскому. и приѣха тоу к нимъ. всѣ земля Половецкая... а выгонци Галицькыя придоша по Днѣпроу... и стаха оу рѣкы Хорьтицѣ, на бродоу оу Протолчи; ПСРЛ, II, 1962, 741—742), у деяких працях (пор. Эв., Топ., 193—194) хибно отожднюється Варяжский о-в із о-вом Хъртичь (див.). В. ред.

ВАСИЛЕВЪ, мм. 1. в Галицьк. землі; суч. с. Василів Заставнівськ. р-ну Чрв; 1229, ѿт(т)оудоу же поиде король ко Василевоу. и переиде Днѣстръ. и поиде ко Проуту (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 761); 1448, дали есми ему отъ насъ... селы, на имѣ василевъ на дѣннстрѣ и борисово село (ССУМ, I, 154; Карп., ТЦЧО, 13).

За археолог. та ін. даними, Василевъ був значн. м. Галицької Русі (Тимошук, ЛМБ, 164—165; Тимошук, ИГБ, 214), а його назва фактично не мінялася, за винятком окремих спроб її пізн. романізації (1785, *Васильул*; 1625, *Василеу*; 1633, *Васелеу*) чи введення в продуктивний на Буковині ряд на -ивні: Wasliwci при нім. Wassileu (Карп., ТЦЧО, 13).

Посесив на -ев- від д.-р. особового ім. *Василь* (-ии); гадають, що м. належало теребовельськ. кн. *Васильку* (1090—1124), за ім. якого й назване (Тимошук, ИГБ, 214). Л. М.

II. на р. Стугна в Київськ. землі; суч. м. Васильків Кв (Києвск. синопс., 77) [як III? — с. Василів Білоцерківськ. р-ну Кв, див. ПСРЛ, II, 1962, 221, 392, 468; Махновець, Рук. — В. ред.]; 996, тогда обѣщасѣ Володимерь поста-

вити црковъ Василевъ. ста Преображенъа (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 125), приидоша Печенѣзи к Василеу (XV ст., НЛ, I, 166); 988, в Василевѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 97; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр.

лет., 309; НЛ, I, 152), [в] *Василиви* (ПСРЛ, I, 1962, 111); 1136, Половци переидоша Днѣпръ.

декабра въ кѣ и почаша воевати. ѿ Трьпола. фколо Красна. и *Васил(ь)ева* и до Бѣлагограда (ПСРЛ, II, 1962, 299); 1151, Гюрги... стояше оу *Василева* (т. ж., 430), а сами вѣсташа к *Василеву*. и тако исполцивше полкы свои поидоша мимо *Василевъ* чере Стугну (т. ж. 434); 1171, бѣжа ис Києва на *Василевъ* (т. ж., 544), а пришла ми вѣсть ночью ѿже Мѣстиславъ въ *Василевъ* (т. ж., 547); 1172, Глѣбъ пусти Половци въ вѣжъ. и шедше сташа за *Василевомъ* (т. ж., 550); 996, придоша Печенѣзи къ *Василеву*... обѣшася Володимѣръ поставити церковь въ *Василевъ* (ПСРЛ, VII, 315); 1151, а Юрьи стояше... у *Василева*... шедше сташа у *Василева* обѣду (т. ж., 53, 54); 1159, въ *Василевъ* (т. ж., 69); 1165, Давыдъ Ростиславичъ сѣде въ Витебскѣ, а Роману Вячеславу внуку да Ростиславъ *Василевъ* и Красенъ (т. ж., 78). У «Сп. руськ. міст» — б. д., *Василевъ* на Стугнѣ (НЛ, I, 475), на Стугнѣ *Василевъ* (ПСРЛ, VII, 240); 1150, у *Василева* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 52); 1155, Андрею сину своему даде Вышгородъ и *Василевъ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 303); 1593, Wasyłow (АЮЗР, I, 1, 386); 1686, *Васильково* (АЮЗР, VII, 1, 542); XVII ст., Wasilkow (Карта Л. Боплана; Ляск., ИКА, 25); 1852, *Веселое-Васильб* (КГВ, № 5, 33).

Похідні: 1146, *Василевци*, катойконім (ПСРЛ, II, 1962, 323); 1686, р. *Василевка* л. Стугни п. Дніпра (АЮЗР, VII, I, 538), вона ж: 1800, *Васильковка* (АКГ) або стр. *Василевъ* (Семенов, I, вып. III, 402).

Посесив на -ев- від д.-р. βασιλεύς «цар, володар, повелитель» ім. *Василии*, або *Василь* (Роспонт. Стр., 39), християнське ім'я вел. кн. Володимира Святославича; форма *Василиви* відбиває явище ікавізму (Роспонт. Miscellanea, 30). Аналогічно *Васильків* від *Василько* (Никонов, КТС, 76). Як безпосередньо від назви ур. *Василевъ*, де й було закладено м. (Семенов, II, вып. III, 402). І. Ж.

ВАСИЛЕВЪСКИЙ, шлях («путь»), із м. Києва, в напрямі до р. Стугни і м. *Василева* (суч. *Васильків* Кв), далі на Володарів і, через Галичину, в Угорщину й Чехію (Шамрай — ІГЗ ВУАН, 1923, III, 36); 1169, Мѣстиславъ же заоут-

ра. по не иде Києву. изрѣдивъ полкы свои.

Василевски путе (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 534); 1977, дорога *Васильківська* (с. Крушинка *Васильківск.* р-ну Кв; Анк).

Релятив на -ьск- від назви м. *Василевъ* (див.). І. Ж.

ВАСИЛЬКОВЪ, двір («дворъ») кн. *Василька*, сина Юрія Долгорукого, в Києві, в межах «верхн. м.» (Каргер, 277; Толочко, 128); можливо, побл. Львівської пл., між вул. П. Осипенко й Рейтарською (Махновець, Рук.); 1159, *Васильковъ* дворъ... разграбиша в городъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 489); 1157, и *васил-*

ковъ дворъ... въ городъ разграбиша (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 56).

Посесив на -ов- від д.-р. християнськ. ім. *Васил(ь)ко*. В основі *Василии*; див. *Василевъ*. І. Ж.

ВЕЛИКАЯ СКИФЪ, країна, в Пн. Причорномор'ї; ка між Дністром і Дунаєм (Трубацев, Ранн., 51), ч. т. зв. *Старої Скифії* (Трубацев, Indoarica, 16); 907, Иде Олегъ на Греки... поя же множество Варягъ, и Словенъ, и Чюди, и Кривичи, и Мерю, и Поляны, и Сѣверо, и Деревляны, и Радимичи, и Хорваты, и Дулѣбы, и Тиверци, яже суть Толковины: си вси звахуся *Великая Скуфъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1846. Лавр. лет., 12; текст модернізовано); б. д., а Оулучи Тиверци сѣдаху бо по Днѣстру. присѣдаху къ Дунаеви... или до мора... *Великая Скуфъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 13), и живаху в мирѣ. Полѣне и Древляне. и Северо и Радимичи. и Вятичи. и Хорвати. Дулѣбы же живаху по Бугу. кде нѣтъ Волыняне. а Оулучи Тиверци сѣдаху по Бугу. и по Днѣпру... [при]сѣдаху къ Дунаеви. и бѣ множество ихъ... оми до мора... да то сѣ зоваху ѿ Грѣкъ *Великая Скуфъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 9—10); 907, Олег(л)ъ... поя же множество Варягъ, и Словенъ, и Чюди, и Кривичи, и Мерю, и Полѣны, и Сѣверо. и Деревляны. и Радимичи. и Хорваты. и Дулѣбы. и Тиверци. *яже* суть толковины. си

вси звахутъ *Великая Скуфъ* (т. ж., 21); б. д., Лоутичи и Тиверичи... къ Дунаеви... по Днѣпру... *Великая Скифия* (XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 4); 906, Варягъ и Словенъ, и Чюдъ, и Кривичи, Меря, и Поляне, и Севера, Деревляне, и Радимичи, и Вятичи, и Хорваты, и Дулѣбы, и Тиверци, яже суть толковины: си вси звашеся отъ Грѣкъ *Великая Скифия* (т. с., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 46), Лютити и Тиверичи... *Великая Скуфеа* (*Скифия*) (т. ж., 42); б. д., Седми [камінь.— О. С.] — аоукнифъ... обрѣтається внутрь Варварикіи Сирстей и внутрь *Великая Скифия*... Осмый — ахакисъ... въ тѣх же *Скифѣхъ* (1538 р., ПСРЛ, XXII, II. Русск. хронограф, 13), внутрь *великая Скифия*... во *Скифѣхъ* тѣхъ (2-га пол. XVI ст., т. ж., I, 193); 907, Грѣци... данъ даяху: на Киевъ, и на Черниговъ, и на Перѣславль, и на Полтескъ, и на Ростов, и на Любеч, и на прочая грады руския... син всѣ звахуся отъ грек *Великая Скифия* (*великия Скифия*) (к. XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Сокр. летоп. св. 1493 г., 178); б. д., О скифиях. А лутити и тиверичи приседаху к Дунаеви... сидяху иже по Днѣпру нолны до моря... да то ся зовет грек *Великая Скифия* (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXII. Холмогор. лет., 12); 907, Приде Олег на греки... имея с собою... варяги, словяны, чюдъ, кривичи, меряне, поляне, сивярене, радимичи, вотяки, хорвати. Сих всех нарицаху греки *Великая Скифия* (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXXI. Мазуринск. лет.-ц, 11), Лютити и Тиверичи приседаху к Дунаеви и бе множество их по Днѣстру нолы до моря, и суть гради ихъ и до сего дне, да то ся зовет отъ Грек *Великая Скифия* (к. XVIII ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., Эрмитажн. сп., 339).

Як від антропоніма: пор.: б. д., правнуци Афетови *Скиф*, Казардан... вселишася во Аекснопонте. И от сих... прозвашася по имени прадеда своего *Скифа Скифия Великая* (ПСРЛ, XXXI. Мазуринск. лет-ц, 11). Фактично: словосп., атрибутивна ч. якого (*Великая*) вказує на наявність ін., т. зв. *Малої Скіфії*, як називалася *скіфська* держава, що з к. III ст. до н. е. об'єднувала Крим і Нижню Наддніпрянщину із столицею в *Неаполі Скіфському* (тепер у межах м. Сімферополя Крм). Так звалось й ін. держ. утворення в Добруджі (тепер у складі СРР; РЕІV, IV, 108). Означувана його ч. *Скѣѣ*, *Скѣѣ* (за аналогією до етнохоронімів: *Рѣсь*, *Чѣѣ*, *Прѣсь*, *Лопь*, *Всь*, *Перьмь*, *Ємь*, *Корсь* і под.) від д.-гр. *Σκίθης* «скіф» (див. *Скѣфіта*). О. С.

ВЕЛИКИЙИ, двір, у давн. Києві, р-н Десятинної вул. (Махновець, Рук.); 1151, ИзАслава

же сѣде с Ва^мчеславо в Кы^мѣѣ. Ва^мчеславъ на Велико^м дворѣ. а ИзАславъ подѣ Оугорскимъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 336); Ва-

чеславъ же на Велико^м дворѣ. а ИзАславъ подѣ Оугорскимъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 445); Вячеславъ на великимъ дворѣ, а ИзАславъ подѣ Угорскимъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 56).

Семантичн. способом від д.-р.прикметника *великийи*. І. Ж.

ВЕЛИКИЙИ РѢТЬ, р., л. *Росі* п. Дніпра; в Київськ. землі; суч. Кв.; тепер р. *Протока*; вона ж кол. *Рѣть*; 1151, тогдa же Гюрги и Володимерь... Дѣдвичь. и Стославъ и Половци

дицини. и Всеволодичъ Стославъ. поворотѣче полки своа поидоша к Великому Рутюи не хотѣче сѣ бити. но хотѣху зайти за Рутѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 436).

Складена назва: прикметник *Великийи* (див.) та гідронім *Рѣть* (див.). І. Ж.

ВЕРЕЩИНЪ, м., у Волинськ. землі; як м. кол. Житомирськ. пов. Волинськ. губ. (ОАІМ); тепер не простежується; як с. *Верещин* Хелмського воєводства ПНР (Махновець, Рук.);

1204, а снъ мой во одиномъ Берестѣи Сѣлександръ приА Оугровескѣ. *Верещинъ* Столпъ. Комовъ. и да Василковни. Белзъ (~ 1425 р., II, 1962. Ипат. лет., 721); 1213, Данилоу же возвратившоусѣ к домовни. и ѣха с братомъ. и приА Берестини. и Оугровескѣ. и *Верещинъ* и Столпъ Комовъ. и всю Оукраиноу (т. ж., 732); 1217, Данилъ же... поиде... побра подѣ Лешкомъ грады, сиесть, Берестя, Угровъ, *Верещинъ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 333).

Посесив на -ин- від антропоніма **Верещица*; пор.: *Vřesc* (Svoboda, 204), а також *Верещица* (Тупиков, 83), *Верещица* (Морошкин, 37). В основі ім. *Верещица* (< **верещица* (< 1) «балакун, сварлива людина»; 2) (?) «птаха, що верещить»; пор.: д.-р. *верещати*; ст.-сл. *ВРѢШТАТИ*, *чес. vřetěti* й под. (Фасмер, I, 298). Сюди ж сс. *Верещица* Тр й Чрк; бал. *Верещица* в Кв; рр. *Ве-*

рещица (бас. Черемошу), *Верещиця* (бас. Дністра; СГУ, 98) у Підкарпатті тощо. А. К.

ВИРЬ, м. і р. в Чернігівськ. землі (Насонов, 223); як кол. с. *Вирі Старі* на межі Харківськ. й Курськ. губ.; імовірноше, *Вірське* г-ще в м. Білопільлі (Голубовський, Історія, 117; Барс., 45), тепер райцентр См.; 1096, на

Донѣ идохо с Стополко и с Дѣдмъ... и к *Виреву* Баху пришли (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 250); 1127, и стаха оу Ратмирѣ дубровы. за *Виремъ* (т. ж., 296); 1113, слышавше же половци.

смерть Стополчи. и съвокупившесѣ и придоша къ *Вирю*. Володимерь... иде къ *Вирю* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 276); 1128, и ставшимъ имъ оу Ратмирѣ дубровы за *Виремъ*

(т. ж., 290, 291); 1147, а самъ поиде съ Стославомъ. и... *Вирю* доу к *Виреву*. и посажа посадники свои Глѣбъ Гюргевичъ. по Посѣмью за полемъ. и тоу *Вирю* (т. ж., 356); 1149, Глѣбъ... поиде оттуду къ *Виреву*; и ту у *Вирю* Половци мнози заходисѣ с ним (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 43); 1159, придоша Половци мнози к *Виреву* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 42); Половци мнози придоша къ *Виреву* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 120); 1127, и Всеволодъ... стаха у Ратмирѣ дубровы за *Виремъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 26); 1148, къ *Виреву*... у *Вирю* (т. ж., 42); 1160, въ *Вирю* (т. ж. 74).

Похідні: 1147, Всеволодичъ Святославъ... послашасѣ к *Виревцемъ* (ПСРЛ, II, 1962, 356); 1160, *Виревци* (т. ж., 505); 1148, и взяша город Попашъ, а *Виревци* и выѣхаша (ПСРЛ, XXIII, 35), *виревци* и выеханцы (XVI ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 44).

Семантичним способом від геогр. терміна *вирь* «вир, водверть»; пор.: ст.-х. *вирь*, словен. *virg*, польськ. *wir*, *чес. vir*, ст.-сл. *ВРѢТИ* «кпіти» (Фасмер, I, 318); сюди ж: сс. *Вирю*, *Нові* й *Старі Вирки* Білопільськ. р-ну См; рр. *Вирь* (ѣ): 1. у Новгородськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 32); 2. л. Сейму л. Десни; 3. пр. Горині п. Прип'яті; 4. пр. Сожу; 5. у с. Степанівка Борзнянськ. р-ну Чрк та ін. (СГУ, 103). А. К.

ВИТИЧЕВЪ. І. брід («бродъ»), біля м. *Витичевъ* Київськ. землі, побл. суч. с. *Витачів* Обухівськ. р-ну Кв (пор. т. ж. р. Переволока п. Дніпра; Де-ла-флиз, 548); як біля гирла р. *Вити* бл. с-ця *Мирославське* (див.) (Махновець, Рук.); 1151, Пришедшимъ же имъ къ *Витичеву* броду, и стаха противъ себе (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патріарш. лет., 187); див. *Витичевъ* II.

II. м., на п. б. Дніпра в Київськ. землі; суч. с. *Витачів* Обухівськ. р-ну Кв (Андрієвський — КС, 1883, VII, сент.— окт., 6—7);

1152, и переѣха Гюрги в лодью. оу *Витичева*. а прочии перебрѣдоша (1377 р., ПСРЛ, I, 1962.

Лавр. лет., 334); 1149, ИзАславъ же ста пришедъ оу *Витичева* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 378); 1177, приѣхав же Стославъ с полки своими ста оу *Витичева* (т. ж. 604); 1151, Сдунав-

ше же Олговичи съ Половци, оставиша князя Юрія съ Давыдовичемъ Володимиромъ и съ коши противу *Витичева*, а сами поидоша къ Зарубу (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 52). За Константином Багрянородним (X ст.), *Витетѣвъ* (Изв. виз. пис., 10); 1508, у *Витючевѣ* (Дарств. Обуховичевой, 347), *Вятичи*, *Витичи* (Києвск. синопс., 21); XVII ст., *Витачев* (КБЧ, 107); 1764, *Витачев(о)* (АКБМ); 1784, *Видочевъ* (Есипов — КС, 1891, IV, 75), 1901, *Витачево* (Макс., Прил., 71).

Похідні: 1720, *Виточевські* озера (Оп. КПЛ. 291).

Як від: 1. особового ім. *Вятко*: «Имѣша же тѣхъ Князіе у себе и Гетманы, отъ нихъ же бѣ... второй *Вятко*, а отъ того *Вятичи* или *Витичи*, ниже Триполя» (Києвск. синопс., 21); 2. сл. *вита*, або *вица*, «оповіщення вогнем» (Рыбаков, Полнитч., 79); 3. д.-р. етноніма *Вятичи* (Роспанд. Стр., 39—40) тощо. Імовірно, посесив на «ев» від патроніма *Витичъ*: *Витъ* < *Витославъ* (Роспанд, Miscellanea, 25).

III. пагорб («холмъ»; 70 м над рівн. Дніпра) на п. б. Дніпра, в Київськ. землі; суч. Обухівськ. р-н Кв, де виявлено два г-ща: пн.— кол. м. *Витичевъ* й пд.— на місці нов. фортеці, т. зв. *Святополча-града* (Творогов, 447). Наприкінці XI ст. пагорб *Витичевъ* був уже незаселеним (Тихомиров, 354); 1095, Стополкъ же повелѣ рубити городъ на *Витичевъ* холму в свое имѣ. нарекъ Стополчъ городъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 229), сѣдоша на *Видичевъ* холму въ градъ Святополчъ (XV ст., ПСРЛ, V, 1925).

Софійськ. I-я лет. Вып. I, 150). Стополкъ же повелѣ рубити городъ на *Витичевскомъ* холмѣ... Стополчъ градъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 219), а Юрьевци съ епископомъ Мариномъ прибѣгше сѣдоша на *Витичевъ* холмъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 8). Див. *Витичевъ* II. I. Ж.

ВИТИЧЕВСКИЙ: I. брід («бродъ»), біля м. *Витичевъ* Київськ. землі; суч. с. *Витачів* Обухівськ. р-ну Кв; 1152, Гюргеви же со Олговичи хотѣху поступити внизъ к *Витичевскому*

броду... пришедши имѣ к *Витичеву*. и стаща противу собѣ... оставивше Гюрга князя с Двдвими с Володимиро и с товары. противу *Витичеву* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 331); 1151, и хотѣху внизъ поити къ *Витичевскому* броду... а лодь его по Днѣпроу же пришедше же и стаща на *Витичевъ* оу Мирославскаго села (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 424).

II. бугор («холмъ»), на п. б. Дніпра; в Київськ. землі; суч. Обухівськ. р-н Кв; 1095, Стополкъ же повелѣ рубити городъ на *Витичевскомъ* холмѣ. имѣ свое нарекъ Стополчъ градъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, 219); пор. тоді ж: на *Витичевъ* холму в свое имѣ. нарекъ Стополчъ городъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, 229).

Релятив на *-ьск- від топоніма **Витичевъ* (див.). I. Ж.

ВИШНЯ, пос. в Галицьк. землі; г-ще на л. б. р. *Вишні* п. Сяну в суч. м. *Судова Вишня* Мостиськ. р-ну Льв; до 1545 р. с. *Вишня* (ІМСУ, Льв, 485); т. ж., р. *Вишня* п. Сяну п. Вісли (СГУ, 105); 1230, Филипъ безбожный. зва князя Данила во *Вишню* (в *вишню*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 762); 1393, а писанъ листъ оу *вишні* (ССУМ, I, 225); 1649, z strony miasteczka Wisnie (Жерела, V, 75); 1650, w Wisni (т. ж., 101).

Похідні: с. *Вишенька* Мостиськ. р-ну Льв над р. *Вишенька* п. *Вишні* (СГУ, 104).

На тер. м. *Судова Вишня* є двоє д.-р. г-щ: I-ше в зх. ч. м. в ур. Замчійська й Вали, заселене, за археолог. свідченнями, не пізн. X—XI ст., й 2-ге, датоване XII—XIII ст.,— в сх. ч. м., над р. *Вишнею*, в ур. На Чвораках. Вважають, що літоп. згадка стосувалась 2-го пос. (Ратич, Др., 49—52).

Семантичним способом від д.-р. *вишьний* «верхній» (Срезневский, I, 458); можливо, від гідроніма *Л. М.*

ВЛАДИМИРОВЪ, рив, побл. давн. Києва; перетинав дорогу між *Дорогожицем* і *Капичем*; тепер у межах міста, між поч. вул. Мельникова й вул. Герцена; 978, И поиде на Ярополка. И не возможе Ярополк затворитися в Києвъ. Владимир же обрився, и есть и нынѣ ров *Владимиров* (УЛС, 29).

Посесив на -ов- від ст.-сл. особового ім. **ВЛАДИМИРЪ**. I. Ж.

До д.-р. відноситься умовно. В. ред.

ВОДАВА, пос. в Галицьк. чи Волинськ. землі; не локалізовано; як м. *Водава* Хелмського воеводства ПНР (Махновець, Рук.); 1240, Ростиславъ. вышедшоу же Львови изъ Оугоръ. с бокры Галичкыми и приѣхъ во *Водаву*. ко оцю (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 789).

Можливо, помилк. замість **Володаву*; пор.: польськ. м. Włodawa при вп. р. *Влодавки* в Зх. Буг; ПНР. Л. М.

ВОИНЬ, пос.: I. у Волинськ. землі; можливо, суч. с. *Войнин* Локачинськ. р-ну Льв; як с. *Воинь* Бяло-Подільського воеводства ПНР (Махновець, Рук.); 1282, Люблинѣцъ взѣлъ башетъ оу него. село на Вѣкраиници именемъ *Воинь* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 889).

Як від особового ім. *Воя* — скороч. компози- та з 1-м компонентом *Вои-*, утвор. за допомогою -н- (-нь-), з типовим для сх.-сл. топонімії -ь (Роспанд. Стр., 45); пор.: *Voj-*, *Voi*, *Voin* — особове ім'я або елемент компози- та типу: *Vojmir* (с.-х., польськ., чес.), *Vojislav* (болг., польськ., с.-х., д.-р.) і под. (Svoboda, 92); болг. ім'я *Воин* (Илчев, 114) та ін. Імовірно, в основі — д.-р. *воинъ*, мн. *вои* (Фасмер, I, 334), звідки посесив на *-j(ь), пізн. субстантивований А. К.

II. в Переяславськ. землі біля гирла Сули, пізн. с. *Войська Гребля*, або *Войнци*, Градизьк. р-ну Пд; затопл. Кременчуцьк. вдсх.; 1054, иде Всеволодъ на Торкы (зимѣ к *Воичю*).И по-

беди Торкы (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 162; подане в дужках взято з Радзивілівськ. літ. та з рукоп. кол. Моск. духовн. академії.— О. С.); 1079, приде Романъ съ Половци къ *Воиню*. Всеволодъ же ста оу Переяславѣ (т. ж., 204); 1147, Изяславъ... миръ сотвори съ Половци оу *Воина* (т. ж., Сузд. лет., 315); 1110, Сто-

полкъ и Володимиръ. Дядь. и дошедше *Воина* воротинасѣ. того же лѣта пришедше Половци *Воини* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 260); 1079, приде Романъ съ Половци к *Воиню* (XV ст., ПСРЛ, V, 1926. Софійск. 1-я лет., 147), къ *Воиню* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 3); пор.: 1552, За Днепромъ... отъ замьку Каневского въ шестинадцати миляхъ, отъ Черкасъ в девяти, на реце Суле устье, где Сула въ Днепръ впадаєть, отъ того вышей у мили по речку Переволочну то монастыря Пустынско-го... а вышей речки Переволочное въ польмили подъ *Воиню* Городищомъ езы... Тамъ же на Суле уверхъ далей отъ *Войновского* (АЮЗР, VII, I, 101); 1750, с. *Гребля Воинская* (Лаз., Луб. полк., 76), розміщ. біля гирла «Сули, або пізн. *Войнці* — топонімізован. катойконім «мешканці (вихідці з) *Войня*»; пор.: нп *Кишѣнці й Кишѣнка*, *Котелевці й Котельвѣд*, *Хорольці й Хорол* Пл. та ін.

Як кілька поселень: 1. *Воинъ* 1054 р.— місцевість за Сулою; 2. *Воинъ(-ь)* 1079 р.— ур. бл. Переяславля-Руського (Карамзин, 41, 54), суч. Переяслав-Хмельницький Кв; пізн. с. *Войниці* за 11 км від м. (Барс., 37), вони ж *Войниці* (Пог., Роз., 93; Аристов, 7; Кудряшов, 142; інакше: Марк., О нар., 2); 3. *Воинъ* 1110 р.— х. *Войниха* побл. м. Лубен Пл (Пог., Род., 93; Арандаренко, 271) — помилк. (цей х. виник у XVII ст.; Милорадович, Ср., 292); як неможл., щоб у межах одн. кн-ва було кілька одноім. нп (ДГЮ, 17). Найімовірніше, *Воинъ* — це г-ще бл. с. *Войнці*, або *Войська Гребля*, біля гирла Сули (Соловьев, I, 695; Андріяшев, Переясл., 10; Ткаченко, Кременчуччина, 61; Стрижак, Назви уходів, 50—51), виявлене В. Г. Лясковським (Ляск., Торки, 12; Ляск., Русск., 8; Ляск., ИПЗ, 190—191) і розкопане Кременчучк. д.-р. експедицією Інституту археології АН УРСР 1956—1959 рр. (ДГЮ, 1—148) побл. Переволочної л. рук. у гирлі Сули л. Дніпра (СОУ, 415). Як гіпотетичне **ѡстѣ*, звідки араб. *Авсія* (ДГЮ, 17).

Очевидно, субстантивован. посесивно-релятивний ад'єктив на *-*ѡ* від д.-р. *воинъ* «воїн» (пор. ще сх.-сл. ім'я *Воин*, відоме на Наддніпрянщині в XV—XVI ст., Тупиков, 89; Морошкин, 27). Отже, *Воинъ* — це «Войський»? Таке розуміння назви порубіжн. міста-фортеці (УІЖ, 1961, I, 151), міста-воїна є досить привабливим (тут серед археолог. знахідок числиться й «фігурка воїна»; ДГЮ, 111). О. С.

ВОДЬНЫЕ, ворота, в м. Треполі Київськ. землі; г-ще біля школи в суч. с. Трипілля Обухівськ. р-ну Кв; 1177, Мстислав... поидоша к городу. ко Трьполю и Мстислав же поиде к воротом к *воднымъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 604).

Семантичним способом від прикметника *водьные* (містилися, очевидно, біля *води*). І. Ж.

ВОЛОДАРЕВЪ, м., над р. Рось у Київськ. землі (Барс., 38), на Василівському торговельному шляху з Києва в Галич (Андріяшев, 50); суч. смт *Володарка* Кв; як г-ще на п. б. р. Унави бл. м. Фастова Кв (Махновець, Рук.); 1150, и приде Изяславу вѣсть. оже Володимиръ перешель Болохово. идеть мимо Мунаревъ к *Володареву* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 398—399); XVII ст., *Włodarka* (карта Л. Боплана — Ляск., ИКА, 18); 1616, *Włodarka* (АЮЗР, VII, I, 296), XVIII—XIX ст., *Володарка* (Корол., 197; Фунд., 56).

Похідні: 1594, р. *Волдара* л. Росі п. Дніпра; у *Волдарск.* р-ні Кв (МЮР, 2, 154); 1764, до той церкви *Волдарской* (Похил., 731), ур. *Волдарский* (с. Сухий Яр Ставищенськ. р-ну Кв; СНМ Кв; 1500), х. *Волдарский* (після 1791 р. як с. Завадівка суч. *Волдарськ.* р-ну Кв; ОАІМ); 1974, дорога *Волдарська* в с. Зрайки того ж р-ну Кв (Анк.); прізви. *Волдарський* тощо.

Посесив на -ев- від д.-р. особового ім. *Волдарь*, згаданого 1083 р. (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 205; Росподн, Стр., 68). Як м. *Волдарь* [? — В. ред.] (Нерознак, НДГ, 44—45). І. Ж.

ВОЛОДИМИРЬ, м. («градъ»), столиця Волинськ. землі; г-ще Вали в суч. м. *Володимир-Волинський*, райцентрі Вл; 988, и посадиша... Всеволода *Володимири* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 121); 1054, а Игорю [даю.— А. К.] *Володимиръ* (т. ж., 161); 1096, и Олегъ приде из *Володимира* (т. ж., 247); 1150, иде с *Володимером Володимирю* (т. ж., 328); 983, и посади... Всеволода в *Володимеръ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 105); 1055, сѣде... Игорь в *Володимеръ* (т. ж., 151); 1168, и приде Мстиславъ из *Володимира* (т. ж., 528); 1261, свадьба

бы оу Василка. кнѡза. оу *Володимеръ* (т. ж., 848); 1098, приидоста к *Володимерю*... и Давид затворися въ *Володимери* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 21); 1331, приидоша оттоле въ *Володимеръ Волинський* (т. ж., 170); 989, в *Володимири* (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1928. Новгородская 4-я лет., 159); 1148, Изяславъ... дасть ему *Володимиръ* (т. ж., 214); 1331, и принахша в *Володимиръ волинський* (т. ж., 343); 988, *Володимеръ*... посада... Всеволода въ *Володимеръ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 313); 1055, Игорь (на столъ сѣде) въ *Володимеръ* (т. ж., 333); 1085, *Володимеръ* же посади Давыда Игоревича въ *Володимери* (т. ж., 3); 1097, и приведоша и (Василка) въ *Володимеръ* (т. ж., 14); 1102, а Мстиславъ да идеть *Володимирю* (т. ж., 18); 1142, Святославъ Всеволодичъ иде въ *Володимеръ* (т. ж., 33); 1159, а Мстиславъ иде *Володимерю* (т. ж., 70); 1185, бысть пожаръ великъ въ *Володимери* градъ (т. ж., 97); 1206, Романовичи... бѣжаста изъ Галича въ *Володимеръ* (т. ж., 113); 1331, приидоша оттолъ въ *Володимеръ Волинський* (т. ж., 203).

Похідні: 1287, и посла ко братоу еппа. своего *Володимерьского* (ПСРЛ, II, 1962, 901), и

созва бояры *Володимѣрьскыи* (т. ж., 905); 1289, плакахъся по немъ лѣпшии мужи. *Володимѣрстии*; и тако плакавшесѧ над нимъ. все множество. *Володимерчевъ* (т. ж., 920); 1098, си же обступиха град и посласта къ *Володимерцем* (ПСРЛ, XXV, 21).

Посевив на *-j(ь) від д.-р. особового ім. *Володимиръ* (м., засноване за вел. кн. *Володимира Святославовича*), в основі спільносл. ім'я-компонит *Волод- + мир- // мер-* (Фасмер, I, 326, 341). Форма *Владимир* (Ілчев, 113) — наслідок 2-го пд.-сл. впливу. А. К.

ВОЛОДИМИРА, палата («полата»), бл. ц. Святої Софії в кол. м. *Корсѣнь* (див.), суч. руїни Херсонес, зх. околиця м. Севастополя Крм; тепер не простежується; 988, *Володимеръ...*

крти же са въ цркви стоє Софѣи... в Корсуни... идеже торг дѣють Корсоунаѣ. полата *Володимеръ* воскраи цркви стоить. и до сего дни. а *црчина...* за олтарець (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 97).

Посевив на *-j(ь) від д.-р. особового ім. *Володимиръ*. Див. *Володимиръ*. О. С.

ВОЛЫНЬ, І. м., у *Волинськ.* землі; як: 1. за 20 верст від м. *Володимира-Волинського* (Барс., 39) Вл; 2. Grodek Nadbużny при вп. р. Гучви до Зх. Бугу ПНР (Роспонд, Стр., 32; SG, XIII, 915); 1018, Ярослав же совокупив Русь и Варягы. и Словѣнъ. поиде противу Болеславу. и Стополку. [и] приде *Волюню*. и стаща обаполъ рѣкы Буга (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 143), приде *Вельню* и стаща обаполъ рѣкы Буга (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 130), к *Волюню* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 372); 1350, присла к великому князю из *Вельни* князь Люборът (т. ж., 177; ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 108); б. д., *Волюнь* на Бугу (XVI ст., ПСРЛ, IV, вып. 1929. Новгородск. 4-я лет., 476); 1018, приде къ *Волюню* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 325); б. д., А се грады *Волинськіє...* *Волюнь* (т. ж., 240); 990, посади... Позвида въ *Волюню* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 259). А. К.

II. тер. кол. *Волинськ.* землі, що охоплює суч. Вл, пн. Лв УРСР, сх. ч. Хелмського та Замойського воеводств ПНР; 1077, Всеволод [! — В. ред.] же (иде) противу брату Изяславу на *Волюнь* (ПСРЛ, I, 1962, 199); 1078, Всеволодъ же възиде... на *Волюнь* (ПСРЛ, II, 1962, 190); 1494, Татаре *Волюнь* огнемъ и мечемъ пустошатъ (ПСРЛ, II, 1843, 360); 1498, прийдоша Татаре... на Подолу и *Волюню* (т. ж., 361); 1516, окаянный Миндикерей... загоны по *Волюню* и Подолу распустиша (т. ж., 367).

Похідні: б. д., Бужане зане сѣдоша по Бугу постѣже же *Вельняне* (ПСРЛ, I, 1962, 11); 1223, поидоша вси за Днѣпръ... а Галичане и *Волюньци...* съ своими князьми (т. ж., 506); 1224, яко же покрыти водѣ быти от множества людий. а Галичане и *Вол(ын)ци...* со своими князьми (ПСРЛ, II, 1962, 741); 1223, а Галичане и *Волюньци...* стаща у рѣки Хортици (ПСРЛ, VII, 130); 1282, ведена въ *Вельню* дщи Ярослави Ярославича

Тверского за князя *Волинского* (т. ж., 176); 1283, Телебууга же посла ко заднѣпрѣськимъ княземъ. и ко *Волинскимъ* (ПСРЛ, II, 1962, 892); 1171, Преставися Мъстиславъ Изяславичъ въ *Володимери Волинскомъ* (ПСРЛ, VII, 87); 1282, ведена въ *Вельню* дщи Ярослави Ярославича Тверского за князя Юрья *Волинского* (т. ж., 176); 1283, Телебууга же посла ко заднѣпрѣськимъ княземъ и ко *Волинскимъ* (ПСРЛ, II, 1843, 211); 1432, Ягелло король, будучи на Киевѣ, далъ привилей *Волинскимъ* обывателямъ (т. ж., 354); рр. *Волюнь* л. Ветьми л. Десни; *Волинка*: 1. п. Дніпра; 2. п. Убеді п. Десни; *Волинцевъ* п. Псла л. Дніпра; *Волинка*, *Волиновский*, *Волинский*, *Волюнь* (бас. Оки; Смолицкая, Ока, 307); сс. *Волинка* Чрг; *Волинське* Лв, Хрс; *Волинцеве* і *Волинське* См.

Як: 1. споріднене з топонімами чес. *Volyně*, нім. *Wollin* (!) у Помор'ї; 2. «Волова країна» від *волъ*, однак, пор. вар. *Вельнь*, що виникло нібито під впливом гідроніма *Велья* — *Вилия* (пр. Горині), остання до **Вьльня*; тоді як у *Вельню* -е- — старе); 3. (неприйнятне) з лит. *uola* «скеля»; 4. (хибно) від власн. особового ім. **Вельнь*; 5. (помилк.) того ж кореня, що й польськ. *wół* «пташине волос» (пор. рос. *волдырь*); мовляв, -*Волюнь* «Пагорбкувата країна»; 6. (фонетично неможливо) від герм. **walhōs* (Фасмер, I, 347; Никонов, КТС, 89; Ильинский, XXV, 425, 434) й под. Наймовірніше, від прасл. **vol- // *vel- // *vъл-* «мокрый, вологий» (Роспонд, Стр., II, 12). Див. *Волинська*, земля. А. К.

ВОЛЫНЬСКАЯ, земля; див. *Волюнь* II; 898, Половци... переяхша землю *Волинскую* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 18); 1174, по сем же приде Ярославъ. Лучьскыи на Ростиславичъ же. со всею *Вельньско* землею (т. ж., 576—577); 899, Половци... переяхша землю *Волинскую* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 342); 1331, Приидоша послы в Новгородъ от митрополита *Вельньские* земли... и поиде... на рожество предтечево въ *Волинскую* землю (т. ж., 170); 1349, Король Краковский, пришедъ взя лествью землю *Вельньскую* (ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 109); 1331, прияхша послове от митрополита из *Вельньской* земли (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 343); 1329, а митрополитъ Феокнасть оттуду же иде въ *Вельньскую* землю (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 202).

Релятив на -ьск- від *Волюнь* (див.). А. К. **ВОРОВИЧИ**, брід або ур., на Дніпрі, пн. Києва (М. А. Андриевский — КС, 1885, июнь, 183—204); як м. на місці кол. сс. *Воровичи* на р. Уж (п. Теререва п. Дніпра), пд.-зх. м. Чернобиля Кв (Андрияшев, 53); 1150, и перебрѣдъ Днѣпръ на *Воровичи* и иде въ Городокъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 330).

Семантичним способом від патроніма на -ичи (-ичъ); в основі антропонім *Вор(ов)ъ*; ще пор.: д.-р. *воры* «загорожі з кілків» (Даль, I, 244), *вор* «загорожа» (Кочин, 56), ст.-укр. *ворье* «частокіл» (Пискунов, 42), *ворѣна* (*ворѣ*, *вирѣ*) «жердина, жердини; загорожа на полі

із жердин (Білецький-Носенко, 85). Див. Рыбаков, ГС, 218. І. Ж.

ВОРОТА, **кряж** або **прохід** між горами; тепер не простежується; як ущелина побл. м. Томашів ПНР (Махновець, Рук.); 1261, ЛАХОВЬ... к сонмови не шли. но обихедше околѡ на *Ворота*. и тако поидоша к Белзѡу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 865), ЛАХОВЬ же Бахоу и еще не вошли во свою землю. но токмо и бѣшетъ *Ворота* [в ін. сп. *върота*.— Л. М.] прошли. се же бѣшетъ мѣсто твердо. зане немощно бы обити его никоуда же. тѣм же нарѣчахътсѧ *Ворота* тѣснотою... тоу же и оугониша ѣ (т. ж., 866).

Як с. Przewrotne неподалік від м. Ряшева (Барсов, 269; Кордуба, 242—243), суч. Rzeszów ПНР; однак, побл. нього немає гір (Бунин, 177). Наймовірніше, *Ворота* на прикордонні між мм. Тернавою й Белзом (Бунин, 177—178; Насонов, 132); як вузька укріплена оборонна засіка у гірськ. лісі (Кордуба, Зх., 242—243).

Семантичним способом від д.-р. *ворота* «вхід» (Срезневский, I, 303). Л. М.

ВОРОТИСЛАВЛЬ, **двір**, у Києві, в межах «міста Володимира», біля кн. двору (Каргер, 280), пн.-зх. Десятинної ц. (Толочко, 122—123); як навколо решток кам'ян. споруди по вул. Володимирській, 2 (ОАІМ); 945, двір князів

баше. в городѣ идеже естъ [ниі] дворѣ *Воротиславль...* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), двір *Воротиславль* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 283).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. ім. боярина *Воротиславъ* (Каргер, 280). І. Ж.

ВОРЪГЪЛЪ, м., у Чернігівськ. або Курськ. землі; як с. *Ворогла* кол. Єлеськ. пов. Орловськ. губ. на р. *Ворогль* п. Сосни п. Дону (Барс., 40); імовіріше, с. *Ворогл* кол. Глухівськ. пов. Чернігівськ. губ. на р. *Ворогли* п. Клевені п. Сейму л. Десни л. Дніпра (Голубовський, 111—112; Андріяшев, Сівер., 106), суч. с. *Ворогль* Кролевецьк. р-ну См; 1283, бесурмене... поидоша отъ *Ворогла*. и пришедше в село в Туровъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 481), он же посла рать к *Ворологу*... и приидоша Татарове ратью къ городу *Ворологу* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 155), Насиліе творяху христіаномъ, сущимъ Курскіа области, около *Ворогла* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 176), Курскіа области, около *Ворогла* (XVII ст., ПСРЛ, XXXIV, 100).

Похідні: 1283, сѣтвори двѣ слободы во отчинѣ Олѣ князя Рылскаго и *Ворогоского*; а слободы тѣ наплѣниша людѣй, и скота и всего добра *Ворогоского*, и Рылскаго (ПСРЛ, VII, 176, 177), а слободы... и всего добра *Ворогоского* (ПСРЛ, XXV, 155), и слободы двѣ сотвори в княженіи Олга Рылскаго и *Ворогоского*; он же посла рать к *Ворологу* (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII, 62); пор.: р. *Ворогль* (Варговъ, Wolhol) п. Клевені п. Сейму л. Десни (Машт., Дн., 226) і *Варгол*(ь) л. Бистрої сосни п. Дону (Машт., Дон., 3).

Як споріднена з: І. назвами рр. типу: *Вягрѣ*, *Выгорѣ*, *Вигра*, *Угра*, *Негра* й под.

«скіф.» (?) походження (Соболевський, 267); 2. (нар.-етимол.) лексемами на -лог-; пор.: с. *Красный Лог* пд.-сх. м. *Воронежа* (Мурзаевы, 198), рос. *лог* «долина, балка» (Фасмер, II, 509), укр. *улогвина* та ін.; 3. топонімами на зразок *Ворожба*, *Вороніж* // -еж (?) бас. Дніпра й Дону, *Лісний Воронеж* бас. Дону і т. ін. Можливо, **Вор-** із д.-мордовськ. *уиг- (пор. мордовське *vig* «ліс»), а -гол-/-голь- із мордовськ. (ерзя) *koigems* «текти, сочитися; протікати» («в порядку обережної гіпотези») (ТТ, 223). *Въръгълъ* > *Ворогл*? Залишається темною природа повноголос. вар. *Ворогол*. А. К.

***ВОСКРЕСЕНЬЯ**, м-р чи ц., у Києві; можливо, в р-ні суч. Андріївськ. ц. (Махновець, Рук.); пор.: 1231, Семень *Вскресеньскый* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 45).

Реконструкція із згадки ігумена м-ря. Род. відм. від д.-р. християнськ. культ. терміна *воскресенье*; головну ц. цього м-ря, очевидно, було висвячено на честь «воскресіння» Ісуса Христа. І. Ж.

ВОСПОРИЯ, **країна** («страна») (Ук. ПСРЛ, II, 67), охоплювала т. зв. *Боспорське царство*, або *Боспор*, обабіч *Боспору Кіммерійського*, суч. Керченськ. прот.; сх. ч. Ленінськ. р-ну Крм УРСР, зх. ч. Краснодарськ. краю і Ростовськ. обл. РРФСР (ОАІМ); б. д., (А)фету

же иша полунощныи страны и западн(ыи) ... *Воспори*. Меоти (меоти) ... Гарьмати (сармати). Тавріани... (Скуфия)... до Понетського моря (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3), *Воспори*, Меоти... Сармати. Тавріани, Скуеія (т. ж., 1846, 2), *Воспори*, Меоти... Сармати, Тавріани, Скуеія (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 11), *Воспори* и Меоти (меоти)... Сармати (сармати), Тавріани (тавриані), Скуеія (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 261), *Въспори* (воспори), Меоти... Сармати... Скуфия (т. с., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 9), *Въспори*, Меоти... Сармати, Тавріани, Скуеія... до Понетского моря (т. с., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет.; 172), *Въспори* и Меоти... Сармати, Тавріани, Скуеія (т. ж., 308).

Споріднені й похідні: *Воспоранѡс*, *Воспоранѡс* «боспорянин», «мешканець *Боспору*»; *Воспорѡс* «боспорський»; *Воспорѡс* *врѣмѡс* (іон. *θρημѡс*) «*Боспор Фракійський*», пізн. Константинопольська прот., суч. *Босфор*; *Воспорѡс* *Кимѣриѡс* або *Кимѣриѡс* суч. *Керченська* прот. (Дворецкий I, 301); антропоніми: *Воспорѡлѣ*, *Воспорѡлѡс* (КБН, 859); *Боспорська держава*, -е царство, -ий вал — від назви м. *Боспор*, він же *Пантікапей*, суч. *Керч* (див. *Къръчевъ*).

Д.-р. транскрипція гр. **Воспоріа* «Боспорія», утвореного за допомогою -іа від *Вѡспорѡс* «Воловий» (коров'ячий, скотинячий) брід», потім «вузька протока» (Фасмер, I, 199; Білецький, 59); як «Світла (біла) ріка» (Georgiev, 26—27), тобто Керченська прот., точніше, *Боспор Кіммерійський*, названий так на відміну від *Боспору Фракійського*. О. С.

ВОСТ(Ь)РЬ, р., л. Десни л. Дніпра; Чернігівська земля; суч. *Остёр* у Бахмацьк. (сс.

Біловежі Перші й Другі, Борзнянськ., Ніжинськ., Носівськ. й Козелецьк. районах Чернігівської області УРСР; 988, і нача [князь Володимир Святославович — А. К.] ставити городи по Деснѣ и по *Востри* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 121); 990, по Деснѣ. и по *Оустри* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 106); 1098, заложі Володимѣрь Мономахъ. городъ на *Вѣстри* (т. ж., 248); 1194, і созда градъ Городецъ на *Востри* (т. с., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 56); 988, по Деснѣ и по *Встри* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 95); 1098, городъ на *Вѣстри* (т. ж., 365); 990, по Деснѣ, и по *Вѣстри* (т. с., ПСРЛ, V, 1925. Софийск. I-я лет., 72); 988, по Деснѣ и по Днепру и по *Вѣстри* (XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 14); по Деснѣ и по *Остри* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 313).

Похідні: 1141, *Городецъ Вѣстрьскыи* (ПСРЛ, II, 1962, 308); б. д., *Острѣчьскыи* (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 623), *Остреческий* (ПСРЛ, VII, 240).

Семантичним способом від **Ост(ь)рѣ* (з протетичн. В-), указує на швидку течію; пор.: р. *Бистриця* пор. *Остра*, а поряд — *Остра* (вона ж *Гостра*) *Струга* (Moszyński, PZ, 185), а також д.-р. і ст.-сл. *ОСТРЪ*, укр. (з)острий; рос. острый, діал. *вострой*, *востер*; білор. *востры*, болг. *остър*, польськ. *ostru*, чes. *ostrý* (Фасмер, III, 166—167); рр. *Ост(е)рѣ*, *Острик*, *Остря*, *Острѣ* бас. Сожу л. Дніпра (Машт., Дн., 113); *Остер*, *Острецъ* в системі Оки (Смолицкая, Ока, 89, 151, 225); *Ostra*, *Ostre* водозбору Вісли (НВ, 154, 173, 208, 219, 362) й под. А. К.

ВОСТ(Ь)РЬСКИЙ, м-ко («городечъ», «городокъ»), в Переяславськ. землі; як г-ще в с. *Старогородка* pobl. м. *Остер* кол. Чернігівськ. губ. (Ук. ПСРЛ, II, 73; Барс., 57), тепер Козелецьк. р-ну Чрг; 1141, розгнѣвася Всеволодъ. зая *Городецъ Вѣстрьскыи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 308); 1150, Гюрги же... перебѣже за Днѣпръ. и съ снми своими. и бѣжа в городокъ въ *Вострьскыи* (т. ж., 396).

Релятив на -ськ від назви р. *Вост(ь)рѣ* (див.); сюди ж *Городѣць на Вѣст(ь)ри* (див.) та ін. А. К.

ВОТЬНИНЪ, пос. (помилк.?) в Галицьк. землі (Ук. ПСРЛ, II, 57); як смт *Отиня* Коломийськ. р-ну І.-Ф. (Махновець, Рук.); 1240, яко величии князи держатъ сию Коломью на роздавание ороужьяникомъ си бо еста недостойна. ни *Вотнина* (*вотнина*) держати... Даниль же скорбаше. и молашесѣ Боу ѿ *отчинѣ* (*отчинѣ*) своен (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 790).

Очевидно, апелятив; пор. ст.-укр. *отнина* (*вотнина*) «масток, усадкований по батькові на правах повної власності; батьківщина, вотчина» (ССУМ, II, 106). Л. М.

ВЪЗ(Ъ)ВАГЪЛЬ, м. в Київськ. землі, суч. м. Новоград-Волинський Жт; 1257, пришло к тобѣ Романа. и Новогородѣча а бы пошелъ ко *Возваглю* *ѿтоуда* и къ Киеву. и сече срокъ. во *Възваглю* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 838); 1258, Данило же с братомъ. идоша.

ко *Возваглю* (т. ж.); 1437, с. *Звагол* (ССУМ, I, 302); 1499, въ *Зъвагли* (т. ж., 302); 1782, *Звягол* (АЮЗР, I, IV, 35).

Похідні: 1257, *Възваглѣ* же сольгаша Шварномъ (ПСРЛ, II, 1962, 838).

Пор. ст.-рос. *звяга* «пусте базікання», *звягливо* «надто багатослівно, балакливо» (СРЯ, XI—XVII, IV, 358—359); рос. *звягать* «набридливо гавкати; дзвякати, приставати», *звяга* «гавкіт, крик»; укр. *звяга* «шум, галас, (собачий) гавкіт», *дзвякати* «брязкати, ляскати». польськ. *dźwięk* «звук» (прасл. *zvŏkъ), сюди ж *дзвін* (рос. *звон*, польськ. *dźwięk* «дзвін») (Фасмер, II, 88; Sławski, I, 212). Можливо, семантично *Въз(ъ)вагль* є синонімом до *Звенигородъ*. І. Ж.

Посесив на *-(ъ) від антропоніма **Въз(ъ)вагль*? В. ред.

ВЪЗ(Ъ)ДВИЖДЬНЪ, р. в Київськ. землі; суч. р. *Здвиж* п. Тетерева п. Дніпра, у Жт і Кв; (як і м. у с. *Здвіжска* Коростишівськ. р-ну Жт) (Махновець, Рук.); 1150, поиде къ *Въздвижень* ту же пришедъ къ *Въздвижень* и ста до вечера (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 413). Изаславъ же всѣдъ на конь перене *Въздвижень* (т. ж., 415); 1574, *Zdwizden* (АЮЗР, V, 1, 78); 1596, *Zwizdziej* («nad rz. Zwizdzieja»; Zg. dz., XXI, 30); 1600, *Звиждень* (АЮЗР, VII, 1, 262); 1618, *Звиждень* (АЮЗР, III, 1, 261); 1646, *Звидиждень* (СГУ, 212); 1691, *Zdwiz* (Rulik., ОРК, 49); XVII ст., Ловичъ (Похил., 85; Похил., УКР, 55); 1849, *Здвизж* (КГВ, № 28, 222); XIX ст., *Движъ* (Де-ла-Флиз, 812), *Здвижъ* (ВСОРИ КГ, 16; Фунд., 31; Похил., 13; Похил., УКР, 192; Барс., 125; Толм., 61; Машт., Дн., 48). *Здвижень* (Похил., УКР, 202); 1907, *Сдвижъ* (ВЛД), *Здвиж* (КРУ, 92; МЕ, 1958).

Похідні: сс. *Здвижівка* Бородянськ. р-ну Кв й *Здвіжска* Коростишівськ. р-ну Жт; ліс *Здвизжский* (біля с. Козинці Бородянськ. р-ну Кв; Похил., УКР, 38); пор.: XV ст., с. *Здвижинъци* в Молдавськ. кн-ві (ССУМ, I, 393).

Від прасл. *dvig- (пор. *dvigati) з преф. *vъz- (Т. Lehr-Splawinski — RS, 1960, XXI, 1, 16) або від *stvig-, де група -stv- «одзвінчилася» під впливом кінцев. приголосної преф. *vъz- і перейшла в -zd-; *Vъz-stviz-/-Vъz-zdviz- (Moszyński, PZ, 176); як похідне від назви р. *Здвиж*, сучо апелятивного й виключно укр. локалізму (Трубачов — М-во, 1971, № 6, с. 5), пор.: укр. (з)движ «болотяна місцевість, трясовина»; *здвиж(овина)* «трясовина» (Тутк., 117—118); діал. *здвиж* «болото з іржавою водою» (Никончук, 53) й под. І. Ж.

ВЪКРАИНИЦА, тер. у Волинськ. землі, суміжна з Лядською землею; тепер це прикордоння Вл УРСР і порубіжна ч. сх. воеводств ПНР (Махновець, Рук.); 1282, *Люблинѣтъ* вѣзѣлъ башетъ оу него село на *Въкраинци* именемъ Воинъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 889).

Іменник на -ицѣ від пд.-д.-р. *въкраина; пор.: д.-р. *ѿкраина* «порубіжна територія» (Фасмер, IV, 156). Див. *ѿкраина*. А. К.

ВЪРЬСЬКЪЛЬ, р. суч. *Ворскла* л. Дніпра; в Переяславськ. землі; суч. Пл, См УРСР та Белгородська обл. РРФСР; 1111, в пѣатокъ быша

на Сулъ. в суботу... на Хоролъ... а в недѣлю... приидоша на Пслъ. и ѿтуда стаха на рѣцѣ Голтъ... и ѿтуда идоша *Въръсклаа* [вѣрсклаа]... и поидоша к Донову (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 266); 1174, [князь.— О. С.] ѣха в поле за *Воръсколь* [воросколь, роскол] и сръже Половычъ... и повѣда ему колодникъ. *Съже* Кобакъ и Кончакъ. идъ къ Переяславлю. Игорь же... поѣха противу Половцемъ. и переѣха *Въръсколь* оу Лтавы къ Пенаславлю (волтавы къ Переяславлю) (т. ж., 568—569); 1399, у рѣцѣ *Воръсколы* в Татарской землѣ (серед. XV ст., НЛСХС, сп. Археолог. комисс., 389); б. д., на *Воръскълъ*: Хотмышль (т. ж., прилож., 447), на рѣцѣ на *Воръскълъ* (XV ст., ПСРЛ, XVII. Уваровск. сп., 97), на *Воръскълъ* (т. ж., Сп. графа Красинского, 173), і встрітилис. Со... Витовтом на полѣ на... *Воргалъ* (т. ж., Доп. к сп. Археолог. о-ва, 281), и сръже их царь Темирь-Коутлоуи... на *Воръскълъ* (к. XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Сокр. летоп. св. 1495 г. Мазуринск. сп., 338), с Витовтомъ... на *Воръскли* (1519 р., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет. Супрасльск. сп., 48); 1400, князь великий Витовтъ Литовскій... с нимъ бѣ царь Тахтамышъ... Литва и Нѣмцы, Ляхи, Жемотъ, Татарове, Волохи, Подоляне... понде на царя Темирь Кутлуа и на всю его силу Татарскую... срътошася... на *Воръскълъ* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 167), А Темирь Кутлуи... прииде... и срътошася на *Въръскле* рече (XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 137), на *Воръскълъ*: Хотмышль (т. ж., прилож.); 163, з Vitoltom на гресе Vorknie (1550 р., ПСРЛ, XVII. Ольшевск. гл., 456); 1398, с. Витовтом на рече на *Воръскълъ* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 166), на *Воръскълъ* (1580 р., ПСРЛ, XVII. Сп. графа Рачинского, 330), на *Воръскълъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Сокр. лет. св. 1493 г.; Погодинск. сп., № 1409, с. 263), на гресе Worskle (XVI — поч. XVII ст., т. ж., Сп. Быховца, 517), на *Воргалъ* (к. XVII ст., т. ж., Румянцевск. сп., 456); 1399, на *Ворскле* (т. с., ПСРЛ, XXXI; Лет. посл. четв. XVII в., 94), на *Ворскли* (т. с., ПСРЛ, XVII. Евреиновск. сп., 391); 1400, Витолтъ... пришел за Танаис або Дон до Замку Озова... поразили... нагайских и заволских татар... Дон, *Ворскло* и Синяя Вода, и Волга кровию плынули (40-ві роки XVIII ст., ПСРЛ, XXXII; Хр. Лит. и Жмойтск., 75); 1409, Витолтъ... в Татарскую землю тягнулъ... и уже перебыл Псолом и Сулу реку, а гды пришол над *Ворскл...* обачили... татарских войск... Едига царя (т. ж., 76); 1498, князи Глинские Богдан и Григорей Федоровичи... делили... Глинскъ, Бѣлскъ, *Ворскълъ*... Григорью... досталоса Сѣверъ-Глинщина и вѣ *Ворскълъ* (ДР II, 900); 1537, имѣнне Глинщина и *Горскълъ* (т. ж.); 1545, были есьмо на вѣходехъ... на Хоролѣ, а на *Ворскле* (Кн. пос., I, 30); 1552, селище и городище за Днепромъ у Сивере на рѣцѣ *Ворскле*, на имя Глинско (АЮЗР, VII, I, 90), *Воскрла* (т. ж., 84); ~ 1627, А отъ верхъ Донца-Сѣверского къ верху рѣки *Ворскла* верстъ сѣ 30, а *Ворсколь* рѣка вытекла изъ подъ Муравскія дороги и пала вѣ Днѣпръ, ниже Псла рѣки 20 верстъ (КБЧ, 1838, 8),

А Хотмыжское городище на *Ворскълъ* (т. ж., 9); 1632, *Ворскло* (АЮЗР, VII, I, 487, 544); суч. *Ворскла* (КРУ, I15), рідше *Ворскло*. Як *Пантика*на в стародавн. греків (Рыбаков, ГС, 102, 154). Див.: *Кърчевъ* і *Пьсьль*.

Похідні: 1631, Пасаека у буды за рекою *Ворскольцем* к реке *Ворсклу* (Воссоед., II, 139); 1722, Якова Мелешченка на *Ворсклечку* мелниці, Омеляна Середи... на *Ворскляной* сажѣ (Падалка, Что сказ., 20); пор.: б. д., *Ворсклица*, *Ворскольцъ*, або *Ворсклецъ*, пр. *Ворскли* (вар. Vorskola; Машт., Дн., 73—75), *Ворсклице* оз. в с. Лучки Кишеньківськ. р-ну Пл (ОАІМ), *Ворсклянка*, бал. в с. Куст-Куші Кобилянськ. р-ну Пл (ОКІМ); 1630, сл-ка *Ворскла* (ЛВІІ, 75); 1765—1769, х. *Заворсклянский* та ін. (ГО, 70, 71, 79, 85), суч. с. *Заворскло* й под.

Як від: 1. (нар.-етимол.) рос. *вор* «злодій» й укр. *скло* (?); 2. етноніма *сколоти* (?); 3. тієї ж («скіф.») основи, що й гідроніми *Окра* на Смоленщині, *Укра* у балт. слов'ян, *Некринка* в кол. Могильовській губ. й под. (Соболевський, РСЗ, 267); 4. того ж кореня, що й *Варшава* (пор. санскр. *варіац* «дош», *аріан* «дошучий», «запліднюючий»), за допомогою -ск-, «что в начинательных [? — О. С.] глаголах» (Потебня, СОПИ, 22); 5. рос. *ворчати* (?), як *Піскла* — від *пищати* (Фасмер, I, 356); 6. мордовськ. *viř-/*vur-* «ліс», пор. гн *Воргол*, *Ворожба*, *Вороніж*, вар. *Воргла* «Ворскла»; як стосовно 2-го компонента «важко сказати щось певне» (ТТ, 281; див. *Воръгълъ*), пор. 2-ий компонент як слово в значенні «річка», «вода» (Максимович — Труды Первого археологического съезда в Москве 1869 г. — М.: 1871. — Т. I. с. СХХVII); 7. осет. *ōrs kīla* «Біла річка» (Булаховський, Потебня, 22; Булаховський, 102—103), що заперечують ін. («всупереч Погодіну»; Фасмер, I, 356). Вар. *Въросколъ* // *Роскол* (див. вище) як *«въ роскольє» (рос. «в распутицу»; Падалка, Полтава, 20—21). Найімовірніше, д.-р. *Въръськълъ* від іран. **Orskūl-*: пор. осет. *ōrs* «білий», *kūl(ol)* «глибока вода (водойма)», р. *Орсдон* «Біла річка»; з тюрк. *kbi* (гол, хол, хул, кул, куль і под.) «рукав річки, озеро, ставок, болото, калюжа» (Абаев, I, 602; Радлов, 1267—1268); сюди ж назви рр. *Куль* на Алтаї, *Кул* бас. Ганга, *Кула* в системі Дністра, оз. *Исик-Куль*, *Кара-Куль*, *Сон-Куль*, *Чатир-Куль* тощо в Євразії. Стосовно протетичного пор. д.-р. *вобчи* й рос. *общий*; *вогнєньни* й *огнєньни*; *воко* «око», *ворда* «орда» і т. ін. (Срезневський, I, 276, 288, 301). Як і в ін. р-нах України (див. ще: *Днѣпръ*, *Днѣбстръ*, *Сѣнопородъ* тощо), в бас. *Ворскли* виявлено чимало іран. археолог. пам'яток. У м. Полтаві сл. культ. шар накладається на іран. «Біла» — за мутнуvату воду й, можливо, за поклади крейди та вапняку, за *білий* і жовтавий пісок на б. р. (Стороженко, 158). Витоками р. тяжіє до м. *Белгорода* РРФСР; збудован. на білому підґрунті; пор. в цьому ж бас. пос.: *Більськ*, *Білики*, *Охтирка* (< *Ахтыр-// Актыр* — із тюрк. ак «білий»), р. *Меловой Колодез* п. Ворскли (Машт., Дн., 73) тощо О. С.

ВЪСКОЛЬ, р., в Переяславськ. землі;

тепер не простежується; 1170, кнзи Русьтин...

взаша вежъ... на Оугль рѣцъ а другыѣ. по Сно-
породу... постигоша в Черного лѣса... гониша

по ни и за *Вѣсколь* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 540), по нихъ и за *Вѣсколь* (т. ж., 1846, 98).

Як зіпсоване *Вѣрѣстѣль* (див.) (Макс., 87); імовіріше, *Осколь* (див.). О. С.

ВЫГОШЕВЪ, м. («городъ»), в обл. Погорина (див.); як м. *Вижева* або с. *Вижіка* Ковельськ. пов. (Барс., 45) або (ймовірно) с. *Вишгородка* кол. Волинськ. губ. (КС, 1897, II, 319), тепер с. *Вишгородок* Лявовецьк. р-н Тр (Лихачев, II, 464; Роспонд, Стр., 41); 1152, Изаславъ... посла посадники своя въ города ... въ Бужескъ. въ Шюмескъ въ Тихомль. *оу Выгошевѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 454).

Похідні: 1097, а Мстиславъ затвориса в грѣдъ с засадою. иже бѣша оу него Берестыяне. Пиняне. *Выгошевици* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 271); 1098, Берестяне, и Пиняне, *Выгошевици* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к XV в., 23; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 17).

Посесив на -ев- від д.-р. антропоніма **Выгошъ*, можливо, гіпокористичного особового ім. від *выга* «старый пес» (?); пор.: укр. *вити*, рос. *вить*, польськ. *вус* (SP, I, 78; Фасмер, I, 368; Роспонд, Стр., 41), а також ім'я *Выгонъ* (Морошкін, 52).

Як від **Вы-гош-*; пор. рос. *готовить* «готовить, береть» (Нерознак, НДГ, 53). А. К.

***ВЫД(О)БЪЧЬ**, ур., у Волинськ. землі (Ук. ПСРЛ, II 59); біля суч. с. Пересопниці Рв; як г-ще в с. Посників, кол. *Вильбичі*, Млинівськ. р-ну Рв (Махновець, Рук.); 1162, Мстиславъ поиде из Володимирѣ... къ Пересопниці, и пришедъ ста на *Вѣбучи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 519), на *Вѣдбучи* (т. ж., 1843, 91); 1161, на *Вѣбучи* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 76). А. К.

Назва темна. Очевидно, перекинування; пор.: *Видобичь* (див.), *Вильбичи*. В. ред.

ВЫДОБЫЧЬ, узгір'я, пд. давн. Києва; тепер у межах м. (на тер. Центр. республіканськ. ботанічн. саду та Інституту археології АН УРСР); 1096, дворъ красны... на холму нарѣцаемѣмъ *Видобичи* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет.,

233); 1070, заложена бы цркви стго Михаила. в монастырѣ Всеволожи. на *Видобичи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 164); 1070, церкви святого Михаила, въ монастыри Всеволожи на *Видобичи* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 337); 1096, надъ *Видобичемъ* (т. ж. 10); 1097, Василко... перевезеса на *Видобичь*. поклонитса къ стому Михаилу. въ монастырѣ (ПСРЛ, II, 1962, 232); на *Видобичь*... къ стму Михаилу (ПСРЛ, I, 1962, 258), на *Видобичь* (ПСРЛ, VII, 12); 1146, в монастырѣ на *Видобичи* (ПСРЛ, I, 1962, 313; ПСРЛ, II, 1962, 328); 1149, стояше Изаславъ. противоу стмоу Михаилу оу *Видобича* въ островѣ (ПСРЛ, II, 1962, 372); 1199, заложил

стѣноу каменоу. подѣ црквыю стго Михаила. оу Дѣтпра иже на *Видобичи* (т. ж., 709); 1250,

и прише в домъ архистратига Михаила. рекомыи *Видобичь* (т. ж., 806); б. д., *Видобичи*, *Виду-бичи* (Киевск. синопс., 76); 1647, с. *Видубичь* (Максимович, II, 246).

Похідні: 1190, Рюрикъ же... постави еппмъ игоумена стго Михаила. Андрѣяна *Видобичиско-го* (ПСРЛ, II, 1962, 666); 1564, монастырь святого Михаила *Видубичкого* (Максимович, II, 300); 1636, монастырь *Видубичкый* (т. ж., 251); 1638, монастырь святого Михаила *Видубичкаго* (т. ж., 246); 1693, крестъ на церкви святого архистратига Божія въ монастыру *Видубичкомъ* (т. ж., 250); 1701, новая церковь... основанна бѣ въ *Видубичкомъ* монастыру (т. ж., 252); оз. *Видубецьке*, х. *Видубичька Віта*; він же: *Круглик*, *Арсенієвський скит*, *Монашеська Віта*, *Хотівська Віта* (Добр., ЗМДК, 57).

Як (нар.-етимол.): коли кн. Володимир Святославович скинув у Дніпро статую Перуна, а язичники бігли берегом і голосили: «*Видибай*, наш господарю боже, *видибай*», ідол нібито вирінув саме в ур., названому згодом **Видибичі*, пізн. *Видубичі*, де й було засновано м-р (Киевск. синопс., 76; Максимович, II, 246). Насправді ж це посесив на *-й(ь) від антропоніма **Видобитъ* (Роспонд, Miscellanea, 30), у якому 1-й компонент із спільносл. *vid-*: перебіг і/у; *Vyd-* замість *vid-*; пізн. під впливом укр. і > у; пор.: польськ. *Jawid* — *Jawidz*, рос. *Явид*. Шодо -*быт-* (-*byt-*) пор. *Radobyт* (Роспонд, Стр., 34). І. Ж.

ВЫШГОРОДЪ, м., на п. б. Дніпра, вище Києва; г-ще в суч. м. *Вишгород* Кв; 946, в. части дани идета Києву а третяяна *Вишегороду* к Ользѣ. бѣ бо *Вишегородъ* градъ Волзьинъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 60); 980, а наложьницѣ бѣ оу него. т. *Вишегородѣ* (т. ж., 80); 1015, Стополкъ же приде ночью *Вишегороду* (т. ж., 132), и положиша тѣло його принесше

штаи *Вишегороду*. оу цркве ста Василья (т. ж., 134); 1054, и пришедши *Вишегороду* (т. ж., 161); 1072, бѣ тогда держа *Вишегородъ* Чюдинъ (т. ж., 182); 1078, Ярополку сѣдашу *Вишегородѣ* (т. ж., 200); 1091, Всеволоду ловы дѣюще звѣринуа за *Вишегородѣмъ* (т. ж., 214); 1098, а друзии поидоша Кыѣву. [и] пустиша на воропѣ межи Киевъ. и *Вишегородѣ* (т. ж., 221); 1115,

сѣна бы цркви каменаа *Вишегородѣ* (т. ж., 290); 1138, приде к стрѣѣви своѣму. Ярополку Кыѣву і да йому *Вишегородѣ* (т. ж., 304); 1146, и везоша и *Вишегороду* (т. ж., 313); 1150, из *Вишегорода* (т. ж., 326); 1154, Андрѣя посади *Вишегородѣ* (т. ж., 345); 1174, к *Вишегороду* (т. ж., 365); 1206, Ростиславъ Рюриковичъ выгна Ярослава Володимерича из *Вишегорода*... Ростиславъ иде в *Вишегородѣ* (т. ж., 426, 427); 1136, и до *Вишегорода* а до Деревъ, и чрезъ Лыбедь (ПСРЛ, II, 1843. Ипат. лет., 14); 1151, *Вишегородѣ* (т. ж., 429—430); 946, двѣ части

дани Києву идет, а третья *Вышегороду* ко Олзѣ (НЛ, I, 113); 980, въ *Вышегородѣ* (т. ж., 129); 1054, въ *Вышегородѣ* (т. ж., 170); 1072, Пѣренесена быста Бориса и Глѣба съ Лѣта *Вышегороду* (т. ж., 17); 1115, Съвкупнишася братья *Вышегородѣ* (т. ж., 20); 1173, подѣ *Вышегородѣмъ* (т. ж., 34); 1214, подѣ *Вышегородѣ* (т. ж., 53); б. д., *Вышегород* (т. ж., 475); 946, 2 части дани иде къ Києву, а третья къ *Вышегороду* ко Олзѣ... бѣ бо *Вышегородѣ* Олгинѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 285); 980, въ *Вышегородѣ* (т. ж., 294); 1015, И пришедъ къ *Вышегороду*... призва Путшу и *Вышегородскіа* бояре (т. ж., 318), въ *Вышегородѣ* (т. ж., 321); 1019, въ *Вышегородѣ* (т. ж., 327); 1054, и пришедшу къ *Вышегороду* (т. ж., 333); 1078, въ *Вышегороде* (т. ж., 3); 1088, за *Вышегородомъ* (т. ж., 4); 1093, межѣ Києва и *Вышегорода* (т. ж., 7); 1115, Священа бысть церковь каменная *Вышегородѣ* (т. ж., 24); 1136, и да ему *Вышегородѣ* (т. ж., 30); 1137, Всеволодъ Мстиславичъ изыде изъ *Вышегорода* во Псковъ (т. ж., 31); 1138, во *Вышегородѣ*... изъ *Вышегорода* (т. ж., 32); 1146, и повозоша *Вышегороду*, и стаща подѣ *Вышегородомъ* (т. ж., 35); 1155, Андрею... даде *Вышегородѣ* и Василевъ, Борису Туровъ, Глѣбу Переяславъ, Василкови Поруча, идѣже Бѣлая Церковь (XVII ст., ПСРЛ, II. Густ. лет., 303); 1213, подѣ *Вышегородѣ* (т. ж., 333); у Константина Багрянородного (X ст.) — *Воссеградѣ* (Thomsen, 57); XVII ст., Wyzgród (Карта Л. Боплана—Ляска, ИКА, 25), 1729—31, с. *Вишгородѣ* (Чт. ОНЛ, 1893, VII, 42).

Походни: *Вышегородскыѣ* боярьцѣ, *Вышегородьци* (ПСРЛ, I, 1962, 132), *Вышегородскыи* князѣ (т. ж., 365).

Семантичним способом від *вышгородѣ* «акрополь, верхній замок, кремль, детинець» (Тихомиров, 294); «місто на згірку, частіше над річкою» (пор.: польськ. Wyszogród, чes. Vyšehrad, Роспонд, Стр., 51—52); «високе місто, замок, укріплення на високому місці», можливо, «місце влади (замок) феодала» (Никонов, КТС, 91). Як композит (Adverb. + Subst.), утворен. із порівняльн. ступ. присл. *выше* (від *высоко*) + *городѣ* (Нерознак, НДГ, 54). І. Ж.

ВЪРѢЧИИ, м. («градъ»), у Деревськ., а потім Київськ. землі; суч. м. *Овруч*, райцентр Жт; 976, побѣгши же *Ольгу* с вой... своими. въ градъ рекомыи *Вручии* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 74); 1171, она [княгиня.— А. К.] же вземши князѣ иде на *Вручии* *Вышегороду* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 547); 1188, а самъ [Володимир.— А. К.] иде въ ЛАХы а женоу поусту въ *Вручии* (т. ж., 661); 1259, иконы же прине. изо *Оуроучего* (т. ж., 844); 1190, а Рюрикъ ѣхалъ *Вручій* (ПСРЛ, II, 1843, 140); 1259, принесе изо *Уручего* (т. ж., 196); 977, градъ, рекомый *Вручевъ* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 292); 1196, Рюрика же не бѣ въ то время въ Києвъ, но шель бѣ въ *Вручій* (т. ж., 105); б. д., город *Оурѣчи* (т. ж., 259); 862, Древляне гдѣ ныне *Овручовъ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 236); 975, и бысть брань у града *Врочего* (XVIII ст.,

ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 10); 1205, и пришедъ Всеволодъ Чермной сѣде в Києвъ, а Рюрикъ *Вручии* (т. ж., 60).

Як від д.-р. *върѣти* «бити ключем, кипіти»; **О** — протетичн. або з «во Врѣчии» (Никонов, КТС, 303; Роспонд, Стр., 16); активний дієприкметник тепер ч. з основою **vygŕt-* від присл. **vygŕeti* «кипіти, пінитися, клекотіти»; пор.: с.-х. *врѣтак* «джерело», польськ. *wrzątek* «окріп»; д.-р. *в(ь)рѣтъць* «джерело»; ц.-сл. *върѣтъкъ*; сюди ж: бол. *Оврѣт* біля Десни, Козелецьк. р-ну Чрг (Фасмер, I, 362; III, 116), а також назву дніпровськ. порогу *Врѣчии*; польськ. *Wzgrza* — місцевість біля Лодзі, Познані, Серадза тощо (Роспонд, Стр., 16). А. К.

ВСЕВОЛОЖЬ: І. м. («городъ»), у Волинськ. землі; як: І. кол. с. *Воложки* біля Ковеля Волинськ. губ. (Барс., 43); суч. с. *Волошки* Ковельськ. р-ну Вл; 2. десь у Червоній Русі (Татищев, 115); 3. с. Старгород Сокальськ. р-ну Лв (Купчинський, 114); г-ще в с. Старгороді, на лузі понад р. Зх. Бугом, за 35 км пд. м. Володимира-Волинського (Раппопорт, Нов., 57);

1097, то вда ти которои ти городъ любѣ. любю *Всеволожь*. любю Шполь. любю Перемиль (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 265), и наставши веснѣ приде Володаръ. и Васалко на Двѣд. и придоста ко *Всеволожю*. и Двѣд затвориса Володимери. ѿнѣма же ставшима ошоло *Всеволожа*. (т. ж., 267); 1287, Володимѣрь... дасть городъ. *Всеволожь* бояромъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 900); 1098, любю *Всеволож*, или Ополь, или Перемиль (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 21), *Всеволожь*, или Ополь, или Перемиль (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 15), града *Всеволожа* (т. ж., 15).

Від кн. ім. *Всеволодъ*, який правив у Володимирі-Волинському в к. X ст. (Раппопорт, Нов., 57). А. К.

II. м., в Чернігівськ. землі (Голубовский, 113—114; Андріяшев, Сівер., 105); суч. *Сиволож* Борзнянськ. р-ну Чрг; як г-ще *Зейволожь* (Самоквасов, ук.); 1147, рекоша имъ Чернии Клобоучи... тоуды ны переку ко *Всеволожю* то рекше пондоша имъ переку. не постигоша ихъ до *Всеволожа*. оуже бо бѣ Изаславъ Двѣдичъ.

и Стославъ *Олгови* и *Всеволоди* Стославъ. оушли бахоу мимо *Всеволожь*. Изаславъ же Мстиславъ ли... пришедше ко *Всеволожю*. полку своими и вѣаша *Всеволожь* градъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 358); 1159, Стославъ... не

хота крови пролити. хрѣтяньски и ѿцины своєю погубити. вѣати Черниговъ съ з ю городъ пустыхъ Моровнескъ. Любескъ. *Оргощъ*. *Всеволожь* (т. ж., 500); 1148, ити къ *Всеволожю*... и не переяша ихъ до *Всеволожа*... иже бо бяхут

прошли *Всеволож* (XVI ст., ПСРЛ, XXV, 43), поидоша оттуду ко Глебу и ко *Всеволожу* и Чернигову (т. с., ПСРЛ, XXXIII, 45); 1148, и рекоша имъ дружина... «прямо есть ити намъ... ко *Всеволожу*... и не переша ихъ до *Всеволожа*, уже бо бяху прошли *Всеволожъ*... Изяславъ же Мстиславичъ... стаха около *Всеволожа*... Слышавше же и иніи гради, Уньжъ, и Бѣлавѣжа, и Бохмачъ, оже *Всеволожъ* взятъ, и побѣгоша къ Чернигову (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, 43); 1152, Изяславъ... ставъ у *Всеволожа* (т. ж., 59); 1159, Святославъ... взяхъ Черниговъ со семію города пустыхъ, Моревійскъ, Любечъ, Оржище, *Всеволожъ* (т. ж., 69); 1686, *Всеволожъ* городъ (Самоквасов, ук.). А. К.

III. м-р («манастырь»), в ур. Видуличі, попл. давн. Києва; збудован. переяславськ. кн. *Всеволодом* Ярославовичем (Каргер, 275); пізн. *Видулицький*; суч. тер. біля Центр. республіканськ. ботанічн. саду АН УРСР у Києві; 1070, в монастирѣ *Всеволожи* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 174), в монастирѣ *Всеволожи*. на Видобичи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 164), церкви святаго Михаила, въ монастири *Всеволожи* на Видобичи (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 337); 1088, монастирѣ *Всеволожа*. (ПСРЛ, I, 1962, 207), *Всеволожа* (ПСРЛ, II, 1962, 199), церкви святаго Михаила монастиря *Всеволожа* (ПСРЛ, VII, 4); 1169, до *Всеволожа* (ПСРЛ, II, 1962, 534). I. Ж.

Субстантивовані посесиви на *-j(ь) від д.-р. особового ім. *Всеволодъ* (комполит: займ. *Все-* + дієсл. основа -*волод-* від д.-р. *володѣти*); пор. антропоніми: д.-р. *Всеславъ*, польськ. *Wszemił*, с.-х. *Všemil*, чесь. *Vselub*, укр. *Володѣмир* (Svoboda, 91—93; Роспонд, Стр., 33) тощо. А. К.

***ВѢХАНЬ**, м., в Переяславськ. землі; між мм. *Вирь* (див.) і *Попашь* (див.) біля витоців р. Сули (Кудряшов, 129); на межі з Половецьк. полем; пізніше *Влеханське* г-ще (*Влеханское*; Попов, 86); як с. Городище (ур. Городок) Недригайлівськ. р-ну См (Махновець, Рук.); 1149, И пришедшо ему къ *Вяханю*... И пришедше стаха у Бѣлы вежъ... и пришедше стаха у Куднова сельца перешедше Стряковъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 139), и ѿиде... к Выреви. и посажа посадники... по Посѣмью... и ѿтоуду идоща къ *Вяханю*... а ѿтоуда... к Попашю... *Вяхань*. инни городи ѿбилися а Попашъ взяли (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 356); 1148, и поиде... къ Выреви... и оттуду идоща ко *Вяханю*... а оттуду... къ Попашю... въ *Вяхани* городъ ѿбилися, а Попашъ взяли (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 42—43); 1149, пришедшу же ему ко *Явѣханю*... и пришедше стаха у Бѣлавѣжи (т. ж., 46).

Похідні: *выханцы* (XVI ст., ПСРЛ, XXXIII, 44).

Як «неясного походження» (Роспонд, Стр., 74—75). Посесивна *-j(ь) від тюрк. антропоніма (нор. -хан-) типу **Вяханъ* (**Бяханъ*, *ѡвѣханъ*)? О. С.

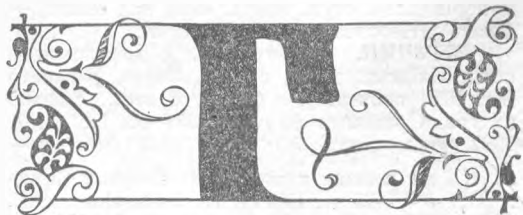
ВѢЛѢА, р. («рѣка»), суч. *Вілія* л. Горині п. Прип'яті п. Дніпра; поч. у с. Підлісне Кременецьк. р-ну Тр, вп. біля м. Острог Острозьк.

р-ну Рв; 1232, и постиже и оу Шоумьска. и повѣстоваста с ними. ѿ рѣкоу *Вбѣлю*... Видѣвшоу же ѿ рѣкоу *Вбѣлю*. переидеть рѣкоу *Вбѣлю* на Шоумьскъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 767); 1231, рѣку *Вбѣлю*... на Шумьскъ (т. ж., 1843, 172). Вар.: р. *Вилія* (Татищев, III, 268); с. *Вилія* «при р. Вильѣ» (Теодорович, II, 775); *Wilia* (SG, XIII, 472); *Wilia Dnięrowa* (SG, VII, 275); *Вилія*, *Вилля* (Машт., Дн., 162).

Як: 1. пов'язана із *Świstocz*: i.-e. *(s)ueig-, де **cei-* «витися, плести» (Moszyński, PZ, 197); 2. всі річки із назвами на **vēl-* є маленькими й болотними; в i.-e. мовах цей елемент має значення «обертатись, крутитись, точити»; пор.: прасл. **vĭl*^{na} «хвиля», ц.-сл. *vlěna*, д.-польськ. *welna*, лит. *vilnis* «хвиля», сл. *val*, д.-інд. *velā*, лат. *vallis*, с.-х. *ūvala*, чесь. *úval*; первинне **vēlja* // **vēlijā* > **vilja* (Rozwadowski, 260—264). Імовіріше, назви рр. типу *Веліка* (бас. Дніпра) й *Вілейка* (бас. Німану) є балтизмами з **Veleja* (**Vileja* // **Vilija*); пор.: д.-прус. *Velowe*, лит. *Velupys* (ТТ, 179); *Вілька* бас. Ірпеня, Сейму та ін. (СГУ, 103); *Wilija* в системі Німану; *Velynja* бас. Сожу; с. й оз. *Selje* у Вітебськ. губ. (Rozwadowski, 260—264) тощо. А. К.

ВЪРНѢВЪ, м., неподалік м. Білгород (Неволин, 92—93), як попл. с. Плисецьке Васильківськ. р-ну Кв в ур. Чернечій лѣсъ (КС, 1882, IX, 445); 1151, к *Верневу* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 433); *Черневою* (т. ж., Хлебниковск. сп., 433—434, вип. 27); 1150, *Верневу* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 52; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 54).

Як із прасл. **vēr* (п)-, звідки й антропоніми: чесь. *Věřislav*, **Bezvěr*, рос. *Вереня*, *Вереша* й под. (Роспонд, Стр., 68). Для вар. *Черневъ* (ніби точнішим — Неволин, 42—43) пор. антропонім (1074 р.) *Чернъ* (ПСРЛ, II, 1962, 183). I. Ж.

ГАЙ, ур. («нѣкое мѣсто») чи, мабуть, пос. у Волинськ. землі, біля м. Луцька; як с. *Підгайці* Луцьк. р-ну Вл (ОАІМ); 1287, близъ города. нѣкоемъ мѣстѣ. именемъ в *Гаі*. мѣсто же то красно вѣдѣниємъ. и оустроено различными хоромы црквы же баше в немъ. предивна красотою сияюще. и поѣха Кондрать. из Лоуцка в *Гаи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 908).

Семантичним способом від д.-р. *гаи*; з прасл. **gaĭj* «ліс» (Куркина, 131); пор.: укр.

гай «невеликий ліс»; рос. діал. *гай* «окрема очеретяна трясовина, плавня або кущуватий чагарник» (Даль, I, 936; Куркина, 131); білор. *гай*, с.-х. *gaj*, словен. *gaj*; чес., словац. *háj*, польськ. *gaj*; пов'язане з *гѣити* «охороняти, доглядати» (Фасмер, I, 383); руч. *Gaj* (біля Загреба; Югославія); *Gajski Potok* (пр. р. *Velika Trepča*); ойконіми: *Gaj*, *Gajani*, *Gajevi*, *Gajine*, *Gajić* в Югославії (Dickemann, I, 116); *Гай* Червоноармійськ. й Острозьк. р-нів Рв та ін. А. К.

ГАЛИЧИНА, мог. («могыла», «могила») в м. *Галичі*; як (помилк.) на Поділлі (Никонов,

КТС, 95; Роспонд, Стр., 17); 1206, Привдоша же *Галичане* Мьстислава на Бенедикта. и прииде к *Галичу*. и не оупсѣвшю емоу ничто же. Щепановичъ Илиа. возведъ и на *Галициноу* (*галици-*

ну) могилоу. ѡсклабивсѧ ре емоу. кнѧже оуже еси на *Галицини* (*галичинѣ*) могылѣ посѣдѣлъ тако и в *Галичѣ* кнѧжилѣ еси. смѣахоу бо сѧ емоу. воротисѧ в Пересопницю. и по семь скажемъ о *Галицини* [ітеру к написану чорнилом.— Л. М.] (*галичинѣ*) могылѣ. и ѡначатьи *Галича* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 722).

Як посесив на -ин- від д.-р. ім. якогось *Галича*, засновника м., котрий жив ще в язичницькі часи, судячи з характеру його поховання (насіпна мог.). Переказ XIII ст. не можна абсолютизувати, але все ж він є показовим (Тихомиров, 329; Лихачев, Вел., 27—28). Див. *Галичъ*. Л. М.

ГАЛИЧЪ, м., центр *Галицької* (пізн. *Галицько-Волинськ.*) землі, г-ще на горі бл. с. Крислод *Галицьк.* р-ну, pobl. суч. м. *Галич*, райцентру І.-Ф.; 1144, и всѣдоша (на кони) на Володимирка на *Галичѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 311), и заидоша и ѿ Перемышлѧ и ѿ *Галича*. видѣвъше же то *Галичане* (т. ж., 311—312); 1150, 1174, в *Галичѣ* (т. ж., 328, 365); 1202, к *Галичу* (т. ж., 417); 1207, из *Галича* (т. ж., 429); 1140, Всеволодъ... посла с. Половци Івана Василковича. и Володаревича. из *Галича* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 304); 1146, к *Галичю* (т. ж., 319); 1152, оу *Галича* (т. ж., 453); 1187, в *Галичѣ* (*галичи*) (т. ж., 657); 1189, не хотѣ подѣлитисѧ *Галичомѣ* (*галичемѣ*) (т. ж., 663); 1145, ходиша вся Русская земля на *Галичѣ* и много попустиша область ихъ, а города не вѣзяха ни одного (XIII ст., НЛ, I. Синодальн. сп. старш. изв., 27; текст модернізовано); 1214, изгони Всеволодъ Чьрмынь сынъ Святославъ, правнукъ Олговъ, внуку Ростиславле из Руси, тако река: «братъ моя есте 2 князя повесили вы въ *Галици*, яко злодѣя» (т. ж., 53); 1218, Сѣзъ Мьстиславъ вѣщъ на Ярославъ дворъ, рече: «кланяюся святѣи Софии и гробу отця моего и вамъ... хоцѣ поискати *Галиця*» (т. ж., 57); 1219, Поиде князь Мьстиславъ и Володимиръ ис Києва къ *Галицю* на королевниці, и выидоша *галициане* притиву, и Чехове и Ляхове и Морава и Угре, и сѣступашася полкове. И пособи богъ Мьстиславу, и въ городъ *Галичѣ* вѣеха, а королевниці рукама яша... а самъ сѣдъ въ *Галици*, а Володимиръ Рюриковичъ Києвъ (т. ж., 59);

1224, И приде съ поклономъ съ князи Половцьскыи къ зяти въ *Галичѣ* къ Мьстиславу и къ всемъ княземъ русьскымъ (т. ж., 62); 1235, Михайло сѣде в *Галичи*, а Изяславъ в Києвъ (т. ж., 74); 1189, и не пустиша гостей из *Галича*, ни людей зъ Перемышля, и не бысть соли въ всей Руской земли (XIII—XV ст., Патерик, 108); 1174, въ *Галичѣ* (т. ж., 13; к. XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, V, 1851. Софійск. 1-я лет., 164); 1145, ходиша вся Руская земля на *Галичѣ* (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1848. Новгородск. 4-я лет., 7); 1150, иде Володимирко к *Галичю* Полскому, близ Володимеря Волинского (XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 46); 1203, к Романови в *Галичѣ* Волинский (т. ж., 57); 1388, *Галичѣ* (ССУМ, I, 238); 1746, z *Halicza* (АОЗР, III, III, 366); фолькл.: Во славном во городѣ во *Галичи* (Миллер, Тихонравов, 176). Приѣзжаютъ во городъ во *Галицину* (т. ж., 178), Ай же ты, Дюкушко Степановичъ, Дороги-ли у васъ бурушки Во городѣ во *Галицини*; Уѣзжая Дюкушко во городъ свой во *Галичѣ* (т. ж., 179), Ой поѣдемо та до *Галича*... Ой выступали всѣ *Галичане*, Всѣ *Галичане*, зъ мѣста мѣщане (колядка; Гол., Нар., II, 62).

Похідні: а) *Галичская*, земля (див.); *галичскыи*, прикм.: 1224, съ же Котянь бѣ тьсть Мьстиславу *Галицьскому* (XIII ст., НЛ, I. Синодальн. сп. старш. изв., 62); 1142, Всеволодъ посла сна своего Стослава. и Изаслава Двдвича.

с Володимеро с *Галичскыи* в помочъ Володиславу (ПСРЛ, I, 1962, 310); 1152, 1153, Изяславъ изъима *Галичскыи* мужи (т. ж., 340); 1155, приде к Гюргеви *Галичская* помощь (т. ж., 346); 1202, Романъ скопѧ полкы. *Галичскыи*. и Володимирскыи. и вѣеха в Русскую землю (т. ж., 417); 1183, Володимеръ же *Галичскыи* (*галицкии*)

(ПСРЛ, II, 1962, 633); 1189, Стославъ съ сны своими. а Рюрикъ с братьею своею... радѧщимсѧ ѡ волость *Галичкоу* (*галицкоу*) (т. ж., 663), И еха и Смоленска в борзѣ и приѣхавшо же емоу ко Оукраинѣ *Галичкои* (*галицкоу*). и взѧ два города *Галичскыи* (*галицкыи*) и ѿтолъ поиде к *Галичу* (т. ж., 663—664); б. д., *Галичкыи* Осмомыслъ Ярославле! (Сл. СОПИ, I, 21, 153); б) *Галичане* — як мешканці м. *Галича* й *Галицької* землі; 1219, выидоша *галициане* (XIII ст., НЛ, I. Синодальн. сп. старш. изв., 59); 1235, Поиде... Данило Романовичъ с *галичаны* (т. ж., 73); 1138, Ярополку же скопившю множествовои. Ростовчѣ. Полочанѣ. Смолянѣ. Оугры. *Галичане*. и Берендѣвъ. л. тысѧчъ (ПСРЛ, I, 1962, 305); 1144, видѣвъше же то *Галичане* (т. ж., 311—312); 1153, Изяславъ же женѧшетъ *Галичаны* (женяше *галичанъ*, гоняше *галичанѣ*), а *Галичане* Изяславу дружину (т. ж., 340); 1206, приѣхавше же *Галичане* (т. ж., 425); 1159, *Галичане* идуть Киеву (ПСРЛ, II, 1962, 500); 1173, *Галичани* же накладѣше ѡгнь сожгоша (т. ж., 564); пор.: 1459, *Галичаны*, с. у Волинськ. землі (ССУМ, I, 238). Пор. на ін. сл. тер.: *Галичъ*, м. в Костромськ. обл. (кол. *Галичъ Мерський*; Ук. ПРСЛ, II, 69); 1150, *civitas Galicz* (у Словаччині, зафіксован араб. георг. *Idpici*;

Роспанд, Стр., 17); *Малий Галич* (суч. *Галац*) у бас. нижн. Дунаю в Румунії; гора *Halicz* у Бескидах на межі Закарпаття й *Галичини* (SG, III, 19).

Як: а) на місці суч. *Галича* (Тихомиров, 330—331); б) на Крилоскій горі, в суч. с. Крилос, за 5 км пд. *Галича* (Ратич, 48—56); в) над р. Лімницею, зх. суч. *Галича* (St, SS, II, 183—184). Як: 1. посесив на *-(j) від д.-р. антропоніма *Галича* (ЭССЯ, VI 92), в основі апелятив *галица* «галка» (Срезневский, I, 509); 2. безпосередньо від апелятива (Фасмер, I, 388), що відбито в гербі *Галича*, основн. компонентом якого є зображення *галки*; 3. із сл. *гала* «гора»; 4. від лит. *galas* «кінець, вершина»; 5. з гот. *hallus* «скелі» (Никонов, КТС, 95); 6. сл. *голь* «голий, оголений»; 7. укр. *галиця* «прогалина в лісі», польськ. *hala* «голе місце» й под. (Роспанд, Стр., 17); 8. із кельт. *hal* «сіле», поширен. у топонімії Зх. Європи (Попов, 71-72); 9. від етноніма *галли* (Мавродин, 28), *галати* (Браун, I, 166). Див. ще: Ковалев, 49; Нерознак, НДГ, 57. Л. М.

ГАЛИЧЬСКАЯ, земля, д.-р. обл. на тер. суч. зх. обл. України, з центр. у м. *Галич* (див.); 1216, в сА... землА. и *Галичская* и Киевская, и Смоленская и Черниговская и Новгородская и Рязанская (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 495); 1152, любо азъ буду въ Оугорской земли. любю оуъ в *Галицкоу* (*галицкоу*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет.,

451); 1153, бы плачь великъ по всеи земли *Галичѣсти* (*галицкоу*) (т. ж., 468); 1187, оудержалъ всю *Галицкоую* (*галицкоую*) землю (т. ж.,

657), бы мАтежь великъ в *Галицкоу* (*галицкоу*) земли (т. ж.); 1229, и оубѣха Даниль городъ и собравъ землю *Галицкоую* (*галицкоую*) ста

на четырь части охрѣтъ его (т. ж., 759). В анонімн. угор. хр. к. XII ст. і в угор. грамотах XIII ст. — terra *Galicia* (Шушарин, 140).

Як: 1. за свідченням літ. (під 1152 р.), поч. біля р. Сян; 2. за ін. (під 1229 р.), від р. Боброки до рр. Ушиці й Пруту (Насонов, 138); 3. за археолог. даними, пд.-кордони *Галицького* кн-ва в XII — I-й пол. XIII ст. проходили рр. Каютин (п. Дністра; суч. Сокирянськ. р-н Чрв) і верхн. Прут (Русанова, Тимошук, 94). Віднесення «Словом о полку Ігоревім» до *Галицької* землі Нижн. Наддунайщини є, очевидно, поетичн. гіперболізацією; пор.: «*Галичкы* Осмомысль Ярослав! высоко сѣдиши на своемъ златокованнѣмъ столѣ, подперъ горы Угорскыи своими желѣзными плѣки, заступивъ Королеви путь, затворивъ Дунаю ворота, меча бремени чрезъ облаки, суды рядя до Дуная» (Сл. СОПИ, I, 21). У XI—XII ст. численне д.-р. населення нижн. Дунаю підтримувало певні зв'язки з ін. землями Русі, насамперед із *Галицькою* (Мавродин, 234). Релятив на -ьск- від ойконіма *Галич* (див.). Л. М.

ГЕРМАНЬЧЬ, м-р, попл. давн. Києва; як неофіційна назва Спаск. м-ря на Берестовім,

ігуменом якого й був *Германъ* (Петров, 72; Лашкарев, Церк.-арх. оч., 106); 1096, и възгоша Стефановъ манастирь. и деревнѣ и *Германы* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 232), і пожгоша манастирь Стефаневъ деревнѣ. и *Германечъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 222), пожегоста Стефанъ манастирь и деревнѣ и *Германечъ* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 16), Стефанъ манастирь, и Деревлѣ, и *Германечъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 9).

Посесив на *-(j) від демінутивн. форми д.-р. християнськ. особового ім. **Германькъ* в основі *Германъ*. І. Ж.

ГЛѦХОВѢ, м. («градъ»), на р. Есмані п. Клевені п. Сейму л. Десни л. Дніпра (Русов, II, 240; Ук. ПСРЛ, II, 71); було ще г-ще в центрі суч. м. *Глухів*, райцентру СМ; 1152, Гюргеви же идущо в Русь. пришедъ ста оу *Глухова* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 338); 1239, Взятша

Татарове Черниговъ... гра пожегше и люди из-

биша. и манастирь пограбиша. а еппа Перфурья пустиша в *Глуховѣ* (т. ж., 469); 1152, Гюрги... отуда же идоша на Спашь. та на *Глуховѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 455); 1237, Ми и градъ взаша и запалиша огнемъ

еппа оставиша жива. и ведоша и во *Глоуховѣ* (т. ж., 782); 1238, и город запалиша огнемъ и пспа [епископа — А. К.] остави жива и ведоша и к *Глоухомъ* (XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 22); 1169, а жену съ дѣтми... въ *Глуховѣ* у Всеволожеъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 81).

Посесив на -ов- від д.-р. антропоніма *ГлѦхъ* (Туликов, 106; Роспанд, Стр., 68); пор. ст.-сл. *ГЛОУХЪ* із прасл. **gluxh* «глухий» (Нерознак, НДГ, 59). А. К.

ГЛѦБЛЬ, м. («градъ»), в Чернігівськ. землі: як: 1. за Д. Багалієм (ИСЗ, 47), порубіжне пос. пн. р. Сули; 2. на думку М. Барсова, кол. сс. *Старый* и *Новый ГлѦбовъ* на л. б. Дніпра або с. *Твердогльбовъ* Роменськ. пов. Полтавськ. губ. на р. Бишкін пр. Сули (Барс., 51), що заперече Насонов (224); 3. м. на р. Сулі, а *ГлѦбовъ* — на Дніпрі (ІКДР, 30); 4. (найімовірніше) г-ще в с. Красний Колядин на б. р. Ромен, неподалік від гирла р. Гайворон (Андріяшев, Сівер., 105; Голубовский, История, 116; Насонов, 224), тепер Талалаївськ. р-ну Чрг.; 5. на л. б. Дніпра, нижче Любеча (ПСРЛ, XXV, 433); 6. у тому ж р-ні, що й Всеволож і Бахмач, отже, або в Бахмацьк. або Борзенськ. р-ні Чрг (Насонов, 223); 1147, и сами поидоша на *ГлѦбль* к Чернигову... и тако пришедше къ *ГлѦблю*. исполчившесА поидоша къ градуу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 357—358); 1159, кнАгини же бѣжа к зАти *ГлѦбови* Перекласславу. и... ѣха на Городокъ. та на *ГлѦбль*. та на Хороборъ (т. ж., 502); 1148, Изяславъ... поиде къ *ГлѦблю*... и тако избави богъ и святѣа богородица и святѣа мученика Борис и *ГлѦбъ* град от сильныя рати (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св.

к. XV в., 43), и поидоша [Ізяслав.— А. К.] на Гльблѣ Чернигову... Ізяславъ же съ братею поиде къ Гльблѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 43).

Похідні: 1147, Ізяславъ же повелѣ зажечи. грады ты слашавъ же Гльблѣци. оже Оуеньжъ. и Бахмачъ и Бѣлоуежю и не оутѣли оубѣжати (ПСРЛ, II, 1962, 358); 1148, Половци поидоша на Гльблѣ к Чернигову... слышавше же Гльблѣци, оже Уньжъ и Бохмачъ и Бѣла Вежа не убѣжашася в Чернигов (ПСРЛ, XXV, 43), Гльблѣци (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 110), Гльблѣци (ПСРЛ, VII, 43).

Як від назви ц. на честь «св. Гльбба» (Барс., 51); імовірноше, субстантивованій посесив на *-(ъ) від д.-р. антропоніма Г(ъ)лббъ з і-епентичним мѣ суф. і губним основи (Фасмер, I, 411; Агстаа, 48; Роспонд, Стр., 64). А. К.

Очевидно, на честь кн. Гльбба Святославича, вбитого разом із своїм братом Борисом, згодом канонізованих (Нерознак, НДГ, 59). Див. Гльбовъ і Святою Мѣченикѣ Борисѣ и Г(ъ)лббѣ. В. ред.

ГЛЬБОВЪ: I. двір, у Києві, між Софійськ. і Михайлівськ. воротами (Толочко, 12), неподалік від моста через яр, що оточував «місто Володимир» (Каргер, 232); належав у XII ст. тисяцькому Гльбові (Толочко, 128); як біля виходу Великої Житомирської вул. на пл. Калініна (ОАІМ); 1147, Володимиръ... оувороті конѣ направо мимо Гльбовъ дворѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 317), Гльбовъ дворѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 349).

Присвійний прикметник від д.-р. особового ім. Г(ъ)лббѣ. I. Ж.

II. м. («городъ») між Переяславом і Києвом в р-ні оз. Радосинь; тепер не простежується (пор. залиті водами Київськ. вдсх. кол. Старий і Новий Гльбові Остерськ. пов. Чернігівськ. губ., СНМ Чрг, 140); як г-ще пн. с. Пристроми Переяслав-Хмельницьк. р-ну Кв (ОАІМ); 1185, взѣхъ на щитѣ городъ Гльбовъ. оу Переяславѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 643).

Посесив на -ов- від д.-р. антропоніма Гльбъ < Гльббъ із (2) д.-сканд. Guldleifr; пор.: Гльббъ (із д.-сканд. Oleifr) (Фасмер, I, 411); 1144—1174 рр., переяславськ. кн. Гльббъ Вьсеволод-(к)овичъ (Ук. ПСРЛ, I, 242).

Як від: 1) сл. *гъ- + лѣб- (?), пор. білор. глеба «верхній шар землі, багатий перегноем», «великий кусок землі, гліба»; 2) араб. Galeb (Нерознак, НДГ, 59—60)? Див. Халепъ, Гльблѣ і Святою Мѣченикѣ Борисѣ и Г(ъ)лббѣ. О. С.

ГНОИНИЦА, м., на тер. Погорини (див.); як: I. кол. м. Гнойно пн. м. Володимир-Волинського або Велика й Мала Гнійниця на р. Горині в кол. Острозьк. пов. біля мм. Шумська й Тихомля Волинськ. губ. (Барс., 51); 2. г-ще біля с. Поліське (до 1946 р. Велика Гнійниця) Ізяславськ. р-ну Хм (ОАІМ); 1152, посла по-садники своѣ в городы... Володимиръ въ Бу-жескъ. в Шюмескъ въ Тихомлѣ. оу Выгошевѣ. оу Гноиницю (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 454).

Іменник на -ицѣ від д.-р. гноинны; в основі прасл. *гнопъль (пор.: рос. гнойный «повний

гною», діал. «гнуоений, жирний»; укр. гнійний «т. с.») від *гнопъ «гній» (Нерознак, НДГ, 60). А. К.

ГОЛЪБЫИ, ліс, пд. ч. Переяславськ. землі (?); в нижн. течії Самари л. Дніпра на сх. від Дніпровської луки, pobl. суч. с. Голубівка Новомосковськ. і центрально-зх. ч. Павлоградськ. р-нів Дн (пор. ур. Зелена Діброва); 1187, кнѣзи Роускиѣ. поидоша по Днѣпроу... до Снепорода. и тоу... повѣдаша вѣжа и стада Половѣцкаѣ. оу Голубого лѣса (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 653), у Голубого лѣса (т. ж., 1843, 134).

Семантичним способом від д.-р. голъбыи; як протиставлення до Чърныи ліс. Указує на «голубі» породи рослинності («біла» верба й лоза, рос. ива; звичайна верба й лоза; осокір та ін.), що протиставляється «чорно-» й «краснолісся» (Кудряшов, 100—102, 144—145). О. С.

ГОЛЫЕ, гори, біля м. Звенигорода в Галицьк. землі; пор. д.-р. г-ще в суч. с. Гологірки Золочівськ. р-ну Лв (Барс., 53; Андрияшев, 32); проте назву слід вважати вторинною щодо цього ороніма; пор.: Gologory, гірське пасмо, що тягнеться від Львова до Золочева Лв (SG, II, 675—677); 1144, идоша. ѿбои подлѣ рѣку. за неделоу къ Звенигороду. и на Рожни поли не могоша сѣ бити. зане Володимиръ стоѣ на Голыхъ горах (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 311); 1231, и примѣ король Іарославъ. и поиде к Галичию. Климата же. с Голыхъ горъ оубѣжа (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 765); 1474, прийдоша Татаре на Подолу, идѣже около Каменца, Галича, Дунайца, Глинянъ, Збаража, Голыхъ горъ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 359).

Похідні: 1455, сс. Голыгоры (ССУМ, I, 250), Гологоры, Гологірки й Майдан-Гологірський Золочівськ. р-ну Лв; р. Гологірка п. Полтви л. Зх. Бугу (СГУ, 146).

Семантичним способом від д.-р. голые «голі», не покриті рослинністю (ССУМ, I, 250). Л. М.

ГОЛЬСКО, м., у Волинськ. землі; як м. Гольськ (Гольськ), що на р. Случ у кол. Новоград-Волинськ. пов. Волинськ. губ. (Барс., 53), г-ще біля суч. с. Гольськ Новоград-Волинськ. р-ну Жт; 1150, Ізяславъ поиде на Гольсько. да Кунилю. в Черныа Клобуоуы (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 396).

Релятив на -ьск- від лексеми (гідроніма?) з коренем Гол-; пор.: I. д.-р. голыи з прасл. *golъ(ъ) «голий», а також укр. (поліське) голя «гола вершина гори» (Марусенко, 223), чес. hola «гірське пасовище» й под.; 2. д.-р. голъ «гілка» («вѣтка», «gamus») (Срезневский, I, 546). Менш імовірно, від д.-балт. гала «вода», куди відносять назви бол. Сх. Європи типу Гольн(о)е, Голий Мох (?), Голя, Галь, Гально (Gudelis, 68). А. К.

ГОРА, ч. Києва на узвишші, пізн. пос. на Старокиївській горі; суч. Десятинна вулиця, Десятинний пров. та поч. Володимирськ. вул. Як тер. від Кирилівськ. ц. до Видубичів (Мах-

повець, Рук.); 1124, Бы пожаръ великъ Києвъ городъ... по Подолу и по Горѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 293); 1147, ѣхаста на Гору

(т. ж., 318); 1202, и вѣха в Подольє. и посла на *Гору* к Рюрикови (т. ж., 417); 1203, Подольє вѣаша и пожгоша ино *Гору* вѣаша. и митрополю стую Софью розграбиша (т. ж., 418); 1171, и грабиша... весь град Подольє и *Гору* и монастыри (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 545);

1180, оудѣюса вели зло в Киевѣ. погорѣша дворовъ по *Горѣ* (т. ж., 613—614); 1170, Подоліє и *Гору* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 84), погорѣ *Гора* (т. ж., 25); 1202, на *Гору* къ Рюрикови (т. ж., 107); 1787, *Зборичевъ*; пор.: три брата, кій, шекъ и хоревъ... для старшего ихъ брата кіа над рѣкою днепром нагорѣ... *зборичевъ*... состроили городокъ (ГОГК, I зв.). Див. *Боричевъ*.

Семантичним способом від д.-р. апелатива *гора* як опозиція до *Подольє* (див.). I. Ж.

ГОРДАТИНЪ, двір («дворъ») боярина *Гордяти*, в Києві, попл. Княжого двору, пн.-зх. Десятинної ц.; суч. вул. Володимирська (№ 4—10) та Десятинний пров. (Толочко, 122—123); як Володимирська, № 2 (Махновець, Рук); 945, градъ же бѣ Киевѣ идеже естъ нынѣ дворъ *Гордатынъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), городъ бѣше Киевѣ идеже естъ нынѣ дворъ *Гордатынъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44), дворъ *Гордатынъ* и Никифоровъ (I-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 20), дворъ *Гордатынъ* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 55), дворъ естъ *Гордатынъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 283).

Посесив на -ин- від д.-р. антропоніма *Гордата*. I. Ж.

ГОРИНА, р., п. Прип'яті п. Дніпра, Волинськ. земля; як Київськ. землі (Махновець, Рук.); суч. *Горинь* Тр, Рв; 1139, и посла Слѣговичъ всѣ на Изяслава река иди из Володимера. и дошедше *Горины* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 307); 1140, иди из Володимера. и дошедше *Горинки*. пополовшиа (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 305); 1150, Изяславъ... перешедъ *Горину* (т. ж., 410); 1283, на ЛАХѣ собравъ силуо многоу, пришедшоу же емоу. к *Горинѣ* (т. ж., 892); 1169, Андрѣвичъ же перемета мостъ на *Горинѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 81); б. д. на *Горини* Остро (т. ж., 240); 1512, И тако побѣдиша Миндикерея полъ Вишневецъ надъ *Горбню* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 366).

Похідні: 1158, и да ему Дорогобужъ и Переопнищю. и всѣ *Погориньскія*. городы (ПСРЛ, II, 1962, 488).

Як від: I. д.-р. *гора* «верх»: р. тече між *гористих* бб.; пор.: р. *Horbatka* від **horb-*, *Choštenka* від **chošmъ* і под. (Moszyński, PZ, 171; Никонов, КТС, 108); 2. гот. *gaurijō* «повінь» чи сл. *гора* (Фасмер, I, 445). Вважають, що форма *Горина*, засвідчена в дж., дуже бл. до назв типу *Гериня*, *Джуринь* // *Джуринь* (бас. Дністра), які можуть продовжувати первинне **Gerin-*, що не є сл. (своїм поч. **Ge-*): *Джуринь* — наслідок палаталізації давнього **gerin-* (>**žerin-*). Отже, *Гериня* й *Джуринь* відбивають досл. **gerin-* із різним ступенем слов'янізації; вони ж

і *Горина* бл. до іллір. топоніма *Геррѣв* (Македонія) та *Gerunium* (Апулія), а всі три — до тер., яку визначають як зону іллір. залишків у топонімії. Форму **gerin-* // **gerŭn-* виводять від і.-е. **gʰer-* «пожирати; горло, жерло», звідки й укр. *джерело* (<**zerdlo*); пор. польськ. *zródło* (Трубачев, 234—235), що заперечують інші, мовляв, -уць // -уця є сл. (Роспонд, Стр., 27). Однак цей формант, можливо, вказує на сл. адаптацію назви А. К.

ГОРОДЪ, м., на л. б. Дніпра «по Песку»; умовно порівнюють з *Псѣчьнымъ* (див.) попл. Києва (Ук. ПСРЛ, II, 77), ототожнюючи (?) його з с. *Пицаною* кол. Золотоніськ. пов. Полтавськ. губ. (тепер *Пицане* Золотоніськ. р-ну Чрк); 1096, приде... Бонакѣ... къ Києву... и мало в городъ не вогнаша Половци. и зажгоша по песку. ѡколо *города* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 222).

Семантичним способом від д.-р. *городъ* (<**gorđъ*) «укріплене поселення, фортеця». О. С.

ГОРОДЬЮ, с., у Волинськ. землі; можливо, суч. с. *Городілець* Турійськ. р-ну Вл; 1287, казъ князь Володимѣрь... далъ есмь. еи [княгинѣ.— А. К.] село свое *Городель* (*городло*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 903).

Похідні: 1567, преора *Городельского* (АОЗР, I, VI, 58), 1502, с. *Городельце* (Теодорович, V, 138) Ковельськ. пов. на Волині.

Іменник на -ъл(-о) від дієсл. **gorditi* (SP, I, 105) «городити». А. К.

ГОРОДЬКЪ: мм.: I. в Галицьк. землі; на місці суч. м. *Городок* (Зубрицький, III, 70), райцентра Лв; 1213, и посла Дмитра. Мирослава. Михалка Глѣбовича. противоу нмъ. у *Городкоу*. *Городокъ* бо бѣ ѡложилъсѣ бѣахууть в немъ людье Соудиславли. и Дмитрови бѣющиасѣ подъ *городомъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 733); 1226, Данилови же пришедшоу ко Мѣстиславоу. с братомъ Василкомъ. ко *Городѣкоу* (т. ж., 749); 1235, Василковичемъ же срѣтившимъ е. и бившимъсѣ с ними. поимаша Ладьские боѣре. приведоша е. пере Данила. во *Городокъ* (т. ж., 775); 1443, *Городокъ* (ССУМ, I, 252); польськ. *Groddek* (SG, II, 819). Л. М.

II. на Дніпр. Лівобережжі, між Києвом і Переяславом; тепер не простежується; як *Городьць* (див.) (Ук. ПСРЛ, II, 74); пор. кол. с. *Городище* Переяславськ. р-ну Кв (БЕ, XVII, 311); 1135, придоша Слѣговичи съ Половци. и вѣаша *Городокъ*. и Нѣжатынъ. и село пожгоша. и Баручъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 303); 1151, Игорь... дѣа въ Блестовѣтъ) и ѡтуда поиде. Чернигову... и поидоста... къ *Городку*... иде Києву... и стаха оу *Городка* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 422—423); 1152, Юрги... остави сына... Переяславли... иде в *Городокъ* (ПСРЛ, I, 1962, 335); 1159, бѣжа к зѣти Глѣбови Переяславлю. и ѡтуда ѣха на *Городокъ*. та на ...Глѣбъ. та на Хороборъ. та на Ропескъ (ПСРЛ, II, 1962, 502); 1169, иди въ *Городокъ* (т. ж., 537); 1171, и посла Глѣбъ къзъ. игумена... до Вышгорода велѣа нма доправити. Володимира. до Києва, а самъ поѣха... в *Городокъ* а ѡтуда в Переяславъ (т. ж., 546); 1135, и взяша го-

родокъ Нѣжатины, и Баручъ пожгоша (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 30); 1159, бѣжа изъ Кіева къ Переяславлю., и оттуду ѣха на *Городокъ* (т. ж., 69); 1169, жену съ дѣтми остави въ Глуховъ... Мстиславъ же рече...: «иди въ *Городокъ*» (т. ж., 81). Див. ще: *Глбблъ, Глббовъ. О. С.*

III. очевидно, помилк. (Ук. ПСРЛ, II, 76) — як пос. в Болохівськ. землі: 1241, Даниль же... пойма грады ихъ. Деревичъ Гоубинъ. и Кобоудъ. Коудинъ *городьць*. Божьскыи Дадьковъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 792) і 1257, воевахоту. людье Данилови же и Василкови Болоховъ. а Лвови Побожье и люди Татарьскыи... посла сна своего Шварна на *Городокъ*. и на Сѣмоць... и вѣа *Городокъ*. и Сѣмоць и всѣ города. сѣдащия. за Татары *Городьскъ*. и по Теревеи до Жедьчевева (т. ж., 838).

Очевидно, *Городьць* 1241 р., — стосовно Коудинъ або Божьскыи, — вжито в загальному значенні; що ж до м. *Городокъ* 1257 р., то йдеться про волинське пос., назване поряд із м. Сѣмоць. Л. М.

Семантичним способом від д.-р. *городькъ* «(невелике) укріплене поселення», утвореного за допомогою суф. -ък- від *городъ* (<*gordъ). О. С.

ГОРОДЬСКЪ, м., в Київськ. землі; як м-ко Радомишльськ. пов. Волинськ. губ. (Ук. ПСРЛ, II, 73; Барс., 54); можливо, суч. с. *Городище* Черняхівськ. (або Житомирськ.) р-ну Жт; 1257, посла [Данило.— А. К.] сна своего Шварна на *Городокъ*. и на Сѣмоць... сѣдащия за Татары *Городьскъ*. и по Теревеи до Жедьчевева (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 838).

Релятив на -ъск-// -еск- від лексеми (топоніма?) з коренем *Город-* (*<gordъ) на означення «укріпленого пос., фортеці». А. К.

ГОРОДЬЦЬ, пос.: I. на л. б. Дніпра, між Києвом і Переяславом, як м. *Городькъ* (див.); *Городецъ* (Ук. ПСРЛ, II, 74; Андріяшев. Переясл., 10), Переяславськ. землі; пор. кол. с. *Городище* полб. Дніпра нижче Переяславськ. дуги (БЕ, XVII, 311), Хоцьківськ. с/Р Переяслав-Хмельницьк. р-ну Кв; 1026, Ярославъ... приде Киеву. и створи миръ... оу *Городьца*. и роздѣлиста по Днѣпръ Руськую землю (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 149); 1098, поидѣта к *Городцю*... еже сѣ створи се в Русьскыи земльи (т. ж., 262); 1133, поча лишатисѣ Вачеславъ Переяславла. и дошедъ *Городца* воротисѣ шпѣтъ (т. ж., 302); 1142, Игорь стоѣше оу *Городьца* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 310); 1147, в *Городецъ* (т. ж., 355); 1180, Половци же бѣгающе передъ... Роусью потопоша мнозѣ въ Черторыи... Игорь же... бѣжа на *Городьць* къ Чернигову (т. ж., 623); 1097, къ *Городици* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 14); 1133, Вячеславъ же не восхотѣ быти въ Переяславли, и поиде изъ него, и пакы дошедъ до *Городца* воротисѣ опять (т. ж., 29); 1148, и угони его у Носова на Рудѣ... а самъ иде въ *Городецъ*; а Мстиславъ воротисѣ Переяславлю (т. ж., 42); 1622, Hgodyszczе (в люстрації Київськ. воеводства як належне до Переяславськ. староства)

(Воссоед., I, 30); суч. *Городище*. Див. ще: *Глбблъ, Глббовъ. О. С.*

II. під Києвом, полб. Радосині; *Городецъ* (Ук. ПСРЛ, II, 74); 1111, видинье виднша в Печерьскомъ монастыри... таже преступъ на црквъ и бтудѣ к *Городцю* [-цю написано по стертому.— О. С.] ту бо бѣше Володимерь в Радосыни (радисыни) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 268); 1105, столпъ огненъ в Печерьскомъ монастыри... и оттуду поступи къ *Городцю*, ту бо бѣ князь Владимиръ в Радосыни (XVI ст., ПСРЛ, XXV, 26).

Семантичним способом від д.-р. *городьць* «невеликий укріплений пункт (*городок*)», утвореного за допомогою суф. -ъц(ь) від *городъ* (<*gordъ). О. С.

ГОРОДЬЦЬ НА ВОСТ(Ь)РИ, м., в Переяславськ. землі; як с. *Старогородка* біля м. *Остер* Чернігівськ. губ. (Ук. ПСРЛ, II, 73; Барс., 57); тепер у складі м. *Остер* Козелецьк. р-ну

Чрг; 1195, кнАзь Всеволодъ Гюргевн... созда

гра на *Городци* на *Вѣстри* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 412); 1098, заложи Володимерь Мономахъ. *городъ* на *Вѣстри* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 248); 1194, Посла тиуна своего на Русь и созда градъ *Городецъ* на *Востри* (ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 56).

Словосп.: географ. термін-демінутив *городьць* (утворений за допомогою суф. -ъць від *городъ* <*gordъ «укріплене поселення, фортеця» + прийменник на + назва р. *Вост(ь)ръ* (у місц. відм.). Див.: *Вост(ь)ръ, Вост(ь)рьскыи, Гюргевъ* І. А. К.

ГОРОШИНЪ, пос., в Переяславськ. землі; суч. с. *Горошине* Семенівськ. р-ну Пл; ~ 1096,

гонихо по Половцихъ за Хоролъ. иже *Горошинъ* вѣаша (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 248); б. д. (як к. XIV ст.— Тихомиров, 216), А на Суль: Сьенородъ, Ськнятинъ, *Грошинъ*, Чемесовъ, Утьшковъ, Синечъ, Кляпечъ, Роменъ (НЛСХ, Прилож., 447), (Ськня)тинъ, *Грошинъ*... Оутъшковъ, Синечъ, Кляпечъ (XVI—XVIII ст., ПСРЛ, IV, I, III, 1929. Новгородск. 4-я лет., 623); XVI — поч. XVII ст. (Сербина, 324), по Суль вверхъ, отъ Днѣпра 4 мили, городъ Буромля... А выше Буромли 2 мили, городъ *Горошино* (*Горошина*). А выше *Горошина* (*Горошины*) 2 мили, городъ Лукомля (КБЧ, 1833, 95); 1630, о посаженъи и осягнене добръ, грунтовъ и урочискъ... *Горошина* и Сльпородъ (Лаз., Луб., 103), Horoszyn, Horosze (Żr. dz., XXII, 117, 699—700); 1653, на Жолнино, на *Горошино*, на Лукомно, на Лубни, на Лохвицу, на Ромон; город *Горошин* да город Буромлю проехал и в город Еремеевку приехал (Воссоед., III, 405, 352); 1958, *Горошин, Горошино, Горохово* (?) (МЕ).

Похідні: 1649, Курило *Горошинский*, козак Лютенськ. сотні (Реестра, 302), суч. Пл; 1666, Давидко *Горошинский*, мешканецъ с. Мильці (МПК, 87) Пл; 1744, перевозъ *Горошинский*,

старинный (Лаз., Луб. полк, 98); *гор'юшан'ц'и* (одн. *гор'юшанец'*), мешканці с. *Горюшине* (МЕ, 1958).

Як від: 1. апелятива *горохъ* (Филин, Лекс., 131); 2. антропоніма *Горюшко* (місц. нар.-етимол.; МЕ, 1958), *Горюша* та ін. (Стрижак, ППНП, 82). Пор. ще як від (?) д.-р. *горѣха* «гірчиця» < прасл. **goricha* (Нерознак, НДГ, 64). Найімовірніше, посесив на -ин- від ім. **Гороша* (-ха). О. С.

ГОРЫ, ч. м. Києва на узвишші, де був князівський палац (див. *Гора*); 1198, родиса дщи оу Ростислава оу Рюриковича... и възста

ю. к дѣдоу и к бабѣ. и тако воспитана бы в Киевѣ на *Горахъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 708).

Семантичним способом від д.-р. апелятива *горы* як опозиція до *Подолье*, назви низинного р-ну Києва. І. Ж.

ГРИДЬШИНЫ, ворота, в м. Володимирі Волинськ. землі; суч. Володимир-Волинський, райцентр Вл (Ук. ПСРЛ, II, 81); 1157, поидоша ... и стаща окола города. Гюрги ста оу *Гридишнихъ* воротъ Ярославъ оу Киевскихъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 486); 1155, Юрьи ста у *Гридишнихъ* ворот, а Ярославъ у Киевскихъ (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 62); 1156, у *Гридишнихъ* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 65).

Посесив на -ин- від особового ім. *Гридыша*, демінутива на -ша від ім. *Григорию*; пор.: *Гридя*, *Гридь* (Морошкин, 64) або від д.-р. *грьдь(ба)* (назви певної верстви населення Київськ. Русі) (XIII—XIV ст., НЛСХС, 75, 244). Пор.: гіпокористики в літоп. антропонімах: *Богша*, *Володиша*, *Путиша* (Росподн, Miscellanea, 14), *Декша* (Веселовский, 94) й под. А. К.

ГРЬЧЬСКАЯ, земля; тер., належна *грекам*; у межах УРСР таку назву носила обл. («волость», «власть») у суч. Криму з центром у кол. м. Корсуні (див. *Корсьнь*), він же *Херсонъ* (-ь) *Понтийський* (1538 р., ПСРЛ, XXII, І. Русск. хронограф, 564); 912, земля *Грецькаа* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 35), землі *Грецькы* (т. ж., 1846, 15; текст модернізовано); 988, *Грецькую* землю (т. ж., 1962, 110), Иде Во-

лодимеръ. вои на Корсунъ гра *Гръчкыи*... И ре...

да пришедше сестрою вашею крѣ ма... она же ре им лучше бы ми сде оумрети. и реста еи брата.

егда како обратитъ Бѣ Рускую землю в покаиание. а *Гръчкую* землю избавиша ѿ лютыя рати. видиши ли колико зло створиша Русь *Гръкомъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 94—96); 1071, потещи Днѣпру възпять... яко стати *Гръчской* земли на Руской землѣ (XIII ст., НЛСХС, 104—105; текст модернізовано); 1204, изъ *Гръчской* земли (т. ж., 181); 912, землі *Гръцькы* (т. ж., 26), Корсунь... градъ *Грецьский*... *Грецьскую* землю (XVI ст., ПСРЛ, XX, І. Львовск. лет., 77—78); 1437, землямъ *Грецимъ* и Латинскимъ (т. с., ПСРЛ, XVIII. Си-

меноновск. лет., 176); 912, градъ Корсунъ *Грецьскія* области (XVI—XVII ст., ПСРЛ, XXI. Кн. степенная, 26); 6. д., Владимиръ Манамахъ... всю Оряскую... повоева, и Халкидомнину, и окрестныя области Царяграда... попленивъ царство *Гръчское* (*Грецьское*) (т. с., ПСРЛ, XIX. История о Казанск. царстве, 100), королевство Сикілійское, по древнему великая *Греція*, нынѣ же Неапольское (1538 р., ПСРЛ, XXII, II, 327), царство... *Грецьское*... Александръ... Макидонскій *Еллинъ*, еже естъ *Грецинъ*, *Грецьскій* бо родъ отъ *Еллинъ* и языкомъ *Еллинскимъ* глаголють (т. ж., 213).

Ін. вар.: 866, Иде Аскольдъ. и Диръ на *Греки* (ПСРЛ, I, 1962, 21); 907, *Греки* (т. ж., 29);

862, Иде Аскольдъ и Диръ на *Гръкы* (ПСРЛ, II, 1962, 15), Аскольдъ и Диръ... воеваста... *Римлянскую* (*Римскую*) страну (ПСРЛ, XXI, I, 61), О Аскольдъ и Диръ... иже воеваста *Римлянскую* страну и хотяху воевати на Царьградъ (т. ж., 64), *Греція* (*Еллада*) (т. ж., 697). Як д.-р. *Гръкы* (Ковалев, 28).

Релятив на -ськ- від етноніма *Гръкъ* (див. *Гръцькый*, шлях). О. С.

ГРЬЧЬСКИЙ, шлях («пѣть») від Києва вниз по Дніпру в *Грецьку* землю (див.

Гръцькаю); 1170, а оуже оу на и *Грецьский* путь избѣтимають. и Солонны и Залозныи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 538), *гречский* (т. ж.); 1169, *Грецьский*... и Солонны, и Залозы (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 82), *Грецьскій* (ПСРЛ, II, 1843, 97).

Похідні: 1167, Половци... шедше в пороги начаша пакостити. *Гречникомъ*. и посла Ростиславъ. Володисла(в) ЛАха с вои. и възведоша *Гречники* (ПСРЛ, II, 1962, 526); 1168, и стояша оу Канева... дондеже взиде. *Гречникъ* и Залозникъ (т. ж., 528); 1170, [половци.— О. С.]...

всако пакости *гречнику*... и залознику а быхо възшли противу *гречнику*... и шедше стаща оу Канева (т. ж., 541); 1084, зая Давыдъ *Гречники* [вар. *греки*.— О. С.] во Олшіи (ПСРЛ, VII, 3); 1166, *Гръчникомъ*... *Гръчники* (т. ж., 78); 1167, и стояша... у Канева, дондеже възиде *Гръчникъ* и Залозникъ (т. ж., 79); 1169, *Гречнику* нашему и Залознику (т. ж., 83); 1167, Половци... прійдоша за пороги и многия пакости *Грекомъ* творяху (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 308); 1168, *Гречникъ* и Залозникъ (т. ж., 308).

Гръцьский (він же *Днѣпровський*) — один із найголовн. шляхів Русі, яким ішла торгівля з Візантією та візантійськ. побережжям Чорн. моря (Фотинский, 20). *Гръчникъ*... «Купец, занимающийся торговлей на пути из Варяг в Греки» (СРЯ, XI—XVII, IV, 132).

Релятив на -ськ- від *Гръкъ* (< *грѣкъ*), запозиченого через лат. *græcus* із гр. *γραικος*, первинно назва гр. пл. в Епірі, пізн.— на межі Беотії й Аттики. Гадають, що стабілізації етноніма *греки* (< *Гръкы*, *Гръци* і под.) сприяли іллір.-епірськ. пл. (Фасмер, I, 455). О. С.

ГЪБИНЬ, м. («градъ»), в Болохівськ. землі; тепер не простежується; 1241, слыхавъ же Даниль прихоще Ростиславль, со князи Болохевськими, на Бакотоу, абье оустремиса на нь, грады ихъ огневи предасть... и пойма грады ихъ. Деревичъ *Губинь*, и Кобоудъ. Коудинъ городьць. Божьскыи Дадьковъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 791—792).

Як сс. *Губкинъ* кол. Гайсинськ. пов., очевидно, суч. с. *Губник* Гайсинськ. р-ну Вн (Ук. ПСРЛ, II, 82; Барс., 59), *Губин* кол. Старокосятинівськ. пов. Волинськ. губ. (Дашкевич, БЗ, 16) і *Губино* кол. Новоград-Волинськ. пов. (Андрияшев, 189).

Посесив на -ин- від д.-р. антропоніма *Гѣба*; пор.: дьяк *Губа* Моклаковъ (Ук. ПСРЛ, I, 257); син боярськ. Васи́лий Семеновъ *Губа* (т. ж., 124); боярин новгородськ. Селезневъ *Губа* Васи́лий (т. ж., 267); ст.-укр. антропоніми *Губка*, *Губька* (ССУМ, I, 268); нп *Губин* Вл, Кв, Хм та ін. Л. М.

ГЪРИЧЕВЪ, м. («городъ»), Чернігівськ. земля; пізн. с. *Бобровица* (в напрямі до м-ка Березни) по Глухівськ. шляху (тепер р-н Чернігова), що пізн. називалося *Юрій(сь)кою* (Барс., 59; Андрияшев, Сівер., 104; Марков, О достопамятностяхъ, 53—54; Насонов, 224); 1152, *Гюргев* же идушо в Русь, пришедь ста оу Глухова... и здумавше вси поидоша к Чернигову и перешедше Сновь, и стаща оу *Гуричева* близъ города, перешедше Канинь (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 338), *Гюрги*... поиде къ Березому, и яко оу Свины, с Половци... ста оу *Гуричева*... *Гюрги* же ста в *Гуричева*, и пусти Половци к Чернигову воевать (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 456), *Гюрги*... поидоша к Березову, и ту пришедь, стаща у *Гуричева* (ПСРЛ, XXIII, Ермолинск. лет., 39), у *Гуричева* (ПСРЛ, XXV, Моск. летоп. св. к. XV ст., 57), отъ *Гуричева* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 58—59).

Посесив на -ев- від д.-р. патроніма *Гѣричъ* (*Гюричъ*) < *Гѣргичъ*; пор. *Гюргии* (див. *Гюргевъ*). А. К.

ГЪЛТА, р. («рѣка»), л. Псла л. Дніпра, у Переяславськ. землі; суч. *Говтва*, що протікає тер. Пл; 1111, в пѣтокъ быша на Суль, в суботу... на Хоролѣ... а в недѣлю... поидоша на Пслѣ, и ѿтуда стаща на рѣцѣ *Голтѣ*... ѿтуда идоша Вѣрьскла... и поидоша к Донови (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 266), на Хоролѣ... на рѣцѣ *Гьлтѣ*... отуду доидоша Вѣрьскла (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXV, Моск. лет. св. к. XV в., 26); 1530, робѣто Татар на Holvey і на Poluznĭey (1550 р., ПСРЛ, XVII, Зп.-р. лет.; Ольшевск. сп., 470), на *Голтѣ*... доидоша Вѣрьскла... (ПСРЛ, VII, 21—22); 1530, Татарове приходили ѿ Литву, которые суть побиты... на врычѣшах: на *Голтѣ*в и на Полозгорѣ (1580 р., ПСРЛ, XVII, Сп. графа Рачинского, 351), Татаров побито на *Голтѣ*е (к. XVII ст., т. ж. Доп. к сп. Археолог. о-ва, 292), на *Голви* и на Полузари (т. ж., Евреневск. сп., 406; ПСРЛ, XXI, Лет. посл. четв. XVII в., 127); 1616, *Hoĭtwa*, *Oĭtwa* (Zr. dz., XXII, 536, 700); 1620, *Олта* (Воссоед., I, 9—10); 1638, *Голтва*

(т. ж., 220); 1665, на *Голтѣ*в; 1667, на *Говтѣ*в; 1669, на *Говтѣ*е (АКПГУ, I, 42, 98, 154); 1765, *Говтва Велика*(-я) (ГО, 88); суч. *Гоутва*.

Похідні: 1096, *Гьлтавъ* (див.) // *Голтавъ* (ПСРЛ, I, 1962, 249); XVII ст., рр. на *Говтѣ*е Далной к Решетилевце (АКПГУ, II, 73), на селі Івончинцах... на *Говтѣ*в Передней (АКПГУ, II, 14), *Говтва Островерховская* (Модз., Мал. Род., IV, 818); XVIII ст., *Голтва Грузкая*, *Сухая*, *Водяная* (ОР, 28), *Средняя* (Рум., Коз. Полт. полка, 154), *Ольхова*, *Ольшана*, *Шишачька* (ГО, 80, 88); XIX—XX ст., *Вольхова Голтва* (Баз., Супр., 7), суч. *В'іл'хова Гоутва* (с. Славки Решетилівськ. р-ну Пл); яри: *Отвериюкъ Голтѣ* і *Грузькая Голтва* (Арандаренко, 187, 190); хх.: *Голтъянский*, *Голтѣ-Ольховой*, *Голтъяничик-Мазуровка*, *Заголтъянский*, *Грузская Голтва*, *Грузко-Голтъянский*, *Ольховой Голтѣ*, *С(е)редняя Голтва*, *Сухая Голтва* та ін. (ПГ, 63, 13, 16, 149, 53—57, 12, 56, 21); 1649, сотня *Голтъянская* (Рестра, 25); 1767, *Голтъяница* Захарій, с. Івончинцы Пл (Рум., Коз. Полт. полка, 106) тощо.

Як: 1. тюрк. (Zr. dz., XXII, 168); 2. фін. (Орлов, 8); 3. похідна від укр. (?) *голта*, як і ойконіми *Голтова*, *Голотовскіе*, *Голотоящина* й под. (Суми., Мал. геогр. ном., 24—25); 4. пов'язана з гідронімами типу *Ал(ь)та* (див.), *Л(ь)то* (див.), *Льтица*, *Льтѣскѣ* і т. ін.: «**Гольтавъ*... *Голтва*... из **Гольты*?» (Соболевский, Нов., 26); 5. вторинна щодо *Гьлт*-і належна до тюрко-сл. контактної зони, пор. ін. *Голтва*, «прикордонна татарська слобода» XVIII ст.—передм. кол. м. Ольвіополя на п. б. Пд. Бугу (Семенов, I, 651), тепер у складі м. Первомайська Мк; вона ж *Goĭta* (SG II, 678); 1768, «черезъ Татарскіе Оттоманской Портѣ принадлежащія места, до самой *Голтѣ*вы, ... у рѣки Буга, супротив Орловского форпоста» (Андрієвский, Рел., 124), а також: тур. ol «болото, трясовина», хакаськ. *олтырхы* «острів», тур. gol «озеро, ставок»; р. *Олти* пр. Чароху в Туреччині й под.; за допомогою афікса ti (вар. ti, tu, tü)? (Стрижак, НРП, 43); 6. сл. походження; як і назва *Golt* у Словенії (СФРЮ) — від *golt* «прірва» з прасл. *glъt*-// *gьlt*-; сюди ж д.-р. *гьлтати*, рос. *глотать*, укр. *елитати* й под. Однак, як *ĭnĭtwa*, так і *Голтва* складають значні труднощі для словотвірно-etimологічного аналізу (Трубачев, 72—73). Пор. ще укр. (подільське) *гло́та* «тісна, тиснява», *гло́тити* «тіснитися, товпитися» (Гринченко, ДВУ, 332) і кол. с. *Голтовища* (польськ. *Holtowiska*) на р. Бобріку в Галичині (ОАІМ); с. *Говтва* Пл міститься на високій горі біля гірля р. *Говтви* (Пирський, 195; ІМІС Пл, 445). *Гьлта* // *Голтва* до **gьltati* // *гьлтати*, як *жьртѣ* // *жертѣ* (ст.-сл. *ЖРѢТѢ*) до *жьрѣти* // *жертѣ* (пор. ст.-сл. *ЖРѢЖ* «творю жертву») (Фасмер, II, 50), рос. *жѣтва*, ст.-сл. *ЖАТѢ*, болг. *жѣтва*, пор. ст.-сл. *ЖАТН* й под. Як, можливо (?), від д.-р. *гольтѣ* «лід», рос. діал. (вологодськ.) *голта* «дощ із снігом»; за формою **goĭt* пор. ст.-укр. *гольта* «безземельний селянин»; в основі *гол(ь)т*- (Нерознак, НДГ, 61). Див. *Гьлтавъ*. О. С.

ГѢЛТАВЪ, пос., на р. *Голті* (Гѣлта; див.) в Переяславск. землі; суч. с. *Говтва* *Говтянської* с/Р Козельщинск. р-ну Пл; як р. *Голтва* (Андріяшев, Переясл., 11—12), що заперечують ін. (Барс., 52; Барсов, 160—161; Пирский, 195; Мавродин, 21); В. Г. Ляскоронський відкрив у *Говті* д.-р. г-ще й сл. курганн. могильник (Картотека Інституту археології АН УРСР), що відповідають літоп. *Гѣлтавъ* (Ляск., Городища, 1); в «Повчєньи» Володимира Мономаха: 1096, и сѣдѣхъ в Переяслави... и идо-

хо... за Римовъ... и паки Итлареву чады избѣша... шедше за *Голтавомъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 249); 1552—1559, а ниже Хороля на Пслу городъ *Голтва*, отъ усть Хороля 5 верстъ, а ниже *Голтвы* 10 верстъ на Пслѣ, городъ Мажделѣйка (~ 1627 р., КБЧ, 1838, 97); 1616, *Holtwa*, *Oltwa*, *Holtwa*, *Oltwa* (Zg. dz., XXII, 161, 168, 215, 229, 500, 536, 700), коли в *Голтві*, або *Олтві*, було вже 730 буд. (ЛВП, 54); 1637, войну подняли козаки противъ коронѣ польской: Яцко Остранинъ, Скиданъ... под *Голтвою* битву учинили и подѣ Лубнями (Сб., 96); на польск. картах XVII—XVIII ст. — *Oltwa* (Трубачев, 72—73); 1648, *Говтва* (АЮЗР, III, 195); 1666, *Голтва* (МПК, 81—83); 1667, на *Гов(ѣ)тѣ*, *Голтѣ*, *Гов(ѣ)тѣ* (АКПГУ, I, 42, 98, 107, 144, 154); 1696, *Голтва* (1730, Величко, III, 368), *Говтва* (Самовидец, 187, 293); суч. *Гоутва*.

Маскулізован. вар. гідроніма **Гѣлта* // *Голтва* (Арандаренко, 176), тобто узгоджен. зі словом *городъ*? О. С.

ГЮРГЕВЪ, пос.: I. («городъкъ») у Переяславск. землі; ототожнюється з кол. с. Старгородка біля м. Остер Чернігівск. губ. (Ук. ПСРЛ, II, 73; Барс., 57), тепер у складі Козелецьк. р-ну Чрг; 1152, Изяславъ Мѣстиславичъ... сдумавше разведоша Городокъ *Гюргевъ* (*гоургевъ*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 446), Городокъ *Гюргевъ* (т. ж., 1843, 66), Городокъ *Юрьевъ* (ПСРЛ, XXIII, 38; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 56). Див. *Вост(ѣ)рьскыи*. А. К.

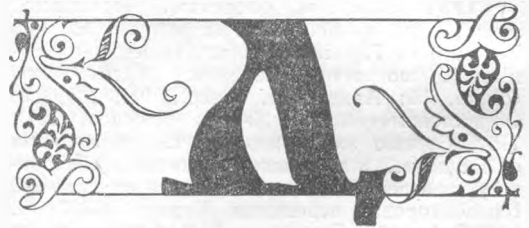
II. («городъ»), на р. Росѣ у Київск. землі; тепер тут м. Біла Церква Кв (Похил., 489); як сс. Великі й Малі Ђрчики Сквирск. р-ну Кв (Барсов, 119), г-ще Райгород біля с. Ольшанця Рокитнянск. р-ну Кв (КС, 1883, VII, сент.-окт., 26) тощо; 1095, к *Гургеву* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 229), и потомъ на *Гюргевѣ*

по Половци (т. ж., 249); 1095, приидоша Половцѣ, ко *Гюргеву*... *Гюргевъ* зазгоша (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 219); 1103, иде Стополкъ. и сруби *Гурьговѣ*. егоже бѣша пожгълъ Половци (т. ж., 256); 1113, поставиша епспа Данила *Гургеву* (т. ж., 277); 1142, и да има. Игореви Городечъ. *Гюргевѣ*. и Рогачевъ (т. ж., 312); 1162, придоша. Половци мнози къ *Гюргеву*. и вѣаща вежи многи по Роту (т. ж., 521); 1095, а *Юрьевѣ* зажгоша (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 8); 1103, сруби Сятополкъ городъ *Юрьевѣ*, егоже бѣша Половци сожгли (т. ж.,

20); 1113, поставиша Данила епископа *Юрьеву* (т. ж., 23), *Юрьевѣ* (т. ж., 240); 1159, а Половци бѣжаша на *Юрьевѣ* (т. ж., 69).

Похідні: 1072, Михаилъ [митрополитъ] *Юрьевскыи* (ПСРЛ, II, 1962, 171); 1089, Антоньємъ *Гурьговскыи* (т. ж., 199); 1091, [епископъ] Муринъ *Гургевскыи* (т. ж., 202); 1095, *Гюргевци*... со *Гургевцѣ* (т. ж., 219); 1115, с Данилою *Гурьговскыи* (т. ж., 280); 1122, Данило... *Гурьговскыи* (т. ж., 286); 1147, *Гюргийскыи*... Демьянъ (ПСРЛ, II, 1962, 341); 1183, Никифоромъ... *Гюргевскыи* (т. ж., 634); 1198, Андрѣяна *Юрьевского* (т. ж., 707).

Посесив на -ев- від д.-р. християнск. антропоніма *Гюргии* < *Георгии* (Роспонд, Стр., 44), хрещеного ім. засновника м. вел. кн. Ярослава Мудрого (Тихомиров, 302), про історію якого на сх.-сл. ґрунті див. Бромлей — ОЛА, 1975, 140—151. I. Ж.

ДАВЫДОВА БОЖЬНѢКА, каплиця, в напрямі до гирла Прип'яті; Київська земля; як: I. культова споруда пн. с. *Глібівка* Вишгородск. р-ну Кв, що на гаданому місці вбивства кн. *Гліба Володимировича* 1015 р., існувала (з колодазем усередині) ще 1885 р. (КС, 1885, июнь, 183—204); 2. урочище *Боженка*, на лівому березі гирла Десни, де річка розділяється на кілька рукавів; у 60-ті роки ХХ ст. там був хрест і колодазь; 3. урочище або поселення, ототожнюване з городищем коло села *Городище* Чорнобильск. району Кв (Андрія-

шев, 53); 1151, Андрѣи *Гюргеви* и *Володимеръ*

Андрѣви туда ѣдета ѿ него на оустѣ Припети къ ѿцо своему на *Додву боженку* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 419); 1150, на устѣ Припети и на *Давыдову боженку* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 50). Як *божьница* чи *божьнѣка*: 1161, и поиде за Вышегородъ къ *божьници*. ту бо баше и дни престалъ. а инде не сталъ баше. никде же. ту же перешедше Днѣпръ. оу *боженки* и поиде полки къ Киеву (ПСРЛ, II, 1962, 515); 1160, и пришедше къ *боженцѣ* Днѣпръ переидоста (ПСРЛ, VII, 74).

Словосп.: посесив на -ов- від д.-р. християнск. особового ім. *Давыдъ* (хрещене ім'я кн. *Гліба*); пор. поряд давче с. *Глібівка* (КС, 1885, июнь, 185) + д.-р. *божьнѣка* «церква»; вона ж і місце зберігання товарів» (Кочин, 30). I. Ж.

ДАНИЛОВЪ, м., в Галицьк. землі на місці суч. с. *Данилівка* Острозьк. р-ну Рв чи десь у суміжн. чч. ксл. Кременецьк. й Дубенськ. пов., в одному з г-щ сс. Кокорів, Старий Тараж, Переятин, Пешатинці, Борщівка, Іваниничі та ін. (Андріяшев, 70); 1240, и приде Каменцю ИзАславлю взАть А. видивъ же Кремаѣнъць и градъ Даниловъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 786); 1261, Левъ розмета. Даниловъ и Стожекъ. ѿтолъ же пославъ. Львовъ розмѣта (т. ж., 849).

Посесив на -ов- від д.-р. ім. *Данило* (-ъ); можливо, м. було засноване *Данилом Галицьким* (Дашкевич, Княжение, 89—90), на час правління якого й припадають літоп. згадки про м. Л. М.

ДВЪРЬНЪ, м. («горъдъ»), Київськ. земля, на р. Рось п. Дніпра (Неволин, 48—49); як: 1. давн. м. *Дерновий* та суч. с. *Деренковець* Корсунь-Шевченківськ. р-ну Чрк (Максимович, II, 351); 2. пос. черкасів між Россію і Тясмином (ПХЕВ. 1876, ХХІІІ, 442); 1192, и да سمو горъ(дъ) на Рси *Дверенъ* Роускоѣ землѣ дѣла (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 674), *Дверенъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240), Кундудвѣя остави и даде ему городъ на Роси *Дверенъ*, Рускія ради землѣ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 323); пор. ур. *Древеничина* біля м. Канів Чрк (Чт. ОНЛ, 1873—1877, I, 259).

Ад'єктив на -ьн- від д.-р. *двори* «двері»; пор.: польськ. *Dzwierzno* (Роспонд, Стр., 71) і д.-р. (1174 р.) сторожа *двьрѣна* (НЛ, I, 152). І. Ж.

ДЕМЕСТИКОВЪ, двір, у Києві поза «городом Володимиром», за ц. св. Богородиці (Богосевич, 19), де жили візантійці-вчителі «суголосних» *демествених* співів (Захарченко, 39); 945, дворѣ *Деместиковъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), дворѣ *демесниковъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44), *Дворѣ Доместиковъ*, за святою Богородицею надъ горою (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, ХХІV. Типогр. лет., 20), и бѣ внѣ града другий дворѣ, идѣже естъ дворѣ *Деместиковъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 283).

Посесив на -ов- від д.-р. *деместикъ*: 1. виконавець *демественого* співу, старший на клиросі (із XVI ст.) тощо; 2. керівник сухопутних військ у Візантії (СРЯ XI—XVII, IV, 212); з гр. *домѣстиковъ* «церковний сановник», форма з е в 1-му складі під впливом гр. розмовн. *демѣстиковъ* (Wanstrat, 83). І. Ж.

ДЕРЕВА, земля деревлян, прибіл. тер. суч. Жт; 945, послуша ихъ Игорь. иде в *Дерева* в данѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Ипат. лет., 54); 988, И посади [Володимир.— А. К.] Святослава въ *Деревѣхъ* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 313).

Семантичним способом від д.-р. *дерева* «група дерев», «територія, поросла лісом» із спільносл. **dergvje* «дерев»; пор.: укр., рос. *дѣрево* (Фасмер, I, 502). Звідси: 1. етнонім *Д(е)ревляне*, або *Д(е)ревляни* (місц. назва д.-р. союзу пл.) «лісові люди» (Фасмер, I, 501); 2. хоронім (тер. назва) *Деревська* (див.), земля

тощо. Як первинно *Дерева* — прасл. етнонім, а пізн. (VIII—X ст.) хоронім (Хабургаєв, 183, 200, 203). Див. *Польсьє*. А. К.

ДЕРЕВИЧЬ, м. («градъ»), в Болохівськ. землі; можливо, суч. с. *Великі Деревичі* або с. *Мала Деревичка* Любарськ. р-ну Жт; пор. тут же р. *Деревичка* л. Случі п. Горині п. Прип'яті (СГУ, 167); 1241, и пойма грады ихъ. *Деревичъ* Гоубинъ, и Кобоудъ. Коудинъ городѣць. Божьскій ДАдьковъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 792).

Можливо, іменник на -ичь від назви сх.-сл. союзу пл. **Дерева* (див.), звідки *Деревська*, земля (Хабургаєв, 200), що за часів Київської Русі охоплювала правобережну ч. тер. пд. Полісся й ЖТ. Л. М.

ДЕРЕВЛЪ, пос. чи м-р («монастирь»), побл. давн. Києва; ймовірно, між м-рями Стефанець і Германець, тобто між кол. пос. Берестовим і Кловом; 1096, и възвратиася в монастырь и възгоша Стефановъ монастырь. и *деревнѣ* и Герьманы (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 232), і пожгоша монастырь Стефанецъ *деревнѣ* и Германецъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 222), Стефанъ монастырь и *деревнѣ* и Германецъ (ПСРЛ, ХХV. Моск. летоп. св. к. XV в., 16), Стефанъ монастырь, и *Деревль*, и Германецъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 9).

Як «Дерев'яний Германець» (Закревський, I, 14) чи м-р, належн. *Деревський* землі, *деревлянам*; тоді це посесив на *-j (і) від етнохороніма *Дерева* (див.) з епентетичн. І. Форма *деревнѣ* в Іпат. (ПСРЛ, II) й Лавр. (ПСРЛ, I) літ. є помилк., бо слово *деревля* відоме з XIV ст. лише в писемності пн.-сх. Русі (Кочин, СХнР, 100—106). І. Ж.

До д.-р. віднесено умовно. В. ред.

ДЕРЕВЬНАЯ, р., у Волинськ. землі; суч. р. *Деревичка* (Лісна) л. Случі п. Горині п. Прип'яті п. Дніпра (СГУ, 167); 1231, Володиславоу же ѡхавшоу... ѿ Данила ис Києва. и стрѣте рать во Бѣлобережьи. и бившимсѧ имѣ ѿ рѣкоу. Солоучъ. и гониша до рѣкы *Деревное* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 766), о рѣку Случъ. и... до рѣкы *Деревное* (т. ж., 1843, 172).

Ад'єктив на -ьн- від д.-р. *дерева* із спільносл. **dergvje* «дерев»; пор.: укр., рос. *дерево*, лит. *derva* «сосна» (Фасмер, I, 502; Борек, 92); як гідронім *Деревське* (бас. Десни) з балт. *derva* «смола» (ТТ, 183), вважаючи, що назва р. *Деревичка* (бас. Прип'яті) — «прозора» (Трубачев, 130). А. К.

ДЕРЕВСКАЯ, земля, належна союзів пл. *Дерева* (-ляне); прибіл. тер. суч. Жт; 945, рѣша же *Древляне*. посла ны *Деревьска* землѧ. рѣкуше сие муж^а твоего оубихомъ. баше бо мужъ твои акн волкъ... а наши кнѧзи добри суть. иже распасли суть *Деревьску* землю (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55—56); 946, иде Вольга по *Деревьстви* земли (т. ж., 60); 945, и ркоша *Древляни*. посла ны *Деревьска* землѧ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44); 946, и иде Слгга по *Деревьскоу* земли (т. ж., 48); 1158, Ярополкъ... да бо Небѣльскую волость, и *Деревьскую* и Лучскую (ПСРЛ, ХХV. Моск. летоп. св. к. XV в., 63); 977, Поиде Ярополкъ...

на Деревъскую землю (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 10); 945, Се слышавше Древяне, избраша нарочитыхъ мужъ 50, иже дръжаху Деревъскую землю (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 284); 946, и иде Олга по Деревъской земли (т. ж., 285).

Релятив на -ьск- від Дерва (див.). А. К.

ДЕРЪНОВЫИ, м., на п. б. Дніпра нижче Києва (Неволин, 50—51), як суч. с. Деренковець Корсунь-Шевченківськ. р-ну Чрк (Максимович, II, 351), покл. якого є гора Деренова (Труды ПАС, I, с. СХХХIV); 1146, и поиде Изяславъ къ Дерновоумоу. и тоу скоупишася вси Клобоу-

чи. и Поршане... прислаша к нему Бѣлогородъчи. и Василевци (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 323).

Семантичним способом від д.-р. дерновыи, дерновыи — той, що перебуває в повній безумовній власності» (СРЯ, XI—XVII, IV, 230). І. Ж.

ДЕС(Ь)НА, р., л. Дніпра; суч. Десна Кв, Чрг и См УРСР, Брянськ. й Смоленськ. обл. РРФСР; б. д., и ѿгудъ... и до Днѣпра. и прочаю рѣки Десна Припетѣ Двина... а друзии съдоша по Деснѣ. и по Съли... и нарекоша Съверъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3—6); 947, и по Днѣпру перевѣсиша и по Деснѣ. и есть село еє Сѣлжичи (т. ж., 60); 1096, и азъ шедъ с Черниговци и с Половци. на Деснѣ

(т. ж., 248); 1159, и бишася с ни ѿ Десну (т. ж., 349); 989, и нача ставити городы по Деснѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 106);

1108, вода бы. волика [! — В. ред.] во Днѣпрѣ и въ Деснѣ и въ Припетѣ (т. ж., 259); 1146, бѣжа на оустье Десны за Днѣпръ (т. ж., 327); 1148, а Изяславъ... за Десною городы... пожегъ (т. ж., 363); 1160, и быяхутся с ними о рѣку. во Деснуо. крѣпко (т. ж., 506); 1194, возвратиса

Столсавъ... и поиде в насадѣхъ по Деснѣ (т. ж., 679); 1109, въ Днѣпри, и въ Деснѣ, и в Припетѣ (XVI ст., ПСРЛ, III. Новгородск. лет., 4); 988, по Деснѣ, и по Остри (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 313); 1109, и прочая рѣкы: Десна, Припетѣ (т. ж., 261); 1159, и поиде Изяславъ къ Чернигову... и стаща возлѣ Десну по Крырову... и быяхутся Черниговци со Изяславомъ о Десну рѣку (т. ж., 71); б. д., На Деснѣ Чръниговъ (т. ж., 240).

Як: 1. з іран. елементом -сн- (* < -сьн-) спільн. від гідронімів Де-сна, Ме-сна (-цн- < -дсьн-), Всте-сна, Перете-сна, Прѣ-сна, Дн-сна, Сн-ова й под. в значенні «ріка» (Соболевський, РСЭ, 262—263); 2. від прасл. *desnъ, *desъль «правий» < *deksinos, спільн. для балт., сл. та ін. і.-е. мов (Rozwadowski, 49—51); 3. від ст.-сл. ДЕСНѣ «правий» евфемистично(?) замість «лівий» (Фасмер, I, 506); 4. із «блискача, біла» з і.-е. *dei-, *di- «яскраво блищати, світити»; пор. гідроніми: Divina, Divovka, Devica, Dzisna, Деснока, Десенка й под. на тер. України, Моравії, Сербії, Угорщини, а сл. *desъль «правий»

спричинився до уніфікації гідроніма в усіх літ.-х, де маємо лише форми з е: Десн- (Moszyński, PZ, 181—184); О. М. Трубочов і В. М. Топоров відхиляють всі попередні етимології, не даючи своєї (ТТ, 218). Очевидно, найприйнятнішим є з і.-е. *di-: *dei- «блищати, світити», що пізн. поєднався із *sъp- (-sn-), звідки внаслідок семантичн. переосмислення — Десна («Права»). А. К.

Про глибокі сл. асоціації в групі назв на Десн- свідчить як літоп. 1160, о рѣку. ѿ Деснуо (ПСРЛ, II, 1962, 506), так і системні протиставлення в гідронімії; пор.: Десной л. Снопоті, а Шуйца п. (ті є ї ж) Снопоті бас. Десни (Машт., Дн., 175—176) при д.-р. десныи «правий», «dexter» (Срезневский, I, 655) і шдиш «лівий», шдица «ліва (рука)» (т. ж., 3, 1955). В. ред.

ДИРОВА, мог. кн. Дира, в давн. Києві, за ц. св. Ірини; покл. перехрестя вул. Володимирської та Ірининської; на горі неподалік від Лядських воріт (Максимович, II, 120); як покл. Кирилівськ. м-ря, про що згадували в 1784 р. (ИТК, II, 126); 882, и оубиша Асколда и

Дира... а Дирова могила за стою Сѣриною (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 23), Аскольда. и

Дира... Дирова могила (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 17); пор. ще Дирова (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 270); Дирева (ПСРЛ, V, 1925. Новгородск. 4-я лет., 13).

Посесив на -ов- від вязыск. антропоніма Диръ (Фролова, 115); пор. ще д. Дирина в Новгородск. землі (НПК, VI, 517). І. Ж.

ДМИТРИА, ц. («цркъв»), в давн. Києві, в системі Дмитрівського м-ря; фундамент ц. біля станції фунікулера на Михайлівськ. горі (Толочко, ДК, 76), на її пд. околиці в бік засипан. до 1842 р. Дмитрівськ. узвозу, назва якого, за архівн. даними, зберігалася ще до XVII ст.

(П. Л., 8—9); 1128, преняша цркъв Дмѣтриа

Печераѣне. и нарекоша ю Петра съ грѣхъ велики. и неправо (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 299), церковь святаго Дмѣтрея... и нарекоша ю святаго Петра (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 28).

Ц. було висвячено на честь св. Дмитрія; род. одн. від д.-р. християнськ. особового ім. Дмѣтрии. Див. Дмитровъ. І. Ж.

ДМИТРОВЪ, м., в Переяславськ. землі; тепер не простежується; 1183, придоша Измайлане. безбожнѣи Половци. на Роусъ воевать.

ко Дмитрову... князъ ж Стославъ. Всеволодичъ... поидоша на Половцѣ и стаща оу Сѣлжичъ. ѿжидающе Ярославъ и Щернигова (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 628), ко Дмитрову (т. ж., 1843, 126). Як Дмитровъ (Ук. ПСРЛ, II, 94).

Посесив на -ов- від д.-р. особового ім. Дмѣтръ (-о) (з Димѣтрии > Дьмѣтрии; пор.: гр. Δημήτριος, Δημήτρος «Деметра», Δημήτριος «Деметрій» і под.), серед носіїв якого в Київськ. та Переяславськ. землях не було належн. до князівськ. стану; пор.: 1109, Дмѣтръ Иворовичъ

[воевода київськ.; Ук. ПСРЛ, I, 300], вЗа вежъ Половечскыѣ у Дону (1377 р., ПСРЛ, II, 1962. Лавр. лет., 284), а також: 1171, Бастієва же чадь... изымаша... *Дмитра Храброго*, Олеху Дворского, Собыслава Жирославича, Иванка Творирича (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 311) із оточення кн. Мстислава Ізяславича. Цей *Дмитръ (-о)* за часом і місцем подій найближче стоїть до аналізован. ойконіма. О. С.

ДОБРЫЙ ДЗБЪ, дерево, «величезний дуб» в ур. Желянь Київськ. землі (Висоцький, 39); тепер біля с. Гатнє Києво-Святошинськ. р-ну Кв; 1169 (помилк.), настигоша Берендичи. Володимира на Желани оу *Доброгобужа* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 534); але під 1168: Ярополкъ же съ Берендичи настиже Володимира на Желяни, у *Добраго Дуба* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 75—76); 1169, на Желани у *Добраго дуба* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 80); XVII ст., почавши отъ креницы Днѣпреца дорогою гатенскою до долины Журавлици и до *добраго дуба* при Журавлицѣжъ. Журавлицею въ рѣчку Гатенку (Похил., 22—23); ур.: 1855, *Добрий Дубъ* (ЦДІАК УРСР, ф. 491, оп. 76, од. зб. 579, арк. 108 зв.); 1980, *Добрий Дуб* (МЕ); пор. *Добри Дуб* у Білорусії (Яшкін, 61), у XVIII ст. с. *Добри Дуб* у Сербії (Елезовић, I, 140), 1496, дд. *Дуб* (ПКОП, 18) і *Красный Дубъ* у Новгородськ. землі (НПК, 5, 306).

Семантичним способом від словосп. *добрыи дзбъ*, що, можливо, вказувало на язичницьке капище (у сл. та ін. міфології здавна відоме поклоніння *дубові*); пор.: сл. *Перунов дуб* (Болсуновский), а в балтів — *Дуб Сонця*, *Дуб Бога Грози* (Іванов, Топоров, Исслед., 15, 22); напр., у грамоті кн. Льва Даниловича 1302 р.: А отъ тои горы до *Перѣнова Дѣба* горѣ Скломѣ, а отъ *Перѣнова дѣба* до Бѣлыхъ береговъ (Гр. XIV, 19); за Константином Багрянородным, руси («росси») на о-ві св. Георгія (суч. о. Хортиця) біля *великого дуба* приносили в жертву півнів (Изв. ГАИМК, 1934, ХСІ, 9—10). Особливо культове значення мали *дуби*, що росли pobl. стр. (Гальковский, 55), пор. на р. Журавлиці *Добрыи Дубъ*. Відгомін цього див.: от Саронской межи к *Дубну* ручью, от ручья по черныи лесъ по Клинѣ (Новгородщина, XV ст.; ГНП, 178). Культ *дуба*, як пережиток, утримувався в сх. слов'ян ще у XVIII—XIX ст. Ф. Прокопович у т. зв. духовн. «Регламенти» забороняє «передъ *дубомъ* молитвы петь» (Срезневский, Свят., 31—32), але ще довго, наприклад, у с. Хренов Бобровськ. пов. Воронежск. губ. після вінчання молоді їздили pobl. села до *дуба* й тричі об'їжджали навколо нього (Гальковский, 54—55); як нібито *дуби* «оберігають» сусідні поля від граду, бур тощо (Зеленин, 69). Атрибутовані форми назв цих ритуальн. дерев свідчать про їхню диференціацію: священні дерева в слов'ян були різними, а, отже, й присвячені були різним богам, що, за язичницьк. віруваннями, в них містилися. Літоп. *Добрыи Дубъ* уже не є первинним вар. і хронологічно не становить єдиної назви: у давнину формально-семантично її атрибутивна ч. *Добрыи* не від-

повідала суч. укр. *добрий*. Вона є д.-р. модифікацією значно давніш., найімовірніше, прасл. назви дерева. Очевидно, первинно вона збігалася з якимось теонімом, похідним від **dobr-*, але точну форму його зараз важко реконструювати. Вона була пов'язана з тими ж або бл. семантичн. ознаками, що й засвідчені її сл. деривати, зокрема д.-р. та укр.; пор. транскрибоване з лат. (II—III ст. н. е.) ім'я маловідомого сл. бога *Добрат* (Кудрявцев, 112), а також сх.-сл. теонім *Дажьбогъ* «добрий бог» від **keltyl*. **dagus* «добрий» (д.-ірл. *dagh*, галльськ. *dagus*). Слово *добрий* було, очевидно, постійним епітетом цього бога (Абаев, 13). Із ним спорідненим є кельт. теонім **Dagodeuos* (Ogam, 1956, VIII, II, 83); пор. також білор. *доброхотъ* «добрий лісовий дух» (Носович, 135). Можливо, ім'я язичницьк. бога, яке дало назву ритуальному дубові, сягало прасл. **dobr-*; пор. ст.-укр.

добрый «правы(й), говѣнный, блговѣнный» (СС, 110), *добрая вѣра* «благочестя» (Житецкий, 22), рос. *добрый* «нічим не заплямований, бездоганний» (ССРЛЯ, III, 851—852), с.-х. *добро* «добро, благо, користь» (Толстой, 135), словен. *dobrota* «благо, благодіяння» (Хостич, 26), а також укр. *добрий день!*, рос. *в добрый час!*, де *добрий* у значенні «сприятливий» та ін. дозволяє припустити, що одним із значень прасл. **dobr̥g(j)* «чистий, непорочний», можливо, було бл. до «святий», як і основа гадан. теоніма. Поширене це й дотепер у сх.-сл. мовах слово *добрий* пізніше повністю змінило свою семантику, можливо, на теонімному рівні й за часів язичництва. Потім теонім перетворився на зрозуміліше *добрий*, а в зв'язку з цим *дуб*, у якому жив «добрий» бог, став називатися *добрим*. Це можна розглядати як своєрідний прасл., очевидно, сх.-сл.-балк. процес; пор. ще ойконім *Добри Дуб* у Сербії. Ще пізн., вже в осяжн. час, культова назва на Україні перетворилася на топонім (назву ур.). Докладніше див.: Железняк — М-во, 1981, № 4, 56—62. I. Ж.

ДОМАМИРА, печера, в Галицьк. землі; тепер, можливо, тут с. *Домаморич* Тр (Купчинський, 119); 1241, поїде на Галич. и пришедь ко Печерѣ. *Домамира* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 793).

Як помилка (Ф) переписувача: порівнюючи цю назву з ойконімом *Домажир* (с. Яворівськ. р-ну Льв), вважали вихідн. **ко* Печерѣ *Домажири* (Зубрицкий, III, 138), відносячи незасвідчену **Печеру* *Домажира* до володинь галицьк. бояр *Домажиричів*, згадуван. у Галицько-Волинськ. літ. (Пашуто, 144). Проте в д.-р. антропоніміконі поряд з ім. *Домажиръ* (Ук. ПСРЛ, I, 307; орошкін, 75) відоме й ім'я *Домамиръ* (Морошкін, 75), зафіксоване в похідн. формі *Домамрич* у Галицьк. землі, пор.: 1224, воевода *Домамрич* Юрьгін (ПСРЛ, II, 1962, 742). Отже, це посесив на *-*j(a)* від д.-р. ім. *Домамиръ* (Купчинський, 119). Л. М.

ДОНЕЦЬ, р. («рѣка»), п. *Дону*, вп. в Азовське море (Ук. ПСРЛ, II, 99); суч. *Сіверський Донець*; у Геродота *Гіргеіс*, *Сіргіс* (ОАІМ; СГУ, 503); в Ідрісі *Русія* (т. ж.); 1185, к *Донцю* рѣкы...

перебреле Донць и тако приида. ко *Сколоу...* и *отоуа* поидоша к Салницъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 638), рѣкы *Донца* (т. ж., 641); у «Слові о полку *Игоревімъ*: отъ великого *Дону* до *малого Донца* к луку *Донца...* *Донецъ* рече... *Игорь* рече... О *Донце!* (Сл. СОПИ, II, 38); як сюди ж кл. ф. *Великий Донец!*; 1486, *Донецъ*; XVI ст., (*Малый*) *Tanaid*; 1515, *Сверскій Донецъ*; 1546, *Minor Tanais vel Donecz*; 1552, *Донецъ Свѣрецькой*; 1559, *Minor Tanais*; 1562, *Donetz*; 1595, *Donetz id est minor Tanais Sewerski*; 1612, *Donez sive Tanais minor*; 1633, *Serensci Donetz*; 1651, *Donice*; 1660, *Doniec*; 1680, *Сверный* (помилк., треба *Сверскій*) *Донецъ*; 1691, *Донецкий* колодязь; 1694, *Donecz Sewerski... et Tanais minor*; 1786, *Донецъ Сиверскій*; XVIII ст., *Donciuk*; XX ст., *Північний* (помилк., треба *Сверскій*) *Донецъ* (СГУ, 503); суч. *С'іверс'кий Донець*.

Похідні: канал *Сіверсько-Донецький* (т. ж.), він же *Сіверскій Донець* — *Донбас*; м. *Северодонецьк*, слід *Сіверскодонецьк*; *Донбас* (*Донецький басейн*); м. *Донецьк* та ін.

Демінутив на *-ць* від *Донъ* (у Геродота *Tanaïs*) за доі.-е. **dānu*-«вода, річка» (див. *Днѣпръ*); частіше як *Сіверскій Донець* з відповідним означенням (див. *Свєрѣ*) (*Стрижак*, *Сіверяни*, 64—76; *Стрижак*, *Сіверськодонецьк*, 55—56). О. С.

ДОРОГОБѢЖЬ, м., у Волинськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 100); суч. с. *Дорогобужь* Гошанськ. р-ну Рв; 1084, *Всеволодь...* вда йому *Дорогобужь* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 205); 1097, и *Стополкъ...* поиде к *Пиньску...* и приде *Дорогобужю* (т. ж., 269); 1150, ѣха *Андрѣи* къ оуцю *Киеву...* да йому оуць волость. *Туровъ*. и *Пиньскъ* и *Дорогобужь* (т. ж., 329); 1101, вда *Стополкъ*. *Двдвѣ Дорогобужь* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 250); 1150, а снѣ *Гюргевъ* *Глѣбъ* оу *Пересопницѣ*. и в *Дорогобужѣ* [сѣдаше.— А. К.]... *Изаславъ* же позва и к собѣ на *обѣдъ*. и тоу *обѣдавъ* *отоуа* поиа съ собою до *Дорогобужа* (т. ж., 394—395); 1151, выслалъ

ему... *Володимѣръ Андрѣевичъ* питье из *Дорогобужа* (т. ж., 441); 1152, *Изяславъ...* приде к *Дорогобужю* (т. ж., 446); 1157, *Гюрги* же пришедъ к *Дорогобужю* (т. ж., 487); 1169, къ *Дорогобужю* (т. ж., 537); 1170, и сѣвкупишася... оу него *Киевъ*. *Ярославъ* из *Лучьска*. *Володимѣръ Андрѣевичъ* из *Дорогобужа* (т. ж., 541); 1171, *Мѣстиславъ* же *Изаславичъ...* поиде къ *Дорогобужю* (т. ж., 546); 1173, посласта *Двѣ* и *Мѣстиславъ*. по стрыи своего *Дорогобужю...*

а сна *Мѣстислава*. посади *Дорогобужѣ* (т. ж., 566); 1084, *Дорогобужь* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 3); 1099, *Святополкъ* приде къ *Дорогобужю* (т. ж., 16); 1100, А *Давидъ* сѣде въ *Божьчѣ* и посемѣ владѣ ему *Святополкъ Дорогобужь* (т. ж., 18); 1150, *Мѣстислава* посади въ *Дорогобужѣ* (т. ж., 48), *Туровъ*, и *Пинескъ*, и *Дорогобужь*. и *Пересопницю...* идущу же ему къ *Дорогобужю*, и выбѣже изъ *Дорогобужа* *Мѣсти-*

славъ *Изяславичъ* въ *Луческъ* (т. ж., 49); 1151, и ты [*Игоре*.— А. К.] не токмо *Кієвъ* взя себѣ, но и *Пересопницю* и *Дорогобужь* (т. ж., 53); 1152, къ *Дорогобужю* [*Изяслав*.— А. К.] (т. ж., 56); 1156, *Юрьинъ* рече: «...ти волость даю *Дорогобужь*»; *Мѣстиславъ* же иде... до *Дорогобужа* (т. ж., 65); 1169, къ *Дорогобужю*; онъ же [*Володимѣръ Андріювичъ*.— А. К.] разгнѣвався иде *Дорогобужю* (т. ж., 83—84); 1170, *Мѣстиславу* *Изяславичю* со братомъ *Ярославомъ* и съ *Галичаны* пошедшу къ *Дорогобужю* на *Володимера Андрѣича* (т. ж., 87), *Доробучь* (т. ж., 240); 1168, къ *Дорогобужю* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 123); б. д., *Дорогобучь* (НЛ, I. Прилож., II, 476).

Похідні: 1150, [*Изяслав*.— А. К.] поиде... съ *Оугры* къ *Дорогобужю*. и вышедши *Дорогобужьци* съ крты... и рекоше ему *Дорогобужьци* (ПСРЛ, II, 1062, 410).

Посесив на *-*(ь)* від спільносл. антропоніма-комполита; пор.: с.-х. *Драгобуд*, чес. *Drahobud*, полаб. **Dargabŏd* (Фасмер, I, 531; Роспонд, Стр., 34; *Svoboda*, 72; *Profous* I, 452); 1297, *Dargebanz* із **Dargabŏdz* (від **Dargabŏd*); чес. *Drahobuz*, ст.-серб. *Drogobudowice* (Trautmann, I, 44) й под. А. К.

ДОРОГѢВЬСК(Ы), м., у Волинськ. землі (як **Дороговѣскъ*; Ук. ПСРЛ, II, 101); можливо, суч. с. *Дорогиничі* *Локачівськ.* р-ну Вл; 1250, *Пиславшю* же *Могуочѣви*. *Посоль* свои к *Данилови* и *Василкови*. боудушю нма во *Доро-*

говѣвскыи дан *Галичъ* бы^с в печали велицѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 805).

Релятив на *-ьск-* від д.-р. топоніма *Дорогѣва* (див. *Сѣхана Дорогѣва*). А. К.

ДОРОГОЖИЧЬ(-И), ур., можливо, й с. пн. давн. *Кієва*; як: 1. до бол. верхн. *Либеді* (*Сементовскій*, *Кієв*, 230); 2. від верхів'я *Глибочиці* до стр. *Сирця* й *Кирилівськ.* м.-ря (*Закревскій*, I, 300); тепер у межах м.; 980, стояше *Володимѣръ*. обрѣвася на *Дорогожичи*. межю *Дорогожичемъ* и *Капичемъ*. и естъ ровъ и до сего дне (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 76); 1150, сбиратиса оу *Дорогожича* (т. ж., 327); 980, на *Дорогожичі*. межю *Дорогожичемъ* и *Капичемъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 64); 1150, оу *Дорожичь* (т. ж., 402); 1161, и поиде... къ *Кієву*. и пришедши сташа на болоньи. в лозахъ противу *Дорогожичю* (т. ж., 515);

1171, снашася брая *Вышегородъ* и пришедше

сташа на *Дорогожичи*. подъ стымъ *Курило* (т. ж., 544), на *Дорогожичѣ*, межю *Дорогожичемъ* и *Капичемъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 292); 1150, *Изяславу* же прибѣгшу къ *Дорогожичю* (т. ж., 48); 1160, пришедъ... къ *Кієву* и ста на болоньи въ *Лозахъ*, противу *Дорогожичи* (т. ж., 74); 1169, *Сняша* же ся братья во *Вышегородъ*, и пришедше сташа на *Дорогожичи* (т. ж., 84); б. д., *Дорожница* (*Кієвск.* синопл., 44); 1868, *Дорожичи* (*Закревскій*, I, 300).

Як: від *дорога*; мовляв, у цій місцевості сходились д о р о г и Біл(о)городська й нагір-

на Вишгородська, що вели до Києва (Петров, 27). Імовіріше, посесив на *-j(ь) від антропоніма *Дорогожитъ; пор.: с.-х. Драгожит, Добрежит, Борижит, чес. Požit, Zazit, укр. м. Житомир та ін. (Лихачев, II, 322). І. Ж.

ДОРОГОЖИЧЬСЬКОЄ, бол., в зх. ч. кол. ур. Дорогожичь (-и) під старим Києвом (Петров, 27); 1146, и вбѣже Игорь в болото Дорогожичьское (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 326—327).

Релятив на -ьск- від топоніма Дорогожичь (-и) (див.). І. Ж.

ДОРОГОЖИЧЬСЬКІЄ, урвища чи бол. («слідьскі» в ур. Дорогожичь, побл. Києва; 1146, и тоу побѣже [князі. — І. Ж.]... вь Слоудовы Дорогожичьскія (~ 1425 р., ПСРЛ, II, Ипат. лет., 326).

Релятив у формі pluralia tantum на -ьск- від Дорогожичь (-и) (див.). І. Ж.

***ДѢБРОВИЦА**, м., центр однойменн. кн-ва в Туровськ. землі; тепер г-ще в м. Дубровиця, райцентрі Рв (Лысенко, Города, 18); реконструйовано з літоп. Дубровицьскыи (князь); пор.: 1183, Ѡради моложьшеѣ князь... Володимера

Переяславського. и Глѣба. и Мьстислава сна своего. и Романовича Мьстислава. и Глѣба Гюрговича князя Дубровицьского (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 631).

Імєнник на -ицѣ від д.-р. дѣброва «ліс, гай» (Срезневский, I, 470); пор.: ст.-сл. дѣбрава, болг. дѣбрѣва, с.-х. дѣбравѣ, словен. dobrava, чес. doubrava, польськ. dąbrowa, в.-луж. і н.-луж. dubrawa, укр. дуброва (дѣбровѣ) «дубовий ліс» (Фасмер, I, 548; Schütz, 58); лит. dūmblas, латиськ. dūmbrs «болото», dumbrava «грузька місцевість» (Фасмер, I, 548). Дубровицьк. р-н Рв характеризується болотян. низовинами; пор. ще м. Дубровник у Югославії. А. К.

ДѢБЪНЬ, м. («городъ»), у Волинськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 102); суч. м. Дубно, райцентр Рв; 1100, а Дубенъ и Черторыескъ. то ти даеть Стополкъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 274); 1147, и стаща оу Дубна (т. ж., 324); 1101, в Вожескомъ. во ѡстроуѣ Дубенъ и Черторыескъ. то ти даеть Стополкъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 249); 1149, и стаща оу Добна (т. ж., 389); 1287, Мьстислав же пребывъ несколько дний. оу Володимѣри ѣха во свои города, в Луоческъ и в Дубоуѣнъ (т. ж., 905); 1100, Дубен и Черторыескъ (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 23; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 18).

Семантичним способом від д.-р. дѣбънъ «дубовий»?; з прасл. *dǫbъ + формант -ън-; пор. польськ. Dębno, Dębna та ін. (40 назв); чес., словац. Dubne, Dubné (Роспюнд, Стр., 26); як *dǫb- + ѣно (Otrebski, 154); пор. гідронім Duben (від с.-х. dǫb; Dickenmann, I, 107); як від *dǫb- // *dǫbъ (-п-//г-) у значенні «вода, заглиблення в руслі, лощина» й под. (ОАІМ), сюди ж латиськ. dubga «болото, калюжа» (Куркина, 143). Місцевість навколо м., дійсно, болотня. А. К.

ДѢБЪНЬЦЬ, ур. (р.?), в р-ні р. Супій л. Дніпра; як р-н, що тяжіє до кол. сс. Малий Бубнів Золотоніськ. пов. Полтавськ. губ. (Малороссия, 411), м-ка Бубнів, або Бубнівської сл-ки (ОАІМ), суч. с. Бубнівська Слобідка Золотоніськ. р-ну Чрк; 1155, и стаща по Дубеньцю оми и до верхъ Супоя (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 346), по Дубницю оми до верхъ Супоя (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 481), по Дубенцу и до врѣху Супоя (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 63).

Демінутив на -ъц(ь) від д.-р. дѣбънъ «дубовий», в основі прасл. *dǫbъ + формант -ън- (див. ДѢБЪНЬ); пор. Duben і dǫb- // *dǫbъ- в значенні «вода, заглиблення в руслі, видолінок» (ОАІМ). А. К.

ДѢНАИ: І. країна, в бас. нижн. Дунаю; суч. (Над)дунайщина; рідше, Подунав'я й под.;

969, Ре Стославъ... не любо ми естъ в Києвъ быти. хочю жити с Переяславци в Дунаи. іако то естъ середѣ в землі моєи (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 67); 1043, и понде Володимеръ

в лодыѣ. и придоша в Дунаи. [и] пондоша к

Црюграду (т. ж., 154); 1162, идоста Гюргевича. Црюгороду Мьстиславъ и Василко... и Всеволо-

да молодого покъша. со собою... и дасть црь Василкови. в Дунаи д. гор[од]ы. а Мьстиславу дасть волость. Ѡскалана (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 521); 1187, Полсовци бо бахоутъ шли в Доунаи. и не бѣ ихъ дома в вежахъ своихъ (т. ж., 659).

Семантичним способом від назви однойменної р. (див. ДѢНАИ II). О. С.

II. р., вп. в Чорне море; суч. Дунай (див. ще Истрѣ); VIII—V ст. до н. е., гр. Ἰούτρος (нижня течія), скіф. Ματτας (т. с.); I ст. до н. е. кельто-лат. Dānuvius, Δανούβιος; лат. Dāniūbius, (верхня й середня течія); (H)ister, Histrus; пізн гот. Dōnawī, д.-в.-нім. Tuonaha, Tuonova; в «Пісні про Нібелунгів» Tuonowe; с.-гр. Δούναβις, с.-рійськ. Dōnabis; ст.-сл. ДОУНАВЪ; IX ст., ДОУНАИ; д.-серб. Дунавѣ (СГУ, 188); болг. Дунав (Дювернуа; ЭССЯ, V, 156), кл. ф. Дунафе (СГУ, 188); макед. Дунав; с.-х. Дѹнај, Дунав, Дѹнаво «Дунай», Дѹнаѣ; словен. Dūnāј «Відень», Dōnava «Дунай»; чес., словац. Dupaј, польськ. Dupaј; рос. Дунай, білор. Дунай (ЭССЯ, V, 156); рум. Dunărea, тур. Tupa (Фасмер, I, 552—553; Гол., 108—109; Шафарик, I, III, 227—228); д.-р., б. д., до Понтеського моря на польнощійнїи страны Дунаи Дынѣстръ. и Кавкаисинскія горы. рекше Оугорьски (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3); 944, Игорь же доше^д Дунаи. созва дружину

(т. ж., 45); 967, Иде Стославъ на Дунаи... съде кнѣжа ту. въ Переяславци (т. ж., 65), Словень-

ску же языку. іак же ркохо живущо на Дунаи. придоша Ѡ Скуфъ. рекше Ѡ Козарь. рекомїи Болгаре. и съдоша по Дунаѣви (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 9), а Оуличи Ти-

верци сѣдаху по Бугу. и по Днѣпру. и... (при)-сѣдаху къ Дунаеву... да то са зовѣху **Ѡ** Грѣкъ Великаа Скуфѣ (т. ж., 9—10), кѣху Дунаеву (ПСРЛ, I, 1846, 5; XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 42; 1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в. Эрмитаж. сп., 339), *Истрѣ* (Ук. ПСРЛ, II, 103); ~ поч. XII ст., саврематы... пребрѣдше *Истрѣ* наречемыи Дунаи (XVI ст., Сл. СОПИ, II, 56); XV—XVIII ст., Дуна, род. відм. Дуны (КБЧ, 1838, 104); 1684, Danubio; 1769, Danube (СГУ, 188); XVIII ст., Дунабий (Татищев, I, 158, 453); суч. укр. Дунай; фолькл.: Де твоя, сину, доля, а чи в Сулі, чи в Самарі, чи в тихім Дунаї? (Jagić, 313) і (діал.) 'Дунай (Наддунайщина) (МЕ, 1981).

Споріднені: а) рр. Дунай «Дніпро» (Кв, Чрг; БРСР); л. Многи л. Удаю п. Сули л. Дніпра; Дунавець п. Малого Серету л. Дунаю (1734, Донавиццл; 1773, Dunawec, Dunawetz); Дунаець п. Дніпра; 1789, Dunayec, пізн. (Сухій) Дунаець п. Есмані п. Клевені п. Сейму л. Десни л. Дніпра; Дунайка л. Роставиці л. Росі п. Дніпра; Дунайко, потік у с. Любачів Володарськ. р-ну Кв (СГУ, 188); а також Дунай і похідні в бас. Сейму, Друті, Ворскли, Вісли, Варти, Віслоки, Радомки, Бзури тощо (Машт., Дн., 28, 40, 74, 215, 226; НВ, 56, 123, 128, 145, 290, 441, 545, 564; Rozwadowski, 251; Moszyński, PZ, 149—155); б) нп Дунаець Жидачівськ. р-ну Льв, Глухівськ. р-ну См; Дунаїє Перемишлянськ. р-ну Льв, Кременецьк. р-ну Тр; Дунаївці (2 нп) Дунавецького р-ну Хм; Дунаїєка Михайлівськ. (поряд із с. Дніпровою) й Приазовськ. р-нів Зп; Дунайка Сквирськ. р-ну Кв й под.; в) прізв.: к. XVI ст., Дунай (Веселовский, 103); 1649, Дунаенко (Реестра, 21); г) назви мешканців: б. д., Киї... приде къ Дунаеву... и сруби горо-

докъ малъ. и хотѣше сѣсти с родомъ свимъ. и не даша ему... Дунаици (ПСРЛ, II, 1962, 8); д) ін.: дунайський, за-, при-, наддунайський;

1116, и вдашася ѣму городъ Дунайскы нѣколико... и въ Дерестрѣ городъ Дунайстѣмъ (ПСРЛ, I, 1962, 291) і под.

Як: 1. просте «подовження» д.-іран. dānu-«річка» (> Dānuv-), коли кінцев. (тематичн.) голосн. -u- ще не було втрачено скіф. мовою (Абаев, Осет., 236); Dānubius як фонетичн. вар. до *Tānaupī (пор.: Tānaus «Дін», а також санскр. ар, перс. ab(i) «річка»; Abi-Hind «річка Інд»), без врахування балт. *ur-«річка» (пор. латиськ. уре «т. с.»; ГУММЗ, 23); Дунай і Дін як із спільноіран. *Dān(a)-avi «ріка Вів'я» (ЭССЯ, V, 157), що суперечить твердженням античн. письменників, бо ця р. в понизів'ї називалася *Истром* і лише в середині і верхн. (кельто-герм.) ч.—*Дунаем*, «де іранців... не було» (Петров, Етн., 71); 2. кельт. (з ір. dānu-«дужий, міцний») та герм. (Donawī; пор.: гог. Dōnawīz і герм. гідроніме -ава, -аһа); 3. кельт. (через герм.) в ст.-сл. ДОУНАВЪ (а > о > u), що заперечують ін., обмежуючись метатезою *Dānūv- > Дунав-, хоч за часів руху пд. слов'ян до Дунаю голосні а та ѡ були довгими. Їх перестановка «уявля-

ється малоюмовірною» (Петров, Етн., 71); 4. Дунай // Дунав з і.-е. *Dānaui-s (розходження між *dunaj і *dunapъ пояснюють ще з вар. назви прототипу; ЭССЯ, V, 157). Фрак. концепції походження рум. Dunăre(a) «Дунай» (<*Dōnare чи Donaris) витісняється булг.-сл. (Dunăre (a) < дунайськ-булг. *Dunadj < сл. Dunapъ) на основі булг. ротатизму (т. ж.). Як споріднена з лит. dunapus «велика ріка, глибині» (в оз., річці) й гідронімами типу Dunāyus (8 назв), латиськ. Dunajs, Dunava й под. На фактах балт. (лит., латиськ., д.-прус.) гідронімії обстоюється суф. характер компонентів -aj- // -av- (Дунай — Дунав) (Петров, Етн., 70—74). Як від споконвічн. сл. апелюючи dunajъ «велика вода» з наступн. зміщуванням його з несл. назвою Дунаю, коли слов'яни з'явилися на цій р.: обоє з і.-е. *dheu- «бігти, текти» (Никонов, КТС, 130); пор. ще латиськ. dunavas «kleine Gewässer, die nicht zufließen» (Кочубинський, 82), польськ. dunaj «глибока ріка з високими берегами, велика вода, болото, став», рос. дунай «річка, море, струмок», укр. дунай «велика повенева вода, річка, потік» (пор. фолькл.: Грають води, як Дунай), «калюжа» й под. Як така, що надійно не пояснюється поки що ні на сл., ні на і.-е. ґрунті, а є, можливо, доі.-е. (Фасмер, I, 552—553; Никонов, КТС, 130). О. С.

ДЪЛЬБЬСКОЕ, оз., навпроти Києва, на л. б. Дніпра; тепер ур. Довбичка; 1151, не смѣю-

м
щи же имъ пустити лоден мимо Києвъ. но пустиша и в озеро Долобское (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 331), Гюргн... пустиша ѡ [лодии.— А. К.] во озеро Лубьское (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 424), 1150, 1151, Дульбское (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 50; к. XVI в., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 52); 1150, озеро Добское (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 113).

Як релятив на -ьск- від: 1. етнонімн. основи Duleb-; пор. Duleby: dulebyj (Роспонд, Стр., 20—21) — союз пл. дулеби, котрі «живяху по Бугу, где ныне вельняне». Араб. історик X ст. Масуді знає «плем'я» Dulābe, політ. об'єднання, що в VI—VII ст. боролось з аvaraми, або об'єрами (Фасмер, I, 551; Греков, КР, 437—438; Лихачев, II, 222; Петров, Етн., 47, 48; Баран, 130—132); цей етнонім відомий багатьом слов'янам; пор.: чes. Duleby, словен. Dudleipin, Tudleipin, Dudleipa — паннонські ду(д)леби (Роспонд, Стр., 20—21) тощо; 2. апелюючи. основи Do- + lъbъ (Роспонд, Miscellanea, 29) «мис, крутий берег»; 3. дієслівн. основи, що в рос. долбѣть, укр. довбати, болг. дѣла, словен. dōlβem, чes. dlobati, а також д.-р. надолбъ «опускання колода біля воріт; тин, міська огорожа» (Фасмер, I, 523) і суч. укр. 'Доубичка. Див. Дѣльбськое. А. К.

Очевидно, за допомогою суф. -ьск- від гідроніма з основою Дѣль(ъ)б- (пор. д.-р. дѣлбсти, дѣлбсти «довбати»; Срезневский, I, 755), як Дѣньпрська (див.) від Дѣньпръ, Дорогожичське (див.) від Дорогожичъ (-и), Зарѣбськый (див.) від Зарѣбъ й под. В. ред.

ДЪЛЪБЪСКЪ, ур., біля м. Києва; тепер тут ур. *Довбичка*; 1103, Бгъ вложи в срце кнѣземъ... Стополку. и Володимеръ и снѣстасѣ думати на *Долобъскѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 277); 1101, и прииде Володимеръ и срѣтостасѣ на *Долобъскѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 265); 1180, Половци же испросиша. оу *Стослава Игорѣ* ать лажеть с ними по *Лобскоу*; оже *Стослав* же привель к собѣ Половцѣ в помощь. и лежать со *Игоремъ* по *Долобскоу* (т. ж., 621); 1103, на *Долобъскѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 19), в *Надолобску* (ПСРЛ, II, 1843, 286).

Як *Долъбъскъ* від *лъбъ «рів, русло, річка» (Роспонд, Стр., 20). Релятив на -ъск- від *(Дъ)лъб-; див. *Дъльбъское. А. К.

ДЪНЬПРЪ, р., вп. в *Дніпро-Бѣзък.* лим. Чорн. моря, суч. *Дніпро*, рідше *Дніпр*; діал. *Дн'інар*; уперше в Геродота, потім у Птолемея, Страбона та ін. як Βορυσθένης (V ст., до н. е.); пізн.: Δ'αναλρις (VI ст. н. е.); Dānapris у Географа Равенського; Dānapar в Іордана (VI ст. н. е.), пор. Δ'αναλριч, Dānaprīn у Феодана (VIII—IX ст. н. е.); Borysthēnēs у Плінія; гун. (в Іордана) Var, Varom; печенізьке Βαροϋλ (Никонов, КТС, 124); тюрк. Ūzū, Ūzū; лат. середньовічне Nusacus в Певтінгерових табл. (Фасмер, I, 518; Корнилов, АКД, 5; Чичуров, 12—15; Никонов, КТС, 124); д.-р.: 1016, и нача *Дъньпръ* мързнути... и... перевозися Ярославъ... на другиѣхъ *Дъньпра* (XIII—XIV ст., НЛ, I. Синодалън. сп., 15); 1214, и начаша воевати по *Дъньпру* городѣ чьрннговъскыя... а Всеволодѣ ис Києва выбежа за *Дъньпръ* (т. ж., 53); 1224, Мстислав Мстиславичъ переже перебегъ *Дъньпръ*... от рѣкы *Дъньпри* (т. ж., 63); б. д., а *Дъньпръ* втечеть в Понетское море (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 7), надъ рѣкою *Дъньпрскоу* (т. ж., 17); б. д., Словѣне пришедше съдоша по *Днепру* и наркочасѣ *Полаѣне* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 5); 968, оноѣа страны *Дъньпра* (т. ж., 53), 1109, Бысть вода велика въ *Дъньпрѣ*, и въ Деснѣ, и в Прѣпять (XV ст., НЛ, I. Комисс.

сп., 203); 1519, посхотевши же кнзю Скиригаилоу ехати за *Днепро* в ловы (ПСРЛ, XVII. Сурпальск. сп., 80); б. д., *Непръ* (Ук. ПСРЛ, II, 95), рече, рѣка Стугна... затвори *Дъньпръ* (Сл. СОПИ, II, 31), Ярославна рано плачеть Путивлю городу на заборолѣ, аркучи: «О *Днепре-Словутицю*! Ты пробилъ еси Каменьныя горы сквози землю Половецкую» (т. ж.); XIV ст., *Дъньпрѣ* (Соболевский, РВФ, 186; Фасмер, I, 518); б. д., Да едет Сухан ко быстру *Непру Слаутичю* на берег (Сл. СОПИ, II, 3); італ.: 1318, Ellexe; 1367, Erese; 1375, Lozo; 1474, Erresse; 1480, Egehe; 1514, Luosen (Макс., 96); як ъдпаргъ (Rozwadowski, 244); XVI—XVII ст., в картогр. мат.: Boristhenes, Borysthenes, Neper, Dniپر, Nieper, Niepor, Niper, Nyeper (Кордт, IV, IX, XXIV); сх.-сл. (1610—1635), Промолвит тихий Дунай до *Дъньпра-Слаута*: «*Дъньпр-батьку, Славуто!*» (СЭ, 1954, № 3, 25); укр. (1722), на *Дъньпри* (Падалка, Что сказ., Прилож., 24); XIX ст.,

На лиман-ріку іспалили к *Дніпру-Слауті* низенько уклоняли... Ой джуро Яремо... Ой та йдѣ ти понад лугом та Базавлугом, та понад *Дніпром-Слаутою* (Сл. СОПИ, II, 31); XIX ст., Широкий *Дніпр* не гомонить (Сл. Шевченка, I, 183); рос. Днепр, білор. Дняпро, польськ. Дніпер, поліськ. (укр. й білор., рідко) Дунай; пор. ще в рос. біликах: «А от Дуная [персоніфікован. образ, він же Дунай Іванович.— О. С.] протекла да тут Дунай-река Ко стольному ко городу ко Києву» (Moszyński, PZ, 152), тур. Usu, Usy й тат. Eksi (Rozwadowski, 244).

Похідні: б. д., *Дъньдрю* оучащо въ Синопи. и пришедшо ему в Корсунъ. оувидѣ яко ис Корсунѣ близъ оустѣ *Дъньпрское*. и восхоти поити в Римъ и проидѣ въ вустѣ *Дъньпрское* *Отто*ли поиде по *Дъньпру* горѣ (ПСРЛ, I, 1962, 7—8; 1566 (1655), лиманы *Дъньпрский* и Буговой (ИНС, III, 276); 1703, *Дъньприще* (Куш.-Мар., 101); поч. XX ст., рр. *Дъньпрецъ*, *Дъньприкъ*, *Дъньпрвка*, *Дъньприще Кривоє*, *Непрецъ* (Машт., Дн., 2, 41, 135, 89, 103); тер.: *Наддніпрянина*, *Середньонаддніпряньське* й *Нижньонаддніпряньське* *Ліво-берѣжжя* та *Правоберѣжжя*, *Придніпров'я*, *Задніпров'я* (*Задніпрянина*), *Подніпров'я*; нп: *Амѣр-Нижньодніпровськ.*, *Верхньодніпровськ.*; *Дніпрельстан*, *Дніпрове*, *Дніпріві Хвѣлі*, *Дніпроське*, *Дніпродержинськ.*, *Дніпроенергія*, *Дніпро-Михайлівське*, *Дніпропетровськ.*, *Дніпрова*, *Дніпряни*; *Кам'янка-Дніпровська* та ін; прізв.: *Дніпров* (ІМС, Жт, 387), *Дніпрова* (ІМС, Мк, 278), *Дніпрова Чайка* (псевдонім Л. О. Василевської) (ІМС Днч, 160), *Дніпровський* (ІМС Хрс, 450), *Задніпрний* (ІМС Од, 874), *Задніпровський* та ін.; назви мешканців: *наддніпрянець*, *-янка*; прикметники: *дніпрові* (вода, риба), *дніпровський* (спуск) і под.

Як І. *Дънаіргъ < *Dūnajirgī = Dunaig + Irgъ (Moszyński, PZ, 154—155); пор.: рр. *Іпр* та *Ібр* на Слов'янщині (Трубацев, 214); однак більшість при поясненні літоп. вар. *Дъньпръ* виходять із Δ'αναλρις // Dānapar і под., ув'язуючи їх із Δ'αναοβιος // Dānavius // Dānubius та ін. (див. Дънаи) // Danastrus // Danastr (див. *Дъньстрѣ*), Tāvcais «Дін» тощо. 2. сармат. (спільноіран.) дон «річка» + *іпр* (пор.: рр. *Іпр*, *Ібр*) гіпотетично теж «річка» (Соболевский, РВФ, III—IV, 184—187); 3. скіф. *Dānapras «швидкоплинний», що заперечується скіфсько-балкан. *Dānu-арага «задня річка» (д.-інд. āragas, авест. ārag- «задній, більш віддалений» порівняно з *Дністром*) — спокусливим, але не вільним від фонетичн. труднощів: сл. є повинно відбивати осет. æ (*Don-ærg-) (Фасмер, I, 518). Дехто Δ'αναλρις розчленовує на dān-ārg-, де dānu- «річка», а -ārg- < -āgr-, що в скіф. ім. Арлоξας із āra-хсау «владика вод, повелитель *Дніпра*», при д.-іран. āgra, āgra «водяна глибина», ар «вода» й суф. (?) -г-, а також хсау- «сяяти, блищати, володіти», звідки осет. arg «глибокий» (Абаев, Осет., 19, 38, 153, 154, 162, 179, 236); 4. між Dānapris, Dānapar, Dānastris, Dānaster і сл. вар. їх (Дъньгрг, Дънѣстръ) існував даксько-фрак. проміжок: *dānu-Irg-os > *dūn-Irg-os > *dūneaprag (на фрак. основі) > Дъньгрг (на сл.); детальніше: іран. dān- > фрак.

дiп- (пор.: лат. *veterānus*, *pānem* > рум. *batrîn*, *pîne*; иран. *a* > фрак. *ā* > рум. *i* з делябіалізацією) - *lpr*-os > *-earag*: *i* > *ea* перед складом із -*a*-; пор.: і.-е. **(s)lprgos* > рум. *teafăr* (Трубачев, 35, 216—218); при цьому **dānu-lpr*-os (> **dūn-lpr*-) = «*dūn-lprivський*», тобто орієнтований (?) на *lbr*, одну з річок Середн. Наддніпрянщини (т. ж., 35, 217). Заслугує найглибш. уваги думка, що форми *Вору-θένης* і *Δαναός* є взаємними фонетико-метатезними відповідниками (Петров, Етн., 61), у яких, дійсно, компоненти *Δαν-:θέν-* і *Вор-:лр-* можна й слід розглядати як фонетичний вар. (Δ: θ, β: π — консонанти, перейбі; α: ε, ο: нуль звука — чергування голосн.) при повному збігові сонорних *v* — *v* і *р* — *р* у порівнюваних морфемах; щодо позиції *Δαν-/θέν-*: *Τάν-/υ Τάναις* «Дін» пор.: фрак. *Отеу*-(Етеу)-*θανε(σ)μος*, *Κυρίδανα*, *Σάδανος*, *Diur-danus* і *Δανε-δεβα*; кельт. *Dano-magus* і *Ro-dan* (суч. р. *Рона* в Швейцарії й Франції; бере поч. біля витоків *Дунаю*, лат. *Danūvius*), а також осет. гідроніми *Fiagdon*, *Orsdon* (Абаев, Осет., 235), англ. *Don* тощо. Наявність компонента *Dan(a)*, якому відповідає -*θένης* із коротким 1-им (ε—е) і дифтонгічн. (пор. -*αι*- у *Τάναις*) або довгим 2-им ā (ā; пор. η — е), у фрак., кельт. та ін. топонімії дозволяє уникнути (як непотрібн.) гібридної «ірансько-фрак.» побудови й виходити лише з фрак. **Dānārgis* (**D nārgis*) > Дьпєргъ (пор. літоп. *Дѣнѣрь*) «річка *lpr* (lbr)». Як давнішою назвою *Дніпра* був **lbris*, -us // **lrgis*, -us; пор.: *lbr* л. Тетерева п. *Дніпра*; *Ибар*, або *Ибѣр*, пр. верхн. Мариці в Болгарії (і стародавн. **Ebroos*, *Hebrus*, *Ebrus* на сх. Балканськ. п-ва); *Ибар*, пр. Морави в Сербії; р. *Ебро* на Піренейськ. п-ві та ін., в яких вбачають і.-е. **iebhros* // **eībhros* «цап, запліднювач» (Трубачев, 214). Тоді *Дѣнѣрь*, очевидно, — «ріка-зволювач» (ā — наголош.). О. С.

ДЪНѢПРСКАЯ, р. («рѣка»), вп. в Чорне море; вона ж Дѣнѣпръ, суч. Дніпро; б. д., они же рѣша... въ лѣсъ (лѣсехъ) на горохъ (горахъ) надъ рѣкою Дѣнѣпрскою (1377 р., ПСРЛ, I. Лавр. лет., 17).

Релятив на -ьск- від *Дѣньпръ* (див.). О. С. ДѢНѢПРЬСКИЙ: І. луг («лѣгъ»), на Лівобережжі, нижче о-ва Хортиці; пізн. *Великий Луг*, переважно залитий Каховськ. вдсх.; 1190, і тако совокуписѣ с Черными Клубуки, и ѣхаша... до Протолчии. и тоу заѣхша стада многа Половецкая. в луозѣ в Днѣпрескомѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 671), до Протолчии... въ лузѣ въ Днѣпрскомѣ (т. ж., 1843, 140); як «в Лузе в Днѣпрескомѣ» (Кудряшов, 130): Протолчии мѣстилися в *Днѣпровскій* луці, пд. ч. якої (від о-ва Хортиці) прилягала до *Великого Лугу* (т. ж., 131).

Вар.: 1740, [модернізовано.— О. С.] *Великий Луг* (Голобуцький, ЗК, 384); 1770, *Великий Лугъ* (ИНС, I, 43); XIX ст., *Лугъ Великой* (Миллер, 62), *Луг* (пор. у козацьк. паролі: — Пугу! Пугу! — Козак з *Лугу*) (ОАІМ), *Великая Плавня* (Эв., Ист., 1892, I, 172), *Плавня* («Самый замечательный створ Днепра... *Великий луг или Плавня*») (ОАІМ); місц. нім. *Schöne Wiesen

(звідки *Шинвіз* — передм. кол. м. Олександрівська; тепер у складі м. Запоріжжя); суч. *Плаун'і*. О. С.

ІІ. брідъ («бродъ»), на Дніпрі, нижче Переяслава, pobl. якого містився *Татиньць* (див.), ототожнюван. із Злодійським шляхом; 1187, Сдоумавъ... Стославъ. со... Рюрикомъ. поити на Половцъ... повѣдають бо имъ Половци. близъ на Татинци. на *Днѣпрѣрикомъ* бродъ...

Володимєрь же Глѣбови. приѣха к нимъ. ис Переяславля (XV ст., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 652), днѣпрскомъ (т. ж.), Днѣприскомъ і днѣпрскомъ (т. ж., 1843, 134).

Релятив на -ъск- від *Дѣньпръ* (див.); пор.
ще: *Дѣньпрская* (див.) рѣка, *Задньпрскыи*
тощо (Ук. ПСРЛ, II, 85—98). О. С.

ДЪНЪСІРЬ (-Ъ?) р. вп. в Дністров(ськ)ий лим., кол. Аккерманська зат., або (О)відове оз. (СГУ, 174), Чорн. моря (КРУ, 31); суч. Дністр, рідше Дністрі й под.; в Геродота (V ст. до н. е.) Τῶρις; в Овідія (43 р. до н. е. — 17 р. н. е.) Turas; у Страбона (бл. 63 р. до н. е. — бл. 20 р.) й Птолеяма (II ст. н. е.) Τῶρας; в Амміана Марцелліна (IV ст.) Danastius (Фасмер, I 518—519) зам. *Danastrus (? — О. С.); в Анонімі Равенського (VII ст.) Tiram Oristhenis (Извори, II, 391, 395, 396); у Константина Багрянородного (X ст.) Δαναστρίς, Τροιάλλος; в італ. (XIV—XV ст.) Turlo, Ginestra, у тур. та араб. Turla (Фасмер, I, 518—519); у Певтігерров. табл. (II—IV ст. н. е.) Agalingus (?), іран. Aksiak, Tiarant (Соболевский, РСЭ, XIII—XX, 25); б. д., до Понетського морѧ на польнощныѧ страны Дунаи Дънѣстрѣ. и Кавкапсинския [помилк. зам. Кавкаисинския.— О. С.] горы. рекше Оугорьскы (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3), Дънѣстрѣ, и Кавкаисинския горы, рекше Угорьскы (т. ж., 1846, 2), Дунаи Днепрѣ [зам. Днестрѣ.— О. С.] и Кавькаисинския горы. рекше Оугорьскыѧ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 3), Дунай, Дънѣстрѣ и Кавкаисинския (Чеканѣскія) горы (XVI ст., ПСРЛ, XVIII. Троицк. лет., 2), а Улучи, Тиверьци сѣяху по Днѣстру, присѣяху къ Дунаеви бѣ множество ихъ... по Днѣстру оли до моря (ПСРЛ, I, 1846, 5), по днѣстру. по бугу и по днѣпру (т. ж.), къ Дунаеви... по Бугу. и по Днепру [зам. Днестру.— О. С.] оли до морѧ... Великая Скуфѣ (ПСРЛ, II, 1962, 9—10); 1224, по Днѣпру (т. ж., 742); б. д., по Днѣстру (ПСРЛ, XVIII, 6), по Днестру (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 42), Лутичи и Тиверичи... к Дунаеви... по Днестру... Великая Скифия (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в. Эрмитажн. сп., 339); 914, сѣдѧшеи Оуглецы по Днѣпру вниз. И посемѣ придоша вѣи Днѣстрѣ (XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 14), углецы по Днепру вниз, и по сем придоша вои Днестр (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет.-ц, 39), Углицы по Днепру... и посемѣ придоша межѣвь и Днестрѣ (ПСРЛ, XXV, 347); 1164, изъ Днѣстра великого въ болоніе (т. ж., 73); 1223, Придоша... и выгонци Галичскіе... по Днѣстру и выдоша в море...

и воидоша... по Дньїстру и выидоша в море... и воидоша в рѣку Дньїпръ (т. ж., 119); 1224, выгонници Галичские... по Дньїстру (ПСРЛ, XX, 1, 42); 1519, Волохи... из Волоские земли до тоя украины... Они же Геты и Даки изгнаша, сами осыи и отъ Флакуса прозваша(ся) Влахи. Друзи пишутъ Валаши з влох пошли... пасли стада и готовизны Римские, мост муровали на Дунае рѣку Дньїстръ на ино мѣсто переведоша (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, XXII, Русск. хронограф, II, 232); 1224, по Дньїстру (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII, Летоп. св. 1497 г., 50); 1332, Корнатовичи... збудовали... мѣстце славное Каменец Подолский от каменя, скалы, от Хотѣня... и от Дньїстра рѣки миль двѣ (40-ві роки XVIII ст., ПСРЛ, XXXII, Хр. Лит. и Жмойтск., 43—44); 1482, Махомег... от Кафы до Бѣлгорода волоского... над устем Дньїстровым, где в море Понтское впадает, притянул (т. ж., 91); 1497, до Подола вторгнули и всѣ волости около Дньїстра, Галича, Жидичина, Другабича и Самбора огнем и мечем повоевали [турки й татары.— О. С.] (т. ж., 99); б. д., А на сей сторонѣ Дуная, на усть Дньїстра надъ моремъ: Бѣлгородъ, Чернь... на Дньїстри Хотинъ. А то Болгарскія и Волоскія города (ПСРЛ, IV, 1929, I, I. Новгородск. 4-я лет., 623); 922, Дньїстръ (XVIII ст., НЛСХС, 8); 1374, do Dnestru (СГУ, 174); 1350, Turil(i)o; 1375, Turilo; 1408, Tailo (із *Tarlo? — О. С.); 1436, Tarlo (Брун, Черноморе, I, 78); XV ст., Нѣстръ (Машт., ДБ, 1); 1429—1430, на (д)нистрѣ (УГ, 82, 85, 86); 1436, Niestr (СГУ, 174); 1448 Dnyastr; 1449, N(y)estr; 1453, Dnyestr (т. ж.); 1450, Nistr (УГ, 27); 1452, на Дньїстри (Серг., Бесс., 338); 1459, по на Дньїстромѣ (Розов, 192); 1565, nad Nestrem (АЮЗР, VII, 11, 197, 213); 1574, Дньїстроу (АЮЗР, VIII, I, 264); 1620, надъ Дньїстромѣ (Чрг. лет., 6); 1656, ку Дньїстрѣ (Самовидец, 46); 1671, рѣку Тираду (vulgo Dniestr) (АЮЗР, I, X, 318); 1711, Дньїстро (СГУ, 174); 1734, ad rippas fluii Tyrae (АЮЗР, III, III, 81); 1788, Dniester (Walach. Schmid, карта); XVIII ст., In Ipse Tyrae seu Nesrri... Nestro (Шмидт, II, 776); XIX ст., Дньїстеръ (Шараневич, Иссл., 4), (Д)нистеръ (Гол., Нар., I, 569), Нѣстру (Гол., 100), рум. Nistrul (Reginnea), Nistru (Карп., 123); суч. молд. Нїстру; рос. Днестр, фолькл. (гіпотетично) Настасья рѣка (Сумцов, 286); укр. (на Буковині) Бѣрег (у Бѣрег'ї), Бѣри; Турла (біля гирла, головне річище); Нїстѣр (до Нїспра, над Нїстром, на Нїстрі) (Карп., 123), Чн'їстѣр, Чн'їстѣр, Дн'їстро; найчастіше Дн'їстер (переважно на Підкарпатті й у Галичині).

Похідні: рр. Старій Дньїстѣр (с. Стриганиці І.-Ф.; 1970, МЕ); Відожа Дньїстрова, на ній с. Дньїстрик-Головецький (суч. Дньїстрик) Старосамбірськ. р-ну Льв; нп Подністрияни, Деменка-Подністриянка кол. Стрийськ. округи (СГУ, 173—174); Піддністрияни Жидачівськ. р-ну Льв; Дньїстроуе Боршівськ. р-ну Тр; кол. Дньїстроуеке Могилів-Подільськ. р-ну і Наддністрияньске Мурованокуриловецьк. р-ну Вн; Дньїстроуеке Красноокняньск. р-ну і Дньїстроуеке Біліявськ. р-ну, Білгород-Дньїстроуський Од; Миколаїв-Дньї-

строуський (ІМСУ, Льв, 440, 470—473), на місцях як Миколаїв-над-Дньїстром (частіше Миколаїв) Льв; Тирасполь і Нїстроени (МРСР); Наддністриянина (УРС, II, 586); істор. Подністриє, Подністриуе, Подністра, Подністрия, Задністриє (Новицький, II, 629, 277); рум. «Transnistria»; рівнина Наддністрияньска, Верхньонадністрияньска (ІМСУ, Льв, 262, 182); берег Дньїстроуї (с. Різдвяни Галицьк. р-ну І.-Ф.); дол. Дньїстроуа, гори Дньїстроуї, вода д'н'їстроуанка (СГУ, 174); Дньїстроуський лим. (ОАІМ); Лиманъ Турла, или Дньїстроуекой (Дньїстроуекой); XVIII ст., Дали намъ земли отъ Дньїстра до Богу Граници намъ по Бендерску дорогу, Дньїстроуї, Дньїпроуї — обидва лиманы (Гідр. НП, 30—34).

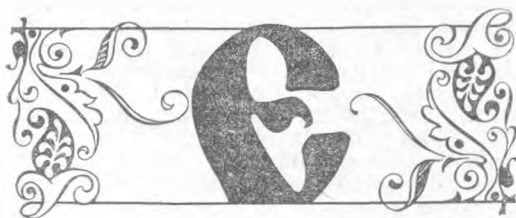
Форми Danastius (помилк. зам. Danastrus?), Danaster, Danastrus, Δαναστρίс пояснюють як: 1. *lāna-// *dāna- + -istr-, тобто ті ж компоненти, що й у назвах Дньїпръ (див.) та Іотроу «Дунай»; пор.: нібито сарм. р. Істр у Моск. обл. та ст.-інд. is-ira- «дужий, свіжий», гр. ιερὸς; 2. *Dānu-paz-dyō «ближча річка»; пор.: авест. pazdyō «ближче», н.-перс. pazd «близько»; д.-інд. pēdīyas «ближче»; на відміну від Дніпра (див. Дньїпръ), *Dānuaraga, — «далшої річки» з д.-інд. āragas, авест. арага- «задній, віддалений»; 4. *Danasras «швидкоплинна, швидкострумуюча»; нібито з лат. ācer, д.-сл. ostrъ; 5. гібрид тину ісп. Guadiana, Guadalquivir; 6. прасл. *dānestrъ < *dūno-istro; 7. назву не пояснено. Не відкидаючи зв'язку 1-го компонента назви з іран. середовищем, звертають увагу на її 2-й складник, споріднений із гідронімами: Стрий, Стріна (2) п. Дньїстра; Стрѣжъ (Стрѣжъ, Стрѣвець, Стрѣвїгор; польськ. Strwiąż) л. Дньїстра; Струга л. Стрѣжъ; Стронава л. Бистриці-Тисьменицької п. Дньїстра; Стривники л. Пастівника в бас. Стрѣжъ та ін.; пор. -стер- у Стѣрѣв'яж (Стѣр'яж) і Дньїстер (Дньїстр) кол. Данастер. Як створений за моделлю «річка (*dāna-, *danos) + -і річка (-str- < і.-е. *-sr- «швидко»), в якій 1-й компонент відбиває тогочасну мовну ситуацію Пд. України, а 2-й — середньої смуги Сх. Європи (Петров, Етн., 67—68; Фасмер, I, 518; ГУММЗ, 20—21; Абаев, Осет., 19, 38, 162, 236). За Ю. О. Карпенком, не Дн- є залишком основн. назви з уточненням (-іпр та -істр), а навпаки, ці 2-гі елементи, ймовірно, є слідами давніх протоназв, до яких скіфи додавали географ. термін Дн- (Dānu-); пор. «ріка Волга» (Карп., Акт., 12). Із тим, що Дньїстер давніше іменувався фракійцями також як Істрос (див. Дїнаш), узгоджується сенс ін. назви цієї р.— Тірас; обидві семантично «швидкі», й, можна думати, що Тірас — скіф. переклад давн. фрак. назви, яку ін. угруповання скіфів законсервувало в назві Дньїстер (т. ж.). Як між назвами Danastris, Danaster (аналогічно Daparis, Dapaper) і їхніми сл. відповідниками (Дьїпѣртъ, Дьїпестръ) існував даксько-фрак. проміжок: іран. *dānu- + *Istr-os > *dūn-istr-os > (на фрак. основі) *dūneastr > (на сл.) *Dьїnestrъ; причому стосовно початк. *dānu- + *Istr-os (> *dūn-istr-) зазначають, що його слід розуміти як «орієнтований за Істром» (Трубачев, 217), хоч тут можна

й поставити під сумнів фонетичн. ряд *а > ѡ > ь > нуль звука; очевидно (за наявності фрак. dāp-), а > ь > нуль звука (див. *Дѣньпръ*) (ГУММЗ, 29), а зам. т. зв. «орієнтації» назви однієї р. на ін., можливо, логічніше шукати механізму їх розподілення за умов попередньої «однойменності»; мабуть, не враховано також деяких акцентуаційн. моментів (пор. *Δ'αναστρίς* > **Дѣньстръ* > *Дністер*), із яких впливають часокількісні зміни тощо. Можливо, гр. *Δ'αναστρίς* (лат. *Danastrius*) слід інтерпретувати як **Danāstris* (-ūs; з ѣ на місці *-ā-), звідки внаслідок перенесення наголосу на 2-й склад дістаємо **Danāstris* (**Danēstris*, -ūs) > *Дънѣстръ* (*Дѣньстръ*; ā є наголошеним). Ненаголошен. -ā на пд.-сл. (болг.) ґрунті змінюється на -ъ-; пор. болг. діал. *Осамъ* < *Asamush* (Георгиев, ИСИЯ, 30; ГУММЗ, 29—30). О. С.

ДАДЬКОВЬ, м. («градъ») в Болохівськ. землі; тепер не простежується; 1241, и пойма грады ихъ. Деревичъ Гоубиѣ. и Кобоудъ. Коудинъ городѣць. Божьскихъ *Дадьковъ* (*дядковъ*) (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет.,

792), и водасть имъ взати *Дадьковъ* гра. *Ѵтоуда* же плѣнивъ землю Болоховскоую (т. ж., 792). Пор. св. *Дядьковичи* Дубнівськ. й Ровенськ. р-нів Рв.

Посесив на -ов- від особового ім. *Дадько*; пор.: ст.-укр. антропоніми *дадько*, *дада*, *дадьковичъ* (ССУМ, I, 342); Симеонъ *Дядьковичъ*, боярин галицьк. (Ук. ПСРЛ, I, 282), *Дѣдковъ* Исидоръ, псковитянин (т. ж., 311), *Дѣдковъ* Михаилъ, псковськ. гість (т. ж., 311). Пор. припущення В. Т. Пашуто про належність м. відомому кормилицю — «дядьке» князівськ. Мирославу, очевидно, батькові Семена *Дядковича*, який служив пізн. кн. Льву (Пашуто, 144—145). Л. М.

ЕПИСКОПЛИ, ворота, в м. Переяславлі Руському, суч. Переяслав-Хмельницький Кв; тепер не простежуються; 1136, приде Всевождь... к Переяславлю. и стояшиа подъ городомъ три дни

и биша^с А оу *еплихъ* воротъ. и въ кнѣжихъ воротъ (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат., лет., 297), у *епископихъ* воротъ и въ княжихъ (т. ж., 1843, 13), *Епископли* (Ук. ПСРЛ, II, 106).

Посесив на *-j(и) від д.-р. *епископъ* «церковний ієрарх» (із гр. ἐπίσκοπος «наглядач, страж; хранитель; спостерігач» і под.); «Належні *епископові*» на відміну від *Княжих* (див. *Кънажы*) «Належних князеві». Пор.: вул. *Епископля* (*Пискупля*, *Бискупля*) (Ук. ПСРЛ, II, 106)

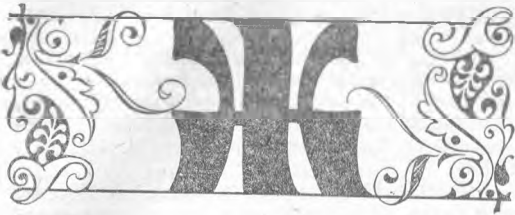
і двір *Ѵпиль* (Срезневский, I, 829) у Великому Новгороді, але намѣстнѣ *Ѵпископское* (т. ж.). О. С.

ЕРЕЛЬ, ур. («мѣсто»), побл. пізн. с. *Старий Орлик* (тепер у складі с. *Орлик Орлицької* с/Р Кобеляцьк. р-ну Пл) в «досить гострому *куті*», створеному гириом р. *Орелі* л. Дніпра (Кудряшов, 99) вище р. Самари; 1183, Роусь... стояшиа на мѣстѣ. нарѣцаемѣмъ *Ерель* еґже Роусъ зоветь *Оуголь* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 631—632); *Ерель*, его же Русь зоветь *Уголь* (т. ж., 1843, 128).

Як: *Угла*, *Уголь*, *Ерель*, *Богъ* (Ук. ПСРЛ, II, 489), *богъ*, *босе*, *босъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 98).

Похідні (за суміжністю): 1491, пришли на пашню на *Орель* и на Самару и на Овечью Воду (СИРИО, XLI, 113); 1501, на *Орель* татарове разганяли (т. ж., 347); 1502, на усть *Ореля* на Днѣпрѣ, или на усть Самары у Днѣпра жъ (т. ж., 377); 1550, р. *Agela* (Кудряшов, 97); 1562, р. *Ариэль* (т. ж., 98); 1633, нп *Ogel* (т. ж., 98); 1559, на поляхъ Черкаснихъ... на *Ореле* (Кн. пос., I, 182); 1571, А отъ *Орели* до Самары днища съ три (Беляев, прилож., 19); XVI—XVII ст., *Орель*, *Орбъ*, *Арбъ* (*Арбли*) (КБЧ, 1848, 11—13, 19); XVII ст., гостинці (шляхи) *Орбьские* (АКПГУ, II, 38); 1687 (1697), за (рѣкою) *Орбляю* (~1730 р., Величко, III, 12, 436); 1732, *Орбляю* (Самовидец, 316); 1768, на *Орбли* (ИНС, 198); 1884, по *Ориль-ричку* (Нов., Нар., 21); XIX ст., *Орликъ* (Семенов, III, 674), *Ореля* (Маркевич, 457); суч. *Оріль* (ІМІС, Пл, 735, 759, 760, 762, 771); сюди ж рр. *Оріль Верхня*, *Нижня* (також *Орілька*, *Гнила* (вона ж *Мала*, або *Попільнушка*) бас. *Орелі* (Эв., Волн., 142, 222); *Орчик* (< **Ерльчикъ*?) п. *Орелі* (СГУ, 402) та ін.; нп *Орлик Орлицької* с/Р Кобеляцьк. р-ну Пл (відоме з 1633 р. як *Орель*; Кудряшов, 99) та ін.

Як: 1. вказівка на порубіжжя (виходячи з протиставлення «руському» *Ѵголь* тюрк. *Ерель*, яке зближували з *Урал*); 2. «річка, що тече звистом»; пор. джагатайськ. *орель-шурель* «сям-там» (Эв., Волн., 154; Эв., Топ., 393); 3. спадкоємець Геродотового *Γεῖρρος* (із Г на місці у [j]) < скіф. **Yağāga*, від уаг- у значенні «кут (рос. *угол*)» (Соболевский, 35); 4. із тюрк. *äiril* (пор. як *аерілі*; Радлов, I, 704) «кривий, косий»; тур., азерб., алт., казах. *айгу* «вилкоподібна гілка, тріщина, кут», *айгулу* «кутастий» (Фасмер, III, 151). Останнє найімовірніше. Див.: *Ѵгълъ*, *Ѵгъла*, *Богъ* II. О. С.

ЖАДЬНЬ, м. («градъ») у Волинськ. землі; суч. с. Жадень Дубровицьк. р-ну Рв; 1240, Пришедь [Батий.— Л. М.] ко граду Жадну, и уби градъ двенадцати пороки, и не може взяти (XVI ст., ПСРЛ, XX, І. Львовск. лет., 159).

Семантичним способом від д.-р. *жаднь*; пор.: ст.-сл. *жадати*, *жадѣти*; рос. *жаждать*; укр. *жадати*; польськ. *żadać*, чes. *žadati* з ін. ступенем чергування: лит. *gōdas* «жадоба», *godūs* «скупий» (Фасмер, II, 33). А. К.

ЖЕДЬЧЕВЬЕВЪ, м., над р. Тетерів у Поліссі; як на р. Жидь п. Дніпра (КС, 1882, IX, 437); 1257, и възъ Городокъ. и Съмоць. и всѣ города. съдашиа. за Татары Городескъ. и по Тетереви до Жедьчевева (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 838).

Як **Жедчевъ* (Андріяшев, 52); можливо, сл. посесив на -ев- від балт. особового ім. типу д.-прус. (1396 р.) *Gedike* (Топоров, ПЯ, IX, 182), лит. *Кегейка* (*Būga*, I, 225), *Gedeta* (*Būga*, III, 137) тощо з послідовною і. фонетичн. і словотвірн. модифікацією. І. Ж.

ЖЕЛАНЬ: І. р., л. Стугни п. Дніпра; як м. в Київськ. землі (Барс., 125; Тихомиров, 33), на місці кол. с. Микільська Борцагівка (Соболевский — ИОРЯС, XXV, 1923, 27) тепер у межах м. Києва; або суч. смт *Жуляни* Києво-Святошинськ. р-ну Кв (Барс., 125), хоч воно й обжилося досить пізно як належне Київськ. Софійськ. м-реві (Закревский, I, 311); 1160, и приспѣ Мъстиславъ Изяславичъ к Ростиславу, и бишася на рецѣ на Желанѣ (ПСРЛ, V, 1925. Софійськ. I-я лет., 168). Пор. ще: XIX ст., р. *Желань* (Похил., 20), вона ж р. *Борцаговка* (т. ж., 17; Похил., УКР, 83), р. *Борщовка* (Новицкий, 51), р. *Борцовка* (Похил., УКР, 84), р. *Zelany* (*Rulik.*, ОРК, 49); 1729—31, с. *Жилане* (Чт. ОНЛ, 1893, VII, 41); 1869, сел. *Жиланы* (Левинский, Беневский, 190); 1907, с. *Желяне* (БКМ); суч. смт *Жуляни* Києво-Святошинськ. р-ну Кв.

Як: 1. (р. й м.) від скіф. (або кіммерійськ.?) етноніма *Γελωνος* (Соболевский, РСЭ, 305—306); 2. посесив на *-j(ь) (Фролова, 113); 3. від сл. основи *zel- // žal-* з і.-е. **gēl-* (можливий перебіг **gol-*); сюди ж с.-х. *жал* «узбережжя, берег», *жадо* «пісок, піщана місцевість, невисокий берег»; д.-ц.-сл. *жалъ* «могила»; пор. польськ. *Żalna*, *Zalno*; с.-х. *Жална* (Роспонд, Стр., 28). Імовірноше, іменник (прасл.) на -ань; від балт. **gil-*, пор. прус. *gillin*, *gilūs* «глибокий» (Дригалкін — М-во, 1976, № 6, 26—29). Див. ще Нерознак, НДГ, 72.

II. ур.; як рівнина зх. Києва (Добр., ЗВ, 8; Висоцький, 39), що підходила до Києва прибл. де тепер поч. Брест-Литовськ. проспект (Рыба-

ков, РДН, 22); 1093, Стополкъ же выииде на Желаню (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 221); 1146, и пришедь ста на Желани (т. ж., 313); 1093, на Желаню (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 212); 1162, Торци же постигоша возы ихъ на Желани (т. ж., 518); 1169, настигоша Берендичи Володимира на Желани оу Доброгубужа (т. ж., 534); 1093, Святополкъ же выиде на Желяню (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 7); 1146, на Желани (т. ж., 35, 233); 1160, на Желяни (т. ж., 75); 1169, Ярополкъ же съ Берендичи настиже Володимира на Желани у Доброго дуба (т. ж., 80). Пор. *Желань* (Закр., Планы, II), *Желань I* (див.). І. Ж.

ЖИДИЧИНЪ, м., у Волинськ. землі; на р. Стир (Барс., 74); суч. с. *Жидичин* Ківерцівськ. р-ну Вл; 1227, еха Даниль въ Жидичинѣ кланѣтьсѣ и молитисѣ. стмоу Николѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 751); 1262, Данило, кроль русскій... на всѣ мѣста и замки над Тетеревю и инными рѣками., також *Жидичин* и Звягель, в которых татаре сами мешкали (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII, 208).

Можливо, посесив на -ин- від антропоніма **Жидичъ*? А. К.

ЖИДОВЕ, р-н давн. Києва (Соловьев — ОЗ, 1851. Т. 79, № 11—12, 41); 1124, погорѣ Горѣ. и монастыреве вси что ихъ на Горѣ въ градѣ и *Жидове* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 288); 1125, бысть суша великая, и Киевъ мало не весь погорѣ, и церкви, и монастырѣ, и *Жиды* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 292).

Семантичним способом від *pluralia tantum* на -ов(е) від д.-р. етноніма *Жидъ*. І. Ж.

ЖИДОВСЬКІЕ, ворота, в пн.-зх. ч. давн. Києва («город Ярославъ»); р-н суч. Львівськ. пл.; *Львівські* — з к. XIII ст. (Максимович, II, 113); із 1835 *Житомирські* (Сементовский, Киев, 107); тепер не простежуються; 1146, И приѣхавъ же Оульбѣ въ свои полокъ. тако же Иванъ. и поверга стагы и поскочи къ *Жидовскимъ* воротомъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962.

Ипат. лет., 326); 1151, а Изаславъ Двдвичъ ста межѣ Золотыми вороты и межѣ *Жидовскими* (т. ж., 427), Ростиславъ Мстиславичъ... ста передъ *Жидовскими* вороты (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 52).

Релятив на -ьск- від *Жидове* (див.), в основі д.-р. етнонім *Жидъ* (Довнар-Запольский, 60; Толочко, 93). І. Ж.

ЖИТАНЬ, ур., біля м. Володимира-Волинського (Ук. ПСРЛ, II, 108), суч. райцентра Вл; 1261, а Василко князь с ними. и не дошедшоу емоу города. и ста на *Житани* на ночь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 850); 1283, и... поидоша к Володимѣроу. и стаха на *Житани* (Телебуг) (т. ж., 892).

Іменник на -ань від д.-р. апелятива *жито* «їжа» (Срезневский, I, 878); пор.: укр. *жіто* (рос. р о ж и); білор. *жыто* «хліб, зерно» (Фасмер, II, 57; Роспонд, Стр., 27, 28), *Житань* «місце, де засівали хліб»? А. К.

ЖЫЛЪНИ(НЪ), м. («городъ», «градъ»), в Переяславськ. землі; суч. с. *Жовніне* Чорнобаївськ. р-ну Чрк (Ук. ПСРЛ, II, 107); 1116,

Ярополкъ Володимирчъ. сруби городъ. *Желни*. Дрючаномъ ихже полони (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Сузд. лет. по Академич. сп., 291), Ярополкъ же сруби городъ. *Желъди* Дрючаномъ. ихже бѣ полонилъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 283), Ярополкъ... сруби градъ *Желаниш...* (XV ст., ПСРЛ, V, вып. I, 1925. Софийск. I-я лет., 159), город *Желни* (XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 27), град *Желани* (т. с., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 48; ПСРЛ, XVII. Никаноровск. лет., 29), городъ *Желный*, и дасть его Дрючаномъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 24); 1512, на Климатинъ... прозываемое *Жовнинъ* (Клепатский, 427); 1604, Zolnin, Zownin «па Sule... на gruncie Klimiatynskim» (Zr. dz., XII, 699); 1632, из *Жолнина* (Воссоед., I, 129); 1638, ку *Жолнину* (1730 р., Величко, IV, 230); 1653, *Жолнино* (Воссоед., III, 405); 1658, *Жовнинъ* (Акты ЮЗР, IV, 115); 1666, подъ Иркльевымъ... Буромлею... Кропивною... *Жовниномъ* (Акты Арх. ком., VI, 125); 1843, *Жовнинъ*, *Жолнинъ* или *Долникъ* (?) (Гагарин, II, 117); к. XIX ст., *Жовнино* (КС, 1899, дек., 178); 1907, *Жолнинъ* (Ук. ПСРЛ, II, 107); суч.: *Жоунин*, *Жоунине*; рідко, *Жоун'ино* (МЕ, 1958).

Похідні: 1556, моск. гонецъ Володимиръ Матвеевичъ *Жолнинский* (Кн. пос., I, 251); 1603, отъ *жолнинцовъ* и чигиринцовъ (Лазаревский, Очерки, I, 251); 1649, сотня *Жовнинская* Чигиринск. полку (Реестра, 18); 1671, в Лукомли за воевъ Хведора *Жовнинского* (АКПГУ, I, 207); суч.: *Жоунин'с'кий*, ліс; *Жоунин'с'ка*, гора; мешканці *Жовнина*: *жовун'ани*, *жовун'анин*, *жовун'анка*, *жовун'ак*.

Як: 1. сумнівна ідентичність *Жовнина* й *Жьльди* («Чому *Желди* — *Жовнин*, а не *Жеждь* поблизу Чернігова?»; Марк., О нар., 2); аналогічно й щодо «*Желани*» (див. вище), виникл., як і форми *Желни*, *Желниш* й под., на базі, очевидно, графічно невизнач. прототипу **Жьльнин* (ѣ), звідки укр. закономірне *Жовнин*; 2. від назви паха [? — О. С.] *жьльны* через катойконім, мовляв, у «стародавній Україні» *дручани* прозивалися *жєлнами* (Максимович, II, 344). Імовірно, посесив на -ин- від власн. особового ім. *Жьльна* // *Желна* (Тупиков, 147), зафіксованого й на Середньонадніпрянськ. Лівобережжя в ст.-укр. вар. (пор. 1649, *Жална*; Реестра, 290) й похідн. від нар. назви дятла й вивільги (іволги) (Стрижак, ППНП, 82). Див. ще: Нерознак, НДГ, 72—73. О. С.

ЗАДЕС(Ь)НЬЄ, територія, за р. Десною; суч. *Задесіння*; 1149, а Изславъ пришедь землю нашу новосеваль. и по *Задбсню*, города наша

пожегль (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 377).

Іменник, утворений за допомогою преф. За-, який служить для передачі відтінку просторовості, й суф. *-ье на означення збірності, від гідроніма *Дес(ь)на* (див.); пор. ще: *Заволочьє*, *Зарьбьє*, *Засгородьє*, *Заборовьє* та ін. (НЛСХС, XLIX). А. К.

ЗАЛОЗЬНЫИ, шлях («пѣтъ»), із Києва, повз Канів, далі, гіпотетично, тер. Середньонадніпрянськ. Лівобережжя, виходячи на північ. Муравський шлях і пов'язуючи Наддніпрянщину через Дін і Тмутаракань із Понтом (див. *Понтьскоє*, море) та Хозарією (Кудряшов,

108—109); 1170, а оуже оу на и Гречьский путь изъѣтимають. и Солоньи и *Залозный* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 538), *Залозный*, *залозны* (т. ж., 1843, 97).

Похідні: 1168, и стояша оу Канева... дондеже взиде. Гречникъ и *Залозникъ* (т. ж., 1962, 528); 1170, пакостити гречнику и *залознику* (т. ж., 541); 1167, Грѣчникъ и *Залозникъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 79); 1169, Гречнику нашему и *Залознику* (т. ж., 83); 1168, Гречникъ и *Залозникъ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 308) та ін. Пор. ще: 1666, *Залозной* Семер у с. Васківці й Кондратеї (МПК, 18, 52) у м. Чорнухи, суч. райцентр Пл; 1507, р. *Zalozna* в бас. Варти (ПН) та ін.

Ад'єктив на -ьн- від *Залозы* (пор.: 1169, Греческий... и Солоньи, и *Залозы*; ПСРЛ, VII, 82) чи пор.: *Залозьный*, *Залозьникъ*; Срезневский, I, 927) **Залозье* як напрям на Дунай (Держ., 167), що менш імовірно. *Залозы* шукали в понизів'ї Дніпра, в р-ні р. Каланчак (вл. в Каркінітську зат.) та ін., тепер локалізують на сх. від Дніпра, «за лозами» (плавнями) Дніпровськ. луки, багатові на гідронімію з компонентом Лоз- (кілька *Лозуватицх*, *Лозуваток*, *Лозівок*, *Лозових* і под.), а також *Верб-* (*Вербові*), Івк- тощо (Кудряшов, 108—109, 145). Пор. ур. *Лозы* pobl. давн. Києва в р-ні Дорогожич. Див. ще *Гречьский*. О. С.

ЗАРѢБЪ: І. брід, на Дніпрі pobl. кол. м. *Заруба* в Київськ. землі; очевидно, в р-ні кол. с. *Зарубинці* Канівськ. р-ну Чрк; 1223, и приидоша к рѣцѣ Днѣпру на *Зарубѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 505); 1224, на *зарубѣ* кь острову Варезескому (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софийск. I-я лет., 204); 1151, Сдумавше же Ольговичи съ Половци, оставиша князя Юрія съ Давыдовичемъ Володимиромъ и съ коши противу Витечева, а сами подоша кь *Зарубу* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 52); 1223, кь рѣцѣ Днѣпру на *Зарубѣ* ко острову Варязьскому (т. ж., 130); пор.: 1151, бродъ *Зарубьский* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 425).

Семантичним способом від ойконіма *Зарѣбъ* II (див.), вар. *Зарѣбьский* (див.).

ІІ. м., в Київськ. землі, на п. б. Дніпра (Барсов, 124), pobl. кол. с. *Зарубинці* Канівськ. р-ну Чрк в ур. Церківщина (Толочко, ККЗ, 146); ще як: 1. на Батуровій горі (Каргер — СА, 1950, XIII, 46); 2. в р-ні с. Трахтемирів того ж р-ну (Хребтов, 62); 3. згадане Птолемеем м.

Азарум, або **Заром** (Татищев, II, 163) та ін.; 1096, і придоستا къ **Зарубу** [и ту] перебродистася (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 231); 1152, к **Зарубу** (т. ж., 331), пришедшо вборзъ к **Зарубу** и перебродоша чересь Днѣпръ (т. ж., 332), перебродиса оу **Заруба** (т. ж., 335); 1096, к **Зарубу** (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 112); 1105, пришедъ Бонакъ зимъ на **Зарубѣ** Торкы и Берендѣѣ (т. ж., 257); 1146, и перенде Днѣпръ оу **Зараба** (т. ж., 323); 1151, к **Зароубоу** (т. ж., 426), Всеволодичъ Стославъ перебрѣгоста Днѣпръ выше **Заруба** (т. ж., 440); 1156, поиде

Гюрги поима со собою Изаслава Двдвича и Стослава **Олговича** къ **Зарубу** на снемъ с Половци (т. ж., 485); 1096, і придоша ко **Зарубу** и ту перебродившеся (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 9); 1151, у **заруба** (т. ж., 55); 1156, иде Юрьи Володимиричъ ко **Зарубу** на снемъ съ Половци (т. ж., 64), а Юрьи отъ **Заруба** иде къ Кіеву (т. ж., 65).

Похідні: XVI ст., гора **Зарубина** (КБЧ, 107); 1852, **Зарубенцы** (Фунд., 82); ур. **Городки Зарубские**, воно ж **Сурмы**, **Трубы** (Карг — СА, 1950, XIII, 34); 1552, м-р **Зарубьский светое Пречистое**, ц. **Зарубьская Телехтелимовская** (АЮЗР, VII, 1, 121, 98).

Семантичним способом від д.-р. **зарѣбъ** «засіка, укріплення з повалених дерев» (СРЯ XI—XVII, V, 289); пор.: укр. діал. **заруб** «перегородка між током і запіллям» (Шило, 245), «мала кошара на худобу» (Гоцкий, 129); основа *-**qъ**-, звідки апелятиви на означення лісових **вирубок**, пор.: польск. **rogręba**, **zagręba**, **wgab** (Роспонд, Стр., 17). I. Ж.

ЗАРѢБЪСКИЙ, брід («бродъ»), він же **Зарѣбъ**, біля одноймен. м. Київськ. землі на п. б. Дніпра; пор. кол. с. **Зарубици** Канієвськ. р-ну Кв; 1151, бродъ **Зароубьский**... Гюргевичъ же и Стославъ Всеволодичъ и Половци диции приѣхаша к **Зароубескому** бродоу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 425).

Релятив на -ськ- від назви м. **Зарѣбъ** (днв.). I. Ж.

ЗАРЬТЫН, м., в Чернігівськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 114); як: 1. кол. с. **Разрытое** на р. **Реть** л. Десни, pobl. м. Крелевця См або м-ко **Реутинци** (7) чи с. **Ретик** і под., десь за р. **Реть** (Барс., 76); 2. г-ше пд. р. Сейму, више гирла р. Виру (Голубовский, История, 117—118), тепер Білопільськ. р-ну См; 3. між Виром і Путивлем (Насонов, 225); 1160, иде в **Зарты** и ту перебывъ иде опать. взвративсѣ оу **Вирь** (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 505), а самъ Изаславъ шелъ баше в поле. и ту стоявшє и шедше к **Зарытому** (т. ж., 508); 1159, иде в **Зарыты** (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 679), въ **Зарыты** (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 71).

Як: 1. від гідроніма **Реть** // **Реть** (Ук. ПСРЛ, II, 114); 2. аналогія до половецьк. антропоніма **Басты**(и), монголо-тат. **Баты**(и) (Голубовский, История, 118); пор.: 1223, князь великим Половечьским крестися **Басты** (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 119); 3. видапе-

лятивне утворення за допомогою преф. **За-** від дієсл. **рыти**; пор. гоїь, ізгоїь, роґоїь «джерело, струмїнь» (Smilaue, II, 376); польск. **Zaryte**, рос. **Зарой** (Роспонд, Стр., 74); ст.-сл. **рогѣ**, болг. **ров**, с.-х. **рѣв**, чес. **rov** і под. (Варбот, Морф., 133). А. К.

Очевидно, нар.-етимол. від ***Зарьт-**; пор. р. **Реть** < ***Рѣть**. «Той, що за **Реттю**? Інакше: Нерознак, НДГ, 75. В. ред.

ЗАРѢСКОЇ, м., у Волинськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 114); суч. с. **Заріцьк** Ровенськ. р-ну Рв; 1150, Изаслав же ида мимо Первосопницию. пожеже **Зарѣсць** (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 329), више Пересопниции... **Зарѣсць** (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 409), мимо Пересопниции... **Зарѣсць** и ста у Мыльска (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 49; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 49).

Релятив на -ськ-, утворен. за допомогою преф. **За-**, від д.-р. **рѣка**; пор.: рос. **Зарайск**, **Заволжск** і под. (Роспонд, Стр., 65). А. К.

ЗБЫРАЖЬ, див. ***Сбыражъ**.

ЗВЕНИГОРОДЪ, мм.: I. в Галицьк. землі; суч. с. **Звенигород** Пустомитівськ. р-ну Лв; 1086, **Царополкъ** же съде Володимери. и пересѣдєв мало дни. иде **Звенигороду** (ко **звенигороду**) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 206); 1144, иде Володимєрь къ **Звенигороду** (т. ж., 311); 1087, **Царополкъ**... иде **Звенигороду** (къ **звенигороду**) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 197); 1144, послашася Галичане по Івана. по Ростиславича въ **Звенигородъ** (т. ж., 316); 1202, посадиша и в Галичъ Володимера. а Романа во **Звенигородъ** (**звенигородъ**) (т. ж., 718); 1206, седе же... Романъ во **Звенигородъ** (**звенигородъ**) (т. ж., 723); 1208, ко **Звенигородоу** (**звенигородоу**) (т. ж., 724—725); 1226, во **Звенигородоу** (**звенигородъ**) (т.

ж., 748); 1235, около **Звенигоро** (т. ж., 776); 1087, къ **Звенигороду** (к. XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, V, 1851. Софийск. I-я лет., 148); 1144, ко **Звенигороду** (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 34); 1209, на **Звиногородъ** (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 330); 1210, во **Звиногородъ** (**дзвиногородци**) (т. ж., 331), 1211, ко **Звиногороду**... изъ **Звиногорода** (т. ж., 331); 1389, град **Звенигород** со всеми волостями и Галич (XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 91).

Похідні: 1146, створиша вѣче **Звенигородьчи** [ч перероблено в ц; вар. **звенигородци**. — Л. М.], **Звенигородьчи** (ПСРЛ, II, 1962, 320); 1208, придоша ко **Звенигороду**. **Звенигородьчи** [ч перероблено в ч; вар. **звенигородцем**. — Л. М.] (т. ж., 725); 1144, вѣчь створше **Звенигородци** (ПСРЛ, VII, 34); 1211, **Звиногородци** (ПСРЛ, II, 1843, 331).

Як: 1. не простежується (Барсов, 102; Тихомиров, 334); 2. (хибн.) між гирлами Серету й Збруча до Дністра (Лихачев, II, 414; Роспонд, Стр., 52); 3. (найімовірніше) в центрі суч. с. **Звенигород** Пустомитівськ. р-ну Лв, де виявлено д.-р. г-ще на підвищенні, оточен. р. Білкою (Ратич, Древн., 22—23; Ратич, 137); пор. ін. **Звенигороди**: а) в Моск. землі (Ук. ПСРЛ, II, 115), суч. Моск. обл.; б) в Київськ. (т. ж., 115) землі, пор. м. **Звенигородка**, райцентр Чрк (на

місця *Звиногор'юдка*; 1792, Zwinogródka (АЮЗР, V, 1, 560), pobl. гори *Звенигора*, де, за переказами, *дзвонили* при наближенні ворога (1968, МЕ); 4. с. в Буцацьк. р-ні Тр.

Аналогії: *Звеньгород* у Болгарії (Никонов, КТС, 146), Zmigród (< Zwnigród) у Польщі (Tasz., I, 189) тощо. Л. М.

II. в Київськ. землі, між Києвом і Василевом; як г-ща: 1. Сиракове, біля с. Хотів Києво-Святошинськ. р-ну Кв (Древности, 1876, VI, 44; Чт. ОНЛ, 1879, I, 37—43; Андріяшев, 43; Рыбаков, Политич., 79); 2. в с. Д *вінковѣ* Васильківськ. р-ну Кв (Максимович, II, 320—321); 3. с. Віта-Поштова Києво-Святошинськ. р-ну Кв (Махновець — Жовтень, 1982, VII, 35); 1097, ве́доша и *Звенигороду* (помилк., замість *Бѣлгороду*. — I. Ж.) *иже естъ городъ малъ оу Києва ѿко десѣти версты и вѣдале* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 234); 1150, *Изяславъ... поиде ис Києва... противу Володимиру... къ Звенигороду... ѿт Звенигорода къ Тумащю* (т. ж., 400); 1151, *многое множество шедше и стаща оу Звенигорода... и не дошедыше стаща оу Василева* (т. ж., 434); 1235, *срѣтоша ж ѣ Половцѣ оу Звѣнигорода* (т. ж., 773); 1097, *во Звенигородѣ* [помилк., зам. *Съдвижьнь*. — I. Ж.] (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 13); 1151, *у Звенигорода* (т. ж., 54).

Похідні: 1146, *створиша вѣче Звенигородъчи... и начаша сѧ Звенигородъчи отголѣ бити* (ПСРЛ, II, 1962, 320), *перешедши мостъ Звенигородскій* [помилк., — треба *Съдвижьньскій*] на *торговици* (ПСРЛ, VII, 13). I. Ж.

Семантичним способом від д.-р. (спільносл. характеру. — ОЈ, 1976, VI, 130—136) *звенигородъ* (* < zъynigrordъ) «укріплене місце, де *дзвонили* під час наближення ворога», пор. 1552, *ratnyj zvon* у Житомирськ. замку (АЮЗР, VII, 1, 143); в основі *zъyn- // *zvон- (пор. прасл. *zvонiti) і *gordъ > *городъ* (Tasz., I, 189; Фасмер, II, 86; Никонов, КТС, 146; Роспонд, Стр., 52). I. Ж., Л. М.

ЗВѢРИНЬЦЬ, ур., н. Трубежі л. Дніпра в р-ні м. Переяславля Руського; суч. Переяслав-Хмельницький Кв; тепер не простежується; 1149, *Гюрги... поиде ѿ Стракве. мимо городъ... и ста межи валомъ... ѿб оноу стороноу Трѡубеша. за звѣринцемъ оу рошениа* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 379), *ѡб ону сторону Трубежа. за Звѣринцемъ* (т. ж., 1843, 43), *Звѣринецъ* (XX ст., Ук. ПСРЛ, II, 115); пор. ще: *Звѣринецъ* (*Звѣринци*), ур. у Великому Новгороді (т. ж.); *Звѣринце*: 1. передм. в суч. Києві; 2. ліс (*Звѣринѣцъ*) pobl. м. Бережан Тр; 3. ліс під с. *Підзвѣринецъ* у Городоцьк. р-ні на Лв; 4. ур. (*Звѣринѣцъ*) у с. Паланка Тульчинськ. р-ну Вн та ін.

Семантичним способом від д.-р. *звѣриньць* «місце розведення (й полювання на) *звірів*»; пор.: Іаковець сь царемъ въ *звѣринци* ловы творя; Zwiŕenz, звѣриньць у лісі Струбниці на о-ві Рюген; Zwiŕniz, ур. в Зх. Померанії, pobl. Полцині (Срезневский, II, 966). О. С.

ЗДВИЖЬНЬ див. *Съдвижьнь.

ЗДВИЖЬНЬСКИЙ див. *Съдвижьньскый.

ЗОЛОТЫЕ, ворота («врата», «ворота»), в си-

стемі валів м. Києва, навколо кол. «міста Ярослава», тепер (реставровани 1982 р.) *Золоті* ворота на вул. Ярославів Вал; 1037, *Заложѣ Ярославъ городъ великыи. оу негоже града суть Златая врата... и посемь цркъвъ на Золотыхъ воротѣхъ. стоє Бце Блгвѣщенъе* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 151), *Ярославъ... врата суть златая*

заложѣ же и цркъвъ. стѣна Софѣя. премудрость Бѣю митрополѣю. и по семь цркъвъ на Златыхъ вратѣхъ камену стѣна Бца Благовѣщеніе (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 139); 1146, *и потомъ переѣхавше Берендичи чересь Лыбѣдь и вѣаша Игоревѣ товары. передъ Золотыми вороты и подѣ ѡтгороды* (т. ж., 326); 1151, *Изяславъ. не хоѣща. в городъ. стаща товары передъ Золотыми вороты* (т. ж., 427), *хоѣщу сѣчи в Золотая ворота ѿко же и ѡцѣ мои* (т. ж., 432), *и побѣгоша Берендичѣ къ Оугорьскому а друзини к Золотымъ воротомъ* (т. ж., 515); 1172, *Мыстиславъ же съ братѣю ста передъ Золотыми вороты въ ѡгородѣхъ* (т. ж., 549); 1037, *врата Златыя... и двѣ цркви постави: на Златыхъ вратѣхъ Благовѣщеніе и свѣтаго Георгія* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 330); 1151, *Изяславъ же ста... передъ Золотыми вороты... а Изяславъ Давыдовичъ ста межъ Золотыхъ воротъ и Жидовскихъ противу Бориславлю двору* (т. ж., 52), *и взозрѣвъ на образъ свѣтаго Богородица, написанный на Златыхъ вратѣхъ, рече... хоѣщу сѣчи Златая врата* (т. ж., 53), *и побѣгоша Берендичи къ Угорьскому, а друзини къ Золотымъ вратамъ* (т. ж., 74); як 1017 (помилк.), *И заложѣ Ярославъ градъ великій Кієвъ, и Златая врата постави* (т. ж., 325); 1152, *Изяславъ же ста... передъ Золотыми вороты* (ПСРЛ, I, 1962, 332).

Семантичним способом від д.-р. ад'єктива *золотые* (Срезневский, I, 996) за аналогією до назви голови. парадних воріт Константинополя (Каргер, 233); або як на воротах була ц. із *золотою* банею (Похил. МЦ, 86) чи ворота були оббиті *позолоченою* мідною бляхою (Закревский, I, 324). I. Ж.

ЗОЛОТЪЧА, р., л. Дніпра, Київськ. земля; суч. старішіе Дніпра біля с. Вишеньки Бориспільськ. р-ну Кв; 1101, *совокупѣшасѧ*

всѧ бранѧ. Стополкъ. Володимеръ. и Двѣ. и

Олегъ. Ярославъ бра ею. на Золотѣчи (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 275); 1151, *волочиша*

и берего. в Золотѣчию. по Золотѣчи же внидоша въ Днѣпръ (т. ж., 331); 1101, *на Золотѣчи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 250); 1151, *в Золотѣчию по Золотѣчи же внидоша во Днѣпръ* (т. ж., 424); 1101, *на Золотѣчи* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 18); 1150, *къ Золотѣчию, по Золотѣчи* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 113).

Як від *зола + *теча* (пор.: рр. *Малотѣча*, *Нетѣча*) з пізн. формально-семантичн. переосмисленням у *Золотъча*; пор.: *зола* «рештки згорі-

лого лісу», за походженням — до «зелений, золотого» (Фасмер, II, 103). Можливо, посесив на *-j(a) від *Золотько; пор.: Златко, *Златич(о) (Илчев, 214). А. К.

ЗБЪРЬЯ, р., л. Дністра; Галицьк. земля; суч. *Зубря* (СГУ, 218); на ній с. *Зубра* Пустомитівськ. р-ну Лв; 1213, Мьстиславоу же стоащюу, на *Зоубрьи* (*зоубрьи*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 733); 1570, на *гзесче Zubrzy* (ОАІМ); XIX—XX ст., *Зубря*, *Зубра*, *Zubrza*, *Zubrze*, *Zuberski potok* (СГУ, 218; SG, XIV, 673).

Ад'єктив на -j(a) від д.-р. *збръ* «зубр, urus» (Срезневский, I, 998). Л. М.

ИВАНЪ, пос., Київськ. землі; ймовірно, пд. суч. смт Ржищів Кагарлицьк. р-ну Кв на горі *Іван* (Максимович, II, 352; Археологія, 1964, XVI, 129); пор. г. *Івангора* на п. б. р. Леглич побл. Ржищева (Похил., УКР, 140) або в ур. на п. б. Дніпра неподалік від м. Заруба (Ук. ПСРЛ, II, 117) чи побл. Києва (Неволин, 44—54), як належне київськ. бояринові *Янові* (*Іванові*) Вишатичу (Рыбаков, ДР, 250) або помилк. пов'язують з ім. польськ. короля *Яна Казимира*, що стояв там із військом 1663 р. (Хребтов, 62); 1151, стоахоутъ вси оу *Ивана* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 426).

Семантичним способом (безафіксно) від д.-р. християнськ. антропоніма *Иванъ*; пор. поблизу ще *Ивановъ*, м., на р. Метлиці в Київськ. землі, ймовірно, в суч. Кагарлицьк. р-ні Кв; в переліку руськ. міст: на Метлиці *Ивановъ* (НЛ, I, 476), на Метлиць *Ивановъ* (ПСРЛ, VII, 240), посесив на -ов- (від того ж ім.), як на р. Ветлиці, л. рук. Горині біля вп. її в Прип'ять, у Брестськ. обл. БРСР (Тихомиров, РЛ, 107). І. Ж.

В основі д.-р. ім. *Иванъ* < д.-болг. *Иоанъ* < с.-гр. Ιωάννης з д.-євр. «бог милостивий», «божа благодать» (Илчев, 218). А. К.

ИВЛЯ, р., в землі половців; як суч. р. *Інгульць* (?) п. Дніпра (Кудряшов, карта);

1190, Повци же... вобръдоша во Дньпръ. и постигоша и. на *Ивлъ*. во третии днь *Ѡ* Дньпра (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 671); 1193, и постиже и за Росью. Ростислава брата своего. и тако совокоупившесѧ с Чернымъ Клобоукомъ и ѣхаша изъездомъ. и быша на *Ивлъ* на рѣцъ на Половѣйцой (т. ж., 677); пор.: д. *Іевля* в Новгородськ. землі (НПК, V, 254).

Як тюркська назва на -ла (Попов, К изучению, 34) або від тур. *iblag* «уведомление, оповещение» (Кудряшов, 130). І. Ж.

Можливо, ад'єктив на *-j(a) від д.-р. *ива* (росл. *salix*; Срезневский, I, 1018), як р. *Навля* (Машт., Дн., 114, 193—194) від *навја? Пор. ще: *Збърья* (див.), *Търья* й под. В. ред.

ИГОРЕВО: І. сільце («селче») кн. *Ігоря Олговича* (*Ольговича*) (Ук. ПСРЛ, II, 87), біля м. Новгорода-Сіверського Чернігівськ. землі (Насонов, 225), як кол. с. Дегтярівка Новгород-Сіверськ. пов. Чернігівськ. губ. (Андріяшев, Сівер., 105); 1146, идоста на *Игорево* селче. идеже баше оустроилъ дворъ добръ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 333), на *Игорево* селъцо (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 38), на *Игорево* сълъцо (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 36). А. К.

ІІ. тік («гъмьно») в р-ні сільця *Ігорьего* біля м. Новгорода-Сіверського Чернігівськ. землі, суч. райцентра Чрг; 1146, и повелѣсть Давыдовичи... зажеши дворъ и церковь святого Георгия и гумно *Игорево* (XVI ст., ПСРЛ, XXV, 38), зажеши дворъ, и церковь святого Георгия, и гумно *Игорево* (XVI ст., ПСРЛ, XII. Зп.-р. лет., 36).

Посесив на -єв- від д.-р. особового ім. *Игорь* (Мороскин, 93). А. К.

ИГОРЕВЪ, брід («бродъ»; помилково «городъ»), біля м. Чернігова, кол. столиці Чернігівськ. землі, на р. Десні; навпроти кол. с. Свенковичі (див. *Свенъковичи*), воно ж Свинь кол. Білоуськ. сотні Чернігівськ. губ.; як (помилк.) на місці м. Ніжина (Насонов, 225); 1160,

Изаславъ же Дѣдвичъ донде *Игорева* броду и ту постиже и вѣсть и Шернигова (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 506); 1159, *Игорева* города [помилк.; треба «брода». — А. К.] (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 68; XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Холмогорск. лет., 42).

Посесив на -єв- від д.-р. антропоніма *Игорь*. А. К.

ИЗЪ ГРЬКЪ ПО ДНЬПРЪ, шлях («пѣть»), від надчорноморськ. гр. володінъ Дніпром до його витоків — як ч. складної системи водн. комунікацій Середньовіччя. Європи, до якої належав і т. зв. шлях *Із Варяг у Греки* (пор. *Грьчскыи*); б. д., бѣ путь изъ Варѧгъ въ Греки. и изъ Грькъ по Дньпру. и верхъ Дньпра волокъ до Ловоти... а по Двинѣ въ Варѧги. изъ Варягъ до Рима... Ѡндрью оучашю въ Синонии. и пришедшу єму в Корсунъ. оувидѣ яко ис Корсунѧ близъ оустѣ Дньпрское. [и] вѣсхотѣ поити в Римъ и прииде въ вустѣ Дньпрское. [и] Ѡтоле поиде по Дньпру горѣ. и ... приде и ста подъ

горами на березѣ... и ре... на сихъ гора восиа-

еть блгдтъ Божья... идеже послѣже бы Киевъ. и поиде по Дньпру горѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 7—8), и бѣ путь изъ Варѧгъ в Грькы. и изъ Грькъ по Днепру. и вѣрхъ Дньпра... до Ловоти (волооти). и... въ Илмеръ озеро... из негоже... потечетъ Волховъ... въ озеро... Нево. и... в море Варѧское. и по тому морю внити доже и до Рима. а Ѡ Рима... по тому же

морю. къ Црюграду. и Ѡ Царѧгра... в Понтъ

море... а по Двинѣ въ ВарАгы. а изъ ВарАгъ и до Рима. ѿ Рима же и до племени Хамова... Андрѣю оучащо в Синонопи. пришедшо ему в Корсунь... и въсхотѣ поити в Римъ. и приде въ оустые Днепрское и ѿтолѣ поиде по Днѣпру

горѣ... идеже ннѣ Новѣгоро... и иде въ ВарАгы. и приде в Римъ... же бывъ в Римѣ. приде в Синопию (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 6—7), изъ Грекъ по Днѣпроу (1538 р., ПСРЛ, XXII. Русск. хронограф... ред. 1512 г. Ч. I, 346), Полянѣмъ же живущимъ по горамъ, бѣ путь изъ Варягъ въ Грѣкы. Изъ Грѣкъ по Днѣпру въвѣрхъ (увѣрхъ)... и поиде по Днѣпру горѣ... иде же естъ ннѣвъ Кнѣвъ. I поиде по Днѣпру въвѣрхъ (поч. XVI ст., ПСРЛ, IV, II, I, 1917. Новгородск. 5-я лет., 4), II поляномъ живущимъ по Днѣпру, и бѣ путь изъ Варягъ во Греки... изъ Грекъ ввергъ (ввергъ) по Днѣпру (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 40), изъ Грекъ по Днѣпру (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софийск. I-я лет. Вып. I, 3; XVI ст., ПСРЛ, XVIII. Симеоновск. лет., 3; 2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никоновск. лет., 3; XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 2; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 3), изъ Варягъ в Греки из рекъ по Днѣпру, и верх Днепра волок до Вологи (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., II), изъ Варягъ въ Греки, из Грекъ по Днѣпру (к. XVIII ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в. Эрмитажн. сп., 338).

Прийменникове (пор. Изъ... по...) словосл., що вказує на вихідну точку шляху (Грѣкы; див.: Грѣцьскати, Грѣцькши) та його основну трасу (див. Тѣнѣпръ). О. С.

ИЗСЛАВЛЬ, м. («градъ»), у Волинськ. землі; суч. м. Ізяслав, райцентр Хм; 1240, и приде [Батий.— А. К.] Каменцю Ізяславлѣ взѣти А (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 786), приде к Каменцю граду Ізяславлѣ (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 131), къ Каменцю граду Ізяславлѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 145), и не могоу разбити стѣны ихъ Заславлѣ (XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 26); пор.: 1796, Ізяславское намісничество, пізн. Волинська й Подільська губ. (Забелля, ВСОГ, 1887, I, XXX); як м. Заславъ Волинськ. губ. на л. 6. Горині (Ук. ПСРЛ, II, 120); 1926, Ізяславль Шепетівськ. округи (ОКІМ). Пор.: мм. Ізяславль у Полоцьк. землі (ПСРЛ, XXIV, 1978, 295), суч. Заславль Мінськ. обл. БРСР, а також Ізяславль Рязанськ. обл. РРФСР.

Посесив на *-jъ) від д.-р. ім.-композита Ізяславъ (кн. Ізяслав Ярославич) (Роспонт, Стр., 63, 75; Агутаа, 48; Svoboda, 85). Див. Каменьць Ізяславль. А. К.

ИКВА, р., п. Стиру п. Прип'яті; суч. Іква, в нп: Баратин Козинськ. р-н Рв (АТПУ — 1947, 450), Дунаїв, Радянське й Сапанів Кременецьк. р-ну Тр; Берег Іква Дубнівськ. р-ну, Млинів І Торговиця Млинівськ. р-ну Рв; Іква, Ікава (АЮЗР, I, I, 100; I, IV, 346; III, II, 448; V, I, 4); б. д., на Іквѣ Кременець (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 476), на Іневъ Кременець (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240).

Як: I. того ж походження, що й алб. ikefi, ikej (ikij) «біжу, відходжу, від'їжджаю» та лит.

eiklūs «той, що любить ходити; швидкий, прудкий, легкий», eikstē «блід» тощо; 2. з і.-е. *eik-, ik-, ik- (oik-), із яким утворення на -vo/-va є «нормальними й звичними» (Rozwadowski, 91—93); 3. з і.-е. *eī- «іти», тобто з *eī-k-u-ā, сюди ж і Іко-потъ (л. Случі п. Горині п. Прип'яті), де елемент -к- оформлює дієслівну основу (бракує сл. апелятивних віддіслівних ім. із коренем -i- < *eī). Подібні гідроніми є пд. р. Прип'яті (в бас. Пд. Бугу); на тер. Істрії, Зх. Угорщини (Іка, Іква); пор. латиськ. Іка, Екава, Есава, виникли на первинно фін. землях. Нєсл. впливи можливі й для дніпровськ. Іквѣ (Трубацев, 64—66); пор. Іква: I. л. Карані п. Трубежа л. Дніпра; 2. л. Павлівки л. Дніпра; 3. п. Дніпра (СГУ, 221); за А. П. Непокупним, досл. назва з ономастичними зв'язками на Балканськ. п-ві (ГУММЗ, 160); як з *Ікы; пор. тыква з *тыкы (Стрижак, НРП, 44). Очевидно, суф. -ва є тут специфічн. д.-сл. оформленням гідронімів; пор. Ікава л. Пд. Бугу (АЮЗР, I, I, 100). А. К.

До д.-р. віднесено умовно. В. ред.

ИНЖИРЬ, брід («бродъ»), на Дніпрі поблизу Сули (Ук. ПСРЛ, II, 122); тепер не простежується; 1183, ідоущо же ємоу по Днѣпроу.

и ста тоу. идеже нарѣцаеть. Инжирь бродъ. и тоу перебродиса на ратъноую сторону Днѣпра (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 631).

Як: I. посесив від антропоніма (?) *Инжиръ (пор. «Инжиров Бродъ»; Соловьев, I, 704); 2. похідн. від апелятива инжиръ «винна ягода» (Зв., Ист., 245); 3. розміщен. на р. Орелі (бл. її гирла) й того ж кореня, що й тур. хынзыр «свинячий; вепрячий», очевидно, «молководний» (Кудряшов, 132); можливо, тур. hınzır «поганий, кепський, гідкий» і под. О. С.

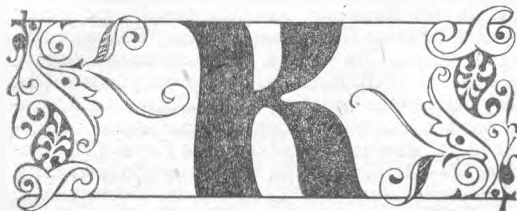
ИСТОЖЕКЪ (помилк.), як м. Галицьк. землі (Ук. ПСРЛ, II, 123), на основі хибно прочитаної назви м. Стожєкъ (див.) разом із сполучником і під 1261 р. (ПСРЛ, II, 1843. Ипат. лет., 198). Л. М.

ИСТРЪ, р., вп. в Чорне море; суч. Дунай; VIII—V ст. до н. е., д.-гр. Ἰστρος, скиф. Μᾶτασ (нижня течія); I ст. до н. е., кельт.-лат. Dānuvius, Δᾱνοῦβιος, лат. Danubius (верхня й середня течія); ст.-сл. ДОУНАВЪ (СГУ, 188); Hister, Histrus (т. ж.); Ister (ЭССЯ, V, 156); д.-р. Дѣнаи (див.); б. д. (прим.), Постави [Август.— О. С.]... Иллирика брата своего въ поверьшіе Истра (1538 р., ПСРЛ, XXII, ч. I. Русск. хронограф... ред. 1512 г., 230), Хатанъ царь Скифомъ полуденнымъ... попленивъ окрестъ Истра, сирѣчь Дунава (т. ж., 301), в лѣто 6162... придоша Болгаре презъ реку Доунавъ, иже глаголется Истръ (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, XXII, ч. II. Русск. хронограф... ред. 1512 г., 230; т. ж., Русск. хронограф... зп.-р. ред., 125); поч. XII ст., саврематы... перебрѣдше Истрѣ, наречемыи Дунаи (Сл. СОПИ, II, 56); пізн. Истрѣ (Шмидт, I, I).

Похідні: 967, и бысть червленъ доброводный Истръ, сирѣчь Дунавъ. Грецы ликовашу

в поляхъ *Истровехъ* (ПСРЛ, XXII, II, 164); 816, прешедше чрезъ *Дунай*... даже до *Истри*, заложили мѣсто *Истринополимъ* (т. ж., 208); б. д., от Скифа правнука Афетова... князяху единого отца дети... им же имена суть: 1. Словень; 2. Рус...; 3. Болгар; 4. Команъ; 5. *Истер* (XVII ст., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет. Ленинградск. сп., 137); *Истрия* (итал. *Istria*, с.-х. *Istra*, д.-рим. *Histria* «край істрів» (Никонов, КТС, 163; LKH, 117).

Як: 1. фракізм з і.-е. *is(ə)-go-s із вставним т між с та г; пор. д.-інд. *iṣṭa-* «сильний, могутній, буйний» (Георгиев, ИСИЯ, 254; Гагкаев, 34); 2. із *eis-g- (Никонов, КТС, 163). О. С.

КАЛИЇСЬ, м., в Галицьк. землі; суч. с. *Калюс* Новоушицьк. р-ну Хм, на р. *Калюс* л. Дністра, він же *Калюсик* (СГУ, 231—232); 1241, Даниль... еха до Бакоты и *Калиоуса* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 793); 1703, *Kalus* (АЮЗР, III, II, 561), з *Kalusa* (т. ж., 572); 1732, в *Kalusie* (АЮЗР, III, III, 37, 39).

Похідні: с. *Каліусик* Виньковецьк. р-ну Хм. Назва темна. Як (безпідставно) від кельт. етноніма *галати* (Браун, I, 173). Можливо, до численн. сл. топонімів на *Кал-* (пор. д.-р. *каль* «бруд»). Л. М.

КАЛЪКА (-и), р. (рр.), в Половецьк. полі; суч. рр. *Кальміус*, вп. в Азовське море і її пр. *Кальчик* (пор. форми мн.); 1224, перебродяся Днѣпръ... идоша 9 дний, и заидоша за *Калакъ* (*калокъ*) рѣку... Мьстиславъ же... сталъ бо бѣ на горѣ надъ рѣкою надъ *Калкомъ* (*калкомъ*)... бѣ бо мѣсто то камянисто (каменисто), и ту... (сътвори) городъ... въ колѣхъ (в кольнихъ, въ кольхѣхъ), и биса... из города того по 3 дни

(1-ша пол. XIII ст., НЛСХС, 218), передоша... рѣкою Днѣпръ... и поидоша в поле Половецкое...

идоша їй дни до рѣкы *Калкы*... Татаром же бѣхавшимъ на прочьне рѣкъ *Калкъ* (*калкѣ*). оустрѣтоша їй... Мьстиславъ же Мьстиславличъ. повесть... перенти. рѣкою *Калкою*... (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 742—743); 1223, Преидоша... Днѣпръ, и поидоша... въ поле Половецкое, и устрѣтоша Татарове... И оттуда же идоша по нихъ 8 дний до рѣкы *Калкы*... на рѣцѣ *Калцѣ* устрѣтоша Татарове Половецкыя полкы и Рускыи. Князь... повесть... перенти... *Калку*... и заидоша за рѣку за *Калку*... на горѣ надъ рѣкою *Калкою* (XV ст., ПСРЛ, I, 1846. Троицк. лет., 218); б. д., в 5 лѣто княжения Юрьева... Татарове... князин Руськыхъ избиша на *Калцѣхъ* (т. ж., 253); 1223, Бысть на *Калкахъ*

брань велика (XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Лет. Авраамки, 49), бысть побоище велико зело на рѣцѣ *Калкъ* (т. ж., 50); 1224, О *Калкахъ*... до *Калъки* (*калки*)... *Калку*... *Калкою* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 69—71); 1380, идеть со вѣстока из Синие орды... Тахтамышъ... противу ему Мамай, и стрѣтшеся на *Калкахъ* (т. ж., 127); 1223, до рѣкы *Калкы* (*калкы*)... на рѣцѣ *Калцѣ*... рѣку *Калку*... за *Калку*... надъ *Калкою* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 131); 1225, на *Калкахъ* (т. ж., 235); 1224, до... *Калкы*... на... *Калцѣ*... *Калку* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 164); XVI—XVII ст., А отъ верхъ... Мюса къ верхъ рѣчкѣ Елкувата... А отъ... Елкуваты къ верхъ рѣчкамъ къ *Каламъ*... по лѣвой сторонѣ той (*Калмиоскiя*) дороги пали в морѣ... А отъ... *Калъ* къ рѣчкѣ къ *Короташу* (*Каратушу*)... а отъ... *Короташа* къ рѣ(ч)кѣ къ Берлу, а отъ той рѣчки къ другой... къ Берлу жъ (КБЧ, 1838, 21—22); 1757, в зимовнику в речке *Кальце* (Голобуцкий, 163); 1775, о забратихъ въ козаковъ куруней Вышестеблѣвского... и Крыльвского... въ рѣчки *Калцѣ* Донского войска... лошадахъ и вещахъ да в козаковъ *Калныболоцкого*... въ Мюсѣ и Пашковского... въ Кримках (Арх. Зап., 144).

Похідні: *Калецьское* побоище (ПСРЛ, II, 1962, с. VIII), о *калкацком* побоищѣ (Тверск. лет.-ц; Халанский, 71), до *Калковѣского* бою (1519 р., ПСРЛ, XVII. Супрасльск. сп., 5), до *Калковского* (*калскаго*) бою (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 17), от *Кальския* рати до Мамаева побоища (т. ж., 333), о *Кальскомъ* бою (ПСРЛ, VII, 224), до *Калкового* бою (XVI—XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Никаноровск. лет., 19), *Калское* побоище (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXXI. Мазуринск. лет.-ц, 38).

Як: 1. р. *Кальміус*, вп. в Азовське море (Ук. ПСРЛ, II, 128); пор. 1793, *Калк* или *Калмиас*; вона ж у: V ст. до н. е. *Λύκος* (?); XV ст., *Калалы* (див.); XVII ст., *Міус*; 1650, *Кольш* (?); 1751, *Каленицъ*; 1784, *Коль Міус*; суч. *Бой* у смт Старобешеве Днц, *Ковш* (так у рибалок м. Жданова) та ін. (СГУ, 232); 2. р. *Калець* (Карамзин, III, 143; СГУ, 232); 3. р. *Кальчик* п. *Кальміуса* (Фоменко, Зв., 40—41; Янко, 68); 4. *Кальміус* і *Кальчик* разом, коли йдеться про *Кал(к)и* (форма мн.; пор.: на *Калцѣхъ*, *Калкахъ*, *Калкохъ*; див. вище).

Як із: 1. тур. (?) *kalka*п «щит» (Эв., Топ. 399) — структурно-семантична неспроможність; 2. тур. (?) *halka* «кільце; ланка; коло; воронка, (лійка)» (Кудряшов, 70) — фонетико-семантична невмотивованість; 3. тюрко-сл. **Калъка* (Аристов, 20) — виведення неясн. з ін. незафіксованого (див. *Калалы*); 4. тюрк. *Kalky* < **Qalqı*, *Kalak* < **Qalag* (**Qalgi* ~ *Qalag*), де **qal* — гунно-булг. «очерет» (із *qas-* + *-aq* — деминутивн. суф.: *Калакъ* «місце, поросле очеретом» (Отін, 9—10); 5. булг. **qasqa*; *s* > *l* як прояв ламбдаїзму (т. ж., 10); 6. калъ «золото» (!) (Нов., Ист., 103); 7. д.-р. *каль* *πῆλες* (Фасмер, II, 169). За Є. С. Отінім, на основі сл.-іран. мовн. контактів як наслідок «уявного перекладу» якогось гідроніма з і.-е. **kel-/kal-* «чорний» (Отін,

12). Розрізнення *Калакъ*, *Калкъ* (*Калокъ*) — наслідок відбиття на сл. ґрунті алан. суф. -ak- і -ak- (-aq-), широко вживан. в антропонімії припонтійськ. написів (т. ж., 15). О. С.

КАМЕНЬЦЬ, м., («городъ», «мѣсто»), в Подільськ. землі; суч. м. *Кам'янець-Подільський* Хм; 1210, идоша вси... в *Каменѣцъ (каменець)* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 728—729), в *Каменець* (т. ж., 729); 1211, Лестько же поа Данила ис *Каменца* (т. ж., 729); 1228, вси Половци и придоша къ *Каменцю*... обьѣсѣдоша *Каменѣцъ* (т. ж., 753); 1238, *Каменѣцъ* взѣ (т. ж., 782); 1262, воеваша окола *Каменца (камена)* (т. ж., 855); 1276, окола *Камене* [переправлено в *каменца*; вар. *камена*.— Л. М.] (т. ж., 874); 1226, и посади Мстиславъ Бело... въ Галичу, а самъ сяде въ *Каменци Подолскомъ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 336); 1232, Данило... Павла... воеводу остави въ *Каменѣцъ* (т. ж., 336); 1241, поиде... Батій на землю Волинскую и Подолскую... до *Каменца Подолского* (т. ж., 339); 1474, прійдоша Татаре на Подолу, идѣже окола *Каменца*, Галича, Дунайца, Глинянѣ, Збаража, Голыхъ горь... (т. ж., 359); 1509, Богданъ Стефановичъ, воевода Волоскій... прійде на Подоле и хотѣ взяти *Каменець* (т. ж., 365). У лит. хр.: б. д., Корнятовичи пришли в

Подолскоую землю... и... кдѣ ннѣ *Каменское* мѣсто лежитъ. и... город моуровали *Каменець*. а ис того вси Подолские города оумоуровали (4519 р., ПСРЛ, XVII. Зл.-р. лет.-и. Супрасльск. сп., 82), гдѣ тепер *Каменецкое* мѣсто лѣжит... змоуровали *Каменець* (т. ж.; Сп. графа Красинского, 171); 1332, Корнятовичи... над рѣкою Смотрицею... где теперъ *Каменець Подольский*... збудовали замок и мѣстце славное *Каменець Подольский* от *каменя, скалы*, от Хотѣня замку волоского пограничного и от Днѣстра рѣки миль двѣ (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 44); 1351, У князѣ велики Оlgird perwoie pryszot ko Brastawlu u, wynemszy Brastawlu, pryszot ko Sokolcu, u Sokolec wynial, u pryszot ko Kamencu в посцу, у *Kamensa dobyt* (XVII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Быховца, 139); 1401, *Каменець Подольский* (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 72); 1440, и в замки тыи вшедши в *Каменець* в Смотрич, в Скалу и Чирвоный Город (т. ж., 82); 1480, окола *Каменца*, Житомира, Кузмина, Животова и Володимира (т. ж., 90); 1699, Krol... August Wtory odebral od turka Kamieniec Podolski (т. ж., Лет. Панцирного и Аверки, 197); 1404, *Каменець* (ССУМ, I, 468); 1649, *Камянца Подолского* (Самовидец, 19); 1652, под *Камянцемъ Подольскимъ* (т. ж., 32); 1672, под *Камянцемъ*... з *Камянця* (т. ж., 144); 1693, pod Kamieniec (Величко, III, 196); 1697, Kamienca Podolskiego (т. ж., 461); 1734, turrin castri Camencensis Podoliae (АЮЗР, III, III, 62), Kamieniec (т. ж., 85); 1738, do fortacy Kamienieckiey (т. ж., 286); 1747, w Kamieicy (т. ж., 379); XIX ст., Kamieniec, Kamieniec Podolski, Camencia, Camencium, Camencium (SG, III, 748); фолькл.: Подъ *Камянцемъ* подъ *Подольскимъ* Стоить Турокъ съ своимъ войскомъ (Гол., Нар., II, 563). Як таке, що існу-

вало в античні часи; во с ж *Klepidava* i *Petridava* на карті Птолемея (II ст. н. е.) (SG, III, 748; Середонин, 62) та (на тій же карті) *Καρροδοῦνον* на Дністрі (Браун, I, 207); пор.: кельт. саго «скеля, камінь» i дп «фортеця» (Никонов, КТС, 171), лат. ретга «скеля, камінь».

Помилк. як «подільськ.» *Кам'янець* (Ук. ПСРЛ, II, 129); 1196, пожгоша вольсть Романовоу. окола *Каменца* (ПСРЛ, II, 1962, 698); 1235, Придоша Галичане на *Каменець*. и вси Болоховський кнѣзи с ними... поидоша ко *Каменцю* (т. ж., 774) та ін., що стосуються волинськ. *Кам'янця* (Гуменюк, 136). Як *Кам'янець Волинський* — суч. м-ко *Кам'янка* на л. б. Случі, що довго вносило плугатину в наук. локалізацію багатьох назв цієї ч. Русі. Вважаючи, що майже всі вказівки на *Кам'янець* стосуються суч. *Кам'янця-Подільського*, между Волині опускали далеко на пд. й захоплювали значну ч. середн. течії Дністра. Тепер розрізняють як існуючі одночасно: *Кам'янець Лосненський*, *Кам'янець* в околиці Кобриня, *Кам'янець Каширський* та, нарешті, *Кам'янець* на Случі (Андрияшев, 73—74). Пор.: 1433, *Каменець (Волинський)*, *Каменець (Литовський)*, м. в кол. Берестейск. землі (ССУМ, I, 468; Нов., II, 289); 1446, *Каменець*, маоток у Віленск. воеводстві (ССУМ, I, 468; див. ще SG, III, 764—766).

Димінутив на -и(ь) від д.-р. іменника *камень*; указує на місц. природні особливості. Л. М.

КАМЕНЬЦЬ ИЗАСЛАВЛЬ, м. («градъ»), у Волинськ. землі (Барс., 87); можливо, суч. м. *Камінь-Каширський*, райцентр Вл; 1240, И приде [Батий.— А. К.] *Каменцю Изаславлю* взѣтъ А (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 786), приде *Каменцю граду Изяславлю*, и взя его (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 145), Пришедъ х *Каменцю Изяславлю* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 159).

Складена назва: віданепятивн. (в основі іменник *камень*) димінутив на -и(ь) + посесив на *-j (ь) від д.-р. ім. *Изаславъ*. А. К.

Якщо це не два різні. пос.: *Каменьць* (див.) та *Изаславль* (див.). В. ред.

КАНЕВЬ, м. («Городъ», «градъ»), в Київськ. землі, на п. б. Дніпра; суч. м. *Канів* Чрк; як: 1 з XI ст., за Києво-Печерськ. патериком (КПП, 10); 2. вперше під 1144 р. (Ляск., 9, вин. 9); 1149, Изаславъ же перебрѣде на *Каневъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 322); 1150, Изаславу

же сѣдшу в *Кыѣвъ*... посла сѣна своєго Мстислава в *Каневъ* (т. ж., 326); 1155, Иде Гюрги... противу Половцемъ. г *Каневу* (т. ж., 345); 1186, а кнѣзь Стославъ... выступиша г *Каневу* (т. ж., 399); 1149, Изаславъ... перебрѣде на *Каневъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 382—383), Гюрги... посади... Глѣба в *Каневъ* (т. ж., 384); 1150, в *Каневъ* (т. ж., 398); 1155, иде Гюрги на снемъ противу Половцемъ *Каневу* (т. ж., 479—480); 1158, Изаславъ иде къ *Каневу* (т. ж., 490); 1163, (Ростиславъ). възвороти всѣ города Мстиславу Торьскыи и Бѣльгородъ. а за Трьполь да ему *Каневъ* (т. ж., 521); 1168, оу *Канева* (т. ж., 528); 1170, и постиже вѣсть Мсти-

слава за *Каневомъ* (т. ж., 539), оу *Канева* (т. ж., 541); 1190, *Столс* же *ѡтолъ* еха Киевоу. ѡста-
вивъ сна своего *Глѣба* в *Каневѣ* (т. ж., 672);

1192, *Кназь* *Столс*авъ... *сто*яща оу *Канева* (т. ж., 673); 1193, *сна*стасѧ в *Каневѣ*... и приведе. *Итолъ*гнѧ. и *Акоуша* к собѣ в *Каневѣ*. а *Боурчеви*чи *приѣхаша* по оной сторонѣ *Днѣпра*. *противоу* *Коневоу* (т. ж., 675); 1195, *Всеволодъ* бо *просѧ*ше оу него. *Торцького* *Трепола* *Корьсоуна*. *Богоуславѧ*. *Канева* (т. ж., 683); 1150, въ *Каневѣ* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 48); 1155, *придоша* *Половци* къ *Каневу* (т. ж., 63); 1157. ко *Каневу* (т. ж., 66); 1163, *Ростиславъ* же *возврати* всѣ *города* *Мстиславу*..., а за *Треполь* да *ему* *Каневѣ* (т. ж., 77); 1167, у *Канева* (т. ж., 79); 1186, къ *Каневу* (т. ж., 99); 1196, се, *брате*, *волость* *предѣ* тобою, *еяже* еси *хотѣлъ*, 5 *градовъ*, *Торцьскыи*, *Корсунъ*, *Богуславъ*, *Треполь*, *Каневѣ* (т. ж., 103), на *Днѣпрѣ* *Каневѣ* (т. ж., 240), *Каневѣ* (НЛ, I, 475); 1245, *Каневѣ* (*Плано* *Карпини*, 45); 1321, *Каневѣ* (Л. лит., 15—16); 1537, 1552, *Каневѣ* (АЮЗР, VIII, V, 4; АЮЗР, III, I, 3; АЮЗР, VII, I, 96); 1565, *Капиовѧ* (Ляск., ИКА, 7); 1591, *Каневѣ* (АЮЗР, I, VI, 86); XVI ст., *Капиов* (Ляск., ИКА, 8, 25); XVI—XVIII ст., *Каневѣ* (АЮЗР, III, III, 633; *Самовидецъ*, 66; *Величко*, II, 27; АЮЗР, I, III, 595); XVIII ст., *Капиовѣ* (*Корол.*, 197).

Похідні: 1154, і *послаша* *Киане* *еппа* *Демьяна* *Каневскаго* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 476); XV ст., *воить* *каневскыи* (ССМ, I, 469), *староста* *Каневскыи* (АЮЗР, I, VI, 30); 1552, *замок* *Каневскыи* (АЮЗР, VII, I, 91); 1585, *старство* *Каневское* (АЮЗР, VIII, V, 241); 1977, р. *Каніівка* п. *Дніпра* (МЕ) в м. *Кансві* у вар.: 1594, *Каневка* (МЮР, I, 162); *Каневка* (КБЧ, 107; Ляск., 9; 1795, *Есипов*, 245; *Щекатов*, III, 290; *Машт.*, Дн., 53) і 1789, *Капиówka* (АЮЗР, VII, III, 296). *Пор.* ще: *кол.* х. *Каневскыи* *Городнянск.* *пов.* *Чернігівск.* *губ.* (СНМ Чрг, 48), *ліс* *Каневщина* в с. *Бубнівська* *Слобідка* *Золотоніск.* *р-ну* *Чрк* (ОКІМ), *оз.* *Каніж* у *заплави* *Великої* *Висі* *бас.* *Пд.* *Бугу* (*Швецъ*, ГПУ, 94), *д.* *Каничи* *Костоковицъ*. *р-ну* *Могилівск.* *обл.* *БРСР* (АТДБ, 187), *Сандавія* (Rozwadowski, II, 212—214) тощо.

Як *від*: 1. *тюрк.* *кан* «хан» — *мовляв*, на *переправі* *через* *Дніпро* *сидів* *тат.* *хан* (*кан*), *звідки* *первинне* **Кановѣ* «ханів» (*перевіз*) (*Тихомиров*, 302); *вар.*: *після* *навали* *орд* *Батия* (1240 р.) *протягом* 80 *років* м. *було* *під* *наглядом* *баскаків*, *або* *ханів*, *які* *жили* в *м-ку* *Хановѣ*, *пізн.* *Каневѣ* (*Самойлов*, II); 2. *тюрк.* *етноніма* (*назви* *роду*) *Кан*; *пор.* *Кана*, *р.* в *Сибіру* (*Аристов*, 346); 3. *тат.* *Кан-эви* «*дім* *крові*» (Sękowski, II, 303), «*місце* *крові*» — в *зв'язку* з *нескінченн.* *війнами* в *цій* *місцевості* (Ляск., 9); 4. *сл.* *назви* *птаха* *капа*, *капуа*, *що* *стала* *особовим* *ім.* (Smilauer, 484); 5. *сл.* *антропоніма*; *пор.* *рос.* *Кан(ь)*; *чес.* *Капін*, *Капісе*; *польск.* *Капиów* (*Никонов*, КТС, 173; *Роспонд*, Стр., 69), *похідн.* *від* **Канимирѣ* (*польск.* *Капимир*) (*М-во*, 1981, № 2), *що* *ймовірініше*. 1. *Ж.*

КАНЕВЬСКАЯ, ц., в м. *Каневі* *Київськ.* *землі*, *суч.* м. *Канів* *Чрк*, *вона* *ж* *Свато*го *Геор-*

гия (*див.*); 1144, *заложена* *бы* *црки* *Каневьскаа* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. *Лавр.* *лет.*, 312), *Каневьскаа* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. *Ипат.* *лет.*, 317).

Релятив на *-ьск-* *від* *ойконіма* *Каневѣ* (*див.*). 1. *Ж.*

КАНИНЪ, *ур.* (*стр.*, *поле*) (*Насонов*, 225), на *р.* *Десні* (*Барс.*, 89), у *Чернігівськ.* *землі*; *як* *руч.* *під* *Черніговом* (*Ук.* ПСРЛ, II, 130), *р.* *пр.* *Десни* *чи* *Стрижня* *біля* *м.* *Чернігова*, *десъ* у *р-ні* *суч.* *Бобровиці*, *або* *Юр'ївського*; *як* *р.* *Свинь* (*Насонов*, 225) *або* *між* *р.* *Свинь* і *м.* *Гричевѣ* (*див.*), *бл.* *до* *Чернігова* (*Сл.* *СОПИ*, II, 177); 1152, *поидоша* к *Чернигову* и *перешедше* *Сновъ*. и *сташа* оу *Гуричева* *близь* *города*. *перешедше* *Канинѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. *Лавр.* *лет.*, 338).

Як *посесив* на *-ин-* *із* *тюрк.* *канъ*, *д.-р.* *ханъ* (*Тихомиров*, 302; *Фасмер*, II, 177; IV, 221); *пор.* м. *Каневѣ* (*див.*), *польск.* *Капиów* (*Роспонд*, Стр., 69). *Імовірініше*, *від* *д.-р.* *ім.* *Кана*; *сюди* *ж* *чес.* *Капа*, *Капé*, *похідн.* *від* *назви* *птаха* (*Svoboda*, 196). *Пор.*: *Бориса* *же* *Вячеславича* *слава* на *судъ* *приведе*, и на *Канину* *зелену* *папелому* *постла* за *обиду* *Олгову* (*Сл.* *СОПИ*, II, 176), а *також*: *р.* *Канина* (*Болгарія*), *мм.* *Канина* (*Албанія*, *Македонія*) (т. ж., III, 77). А. К.

КАПИЧЬ, *язичницьк.* *храм*, на *перехресті* *доріг* *побл.* *суч.* *вул.* *Мельникова* *й* *Лук'янівськ.* *ринку*; *як*: 1. *побл.* *давн.* *Києва* (*Ук.* ПСРЛ, II, 130); 2. *ур.* *пд.-зх.* *Кирилівськ.* *м-ря* (*Сементовскыи*, *Києв.*, 229); 3. с. *Капиці* *пн.* *Києва* (*Барсов*, 123); 4. *святилище* на *Лисій* *горі*, *вона* *ж* *як* *Хоревциѧ* (*див.*) (*Рыбаков* — *ВИ*, 1980, № 5, 42), 980, *стоґаше* *Володимирѣ* *обриѧсѧ* на *Дорогожичи* *межю* *Дорогожичемъ* и *Капичемъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. *Лавр.* *лет.*, 76), *межи* *Дорогожичемъ* и *Капичемъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. *Ипат.* *лет.*, 64), *Дорогожичемъ* и *Капичемъ* (НЛ, I, 126), *Дорогожечемъ* и *Капичемъ* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. *Новгородск.* 4-я *лет.*, 44); 980, *Дорогожечемъ* и *Капичемъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. *Воскр.* *лет.*, 292); *пор.*: 1720, *земля* *Капиць* *або* *Копиць* (*АВАК*, III, 100, 126); 1871, *Капыловѣ* (*Сементовскыи*, *Києв*, 229).

Як *від* *кар-*; *пор.* *польск.* *карає*, *карпа*; *рос.* *кап* (*звідки* *капати* «*крапати*») «*наріст* на *дереві*» *до* **каріє* (*Роспонд*, Стр., 17; *Роспонд*, *Miscellanea*, 29). *Імовірініше*, *той* *же* *корінь*, *що* *й* у *ст.-сл.* *КАПЬ* «*видіння*, *привид*; *статуя*, *зображення*», *КАПНШТЕ* «*язичницький* *храм*» (*Фасмер*, II, 185). 1. *Ж.*

Можливо, *семантичним* *способом* *від* *антропоніма* *Капиць* (*пор.* *пізн.* с. *Капичи*), *утвореного* *за* *допомогою* *суф.* *-ичъ* *від* *Капъ* < *капъ* (*пор.* *д.-р.* *капъ* «*капище*; *образ*, *зображення*; *вмістилище*; «*одиниця* *ваги*»; *Срезневскыи*, I, 1195—1196) // *Капѣ* < *капѣ*; *пор.* *д.-р.* *посохъ* *каповыи* (т. ж., 1195). В. *ред.*

КАПАЛЫ, *р.* («*р'єка*»), в *Половецьк.* *полі*; *тепер* *не* *простежується*; *як* *р.* *Берда*, *вп.* в *Азовське* *море* (*Отів*, 32—33); 1185 р., *во* *днь* *стго*

воскрини^са. наведе на на Г^с гнѣвъ свои. в радости мѣсто наведе на ны плачъ и во веселье мѣсто. желю на рѣцѣ *Каалы* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 642—643), *Каалы* (т. ж., 1843, 131); б. д., Ту ся копѣмъ приламати, ту ся саблямъ потручати о шеломы Половецкыя, на рѣцѣ, на Каалѣ, у Дону Великого... на брезѣ быстрой *Каалы* (Сл. СОПИ, II, 179); (Игорь) погрузи жиръ во днѣ *Каалы* рѣкы Половецкыя... На рѣцѣ на *Каалѣ*... Сь тоя же *Каалы* Святоплѣхъ полелѣя отца своего междо Угорьскими иноходцы ко святѣи кѣ Києву (т. ж.); 1380, От него же (Сима) родися хиновя поганые бусормановя. Тѣ бо на рѣкѣ *Каалѣ* одолѣша родъ Афѣтов (т. ж.); XVI ст., И не токмо кони русскихъ сынов во Азии с текущихъ рекъ напишася, с Танаиса и *Куалы* и з прочихъ, но и грады тамо поставиша (Рыбаков, СОПИ, 30), Та измайилтескимъ языкомъ *Куала* пишется, а по-славенски — *Медведица* (т. ж.)

Як: 1. р. *Кальміус*, вона ж *Калѣка* (див.), нібито з **Калѣка* (Аристов, 20), що неможливо фонетико-акцентуаційно; 2. зал. станція (?) *Каля* в р-ні Ростова-на-Дону — фантаст. далеко (Отін, 26—27); 3. р. *Калали* (вона ж *Калала*) — відсутність етимологічн. відповідності; 4. рр. (*Суха*) *Кам'янка*, *Айдар*, *Бистра* бас. Сіверськ. Діниця — непереконливість історико-лінгво-географічн. аргументації; 5. рр. *Мокрі* і *Сухі Яли* < **Сухали* < **су* *Каля* — позиційна та етномовна невмотивованість (т. ж., 27—30; Кудряшов, 51, 73); 6. рр. *Кагальніки*: а) пр. Дону вище гирла р. Сіверськ. Донець, б) вп. в Азовське море біля гирла Дону, в) (вона ж *Кагамлік*) у р-ні м. Кременчук Пл; 7. р. *Макатиха* бас. Сіверськ. Діниця (Кудряшов, 48, 70—73, 144); 8. р. *Сюбріли* (див.) як *Сюурли* = *Каала* (Рыбаков, СОПИ, 9), а всі попередні етимології сумнівні (т. ж., 222), бо, гадають, *Каала* (< **Каалы*) є не власним, а символічн. ім., похідн. від д.-р. *каяти* «судити, осуджувати», «жаліти, оплакувати, причитати, ганити, співчувати»; «хаяти», «лаяти, корити» тощо (Сл. СОПИ, II, 179—181), а «на рѣцѣ *Каалы*» означає «на ріці *каяттѣ*»; *Каала* // *Каала* — «Жаль-ріка», «ріка смерті, туги, скорботи», «гибле місце»; за допомогою суф. -л(а) «для позначення місця» — за аналогією до *Вісла*, *Сѣла* (див.), *Ворскла* (див. *Вѣрськѣль*), *Сисола* (т. ж., 180); 8. кипчакь. *каалы* (qajaly) «туга»; паронімічне зближення д.-р. *каяти* з половецьк. *каалы* «туга» — «річка туги, жалю, загибелі» — «незалежно від її реального найменування» (Рыбаков, СОПИ, 223—224). З цим не погоджується Є. С. Отін, бо це, на його думку, був би єдиний тюркізм «Слова» з абстрактним значенням і, мабуть, єдиний д.-р. топонім, виникл. завдяки каламбур (Отін, 37). Не можна виводити чисто куман. назву половецьк. р. *Каалы* («скеляста») з д.-р. *каяти* (т. ж.); пор.: тюрк. qaja-lyu, чаг. qaja-liq; алт., тел. qaja-lū; шор., леб., сар. gaja-lyu «скелястий» від qaja «скеля»; повна відсутність кінців. ү, характерн. для ряду тюрк. мов, зокрема для половецьк.: qaja-ly, qaja-lū // qaja-lū.

Хібно з **qaj-ly* від qoγ «різновид очерету» чи із **qaj-jaly* («річка» із слизькими берегами), бо qaj- є дієслівн. назвою, а -jaly — нове крим.-тур. запозичення з гр. ὑαλός «морський берег, пляж» (Менгес, 100—102). За Є. С. Отіним, р. *Берда*, пр. Азовськ. моря, вона ж *Велика* (*Большая* і *Сухая*) *Берда*, *Берды*, -о, -ын-ка, -янская, -инская р., *Буда* і под., а також (XVIII ст.) *Каалы* *Бертъ* (СГУ, 39) — гіпотетична *Каала* чи одна з *Каал*, точніше, — найбільша з *Каал*, що утворюють надазовськ. «каалський» ареал; сюди ж гідроніми *Ка(я)лга*, *Каля* *Кулак*; *Каляшан*, вона ж *Каалы* *Джунюшан*; *Каляликула(к)*; *Берди* *Каалы*, або *Берди* *Алі*, тощо (Отін, 32—33). О. С.

КЛОВЬ, ур., в давн. Києві, між Лядськими воротами й с. Берестовим пд. міста (Ук. ПСРЛ, II, 147); прибл. між поч. суч. вул. Хрещатик і парком Слави, де містився *Кловський* м-р і значн. житловий р-н (Толочко, ДК, 92—93); *Кловська* височина (пізн. Липки) відділялася від давн. Угорського ур. *Кловський* яр (Петров, 89); 1108, кончаша верхъ стѣна Бца на *Кловѣ* за-

ложенъи Стефано игумено Печерьскы (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 283); 1151, а Кооуе-ве и Торчи. и Печенѣзи. тоуда сташа ѿ Золоты воротъ по тѣмъ ѿгородомъ до Ладьскихъ воротъ. а ѿтолѣ оли и до *Клова* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 428).

Похідні: 1115, Григорин стго Андрѣя Петрѣ *Кловьскыи* (т. ж., 280); руч. *Клов* л. Либеді п. Дніпра; вар.: *Кловской* (Фунд., 334), *Кловскій* (Бошно), *Кловъ* (ІПК, 1894), *Клов* (Толочко, 41).

Як із: 1. прасл. **kъlv* «кусок дерева, колоди, спляного пня»; пор. польськ. kłо «вирубка, де стирчить багато пнів», kiel «кусок дерева, чурбан, палиця», звідки Kielno, Kielce, слован. Kelca (Роспонд, Стр., 25; Роспонд, Miscellanea, 30); формант -ов- мав також топогр., а не тільки посесивну функцію (Роспонд, Стр., 14); 2. і.-е.

**kloj-* «чистити, омивати» (Дригалкін — М-во, 1971, № 6, 29—31); 3. і.-е. **kleu-* «слухати — звучати»; пор.: лит. рр. Klovurė, Klova, Klovias, а також klausyti «слухати» (Стрижак — М-во, 1972, № 1, 83). І. Ж.

КОБЪДЪ, м., в Болохівськ. землі; тепер не простежується; 1241, и поима грады ихъ. Деревнѣхъ Гоубинѣ и *Кободѣ*. Коудинѣ городѣхъ. Божьскыи Дадьковѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 792); пор. о-в *Кобучь* у Волинськ. землі (ССУМ, I, 483).

Як із половецьк. *Коб-орт* «нерівний, хвилястий, мов би пересічений» (Молчановський, 117). Л. М.

КОЗАРЕ, колонія *хозарів*, побл. гирла р. Почайни в давн. Києві; як: 1. пізн. Біскупська вул. в Плоскій ч. м. (Петров, 47); 2. вар. *Козаря* бесѣда (ПСРЛ, XXV, 435; ук.); 945, а хѣланую Русь водиша ротѣ. в цркви стго Ильи. *даже* естъ надъ ручаѣмъ конѣцъ. Пасынѣмъ бесѣды. и *Козарѣ*

(1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 54), надъ руцѣмъ. коньць. Пасынчѣ бѣсѣды. и *Козаре* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 42); 944, надъ Роучаємъ, конецъ Пасынчи бѣсѣды, и *Козарѣ* (ПСРЛ, XXVII. Сокр. летоп. св. 1493 г., 184); 945, надъ руцаємъ, конецъ Пасынча бѣсѣды и *Козары* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. I-я лет., 31), пасынчѣ бѣсѣды и *Козары* (XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Летоп. Авраамки, 230), конецъ Пасынча бѣсѣды и *Козары* (XVI ст., ПСРЛ, XXIV, 19—20); 944, Пасынчи бѣсѣды, *Козары* (т. с., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 55); 945, Пасынча бѣсѣды и *Козары* (т. с., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 282), Пасынча бѣсѣды и *Козары* (к. XVIII ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 350).

Семантичним способом (*pluralia tantum*) від етноніма *козар* «хозар» (див. *Жидове*); як указівка на кол. перебування *козар* у Києві (Петров, 4; Стрижак, ПГН, 59) та існування кварталу, населеного *козарськими* купцями (Довнар-Запольський, 60). Імовірноше, *козарська* торговельна колонія, яка в серед. XII ст. вже не існувала, про що свідчить пізн. *Тѣрова* (див.) божниця в цій місцевості (Железняк — Мов-во, 1980, № 3, 16). I. Ж.

КОЛОДАЖЪНЫИ, м. («городъ», «градъ»), на р. Случ Волинськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 150); суч. с. *Колодажне* (Теодорович, I, 221) Дзержинськ. р-ну Жт; 1240, поиде самъ [Батий. — А. К.] Володимероу и приде к... *Колодажъноу* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 786), *Колодажну* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 131), к граду *Колодажну* (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Холмогорск. лет., 77); 1241, к городу *Колодезну* (XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 26); 1240, к городу *ко Лодяжну* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 145), *Коложджяну* (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Симеоновск. лет., 54); 1241, к граду *ко Лодяжну* (т. с., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 339).

Ад'ектив на -ън- від д.-р. *колодажъ* (пор.: рос. *колодец*, укр. *колодязь* «джерело») (Фасмер, II, 293); флексію оформлено залежно від грам. роду й часу побутування назви; пор.: *Колодажно*, *Колодажне* (Роспонд, Стр., 77; Борек, 110); форма *Лодяжънъ* є помилк. (початк. *Ко-* отожнено з прийменником *ко*). А. К.

КОЛОМЫИ, м., в Галицк. землі; суч. *Коломия* I.-Ф.; 1240, Доброславоу же рекшоу. вдахъ има *Коломыю*... держать сию *Коломыю* на роздаване оружьникомъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 790); б. д. у «Сп. русьск. міст») *Коломия* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240), за Галичомъ подъ *Коломією* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 359); 1486, у przyszodszy do hranicy wotloskoy polożysia w meste zowomym Kotomyia. Stefan że, wojewoda wotloski... przyjechał do Kotomyi (т. с., ПСРЛ, XXXII. Хр. Быховца, 163); 1489, панов теж полских и литовских велми много до *Коломыи* притягнули (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 93); 1531, Петрило, воевода волоский... Снятин, *Коломыю*, Тисменицу, Отенѣю и иншиє мѣстечка и волости аж до Галич звоевал (т. ж., 107); 1395, *Коломыа*, замок у Галицк. землі (ССУМ, I, 491).

Похідні і споріднені: 1240, а *Коломыискою* соль (*коломыискою*) блочуите на ма (ПСРЛ, II, 1962, 789); у XIV ст.: *Коломыиский*, *Коломыиски*, *Коломыски* (1398, ССУМ, I, 491). В м. *Коломий* зафіксовано два потоки — л. пр. Пруту: *Kotomyjka* і *Kotomyjski* (SG, IV, 286); пор. також: рр. *Коломийка* л. Бистрий л. Дністра (СГУ, 264) (у кол. Ушицьк. пов.); л. Тлумачика л. Пруту л. Дунаю (КРУ, 24); стр. *Котомуйка* витік Калосу л. Дністра (SG, III, 710; IV, 286); с. *Kotomujówka* в кол. Вінницьк. пов. (т. ж.); сс. в Польщі: *Kotomyja* і *Kotomyjka* Ломжинськ. пов. (т. ж., 283), *Kotomia* — Вроцлавськ. (т. ж., 282).

Як від: I. д.-р. *коломыа*, пор. укр. діал. *коломия* в значенні «глибокий вибір, наповнений водою» (Гринченко, II, 271; Гумецька, 39); 2. словосп. «коло + Мия», де «Мия» — 2-га (?) назва р. Прут, яку, мовляв, засвідчує польськ. поет 2-ї пол. XIX ст. В. Поль (SG, IV, 283; Гумецька, 39; Никонов, КТС, 200; Роспонд, Стр., 78). Зважаючи на невідповідність свідчення і нетиповість подібних утворень для сх.-сл. топонімів, їх слід поставити під сумнів. І. М.

Як із: I. герм., пор.: *целом*, *холм*; *Шоломия*, *Коломия* (Свенцицкий, 17); 2. романськ., пор. рум. *сїлтеа* «верх, горб» (Кордуба, 7). В. ред.

КОПЫРЕВЪ, посад («коньць»), у Києві; за зх. воротами вздовж гірськ. виступів у напрямі Глибочицьк. узвозу, охоплюючи р-н суч. вул. Обсерваторної, садибу Художн. ін-ту та Кудрявські схили; прибл. 40 га (Толочко, КК, 84); як на горі з пізн. назвою Вздихальниця (тепер Андріївська; КС, 1884, № 9, 243—250); 1202, и ѿтвориша юму Кыяне ворота Подольская в *Копыревъ* конци (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр.

лет., 417); 1121, заложи цркви стго Ивана. въ *Копыревъ* конци (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 286); 1140, ста [Всеволод Ольгович. — I. Ж.]... в *Копыревъ* конци. и нача зажигати дворы иже соуть предъ городомъ. в *Копыревъ* конци (т. ж., 302); 1150, Стославъ Олговичъ. перенесе мощи брата свего Игоря. ѿ стго Семена ис *Копырева* конца. в Черниговъ (т. ж., 408); 1162,

посла в манастирь. къ стго Семену еже есть. в *Копыревъ* конци (т. ж., 518); 1121, в *Копыревъ* конци (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 28); 1160, И повелѣша Ростиславъ и Мѣстиславъ взяти тѣло его и нести в манастирь къ святому Симиону, иже есть в *Копыревъ* конци (т. ж., 71); 1202, ворота Подольская в *Копыревъ* конци (т. ж., 100); 1201, врата Подольская въ *Копыревъ* концъ (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, X. Патриарш. лет., 34); 1202, въ *Копыреве* концъ (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 142); 1121, въ *Копыревъ* концъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 25, 32); 1150, 1202, въ *Копыревъ* (т. ж., 75, 107); 1559, *Кудрявецъ* (Чт. ОНЛ, 1893, VII, 45); 1699, дол. *Кудравецъ* (УАЗ, 1926, I, 29), *Копцы* (?) (Лашкарев, 18).

Пор.: 1685, пустош *Копырєва* в Новгородськ. землі (Иванов, 156).

Як від *копати*: мовляв, верхня ч. *Копирєво* кінця була *прокопана* (Петров, 23). Імовірни-

ше, посесив на -ев- від фінно-угор. *Копырѣ*; пор. ст.-рос. (1550 р.) *Копыря* (Веселовский, 154); 2-га пол. XVI ст., Іванко *Копыревъ* у пн.-сх. Росії (Туп., 642); 1738, архангелогородець Іван *Копырин* (ПСРЛ, XXXIII. Двинск. лет.-ц, 211). Див. ще: Железняк — М-во, 1980, № 3, 19—21. І. Ж.

КОРАНЬ, ур. (Ук. ПСРЛ, II, 155); як: 1. пос. (Мавродин, 20); 2. місцевість («место») (Соловьев, I, 430) чи 3. «колосьна... штучна стародавня водойма» (ЛВП, 32) в Переяславськ. землі; тепер бол., стр., або «висохла» р., *Карань* (п. Трубежа л. Дніпра) з однойменн. с. перейменован. на *Трубайлівку* від *Трубайло* «Трубіж» (Переяслав-Хмельницьк. р-ну Кв); 1139, и стожише Всеволодъ на Днѣпрѣ. и посла Стослава... к Переяславлю... и оустрѣтоша и Аньдрѣва дружина. и бишася с ними... и го-

ниша по ни до *Коранѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 307—308), *Коранѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 305), до *Коряня* (XV—XVI ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. 1-я лет., 163), *Коранѣ* (1-а трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 35); 1139, до *Каранѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 32); 1455, р. Караї (Zg. dz., XXII, 577); 1604, nad błotem Karaniem (т. ж., XXI, 479); 1618, błoto Karany (т. ж., 208); 1765, х. *Каран* (ГО, 55), пізн. с. *Каранѣ* або с-це *Коранѣ* (Андріяшев, 8), на р. *Курань* (т. ж.). Суч. с. й р. *Каган*, точніше, бол. (з іржав. чи зеленкуват. водою).

Похідні: прізви. (у м. Києві) *Каранський*; мешканці кол. с *Карань* — *караньці*; ур. *Закарань* у бас. р. *Карань* і под.

Як від: 1. (нар.-етимол.) сл. *карати* (ОАИМ); 2. тюрк. (разом з назвами *Каратуйль*, *Баршиівка*, *Кучаків*, *Гайшин* тощо; Zg. dz., XXII, 169), «чорна річка» (від *кара* «чорний») (Стороженко, Оч., 203); пор. ще тюрк. *каран* «темний», «темнота» (Радлов, II, 155) і вар. *Каран(ъ)*, який є, очевидно, графічн. помилк.; тюрк. мови віддають перевагу для називання «темних» водотоків утворенням типу *Карасу* (суч. *Карасівки*, *Велика й Мала*, в *Криму*), *Карансу* (КРУ, 131, 135); з тюрко-сл. *каран* + *-j(ь) (пор. етнонім *каран* «каранці») (Радлов, II, 155) — бінарна опозиція до *Каратуйль*; пор.: р. *Каратуйль* л., а *Карань* п. пр. Трубежа (Маркевич, 454; КРУ, 101); сс. *Велика й Мала Каратуйль* Переяслав-Хмельницьк. р-ну (АТПУ — 1969, I, 191), у яких вбачали сліди перебування літоп. *чорних клобуки* або «каратуйль» (пор. ще тюрк. рід XVIII ст. в Башкирії *каратаулы*), тобто «чорних шапок» (Стороженко, Тюрки, 285), нібито засновників (назвдаців?) *Карані* (Стороженко, Оч., 203); словотвірною-акцентуаційно пор. назву с. *Таїдань*, утворену за допомогою аф. -'ан' від тюрк. *таш* «каміння» і належну також до Переяслав-Хмельницьк. р-ну Кв. Однак давні літоп. фіксації, крім однієї, найпізн., не знають голосного а в 1-му складі назви (пор. *Корань*, *Коронь*, до *Коряня*), де він з'являється лише в пам'ятках XV—XVI ст. (Коган — до *Каранѣ*). За В. М. Брахновим, *Корань* (пор. попл. пос.

Березань Баринівськ. р-ну Кв) від **корѣ* «дерев», відповідно до збірн. д.-р. *корѣ* — той же корінь, що й у слові *осо-корѣ* «осокір» (ВМБ, 43), *кора* (Срезневский, I, 1293), *корінь* (Фасмер, II, 344), звідки назви рр. *Корень*, *Коренева* (Машт., Дн., 255), *Корнева* (?), *Корнівка*, *Корнянка* тощо. Залишається відкритою можливість субстратн. основи; пор.: *корѣ* «річище» (Мурзаєв, 116), хант. *кор* «болото» (Калинина, 120). О. С.

КОРОСТЬНЬ, м. («градъ», «городъ») Деревлянськ. землі; суч. *Коростень*, райцентр Жт, на р. Уж п. Прип'яті; як с. *Іскорость* (Барс., 82) *Коростенського* р-ну Жт; 945, и не послуша ихъ Игорьъ. и вышедше изъ града *Изъкорѣсть-*

на... и погребенъ бы Игорьъ. [и] есть могила его оу *Искорѣстьнѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55); 946, *Ольга* же устремиса съ снмъ своимъ (на *Искоростѣнь* градъ) (т. ж., 58); 945, из города. *Искоростѣнѣ* проти Древляне...

и погребенъ бы Игорьъ. и есть могила его оу *Искоростина* города. в Деревѣхъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 43); 946, на *Искоростѣнь* (т. ж., 46); 945, из града ис *Коростеня* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 351), на *Коростень* град (т. ж., 352), из града ис *Коростѣня* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Аврами, 231), изъ града *Коростѣнѣ* (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 6; XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 283); 913, погребенъ быс оу Коростенѣ (XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 8), изъ града *Коростеня* (ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 55); 946, на *Искоростень* (т. ж., 57), из града *Искоростѣня* (XVII ст., ПСРЛ, XXVII, 185), из града ис *Коросня*... у *Коростеля* града (т. с., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 18).

Як від: 1. від власного сканд. ім. **Искоростѣнь* (шв. -sten) (А. Соболевский, РФВ, № 64, 179); 2. д.-сканд. апелятива skarfr «скеля» (?) (Фасмер, II, 140); 3. д.-р. *корост* < прасл. *korst- з преф. *Изъ- (Ись-)*; пор.: польськ. krosta, chrosta < *chvorostъ, чес. krásta, chrásta «нерівня місцевість»; польськ. Kłosno, д.-р. *Хварстен(ъ)*, рос. *Х(в)оросна*, болг. *Храсна*, с.-х. *Храсно*: чергування приголосн. ch//k- є звичайн. у топонімах такої структури (Роспонд, Стр., 28, 29); пор. *корост* «хворост» (Никонов, КТС, 206). Очевидно, з *корост* + -нь без «преф.», який був звичайн. применником і двічі повторювався, що є характерн. ознакою д.-р. синтаксису; пор., напр.: 945, из града ис *Коростѣня* (ПСРЛ, XVI, 231) і на пн. сл. земель: 1471, мѣсто, нарицаемое *Коростыня*, у озера Ильменя... от Новгорода (XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 236), к Ильменю озеру на оустъ Шолоны... место, зовомое Межиоберег и *Коростны* (XVII ст., ПСРЛ, XXVII, 134). А. К.

КОРСНЬ, м.: І. («градъ») на Гераклеїськ., або Трахейськ., п-ві в Криму; суч. руїни *Херсонес* між Карантинною бухтою й Чорним морем у м. Севастополі; 6. д. (про «події» 30-х років І ст. н. е.), *Оньдрѣо*... пришедши ему в *Корсунь*.

оувидъ тако ис *Корсуна* близъ оустье Днѣпрское (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 7—8), Андрей... бысть уча в Синоѣ таже въ *Корсунѣ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 251); 945, и приде къ *Корсуню* (ПСРЛ, I, 1962, 111); 982, Приѣмъ же Володимерь... градъ Греческій *Корсунь* (нынѣ же тамо Крымъ) и весь той островъ, глаголемый Таврику (ПСРЛ, II, 1843, 255); 989, Володимерь... бѣ възлѣ въ *Корсуни*. иконы...

и кты (ПСРЛ, I, 1962, 121—122); 1066, кото-панъ же пришедь *Корсуню* (т. ж., 166); б. д., Велитъ (Див) послушати земли незнаемъ, Вльзѣ, и Поморію, и Посулію, и Сурожу, и *Корсуню*, и тебѣ, Тьмутараканскыи бѣлванъ (Сл. СОПИ, III, 7); 1097, Изд-Рима... по морю стража *Кѣрсуня* дошль еси; XIII ст., ис *Корсуна* прииде безбожный царь Батый на Русскую землю (т. ж.).

Вар.: д.-гр. *Χερσόννησος*, н.-аттич. *Χερρονήσος*; *Херсонес*: 1) *Фракійський*, суч. п-в *Галліполи*; 2) *Таврійський*, суч. *Крим* (Геродот); 3) п-в в Арголіді (Дворецкий, II, 1773); 4) м. в Криму; суч. руїни *Херсонес* у м. Севастополі. Звідси: *Χερσονήσιος*, н.-аттич. *Χερρονήσιος* «херсонський» (т. ж.); с.-гр. *Χερσών, -ώνος* (Константин Багрянородний), д.-гр. *Χερσόννησος*, *Χερ'ονήσιος* (Фасмер, II, 338); ст.-сл. *ХЕРЪСОНЪ* (т. ж., IV, 234); тюрко-араб. (1154 р.) *Карсуна* (Рыбаков, Идриси, 14); генуезьк. *Сарзона*, крим.-тат. *Сари-Кермен* і *Топе-Торкон*; сх.-сл. (наук.) *Херсон(ес-Таврійський)* (див. *Тавриани*); *Кѣрсунь* (Менгес, 116); *Корьсунь* (ПСРЛ, XXVII, 174—175); *Скоресян* (ПСРЛ, XXV. Моск. летопис. св. к. XV в., 338); *Херсунь*, *Хорсунь* (ПСРЛ, XXII, I. Хронограф. ред. 1512 г., 309); *Херсоня*, *Херсона*, *Хирсоня*, *Хорсуна* (род. одн.); в *Херсоніи*; *Херсони* (-ѣ, -е); исъ *Херсони* (-я), *Херсуни*; отъ *Херсонія*, *Херсонъ*, *Хирсонъ*, *Херсонъ* (ПСРЛ, XXI, I. Кн. степенная, 7, 42, 72—73, 94).

Похідні: а) пос. *Корсунь*: 1. (див. *Корсунь* II) м. на р. *Корсунці* бас. Дніпра; суч. *Корсунь-Шевченківський*; 2. м. в кол. Симбірськ. губ. (Фасмер, II, 338); 3. смт Днц (УРЕ, VII, 264); 4. р. (вона ж *Корсунка*, бас. Міусу) в смт *Корсунь* Днц (т. ж.); Новороссія, 853); 5. м. *Херсон*, обл. центр УРСР (Білецький, Осн., 9); 6) хороніми: 945, а ѿ *Корсуньстѣи* странѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 50); 971, власть *Корсуньскую* (т. ж., 73); в) етноніми (й катойконіми): д.-гр. *Χερσονήσιος* (КБН, 839); д.-р.: 944, Игорь... поиде на Греки... се слышаше *Корсунци*. послаша къ Раману (ПСРЛ, I, 1962, 46), *корсунци* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 279); 945, въ вустѣхъ Днѣпрскомъ... *Корсунаны* рыбы ловаша (ПСРЛ, I, 1962, 51); 988, и затвориша *Корсунане*... и... мужъ *Корсунянинъ* (т. ж., 109), Настасу *Корсанину* (т. ж., 121); г) ін.: попы *Корсуньскыи* (т. ж.); людіе *Корсунстѣи* (ПСРЛ, II, 1843, 270) тощо.

Як із тюрк. *Qorsun* < с.-гр. *Χερσών*, де довге ѿ ін. мов звичайно відповідає сл. ц; деспірантизація х- (> q або k у палаталов. слові) й ѿ > ц — вказівка на тюрк. посередництво між гр. й сл. мовами; кінц. -ѣ- < *-jъ) — суф. присвійн. прикметника (Менгес, 116—117); пор. *Карсуна* (див. вище) і *Карцон* (суч. обл. м.

Херсон). В основі д.-гр. *Χερσόννησος* (*Χερρώνησος*) < апелятив *Χερσδ-νησος* (*Χερρώνησος*) «півострів»; м., засноване вихідцями з Гераклії-Понтицької (суч. м. Ерглі в Туреччині), виникло в V ст. до н. е. й проіснувало до XIV ст. н. е. О. С.

II. («городъ», «градъ») Київськ. землі на р. Рось; суч. м. *Корсунь-Шевченківський* Чрк. Після тимчасового занепаду знову став м. 1795 р. (ЦДІАК, ф. 193, оп. 1, од. зб. 2047); як побудоване греками — переселеннями з м. Надчорномор'я, Нижн. Дніпра, Пд. Бугу, Дністра та ін., зруйноване половцями (Щекатов, III, 756); 1172, поидоша по оной сторонѣ Днѣпра Києву и стаща. оу *Корсуна* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 555); 1195, Всеволодъ бо просаше оу него. Торцького Трепола *Корьсоуна*.

Богоуславла. *Канева* (т. ж., 683), даль Рюрикъ Всеволодоу ѿ городоу Торцькыи *Корсоуны*.

Бгоуславль. Треполь. Каневъ (т. ж., 685); 1170, по другой сторонѣ Днѣпра къ Києву ... у *Корсуны* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 85); 1196, 5 градовъ, Торцькыи, *Корсунь*, Богоуславль, Треполь, Каневъ (т. ж., 103), на Риш *Корсунь* (т. ж. 240); *Корсунь* (НЛ, I 475); 1172, прийдоша многое множество Половцовъ... едны стаща у Переяславля, а другіе у *Корсуны* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 312); 1195, Треполя, *Корсуны*, Богоуславля, Канева (т. ж., 324); XV ст., с *Карасунъ* (Владимирский-Буданов — АЮЗР, VII, I, 60), 1616, *Korszun* (Zg. dz., V, 114—115); XVII ст., *Корсунъ* (АЮЗР, III, I, 312), подъ *Корсунюмъ* (Величко, I, 104), *Korsun urbs* (Карта Л. Боплана — Ляск., ИКА, 25); 1767, *Корсунь* (АЮЗР, III, I, 312; АЮЗР, I, III, 15); XVIII ст., *Корзунъ* («при рѣкѣ Россѣ, построены околи 1581 году королевѣмъ Стефаномъ»; Корол., 197).

Похідні: 1172, потомъ же ѿпять възвратишася в Половць Глебъ же Юрьевичъ. поиде *Корьсуньскимъ* Половцемъ (ПСРЛ, II, 1962, 556); 1195, и да емоу Полоны и полъ тѣртака *Корьсоуныского* (т. ж., 688); 1630, староста *Корсунскій* (АЮЗР, I, VI, 621); 1649, полк *Корсунскій* (Грабянка, 94); 1767, староство *Корсунское* (т. ж., III, 340); 1974, дорога *Корсунська* в с. Іванівка, лис. *Корсунський* у с. Москаленки Богуславськ. р-ну Кв (Анк.); р. *Корсуника* пр. Росі п. Дніпра в м. *Корсуни* з вар.: 1789, *Korsunka* (АЮЗР, VII, III, 317); 1792, *Korsunka* (АЮЗР, V, I, 539), *Коросунка* (Фунд., 43; Макс., Киев, 24); *Корсуника* (ВСОП КГ, 17; Андр., ЛЮ, карта; Похил., 571; Машт., Дн., 56); 1977, *Корсуника* (МЕ). Пор.: 1585, ур. *Корсуны* в Канівськ. старостві (АЮЗР, VIII, V, 241), 1672, прізви. *Корсунецъ* (Величко, II, 333), х. *Корсуны* в Козелецьк. пов. Чернігівськ. губ. (СНМ, Чрг., 62); *Карсунь*, или *Корсунь*, город Казанской губернии Сибирской провинции, при речке *Карсунке*, впадающей в реку Суру, которая течение имеет в реку Волгу (Ф. Полунин, 124); *Корсунь*, ч. м. Стамбула (Ук. ПСРЛ, II, 504).

Як: 1. споріднена з лит. *Karšis*, *Karše*, *Kars-upis*, латиськ. *Karsa*, *Karšu-puris*, *Karšupre*, *Kar-sava*, д.-прус. *Carsow*, *Corseen*, *Kar-*

lauken (Петров — 1-ст. дж., 1966, II, 68); 2. д.-р. форма назви м. *Херсонес* у Криму (Соболевский — РФВ, 1911, LXV, 406; Никонов, КТС, 207; див. *Корсѣнь* I), гр. *Χερσόννησος* через тюрк. посередництва; наголос (на I-му складі) — під впливом польськ. мови; пор. р. *Корсунка*. I. Ж.

КОРСѢНЬСКАЯ: I. **волость** («власть»); тер., належна до м. *Корсуня* (-*Таврійського*) (див. *Корсѣньская* II); 971, николиже помышлю на страну вашу. ни собираю вои ни языка. ни иного приведу на страну вашу. и елико есть подъ властью Греческою. ни на власт *Корсунскую*. и елико есть городов ихъ. ни на страну Болгарскую (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 73). О. С.

II. **країна** («страна», «сторона»), в р-ні м. *Корсуня* (тепер у складі Севастополя) в Криму на Гераклеїск. п-ві й на Судах; тер.; 945, приходять Чернии Болгаре. (и) воюють въ странѣ *Корсуньстѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр.

лет., 51), *о Корсуньстѣ* сторонѣ. колко ж есть городъ на тои части да не имуть власти князи Рускыи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 39), приходять Черньни Болгаре. и воюють въ странѣ *Корсуньстѣ* (т. ж., 39—40).

Релятив на **-ьск-** (// **-ьст-**) від ойконіма *Корсѣнь* (див.). О. С.

КОРЧЬСЬКЪ, м., суч. м. *Корець*, райцентр Рв; 1151, пошедь Изаславъ. на Володимерка. и воротиса оу *Корчева* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 336); 1150, и тоу пристави к нему сна своего. Мьстислава до *Корчеська*. и тако проводивъ и за *Корчеськ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 395—396), ко *Корчеську* (т. ж.,

410); 1154, престави *Стоподкъ*. Мьстиславичъ. оу *Кочерьска* (т. ж., 468); 1155, Гюрги въда Изаславу *Корчеськ* (т. ж., 482); 1258, Данило же... жда вѣсти *ѿ* Романа. и Литвы и стою на *Коречи* (*Коречку*) (т. ж., 838); б. д., *Коречь* (А се Киевськіе) (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 163); 1150, подшедь Мьстиславъ на Володимерка, воротиса у *Корчева* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 115); б. д., *Кочеречь* (А се грады Киевськіе) (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240). Пор. ще: р. *Корчик* л. Случі п. Горині п. Прип'яті п. Дніпра; нп *Новий Корць* *Корчеського* р-ну Рв; *Корчик* Шепетівськ. р-ну Хм; р. *Корчинка* бас. Дністра; с. *Корчик* Лв; р. *Корчівка* в системі Прип'яті; стр. *Корчеський* у бас. Псла й под. (СГУ, 274, 27).

Похідні: 1150, поиде ко *Корчеську*. и *Корчане* же вышедше (ПСРЛ, II, 1962, 410).

Як від: I. *кѣркѣ* «горло, шия», звідки **кѣрчь*; пор. *Кѣрчьскѣ* «*Керчь*» (Соболевский, РСЗ, 59—40) і 2. *ког-* «рубати», дериват *кгсь* «розчищене, викорчуване місце» (Роспонд, Стр., 66; Фасмер, II, 340); пор. ще *корь* «річище» (Мурзаевы, 116). Імовірно, це релятив на **-ьск-** від **Корьць*, звідки суч. *Корець* (пор. посесив *Корчевъ* «на -ев-»); *Кочерьськѣ* і *Кочеречь* є помилк. «вар.». Пор.: у Новгородськ. пам'ятках XII—XIII ст. *корь* // *корекъ* «корчів'я, розчисть, розчищене під ріл-лю місце». Ряд топонімів із цією основою є в

Новгородськ., Рязанськ. і Тульськ. обл. (Смолицкая, 23, 24). А. К.

КОСНАЧЬКОВЪ, двір воеводи *Косначка*, в м. Києві, на тер. «міста Ярослав», попл. Софійськ. воріт (Каргер, 281; Толочко, 125); 1068, и нача[ша] люди ѿго корити. на воеводу на *Косначька*. идоша на гору съ вѣча. и придоша на дворъ *Косначьковъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 171). И начаша людѣе говорити на воеводу на *Косначь*. и идоша с вѣча въ... гору. и придоша на дворъ *Косначьковъ* и не обрѣтоша его. оу двора. стаща *Брачъслава*. и рѣша поидемъ высадимъ дружину ис погреба (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 160), дворъ *Коснячковъ* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 96), и придоша на дворъ *Коснячевъ*, и не обрѣтоша его, и стаща у двора *Брячислава* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 336).

Посесив на **-ов-** від антропоніма *Косначько* або **Косначькѣ* (зменш. форма від ім. *Константинъ* > *Коснатинъ*). I. Ж.

КОТЕЛЬНИЦА, м. («градъ», «городъ»), у Волинськ. землі; суч. с. *Котелянка* Полонськ. р-ну Хм (Пог., Раз., 18) або с. *Стара Котельня* Андрушівськ. р-ну Жт (Тихомиров, 37), де є т. зв. Шереметовъ окопъ, вал, що облямує с. і давнє г-ще (Чт. ОНЛ, III, 13; ТК ЦНБ АН УРСР), відоме з 1545 р. (АЮЗР, VII, I, 129); у 2-й пол. XII ст. було центром невелик. уділу на горішн. Случі й у Надбужжі (верхів'я Пд. Бугу; Андріяшев, 52); 1143, *около Котельничъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 314);

1147, Всеволодичъ *Стославъ*. держаше. оу Изаслава. Божьски и Мечибиѣ *Котельницю*.. пать городовъ (т. ж., 343); 1148, и да емоу Божьскыи.

Межибжые. *Котельницю* и ина два города (т. ж.,

367); 1162, снаша оу *Котельници* со Мьстиславомъ. и *ѿтудѣ* поидоша к Бѣлугороду. на Мутижиръ и быша на Кучари (т. ж., 517); 1169, Мьстиславъ же *ѿпусти* и в *Котельницю* (т. ж., 536); 1148, и даде ему градъ Божій, тако нарицаемый, и Межибжю, и *Котельницю* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 178); 1147, Всеволодичъ же Святославъ тогда бяше дръжа у Изяслава 5 градовъ, Божьски, Межибжю, *Котельницю*, и прочихъ два (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 39); 1148, и грады подава ему, Божьскый, Межибжю и *Котельницю*, и ина два (т. ж., 44); 1159, тогда же о *Котельницѣ* воеваша (т. ж., 71); 1160, и сняшася вси у *Котельници* съ Мьстиславомъ, и оттуду поидоша къ Бѣлугороду на Мутижиръ (т. ж., 75); 1169, и отпусти и Мьстиславъ въ *Котельницю* (т. ж., 81); 1143, *около Котельнѣ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 297); 1169, и даде Мьстиславъ *Котельню* (т. ж., 310); 1471, с. *Котельна* (ССМ, I, 504); 1545, *Kotelnia*, 1616, do... *Kotelniczy*, do *Kotelniczy* (АЮЗР, VII, I, 129. 321); 1618, *Котельня* (АЮЗР, III, I, 213); 1683, *Kotelnia* (АЮЗР, VII, I, 500). Пор.: м. *Котельнич* Кировськ. обл. РРФСР

Похідні: 1616, *grunt Kotelenski*, або *Kotelnicki* (АЮЗР, VII, I, 321).

Іменник на (-ишА) від прикметника *котльпѣ (ја) «котловинний», в основі *котль «котловина (заглибина, впадина)» (Никонов, КТС, 209). І. Ж. **КРАСЬНЪ**, м., в Київськ. землі на р. *Красна*; суч. с. *Красне-Пісьме* Обухівськ. р-ну Кв (Андреевский — КС, 1883, VII, сент.—окт., 5); 1096, на той же стороні оу *Красна* По-

ловці побдихо (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 249), 1136, паки же Олговичи. с Половци переидоша Днѣпръ... и почаша воевати. ѿ Трьпола. околи *Красна*. и Васил(ь)ева и до Бѣлагограда (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 299); 1165, Романови Вячеславлъ внуку. да Ростиславъ Васильевъ и *Краснъ* (т. ж., 525); 1196, Роману Вячеславлъ внуку да Ростиславъ Васильевъ и *Краснъ* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 78); 1686, *Красна* (АЮЗР, VII, I, 543).

Похідні: р. *Красна* п. Дніпра в Білоцерківськ. та Обухівськ. р-нах Кв (МЮР, I, 187; Ляск., ИКА, 23; Фунд., 41; Де-ла-Флиз, 570; Андр., ЛЮ, карта; Макс., Киев, 24), *Krasne* (Кордт, № 4, 9); 1563, *Красная* (ИТК ЦНБ; 1686, АЮЗР, VII, I, 543; 1798, Горшков; ВСОРІ КГ, 16; Де-ла-Флиз, 612; Похил., УКР, 12; Макс., Прил., 71; Машт., Дн., 52); Кгоспе (Кордт, № 39), *Красменка* (т. ж., № 24); *Krasna* (1592, Zg. dz., XXI, 5; Ляск., ИКА, 23; 1765, АЮЗР, VII, III, 99; Rulik., 51), 1961, *Красна* (МЕ), а також (1977 р.) став *Краснянский* у с. *Красне-Друге* Обухівськ. р-ну Кв (Анк.).

Пор.: пасовище *Красне* в с. Кочине Ємільчинськ. р-ну (ОКІМ) і площа *Красна* в м. Радомисль Жг (ОКІМ); лісова сторожа *Красная Балка* в кол. Златопільськ. вол. Чигиринськ. пов. (СНМ Кв, 1811), суч. пн. Новомиргородськ. р-ну Кр; кут. *Красна* в с. Самгородок Козятинськ. р-ну Вн (ОКІМ); 1571, с. *Красная Воля* в кол. Луцьк. пов. (АЮЗР, VIII, III, 235).

Як від прасл. *krasa, *krasъpъ «фарба, особливо червона, блиск, червоний колір» (Роспанд, Стр., 26); пор. д-р. *красъный* «прекрасный, красивый, приемный» (Срезневский, I, 1318). Див. *Красъный*. І. Ж.

КРАСЪНЫИ: І. двір («дворъ»), в ур. Видобич попл. давн. Києва, суч. тер. Центр. республіканськ. ботанічн. саду АН УРСР у м. Києві. Збудований кн. Всеволодом ще до його князювання в Києві. Це була не лише заміська резиденція князів, а й важливий оборонн. пункт, який захищав монастир, переправу через Дніпро й підступи до централн. ч. міста. В XII ст. він стає резиденцією Юрія Долгорукого; 1157 р., після його смерті, двір було зруйновано (Мовчан, 89); 1096, зажоша двір *красный*. Югоже поставилъ блговѣрныи кнАзь Всеволодъ. на холму нарѣцаѣмъмъ Видобычи. то все оканнии Половци запалиша огнемъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 233); 1150, на *Красномъ* дворі (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 415—416); 1096, двір *красный*... на холму надъ Видобычемъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 10). І. Ж.

II. двір («дворъ»), біля м. Переяслава Руського; суч. Переяслав-Хмельницький Кв;

тепер не простежується; 1149, и переиде... и оу сторону за Трубеще... и ста на лоузи проти-воу Коузнечимъ... выступи на поле идеже естъ *Красный* дворъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 380—381), *Красный* (т. ж., 1843, 44); пор. ще: 1563, город *Красное* «на Трубещъ» (СИРИО, LXXI, 272); 1765—1769, с. *Красне* в кол. Басанськ. сотні Переяславськ. полку (ГО, 47) та ін. О. С.

III. двір («дворъ») в м. Чернігові (Ук. ПСРЛ, II, 89), біля князівськ. палацу; тепер не простежується; 1096, в Чернігові на *Краснѣмъ* дворѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 247). А. К.

Семантичним способом від д-р. *krasъpъ (jъ) «червоний («красный») колір» (Роспанд, Стр., 26); в основі прасл. *krasa — фарба («краска»), особливо, червона («красна»), «блиск»; пор. укр. *краса* (рос. *красота*), *красный* (красивый «гарний»), звідси *красна* дівка й под. (див. Фасмер, II, 367—368). І. Ж., А. К.

КРЕМАНЬЦЬ, м. («градъ», «городъ»), у Волинськ. землі; тепер м. *Кременець*, райцентр Тр; 1226, приде [Мстислав. — А. К.] ко Креман-

цю и бисА подъ *Кремѣнце* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 749); 1240, видивъ [Батий. — А. К.] же *Кремѣнѣць* и градъ Даниловъ. іако же возможно прияти емоу. и ѿиде ѿ нихъ (т. ж., 786); 1261, а Василико пославъ *Кремѣнѣць* розмета (т. ж., 849); 1240, *Кременецъ* градъ Даниловъ (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 124, 131), *Кременца* же града Данилова (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 78); б. д., на Іневъ *Кременецъ* (А се грады Волинськіє) (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); 1418, Князь Дашко, Феодоровъ сынъ Острожеского... взятъ *Кременецъ* Витофтовъ (т. с., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 232); 1241, поиде до Каменца Подолского и не може его взяти, и *Кременца* такожде не могоша взяти (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 339); 1401, придал король в державу Скиргайлови... Стародуб Сѣверский, *Крѣмянецъ* Волинский (XVIII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 70).

Похідні: 1418, Кондрату Прусу, воеводѣ *Кременьскому* (ПСРЛ, XX, I, 232), Князь Дашко... такою козною взялъ град *Кременецъ* князя великого Витофтовъ... «предаетеся служити Кондрату Прусу, воеводѣ *Кременьскому*» (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 181).

Іменник на -ъц(ь) від *кремань* «твердий (камінь)» (Никонов, КТС, 215); пор.: рос. *кремень*, укр. *крѣмѣнь*, ст.-сл. **КРЕМЫ** — **КРЕМСЕНЕ**; болг. *кремен* і под. (Фасмер, II, 370). А. К.

КРОВАВЫИ, брід («бродъ»), через Дністер; біля м. Галич, тепер І.-Ф.; 1213, и многоу бою бывшо. на *Кровавомъ* бродоу (*кровоаком*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 734).

Семантичним способом від д-р. *кровавыи*. Вказівка на *криваві* битви, що відбувалися в цій місцевості. Л. М.

КРОСЬНА, р., л. Зх. Бугу, у Волинськ. землі (Барс., 109), тепер не простежується; 1282, тоже ЛАховъ воеваша оу Берестѣна. по

Кроснѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 890); вона ж (?) *Кросна* (НВ, 145). Пор. ще р. *Кросна* п. Конотопу п. Єзучі п. Сейму і м. *Кросно* (*Коросно*) на р. Вислок бас. Вісли (Стрижак, ПСГ, 189; ССМ, I, 517).

Семантичним способом (*pluralia tantum*) від *кросно*; пор.: рос. *кросно*, мн. *крѡсна*, *крѡсны* «ткацький верстат», «різновид селянського полотна»; укр. *кросно*, мн. *крѡсна* «рама, верстат для в'язання»; ц.-сл. *кросно* «*licatorium*»; польськ. *krosna*; болг. *кросно* «кросно, засув», *крѡсна* ж. «колиска»; с.-х. *крѡсна* «ткацький верстат»; словен. *krósna* «т. с.», чес. *krosna*, словац. *krosna* «короб» (Фасмер, II, 382—383); як прасл.: 1. в давн. слов'ян *кросно* означало якийсь верстат взагалі, раму, ристовання, де щось закріплювалося чи вміщувалося (Дзендзелівський, 79); 2. гіперизм, характерн. укр. діал.; пор. *Кросно*, воно ж *Красне* (Назарова, 23; Срезневский, I, 1330). А. К.

КРЫРОВЪ, р. (руч.), біля м. Чернігова, на л. б. Десни (Насонов, 226); тепер не простежується (Барс., 109); 1160, і поїде ИзАславъ к Чернигову. съ всею силою Половецкою. на

Стослава на Сългови и стаща подлѣ Десну. по *Крырову*. оли до устья (~ 1425 р., ПСРЛ, 1962. Ипат. лет., 506); 1158, и стаща возлѣ Десну по *Крырову* (ПСРЛ, XXV, Моск. летоп. св. к. XV в., 67); 1159, со всею силою Половецкою... по *Крыови* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 71); як *Крырово* (Насонов, 226).

Назву, очевидно, перекинуто; із **Крылов(о)*? А. К.

КЪДИНОВО, с-це («сельце»; помилк. «лесце»), попл. м. Переяславля-Руського, пн.-сх. суч. Переяслава-Хмельницького Кв (Андрієшев, Переясл., 8); тепер не простежується; 1149, к Переяславлю... и пришедше и стаща оу *Куднова* сельца и перешедше Стрѣковѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 321), оу *Кудьнова* сельца (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 378), у *кудинова* (т. ж., 1846, 43), у *Кудинова* сельца, и перешедше Стрѣковѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 46), у *Кудинова* лесца (сельца) (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 111), *Кудново*, *Кудьново*, *Кудиново* (Ук. ПСРЛ, II, 165).

Посесив на -ов- від д.-р. особового ім. *Кѣдинъ* (пор.: 1444, *Кудинъ*, можливо, з *Анкѣдинъ*); пізн.— прізви.— пор.: 1649, Лазарь *Кудинъ*, козак Веремієвськ. сотні на Лівобережжі (Рестра, 18). Див. *Кѣдинъ*. О. С.

КЪДИНЪ, м. («градъ»), в Волохівськ. землі; як на місці суч. с. *Кудинка* Летичівськ. р-ну Хм (Дашкевич, БЗ, 16; Подол., 510); пор. тут же р. *Кудинка* л. Пд. Бугу (СГУ, 299) і «пустиня» *Кудинка* біля м. Летичева, придбана королевою Баною 1538 р. (ОАІМ); 1241, и пойма грады ихъ. Деревичъ Гоубинъ. и Кобоудъ. *Кудинъ* городъ. Божький ДАдьковъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 792). Пор. д.-р. с. *Кѣдново* (*Кѣдьново*; див. *Кѣдиново*) біля м. Переяславля Руського (Ук. ПСРЛ, II, 165), а також сс. *Кудинівка* і *Кудинів Ліс* Чрк; *Кудинівка* Тр; р. *Ку-*

дина в кол. Борзенськ. пов. (ОКІМ); яр *Кудинів*, бал. *Кудинова* в бас. Сіверськ. Дінця (Машт., Дон, 69, 66) тощо.

Семантичним способом від антропоніма (?); пор. д.-р. (1148 р.) ім'я *Кѣденъ* (Морошкин, 107); пізн.: 1444, пань *Кудинъ* Дривинський (Тушков, 213); 1552, 1582, *Кудинъ*, кременецьк. слуга (т. ж.), суч. укр. прізви. *Кудин*, білор. *Куда* (Бірыла, 1969, 225). Л. М.

КЪЗНЬЧЫ, ворота, в м. Переяславлі Руському, суч. Переяслав-Хмельницький Кв; тепер не простежується; 1149, за Трубешо... на лоузи противоу *Коузнечимъ* воротомъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 381), *коузнечимъ* (т. ж.), *Кузнечимъ* (т. ж., 1843, 44), *Кузнечия* (Ук. ПСРЛ, II, 165); пор. ще с. *Кузничі* в Городнянськ. р-ні Чрг (АТПУ—1969, II, 81).

Ад'єктив на -*(и) від д.-р. *кѣзньчъ* «коваль» (Срезневский, I, 1359). О. С.

КЪЛЬДЕРЕВЪ, м., на околиці Київськ. землі; локалізують на р. Рось (Андрієшев, 50)

п. Дніпра; 1190, и слышаша оужь Стославъ стоить совокоуписа. оу *Коульдерева*. и тако оуверноушшасѣ побѣгоша (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 672).

Посесив на -ев- від тюрк. антропоніма; пор. *Коулдюръ* (воевода берендів, що згадується під 1183 р.) (т. ж., 629). І. Ж.

КЪМАНЬСКА[и], країна («страна»; «земля»), населена *куманами*, або *половцями*, що в XI—XII ст. займали причорноморські степи між Волгою й Дунаєм (Кудряшов, 124); 1223,

языци... и зовуть ѿ Татары. а инни глють Таѣмены. а друзии Печенѣзи... многы страны поплъниша. ѿсы. Ѡбезы. Касогы. и Половецъ...

множество ѿзбиша... Бѣ хотѣ погубити. и наказати безбожники сны Измайловы *Куманы*... придоша бо ти Таѣрмению [очевидно, зам. Таурмени.— О. С.] всю страну *Куманьску*. и придоша близъ Руси. идеже зоветсѣ валъ *Половецкыи* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 445—446), Богъ же отмщение створи над безбожними *Куманы*, сынъми Измайловы... Татары... придоша всю страну *Куманьску*... А Котякъ *Половецкыи* князь... прибегоша иде же зоветсѣ валъ *Половецкыи* (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. лет. св. к. XV в., 118—119), страну *Коуманскую* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 88); 1224, страну *Куманскую* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 67), землю *Куманскую* (1-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIV, 33). Ін. вар.: земля *Половецкая* (див.); пор.: 1223, Татары... придоша всю страну *Куманьску* (ПСРЛ, I, 1962, 446) і 1224, Татаръве. придоша на землю *Половецкоюу* (ПСРЛ, II, 1962, 740); 1185, побѣжени быша иноплеменинцы. и *Куманы*. рекше *Половци* (ПСРЛ, I, 1962, 396) і 1292, короля Венгерского *Кумане*, або *Половцы*, с Волохами убили (ПСРЛ, II, 1843, 226); 1154, *Кумания* (Рыбаков, Идриси, 11); 1246, *Команія* (бас. Уралу, Волги, Дону, Дніпра, де кочували Соптап; Кримський, Тюрки, II, 152); *Поле* (*Половецкое*; див.) *Дешт-і-Кипчак* (Кудряшов, 124); *Половччина*.

Релятив на -ъск- від етноніма *Къманъ* (алт. *qıpaп*) «половець», похідного нібито від: 1. назви (?) р. *Ками* (перм. *Кума*, звідки й *коми*?) (Грот, II, 271; див. ще Орлов, 193—194); 2. тієї ж основи, що й укр. *кум*, польськ. *кум*, нім. *Kumme* (Шелудько, 35); 3. назви р. *Кубані* (м > б закономірн. для тюрк. мов) (Гулієва, Кубань, 165); 4. тюрк. *quw* «лебідь» + афікс -тап, тобто «подібний до лебедя» (Тепляшина, 185; Сулейменов, 116); 5. тюрк. *qıп* «пісок» (пор. *сарман* — *сарык* і *куман* — *кумик*) «піщаний, пісочного кольору» (Еремеев, 135) тощо. Найпереконливішими є побудови, що виходять із семантичної відповідності *Къманы* (візант. *Κομάνοι*, Коріа́ноі, звідки *Κομάνηκος* «куманський», Сл. СОПИ, IV, 143; лат. *Cumani*, *Κομάνη*; чес. *Kumáni*; сюди ж: 1303, *Codex Cumanicus*, ZMK, III—IV, 1979, 386; угор. *Kün-ok* та ін., Менгес, 69) = д.-р. *Половцы* (пор. угор. *Palóc*, д.-чес. *Plavci*, польськ. *Plauci*, нім. *Falones*, *Phalagi*, *Valvi*, *Valewen*, *Valwen*, сюди ж вірм. *xartěsk*(n) «світлі»; Менгес, 74), оскільки: 1096, Тортмени і Печенъзи. и Торци. и *Кумани*. р е к ш е [тут і далі розрядка наша.— О. С.] *Половци*. и же и с х о д а т ь ѿ п у с т ы н ѣ (ПСРЛ, I, 1962, 234); пор. д.-р. *половыи* «білуватий, жовтуватобілий; половий» (Срезневський, II, 1130); серб. *плав* «синій, голубий; світлий, блідо-жовтий»; ц.-сл. *плавъ*, гр. *λευκός*, лат. *flavus*, герм. *falb*, *fatw*, що загалом відповідають тюрк. *qıba* «колір між червоним і жовтим», «блідий, сіруватий» і под. (Менгес, 75) + стародавній суф. -ап // -ăп (чергування *b* // *m* на поч. складу є звичайним в алт. мовах) (т. ж., 76). О. С.

КЪНИЛЬ, м., Волинськ. землі; пор. суч. с. *Конєла* Жашківськ. р-ну Чрк. (Барсов, 120; Кудряшов, 128, 140); на п. б. Гірського Тікича при вп. його допливу Безим'яного (Голубовський — Зап. Іст.-філ., XI, с. 14); у Надросі (Андріяшев, 51); 1150, Ізяславъ поиде на Гольско. да *Кунилов* в Черныя Клобуuky (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 396). Пор. ст.-укр. (1429 р.): о(т) врьха *Коунилова* (м. Сучава; ССМ, I, 527).

Як: 1. іран. (пор.: перс. *chanl* «долівка, житло», согд. *kanak* «житло», осет. *къона* «піч, вогнище; житло, долівка» тощо) в пізн. тюрк. афіксальн. оформленні на -il: *Куниль* — це «добре пристановище, забезпечений захисток» (Варченко, 36); 2. тюрк. із І-овим аф'ективн. формантом (Трубачев, 139). Імовірно, відантропоніми. посесив на *-j(ъ) від *Кънильъ*; пор. ст.-рос. (1578 р.) *Докуяи Данилович Кунилов* (Веселовський, 171). І. Ж.

КЪРЬСЬКІЄ, ворота («врата»), в м. Новгороді-Сіверському (Ук. ПСРЛ, II, 166), суч. райцентр Чрг; тепер не простежується; 1146, і поидоша [Мстислав.— А. К.] Новоугородоу... къ вратомъ *Коурьскимъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 331).

Релятив на -ъск- від назви м. *Кърьскъ*. А. К. **КЪЧАРЬ**, ур., у Київськ. землі; суч. ур. *Кучарь*(ь), воно ж *Кочур* (Похил., УКР, 59) чи *Кочирі* коло р. *Ірпінь*, на зх. від с. Білогородки Києво-Святошинськ. р-ну Кв (Андріяшев, 44).

Ототожнювали із кол. с. *Кошарище*, суч. с. *Кочерів* Радомишльськ. р-ну Жт (Барс., 110), де в XVI ст. був маєток *Кочур* (АКЖМУ, № 46);

1162, и снаша оу Котелничи со Мстиславомъ. и ѿтуда поидоша к Бѣлугороду. на Мутижиръ и быша на *Кучари* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 517); 1160, поидоша к Белугороду на Мутижиръ, и быша на *Кучари* (XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 70); И быша на *Кучари*, и начаша ся просить Черни Клобуци у Мстислава напередъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 75). Пор.: ліс *Кучерів* (с. Новосілки Макарівськ. р-ну Кв; Анк., 1974 р.), р. *Кочурівка* (с. Кобринове Тальнівськ. р-ну Чрк; СГУ, 278), с. *Косатим* (Югославія; *Imenik mesta*, 229).

Споріднене з укр. *кучері*; *куча* «гнездо населки, дворової птици»; *кучка* «будка, шалаш», *кучма* «шапка на меху» (Білецький-Носенко, 202), укр. діал. *кїкса* «заплетена і закручена на голові жіноча коса» (Лисенко, 109), білор. діал. *кїкачка* «ритуальні хлєб», *кукобіць* «накоплівач»; *кїкла* «зв'язані пучок нязжатиє каласоў, што пакїдали ў час дажынак жыта»; *кучур* «цурбан, кругляк дроў» (СБГ, II, 560, 561, 595), рос. діал. *кїча* «добро, имущество» (Федорова, 134), (смолен.) *кума* «растрєпа» (Добровольський, 52), (донск.) *кїчїтьсья* «толпїтьсья, собїратьсья группой» (СРДГ, II, 104), *кука* «кулак»; *кїчєри*, *кїча* «купа»; *кїчкать* «звалювати до купи», с.-х. *окука* «поворот, изгиб; извилина, излучина» (Толстой, 536), *кїк* «бедро, бедренна кость» (там же, с. 362), *кїка* «крюк; застежка, крючок» (там же), словен. *кїкта* «кисть, чуб» (Хостник, 88); *кїста* «мехова шапка, малахай» (Хостник, 87), болг. *кїка* «дом» (Чукалов, 349), що сягають і.-е. **qeu-q* з двома значеннями «стягуватися, кривити, згинати» та «округлятися; купа» (Walde, I, III, 372). Топооснова назви *Кучарь* могла мати обидва значення. Суф. -арь, як у діал. укр. *мінтарь* «місце стїкання води із струмка в підземну водоїму» (Грицак, 77); *могар*: «1. мокрая заболоченная низменность; 2. тряси́на, низменное место с подпочвенными водами; 3. мокрое место между взгорьями» (Марусенко, 237); *жабарь* «лу́жа или болото, в котором водятся жабы» (Пискунов, 74) тощо. І. Ж.

КЪЧЕЛМІНЬ, пос., в Галицьк. землі; тепер не простежується; 1159, и поиде къ *Кучелмину*... и ѿтуда къ Оушици (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 497); 1213, ѿтоудоу же придоша ниже *Коучелмина* мыслѣше коудѣ пренти рѣкоу Днѣстрѣ (т. ж., 735).

Не локалізовано. Як: 1. с. *Куча* Новоушицьк. р-ну Хм, за літ., неподалік Дністра, сх. с. Онут Заставнівськ. р-ну Чрг; 2. на місці с. *Кучурмик*, побл. м. Снятин І.-Ф. (Зубрицький, II, 101—102; Молчановський, 85—86; Насонов, 138).

Посесив на -ин- від антропоніма **Къчелма* (Карп., 47); пор. ще: д.-р. ім. *Къча*, *Къчина* (Роспанд, Стр., 70). Л. М.

КЪНАЖЬ, двір («дворъ»): І. у м. Києві, в межах «міста Володимиря», прибіл. суч. вул. Десятинна, між Андріївськ. ц. й буд. обл. організації (Каргер, 280; Толочко, 122); 945, *кнажє*

(1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55); 1068, по мосту же придоша на кнажъ дворъ (т. ж., 171); 996, 1068, 1097, *кнажъ* (т. ж., 125, 259; ~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 160, 233); 945, дворъ *кѣнажъ* баше в городъ идеже есть нынѣ дворъ Воротиславъ и Чюдинъ (ПСРЛ, II, 1962, 44); 945, 996, 1068, *княжъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 283, 315, 336).

Посесив на *-i(ъ) від іменника *кѣнажъ*. I. Ж. II. у м. Переяславлі Руському, суч. Переяслав-Хмельницький Кв; тепер не простежується; 1098, заложи. Володимерь. цркъвъ камѣну. стоѣ Бѣѣ. Переяслава и на кнажъ дворъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 248).

Посесив на *-j(ъ) від д.-р. *кѣнажъ* (< прасл. *кѣпѣдъ*, запозич. з прагерм. **kuningaz* або гот. **kuniggs*, пор. д.-в.-нім. *kuning*, похідн. від *kunī* «рід») (Фасмер, II, 266). Див. *Кънажьи*. О. С.

КЪНАЖЬИ, ворота, в м. Переяславі; тепер не простежуються; 1136, приде Всеводъ...

к Переяславлю... и бишася оу еплихъ воротъ. и въ *кнажихъ* воротъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 297), у єпископлихъ воротъ и в *кнажсигъ* (т. ж., 1843, 13), *Княжи* (Ук. ПСРЛ, II, 148).

Посесив на *-j(и) від *кѣнажъ* (прасл. **кѣпѣдъ*, запозич. з прагерм. **kuningaz* або гот. **kuniggs*, д.-в.-нім. *kuning*, утвореного від *kunī* «рід»; Фасмер, II, 266); пор. ще на Середньонадніпрянському Лівобережжі: *Княжа*, гора на р. Сулиці пр. Сули і р., л. Мірчика в системі Мерла; оз. *Княже* в бас. р. Сліпороду. та ін. *Кънажьи* (див. *Кънажъ*), «Належні князів», — протиставлення до *Єпископли* (див.). О. С.

КЪРЧЕВЪ, м., в Криму; суч. м. Керчь. Уперше на рубежі IX і X ст. н. е., коли новгородськ. кн. Бравлін підкорив собі узбережжя Чорн. (див. *Рѣскове*) моря, від *Корсуня* (див. *Корсѣнъ*) до *Корчева* (ІМСУ Крм, 364; Случанко-Поплавський, 77—78), потім на т. зв. Тмутараканськ. камені 1068 р.; пор. 1151, пошедь Изаславъ, на Володимерка. и воротиса оу *Корчева* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 336), у *Корчева* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 115).

Як м. *Корьцьскъ* (див.); пор. ще: гр. *Κορυζος* (Фасмер, II, 225), «*klasztor Kyrizos*» (Staszewski, 218); араб. *Krs* (Фасмер, II, 225) — як *Карша* (або *Чарша*) (Случанко-Поплавський, 4), *Карша* // *Коркъ* // *Кѣркъ* (Кулаковський, Керчь, 190); Сагеон (Сагсон?) (т. ж., 199) — італ. (генуезьк.) *Черкіо* (Cergio; ІМСУ Крм, 364); крим.-тат. *Керчь* < *Kercī* (?); лексичні вар.: д.-гр. (VII ст. до н. е.) *Παντικήπαιον* — м. *Пантикапей* у Херсонесі-Таврійському (Крм), прибл. на місці суч. *Керчі* (Дворецкий, II, 1231); *Пантикапеум* (ІМСУ Крм, 336); *Пантикапей-Боспор* (Кириллов, 79); *Пантикапей* (Білецький, 60). Звідси *Пантикапейская* обл. «Керченський п-в» (Гайдукевич, 71). *Παντικήπαιον* із *Παντικήπαιον* (Фасмер, II, 226) від іран. *пант-* «пять» (Миллер, 241), *рапі-*кара «рибний шлях» (Аба-

ев, Осет., 175) чи *панта-* «шлях», ап «вода» в значенні «горлечко посуду», очевидно, «гирло», звідси назва прот., на якій містяться (Никонов, КТС, 188); *Боспор* (-*Кімерійський*); д.-гр. *Βοσπορος Κιμμεριος*, як і назва прот. (Случанко-Поплавський, 4; Никонов, КТС, 188), пор.: *Βοσπορι(α)νος*, *Βοσποριτης* «боспорит, мешканець Боспору» (Дворецкий, I, 301; див. *Воспоритя*); *Русія*, р. (Керченська прот.), що вп. в Чорне (див. *Рѣскове*, *Сѣроуѣскове*) море між Матрахою (див. *Тѣмѣтороканъ*) і м. Русією (*Керчу*) (Рыбаков, Идриси, 19—20, 24), від *Рѣсь* (див.).

Похідні: *Керч*, кут у с. Бабині Хрс; *Керченська* прот.; *керченіти*, *керченці*, *керчани* (рос. *керчениты*, *керченцы*, *керчане*) «мешканці *Керчі*» (за мат. В. О. Горпинича) тощо.

Етимологія спірна. Як від д.-р.: 1. *кѣрчи* «коваль», тоді це «Ковальськ», із *kuriti* «розпалювати вогонь»: *кѣрьць* — *кѣрчи*, як *кравець* — *кравчий*, *гонець* — *гончий*, рос. *пловец* — *пловчий* і под. (Абаев, Керчь, 97—98), пор. (функціонально) суч. *Керч* «Місто металургів [1], рибалок і будівельників» (Случанко-Поплавський, 5); 2. **кѣрчити* «корчувати» (Фасмер, II, 226); 3. *кѣркъ* «горло»; пор. розміщення біля проток и; форму *Керчь* не можна вважати прямим продовженням д.-р. *Кѣрчевъ*; вона відбиває тюрк. гармонію голосн.: *Керчь*, род. відм. *Керчй* (т. ж.). Пор. ще вар. *Kyrizos* із **Κορυζος*? (І. О. Варченко. — *Реч.*). Як від адиг. **керк-ѣ* «черкеське». До остаточн. розв'язання далеко (Никонов, КТС, 188—189): **Керкй* мало б дати на сл. ґрунті «Черч»; пор. вар. (з італ.) *Черкіо*. О. С.

КЪСНАТИНЪ, пос., в Переяславськ. землі; суч. с. *Снітин* Лубенськ. р-ну Пл; ~ 1096 (у «Поѣченні» Володимира Мономаха), Бонак

приде со всімъ Половци. къ *Кснатино*. идохо за не ис Переяславла за Сулу (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 250), къ *Кснатино* (ПВЛ, 1910, 241); XIV—XV ст., *Сѣкнатино* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 163; НЛСХС, 447), а на Сулѣ: Снѣгородъ, *Сокнятинъ*, *Грошинъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); 1506, *Сокнятинъ* (Милорадович, Снет., 323); 1597, *Снятинъ* (Астрѣб, 4); 1666, *Снетинъ* (МПК, 55); 1690, г-ше *Снятинъ*,... около *Снѣтина* (Укр. арх., Луб., 154); к. XIX ст., *Снитын*, а мешканці — *снитынці* (Милорадович, Снет., 324—325); 1958, Сп'їтин (МЕ).

Як субстантивован. посесив на -ин- від ім. **Съната*, нібито похідн. від д.-р. антропоніма *Съновидъ* (Нападій, 72—80), або, ймовірноше, від *Късната* з *Константино* (Стрижак, ППНП, 83). Виходячи з помилк. «Кснатино» (Лихачев, II, 520), оперують фантаст. «Кснатино», ретранскрибован. із хибн. польськ. **Ksnjatyn* (Sielicki, 385), — мовляв, від ім. **Константин* зменш. було *Косната*, а віднесення *Snjatyn* (пор. -уп) і *Ksnjatyn* до присвійн. на -ип- є «сумнівн.», бо тут «яскраво [?] — О. С.» виражено первинне -уп- (Роспонд, Стр., 29). Насправді ж, укр. -уп- (-ин-) тут є закономірн. з д.-р. -ip- (-ин-). Припускається, крім топогр., й присвійна

функція форманта на -уць, як і діал. [? — О. С.] заміна сонанта -п- на -л- (т. ж., 29—30). Однак пор.: 1181, *Кѣснѣтинъ* дворъ, *косянѣтинъ*, *косянѣтиновъ* (НЛСХС, 157) у Великому Новгороді і 1149, *Кѣснѣтинъ* (т. ж., 201), на Волзі, який різниться від надсулеськ. редукованим, що занепадав, у 1-му складі; пор.: 1149, ко *Снятину* (ПСРЛ, XXIII, 36), кѣ *Снятину* (ПСРЛ, IX, Патриарш. лет., 179) на Волзі і пізн. *Снятин* на Сулі, в Карпатах (відомий з 1398 р.) (Соболевский, Лекции, 112) та на укр. Правобережжі — пізн. *В. Снятинка* кол. Васильківськ. пов. (суч. Кв) (Лаз. Луб., 338), ко *Скѣнѣтиною* (ПСРЛ, XXIV, 65), а 1216, *Скѣнѣтинъ* (ПСРЛ, XXIII, 65) на Волзі й на Сулі (XIV—XV ст., *Скѣнѣтинъ*, *Сокѣнѣтинъ*; див. вище). Надволзьк. топонім дає також вар.: 1237, 1288, 1398, 1400, *Косѣнѣтинъ* (ПСРЛ, IX, 109, 167; XXVII, 90; XXIV. Типогр. лет., 168) і 1216, *Конѣнѣтинъ* (ПСРЛ, X, I. Патриарш. лет., 70); пор.: 1134, князь Юрьи Володимирѣч Монамашъ заложі градъ на усть Нерли на Волзі и нарече (имя...) ему *Конѣнѣтинъ* (ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 158). Отже, маємо ряд: *Конѣнѣтинъ* — *Конѣнѣтинъ* — *Косѣнѣтинъ* — *Кѣснѣтинъ* (пор. *Косѣнѣтинъ* на Сулі, внаслідок занепаду редукован.) — *Снятинъ* // *Снятинъ*: *Ск(ѣ)нѣтинъ*; зникнення та перестановка поч. -Къ первинно лише в прийменник. конструкціях: *кѣ *Кѣснѣтинъ* > кѣ *Снятину*, *Скѣнѣтинъ* (*Сокѣнѣтинъ*, що, можливо, нар.-етим. в метатезовому вар.; пор. рос. сок). Занепад. редукован. і пов'язане з ним спрощення груп приголосн. (*Скѣн* > *Скн* > *Сн*-) дало **Снятинъ* (пор. **Конѣнѣтинъ*), паралельно з вар. *Снетинъ* // *Снѣтинъ* із змішуванням ненаголошен. 1-го складу, звідки суч. *Снітін*; можливо, на фоні нар.-етим. зближень; пор. риба *сніток* (Стрижак, ППНП, 83). О. С.

КЫСВЪ, м. («малъ градыць», «градъкъ малъ», «градыць», «городъкъ», «городъ», «градъ», «великий градъ») на Дніпрі; столиця *Киѣвської Русі*; суч. м.-герой *Київ*; б. д. с. повѣсти візантійських лѣт. *Окуду* єсть пошла руская зема. кто в *киѣв* нача первѣе княжити (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., I), [про «події» 1-ї пол. I ст. н. е. — О. С.] *Снѣдрю* оуцащю въ Синопии. и пришедшо ему в Корсунъ... и... поиде по Днѣпру горъ...

і ста подь горами... идеже послѣже бы *Киѣв* (т. ж., 7—8) [далі з історико-етим. міркувань основна інформація подається за ПСРЛ, I, 1962, додаткова (вставки в квадрат. дужках із паспортизацією) — за відповідн. дж. — О. С.], быша. ґ. братѣя. единому имя *Киш*. а другому *Шекъ*. а третьему *Хоривъ* [и] сестра их *Лыбедь*. сѣдаше *Киш* [*Кий*; НЛСХС, 3] на горъ гдѣже ныне оувозъ *Боричевъ*. а *Шекъ*... на горъ. гдѣже ныне зоветсѣ *Шеговица*. а *Хоривъ* на третьей горъ. *О* нежеже прозвасѣ *Хоревина*. и створиша градъ во имя брата своего старѣишаго. и нарекоша имя ему *Киѣв* [*Киѣв*; НЛСХС, 3]. [и] баше околѣ града сѣсъ [лѣсъ, т. ж.: ПСРЛ, II, 1962, 7] и боръ великъ. и бѣху ловѣще звѣрь... мужи мудри и смѣслени [и] нарицахуся *Полѣне*. *О* нихже єсть *Полѣне* в *Киѣвѣ* [отъ нихже суть *Полѣне*.

Кыяне, т. ж.; *Кыянь*, НЛСХС, 3] и до сего дне. Ини же не свѣдуше рекоша. *яко Киш* єсть перевозникъ былъ. оу *Киѣва* [*Киѣва*; ПСРЛ, II, 1962, 7—8] бо баше перевозъ тогда с онаго сторо-

ны Днѣпра. тѣмъ глху на перевозъ на *Киѣвѣ*. аще бо бы перевозникъ *Киш* [*Кий*; т. ж., 8]. то не бы ходилъ Црюгороду но се *Киш* княжаще в родъ своемъ. [и] приходившо ему ко црю [къ црю не свѣми. но токмо о семь вѣмъ; т. ж.]. *якоже* сказають. *яко* велику честь прикль...

О црѣ [которого не вѣмъ; т. ж.]. при которомъ приходивъ цри. идущю же ему оупѣти. приде къ Дунаеву. [и] възлюбѣ мѣсто и сруби градокъ малъ... хотѣше сѣсти с родомъ своимъ и не даша ему ту блѣзъ живущии. еже и донѣмъ наречють Дуици [Дунаици; т. ж.] городище *Киѣвѣцъ* [*Киѣвѣцъ*; т. ж.]. *Киѣви* же пришедшо въ свои градъ [городъ; т. ж.] *Киѣвѣ*. ту живють свои сконча. а братъ его *Шекъ* и *Хоривъ* и сестра их *Лыбедь* ту скончашасѣ (ПСРЛ, I, 1962, 9—10; 882,

сѣде *Слѣгъ* княжа в *Киѣвѣ*. и ре... се буди мѣти градомъ рускими (т. ж., 23); 1014, *Киѣвѣ*; 1068, 1096, *Киѣву*; 1077, 1097, *Киѣвѣ*; 1078, *Киѣвѣ*, *Киѣвѣ*; 1096, *Киѣву* (т. ж., 18, 130, 147, 170, 174, 201—202, 229—230, 258); 1124, ... *Киѣвѣ* городъ... по Подолью и по Горъ (т. ж., 293); 862, [описово. — О. С.] и оузръста на горъ *городокъ*. и въспрошаста... чии се *городѣ*. они же ркоша были... три братѣя *Киш*. *Шекъ*. *Хоривъ*. иже сѣдѣлаша *го[ро]дѣ* сини. а мы сѣдимъ въ *го-*

родѣ ихъ и платимъ дань Козаро (ПСРЛ, II, 1962, 15); 945, баше *Киѣвѣ* идеже єсть нынѣ дворъ *Гордѣтинъ*. и *Никифоровъ* (т. ж., 44); 1096, *Киѣву* (т. ж., 114); 854 [! — О. С.], бѣху три братѣя; единому имя *Киш*... И поставиша градъ на горъ и нарекоша имя граду тому *Киѣвѣ* [XV—XVI ст., Псковск. синодальн. лет.; див. Карамзин I, прим. 71; як «начало» (?) Руськ. землі; XVIII ст., НЛСХС, 3], *Кий*, *Киѣвѣ* (т. с., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 34—35), *Кий*, *Киѣвѣ*. *Киѣвская* (т. с., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 1), *Кий*, *Киѣвѣ* (к. XV — 1-ша чв. XVI ст., ПСРЛ, XV, 10), *Кий*. *Киѣвѣ*, г-ще *Киѣвѣчъ* (поч. XVI ст., ПСРЛ, IV, ч. II, вып. I, 1917. Новгородск. 5-я лет., 5), *Кий*, *Кий*, *Киѣвѣ*, *Киѣвѣцъ* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 3), *Кий*, *Киѣвѣ*, *Киѣвѣцъ* (XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 338—339); 862, *Киш* *Шекъ* *Хоривъ*... соделаша сини град и згибоша. мы же сѣдѣмъ платати дань родоу их. Къзаромъ *Аскольдъ* и *Диръ*. сѣдоша во граде и владоша ими (1519 р., ПСРЛ, XVII. Супрасльск. лет., 4), нѣци рекоша: «*Кий* єсть былъ перевозникъ, но нѣсть тако бѣ бо у *Киѣ* тогда былъ перевозникъ со онаго страны Днѣпра, сего ради нарицаху его перевозника. Таже на Воложкія и Камскія Болгары ходивъ и побѣди» (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX, 1), придоша изъ *Киѣва* Русскіи князи *Оскольдъ* и *Диръ* на Царьградъ в царство *Михаила* царя и матери его *Феодоры*

(т. ж., 7); 955, в Великом Новеграді княжил Ольг... три брата... *Кий*, Щок, Хорив... великую новгородцем пакость творяху... новгородця... осудили їх повесити... Он же [Олег.—О.С.] отпусти их. Они же... приидоша на реку Днепр... И вселися *Кий* на той горе, яже и ныне зовутца *Киевец*, а Щок на... горе... Щековница, Горив... на... горе... Хоривица... И потом *Кий* созда мал град... *Киевец*. И прииде... Ольг и поби *Кия*... и заложи град великий *Киев* (ПСРЛ, ХХХІ. Лет-цы посл. четв. XVII в., 39); XVIII ст.—поч. XX ст., рос. *Кіевъ*, биллин. *Кіянѡвъ*, *Кіянѡвъ*градъ, *Окіянѡвъ* (пор.: «по городу по *Кіянѡву*» і «по городу да *Окіянѡву*; Рожанецкий, 44); суч. рос. *Кіев*; білор. *Кіеу*; польск. *Kijów*, чes. *Kyjov*; с.-гр. (X ст.) *Kiāvos* (тов *Kiārov*, тов *Kiōva*, тов *Kiāva*) (Толкачев, 47), а також зх.-европ. (лат.), IX—XII ст., *Chiwe*, *Siuewa*, *Kitawa* (зам. **Kiawa*) в Саксона Аналітика, *Siueva* (Роспонд, Стр., 106), *Siuewa*, *Siueua* (Закревский, 281), *Kitawa* в Дітмара Мерзебургського (Шафарик, II, I, 203); *Chive* (Закревский, 7—8), *Chiwe*, *Chywe*, *Chiuwe*, *Clywe* (зам. **Clyve*) в Адама Бременського, *Chue* в Гельмольда; *Cleva* (зам. **Cieva*) і *Riena* (зам. **Kieva*) у Матвія Паризького (Matheus Parisiensis); Chios в Отто Фрізгенського (Шафарик, II, I, 203); *Chyo* (Шталь, 24) тощо; XVII ст., *Kyovia*, *Kyow*, *Kyof*, *Kiovia*, *Kiow*, *Kioff*, *Kiouio* (Кордт, I, I, 4), *Chiovia* (OAIM); ст.-укр.: 1433, в *киеве*; 1437, *Кіеве*; 1445, *Киѡве*; 1446, оу *Кіевѣ*, *Кіевѣ* (знах. відм.); 1465, в *Кієво*; 1469, оу *Кієвѣ*; 1481, *Кієва* (ССУМ, I, 474); укр.: (XIX—початок XX століття) *Кієв* (Белецкий, 36), *Кієвъ*, зменш. *Кієвѡкъ* (пор.: славень *Кієвѡкъ*; Милорадович, Снет., 7), *Кійв* (кол. род. відм. *Кііѡа*; пор.: Ис *Кііѡа*) (Гнедич, I, 79); суч. *Кійий* (рідше *Кійий*, *Кійий*), род. *Кііѡа* (*Кійѡа*).

Похідні: а) прикметники: 945, возле горы *Кієвскыя*, люде *Кієвскыи*; 1068, людье *Кієвскыи*; 1144, *Кієвскыи* волости (ПСРЛ, II, 1962, 44, 45, 190, 314); XIV ст., *Кієвскыи* гроди (НЛ, I, 475); 1437, *киев(ѡ)скии* (воевода), *киевскій*;

б) *Кієвскыи* (у) (ССУМ, I, 474, 475); суч. *кійський* (*кійийський*); в) назви мешканців: 988, *Киане*; 1024, *Кианѣ*; 1069, *Кианы*, *Кианѣ*, *Кианѣ* (род. відм.); 1093, *Кианѣ*; 1097, *Кианѣ* (ПСРЛ, II, 55, 135, 162—163, 238); 1552, *Кианѣ*, *Кианѡмѣ* (дав. відм.: АЮЗР, VII, I, 101; II, 85); XIX—поч. XX ст., *кієвлянинѣ* (Ук. ПСРЛ, II, 146); пор. підкарпатськ. (фолькл.) в рос. транскрипції XIX ст.: Два *Кієвляне*, оба мѣщане. Два *Кієвляне* и двѣ *Кіянки*, обѣ панянки (Гол., Нар., II, 63); суч. укр. *кияни*, рідше *київляни*, *кійці*; в) антропоніми: д.-р. (літоп.) Кузьмище *Киянин* (в суч. рос. транскрипції; Рыбаков, Русск., 52, 77, 85, 104, 120, 500); суч. прізв. типу: *Кійський*, *Кияненко*, *Кияница*, *Киянченко* (Редько, 124) та ін.; г) топоніми, зокрема ойконіми: літоп. *Кієвѡць*, *Кієвѡчь*, *Кієвѡць*,

Кієвѡць, навіть просто *Кієвѡ* як пос. на Дунаї (див. вище; Ук. ПСРЛ, II, 146); *Кієвѡць*, с. в кол. Роздольськ. деканаті (над Дністром), суч. *Кій-вѡць* (слід *Кієвѡць*) Миколайськ. р-ну Льв., ур. побл. Ладижина Вн (Новицкий, II, 311) і *Кієвѡць* над. р. Опором бас. Дністра (Шараневич, Иссл., 79); м.-ко *Кієвѡць* над Іслючю в кол. Мінськ. пов. суч. БРСР (Вѣд., III, 504, 883); колишні села *Кійѡвці* (Мк; І.-Ф., за переказами, засноване *киянками*), сс. *Кіянни* (Хрк. в Литві, ПНР), *Киянівка* (Вн), *Кияновѣ* (Врг), *Кияница* (См), *Киянка* (Жт) та ін.; сюди, гадають, і д.-ісл. (від *кйяне*) *Kænugardr* «Кій»; пор. ше: *Kijewo* в ПНР, *Kujov* у ЧССР, *Kujevo* в СФРЮ тощо (Фасмер, II, 230); XVIII ст., с. *Кієвѡвѣ* Чрг (Новгородсв., 57); суч. *Кієвѡвѣ* (Днп, Зп, Крв, Мк, Пл; УРСР—1969, II, 67); гідроніми: рр., кол. *Кияна* (Пог., Пути, 4); згодом *Киянка* (поч. з-під *Старокійської* гори, де шукають город *Кія*; ІМІС К, 27; тепер у її бас. *Киянівський* пров.) п. Глибочиці п. Почайни п. Дніпра; суч. рр. *Киянки* п. Гуйви п. Тетерева п. Дніпра і п. Рокача л. Ірпеня п. Дніпра (Машт., Дн., 44—45); оз. у водозборі Сейму л. Десни л. Дніпра (Швец, ГПУ, 61); р. *Кійський Потік* п. Холовіки п. Зх. Бугу п. Вісли (СГУ, 246) і т. ін.

Субстантивовані посесив на -ев- від антропоніма *Кий* (ім. «старійшини»-князя, перевізника чи звіролова); пор., крім цитованого: Якоже древле царь *Римѣ* назвася, і во имя его городъ *Римѣ*; і паки *Антиохъ*, і бысть *Антиохія* великаа; і паки *Селевки*, і бысть *Селевкія*; і паки *Александръ*, і бысть въ имя его *Александрия*; і по многая мѣста тако прозвани, быша грады въ имена царевѣ тѣхъ і князей тѣхъ: тако и в нашей странѣ званъ бысть градъ великимъ княземъ во имя *Кия*, егоже нарицають тако перевозника бывша; инѣ же, (яко) ловы дѣяше около города (XVIII ст., НЛСХС, I). Контроверзи: а) данина т. зв. «Dreibrüdersystem» — пор. бібл. триада: *Сим*, *Хам* та *Яфет*, сини Ноя; скіф. легенд. пл. родоначальники: *Агатири*, *Гелон*, *Скіф*; зх.-сл. фолькл.: *Чех*, *Лех*, *Рус*; сх.-сл. літоп.-легенд.: *Рюрик*, *Трѣворъ*, *Синѣвъ* і т. ін.; б) неантропонімість «родичів» *Кия* (див.: *Хоривѣ*, *Щекѣ*, *Лыбѣдѣ*); в) відсутність згадок про *Кия* у візант. дж.; г) пізніша топонімія на -ев-// -ов- та ранні істор. горизонти життя в *Кієві*; д) схожість «діянь» *Кия* та Святослава Ігоревича; е) «незакономірність» відойконімих похідн. (*кйяне*, *Киянка*); пор. відгідронімі утворення: *бѣжанѣ* від *Бѣгѣ*, *дрючанѣ* — *Дрѣтъ*, *полочанѣ* — *Полота* й под.; є) можливість штучн. введення прототопоніма в словотвірн. ряд на -ев-; пор. невідантропонімі ойконіми цього ряду: *Могили* (-*Подільський*; на Дністрі), *Саратов* (на Волзі) тощо; ж) деякі літоп. свідчення, витлумачені як указівки на можливість пов'язування *Кия* і його «братів» із несл. етносом і т. ін. Звідси ін. «концепції» його походження; напр.: фінік. (від *kahf* // *kiehf* «печера»; «житло, вирубане в горі»; «пристанище») (Кох, I; Чернышев, 7); сармат. (в основі т. зв. *кйі* «гори») (Татищев, I, 104, 183 та ін.); фін. (пор.: о-в *Кій*, р. *Кія*, м. *Кійськ* і под. на Пн) (Орлов, 82, 124—125); гот. (від ім. короля *Кніва*); гун.

(див. Карамзин, I, прим. 71); хозар. та ін., які викликали заперечення (антиісторизм; неможливість переходу Кп-, Ка-, Кі- в Кы-; глибокі істор. корені місц. сл. населення, сл. тип назви та її етимона) з боку численних дослідників, зокрема таких, як: М. В. Ломоносов, М. М. Карамзін, М. І. Костомаров, О. І. Соболевський, М. Фасмер, Т. Лер-Сплавінський, В. Манчак, І. П. Крип'якевич, Б. О. Рибаків, П. П. Толочко та багато ін. Контрольний дж. вважалася вірм. легенда про заснування мм. *Куара*, вар. *Куарс*, *Куарі*, *Ковара* (суч. *Гуварс*), *Мелті* (Мелді, суч. Мехті) і *Хореана* (суч. *Авран*) у країні *Палуні*, населен. народом *pala // bala* (вони ж *палійці*, *палайці* тощо), з центром у м. *Палу* (*Балу*, гр. Πάλιος «Палі»; суч. *Палан*) Великої Вірменії (Капанцян, II, 59, 124, 126, 136, 243—251, 270, 413). Легенда, внесена в VI—VII ст. до т. зв. «Історії Тарона», привернула увагу схожістю ім. засновників цих міст з ім. фундаторів *Киева*, відповідно *Куара* (Кіагі) й *Кыла* (< *Kūjis), *Хореана* й *Хорива*, *Мелтея* й *Щека* («семантично»), назв країн *Палуні* й *Полане* (ст.-герм. *bolani*), де діяли ці особи, та схожим природним середовищем подій (гори, ліси, полювання, ідоли тощо; Марр, V, 54—56, 60—61, 227). Її коментували як: 1. китівсько-полянське перенесення на Закавказзя; 2. куарсько-палунськ. витвір, що губиться в місц. подіях VIII—VII ст. до н. е. (Капанцян, II, 124, 126, 250, 270, 413), занесений на Наддніпрянщину (Еремян, 35); 3. гетерогенні топоніми без будь-якого генетичн. зв'язку, а їхня зовнішня схожість є випадковою (Іваненко, 79—80). Труднощі з доведенням реальності *Кыла* породили ще й т. зв. «куявську» концепцію походження *Киева*, оперту на схожості деяких його зх.-європ. вар. (типу *Сіуеа*, **Kuawa* і под.; див. вище) з тюрк.-араб. топонімами (на зразок: *Qııabāh* «Куйаба»,— він же *Куяб*, *Куйябе*, *Кунаба*, *Кубане*, *Кутаба*, *Кюзаба*, *Керсабе*, *Курбая*, *Куяе*, *Курбане*, *Кербая*, *Куяне*, *Гунабег* та ін.,— розміщуваного, на відміну від згаданих разом із ним ас-Славії, або Селябе, й ал-Арсанії, Артанії, Уртоб тощо,— «ближче до Булгара» чи «мусульманства»; Шафарик, II, II, 204; Смірнов, 133; Роспонд, Стр., 105—106; Фасмер, II, 230; Бейліс, 83; Рожанецкий, 53), а також з найменуванням польськ. тер. *Куява* (*Kuıawa*, *Kuıawu*; 1136, *Сіаіа* і бл. 1150—1223, *Сіаіа* й под.), населеної зх.-сл. полянами, які контактно пов'язані з р-ном польськ. *Крайні* (див. *Україна*) і топонімами типу *Wyszogrod* (див. *Висьгородъ*), *Kijanka*, *Kijanica*, *Rus-tocho* (Мавродин, Обр., 66; Роспонд, Стр., 109; Natanson-Leski, 199, 220; Kozierowski, Gopło, 3, II, 12, 34, 47). Звідси помилк. етимологія: *Киевъ* // **Kuj-* з пракрит. *Којава* «килим» [? — О. С.] (див.: Лер-Спл., 197—198; Роспонд., Стр., 104). За Т. Лер-Сплавінським, *Кијава* є графічн. вар. назви *Киевъ*, де -и- = у, бл. до сл. **и**, що сприймалося іноземцями як дифтонг **yi**, ототожнюван. ними з араб. **y** перед **j**—**ja** (з дуже передн. -а після **j**) є д.-р. **e** перед тверд. приголосним; кінцеве -а- це або знак (не звук) т. зв. «*alif otiosum*», або (в зх.-європ. вар.) засіб лати-

нізації (пор. фінал -іа в назвах *Сгасовіа* «Краків», *Sandomiria* «Сандомір» і под.). У спотворен. *Kitava* (зам. **Kuava*) -і-, на його думку,—

це у (?), а с.-гр. *Κισ(α)βα* — *Киев*, тобто посесив на -ев- (?) від ім. *Киш* (Лер-Спл., 197—198). Інакше вважає С. Роспонд, послаючись на «непохідність» *Кыланъ* від *Кыи* (пор.: *трѣбчане*, не «трубчевщане», від *Трѣбчевьскъ*; *рыляне*, не «рыльчане», від *Рыльскъ*; *козяне*, не «козельщане», від *Козельскъ* і под.; Левашов, 68), витлумачуючи араб. *Ки-* і як *Ку-* // *Ки-*, обстоючи флективне -а (пор. араб. *Fraga* «Прага», *Sutaska* «*Sutëska*»), а не «*alif otiosum*», заперечуючи латинізацію за допомогою -а (слід -іа) та ототожнюючи с.-гр. *Κιοβα*, *Κιοαβα*, *Κοαβα* [? — О. С.], що є, мовляв, ближчими до *Киуаба* // *Kuıava*, ніж до *Киевъ*, ніби-то «штучно» створен. в зв'язку з псевдоетимол. реконструкцією *Кыи* й під контактно-топонімі. впливом: **Kūıava* > **Kuıava* ↔ *Boricevъ* ↔ *Kuıevъ* (Роспонд, Киев, 106—110). «Реконструйовану» таким чином «Куяву» зближують з укр. діал. *куйава* «вершина гори» (Дрогобиччина), «непрохідні хаті на горі» (Старосамбірщина), «бугор», «ма-ловідома країна» (Ніковський, 385), «стара, напівзруйнована хата» (Калушина); гуп. *куйе-ва* «пусте й відлюдне місце»; *куйеви* «швидкі, кам'янисті потоки», «гірські верхівки» (Нгабес, 41); польськ. *kuıawy* «піщаний бугор» (діал.) *kuıas* «шуміти», *kuı* «вихор» (Brückner, 280) і под., що не знайшло підтримки (див.: Роспонд, *Miscellanea*, 38—43). Проблема ідентифікації *Kūıāba* // *Kūıava* з *Киевъ* посилюється: 1. картою араб. географа XII ст. Ідрісі, де їх подано як різні об'єкти на різн. тер.: *Kuıv* (*Kıau*) у Дніпрі (пор. ще *Kıniuv*; Смірнов, 197), а *Kuıayv* — далі на сх., «ближче до Булгара» (Рыбаков, Идриси, 14, 38; Березовець, 72), що показує безпідставність припущення про «переробку» д.-р. літ-цем **Куяви* на *Киевъ* (Роспонд, Киев, 107); 2. наявністю ще й тепер назв на *Куяв-* у сл. топонімі. системі; пор.: відоме з XV ст. с. *Куяви*, воно ж *Куявы* й под. в кол. Кам'янецьк. пов., очевидно, суч. Соснівка Ярмолинцек. р-ну Хм; х. (*Куйави*) тр. УРСР; *Куява*, с. в кол. Калузьк. губ. і р., п. Болви л. Десни, в РРФСР; с. *Куяв* у Моравії ЧССР; кол. м. *Куява* й с. *Куявици* на Полабщині, ряд назв із цим коренем у ПНР тощо (Тр., Под., IX, 485; Машт., Дн., 187; Шафарик, II, II, 182, 204), які здавна вживаються паралельно із назвами на *Кіів-*. Очевидно, «*Куйаівя*, *Куйаи* — це одне, а *Кіів* — походження іншого» (Родаченко, 4). Вар. *Киева*, засвідчені гр., араб., лат., д.-сл. дж., показують, що форми на *Кū-* // *Ки-* (*Сіу-*, *Сіу-*, *Qu-* й под.) поступово змінюються написаннями на *Ку-* (*Чу-*) // *Кі-* (*Кі-*, *Chі-* тощо), в кирилич. фіксаціях — *Кы-* > *Ки-* (*Кі-*, *Кі-* і т. ін.); прасл. **Кі-*, за Ю. О. Карпенком, могло дати лише «*Сі-*», чого не спостерігається. Отже, **kū-* > **Кы-**, а також посесив (*Киевъ*) на -ев- від ім. *Кыи*, як і їхня слов'янськість, не викликають сумніву й не суперечать типовим моделям: історичним (ранньосередньовічним) — «територіально-родовий союз із містом... у цент-

рі й очолюваний його старійшиною-князем» (Державин, Из., 146); топонімічним (найпродуктивніша для епохи феодалізму) — відантропонім. присвійн. прикметник на-єв- // -ов- (Карп., Давн., 291); антропонімічним — особова назва *Кыи* > *Кий* відома на Наддніпрянщині не тільки за д.-р. літ-ми й козацьк. реєстрами XVII ст., а навіть і тепер, зокрема й у *Києві* (Редько, Суч., 98; Родаченко, 4) та ін. Антропонім *Кий* (< *Кыи* до *кѣвати*) надійно етимологізується на сл. грунті; пор. укр. *кий* «дубина, палиця з потовщенням на кінці» (Грінченко, 773), кол. різновид зброї, використовуван. слов'янами в бою (Петров, Етн., 17), також «молоток»; пор. лит. *kūjis* «молот», латиськ. *kūja* «палиця» й под. (Būga, I, 449). О. С.

КІЄВЬСЬКА: I. волюсть; тер., належна до м. *Києва* й *Київської* кн-ва; 1141, Всеволодъ... река сѣдиши в *Київської* волости (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 309), в *Київської* волости (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 310); 1142, просимъ оу тебе Черниговской и. Новгородской волости. а *Київскоѡ* не хочемъ (т. ж., 311); 1144, знамение. за Днѣпромъ в *Київской* (*киевской*) волости (области) (т. ж., 314), в *Київской* волости (XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 35); б. д., прежде Новгородская волость і потомъ *Київская* (XVIII ст., НЛСХС, I). I. Ж.

II. земля, тер., належна до *Київського* кн-ва; 1026, Ярославъ... поиде х Києву и сотвори миръ з братомъ своимъ Мстиславомъ у Городца. И раздѣлиста си землю по Днѣпръ: единъ *Київскую* землю, а другій Сѣверскую землю (XVI ст., ПСРЛ, XX, І. Львовск. лет., 90).

До д.-р. відноситься умовно. О. С.

III. митрополія («митрополия»); тер., підлягла д.-р. митрополитові; 989, А се число... епискупіи в Русѣ (в руси): первая *Київская* (*киевская*, *киевская*) митрополія, потомъ Новгородская (новгородка, новгородка) архиепискупья, также Черниговская, Переяславская, Бѣлгородская, Володимирская, Юргевская, Ростовская, Полоцкая (полочка, полоцкая), Смоленская, Тферская, Рязанская (XIII—XVIII ст., НЛСХС, 70), а також: Переяславская... Володимирская... Галичская... Перемышльская... Лучская... Хльмска... Туровская... Суздальская... Сарьская... Коломенская... Самборская... Пермьская... Епископи Преславстїи (1538 р., ПСРЛ, XXII. Русск. хронограф. I... Хронограф. ред.. 1512 г., 463—465), Великого Новгорода и Пскова... Казанская и Болгарская... Подольская... Переяславская... (XVI—XVII ст., ПСРЛ, XXI, I. Кн. степенная, I).

До д.-р. відноситься умовно. О. С.

IV. сторона; землі на п. б. Дніпра, побл. м. *Києва*; 1171, на *Київскую* сторону (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 361); 1144, паде снѣгъ великъ въ *Київской* сторонѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 314); 1185, на *Київскую* сторону (т. ж., 646); 1187, в *Київской* сторонѣ (т. ж., 655).

Релятиви на -ьск- від ойконіма *Києвъ* (див.). I. Ж.

КІЄВЬСЬКІЄ: I. ворота в м. Володимирі-

Волинському (Ук. ПСРЛ, II, 183), суч. райцентрі Вл; 1157, ѡколо города. Гюрги ста оу Грид-

х
шины воротъ. Арославъ оу *Київскихъ* воротъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 486); 1156, около града, Юрьи ста у Гридшинныхъ воротъ, а Ярославъ у *Київскихъ* воротъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 65). А. К.

II. гори, на п. б. Дніпра, де виникло м. *Київ* (насамперед, *Старокиївська*, *Щековиця* й *Хоревіця*); 854, и придоша къ горамъ *киевскимъ*, и узрѣста городъ *Києвъ* (НЛ, I, 107); 945, подлѣ горы *Київская* (т. ж., 110); 882, къ горамъ ихъ *Київскимъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 23); 945, горы *Київския* (т. ж., 55); возлѣ горы *Київския* (~ 1425 р., ПСРЛ, 1962. Ипат. лет., 43—44); 882, низъ по Днѣпру къ горамъ *Київскимъ* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 269); 945, подлѣ горы *Київския* (т. ж., 283). I. Ж.

Релятиви на -ьск- від ойконіма *Києвъ* (див.). I. Ж., А. К.

КІЄВЬСЬКІИ: I. перевіз («перевозъ») через Дніпро навпроти давн. *Києва* і тер., де пізн. виникла Воскресенська Слобідка (тепер у складі м. *Києва*); можливо, й у д.-р. часи тут було пос., де пізн. розходились дороги, на сх.—Басанська й на пд. сх.—Остролуцька (Новицкий—КС, 1882, ноябрь, 356—357); 1146, идоша до нихъ до Вышегорода. и до Нѣпра до оустыа Десны и до перевоза до *Київского* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 327). I. Ж.

II. шлях («пѣть») між мм. Білгородом *Київської* землі (суч. с. Білгородка *Києво-Святошинського* р-ну Кв й *Києвом*); 1159, и пришедъ къ Бѣлугороду и ста на *Київскомъ* пути (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 500), къ Бѣлугороду ста на *Київскомъ* пути (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 69).

Релятиви на -ьск- від ойконіма *Києвъ* (див.). I. Ж.

ЛАЗАРЄВЪ, м-р («монастырь») у Києві (?) (Ук. ПСРЛ, II, 221); тепер не простежується; 1113, престависѣ игуменьѣ *Лазарева* монастыря (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 276), *Лазарева* монастыря (XVII ст., ПСРЛ, 1843. Густ. лет., 290); пор. 1657, «миза» *Лазаровщина* під Києвом, належна Київськ. уніатськ. кафедрі (ХВБВ, 1880, № 13, с. LXI); до 1803, *Лазаревщина*, тепер Фефанія, передм. Києва (Похил., УКР, 102; Петров, 158), де, можливо, й був *Лазарів* м-р, якому належала *Лазаревщина* (П. Л., 34). Її назву (також д. *Лазарев-*

ская) пов'язують з ім. місц. пасічника-монаха Лазаря (Сементовський, Киев, 238).

Посесив на -ев- від д.-р. християнськ. ім. Лазарѣ (який, очевидно, в цьому м-рі мав вищий духовний сан; тоді це «монастир, де править Лазарѣ», на зразок Стевановѣ (див.) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 232); пор. Іонинський м-р (він же Свято-Троїцький) у Києві за ім. його засновника (Захарченко, 10). І. Ж.

ЛЕКОВЪНАЯ, ур., у Волинськ. землі (Батюшков, 12); тепер pobl. м. Мельниця Ковельськ. р-ну Вл; 1247, Воеваша Литва окола Мѣльницѣ. Лековнии (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 798).

Іменник на -ън- від антропоніма (?) Лековѣ (Илчев, 300); в основі ім. Лек(а) (ч. і ж.), Леке (Морошкин, 111) чи Лeko, скорочене від Алеко, Алексі(й) (Илчев, 300). А. К.

ЛИМЕНЬ, зат. Чорного моря; гавань кол. м. Корсунь (див. Корсѣнь); тепер у межах м. Севастополя Крм; 988, Иде Володимѣрь. с. вои на Корсунѣ... и затворишася Корсуонѣни... и ста Володимѣрь... в лимени (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 94—95), обѣ онѣ полѣ города въ лимени (ПСРЛ, I, 1846, 46; текст модернізовано), в лимени (лимений) (XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 35), на Корсунѣ градъ Гръчеський... об онѣ полѣ града въ Лименѣ (XVIII ст., НЛСХС, 54).

Семантичним способом від д.-р. лименѣ (пор. лимень у Срезневського, II, 22) «лиман», з д.-гр. λιμὴν «порт, гавань, пристань; пристанище, сховище; місце збору, зосередження» (Дворецкий, I, 1029). О. С.

ЛИПА, ур. (Барс. 113), с. (пор. с. Ліпа Дубнівськ. р-ну Рв) чи р., л. Стиру п. Прип'яті п. Дніпра, у Волинськ. землі тепер у Горохівськ. та Млинівськ. р-нах Рв (пор. XIX ст., с. Голятинь при р. Липѣ) (СГУ, 314); 1283, и поиде ѿтолѣ мимо Кремѣнѣць. ко Перемилю. тоу и сръте Володимѣрь князь с питьемъ и с дары на Липѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 892); пор.: Ліпа, Гнила Ліпа, Золота Ліпа — три л. пр. Дністра; Ліса Ліпа л. Собу л. Пд. Бугу; Ліпа пр. Німану, дві пр. Сожу тощо.

Як ілір. з переходом ѣ > і [у? — В. ред.], бо: 1. чимало таких рр. належать до бас. Дністра й земель, прилеглих до нього (напр., бас. Стиру), та позначені ілір. особливостями; 2. тут можливий формально-діахронічн. зв'язок Ліпа ~ Луна, де первинним, важким для розуміння, була назва Луна (пор. бас. Ірпеня), яку відносять до ілір. і кельт. на сл. тер.; пор. Лура пр. Бзури, Лурава (нім. Lurow) вп. в Балтійськ. море; істор. Лурія (суч. Ліппе) пр. Рейну, лат. Лурія (в Калабрії), Лурія (в Апулії), що походить з і.-е. *leup- // *loup- // *lup- «рвати, драти», а фонетико-афіксально — Струпа (бас. Дністра; Трубачев, 154—155; Rozwadowski, 4—5 та ін.). А. К.

ЛИСТЬВЪНЪ, м., в Чернігівськ. землі; на р. Руді п. Сноу п. Десни (Ук. ПСРЛ, II, 170); суч. Малий Листвин Ріпкинськ. р-ну Чрг (Андрияшев, Сувер., 104); також Листвин (Насонов, 226); 1024, Мстиславъ же слышавъ. в зиде противу има к Листвену (1377 р., ПСРЛ, I, 1962.

Лавр. лет., 148), къ Листвѣну (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 135), Лиственю (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовськ. лет., 89), Листвену (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 329).

Субстантивований адектив на -ън(ъ) від листѣва; пор.: Краснѣ, Писчѣнѣ, Чървѣнѣ і под. (Никонов, КТС, 355; Борек, 110; Роспонд, Стр., 26); як від «дѣствичноѣ» сходження, — мовляв. молоді князі проходили через «ліствицю» (драбину) волостей на шляху до головного чернігівськ. столу (Верзилов, 108, 109); пор. ще: Великий Листвин, с. Чрг; Листвин, с. Жт і р., л. Норину л. Ужа п. Прип'яті; Листвина, с. Чрк і р., п. Росі п. Дніпра; р. Листвяна л. Кальчика п. Кальміуса вп. до Азовськ. моря й под. (СГУ, 317). А. К.

ЛИХАЧЕВЪ, двір («дворѣ») священника Лихача, в давн. Києві, на Подолі; 1161, Половци. въѣздаху в городъ. просѣкающе столпие. и зажгоша дворѣ. Лихачевѣ поповѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 515).

Посесив на -ов- від д.-р. антропоніма Лихачѣ; пор.: укр. 1446, а писа[л] старецъ пахнотіи лихачевѣ братѣ (Розов, 155); рос. 1464, Лихачѣ Сахарусовѣ (Туликов, 284). І. Ж.

ЛОПАСНЬ, пос., в Чернігівськ. землі; як: 1. с. на л. б. Дніпра; Лопастни (Макс., Прилож., 59); 2. в кол. Моск. губ. (Барс., 115; Насонов, 226—227; можливо, суч. с. Лопатні Ріпкинськ. р-ну Чрг); 1176, ѿлгѣ же проводивъ. и възвратиса во свою волость. к Лопасну (~ 1425 р., ПСРЛ, I, 1962. Ипат. лет., 602).

Адектив на -ън- від лопаст-?; пор.: рос. лопастый «домовик», в'ят. діал. албастый, лобастый (від лобъ?); перм., в'ят. албаста, лобаста, лопаства «русалка» із кипчакськ. albastu «злий дух» (Фасмер, I, 69). А. К.

ЛОХТЬ, р.; як на тер. Галицьк. землі (Ук. ПСРЛ, II, 181); однак, за літоп. свідченням, р. протікала за її межами, де «ходивъ» угор. король після втечі з Галицьк. землі; 1226, король же... поиде и землі борзо. Данилови же пришедшоу... ко Городькоу. и Глѣбъ с. нима. и молдавѣни имѣ поиди княже на корола. по Лохти ходить (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 749). Назва темна. Л. М.

ЛѢБЪНО, пос. (с.?) чи ур., в Переяславськ. землі; суч. м. Лубні Пл; ~ 1096 (в «Поѣченні» Володимира Мономаха), на Бонака к Лубѣну (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 250); 1107, приде Бонакъ. и Шаруканъ... и ини князи мнози. и стаха окола Лубѣна [а руські князі — О. С.] ...идоша на половци къ Лубѣну. и... бродишася чресъ Сулу (т. ж., 282); 1106, окола Лубна... къ Лубѣну (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 258), в лѣто 614. Побиха князи Русстии Половечь на Сулѣ у Лубіа (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 29); Лубна... к Лубѣну (т. с., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 389); 1149, у Лубѣна (т. ж., 47); 1107, окола Лоубна (і-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 72), 1552, земля Лубни (АОЗР, VII, 1, 102); 1596, в селе Лубни, на рече Суле (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Баркулабовск. лет., 183); 1597, подъ Лубнями (Сб., 4); 1617, Stary i Nowy Łubenski i m(iasto) Łubni albo Alexandrow naz-

wane (Zr. dz., XXI, 598); 1618, Stare i Nowe Lubnie Alexandrow zwane (Zr. dz., XXII, 177; від ім. кн. Олександра Вишневецького); 1632, въ Лубняхъ (Южн. лет., 16); 1638, подъ Лубнями (т. ж.), ку Лубнямъ (1730 р., Величко, IV, 206), miasto Lubnie (АЮЗР, VI, 1, прил., 449), въ Лубняхъ, зъ Лубень, до Лубень (Величко, I, 78—79); 1658, къ Лубнямъ, города Лубень (Акты ЮЗР, IV, 126); 1666, Лубні (Самовидец, 99), Лубны (МПК, 37); XIX ст., городъ Лубни (Арандаренко, I, 271); XX ст., Лубні (Андрияшев, Сівер., 10); суч. Лубни (літер.) й (місц.) Лубні (ОКІМ) як двоїна до кол. ЛЗЬбно (П. П. Критенко. — Рец.).

Похідні: 1638, Лубенський пов. (XVIII ст., Величко, IV, 136); 1649, сотня Лубенская (Реестра, 268), Іванъ Лубенець (т. ж., 16); 1666, Мишка Лубенской (МПК, 76); 1677, ключъ Лубенский (Астр., Луб., 40); XVII ст., р. Лубенка (Бочк., Луб. стар., 7); XVII—XVIII ст., полкъ Лубенский (Бод., Пам. кн., 56); XIX ст., р. Лубанка (т. ж., 9); 1855, прізв. Лубенский-Бичъ (СД, 375); поч. XX ст., Лубенищина (Лаз., Луб., 89); суч. Лубен'ський р-н (ОКІМ).

Як згадка про кор. ліси (Сергеев, 343), від лЗбъ «деревина кола» (або «волокло лну, конопель, кропиви») (Никонов, КТС, 243); пор.: польськ. Lubno, Lubna, чes. Lubno, Lubna, польськ. й луж. lub, чes. lub «кора», поморськ. leb(in)a «пруття для плетіння»; в основі прасл. *lub-// *ljub- з і.-е. *loubh-, *leubh- (Роспонд, Стр., 26); лит. luba «дошка», латиськ. luba «гонт» тощо. Очевидно, субстантивованій ад'єктив на -ьн- від д.-р. лЗбъ в значенні «дуб'яне, дощане, дерев'яне» (Стрижак, ППНП, 92), «крите гонтом» (?). О. С.

ЛЗКОМЛЬ, г-ще («городище») в Переяславск. землі; суч. с. Лукімі Оржицьк. р-ну ПЛ; 1179, Роустин [князі.— О. С.] поидоша за Соулоу. и стаха близъ городища Лоукомла (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 613); 1320 (Гор., 217) і 1597 (Милорадович, Ст., Луб., 187); 1604, Lukoml (Zr. dz., XXI, 466); 1607, Лукомль (Лаз., Луб., 96), Stoboda [? — О. С.], (Zr. dz., XXI, 598); 1625, у Лукомль (Астр., Луб., 55); 1638, ку Лукомлю... на Суль (1730 р., Величко, IV, 230); 1653, на Лукомлю (Воссоед., III, 405), из города Лукомны (т. ж., 352); 1654, города Лукомля (т. ж., 539); 1679, по Лукомле (Самовидец, 147); 1733, Лукомскій... в мѣстечку Лукомль (КС, 1890, IX, 480); 1748, въ... Лукомьб (Малама, II); XVII—XVIII ст., Лукомль, Лукамье, Луколе, Лукомь (ОАІМ), Лукомя (Южн., лет., 83); XIX—XX ст., Лукомье (ЛВП, 176; Мак., Гор., 30); 20-ті — поч. 30-х років XX ст., Луком'є (Андрияшев, Сівер., 10); суч. Лук'іміа (ОКІМ); рідше, Лукім'я (ІМСУ ПЛ, 786); діал. Лукомя, Лукоміе, Лукоме (МЕ, 958).

Похідні: 1638, пов. Лукомскій (XVIII ст., Величко, IV, 136); 1649, сотня Лукомская (Реестра, 294), Кузма Лукомский (т. ж., 298), Олекса Лукомець (т. ж., 23); 1777, р. Луколка (Лаз., Луб. полк., 77); XIX ст., Лукомльскій «кремль» (Малороссия, 420); суч. Лукімска с/Р (АТПУ—1969, I, 340); ур. Залукімка; с. Лукімищина (через антропоніму стадію) в Полтавськ. р-ні ПЛ

та ін.; мешканці: Лук'іміц'і, Лукомець, Лук'імчани.

Як від (нар.-етимол.): 1. д.-р. лЗкъ «цибуля» (?); 2. лЗка (лЗжа) «звивина, вигин» (Срезневський, II, 50) і «млин» (?) — в селі є кути Лукі й Млинівка; 3. лЗка «затока, берег затоки чи річкової дуги» («поселення на луках») (МЕ, 1958); 4. того ж кореня, що й ПрилЗкъ (див.) — «при луках, низьких заплавлених сінокісних місцях» (Лаз., Луб. полк., 77); пор. ще рос. лукома «звивистий яр» (Мурзаевы, 144), «вигин яру» (Пособ., 30) тощо. Можливо, посесив на *-j(ь) від антропоніма *ЛЗкомъ (пор.: Тихомль < *Тихом- + -jъ; польськ. Radom тощо) (Роспонд, Стр., 64—65). О. С.

ЛЗТАВА, пос., в Чернігівськ. землі; на р. Лутаваці (Новицький, II, 449; Насонов, 227); суч. Лутава Козелецьк. р-ну Чгг; 1155, и ту снашасѧ въ Лоуавы (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 482); 1159, въ Лутаавъ (т. ж., 498); 1175, и пришедше Ростиславичи и Яро-славъ, пожгоша Лутаву и Моровнескъ (т. ж., 599); 1159, (въ) Лутанъ (XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 64; к. XVI ст., ПСРЛ, VII, 68).

Як: 1. від д.-р. лЗтъ; пор. рос. лут «ліко, кора липи» (Фасмер, II, 536) із давнім, контамінованим на сл. ґрунті суф. -ава; 2. «дикий, лютий, злий» один із компонентів бінарної опозиції «темний» (lut-) — «світлий» (lub-) (Железняк, 250—261); пор.: Lutowe, Lutkow (Trautmann, I, 80) і под.; 3. від прасл. *ljut- з первинним топографічн. значенням (Šmilauer, I, 263; Schütz, 35). ЛЗтава (помилк.— ЛЗтана) від однойменного гідроніма, — пізн. Лутав(к)а, — з давн. контамінованим суф. -ава або прасл. (Stawski, 130), продуктивним у сх.-сл. топонімії, — -ана (?); як того ж (?) походження, що й лат. lūtum (див. Л(ъ)тава) «калюжа, болото»; пор. ще: польськ. Lutynia, Lucicza, с.-х. Ljuta, укр. Люта, Лютецька (Роспонд, Стр., 73); р. Ljutava бас. Сави в Югославії (Dickemann, I, 25) й под. А. К.

ЛЗЬСЬКАЯ, волость, тер., у Волинськ. землі; суч. прибіл. Луцький і суміжні р-ни Вл; 1158, Ярополкъ. вда... Небльскую волость. и Дервьскую. и Лучьскую (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 492), Лучьскую (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 67); Лучьскую (XVI ст., ПСРЛ, XXV, 63).

Релятив на -ьск- від ойконіма ЛЗьськъ (див.). А. К.

ЛЗЬСЬКЬ, м., на р. Стир, у Волинськ. землі; суч. м. Луцьк, центр Вл; 1085, Ярополкъ же оставивъ мѣръ свою и дружину Лучьскъ. бѣжа в ЛАхы (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 205); 1097, ПутаАта... пришедъ к Лучьску (т. ж., 272); 1149, Изаславъ... бѣжа Лучьску (т. ж., 322); 1150, Володимерко же... приде к Лучьску (т. ж., 328); 1151, въ Луческъ, въ Лоуческ (т. ж., 336;

XV ст., ЛПС, 67); 1085, в Лучькѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 197); 1097, к Луцьку... Лучьку... Луческъ (т. ж., 247—248); 1149, ѿ Лучьска... Лоуческъ... к Луческою... в Лучьски

(т. ж., 387—389); 1150, И приѣхавъ съѣде в *Лоучьскѣ*. оутрѣи... поѣха *Ѣ Лоуческа* Пересопничи (т. ж., 395); 1154, Мстиславъ Изяславичъ... оутече и оубѣже в Переяславль. и поима жену свою. иде в *Луческѣ* (т. ж., 475); 1156, *Лучьску* (т. ж., 484); 1226, и приа *Лоуческѣ* Ярославъ (т. ж., 750); 1259, Коуремьсь стояншо оу *Лоучка*... *Лоуческѣ* бѣ не оутвержень... пришедшоу к *Лоучьскоу* (т. ж., 841—842); 1287, Кондратъ... поѣха. ко *Лоучькоу*. бывшоу же емоу. в *Лоучки*... и... из *Лоучка* в Гаи (т. ж., 907—908); 1400, воюючи дайже до *Великого Лучска* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 229); 1085, въ *Лучьску*... къ *Лучьску* (к. XVI ст., ГСРЛ, VII. Воскр. лет., 3); 1149, къ *Лучьску* (т. ж., 46, 47); 1156, Мстиславъ Изяславичъ... посла ихъ *Лучьску* (т. ж., 64); 1157, иде Ярославъ Изяславичъ изъ *Лучьска* (т. ж., 66); 1212, Ингваръ опять иде къ *Лучьску* (т. ж., 118), *Луческѣ* *Великій* на Стыри (А се грады Волянскіе) (т. ж., 240), а Люборта приналь Володимеръ-

скии кнѣз к дотѣце. во Володимеръ и в *Лоуческѣ* (XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 71), и даст еѣ *Лоучко* (т. ж., 161), *Луческѣ* *Велики* на Стыри (ПСРЛ, II, 1843, 163; текст модернізовано).

Похідні: 1185, ходиша бо кнѣзи Руссти вси на Половци... и Галичскаа помощь. и Володимирьскаа. и *Лучьскаа* (ПСРЛ, I, 1962, 394—395); 1085, Володимеру же пришедшу к *Лучку*.

даша *Лучанѣ* (ПСРЛ, II, 1962, 197); 1174, Ярославъ. *Лучьскии* (т. ж., 577); 1158, Неблскую волость, и Деревскую и *Лучскую* (ПСРЛ, XXV, 63), Неболскую волость и Деревскую и *Лучьскую* (ПСРЛ, VII, 67).

Субстантивований релятив на -ьск- від д.-р. *лъка* «кривизна, вигин, затока» (Срезневский, II, 50); пор. ще: укр. *лука* «вигин, утворений річкою», «заплавна лука»; рос. *лука* «великий, довгий вигин річки», «дуга; крута, довга меандра», «мис, затока», «вигин», «лучний або лісовий простір у річковій дузі» (Фасмер, II, 531; Никонов, КТС, 243; Роспонд, Стр., 81). А. К.

Лѣкъ(ъ)на (-л), р., в Переяславськ. землі; п. Сейму л. Десни; тепер Конотопськ. р-н См; як пр. Виру (Насонов, 226); 1127, и Мстиславича Изяслава посадилъ Курьскѣ и изымаша послы ихъ на *Локнѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 296); 1128, *Ѡрополни* посадничи. на *Локнѣ* приведоша ѣ къ *Ѡрополку* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 291).

*Як: 1. (**Лѣкна*) із *Лукпа*; пор. рр. Жемайтська *Лукна*, лит. *Luknė*; оз. латиськ. *Lukpa* (ТТ, 193); 2. (*Lökna*) із *Lükne*; пор. сл. *lūkno*, чes. *lekno* «пупрhae alba», лит. *lūkplė* «кубышка желтая; пупрhaea lutea» — похідне від **lūkplā* «болотяне місце, Bruch» тощо (*Būga*, I, 460—461); сходи же рр. *Локня*: 1. л. Богайчихи п. Сули; 2. п. Сули л. Дніпра; 3. л. Виру л. Сейму; 4. п. Клевені п. Сейму; 5. п. Сейму л. Десни; 6. п. Ворскли л. Дніпра; 7. л. Реті л. Есмані л. Десни л. Дніпра; 8. п. Псла л. Дніпра (СГУ, 325); *Локня*: п. Случі п. Прип'яті; *Локниця*

1. л. Стоходу п. Прип'яті; 2. п. Свидівки п. Уборті п. Прип'яті; *В. Локня* п. Неруси л. Десни і под.; сс. *Локня* у Крелевецьк., Роменськ. й Сумськ. р-нах См. А. К.

Л(Ъ)ТАВА, м., в Переяславськ. землі; як суч. м. *Полтава* Пл на р. Ворсклі л. Дніпра (Ук. ПСРЛ, II, 181); 1174, Кобахъ и Кончакъ. шлѣ къ Переяславлю. Игорь же... поѣха противу Половцемъ. и переѣха Вѣрсколь оу *Лтавы* къ *Пѣтаславу* [! — О. С.] (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 568—569); у Хлѣбниковськ. й Погодинськ. сп. Іпат. літ.: переїхал розкол волтавы къ переяславлю (т. ж.).

Як іменик на -ава, досить поширений у балто-сл.-герм. гідронімії, від кореня **lūt-* на означення заболоченості (Стрижак, НРП, 78): **Лѣтава* < **lūtawa*; лат. *lūtum* «болото, грязь, грузь, глина», *lūteus* «глинястий, глиняний, кал'ний, заболочений, пустий»; лит. *lūtūnas* «калюжа» (*Būga*, III, 650); *Лутуне* — сіножать у Жомойтськ. землі (Спрогис, 175); а також *Лѣтава* (див.) у Чернігівськ. землі. Пор. ще: і.-е. **lat-* «вологий (грунт)» // картв. *ltw-* «змочувати» (Іллич-Свистич, II, 31). О. С.

ЛЫБѢДЬ, р. («ручай»), п. Дніпра, в давн. Києві; суч. *Либідь*; поч. побл. зал. ст. Київ-Волинський, гірло біля с-ща Корчугатого (Київ, 341—342); 968, и не баше лѣзъ конѣ напоити. на *Лыбеди* Печенѣзи (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, 67); 980, быша емоу водимыи. Рогыѣдъ юже посади на *Лыбеди*. идеже ныне стоить сельце Предѣславино (т. ж., 79—80); 1151, и стаща возлѣ

Лыбедь (т. ж., 332); 1230, над ручан *Лыбе* (т. ж., 455); 965, 968, 972, 975, 980, 981, на *Лыбеди* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 55, 67; XV ст., ПСРЛ, XVII. Уваровск. сп., 115; XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 239, 247; ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в. Эрмитажн. сп., 354, 358; XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 60; т. с., ПСРЛ, XXVIII. Уваровск. лет., 171; 1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 24; серед. XVI ст., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет.-ц, 44, 47; 2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 34, 41; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 288, 294; ПСРЛ, XXVII, 190; XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 17; 2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 21, 24; ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет., 21, 23); 1136, и чресь *Лыбѣдъ* (ПСРЛ, II, 1962, 299); 1146, чересь *Лыбѣдъ* (т. ж., 326); 1151, приде Дюргини къ Киеву. и ту стаща полкы. по оной стороны *Лыбеди*. и начаша битися ѿ *Лыбедь*. Андрѣи же Гюргевичъ и Володимеръ Андрѣевичъ. с Половци палегоша силою и тако переѣхаша *Лыбѣдъ* (т. ж., 431), ѿ *Лыбѣдъ*.. в *Лыбѣдъ* (т. ж., 432); 1150, оу *Лыбеди* (т. ж., 31); 1177, и побѣже Стославъ чересь Днѣпръ оустыю *Лыбеди* (т. ж., 604); 1230, над(ъ) ручан *Лыбеди* (т. ж., 51); 962, 972, на *Жыбеди* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 13); 1150, у *Лыбеди* (т. ж., 38); 1230, надъ ручан *Лыбеди* (т. ж., 73); 981, на *Лыбѣди* (1519 р., ПСРЛ, XVII. Супрасльск. сп., 12); 1230, над ручан *Лыбеди* (т. ж., 209); 980, на *Лыбѣди* (1-ша

пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV, 30); 1150, оу *Льбеди* (XVI ст., ПСРЛ, XXVIII, 186); 1150, възлѣ *Льбед* (т. с., ПСРЛ, XXV, 50), по оной сторонѣ *Льбеди*... о *Льбеди*... переѣхаша *Льбед*... переишѣд *Льбед* на болонь... в *Льбед* (т. ж., 52); 1230, над ручаи *Льбеди* (т. ж., 124); 1151, възлѣ *Льбедь* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX, 187), о рѣцѣ *Льбиди* (т. ж., 188); 1230, надъ ручей *Льбеди* (т. ж., 99—100), надъ ручай *Льбедь* (т. ж., 100); 980, на *Льбедю*, идеже нынѣ селце Предславно (ПСРЛ, XX, 1. Львовск. лет., 65); 1150, възлѣ *Льбѣдь*... о *Льбѣдь* (т. ж., 114); 980, на *Гнибѣли*, идеже нынѣ есть селце Предславно (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1, 56); 1151, възлѣ *Льбедь* (ПСРЛ, VII, 52), по оной сторонѣ *Льбѣдь*... о *Льбеди* (т. ж., 53); 1230, надъ ручай *Льбеди* (т. ж., 136); 1150, возле *Льбедь* (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII, 472); 1491, *Льбѣдь* (АЮЗР, VIII, IV, 158); 1533—1535, *Льбеда* (поверхи *Льбеды*) (ТКДА, 1904, XI, 677); 1631, *Libeda* (z tłuynaga na Libedy) (АЮЗР, VII, 1, 371); 1694, *Лебедь*, *Либеда* (Пам., II, 1, 286—316); 1695, *Калыбедь* (ПК); 1701, *Льбедь* (Максимович, II, 253); 1747, *Lebed'* (на *Lebediu*) (АЮЗР, III, III, 374); 1750, *Лебед* (т. ж., 528); 1784, *Льбедь* (ККГ); 1802, *Льбидь* (ЦДІАК, ф. 492, оп. 34, од. зб. 181); 1848, *Льбѣдь* (ВСОПН КГ, 16); 1859, *Льбедь* (КГВ, № 6, 43); *Льбеда* (ПК); 1913, *Lybed'* (Rulik., ОРК, 49); 1978, *Льбѣдь* (МЕ).

Походні: 1729—31, земля *Льбедская* (Чт. ОНЛ, 1893, VII, 45); 1761, ур. *Льбедское*, *Lybed'* (АЮЗР, III, III, 713, 715); оз. *Льбидь* (біля гирла р. *Льбидь*; ОКІМ); пор.: м. *Льбедь* («Сестра же ихъ *Льбедь*, надъ рѣкою *Льбедью* свои осады положиши, таможе и городъ на пригорку высокому согради отъ своего имени *Льбедь*; Киевск. синопс., 21); 1237, р. *Льбедь* пр. Клязьма, біля м. Володимира (ПСРЛ, I, 1962, 463).

Як із: 1. угор. *lebedes* «тримтіня, дрижання», *lepes* «хід, успіх», *lepeco* «дубрус» та ін. сармат. (?), бл. до авар., що нібито дає підстави стверджувати заснування м. *Киевъ* (див.) аварами (Стрекалов — Уч. зап. Моск. універс., 1835, май, № 11, 301—319); 2. сканд. *Ulfheðr* (Jakobson, 546—549; Фасмер, II, 538—539); 3. сл. *лѣбѣдь* і відповідно *лы-* до *ле-* й *-ла:* *лыб-з* **лыб-*, як *лаб- < *алб-* (Потебня — РФВ, I, 75; Преобр., I, 441); 4. рос. діал. *лыва* (Зеленин — ИОРЯС, 1903, VIII, IV, 259); 5. гідронімами на *-бед-*; пор.: *Убедь*, *Вытебедь* та з глухим вар. *-пет-*, як *Припеть*, *Икопеть*, *Гнилопеть* і под. (Соболевский — ИОРЯС, 1924, XXVII, 269); 6. **līb-* (пор. рос. *лыбонь* «верхня частина голови тварини»), прасл. **lībъ* «лоб»; пор. рос. *взлѣбок* «бугор» — у зв'язку з Дівич-горою біля гирла *Льбиді*; суф. *-едь*, як у *мокр-едь*; літоп. зв'язок гідроніма з ім. дівчини як наслідок пізн. переосмислення (Іванов, Топоров, 122—123). Імовірно, з тим же коренем, що й в укр. *лібати* «кліпати очима» (Грінченко, II, 357; Сенчук, 141); *лібці* «мотузка з прив'язаним м'ясом для ловлі риби» (Грінченко, II, 357); *лібадя* «страва з розтертого пареного пшона й піджареного розтертого конопляного сім'я» (Корзюнюк, 112); *лібати* «повільно випасатись (на

росяній траві)», «видобувати нафту»; *лібець* «жебрак»; *лібити* «брати? збирати?» (Грінченко, II, 357); білор. діал. *лыбіла* «приспособлення для ловлі раків» (Бялькевіч, 253); *лыбазіна* «дубець» (Кривіцкі, 126); *лыбазіць* «істи повільно, не відчувуючи смаку, перебираючи» (Бірыла, 3 лексії, 35); *лыбаць* «багато спражно пити; жлуктати» (СБГ, 694); рос. діал. *улыбчатый* «вузькодонний, вертлявий (човен)» (Барсов, Прич., XIX); *лыбкое* (місце) «грузьке (місце в болоті)» (Машт, Мат., 59); с.-х. *лібати* «гойдатися, коливатися, хитатися» (Толстой, 376); *ліббаст* «миршавий» (Речник, 202); *либа вода* «луля се, wogen, fluctuare» (Карацін, 338); болг. діал. *либам* «істи неохоче» (Гутшмидт, 74); лит. *liubà* «луба» (LKZ, VII, 669), *liūpūs* «такий, що легко здирається» (Откупщиков — Baltistica, 1974, X (1), 17); лат. *lībricus* «плавкий, слизкий, рухливий, гнучкий, швидкий, рідкий» (Дворецкий, Лат., 601); л.-сакс. *lubbi* «сік, отрута»; ірл. *luib* «трава» (BzN, 1957, II, 122); алб. *lubërtinë* «болото» (WAD, 288); герм. **lub-* «lose hangen», нн.-герм. **lub-* «відколювати»; звідки прасл. **lyb-* «вода» > **lybedь* «багнисте місце» із суф. *-едь; пор. ук. діал. *вершѣдь* «верхів'я (верхн. ч. бас.) якоїсь річки», *стромльдь* «крутий берег річки» (Грицак, 75, 79); рос. діал. *бистредь* «швидка течія, глибоке місце із швидкою течією на річці», *мокредь* «болото» (Азарх, 151—152). Докладніше див.: Железняк — ОЛА, 1984. I. Ж.

ЛЬВОВА, земля; тер., належна до *Льв(ов)а*; суч. Льв?; 1284, Телебуога же... поиде назадъ. на *Лвовоу* землю. на городъ (городок) на *Лвовъ* и столаша. на *Лвовъ* землѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 894).

Посесив на *-ов-* від д.-р. особ. ім. *Львъ* (див. *Львовъ*). О. С.

ЛЬВОВЪ, м. («град», «город(ок)ъ»; «мѣсто; место»), Галицька, а потім Галицько-Волинська земля, суч. м. *Львів* Льв; 1259, *Лвова* (сѣ *лвова*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 841); 1261, *Левъ* розмета. Даниловъ и Стожекъ. *Ѧтоль* же пославъ. *Лвовъ* розмѣта (т. ж., 849); 1281, *Лестько* вѣа Переворскѣ. городъ. *Лвовъ* тоже (т. ж., 890); 1283, Телебуога же... поиде назадъ. на *Лвовоу* землю. на городъ (городок) на *Лвовъ* и столаша. на *Лвовъ* землѣ (т. ж., 894); 1287, пошелъ. с Телебуогоу на *Лвовъ* (т. ж., 900), *Лвовъ* Великій (у «Сп. руських міст») (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); 1279, Лешко король поиде за нимъ, и взятъ градъ Преорскъ и *Лвовъ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 346); 1340, Казимѣрь, король Польскій... прииде... подъ *Лвовъ* и обляже его (т. ж., 349); 1361, 1497, 1589, во *Лвовъ* (т. ж., 350, 361, 369); 1442, около *Лвова* (т. ж., 356); 1498, *Лвовъ* (т. ж., 361); 1412, we *Lwowe* (XVII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Быховца, 153); 1583, у во *Лвове* (т. ж., Баркулабовск. лет., 177); 1592, у мѣсте Виленском братство навчоных людей до себе на поратунок прибавили з мѣста *Лвовского* Григорія Раготинца, Стефана Зизанія (т. ж., 178); 1246-го великий князь Данила Романович... самодержец всеа Русии, взя сыну своему *Льву* в жену дщеръ вельиши короля венгерского.

И сей *Лев* созда великий град *Львов*, и нарекиши его от своего имени (к. XVII ст., ПСРЛ, XXXI. Лет-цы посл. четв. XVII в. Мазуринск. лет-ц, 71); 1267, *Лев* Данилович, забивши Войселка, славу и милость от руси одержал безпечно, сам в русских князствах, Подляском, Волинском, Киевском, Звиногородском и Подгорском ...*Лвов* з двома замками на своє имя заложи (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Прилож., 209); 1495, до *Лвова* (т. с., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 98); 1509, *Лвов* (т. ж., 103); в ст.-укр. грамотах *Лвовъ* під 1378, 1408, 1478 та ін.: *лвова, львова, ливова, лвова, lwowom*, въ *Лвовѣ, Лѣвѣ, оу ливоѣ, лвоѣ, лвоѣское* мѣсто, мѣсто *Лвоѣское* та ін. (ССУМ, I, 541); 1648, *Лвовъ* (Самовидец, 15); 1653, *Лвовъ* (Величко, I, 105); 1654, ку *Лвову* (т. ж., 163, 258); 1675, *Лвовъ* (т. ж., II, 371, 578); 1693, we *Lwowie* (т. ж., 197); 1652, за *Лвовомъ* (т. ж., 32); 1680, 1723, we *Lwowie* (АЮЗР, I, IV, 37; АЮЗР, III, III, 33); фолькл.: Войско збирає підъ *Ильвѣвъ* жене, Підъ *Ильвѣвъ* жене, *Лѣвѣвъ* розбиває (колядка; Гол., Нар., III, II, 114); Ой хоче бо вѣнь *Львова* добути, *Львова* добути, собѣ паномъ бути. Ой тамъ мѣщане, панове *Лѣвѣщане* (т. ж., 57); Прийхала швачка съ *Лвова* У неї тиха мова (Конотоп. пов.; Чубинський, IV, 192); поет. (XIX ст.) *Львіград* (Устиянович, у кн.: Письм., 311); польськ. *Lwów*, у пам'ятках також: *Lowow, Lywow, Lwow* (SG, V, 496); гр. *Litbon, Litbada, Λεβριοῦς, Λεοντοπόλις*; нім. *Lemborg, Lamberg, Lemburg, Löwenburg*; франц. *Leopol*; лат. *Lemburga, Lamburga, Leontopolis, Leopoli, Leone, Livovia, Leopolys*; тур. *İlbo, İlibot, İlibow, İlbadır*; вірм. *Pol* (SG, V, 496); місц. укр. *Л'віу, Л'віу*.

Похідні: с. *Лвовокъ* (*Ильвовокъ*; польськ. *Ulwówek*, кол. Жовківськ. пов.; Головацкий, 182); 1589, со Гедіономъ Балабаномъ, епископомъ *Лвовским* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 370), епископъ *Лвовскій* (т. ж., 371); 1440, *Лвовские* и Трембовельские волости (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 82); 1524, Турки и татаре *Лвовскую, Сьлуцкую, Белзскую*, и Подольскую землю окупные зводили (т. ж., 106); в ст.-укр. грамотах: *лвовский, лвовский, лвовский, лѣвский, лвоѣскій, лвоѣскы, лвоѣскы, лвоѣскы, лвоѣскы, лѣѣвский, лѣѣвский* (ССУМ, I, 541); 1694, епископъ *Лвовскій* (Величко, III, 252); *лвоѣяне*, жителі м. *Лѣвѣ*; 1340, *Лвоѣяне* же, не имѣюще ниоткуда помощи, поддашася Казиміру королю (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 349); фолькл.: На *Лѣвѣвъ* наверне, *Лѣвѣвъ* ся здрыгне, А всѣ *Лвоѣяне*, а всѣ мѣщане, Выносе' ему сребро а золото (Гол., Нар., III, II, 114).

Субстантивований посев на -ов- від д.-р. особового ім. *Лѣвъ*, як звався син кн. Данила Галицького (Дашкевич, 91—92; SG, V, 583; Никонов, КТС, 244; Стрижак, Ет., 83); пізн. зазнав переосмислення на зоографічн. основі; пор. старовинн. герб м.—*лев* у відкритій брамі міськ. муру з вежами. Л. М.

Л(ь)тиця, р., п. Трубежа л. Дніпра; суч. *Ільтіця*, або *Альта*; гирло в м. Переяслав-Хмельницький Кв, кол. Переяславль Руський, столиця Переяславськ. кн.-ва; 1149, Ростис-

лав... пойдоста во *Лто*... ИзАславъ же и Ростиславъ пришедши к Переяславлю. и переѣхавше *Лтицю*... и стага по Трубежю (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 378—379). Як р. **Лтьць* (див.) (Ук. ПСРЛ, II, 181).

Іменник на -ицА від *Л(ь)то* (див.). О. С. **Л(ь)ТО, об'єкти** в Переяславськ. землі, бас. р. *Альти* пр. Трубежа л. Дніпра; прибіл. в Бориспільськ. р-ні Кв; тепер не простежуються:

I. пос., виникле навколо ц.-усипальниці, присвяч. кн. Борисові й Глібові; 1015, Борису же възвѣривтишюсѣ съ вои... и ста на *Лѣтѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 132); 1152, Борису и Глѣбу... церковь прекрасну созда на *Лѣтѣ* (т. ж., 294); 1117, въведе Глѣба изъ Мѣньска.

Володимиръ, и црковь заложи на *Лѣтѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 285); 1149, ИзАславъ же ста пришедъ оу Витечева... Ростиславъ... тоу перебрѣдоста Днѣпръ. и ѿтуда пойдоста во *Лто* (т. ж., 378); 1015, Борисъ... стал бѣ на *Алтѣ* шатры (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 34), Борисъ, якоже ся бѣше воротилъ, и сталь на *Алтѣ* шатры (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 318); 1124, Володимиръ Манамахъ Всеволодичъ... церковь воздвиже прекрасну на *Лѣтѣ* (т. ж., 26); 1159, воеваша Половци около Носова и до *Лта*,... тогда же о Котельницѣ воеваша и Шоломницу взяша (т. ж., 71).

Семантико-метонімічно (за суміжністю) від *Л(ь)то II* (див.). О. С.

II. поле, воно ж (?) **Лѣтское* (див.); 1172, пѣренесена бѣста Бориса и Глѣба съ *Лѣта* Вышгороду (XIII ст., НЛ, I. Лет. старш. изв. Синодальн. сп., 17); 1015, Борису же възвѣривтишюсѣ съ вои. не ѿбрътишю Печеньгъ... и ста на *Лѣтѣ* пришедъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 132), послании же придоша на *Лѣто* (т. ж., 133); 1125, Борису и Глѣбу... церковь прекрасну созда на *Лѣтѣ* (т. ж., 294); 1078, на *Алто* поле (XIII—XIV ст., НЛСХС, 77); 1019, на *Алѣто* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 131); 1078, придоша... Половци мнози; Изяславъ же и Святославъ и Всеволодъ изидоша противу нмѣ на *Алѣто* (XV ст., НЛ, I. Лет. младш. изв. Комисс. сп., 186); 1150, на *Олто* (XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 38); 1015, 1019, на *Л(ь)тѣ* // на *Алтѣ* (ПСРЛ, II, 1962, 118; НЛ, I. Лет. мл. изв. Комисс. сп., 170; ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет. Уваровск. сп., 117) // на *Алтѣ* (т. ж., Супральск. сп., 15); 1002, Борис стал бѣ на *Алтѣ* шатры... Ярослав... възиде на *Алты*! — О. С.] (ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 34—39); 1015, послании же придоша от Святополка на *Лты*! — О. С.] (т. ж., 32), Барис остаея токмо со отроки своими, идѣи х Киеву, и ста на *Алѣто* реце! — О. С.] (ПСРЛ, XXXI. Лет. посл. четв. XVII в., 50); 1019, Ярослав... прииде на *Алѣту* (т. ж.).

Похідні: 1154, Половци околѣ Переяслава. пожгоша бо села... *Лѣтскую* божицю (1377 р.; ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 344), *Лѣтскую* божицю (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 117).

Безафіксним способом (-о як наслідок узгодження зі словом б о л о т о) від *lit-// *lūt-, пор. *Лѣто*). Див.: *Ал(ь)та*, *Л(ь)тава*. О. С.

ЛЬТСКАЯ, божниця, вона ж ц. *Святою Мученикѣ Борисѣ и Гѣлѣбѣ* (див.) на р. *Альті* п. Трубежа л. Дніпра, в р-ні м. Переяславля Руського; суч. м. Переяслав-Хмельницький Кв; 1154, много зла створиша Половци окола Переяслава. пожгоша бо села вса. ии *Летьскую* божницю (1377 р., ПСРЛ, I. 1962. Лавр. лет., 344).

Релятив на -ьск- від гідроніма *Л(ь)то* (див.); пор.: 1125, тѣмъ и церковь прекрасну созда на

Лѣтѣ (алтѣ)... идеже ста Бориса кровь прольана

бы (ПСРЛ, I, 1962, 294); 1117, Володимирѣ, и црковь заложил на *Лѣтѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 285). О. С.

ЛЬТСКОЕ, поле в Переяславск. землі; прил. в суч. Борніспільск. р-ні Кв; попл. ур. (поля) *Лѣто* бас. р. *Альті* л. Дніпра; тепер не простежується; 1019, Приде Стополкъ с Печеньгы... и Ярославъ собра множество вои. и възде противу ему на *Лѣто*... поле *Летьское* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 144), Приде Святополкъ с Печеньгы... А Ярославъ... изыде противу ему на *Алто*... и покрыша поле *Льтское* обои множества вои (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 49), на *Алту*... и покрыша поле *Льтское* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 39), на *Алто*... поле *Льтское*; вар.: поле *ляцкое*; *латинское* (!) (к. XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Сокр. лет. св. 1493 г., 226), на *Лѣто*... поле *Льтское* (XVII—XVIII ст., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет., 24).

Релятив на -ьск- від *Л(ь)то* (див.). О. С.

ЛѢТЦЬ, р. в Переяславск. кн-ві; тепер р-н м. Переяслав-Хмельницького Кв; як (Ук. ПСРЛ, II, 169) р. *Л(ь)тица* (див.). суч. *Льтийця*, або *Альта*, п. Трубежа л. Дніпра; 1074, бѣ бо Иаковъ пришель с *Летьца* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 187); у рукоп. кол. Моск. духовної академії (XV ст.) — *Лѣтца*, у Радзивілівск. літ. (к. XV ст.) — *Лѣтца* (т. ж.).

Іменник на -ьць від *Л(ь)то* (див.). О. С. **ЛЮБОМЛЬ, м.**, в Галицьк. землі; суч. *Любомль*, райцентр Вл; 1287, поѣха Кондратъ ко Мьстиславоу. и приѣха во Берестии. и... приѣха во *Любомль*... из *Любома* пригна *Іар*-такъ *ЛА*хъ из *Люблина*... и приѣха во *Любомль*... (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 907—909); 1288, во *Любомли* (т. ж., 918); 1289, в *Любомли* (т. ж., 926).

Як від антропоніма-комполита *Люб-о-милъ*, типу польськ. *Wsemil*, д.-р. *Богомилъ* й под. (Купчинський, 118, 119), точніше, від первинних дієприкметників, антропонімів на -ом-, -им-; пор. польськ. *Radom*, *Chosim* (Роспонд, Стр., 64); очевидно, посевив на *-j(ь) від особового ім. **Любомъ* (пор. суч. сх.-сл. антропонім *Любим*) з 1-erenteticum (Агумаа, 48). А. К.

ЛЮБЬЧЬ, м. («градъ»), в Чернігівск. зем-

лі при впадінні р. Болгача в Дніпро; суч. смт *Любеч* Ріпкинськ. р-ну Чрг (Насонов, 227); 882; *Слєгъ*... поиде внизъ. и въз *Любечъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 23); 907, на Києвъ... Черниговъ... Переяславль... Полтвськъ... Ростовъ...

Любеч (т. ж., 31); 1015, к *Любичю* (т. ж., 141); 1051, града *Любча* (т. ж., 156); 1154, и розбѣгоша Ростиславъ на *Любечъ* (т. ж., 343); 1148, нача Изаславъ молвити... а поидемъ к *Любичю*... и тако Изаславъ... поиде... к *Любичю*. идоша же до *Любча*... и ста Изаславъ оу *Любча*... и есть рѣка оу *Любча* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 361); 1154, Ростиславъ... перебѣже Днепръ ниже *Любча* (т. ж., 475); 1159, взати Черниговъ съ... Моровиескъ. *Любескъ*. *С*ргощъ. Всеволожъ (т. ж., 500); 904, и на грады Русіе: на Києвъ... и на *Любечъ* (XV ст., ПСРЛ, XXIII, 4); 1500, А се имена тѣмъ градомъ... *Любечъ* (т. ж., 196); 1016, къ *Любичю* (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 175); б. д., *Любечъ* (т. ж., 476); 907, на Рускія грады, на Києвъ, таже на Черниговъ... и на *Любечъ* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 272); 1015, и изыде (Святославъ) противу къ *Любичю* обѣ онъ полъ Днѣпра (т. ж., 325); 1097, Придоша Святополкъ, и Володимиръ... и снѣхася у *Любча* (т. ж., 12); 1148, приде ему вѣсть и от брата его Ростислава, яко идеть, а *Любобѣзъ*, пожегъ (т. ж., 43); 1154, Ростиславъ же бѣжа на *Любечъ* къ Смоленську (т. ж., 63); 1159, взяхъ Черниговъ со семію городовъ пустыхъ, Моровіискъ, *Любечъ*, *Оргіше*, Всеволожъ (т. ж., 69); б. д., *Любечъ* (т. ж., 240); 1015, Святополкъ... изыде противу къ *Любичю* обѣ полъ Днѣпра (XVII ст., ПСРЛ, III, 1841. Новгородск. лет., 209); 1014, отъ града *Любча*, постриженникъ Святые горы (т. ж., 208); 989, на другое лѣто бысть съча у *Любча* (XVII ст., ПСРЛ, IV, 1848. Новгородск. и Псковск. лет., 176).

Похідні: 970, Володимиръ бо бѣ отъ Малуши ключницѣ *С*льзины. сестра же бѣ Добрына. *С*ль же бѣ има Малъкъ *Любечанинъ* (ПСРЛ, I, 1962, 69), Малко *Любчанинъ* (ПСРЛ, VII, 989); 1097, и снѣхася *Любачи* на оустроенье мира (ПСРЛ, I, 1962, 256).

Як від: 1. **Ljub*- (< **ljub*-) + -ьсь у фізико-геогр. (топограф.) значенні; пор. польськ. *Lubsko*, *Lubczesko*, *Lubiensko*; с.-гр. (у Константина Багрянородного) *Τελιοῦτσα* (артиклъ те + *люѣтца* «**Любѣца*») (Роспонд, *Miscellanea*, 31); 2. етноніма *Любъ* + **itjo*; пор.: Вѣ Афетовъ... части... Роусъ, Чюдъ... Мєря... *Любъ*, *Ляхове* (XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Постниковск. лет.-ц. Найімовірніше, посевив на *-j(ь) від особов. ім. **Любомъ* (< **Ljub*- + -ьк-); в основі **liub*- (> *l'ub*-) «дорогий, милий, любимий» (Svoboda, 77; Никонов, КТС, 245); пор.: 1269, *Libec* < **Ljubec* < *Ljubek*- + j(ь) (Proulos, II, 578); вар. *Любѣць* е пн.-д.-р. діал. (Роспонд, Стр., 35); *Любескъ* — за аналогією до назв типу *Моровіескъ* (див. *Моровіескъ*) й под. А. К.

ЛЮТАЯ, р., біля м. Звенигорода (Галицьк. землі; очевидно, суч. р. *Білка* в с. Вѣрхня Білка Пустомитівск. р-ну Лв); 1208, Половци... крѣпци налегоса на на... ѣдоущимъ напред ними к

Лютон рѣцѣ оже быша не приѣхалѣ ЛАховѣ и Роусѣ. и сошедше препроводиша рѣкою Лютую (1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 725).

Як 2-га назва р. Бѣлка (див.) (Зубрицький, III, 48; Ильницький, 16—17). Пор. ще: 1471, р. Лютая п. Шелоні, місце битви між новгородцями й псковичами (Ук. ПСРЛ, II, 188); рр. Лютя (2) в бас. Десни, Лютенка л. Псла, Лютка в системі Десни й Прип'яті (СГУ, 333) та ін.

Семантичним способом від д.-р. прикметника *лютий* «дикий, лютий» (Срезневский, II, 96—97). Див. ще *Лѣтава*. Л. М.

ЛАДЬСЬКІЄ, ворота, пд.-сх. в'їзд у давн. Київ, у р-ні суч. пл. Жовтневої Революції (Толочко, 91); як у верхн. валу на Іванівській дорозі, що вела на Печерськ із Старого міста; навпроти них, у нижн. валу, були (до 1820 р.) Печерські ворота (Закревский, Лет., 156—157), залишки яких відкопано 1981 р.; 1151, А. Городеньский. Борисъ оу *Ладскихъ* воротѣхъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 427), друзини противоу *Ладскимъ* воротомъ на пѣсѣхъ быахоутса (т. ж., 432); 1240, подѣлъ вратъ *Ладьскихъ* (т. ж., 785); 1151, а Борисъ Городицѣ у *Латскихъ* воротѣхъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 52); 1240, Постави же Батый пороки къ городу подѣлъ врата *Лятскаа* (т. ж., 145); 1523, *ладскіи* ворота (Новицкий — КС, 1882, XI, 358). Пор.: ур. *Ляди* на п. б. р. Ушї п. Прип'яті п. Дніпра, біля смт Поліське Кв (ОКІМ).

Як від етноніма *лахъ* (Закревский, Лет., 156; Закревский, I, 439; Соловьев, III, 39), власне, **ладь*, припускаючи тут квартал, у якому жили *поляки* (Довнар-Запольский, 60). Імовіріше, релятив на -*ьск-* від *лада* (*ладина*) «розчищена лісова галявина» (Юрченко, 59—61); пор. укр. *ляда* «місце в лісі, оброблене й зоране під посів хліба (слово задесенське)» (Білецький-Носенко, 216); *лядо*: «1. бугор у лісі, зарослий сосною, 2. поляна в лісі» (Марусенко, 236), 3. «підвищене місце в лісі» (с. Млинок Олевськ. р-ну Жт; ОАІМ); ст.-рос. *ляда* «угіддя, сіножать, рілля або розчисть, зарослі лісом», *лядина*, *ляд* «угіддя»; *лядина* травная (Кочин, 184); рос. діал. *лядина*, *лядь* «болото, поросле кущами; низовинне місце» (Машт., Мат., 59), *лядіна*, *лядінка* «низьке місце, поросле лісом» (Герасимов, 53), олонецьк. *лядіна* «чаща дрібного лісу» (Барсов, Прич., 94); зрештою, від прасл. **lęd-* (Лер-Сплавинский, 45). І. Ж.

МАЖЕВО, сільце («селцо», помилк. «лещо»), біля Переяслав-Руського (Барс., 121); суч. Переяслав-Хмельницький Кв; навпроти суч. с. Зарубинці Кв; затоплене Канівськ.

вдсх.; 1151, і перебродиса оу Заруба. і стаща оу *Мажева* селца (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 335), і перебродиса у Заруба, і остави товары у *Мажева* селца (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 55); 1150, у *Мажева* (*Мжава*, *Мжва*) лєсца (сєльца) (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 114).

Посєсив на -ов- від особового ім. з дієслівн. прасл. основою *maz-*. Пор. антропоніми *Mazany*, *Mazač*, *Mazal* (Svoboda, 128, 139, 169), а також: в.-луж., н.-луж. *maz*. «дѣготѣ, смола»; д.-р., ц.-сл., укр. *мазь* (Фасмер, II, 558), імператив *маж* і под. А. К.

МАЛЮТИНЬ, ур., в Переяславськ. землі; тепер не простежується; 1139, і ходіста... Всеволодъ ис Києва, а Андрїи ис Переяславла. к. *Малотину* (1377, ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 308); 1140, прииде Половецкая земля. і кнѣзи Половецкїи на мирѣ. Всеволодъ ис Києва Андрїи ис Переяславла къ *Малотиноу*. і сотвориша миръ с ними (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 308); 1139, къ *Малотину* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 32); *Малотинъ* (XX ст., Ук. ПСРЛ, II, 200); *Милитинъ* (?) (Барс., 121, 126).

Як: 1. с. *Малютинці* побл. Яготина на р. Оржиці (Арандаренко, III, 234), кол. Пирятинськ. пов. (Бод., Пам. кн., 8), хоч і «без достатніх... підстав» (Андрієшев, Переясл., 11); пор.: 1699, с. *Малютини* «черезъ насъ осаженіє» (!) (Астряб, 82) і 1672, Сава *Малютинъ* «на реці Удаи» (Модз., Мал. род., IV, 28); 2. «къ *Малотиноу*» — помилк. замість **Климатинъ* (?), згадан. в XIV ст. побл. гирла Сули (Ляск., Русск., 29). Імовіріше, посєсив на -ин- від д.-р. особового ім. *Малота* (Живая старина.— Спб., 1898, IV, 460); пор.: д.-р. антропоніми *Малъ* «Малий», *Малѣша*; топоніми *Malatyn*, *Malacyn* тощо (Smilauer, 1932, 492). О. С.

МАЛЫЯ НОВЬГОРОДЪ, м., в Київськ. землі, г-ще якого виявлено в х. Ханбеків біля с. Заріччя Васильківськ. р-ну Кв; як сторожов. пункт на р. Стугні, зруйнован. печенігами (Рыбаков — КСИА, 1965, 100, 128; Рыбаков, ЗБ, 92); 1030, преподобный Феодосій Киевскихъ пещеръ, родомъ отъ града Василева, близъ *Малаго Новаграда* въ земли Русѣтъ (XVI—XVIII ст., ПСРЛ, III. Новгородск. 3-я лет., 210).

Атрибутивне словосп., в якому означення вказує на відносні розміри пос. (пор. д.-р. *Великыи Новьгородъ*; рос. *Великие Луки*; укр. *Великий* і *Малий Самбори* См тощо; Мал- того ж походження, що й гр. *μῆλον* «дрібна (про худобу, вівці)», лат. *malus* «поганий» із «малий, недостатній», д.-ірл. *míl* «тварина», гот. *smals* «малий, незначний» тощо) (Фасмер, II, 564), а означуване є композитом (зрощення словосп. *новъ городъ*, що вказує на відносн. вік м.; пор.: *Старгард* у поморськ. слов'ян), 1-ша ч. якого є спільно індоєвропейського, як і сам тип найменування (пор. гр. *Νε'απολις*, гальськ. *Noviodunum* тощо), що відбиває характерн. для і.-е. племен тип розселення; відповідає сполуч. «градькь малъ» (Іванов, Топоров, 128). Як загальна назва городка, побудованого на пустому місці (Рыбаков — КСИА, 1965, 100, 128). І. Ж.

МАЛЫИ РѢТЬЦЬ, р., п. Руту л. Росі п. Дніпра; вона ж *Рѣтьць* (див.); 1151, Гюргии же перед нимъ заиде полкы своими. за *Малыи Роутецъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 435).

Складена назва: прикметник *Малыи* (вказівка на відносну величину) + гідронім *Рѣтьць* (пор. *Рѣть*). І. Ж.

МЕЖИБОЖЬЕ, м., на Поділлі; суч. м. *Меджибіж* Летичівськ. р-ну Хм; 1146, и да емоу Боужьскыи и *Межибье* (*межибоужье*) (ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 330); 1147, Всеволодичь...держаше. оу ИзАслава. Божьски и *Мечибие* (*межибоужье*) Котельнищю (т. ж., 343); 1148, и да емоу Божьскын. *Межибжие*. Котельнищю (т. ж., 367); 1227. и даста емоу Перемиль. и потомъ *Межибжие* (т. ж., 753); 1257, Данил... вЗа

Межибжие (*межибоужье*) (ПСРЛ, II, 1962, 838); 1148, *Можебожъ* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XV. Тверск. сб., 211), *Межибужье* (XVII ст. ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 45); 1507, за *Межибоужемъ* (т. с., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 365); 1148, *Межибжие* (Летоп. св. 1497 г., 29); 1332, *Межибож* (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 44); 1649, в городе *Межибожье* (Воссоед., II, 195); 1649, *Межибожье* (Самовидец, 20); 1654, подъ *Межибоужемъ*, къ *Межибожу* (Величко, I, 175); 1670, w *Międzybożu* (т. ж., II, 275); 1687, pod *Międzybożem* (АЮЗР, III, II, 169); 1702, *Międzyboż* (т. ж., 458); 1720, w *zamku Międzybożskim* (АЮЗР, III, I, 283).

Похідні: 1234, Борисъ же. *Межибожьскыи* (*межибоужьскыи*) (ПСРЛ, II, 1962, 774).

Іменник на *-ь(е) від гідроніма *Богъ* (див.) за допомогою преф. *Меж-*, що вказує на розміщення пос.— між р. *Пд.* *Бугом* і його пр. *Бужком* (істор. *Божько*). Л. М.

МЕЛТЕКОВО, с. в Чернігівськ. землі; як біля с. Стахорщина пд.-зх. м. Новгорода-Сіверського Чрг (Андріяшев, Сівер., 105), де зх. с. зливаються рр. Ревна й Рванець (Барсов, 123) пр. пр. р. Снов п. Десни; як нелокалізоване (Насонов, 227); 1146, оу *Мелтековъ* селъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 331).

Посесив на -ов- від антропоніма типу **Мелтекъ*; пор. ше: тюрк. *mülteka* «місце злиття», «місце сполучення» (TPC, 653) чи *meldāk* «звляний» (про вовну) (ДТС, 340). А. К.

МЕОТИИ, країна («страна»), суч. Надазов'я; б. д. [А]фету же... страны... Воспории. *Меоти* (*меоти*)... Гарьмати (сармати). Тавріани... (скуфія)... Словѣне... до Понетьского моря (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3), *Меоти* (т. ж., 1846, 2; серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 9; к. XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Сокр. летоп. св. 1493 г., 172, 308), *меоти* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 261), Воспоръ, *Меотъ*... Сарматия, Тавріани, Скуфія (ПСРЛ, I, 1846, 240; текст модернізовано), *Меотиин* (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 10); пор.: вси желающе и хотяще великого княженія Киевскаго, и иѣсть никому ни съ кѣмъ мира, и отъ сего всѣ княженія опустѣша, и по Дунаю, и по *Мети* и по Астри чужии облодаша и населиша, а отъ поля Полов-

ци... и пусто сотвориша (т. с., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никоновск. лет., 204); д.-гр. *Μαῖωτις*, іон. *Μαίωτις* «*Меотида*»: 1. *λίμνη*, суч. Азовське море; 2. *κῆρα*, обл. Азовськ. моря; звідси: *Μαῖωτιχός* (*Μαῖωτινός*) «*меотійський*», тобто «азовський»; тут жили *Μαῖωται*, іон. *Μαίωται* «*меоти*», або «*меоти*» (плем'я бас. *Μαῖωτις* *λίμνη*); пор. ше: *Μαῖωτις*, іон. *Μαίωτις* «*Меот*», або «*Меот*» (р. в Сарматії, вона ж *Ταύραῖς*, суч. Дін), а також *μαῖωτισί* «*по-меотійському*», тобто на скіф. лад (Дворецкий, II, 1046); *Μαεῶτις* *lacus* (Білецький, Гідр. 38), лат. (у Плінія; I ст. н. е.) *palus Maeotis* (Семенов, I, 21); *Tapaia ipsum Scythiae Silim (Sinum)* (Трубацев, *Temarundum*, 38), *vocant, Maeotim Temarundam*, quo significant matrem maris (Білецький, Скіфи, 72); *σίνδομεοτι* та ін.

Як із: 1. адиг. *mei* «сморід» і *jame* «болото, калюжа; твань», тобто «смердюче болото» (Погодин, К. вопр., 13); 2. іран. *mauyavant* «місце, де відбувається парування» [2] (Фасмер, I, 63). Найімовірніше, з гр. *μαῖα* «мати; годувальниця»; пор.: *μήτηρ τοῦ Πόντου* «мати Понту» (тобто Чорн. моря) (Трубацев, *Temarundam*, 40—41). Див. *Сѣрозьское*, море. О. С.

МИКѦЛИНЪ, мм.: І. в Галицьк. землі; суч. с. *МикѦлинці* Терновлянськ. р-ну Тр; 1144, приде же к нему ИзАславъ Двдвичъ с Половци, переѣмъ два города. Оушищю и *Микулинъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 311), и оуверни ѥму Всеволодъ. Оушищю, и *Микулинъ* (т. ж., 312), възворити емоу Всеволодъ Оушищю *Микоулинъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 316); 1202, И пришедшо емоу на Галичъ. и срътоша и боѡре Галичкыи. и Володимерстыи. оу *Микоулина* на рѣцъ Серетѣ (т. ж., 717); 1675, *Tatarow 8 tysonce y tyle z turkow do Polski wpadzy Mikulince*, *Podhayce y Teropol spustowawszy...* (1776 р., ПСРЛ, XXXII. Лет. Пандырного и Аверки, 202); 1758—1765, in oppido *Mikulince* (АЮЗР, I, IV, 546). Л. М.

II. в Київськ. землі, на р. Хоморі л. Случі п. Горині п. Прип'яті п. Дніпра; суч. с. *Микулин* Гоцанськ. р-ну Рв; 1169, и приде къ *МикѦлинъ*, и ту придоша ему Берендичи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 533), и поиде Мстиславъ къ Києву на столъ ... и приде къ *Микулину*, и ту придоша къ нему Берендичи (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 80); пор. *Микулинъ* на р. Шолі п. Волги в Тверськ. землі (серед XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 396). А. К.

Посесив на -ин- від д.-р. особового ім. *МикѦла*, похідн. від *Николаи* (Моршкін, 122; Петровський, 322); пор. аналогічні д.-р. назви ім. у Київськ., Вологодско-Пермськ. та ін. землях (Ук. ПСРЛ, II, 203; ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 396). Л. М.

МИРОСЛАВЬСКОЕ, с., біля Витачівськ. броду, попл. суч. с. Вигачів Обухівськ. р-ну Кв (Новицкий — КС, 1882, XI, 358); ще як на л. б. Дніпра, навпроти пос. (Андріяшев, 44); тепер не простежується; належне тому ж власникові, що й м. *Мирославцевъ* Київськ. землі (Тихомиров, 162; Новицкий, II, 505); 1151, и

сташа на Витечевъ оу *Мирославського* села (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 424).

Релятив на -ьск- від д.-р. особового ім. *Мирославъ*, яке носив київськ. боярин, згадан. у «Пространной Русской Правде» як учасник наради на Берестові перед вступом Володимира Мономаха до Києва (Тихомиров, 161—162); пор. *Мирославиць* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240). I. Ж.

МИХАЙЛОВЪ, м., в Київськ. землі, попл. Перепетового поля (Андріяшев, 51); суч. с. *Малѣ Михайлівка* Сквирськ. р-ну Кв, бл. ур. *Васильковъ* гонъ (нібито за ім. д.-р. кн. Василька, XII ст.) й р. Рут (Андрієвский — КС, 1882, IX, 453); як на р. Золотоноші л. Дніпра (Неволин, 66—67) або на місці суч. с-ща *Михайлівське* (Барс., 125) Карлівськ. р-ну Пл; 1172, *Василко* же *Ярополчиць* оувѣдавъ б. из *Михайлова*... Тогда же Глѣбъ поиде на *Василка*. к *Михайлову* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 550), обрѣте Половцовъ и побѣжденъ бысть отъ нихъ, яко едва во градъ *Михайловъ* убѣже. Слышавъ же о семъ Глѣбъ, приїде къ *Михайлову* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет. 312).

Посесив на -ов- від д.-р. християнськ. особового ім. *Михаилъ* (Роспонд, Стр., 69). I. Ж.

МИЧЬСЬКЪ, м., біля вп. р. *Мики* в Тетерів п. Дніпра; суч. м. Радоминль Жт (Андріяшев, 52); пор.: *Микгород*, його передм. (Похил., УКР, 161); 1150, *ѣ Мичьска* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 330), и оугда Изаславъ. поити... къ *Мичьску* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 412—413), Володимеру... съ Андрѣем и ста- та оу *Мичьска* (т. ж., 416), у *Мичьска* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 50); 1159 (?), *Мическъ* (Оп. КПЛ, 170).

Похідні: 1150, *Мичане* (ПСРЛ, II, 1962, 413), *Мичаномъ* (т. ж., 417).

Як від гідроніма бас. Дону *Мечь*, *Меча*, нібито похідн. від удмурт. тес «крутой, обрывистый» (Роспонд, Стр., 66). Імовірініше, релятив на -ьск- від назви р. *Мика* л. Тетерева п. Дніпра (ГУММЗ, 35—36). I. Ж.

МОКЛЕКОВЪ, м., в Галицьк. землі; очевидно, між Теревомлем і Збаражем; 1211, потом же Лєстько не можаша приѣти Галича. но шедъ воева... околѣ *Моклекова*, и Збыража и Быковенъ взѣтъ бысѣ Лѣхи и Роусью (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 730). У Ермолайськ. сп. Ипат. літ. також *клекова* (т. ж., 1843, 160).

Посесив на -ов- від особового ім.; пор. 1503, Губа *Моклаковъ* (Ук. ПСРЛ, I, 257; Морощин, 66); формант -ов(ъ), як дуже експансивний, додавався й до іншомовн. основ; пор.: *Комовъ*, *Моклековъ* (Роспонд, Стр., 76); рос. *мак-лак* «перекупник, маклер, шахрай» (Фасмер, II, 561), а також *моклок*, *моклак* «маслак; кістка, що стирчить від худорби в коней; місце під крижани»; «дика качка» (Даль, II, 339).

Як від (?) того ж кореня, що й укр. *моклак* «мокра місцевість», до *мокий* «сирий, вологий» (Нерознак, НДГ, 109). Л. М.

МОЛОЧЬНАМ, р., в Чернігівськ. землі; як р. *Малоті(ка)* п. Десни л. Дніпра (Насонов, 227); поч. за с. Бугринівка Новгород-Сіверськ. р-ну Чрг; пор.: *Молбчна*, *Малочна* (СГУ, 373);

1167, *Стославъ* же посла брата своего. *Ярослава* с Половци к Новугороду. и дошедше *Молочны* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 526); 1166, и дошедше *Молочны* рѣкы (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 74; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет. 78); пор. рр. *Молочні* на тер. України: 1. л. Кільчєні п. Самари л. Дніпра; 2. п. Росі п. Дніпра; 3. в Надазов'ї; 4. в с. Пекарів Сосницьк. р-ну Чрг; 5. три потоки на Закарпатті й под. (СГУ, 373).

Семантичним способом від д.-р. *молочный* (Белецкий, 16); за мутний («молочний») колір води (Никонов, КТС, 272), що ймовірно. А. К.

МОРОВИЙСЬКЪ, м., в Чернігівськ. землі; як м-ко *Моравскъ* кол. Остерськ. пов. Чернігівськ. губ. (Андріяшев, 104; Насонов, 227); тепер с. *Морієвскъ*. Козелецьк. р-ну Чрг; 1154, а Гюрги ста оу *Моровицка* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 344); 1153, оу *Моровѣска* (XV ст., ЛПС, 71); 1139, Ярополкъ ... створи с нимъ миръ. стоѣша оу *Моривѣска* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 302); 1152, Половци... *Якоже* быша оу *Моровѣска* (т. ж., 457);

1154, *Стославъ* же оста Чернигову. а Дюрги оста оу *Моровицка* (т. ж., 478); 1160, снимасѣ

Ростиславъ с *Стославомъ* *Слговичемъ* *Моровицки* (т. ж., 504); 1175, и пришедше Ростиславичи. и *Ярославъ*. пожгоша Лутаву и *Моровиескъ* (т. ж., 599); 1152, Приидоша же от Олжичъ к *Моравицку* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 57); 1154, и Юрьи ста у *Моравицка* (т. ж., 61); 1159, взях Черниговъ... *Моровицкѣ*, Любеч, Оргиче (т. ж., 65); 1152, къ *Моравійску* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 59); 1154, у *Моравійска* (т. ж., 63); 1159, *Моровицкѣ* (т. ж., 69).

Релятив на -ьск- від *моравя* (*Моравя?* — В. ред.): 1. певна р., край і народ (Moszynski, PZ, 142); 2. апелятив у значенні «низовина місцевість, луки, луги», зустрічається в основному в зх. і пд. слов'ян і об'єднує різні за походженням слова (Rozwadowski, 297); 3. із сл. *мурава* «луг» (Lehr-Spī., 69, 70, 81); 4. (стосовно серб. назви) з античн. (мізійськ. або ілір.) *Margus* «рубіж, грань» (Георгиев, БЕ, I, 13—14) або з основою тат. «вода»; пізн. зміни за аналогією до пн. гідронімів на -ава; 5. з кельт. *magos* «великий» (Погодин, 100); 6. (у Чехії) з лат. *Magus*, *Moraha*, пов'язан. з ілір. *magus* «болото», герм. «болотяна річка» (SB, 160); 7. з герм. **Magos* «болотяна річка», адаптованим слов'янами (Vasmer, 550); *Моравія* як із д.-в.-нім. (Фасмер, II, 652), подібн. до сл. *мурава* «соковита лугова трава»; д.-р., укр., білор. болг., с.-х. «різновид водоростей», словен. «м'яка трава, газон» (Фасмер, III, 11); 8. з прасл. **mor-*, **morje*, *morava* «сіра земля, поросла травою» (Роспонд, Стр., 66); 9. від д.-р. *моравей* (Яценко, 68). О. Трубаचов порівнює *Моравя* з дунайськ. *Моравя*, виявляючи як досл., так і доггерм. мовні особливості давн. населення наддунайських обл. Європи (Трубачев, 51). Див. ще *Мѣравица*. А. К.

МѢНАРЄВЪ, м., в Болхівськ. землі (?); тепер не простежується; 1150, Володимиръ пе-

решелъ Болохово. идеть мимо *Мунаревъ* к Володареву (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 398—399); 1159, и дошедъ Изаславъ *Мунарева* (т. ж., 500); 1160, межи *Мунаревомъ* и *Мрополчмъ* (т. ж., 505).

Посесив на -ев-; пор. д.-р. антропоніми *Мѣнзора*, *Мѣнтъ* (романск.? — В. ред.), *Мѣневъ*, *Мѣнинъ*, *Мѣнехнъ* (Роспонт, Стр., 69), неясн. походження. Як із балт.; пор. лит. оз. *Mūnas*, білор. поле *Муней* (Нерознак, НДГ, 116). Л. М.

МѢРАВИЦА, пос., у Волинськ. землі; пор. кол. м-ко *Муравица* на р. Ікві Дубенськ. пов. Волинськ. губ. (Барс., 130); 1149, кнАзъ же *Гюрги* с братомъ своимъ *Вачеславомъ* и... дѣтми поидоша к *Лучьску*. Ростиславу *Гюргевичу*. с братомъ... Андрѣемъ, ходАшу... с Половци... оу *Муравицѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 323), к *Лучьску*... оу *Муравици* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 389), у *Моравици* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 46), у *Моравици* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 36), у *Муравици* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 112), у *Моравици* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 1856, 47).

Іменник на -ицѣ від *пог- // *тиг-; пор. д.-р. *мѣрава* «соковита, лучна трава, дерен», укр. *мурава*, білор. *мѣрова*, болг. *мурава*, с.-х. *мурава* «різнovid водоростей» і под. (Фасмер, III, 10—11); вважають, що назви з цієї основою (пор.: р. *Морава* бас. Дунаю, в Чехії, Югославії; р. *Моравіца* бас. Вісли; обл. *Моравія* в Чехословаччині; р. *Муравля* бас. Дніпра; р. *Моравка* бас. Прип'яті і т. ін.) можуть бути різні. походження, залежно від тер. (Dickemann, III, 45). Як від: 1. прикметника *погав- «темної барви»; пор.: дієсл. *morati*, *marati* (Lehr-Spl., 193); 2. і.-е. *māg- із суф. -ава (пор. антич. *Μαγρος*) на сл. ґрунті (за аналогією до *дѣбрава*, *дѣржава*) (Дуриданов, Развой, 227); 3. кореня пог-; пор.: назви рр. *Могзупа* бас. Олави; *Морица*, або *Марица*, бас. верхн. Дніпра; *Могнік* у Словенії й сл. апелятиви: рос. *морас* «болото»; *подморья*, *подморные* (места) «болотяні (місця)», чес. *погава* «мокре місце, вкрите травою», «річка, що тече болотяною долиною». Оскільки в Чехії та Югославії ці гідроніми фіксуються ще з досл. часів, очевидно, основа в них і.-е. (Георгнев, 1958, 257; Smilauer, 1932, 289—290; Domanski, 95—96; Никонов, КТС, 274 та ін.). Як: 1. із лит. *māigus* «ряска» (Петров, Балтика, 16); 2. від д.-р. *мѣрава* «соковита лучна трава», «болотяні мокрі місця, вкриті травою» (Ślawski, Zagay, 98—99). Див. ще *Моровицкѣ* А. К.

МѢТИЖИРЬ, ур. або пос. (укріпленний пункт), у Київськ. землі; суч. с. *Мотижин* (Похил., УКР, 59, 66; ПЗВ) Макарієвськ. р-ну Кв; 1162, оу Котелниці... поидоша к Бѣлугороду. на *Мутижирѣ* и быша на *Кучарн* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 517); 1160, кѣ Бѣлугороду на *Мутижирѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 75); 1602, *Mutuzyn*, *Motuzyn*, *Motyzyn* (Zr. dz., XXI, 68, 75, 444), 1604, *Mutyzyn* (т. ж., 503); 1795, *Мотыжинъ* (ЦДІАК, ф. 193, оп. 1. од. зб. 2086, 8); 1797, *Motyzyn*

(т. ж., ф. 486, оп. 6, од. зб. 103, 18 зв.); 1836, *Мятиженъ* (т. ж., ф. 442, оп. 785, од. зб. 87, 25); пор.: р. *Мутежеръ* л. Тур'ї л. Прип'яті п. Дніпра; с. *Муціжар* з вар. *Мутбжер* (ОМГ, карта) і *Мутижирь* (Зеленский, карта) в Калинковицьк. р-ні Гомельськ. обл. БРСР; оз. *Мута* на л. б. Прип'яті в кол. Мозирськ. пов. Мінськ. губ. (Зеленский, 255).

Посесив на *-j(ь) від релікт. антропоніма **Мѣтижирь*. Пор. ще антропоніми: д.-р. *Мѣтъ*, *Мѣтиша*; с.-х. *Mutimir*, *Mutibar*; польськ. *Maćimir*; д.-р. *Доброжиръ*, *Домажиръ*, *Нажиръ*; укр. *Стежир*; білор. *Пережир*; словен. *Nežir*; польськ. *Domazur*; чес. *Mojžíř* та ін. (докладніше див.: Желєзняк — М-во, 1974, № 3, 62—66). 1. Ж.

МЫЛЬСКЪ, м., у Волинськ. землі, кол. м. *Мыльскъ* на р. Оствиці п. Горині (Барс., 130); як кол. мм. *Старий* і *Новий Мыльскъ* Острозьк. пов. Волинськ. губ.; суч. м. *Мыльскъ* Рожищенськ. р-ну Вл. неподалік м. *Луцька*; 1150, *Изаслав* же іда мимо *Первосопницю*... и ста оу *Мыльска* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 329), оу *Милеска* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 411), у *Мыльска* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 49; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 49).

Релятив на -ьск-; пор.: 1. і.-е. *mū- // mou-, прасл. *mu- «пливти, текти» (Rospond, 189); прус. ап-мū-спап «миття», лит. mau-duyti «купати», д.-інд. mū-tra «сеча» (Роспонт, Стр., 66); 2. р. *Мылинка* пр. Десни л. Дніпра, а також луж. топоніми *Mielec*, *Mielczani* й д.-сл. етнонім *Милѣхѣ* в Греції (Rospond, 193) з основою *mēl- // mil-; як балт. походження, пор. топоніми: д.-прус. *Meluku*, *Myluku*, *Miluke*, *Miluks*; лит. *Milikutis*, *Milčius*; зокрема гідроніми бас. *Десни* — *Милча*, *Случь-Милча*, *Милеча* // *Мелечь* (ТТ, 134—195).

Як від д.-р. *мыло* «миючий засіб»; пор. гідроніми: *Мыльня* на Україні, *Мыльной* бас. Оки тощо (Нерознак, НДГ, 117). А. К.

МЪРЛЪ, р., л. Ворскли л. Дніпра; пд. ч. Переяславськ. землі; суч. *Мерло*; Пд, Хрк; 1183, за *Мѣрломъ*. и срътеса с Половци (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 633), *мѣрломъ* (т. ж.), за *Мерломъ* (т. ж., 1843, 128); 1498, Глинському Григорью меншому досталося Сѣверъ-Глинщина и в Ворсклѣ, и *Мерла* рѣчка сѣверу до устья (ДР, II, 900); 1577, *Merla* (Zr. dz., XXII, 17); XVI—XVII ст., *Мерло* (КБЧ, 63), *Мерль* (Семенов, III, 227), *Мѣрля* (КРУ, 116).

Похідні: XVI—XVII ст., А по леву *Муравской* дороги от речки от Олешенки к речке к *Мерчику*, а *Мерчик*... пала в *Мерло* (КБЧ, 63); *Мокрый Мѣрчик* л. *Мѣрчика* л. *Мѣрлі* (-а) (КРУ, 116).

Очевидно, *Мѣрчик* із **Мѣрлѣчикъ*? пор. ще: *Мурафа* (< **Морафа* < **Морава*?) пр. *Мѣрчика*; територіально сюди ж *Муравський* (< **Моравьський*?) шлях. Вар.: 1. *Мѣрлѣ* (з афіксальн. -і; пор. сусідні: *Псвол*, *Псел* (< **Псьлѣ*), *Псло*; *Ворскло* (*Вѣрскла*) < **Вѣрскѣлѣ*; *Хорѣлѣ*; *Ѣгѣлѣ*; *Орѣлѣ* < *Єрѣлѣ*); як від (?) мет- // пог- // таг-, пор.: лат. *таге*, д.-в.-нім. *та-*

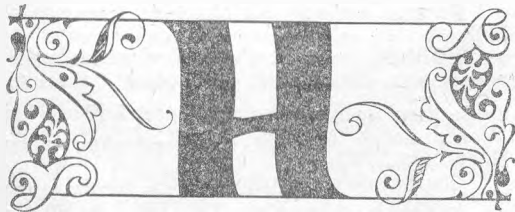
гі, мегі «море»; англосакс. *мог* «калюжа, болото»; гот. *мегеі*, ст.-нім. *мог* «болото», франц. *магаіс* «трясовина», сл. *море* тощо; 2. *Мёрло* < **Мърль*; пор.: *мьрети* // *мерети*, рр. *Мёртвий Донець*, *Мертвовод*; укр. *мёрлий* і под. (Стрижак, НРП, 50; Трубачев, 138). Пор. ще ностратичне *м(а)г* «хворіти, помирати»: семітохамітське *мг-* «хворіти» ~ і.-е. *тег-* «помирати» ~ уральське *те(е)г* «рана, біль», з одного боку, й *паг* «волога, вологий»; семітохамітське *мг* «вологий; дощ, водойма» ~ картвельське **таг-(еі)* «озеро, вологий ґрунт; хмара» (< «вологий») ~ і.-е. **мог-* «болото, водойма»; дравідійське *таг-аі* «дощ» ~ алт. *тoRā* // *mūRā* «море, річка; вода», — з другого (Иллич-Свитыч, II, 59, 60). О. С.

МѢСТИСЛАВЛЬ, двір («дворъ») кн. Мстислава, в Києві в «місті Володимира», тер., належн. суч. київськ. головн. телеграфу, буд. № 10 по Володимирськ. вул. (Богусевич, 17); 1147, и тако Игорь вѣста и вниде вѣ дворъ Мѣстиславль (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 352), и волокоша и сѣ Мѣстислава двора чересъ

Бабинъ торжекъ на кнѣз дворъ (т. ж., 352—353). Посесив на **-ј(ь)* від д.-р. антропоніма *Мѣстиславъ*. I. Ж.

МѢЛЬНИЦА, м., у Волинськ. землі; тепер с. *Мельница* Ковельськ. р-ну Вл; 1247, Воеваша Литва околѣ Мѣлницѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 798); 1262, околѣ Мѣлницѣ (т. ж., 856); 1282, и тако поидоша вси, и Юрьи кнѣзь, с ними же идѣше на Болеслава. Іако быша в Мѣлницѣ и присла к нему оуць его Левъ (т. ж., 891).

Семантико-метонімічним способом: перенесення номенклатурн. терміна (*мѣльница*) на пос. А. К.

НАВОРОТЪ, «пос.» (не існує), внесене помилк. до реестру геогр. назв Галицьк. землі (Ук. ПСРЛ, II, 261) на основі хибн. фіксації в одному з вид. Ипат. літ. приименника на разом із *Ворота*, назвою гірськ. проходу між Галицьк. й Польськ. землями: 1268, обидше околѣ *Наворота* (ПСРЛ, II, 1843. Ипат. лет., 203). Пор. в ін. вид.: обидше околѣ на *Ворота* (~ 1425 р., т. ж., 1962, 865). Див. *Ворота*. Л. М.

НАДОВО, оз., пд. давн. Києва; пізн. передм. Шулячина, за Либіддо (Закревский, Лет., 174); тепер не простежується; 1146, и прииде ИзАславъ ко валови идеже естъ *Надово* озеро оу Шелвова боркоу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962.

Ипат. лет., 325), и нѣльзѣ бы имѣ добѣха *Надово* озеромъ, и поидоша на верхъ озера, и тоу быша имѣ пророви ѿ озера. а друзизни исъ Соухоѣ Лыбеди (т. ж., 326). Пор.: 1964, оз. *Надков* у с. Оране Іванківськ. р-ну Кв (МЕ); р. *Надюнка* (вар. *Мбдянка*) л. Сербрянкн л. Тясмина п. Дніпра (Похилевич, 647); р. *Надва* в бас. верхн. Дніпра з **Нады*, що пов'язується з д.-інд. *наді* «річка», гр. гідронімами *Неѣа*, *Неѣон* у Аркадії (Соболевский — ИОРЯС, 1924, XXVII, 286).

Як відантропонімн. посесив на -ов- (Фролова, 113). Імовірніше, від відом. в гідронімії Центр. Європи і.-е. **ned-* // *pod-* (Крахе — BzN, 1956, VII, 1, 1—8) через балт. посередництво, набувши вокалізму *pad-* (ТТ, 197). Проте пор. ще угор. *padu* «великий» (*Nadyvarad*, м. в Угорщині) (див. Никонов, КТС, 283). I. Ж.

НЕБЬЛЬ, м. («городъ»), у Волинськ. землі; пор. с. *Нобель* Зарічанськ. р-ну Рв на однойменн. оз.; 1262, Кнѣзь же Василко... и оугониша ѿ [Литву.— А. К.]. оу *Небля* города (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат., лет., 856).

Похідні: 1158, Ірополкъ. вда всю жизнь свою. *Небльскую* волость. и Дервьскую. и Лучьскую (т. ж., 492), *Небльскую* волость, и Дервьскую и Лучьскую, и околѣ Києва (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 63).

Небль // *Нобель* як від і.-е. **pobhā-*, **pobhaljo-* (можливо, й **pabh-*, бо і.-е. а й о в балт., герм. і сл. мовах злилися), **pobhljo-*, **nebhjljo-*, розширен. за допомогою суф. -*lo-*; пор.: ст.-інд. *pābhya-m*, *pābha-*, *pābhā-* «відросток, пуповина»; ст.-прус. *pabis*; латиськ. *паба* (ст. с.); а також стр., які витікають з оз. *Нобель* і пов'язують його із системою Прип'яті, напр., із р. Струмінъ л. рук. Прип'яті в Зарічанськ. р-ні Рв (СГУ, 535); оз. *Nobel*, рр. *Nebel* (у Мекленбурзі), *Naba* (в Баварії), *Nibel* (у Вюртембурзі) тощо. Як геогр. термінологія, лексично пов'язана з чч. людськ. тіла й перенесена в топонімію (Rozwadowski, 135—141). Як заперечна частка *He-* + -*бѣль* (?) «білізна»; пор. укр. *нетіч(а)* «стояча вода, болото» (Нерознак, НДГ, 119). А. К.

НЕБЬЛЬСКАЯ, земля («волость») із центром у м. *Небль* (див.); суч. с. *Нобель* Зарічанськ. р-ну Рв. на однойменн. оз.; 1158, Ірополкъ. вда всю жизнь свою. *Небльскую* волость (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 492), *Небльскую* волость (т. ж., 1843, 82), *Небольскую* волость (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 67), отда на монастырь Печерскій всю жизнь свою, *Небльскую* волость (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 305).

Релятив на -*ьск-* від ойконіма *Небль* (див.). А. К.

НЕЯТИНЪ, м., в Київськ. землі; пізн. с. *Ягнятин* Ружинськ. р-ну ЖТ (Андріяшев, 51; Гончаров, 237); на р. Раставиці; належало берендичам (Чт. ОНЛ, 1889, №3, 13); у «Списку городів руських» (помилк.) як сіверське, тому його відносили до Чернігівськ. землі (*Унеятинъ*) (Ук. ПСРЛ, II, 265); 1071, Половци оу Растовъца. и оу *Иатина* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 174), оу Растовца. и оу *Неятина* (~ 1425 р.,

ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 164), у Ростовца у *Неятинѣ* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софийск. л.-я лет., 138), у Ростовца, у *Неятинѣ* (к. XVII ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 337), *Унеятинѣ* (т. ж., 240).

Посесив на -ин- від д.-р. антропоніма **Неята*. І. Ж.

НИКИФОРОВЪ, двір боярина *Никифора*, в давн. Києві, в «місті Володимира» (Каргер, 280), пн.-зх. Десятинн. ц. (Толочко, 122—123); 945, градъ же бѣ Києвъ. идеже естъ нынѣ дворъ Гордѣтинъ. и *Никифорова* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), городъ же баше Кіевъ идеже естъ нынѣ дворъ Гордѣтинъ. и *Никифоровъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44), *Никифоровъ* (ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 283).

Посесив на -ов- від д.-р. християнськ. ім. *Никифоръ*, носій якого, — він же *Микифоръ Киянинъ* в заголовку Правди Ярославичів, — брав участь у вишгородськ. раді 1072 р. І. Ж.

НОВЪГОРОДЪ СВАТОПОЛЧСКИЙ, м., в Київськ. землі, воно ж *Сватополчъ* (див.);

1223, Татаромъ же побѣдившимъ Рѣскимъ кизи... и дошедшимъ... до *Новогорода Стополчскаго* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 509).

Лексико-семантичним способом від д.-р. *новъ городъ* (див. *Малыи Новъгородъ*) та прикметника на -ьск- від ойконіма *Сватополчъ*. І. Ж.

НОВЪГОРОДЪ СЪВЕРСКИЙ, м., в Чернігівськ. землі; суч. *Новгород-Сіверський*, район-центр Чрг; ~ 1096 (у «Поѣзченіи» Володимира

Мономаха), на Деснѣ... за *Новымъ Городомъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 248); 1146, Изаславъ... поидоша к *Новугороду*, и много зла створиша околѣ *Новагорода* (т. ж., 314); 1152, к *Новугороду Сѣверскому* (т. ж., 339); 1141, и поидша Ростислава Гюргевича, и посадиша *Новгородъ*... *Новъгородъ*. на столъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 308); 1142, иде Стославъ Коурьскоу. бѣ бо и *Новъ сѣд. Сѣверскѣ* (т. ж., 309); 1143, Изаславъ... ѿтолъ иде къ

дроугому брату. своему. Стополкоу Новоугороу... и приде Изаславъ из *Новагорода* оу Переяславль. свои (т. ж., 313—314); 1152, а Гюрги иде на *Новъгородъ*. на *Сѣверский* (т. ж.,

458); 1164, Стославу съступи Чернигова. а собѣ въз *Новгородъ* (т. ж., 563); 1185, во всемъ Посемьи. и в *Новъгородѣ Сѣверскомъ* (т. ж., 645); 1140, Сватополчъ же, пришедъ в *Новъградъ* (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 32); 1144, а братъ его Святославъ бѣжа к *Новуграду* к *Сѣверскому* (т. ж.); 1186, И сняшяся у Переяслава Игоръ Святославич из *Новагорода Сѣверского* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 91); 1146, Святославъ бѣжа къ *Новугороду Сѣверскому*... къ *Новугороду*, и много зла сотвориша идуще власти Святославъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 36); 1152, А Юрьи иде на *Новъгородъ Сѣверский* (т. ж., 59); б. д., *Новъгородъ Сѣверский* (А се грады Кіевьскіе) (т. ж., 240), и князь пакъ великий Кестоутен поидеть ко

Сверскому Новгородкоу... а ида ко *Сиверскому Новоугородкоу* (XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 74); 1542, приходилъ Имень-Кириѣ царевичъ и со многими людьми... и к *Новугороду Сѣверскому* (XVII ст., ПСРЛ, XXIX, 142); 1604, *Новгородокъ Северский* в Спаской монастырь (ПСРЛ, XX XI. Лет.-цы посл. четв. XVII в., 149); 1125, *Новгородка Сѣверского* (XVIII ст., ПСРЛ, XXVII. Сокр. летоп. св. к. XV в., 157).

Похідні: 1142, Черниговьскон и *Новгороцкоу* волости (ПСРЛ, II, 1962, 311); 1146, и *наторовъ* свою Игорвоюю поит со собою *Новгородци* же *Сѣверский* дружи (т. ж., 335), *Новгородци* же *Сѣверскіе* послаша ко Изяславу Мстиславичю (ПСРЛ, VII, 37).

Атрибутивне словоспол., в якому означуване (*Новъгородъ*) указує на відносний вік пос. (див. *Старая Бѣлавѣжа*) і його тип (-городъ < *-gord-; пор. *Старгард* у поморськ. слов'ян), а означуване — на його пл. належність — релятив на -ьск- від *Сѣверъ* (див.); пор. ще: *Нижний Новгород*, *Новгород Великий* і под. А. К.

НОВЪГОРОДСКАЯ, ц. («божниця»), в давн. Києві, на Подолі; суч. вул. Волоська, № 20 (Толочко, ДК, 84), вона ж *Свѣтого Михаила* (див.); попл. ц., зокрема по вул. Волоська; № 17, археологами виявлено залишки житлових буд., належн. *новгородським* купцям (Толочко, ДК, 83); пор.: наоутрюю же шедше *Новгородци* повѣдаша митрополитоу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 354); 1147, и повель Лазаръ взати [тѣло] Игорѣа. и понести и в

цркъ ста Михаила. в *Новгородскую Божницю* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 318), на торжищи... въ церкви свѣтого Михаила въ *Новугородику* божницю (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никоновск. лет., 176), во церковь во свѣтого Михаила, въ *Новогородику* божницю (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 110).

Релятив на -ьск- від ойконіма *Новъгородъ*. І. Ж.

НОВЫИ, двір кн. Рюрика, в давн. Києві; на суч. вул. Десятинній; 1197, созда... Рюрикъ. цркъ стго Василья. во има свое. в Києвъ на *Новомъ* дворѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 707).

Семантичним способом від д.-р. *новыи*. І. Ж.

НОСОВЪ, м. на *Руді* (див. *Рѣда*) в Переяславськ. землі; суч. м. *Носіва* *Носівськ.* р-ну Чрг; 1148, Мстиславъ же скопиль дружину. и Переяславьцѣ... и оугони и оу *Носова* на Рудѣ... и ...иде в Городецъ. а Мстиславъ воротисѣ Переяславлю (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 319); 1147, оу *Носова* на Рудѣ... а самъ иде въ Городецъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 360), у *Носова* на Рудѣ (т. ж., 1943, 36), *Носова* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 42; т. ж., 71), *Носовъ* (поч. XX ст., Ук. ПСРЛ, II, 310); суч. м. *Нос'ї* ука.

Похідні: 1159, на «р. *Носовкъ*»; 1808, р. *Носовочка*; суч. *Носіва* л. Остра л. Десни л. Дніпра; кол. *Рѣда* (СГУ, 392).

Посесив на -ов- від антропоніма **Носъ*; в основі д.-р. *носъ* «ніс» (Срезневский, II, 468);

пор. ще 1186, новгородськ. посадник *Носовъ* Есипъ (Ук. ПСРЛ, I, 147). О. С.

НѢЖАТИНА, нива, в Чернігівськ. землі; неподалік від м. Чернігова Чрг; як: 1. у р-ні кол. м. Лісовиці пд. Єлєпч. м-ря (Барс., 149); 2. десь за м. Черніговом, біля р. *Свинь* п. Десни (побл. с. Свенковиці; Андріяшев, Сівер., 104; Насонов, 227—228); 1078, и бывшимъ имъ на мѣстѣ оу села. на *Нѣжати́нѣ* нивѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 201), на мѣстѣ на *Нѣжати́ни* нивѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 192), у села на нивѣ *Нѣжати́нѣ* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 12), у лѣса на нивѣ *Нежати́нѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 2).

Посесив на -ин- від д.-р. особового ім. *Нѣжата* (* < пѣг- + -ѣта) (Роспонд, Стр., 45); пор. *Нежата* *Твердиловичъ*, посадник у Новгороді (ПСРЛ, XXV, 33); *Nežata* (Svoboda, 164). Див. *Нѣжати́нѣ*. А. К.

НѢЖАТИНЪ, м. («городькъ»), в Переяславськ. землі; як: 1. біля р. Альти, на шляху до р. Супій (Барс., 149); 2. суч. м. *Ніжин*, райцентр Чрг, кол. невелика фортеця в оборонн. лінії між Остерськ. городком і т. зв. Ігорев. бродом (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет. 506; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 72), який і є нібито цей «городъ» (Андріяшев, Сівер., 105) з бродом через р. Остер; 1135, придоша Олгови́чи с Половци. и взяша Городокъ. и *Нѣжати́нѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 303), Изаславъ же... поиде. иде же на Лто. и

т
шотѣ иде къ *Снѣжати́ноу* и *Ѡтъ Нѣжати́на*. шедѣ и ста оу Роусоти́ни (ПСРЛ, II, 1962, 344), *княжати́ну*, *отъ княжати́на* (т. ж., 1843, 31), а Олгови́чи... взяша городокъ *Нѣжати́нѣ* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 32; ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 30); 1078, оу *Нѣжати́на* (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1518 г., 177).

Посесив на -ин- (Роспонд, Стр., 45) від д.-р. особового ім. *Нѣжата*; пор.: луж. топонім *Nežetice* (Šrámek, 102); сл. антропоніми *Něha*, *Nežata* (Svoboda, 164). А. К.

Сюди ж: 1138, *Нѣжата* (*Нежата* Твердятичъ); 1200, Ратьмирь *Нѣжати́ничѣ*, новгородці; 1471, *Нѣжата*, або *Нежата* (Ук. ПСРЛ, I, 147), зменшен. від **Нѣгомиръ* чи под. (менш імовірно, від **Нѣгославъ*), бо ім. на -славъ були переважно князівськ., серед яких із початк. *Нѣга-*, той же корінь, що й у слові *ніжитися*, на Русі не зафіксовано (Богдан, 256). Див. *Нѣжати́на*, нива. В. ред.

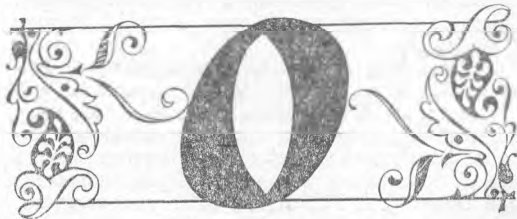
НѢЗДА, р. («рѣка»), в Галицьк. землі, суч. р. *Гнізна* л. Серету л. Дністра; в Збаразьк., Тернопільськ. й Теребовлянськ. р-нах Тр; 1153, Ярославъ. поиде чере (через) *Сновь* (*сноѣ*) [тут *Сновь* — помилк.; див.: Зубрицкий, II, 91.— Л. М.] к Теребовлю. и не оутѣже къ бродомъ. Изаславъ бѣ перешель ...рѣку Сереть (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 466); 1208, *Ѡтоудоу* же [від Звенигорода.— Л. М.] поидоша к Галичю и Володимерь. бѣжа из Галича и снѣ его Изаславъ и гнаша и до *Нѣзды* Изаслав

же биса (на мѣсте) *Нѣзды* (*незды*) рѣки (т. ж., 726); 1564, *Hniezda*; 1570, на *gżeczce Hnieszdzie* (СГУ, 144); *Gniezna*, *Hniezna*, *Gnizna*, *Hnizna* (SG, II, 629); *Гнѣзна* (Машт., ДБ, 22); місц. *Гн'єзна*, *Гн'ізна* (ОКІМ); ін. вар.: *Нгузна*, *Гнила* (СГУ, 144).

Безафіксне утворення (з **gneздо*) того ж походження, що й назва м. *Gniezno* (< прасл. **gnezdьno*), одного з найдавні. центрів Польщі (відоме з X ст.). Як: 1. «пташине *гніздо*» (Rospond, *Gniezno*, 331—342; St. SS, II, 114); 2. (переносно) «осіле житло» (Буслаев, 369); 3. «рід, плем'я» (Staszewski, 96). Гіпотетично з прасл. **gneздо* «заглиблення, оточене підвищеннями» (Rospond, *Gniezno*, 331—342); пор. ст.-рос. *гнѣздо* «особливий різновид родовищ корисних копалин», «заглиблення, куди що-небудь вставляється, вкладається» (СРЯ XI—XVII вв., IV, 43—44). Л. М.

НѢМЬЦЬСКЫЕ, ворота («врата»), в м. Галич Галицьк. землі; суч. І.-Ф.; тепер не простежуються; 1235, Данило же вниде во градъ свои... и постави на *Нѣмѣцьскихъ* (*немецкихъ*) вратѣхъ хороугвоу свою (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 778).

Релятив на -ьск- від етноніма *Нѣмьць*; пор. *Жидовьскыє* (див.), ворота (Ук. ПСРЛ, II, 188, 108). Л. М.

ОБРАМЛЪ, міст («мостъ»), через р. Вѣздовижнь (суч. Здвиж п. Тетерева п. Дніпра), десь у р-ні кол. м. Білгорода (Ук. ПСРЛ, II, 319), суч. с. Білгородка Києво-Святошинськ. р-ну, а, точніше, очевидно, в суч. Макарівськ. р-ні Кв; як ур., суч. с. *Абрамівка* Вишгородськ. р-ну Кв. (Барс., 150); 1150, азъ паки любо на *Ѡбрамль* мостъ переѣду. любо другоиде вѣзду же въ Черныя Клобуки (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 414).

Посесив на *-їѣ від д.-р. християнськ. особового ім. **Обрамъ* (< *Абрамъ*); пор.: 1766, *Оврам* — *Аврам*, *Оврачню* й под. (Худаш, 105). І. Ж.

ОБЪЛАЗЬНА, місцевість (пос.?), побл. кол. мм. Мунарів та Ярополч, суч. сх. р-ни Жт; 1160, Галичане. избиша Половци. межи Мунаревомъ и Ярополчемъ ...тогда же и Беренди́ч избиша въ *облазнь* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 505); 1195, еси даль волость моложьшемоу в *облазнь* (т. ж., 684); 1159, избиша Половць межи Мунарева и Ярополчемъ...; тогда же и Беренди́ч избиша во *Облазнь* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 71); 1196, во *облазнь* (т. ж., 103). Пор.: сс. *Облаз* Хустськ. р-ну Зк і *Облазница* та *Воля-Облазничка* Жидачівськ.

р-ну Лв; потоки *Облазний*: 1. п. Пині п. Латориці л. Бодрого п. Тиси л. Дунаю в с. Солочин Свалявськ. р-ну Зк; 2. в с. Зарічєве Перечинськ. р-ну Зк (СГУ, 393); ур. *Облаз* Зк (СГУ, 393); пот. *Потік-Облаз* п. Дідушкової Річки п. Чорного Черемошу л. Черемошу п. Пруту л. Дунаю у с. Краснолів Верховинськ. р-ну І.-Ф. (СГУ, 440).

Ад'єктив на -*ьн*- від д.-р. **обълазъ*; пор. укр. *облаз* як «глуха стежка» (?) з помилк. посыланням на Й. Федьковича: Ясна нічка в Чорногорі... Слегинями тисяч двісті Квапить Добуш *облазами* (Пискунов, 159); фактично ж це — «урвище, стрімчак, крутизна» (Тутк., 145); пор. *облаз* курвище, круча; скеля; крута гора; крутий схил гори; дорога через гору; виступ гори на дорозі; невисокий зарослий хребет гори» (Маруценко, 238). І. Ж. Сюди ж у Львівськ. землі с. *Облазниця*: 1421, тыи старцѣ... вызналї и вказали старою границу и врочища межи *облазничї* і межї дѣдошичи (м. Зудечів) (ССУМ, II, 68). А. К.

ОБЪРОВЪ, ур., посл. м. Переяславля Руського Переяславськ. землі (суч. м. Переяслав-Хмельницький Кв); тепер не простежується; в «Поѣзненїи» Володимира Мономаха (про події 1078 р.): во *Объровѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 248); *Обровъ*; «на *Обровѣ*» (Ук. ПСРЛ, II, 319). Пор.: сс. *Оброво* й *Обровка* (1368) на Тухолинці (Зх. Карпати) й Пінщині (БРСР), Obrovce в Чехії; рр. *Обра* л. Варти й *Обриця* в бас. Варти.

Як посесив на -*ов*- від етноніма *Объръ* «аварин» (Стрижак, ПГН, 55—56); пор.: *Объръ* (Ковалев, 25, 34), а також *Обри* (*Авари*), нар.; ходили на імператора Іраклія, «воевали Славянѣ, примучили Дулебовѣ... и Богѣ истребилъ ихъ...»; про них єсть притча на Руси: «погибоша аки *Обри*» (Ук. ПСРЛ, II, 319); у прислів'ях, записан. у зх. обл. України: «*Обре*, *Обре*, схвайся добре» і «*Обри*, *Обри*, хойайте сі добре, бо я лиху волю маю, пси по полю розпускаю: пущ! бери!» («Мабуть, натяк на пл. *Обрів*» — Франко І. Галицько-руські народні приповідки. — Т. II, вип. II. — Львів, 1908, 465). Можливо також: *Объровъ* — від *обърити*, як *проровъ* — від *прорити* (пор.: р. *Проров* л. Десни л. Дніпра, с. Шабалинів Коропськ. р-ну Чрг; СГУ, 449); тоді це «місце, *обрите ровами*», що зустрічаються в цьому р-ні. Див. *Валы*. О. С.

***ОЛ(Ъ)МИНЪ**, двір («дворъ»), в ур. Угорському (див. *Ъгорское*), пд. давн. Києва; суч. парк Аскольдова Могила; як тут нібито був двір княгині *Ольги* й ж. Микільський м-р (Саббатовський, прим. 79); 882, и погребоша и на горѣ еже сѧ ныне зоветь Оугорское. кде ныне *Олѣминъ* дворъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет. 23) еже с(А) нѣъ зоветь Оугорское(е). *Олминъ* дворъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 17), и погрѣбоша на горѣ еже зоветьсѧ Оугорское, иде же нѣъ *Олгинъ* дворъ (2-га пол. XV ст., ЛПС, 6); 881, на гору Аскольда... нынѣ наречетьсѧ Угорское, идѣ же єсть двор *Алминъ*... на тои могили постави *Альма* божицу святого Николы (1-ша чв. XVI ст.,

УЛС, 21); 854, и погребоша и Аскольда на горѣ, еже ся нынѣ Угорское наричеть, идеже єсть дворъ *Олминъ*, на тои могили постави *Олма* церковь святого Николу (XVI ст., НЛ I, 107); 882, Угорское, идѣже єсть дворъ *Олминъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 270), и погребоша Осколде на мѣстѣ, идѣже зоветьсѧ Угорское, идѣже *Олминъ* дворъ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 239).

Можливо, посесив на -*ин*- від антропоніма **Олѣма*, якщо це не переключення з **Ол(в)-жинъ*. І. Ж.

ОЛЫКА, ур., у Волинськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 322); суч. смт *Оліка* Ківерцівськ. р-ну Вл; пор. р. *Оличка* л. Стиру п. Прип'яті (СГУ, 397); очевидно: ур. > р. > нп; 1149, Изаславъ же... и тако поидоша полкы своими. *О* Лучська, и шедше сташа оу Черемина. на *Ольчѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 387);

1433, мы великий кнѣзъ швъгрикга(л) свѣдоми чинимъ... иже дали єсмо... ленькови зарубичю таѧ села... *олыку* на рецѣ *олычѣ* (ССМ, II, 83). Пор.: рр. *Отока* бас. Зх. Бугу (НВ, 157); дві *Олички* (*Олика*) бас. Стиру й Случі (СГУ, 397); *Олуца* бас. Случі (СГУ, 398).

Як генетично споріднені назви, що зафіксували наслідок динаміки голосних у, и, о (Станівський, 101): *Отока* — *Олыка* (*Ольча*) — *Олуца*; з тюрк. (осман) *алока* «ущелина, яр» (Schütz, 102); пор. с.-х. *oluk* «жолоб, канава, рів, водний шлях на міліні» (т. ж., 70). А. К.

ОЛЬГОВА, мог. кн. *Олега* (д.-р. *Ольгѣ*), на горі Щекавиці в Києві (Києвск. синопс., 29; Сементовський, Киев, 226); як: 1. на узвишші в Києві, де тепер обсерваторія Київськ. універс., в садні № 3 по Обсерваторн. вул. (Лебединцев — Чт. ОНЛ, 1892, VI, Отд. III, 77); 2. згадка в літ. про Щекавицю є пізн. вставкою після втрати локалізації топоніма (Лебединцев — Чт. ОНЛ, 1879, I, 27); 912, и погребоша

[его] на горѣ еже глѣтьсѧ Щековица. ...словето могила *Ольгова* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 39); 1150, оу *Ольговы* могилы (т. ж., 313); 912, могила *Ольгова* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 29); 1146, Киине же особно сташа въ *Ольговы* могилы (т. ж., 325); 1150, къ *Ольговѣ* могили (т. ж., 402); 1151, до *Ольговы* могили (т. ж., 427), ко *Ольговѣ*... *О* *Ольговы* оли и въ огородъ стого Івана (т. ж., 428); 1167, Ростиславъ же повелѣ ему *Ольговы* стати (т. ж., 512);

1169, Мьстиславъ... иде Киеву... Василевськи

путь та къ *Ольговѣ* (т. ж., 534); 912, на горѣ, зовомой Шоковица... словеть *Ольгова* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 276); 1150, у *Ольговы* могили (т. ж., 35); 1151, повелѣста же князи Володимеру понти съ Берендѣи... ко *Ольговѣ* (т. ж., 52); 1160, *Олега* же пришедъ во *Олжици*, посла къ Ростиславу река: «гдѣ ми повелѣнѣ стати?» и повелѣ ему у *Ольговы* стати (т. ж., 73). Пор.: суч. вул. *Олєгівська* (під горою Щекавицею), до 1869 р. — *Позребальна*(я), потім *Олєгова* (Сементовський, Киев, 224).

Посесив на -ов- від д.-р. особового ім. *Ольгъ* (> *Олегъ*). Див. *Ольгово*, поле. І. Ж. **ОЛЬГОВО**, поле, в Чернігівськ. землі; як: 1. *Льговъ*, звідки *Льговскій* (Барс., 151); можливо, це згадане в ХІХ ст. с. («д.») як *Льговъ*, воно ж *Льговка*, *Льговъ*, або х. *Льговскій*, кол. Чернігівськ. пов. й губ. (СНМ Чрг, 14); 2. нп. побл. м. Чернігова, між рр. Стрижем і Білоусом (Андрияшев, Сівер., 104); 3. у м. Чернігові, між суч. Красною площею і Єлецьк. та Троїцьк. м-рями, де було язичницьке кладовище, від якого лишилася Чорна мог. (Верзилов, 68); 4. між м. Черніговом і с. Білоусом (Иловайский, II, 61); 1148, ИзАславъ... поиде к Чернигову.

и прише ста на *Ольговъ* поли... прише опать к Чернигову ставъ на *Ольговъ* полъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 360, 361, 363).

Посесив на -ов- від д.-р. особового ім. *Ольгъ* (> *Олегъ*), в основі д.-сканд. **Helgi* (heilig «святий») (Фасмер, III, 133). А. К.

ОЛЬЖИЧИ, с., біля гирла р. Десни (Голубовский, История, 33); між сс. Сваром'я і Осещина Києво-Святошинськ. р-ну Кв; як с. *Старосілля* кол. Остерськ. пов. Чернігівськ. губ. (Александрович, 3, 13); тепер тут Київське вдсх.; 947, и есть село ее [Ольги.—А. К.] *Ольжици* и доселе (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 60); 1142, и позва Всеволодъ братю к собѣ, и пришедше стаща во *Ольжичихъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 310); 1152, Вачеславъ съ

ИзАславо стояшета на сеи сторонѣ. Днѣпра оу *Лжичъ*... и Половци пригонивше к Чернигову и городъ пожгли. и пойдоста ѿ *Лжичъ* полкы своими къ Чернигову (т. ж., 457); 1161, *Олежъ* же пришедъ въ *Ольжичъ* (т. ж., 512); 1183, Стославъ. Всеволодичъ. поидоша на Половци и стаща оу *Ольжичъ* (т. ж., 628); 1152, Вячеславъ и Изяславъ стояху на сеи сторонѣ Днѣпра у *Ольжичъ*... Придоша же от *Ольжичъ* к Моравинску (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 57); 1160, *Олежъ* же пришедъ во *Ольжичи* посла к Ростиславу (т. ж., 69); 947, и есть село ея у Києва близъ на Деснѣ *Ольжичи* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I, Львовск. лет., 57); 947, и по Днѣпру перевѣсища и села и по Деснѣ, есть село *Олино* и до сего дни (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 285); 1152, у *Ольжичъ*... от *Ольжичъ* къ Моравійску (т. ж., 59); 1160, *Олежъ* во *Ольжичи* (т. ж., 73).

Семантичним способом від патроніма на -ичи (<*-itjo) від д.-р. особового ім. *Ольга*: гадають, що це с. засноване княгинею *Ольгою* й назване на її честь (Александрович, I, 3; Роспонд, Стр., 48—50). Очевидно, тут жили люди, належні або рідні (?) княгині *Ользі*. А. К.

ОЛЬШАНИЦА, р., бас. Стугни в Київськ. землі; суч. р. *Вільшанка* п. Раківки п. Стугни п. Дніпра; як р. *Тростинка*, або *Раківка*, п. Стугни п. Дніпра (Андриевский — КС, 1882, IX, 454), в сс. *Вільшанка*, *Тростинка*, *Шарки* Васильківськ. р-ну Кв (КГВ, 1859, 24, 188); 1150, ИзАславъ... перешедъ Стугну. и *Ольшаницю* переиде в то же веремѣ Володимѣрь стоише верхъ *Ольшаничъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962.

Ипат. лет., 400); 1507, *Ольшаница* (ЛЮЗР, I, VI, 12); 1831, *Ольшаница* (Оп. КГІЛ, 168); 1913, *Ольшанка* (Машт., Дн., 52).

Іменник на -ица від д.-р. *ольшаныи*; в основі назва дерева *ольха* (Никонов, КТС, 308); пор. укр. *вільха* *Alnus glutinosa* Willd (Рогович, 111); тут були великі бол., порослі *вільхою* (Андриевский — КС, 1882, IX, 441). І. Ж.

ОЛЬШЬЕ, м., на нижн. Дніпрі; де у ХVІІІ ст. була *Олешківська Січ*; тепер тут м. Цюрупинськ Хрс (Стрижак, НРЗХ, 52); 1084, Двдъ *Заа* Грькы въ *Олешыи* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962.

Лавр. лет., 205); 1153, посла и ошъ с вои. противу мачесъ... и с Берендъ. и ходиша до *Олешья* (т. ж., 340); 1227, придоша лодья. из *Олешья*...

на Днѣстръ (т. ж., 735); 1084, Двдъ *Заа* Грьчнѣки во *Олешыи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 196); 1160, *Олешье* (т. ж., 505); 1164, и възвратисѣ опать. ГюрѦта изъ *Олешья* (т. ж., 552); 1213, придоша лодья. из *Олешья* (т. ж., 735); 1084, *Заа* Давыдъ Гречники во *Олшии* (к. ХVІ ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 3); 1153, до *Олешья* (т. ж., 60); 1159, посла Ростиславъ изъ Києва ЮрьѦ НестеровичѦ и Якуна въ насадѣхъ на Берладники, иже бяху *Олешье* взяли (т. ж., 71); 1223, не дошедше *Ошелья*, стаща на Днѣпръ (т. ж., 130); 1224, не дошѣдъше *Ольшья*, и стаща на Днѣпръ (ХІІІ ст., НЛ, I, 217; текст модернізовано); 6. д., *Олешескъ* (А се Литовских...) (ХVІ ст., т. ж., 448); 1219, Князи же Роустіи того не послушаша, но и послы ТатарскіѦ избиша, а сами придоша противу имъ и, не дошедше *Отишеля*, стаща на Днѣпръ (т. с., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 88); 1224, II не дошедъ *Отишеля* (*Отишелья*, *Олета*), стаща на Днѣпръ (т. с., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 152).

Як іменник на **ъје*; пор.: прасл. **olъsha* // **jeļsha* «вільха» (Роспонд, Стр., 31). Пор.: *Олешник*, *Олешня* на Україні; польськ. *Olse* й под. Див. ще: *Стрижак*, НРЗХ, 52—53. А. К.

ОНУТЬ, пос., в Галицьк. землі; суч. с. *Онут* Заставнівськ. р-ну Чрв, біля вп. р. *Онут* до Дністра; 1213, придоша на *Онуутъ* (в *оуутрѣ*). и идоша в поле (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 735).

Назва темна. У ХVІІ—ХVІІІ ст. с. ділиться на Верхне й Нижне: молд. *Онутул де сус* і *Онутул де жос*. У ХVІІІ ст. назва *Онут* закріпилася за *Верхнім Онутом*, а *Нижній Онут* став називатися *Баламутівкою*. В австр. док. ХVІІІ ст. *Aunoth*, *Unut*, *Onuth*; у ХІХ—ХХ ст. — *Онут*, іноді з рум. артиклем — *Онутул* (Карп., ТЦЧО, 50—51). Археологи виявили на тер. суч. с. *Онут* (в ур. *Клиння*) рештки д.-р. пос. ХІІ—ХІІІ ст. (Тимошук, ЛМБ, 165), яке слід вважати селом (Тимошук, ІГБ, 213). Л. М.

ОРГОЦЬ, м., в Чернігівськ. землі; як с. *Рогоща* на л. б. р. Білоус неподалік від м-ка *Листвин*, за 19 км. пн. Чернігова (Голубовский, 119, Насонов, 228); суч. с. *Рогощі* Чернігівськ. р-ну і обл.; 1159, *взѦти* Черниговъ съ зю городъ пустыхъ Моровнескъ. Любескъ. *Оргоць*. Всеволожъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 500), Моровинскъ, Любеч,

Оргіще (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 65), Морівийськ, Любечь, Оргіще (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 69); 1496, імєнія в Черниговському повітѣ єсть, на имя Сибирезь... а селище Рѣгоиъ (Рѣгоиъ) (Добр., 3).

Посесив на *-jъ від д.-р. особового ім. *Оргостъ, двоелементн. ойконіма, складен. з прасл. *ог-, що в *orati, й *gost- (Роспонд, Стр., 64), що в укр. *єість?* Пам'ятки засвідчують також і форму з Рѣгоиъ (див. вище). А. К.

ОРЕЛЬСКЪ, м., у Волинськ. землі; тепер не простежується; 1204, сѣде Инѣгварь. в Володимєрь. поа ѿ него Лєстько дщєрь. и поусти иде же ко Оуельскоу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 720).

Рєлятин на -ьск- від *Орєл-; пор. Орєль (Орієль) < Ерєль (див.). Назва темна. А. К.

ОРМИНА, пос.; як: 1. на місці с. Ормино на р. Вормиці кол. Мглинськ. пов. Чернігівськ. губ. (Ук. ПСРЛ, II, 324); 2. пд.-сх. Леглина Брянськ. обл. (Насонов, 228); можливо, в суч. Червоноармійськ. р-ні Жт; 1142, Всеволодъ же радъ бьвъ разлуочною ихъ. и оуладивъсѧ ѿ волость. и да Берестин. Дорогичинъ. и Выщинъ. Орминоу. а братама пославъ и да има. Игорєви Городечь. Гюрговъ. и Рогачевъ а Стославоу Клєческъ. и Черторьєскъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 312).

Родовий належності від етноніма *Орминъ (?); пор. Рѣсинъ, Чѣдинъ і под., а також Орменський (ворменський) (ССМ, II, 91); с. Ормянка кол. Липовецьк. пов. Київськ. губ. (Похилевич, 30, 902) тощо. А. К.

ОСКОЛЬ, р., л. Сіверськ. Діниця п. Дону, сх. ч. Переяславськ. землі; суч. Оскіа (СГУ, 405), Хрк УРСР, Белгородськ. обл. РРФСР, 1195, Игорь... перебрєде Донѣць и тако приида. ко Осколоу... ѿтоуда поишоша к Салниці (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 638); 1191, ѣхаша до Оскола (т. ж., 673); 1185, ко Осколу (т. ж., 1843, 130); 1191, до Оскола (т. ж., 141); 1481, Осколь; 1628, Большой Осколь; 1650, Oskull; 1681, Оскуль; 1684, Oskul; 1699, 1760, oskol; 2-га чв. XVIII ст., Oskol, Oskul; 2-га пол. XVIII ст., Oskoll; 1706, d'Oskul aude Oskol; XX ст., Оскіа, Оскола (СГУ, 405); суч. Оск'іа. Вар. Вѣсколь (див.), очевидно, помилк. зам. Вѣрѣскль (див.), хоч не виключено й Вѣсколь < Осколь; пор.: Вост(в)рѣ (див.), суч. Остєр.

Похідні: 1600, м. Осколь; суч. нп: Червоний Оскіа Ізюмськ. р-ну Хрк УРСР; Старий і Новий Оскол Белгородськ. обл. РРФСР (СГУ, 405).

Із тюрк. *Аз кол «Сто річок», де аз — нумеративний член, а gol — «рука(в), відгалуження», «долина»; пор.: Сіткіль, Чинєул, Тигіул (< тат. Дєлієол «скажена річка»), Інеул(єць) тощо; як указівка на «численність його приток» (Отін, 64) (?). О. С.

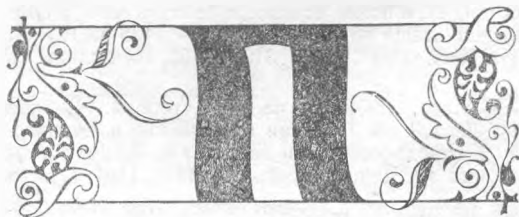
ОСТРОГЪ, м., у Волинськ. землі; суч. с. Острог (закономірно Остріг), райцентр Рв; 1100, в Бужьскѣмъ. въ Остроѣмъ. а Дубєнь. и Черторьєскъ. то ти даєть Стополкъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 274); 1099, в Боже-комъ. во Остроѣ Дубєнь и Черторьєскъ. то ти даєть Стополкъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962.

Ипат. лет., 249); 1100, въ Божьскѣ, во Островѣ, а Дубєнь и Черторьєскъ даєть ти Святополкъ (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 23—24); б. д., Волянський... на Горынѣ: Остро (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 163), въ Божьскѣ. во Остроѣ (XVI ст., ПСРЛ, VII, 18); б. д., на Горынѣ Остро (А се грады Волянськіє) (т. ж., 240); 1514, король... князя Константина з триумфом в Вильню вдячєне приймєвал и до Острога отпустил (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII, 106); 1268, Той Василій зоставил по собѣ сына Данила, княжа на Острогу (т. ж. Прилож. 210; рукоп. не датов).

Похідні: князь Константин Острозский (т. ж., 106).

Як нібито в контексті «в Божєскомъ во Остроѣ» два ойконіми (Лихачев, II, 466), що сумнівно.

Семантичним способом від апелятива *острогъ* «місце, обгороджене гострими кілками» (пор. рос. *острокол*). Подібн. назв на Україні багато; пор: Великий і Малий Остріжок, Острожець, Острожек, Острожани; ч. сілезьк. м. *Raciborz також називалась Ostróg (Роспонд, Стр., 18; Никонов, КТС, 315; Фасмер, III, 166); вар.: Остро(-въ), Острома тощо є помилк. А. К.

ПАСЫНЧА БЄСѢДА, кут («конєць», «ко-нець») кол. Подолу, в давн. Києві, пн. Іллінськ. ц., охоплював і суч. Волоську вул.; тут виявлено Новгородську божицю й житл. буд. XII ст., належні повгородськ. купцям; можливо, й увесь кут належав новгородцям; як уздовж. нижн. течії Глибочиці, від Дніпра й прибіл. до кол. Царе-Костянтинівськ. ц. в Плоскій ч. старого Києва (Петров, 47); 945, а хєтаную Русь водиша ротѣ. в цркви стго Ильи. наже єсть надъ ручаємъ. конєць Пасынчѣ бєсѣды. и Козарѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 54), въ цркви стго Ильи. наже єсть надъ ручємъ. конєць Пасынчѣ бєсѣды. и Козаре. се бо бѣ сборнаѧ цркви (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 42), на Ручаємъ конєць Пасынча бєсєды и Козары (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 350), пасынчѣ бєсѣды и Козары (XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 230), конєць Пасынча бєсѣды и Козары (I-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 20); 944, Пасынчи бєсѣды, Козары (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 55); 945, конєць Пасынча бєсѣды и Козары (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 282), над Ручаєм, конєць Пасынчи бєсєды, и Козарѣ

ПЕРЕПЕТОВО, поле, в Київськ. землі, де були дві високі мог. *Перепет* і *Перепетиха* ще в XIX ст. (Grab., 116); тепер тут Білоцерківськ. степ, між м. Білою Церквою, р. Стугоною, м. Фастовом і с. Мирівкою Кагарлицьк. р-ну Кв (Андриєвський — КС, 1882, IX, 454); 1169, Глѣбъ же Гюргевичъ поиде... і бывшо ему на *Перепетовському* полі (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 358); 1150, Володимиръ идеть чересъ *Перепетово* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 400); 1172, и бывшо ему на *Перепетовському* полі. Половци же... обѣхавша Глѣба. къ Переяславлю... и бывшо ему на *Перепетовьстѣмъ* полі (т. ж., 556); 1151, поидоша мимо Василевъ чере Стугну и пришедше к валови и не проходѣче валу. ту и стаща... и постиже и оу *Перепетовьхъ* (т. ж., 434); 1151, 1150, у *Перепетовьхъ* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 38); 1170, на *Перепетовьстѣмъ* полі (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 85), на *Перепетовомъ* (т. ж., 86); 1159 (?), *Перепетовка*... *Перепетово* (Оп. КПЛ, 168) — кургани; 1571, *Перепетовы Курганы* (перший на шляху з Білої Церкви до Києва) (ТК ЦНБ АН УРСР); 1660, *Перепахтих* (1730 р., Величко, II, 13); 1703, мог. *Перепахтих* (ОКІМ); 1704, ур. *Перепахтих* (Лет. Лиз., 44); кург. *Перепахтих* (Грабянка, 256; Самовидець, 298); 1864, мог. *Перепеть*, *Перепахть* pobl. с. Ксаверівка Васильківськ. р-ну Кв (Похилевич, 512); 1850, *Регеріата* на полях Фастова, *Регеріатуча* бл. с. Мар'янівка Васильківськ. р-ну Київськ. обл. (Grab., 66); 1847, *Перепахта* між Васильковом і Глевахою Васильківськ. р-ну Кв (КГВ, № 5, 44); 1860, *Перепахта* й *Перепахтих* біля Фастова (КГВ, № 32, 211), кург. *Перепетовка* біля с. Мар'янівка Васильківськ. р-ну Кв (Похилевич, 512); 1882, *Білоцерківський степ* (КС, 1882, IX, 436), *Перепета* в с. Фастівцѣ Фастівськ. р-ну Кв (ОКІМ); *Перепат* — кург. за 60 верст зх. Києва, між рр. Рутком та Ірпенем, pobl. м. Фастова (ТК ЦНБ).

Похідні: с. *Перепетівка* кол. Васильківськ. пов. Київськ. губ. (ЗНТШ, 1913, CXVII, 12). Пор. гора *Prípet* у Чехії (Соболевський — ИОРЯС, 1924, XXVII, 269).

Посесив на -ов- від незасвідчен. особового ім. **Перепетъ*; пор. сл. поганськ. бог *Переплут* (Фаминцын, 36). За легендою, тут поховано кн. *Перепета* й княгиню *Перепетиху*, яка випадково вбила свого чоловіка, а потім з горя — й себе; виникла на основі топонімо-топограф. особливостей мог., розміщен. біля витоків рр., що течуть у різні боки: мог. *Перепетиха* — бл. 1 версти біля витоків р. Рут, а *Перепет* — біля поч. безіменн. стр., що вл. до Унави (Андриєвський — КС, 1882, IX, 455). І. Ж.

ПЕРЕСЪПНИЦА, м., у Волинськ. землі, на р. Стублі; тепер с. *Пересопниця* Ровенськ. р-ну й обл.; 1149, и придоша к Вачеславу в *Пересопницю*. Гюргевича. два. Ростиславъ. и Андрѣи (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 323), Изаслав... приѣха... в *Пересопницю* (т. ж., 326); 1150, Мстислава [Гюргевича] ж посади в *Пересопницю* (т. ж., 328), Андрѣи... шедъ сѣде в *Пересопницю*... Изаславъ же ида мимо *Первосопницю* (т. ж., 329); 1155, и выгнаша [Юрія.— А. К.]

и ис *Пересопницѣ* в Луческъ (т. ж., 345); 1150, в *Пересопницю* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 416); 1152, и ту приѣха к нему братъ Володимиръ. Ѧтоль поидоста к *Пересопницю* (т. ж., 446); 1210, в *Пересопницю* (т. ж., 728); 1227, братъ же да Василкови Лоуческъ. и *Пересопницю* (т. ж., 751); 1246, Придоша Литва и воеваша около *Пересопницѣ* (т. ж., 797); 1150, дасть Юрьи сыну своему Андрѣю Туровъ. и Пѣнегу, и Дорогобужъ, и *Пересопницю* (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 37); 1152, к *Пересопницю* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 54); 1149, въ *Пересопницю* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 46, 47, 48); 1150, отецъ же дасть ему волость Туровъ, и Пинескъ, и Дорогобужъ, и *Пересопницю*, Андрѣй же шедъ сѣде въ *Пересопницю*; Изяславъ же иде мимо *Пересопницю* (т. ж., 49), въ *Пересопницю* (т. ж., 50); 1151, и ты нетокомъ Кіевъ взя себѣ, но и *Пересопницю* и Дорогобужъ [в Изяслава.— А. К.] (т. ж., 53); 1152, и отголь поидоста къ *Пересопницю*, и ту у *Пересопницю* прииде къ нему Володимиръ Андрѣвичъ (т. ж., 56); 1155, Юрьи Володимиръ... выгнаша изъ *Пересопницю* въ Луческъ (т. ж., 63); 1156, Юрьи... рече: ...но се ти волость даю Дорогобужъ, и *Пересопницю* (т. ж., 65); 1161, а Мстиславъ же Изяславъ иде изъ Волдимера на Володимера Андрѣвича въ *Пересопницю* (т. ж., 76).

Похідні: 1211, Мстиславъ *Пересопницкий*. посадивъ Лестька поиде в Галич (ПСРЛ, II, 1962, 729).

Іменник на -ицѣ від д.-р. *пересъпнь* «пересипаний»; (пор.: *Бережница*, *Рибница* в сх. слов'ян; Breznica, Vižimica, Rybnica в Югославії та ін.), утворен. за допомогою -ън- від д.-р. *пересъль* «земляний насип, вал» (Максимович, 232—233); пор. р. *Пересопецъ* п. Сейму л. Десни л. Дніпра (Машт., Дн., 224) в основі *Пере* (<*per-) + *съръ; пор.: д.-р. *съпль*, *сопль* «насип, вал»; польськ. пасур; укр. *насіп*, *переспа* «земляне укріплення»; нп *Прѣспа* (в Греції); Серпо, *Zaspu* (в Польщі); *Пересип*, *Переспа* (на Україні). Див. ще: St. SS, IV, 60; SP, I, 98. А. К.

ПЕРЕСЪЧНЬ, мм.: І. в Київськ. землі; як: І. біля Києва, де тепер Китайська Пустинь (Новицкий, II, 601); 2. в землі деревлян тощо;

1154, Ростиславъ же съ Стославомъ. выступиста исъ Києва. къ *Пересъчню* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 471); 914, А под *Пересеченомъ* стоа 3 лѣта (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 5); 1154, изъ Києва к *Пересъчню* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 61); б. д., *Пересъчень* (А се грады Кіевськіе) (т. ж., 240); 922, и не вдаждяется единый градъ, именемъ *Пересъчень*... и сѣде около три лѣта (XVIII ст., НЛСХС, 7).

Похідні: 1161, Ростиславъ... повелѣ изоимати Новгородци. и оуметати ѣ оу *Пересъченьскими* погребѣ (ПСРЛ, II, 1962, 511). А. К.

II. в землі уличь; тепер не простежується; як: І. суч. м. *Пересечен* (Надеждин, Пересечен, 235) Криулянськ. р-ну МРСР, що не підтверджено археологічн. дослідженнями (Рыбаков, Улич, 507); 2. пд. Києва в бас. р. Стугни, центр

м. уличів, згадане під 914 р. (т. ж., 507), що не знайшло підтримки в істор. дослідженнях (Насонов, 42), оскільки «можна також шукати його між Бугом і Дністром» (т. ж., 42); 922, Игорь же сѣдѣше в Києвъ княжа, и воюя на Древяны и на Угличъ. И бѣ у него воевода, именемъ Свѣнделдъ; и примучи Угличъ, възложи на ня дань, и вдасть Свѣнделду. И не вдається єдинъ град, именемъ *Пересѣчьнъ*; и сѣде около его три лѣта, и едва взя (XV ст., НЛ, I. Комисс. сп. 1-й Новгородск. лет. мл. изв., 109); 940, яшася Уличи по дань Игорю, и *Пересѣчьнъ* (*пересѣчьнъ*) взятъ бысть (т. ж., 110); 914, *Пересѣчьнъ*... И бѣху сѣдѣше Угличи по Днѣпру внизъ и по семь приидоша межѣ вои Днѣстръ и сѣдоша тамо (к. XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, V. Софийск. 1-я лет., 24); 922, град, именемъ *Пресѣчьнъ* (XVI ст., НЛ, I, Троицк. сп., 515); 940, и *Пересѣчьнъ* взятъ бысть (т. ж., 516). Пор.: с. Peresieka в кол. Борисовськ. пов. (SG, VIII, 6); пстѣк Peresika в кол. Сокальськ. пов. (т. ж.) та ін. Л. М.

Як субстантивований ад'єктив на -ѣнь- від д.-р. *пересѣкати*; пор.: прасл. *persēka; польськ. Przesieczna, чes. Přisečná, с.-х. Пресечно, болг. Просечен (Роспонд, Стр. 71); очевидно, «город, пересѣчений шляхами». Останнім часом деякі дослідники вважають, що всі згадки літ. про *Пересѣчьнъ* стосуються одного й того ж пос. А. К.

Як від тієї ж основи, що й рос. діал. *пересек*, *пересечка*, *пересечина* «перелісок» (Нерознак, НДГ, 133). О. С.

ПЕРЕСѢЧЬНЬСКЫЙ, льох («псгребъ»), у м. *Пересѣчьнъ*; тепер не простежується: 1161, повелѣъ изоимати Новгородци и оуметати ѣ оу *Пересеченьскыи* погребѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Ипат. лет., 511).

Релятив на -ѣск- від д.-р. ойконіма *Пересѣчьнъ* (див.) І. Ж.

ПЕРЕЯСЛАВЛЬ (РѢСЬСКЫЙ) м., («градъ», «городъ», «замокъ», «мѣсто»), біля злиття рр. Альти й Трубежа л. Дніпра, суч. (з 1943 р.) *Переяслав-Хмельницький*, райцентр Кв; 907, на

Києвъ... Черниго... *Переаславль*... Полтѣськ...

Росто... Любе (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 31); 945, тогда възмуть мѣсачное свое съли слѣбное. а гостѣе мѣсачное. первое ѿ города Києва. паки изъ Чернигова и [ис] *Переаславля* (т. ж., 48—49); 992, Печенѣзи придоша... ѿ Сулы. Володимерь же... сrete и на Трубеши ни бродѣ. кде нынѣ *Переаславль*. ...и приѣхаша князѣ Печенѣжьскыи... во[з]лава Володимера и

ре ѣму. выпусти ты свои мужѣ... оударить мѣмъ. да не воюемъ за три лѣта. аще ли нашъ мужѣ оударить. да воюемъ за три лѣта... приѣхаша Печенѣзи. и свои мужѣ привелоша... и поча тужити Володимерь... и приѣде ѣдинъ старѣ

мужѣ к князю. и ре ѣму княже. естъ оу мене ѣдинъ снѣ меншеи дома... ѿ дѣтства бо ѣго

нѣ кто имѣ оударилъ. єдиною бо ми и сварашо. и оному мѣнущо оусние. разгнѣвавьсѣ на ма преторже черевѣ руками. князѣ же... посла по

нѣ и привелоша и ко князю... и ре ѣму Володимерь. можешѣ сѣ с ни[мѣ] бороти. и наутриѣ придоша Печенѣзи. почаша звати нѣ ли мужа. се нашъ доспѣлъ... и приступиша ту ѡбѣи. выпустиша Печенѣзи мужѣ свои... и выступи мужѣ Володимерь. и оузрѣ и Печенѣзинѣ и посмѣѣсѣ. бѣ бо середний тѣломъ. и размѣривше межѣ ѡбѣма полкома. пустиша на кѣ собѣ. и ястасѣ. [и] почаста сѣ хрѣпо держати. и оудави Печенѣзина в руку до смерти. и оудари имѣ ѡ землю. и кликнуша. и Печенѣзи побѣгоша. и Русѣ погнаша... сѣкуще... Володимерь... заложѣ городъ на бродѣ томъ. и наре и *Переяславль*. зане *перея славу* ѡтроко тѣ (т. ж., 122—124); 1054,

Пришедѣ Изѣславъ сѣде Києвъ. Стославъ Черниговъ. Всеволодъ *Переаславли*. Игорь Володимери. Вячеславъ Смолинськѣ (т. ж., 162);

1089, цркъѣ ста михаила (*переяславьскѣ*)... бѣ бо преже к *переяславли* митрополю (І)

и оукраси [митрополит Єфрем.— О. С.] горо *Переяславьскыи*. зданни цркъвными (т. ж., 208—209); 1091, Єфрѣмъ *Переяславьскыи* (т. ж., 211);

1096, на ѡца своѣго мѣсто *Переяславлю*... ис *Переяславля* за Сулу (т. ж., 249—250); 1198, в Русьскыи *Переяславль* (т. ж., 414); 1199, в Рускомъ *Переяславли* (т. ж., 415); 1201, в *Переяславль*. в Русьскыи (т. ж., 416); к. XIV — поч. XV ст., А се Кієвськыи гради... *Переяславль Русьскый* (XV ст., НЛСХС. Сп. Археограф. ком., 447); 907, на Києвъ... Черниговъ... *Переаславъ*... Полтѣськ... Ростовъ... Любечъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 22); 1187, Володимерь. Глѣбовичъ... скончасѣ. И принесоша ѣ во свои градъ. *Переяславль*... и плакашасѣ по немъ вси *Переаславци* (т. ж., 652—653); 993, *Переяславль*, зане *перея славу* ѡтрокѣ тон (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софийск. 1-я лет., 74), заложѣ князѣ велики Владимерь градъ *Приаславль*, понеже ѡтрокѣ *при славу* (т. с., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 16), О *Переаславли Рускомъ*, иже близъ Києва... Печенѣзи придоша... ѡт Сулы. Володимерь... срѣте и на Трубежоу на бродѣ, гдѣ нынѣ *Переасловець*... заложѣ городъ на бродѣ томъ и нарече *Переаславль*, зане *перея славу* ѡтрокѣ тѣй (XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 40); 1146, въ *Переяславль* (т. с., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 107); 1188, в *Переяславли Рускомъ*; 1227, в *Переяславль Рускій*... въ *Рускомъ Переяславли*... в *Переяславль Рускій* (т. ж., 139, 154); 945, *Переяславля* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 280); 993, О *Переяславли Рускомъ*, иже близъ Києва... Печенѣзи придоша... ѡт Сулы; Володимерь же поиде противу имѣ, и срѣте на Трубежи на бродѣ, гдѣ ныне *Переяславль*... и удави Володимерь мужѣ Печенѣжанина... до смерти...

Володимиръ же... заложи городъ на броду томъ и нарече имя ему *Переяславль*, зане имя отроку тому *Переяславль* (т. ж., 314); 1198, в *Русьскыи Переяславль* (т. ж., 414), в *Переяславль* в *Русьскыи* (т. ж., 416); 1340, *Переяславлене* слышали изъ Киев и прыгородки Киевские подалися великому кнзю Кгиндими(ну)... и... Кгиндиминъ вѣзавшы Киев и *Переяславль* (т. с., ПСРЛ, XVII. Лѣтописецъ Великого кнзства Литовского и Жомойтского, 313), *Переяславлене*, слышали изъ Киев и прыгородки, Киевскыи, подалися... Кгиндиминъ, а гсдрь ихъ кнѣзъ *Солгъ ѿ*... Кгиндимина оубит... і подалися зъ городомъ... Кгиндиминъ ѿвѣзавшы Киев, і *Переяславль* (к. XVII ст., т. ж., Хроника Великого княжства Литовского и Жомойтскаго, 260), и *Переяславляне*... Кгиндиминъ

побраши... Киевъ и *Переяславль* (т. ж., Книга Великого княжства Литовскаго и Жемоицкаго, 374), у князя велики Gidymin, wziawszy Kijew u Pereslawi (XVII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Быховца, 137); 1592, Была брань великая... отъ западныхъ краевъ замковъ украинныхъ Чернигов, Гомель, Любеч, Бѣлая Церков, *Переяславль*, Стрешин, Речица, Рогачов, Кричов (т. ж., Баркулабовск. лѣт., 182); 1149, и бишася у *Переяславля* и *Переяславци* съдоша на шить (XVIII ст., НЛСХС. Толстовск. сп., 138); 1340, ухъалъ Гедининъ презъ мѣсто въ замокъ Киевскыи, побралъ тежъ и иншии мѣста: Бѣльгород, Слѣповрон, Канев, Черкасы, добылъ тежъ и Бранска Сѣверскаго и *Переяславля*, замку столечнаго княжатъ рускихъ (т. с., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 38); XVIII ст., Азагорины градъ, где ныне *Переяславль* волости [? — О. С.], в Лексиконе географическомъ погрешно оной разумее Чернобель на Припѣти; имя сие видно славенское Загоріе, потому что за горами или за Киевомъ сталъ (Татищев, I, 183).

Похідні: 1089, ц. *Переяславська*, городъ *Переяславський* (ПСРЛ, II, 1962, 208—209); 1091, Ефрѣмъ *Переяславський* (т. ж., 211); 1153, *Переяславський* (т. ж., 454) [полком]; (городъ) *Переяславецъ*, *Переяславль-Русьскыи* (ПСРЛ, XXIV, 40); 1767, ур. «возле речки *Переяславской*»; *Переяславцева Долина* там же (від прізви.) (Козаки, I, 234, 250) в Полтавськ. I-й сотні; XIX ст., х. *Переяслов(ск)ая Балка* в Полтавськ. пов. (ПГ, 18); тер. *Переяславицна*, з. ст. *Переяславска*, радгосп «*Переяславський*», р-н *Переяслав-Хмельницький*; істор.: 1654, *Переяславська* рада, *Переяславський* полк; 1917, *Переяславська Рада* (ІМІС Пл, 496—506), *Переяславская* (Тарасова) ночь (БЕ, XXIII, 293); прізви.: 1649, *Переяславецъ*, *Переяславський*, *Переяславченко* (Рестра, 57, 260, 26); назви мешканців: 1340, *Переяславлене* (ПСРЛ, XVII, 313), *Переяславлене* (т. ж., 260); 1149, *Переяславци* (НЛСХС, 138); 1187, *Переяславци* (ПСРЛ, II, 652—653); XX ст., *переяславецъ*, *переяслава* (рідше, напр. у піснях, — *переясловка*, *переяслівка*), -авці; ін. ойконіми: мм. *Переяслав-Залеский* і *Переяслав-Рязанський*, виникли пізн., але до монголотат. навали й належні, як і *Переяслав-Хмельницький* (літоп. *Переяславль Рѣсьскыи*), до бас. місц. рр. Трубежів.

Як (нар.-етимол.): 1. *Переяславль*, «зане *перей* *славъ* отроко» (Лавр. літ.); 2. *Пріаславль*, «понеже отрокъ *пріа* *славу*» (Єрмолинськ. літ.); 3. *Переяславль*, «зане і м я отроку тому *Переяславль*» (Воскр. літ.); найдовше користувалася успіхом I-ша версія (Максимович, I, 326), хоч уже В. М. Татищев схилявся до 3-ї (за Воскр. літ.), вносячи корективи: «зане *Переяславъ* отроку тому і м я» (Карамзин, I. Прим. № 471). Посесив на *-[ъ] від д.-р. особового ім. *Переяславъ*; пор. 1162, *Нажиръ Переяславичъ* (Стрижак, НРП, 78). Літоп. датування м.— 992 (993) р. є помилк.; пор. згадки цього м. в договорах Русі з греками під 907 і 945 рр. Як у зв'язку з переселенням сіверян із Балкан (Стрижак, Сіверяни, 70—71). О. С.

ПЕРЕЯСЛАВСКАЯ: І. єпископія («єпискупія», «єпископія»; тер., підлегла єпископів з центром у м. *Переяславі Руському*; суч. *Переяслав-Хмельницький* Кв; 989, А се число... єпискупій в Русѣ (в руси): первая Киевская (кыевская, кыевская) митрополия, потомъ Новгородская (новгочкаа, новгочкая) архиепискупия, также Черниговская, *Переяславска*, Бѣлогородская, Володимирская, Юргевская, Ростовская, Полоцкая (полоцкая, полочкая), Смоленская, Тферская, Рязанская (XIII—XVIII ст., НЛСХС, 70), ...*Переяславская* Володимирская... Галичская... Перемышльская... Лучская... Хльмская... Туровская... Суздальская... Сарьская... Коломенская... Самборская Пермьская... Єпископи *Преславстїи* (1538 р., ПСРЛ, XXII. Русск. хронограф. I... Хронограф. ред. 1512 г., 463—465), Великого Новгорода и Пскова... Казанская и Болгарская... Подольская... *Переяславская*... (XVI—XVII ст., ПСРЛ, XXI, I. Кн. степенная..., I). До д.-р. віднесено умовно. О. С.

II. ц. («цркъвъ», «цркы»); вона ж *Святого Михаила IV* (див.), в кол. м. *Переяславі Руському*; суч. *Переяслав-Хмельницький* Кв; 1089, сщена бы цркы ста Михаила (*Переяславская*;

Переяславская). Ефрѣм митрополитомъ тоя цркы *наже* бѣ создалъ велику сущю. бѣ бо преже в *Переяславѣ* митрополия... тогда многа зданія въздвиже. dokonчивъ цркъвъ стагъ Михаила (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лѣт., 208—209); як *Арх(ангела) Михаила* (Ук. ПСРЛ, II, 534).

Релятив на -*ыск*- від ойконіма *Переяславль (Рѣсьскыи)* (див.). О. С.

ПЕРЕЯСЛАВСКИЙ, город («градъ», «городъ»), тобто фортеця, в м. *Переяславі Руському* (див. *Переяславль (Рѣсьскыи)*); суч. *Переяслав-Хмельницький* Кв; 1089, (Ефрѣмъ) оукраси

д горо *Переяславський*. зданіи црквными (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лѣт., 209); 6. д., Ефрѣмъ, митрополитъ Кіевскыи и всеа Русіи... градъ *Переяславъ Рускый* камень (-ѣ) заложи (ПСРЛ, XXI, I. Кн. степенная, 175).

Релятив на -*ыск*- від ойконіма *Переяславль (Рѣсьскыи)* (див.). О. С.

ПЕРѢНА, рѣнь («рѣнь» помилк. «рѣка») на Дніпрі, нижче пороги́в; суч. Зп?; 988, Володимирь... повелѣ кумиры испроврещи... *Перуна* же повелѣ прива́зати. коневѣ кѣ хвусту. и влещи съ горы по Боричеву на Ручаи... влекому же

ѣму по Ручаю кѣ нѣпру... и привлекуше ври-нуша и въ Днѣпрѣ... яко пустища. и проиде сквозѣ пороги. изверже... вѣтрѣ на рѣцѣ (рѣнь). и *Ѣтоль* прослу *Перуна* на Рѣнь (*Перуня* рѣнь). *якоже* и до сего дне словеть (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 116—117), проиде пороги сквозѣ, извѣрже и вѣтрѣ на рѣнь, и оттолѣ прослу *Перуня* рѣнь (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 311); *Перуня*на, *Перуня* (Ук. ПСРЛ, II, 337); пор.: 988, идолъ *Перунь*, або *Перынь* у Новгороді (т. ж.).

Посесив на *-(я) від міфоне́ма *Перѣнь* як називався сл. язичницьк. бог-громовержець; в основі і.-е. *рег(k)-, що збереглося в лат. *quegus* «дуб» (Бернштейн, 57). О. С.

ПЕЧЕНЬГЫ, країна, зайнята однойменним народом; в Пн. Надчорномор'ї; 980, (Варашко...) бѣжа... в *Печенѣги*. и (много воева Володимира с *Печенѣги*) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет. 78); 1018, и поиде *Ярославъ* на Стополка. и бѣжа Стополкъ в *Печенѣги* (т. ж., 144); 1019, приде Стополкъ с *Печенѣги*. в силѣ тажѣцѣ (т. ж.); 980, побѣгъни в *Печенѣги*... бѣжа... в *Печенѣги*... воева с *Печенѣги* на Володимира (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет. 66), побѣгъни в *Печенѣги*... бѣжа в *Печенѣги* (НЛСХС, 28—29); 1016, и бѣжа Святѣполкъ въ *Печѣнѣги* (и бысть межѣ Чаки и Ляхи...) (т. ж., 84).

Похідні: 968, *Печенѣги*... оумѣа *Печенѣжскы* (*печенѣжскы*) (ПСРЛ, II, 1962, 54), князь *Печенѣжскыи* (т. ж., 54—55), рыташе сквозѣ *Печенѣги*... умѣа велми *Печенѣжскыи*мъ языкомъ (НЛСХС, 18), князь *Печенѣжскыи* (т. ж., 19, 24), країна *Печенѣги*, горы *Печенѣжскыи* «Урал» (Рыбаков, КР, 219).

Семантичним способом від д.-р. етноніма *Печенѣги* // *Печенѣзи*; пор. 968, 993, *Печенѣзи* (ЛПС, 14, 32), *Печенѣци* (т. ж., 51), *Печенѣги* (т. ж., 16) і под.

Абсурдно зближати з назвою р. *Печенги* бас. Пн. Льодовитого океану (Орлов, 217); однак пор.: (похідний) гідронім *Печеніга* (род. належності від *Печеніг*?) пр. Сопівки п. Пістинки п. Пруту л. Дунаю, а також ойконіми *Печеніжскіи* І.-Ф. (СГУ, 420), *Печеніги* і *Печеніжскіи* Хрк, *Печеніги* Чрг тощо. Етнонім *Печенѣги* // *Печенѣзи* є нар.-етимол. утворенням від тюрк. *беджжєнек* // *баджанак* «печеніги». Пор.: с.-гр. *πατῆναιος* (Кекавмен, 150, 368—369); араб. *баджни*, *баджнак* (Рыбаков, КР, 183; Орлов, 189); хозар. *базна* < *баджна* < *баджанак* (Еремеев, 134, 135). Як *паджанак* «своики» (?) (Сулейменов, 159). О. С.

ПЕЧЕРЬСКІЙ, м-р, попл. давн. Києва; заснован. Антонієм і Феодосієм, із XII ст. як «лавра» (Київ, 246); тепер *Державний Києво-Печерський історико-культурний заповідник*; 1051, *Печерський* монастирь (1377 р., ПСРЛ,

I, 1962. Лавр. лет., 155), почаша *Печерський* монастирь. имѣже бѣша жили чернѣци преже в *печерѣ* (т. ж., 159); 1073, цркви *Печерська* (т. ж., 183); 1089, цркви *Печерська* *стыа* *Бѣа*. монастиря *Феодосієва* (т. ж., 207); 1094, игумень *Печерському* монастирю (т. ж., 226); 1149, оу стоѣ *Бѣи* в *Печерстѣмъ* монастири (т. ж., 328); 1216, в *Печерскомъ* монастирь (т. ж., 439);

1231, монастиря *Печерська* (т. ж., 456), *Печерський* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 143); 1072, Феодоси́и же игумень *Печерський* (т. ж., 171); 1073, цркви *Печерська* (т. ж., 173); 1074, Феодоси́и игумень *Печерський* (т. ж., 173); 1075, церкви *Печерська* (т. ж., 189); 1088, Никонъ *Печерський* игумень (т. ж., 199); 1089, цркви *Печерська* *стыа* *Бѣа*. монастиря *Феодосієва* (т. ж., 199); 1094, Стефанъ... бывшу преже игумену *Печерского* монастиря (т. ж., 217); 1107, завѣтреню в *Печерський* монастирь (т. ж., 258); 1171, монастирь *Печерський* *стыа* *Бѣа* (т. ж., 545), и посла Глѣбъ князь игумена *стыа* *Бѣа* *Перьскаго* монастиря *Полика́рпа* (т. ж., 546); 1182, абы былѣ намѣ игумень. и оуправилѣ стадоу черноризциѣ. Феодосієва монастиря *Печерского* (т. ж., 627); 1052, начало *Печерскому* монастирю от Антоніа (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 332); 1075, 1089, церкви *Печерская* (т. ж., 1, 4); 1110, въ *Печерскомъ* монастири (т. ж., 21); 1156, преставися Нифонтъ владыка Новгородскій въ Києвъ, и положенъ бысть въ *Печерскомъ* монастири, въ *Феодосіевѣ* *печерѣ* (т. ж., 64); 1108, кончана бысть трапезница монастиря *Печерского* (т. ж., 21); 1112, въ *Печерскомъ* монастири бысть игумень *Ірѣхоръ* (т. ж., 22); 1230, въ монастири *Печерскомъ* церкви святаа Богородица каменаа (т. ж., 136).

Похідні: 1088, оумре Никонъ игумень *Печерський* (ПСРЛ, I, 1962, 207); 1057, игумень *Феодосій Печерскій* въ Києвъ (ПСРЛ, VII, 333); 1091, *Печерскій* игумень со братією совѣтъ сотворше (т. ж., 5), *Печеряне* перееша церковъ святаго Дмитрея (т. ж., 28), 1680, 1782, *Печерское* (Мѣстечко); попл. старого Києва (Оп. КПЛ, 279, 301), *Печерскій Звѣринѣцъ* (ліворуч від Неводницького стр., м. Київ) (Петров, 61).

Пор. м. *Печерск* (Куйбишевська обл. РРФСР) тощо.

Релятив на -ьск- від д.-р. *печеры*; у підземеллях майбутньої *Києво-Печерської* лаври містилися цд. й келії ченців (ПСРЛ, II, 1962, 143). І. Ж.

ПИРАТИНЪ, м. («градъ»), в Переяславськ. землі; суч. м. *Пирятин* Пл на р. Удай; 1154, приде Глѣбъ Гюргевичъ со множествомъ Половць. к Переяслави... Переяславци же быху хутьѣа с ними крѣпко. и не оупѣвѣ же Глѣбъ... ничтоже... и тогды же ида вѣа *Пиратинъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 342), *Пирятинъ* (т. ж., 1846, 147); як 1153, градъ *Пирятинъ* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 200); 1552, на Удои земля *Пирятиньская*, от-

чизна боярина Каневского Чайки (АЮЗР, VII, 1, 102); 1591—1592, *Пирятинъ*, або *Михайлове* (АЮЗР, VII, III, 297—299; Ник., Вишн., 6), на честь *Михайла Вишневецького* (Бочк., Луб. стар., 27); пор.: 1958, *Заріччя*, а кол. *Михайлівське* — околиця *Пирятин* (МЕ); Piratyn, Michajłow (Zg. dz., XXII, 86, 155); к. XVI ст. ~ 1627, А выше Коренки городъ *Пирятинъ*. Подъ *Пирятиномъ* пала в Удай (Уду) рѣчка Переводъ. А выше *Пирятин* на Удае (Удѣ) городъ Журавка (КБЧ, 1838, 96); 1613, Piratyn Nowy, nazw. Michajłow (Лаз., Луб., 120); Ругатун (Zg. dz., XXI, 182); 1632, *Пирятинъ* (Воссоед., 1, 129); 30-ті роки XVII ст., Peratin (Ляс., 146); 1649, *Пиратин* (Воссоед., II, 264); 1658, *Перятинъ* (Сб., 18, 95); 1662, *Пѣратинъ* (Самовидец, 65); 1666, *Пирятинъ* (тут живе й Панка Чайка; МПК, 45); за польськ. панування також *Лопатино* (як належн. воеводі *Лопати*; Гор., 184); XIX ст., *Пирятинъ* (ПГ, 3); 1958, *Пир'атин* (МЕ).

Похідні: 1552, земля *Пирятинська* (АЮЗР, VII, 1, 102); 1638, *Пирятинскій* пов. (Величко, IV, 136); 1649, сотня *Пирятинская* (Реестра, 247); 1699, подварки *Пирятинские* (Модз., Мал. род., IV, 577); 1713, Іванъ *Пирятинскій* (Лаз., Люди, 30); 1719, *Пирятинскій* замок (Модз., Мал. род., IV, 579); 1749, брама *Пирятинська* (я) (в м. Прилуки; Маркевич, О нар., 43); хх. *Пирятинщина* (на Гадяччині; ПГ, 27, 32); пор.: 1607, пос. *Ператинъ* в кол. Кременецьк. пов., суч. Тр (АЮЗР, VI, 1, прилож., 342—344); *Пирятин* (вар.: *Ператин*, *Пиратин*, *Пир'ятин*) у Радехівськ. р-ні Лв і в Дубнівськ. Рв; с. і р. *Пиратин* у кол. Новоміськ. сотні, суч. Чрг (Новгородсв., 221, 234), сюди ж, очевидно, й с. *Пирятин* кол. Суразьк. пов. (Модз., Гути, 27) та ін.

Як: 1. (нар.-етим.) тут, мовляв, *пиряли* (кидали) через *тин* ворогів (МЕ); 2. У Радехівськ. р-ні Лв від ім. *Перата* «не внясного значення» (Кордуба, 14); 3. того ж походження, що й *Пирогощя*; тобто є посесивом на *-j(ь) від д.-р. особового ім. *Пирата*, зменш. з **Пирогостъ* (пор.: *Воигостъ*, *Орогостъ* і под.), що, ймовірно, був видним боярином у Києві XI—XII ст. (Соболевський, Матеріали и исследования в области славянской филологии и археологии. — Сб. ОРЯС. Т. LXXXVIII, 1910, № 3, 256; Ж. Ст., 1893, вып. IV, 460; Фасмер, III, 266; Стрижак, ППНП, 83 та ін.). О. С.

ПЛАВЪ, пос. чи р., в Галицьк. землі; тепер не простежується; можливо, pobl. суч. с. Онут Заставнівськ. р-ну Чрв; 1213, проишоа на Он-оутъ. и идоша в поле... поидоша вози и. къ *Плавоу* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 735); пор.: рр. *Плава* в кол. Рязанськ. землі (НЛСХС, 448); л. Гнилого Тікича л. Тікича п. Синохи л. Пд. Бугу (Похилевич, 388); *Plawa* в бас. Уборті (SG, XIII, 765) і в кол. Смоленськ. губ. (SG, VII, 277); *Плав* п. Ствиги п. Прип'яті (Машт., Дн., 145) Жт; потік *Плаве* в бас. Дністра з однойменн. с. на ньому (СГУ, 427) та ін.

Семаантичним способом від д.-р. *плавъ* (із **plou-* «текти»); пор.: укр. діал. *плав* «низький берег ріки, зарослий очеретом»; «багинста ни-

зовина»; «болото», «мул», «повінь», «вир, течія»; «плавучий острів, зарослий очеретом та ін. рослинністю» й под. (Jurkowski, 125); рос. діал. *плав* «болото» (детальніше див.: Толстой, 171—175; Мокиєнко, 164—167); польськ. діал. *plawula* «острів; плаваюча лука», в.-луж. «*plaw, plawa*» «предмети, що пливуть по воді», словен. *plávež* «острів» та ін. (Jurkowski, 125—126). Л. М.

ПЛѢСНЬСЬКЪ, м., в Галицьк. землі; суч. х. *Пліснесько* в складі с. Підгірні Бродівськ. р-ну Лв (Ратич, 25, 30); як кол. с. *Плеске* pobl. Києва (Сл. СОПИ, I, 20; IV, 83); 1188, Романъ же испросиша оу... Рюрика на Галичъ... Рюрикъ же поусты

с нимъ сна своего. и Славна Борисовича воеводу. Романъ же передъ свои. посла ко *Прѣсньскоу* (къ *плѣсньскоу*). да заѣдоутъ *Преснескъ* (*плѣснескъ*) переди... Оугре же и Галичане заехаха и оу *Преснескъ* (оу *плѣнска*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 661—662); 1232, Даниль же поиде со братомъ. и со Олександромъ. *Плѣсньскоу*... и. подѣ Аръбуозовичи. и... обрѣтисѣ во Володимѣрь (т. ж., 770); б. д., Всю ночь съ вечера бусови врани възгряху у *Плѣсньска* (в Катерининськ. сп. — *Плѣнска*. — Л. М.) (Сл. СОПИ, I, 20; IV, 83; підстав для ідентифікації з найменуванням м. Галицьк. землі бракує, хоч її спроби й відомі; див.: Барс., 163; Сл. СОПИ, IV, 83—84).

Можливо, релятив на -ськ- від д.-р. гідроніма **Плѣснь* (jь); пор.: потік *Плесний* у Сколівськ. р-ні Лв; р. *Плесна* кол. Городецьк. вол., зафіксован. в Путівльськ. «писцовій» кн. 1594 р. (Котков, 67—68); рр. *Пліска*: 1. л. Борзни бас. Десни; 2. в бас. Ірпеня п. Дніпра, на ній с. *Плесецьке* Васильківськ. р-ну Кв; 3. в бас. Турії п. Прип'яті (СГУ, 429); рр. *Пліса* (дві) бас. Березини (ТТ, 202); р., тер. й м. *Plisni* в Польщі, перші фіксації з Х ст.; м. й тер. (сербо-луж.) *Plisnia* на р. *Plisy* (Pleisse; St. SS, IV, 1, 149), а також *Божьскъ* (від гідроніма *Богъ*), *Кѣрьскъ* (пор. р. *Кѣрь*), *Слѣбськъ* (від *Слѣбъ*), *Сновськъ* (р. *Сновъ*), *Дієськъ* (від *Діа*) та ін. Як від апелятива *плѣснь* «пліснява, гниль» (Роспонд, Стр., 67; St. SS, IV, 149). Л. М.

ПОБОЖЬЕ, місцевість, понад Пд. Бугом; суч. *Надбужжя*, *Побужжя*; 1257, Даниль... посла Деонисія Павловича. взѣ *Межибужье*... воевахуоть. людѣе Данилови же и Василкови Болоховъ. а Лвови *Побожье* и люди Татарьскыа (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 838).

Похідні: *побожжяне*, жителі *Побожья*: 1682. господарь волостий, зогнавши волости немеровскіе и усѣхъ *побожанъ*, будовалъ собѣ дворъ у Цекийновцѣ. на семь боцѣ Днѣстра (Самовидец, 155—156).

Іменник на *-ьj(е) від назви р. *Богъ* (див.) за допомогою преф. По- Л. М.

ПОГОРИНА, обл. («волося»), понад р. *Горінь* п. Прип'яті; охоплювала мм. Бужеск., Шумск., Тихомль, Выгошев, Дорогобуж, Гноиница (Ук. ПСРЛ, II, 73) тощо; тепер це частково: Рв, Тр й Хм (верхів'я бас. *Горини*); 1097, брата ти оубилъ (ідрополка и тебе хоче оубити. и зайти волость твою. Туровъ и Пинескъ. и Берестіе. и *Поборину* (*Погорину*) (1377 р.,

ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 263); 1150, Изаслав же тогда ида заа *Погорину*; и попроси ми оу оца *Погорины* (т. ж., 328, 329), *Погорину* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 403); 1139, дошедше *Погорины* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. сп. к. XV в., 35); 1150, *Погорину* (т. ж., 48), а прости ми... *Погорины* (к. XVI ст., ПСРЛ, VIII. Воскр. лет., 49).

Похідні: 1155, но се ти волость даю Дорогобуж и Пересопнищю и всѣ *Погориньскіе* городы (ПСРЛ, XXV, 62); 1156, Дорогобужь, и Пересопнищу, и всѣ *Погориньскія* городы (ПСРЛ, VII, 65).

Префіксальне (за допомогою По-), фемінізоване (-а внаслідок узгодження із словом «во-») утворення від гідроніма *Горійнь* (як серб. *Горина*, *Слатина* й под.) (Роспонд, Стр., 32), змодельоване за балт. (?) зразками; пор. нп: лит. *Rapaigėn*, *Rapėgėnė*, білор. *Пожижма*, *Порозово*, укр. *Посвірж* тощо. А. К.

ПОДЕС(Ь)НЬЄ, обл., понад р. Десною п. Дніпра; суч. *Наддесення*, *Подесення*; 1147, выбѣгша посадичи Володимери. Изаслави. из Ватиць... и ѿтуда иде... заємъ вси Ватици и Добранескъ и до Воробинь *Подесньє* Домогощъ и Мценскъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 342).

Похідні: 1156, Володимирічъ... *зая* оу него все городы *Подесньскія* (т. ж., 484); 1155, городы его *Подесньскіе* (к. XVI ст., ПСРЛ, XXV, 61); 1156, городы *Подесньскіе* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, 64), *Подесенскія* грады (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 304).

Іменник на *-ь(і)є від гідроніма *Дес(ь)на* (див.) за допомогою преф. По-; пор.: *Посемье*, *Польсьє*; *Покуття*; сюди ж *Заволоцьє*, *Межибожьє* (див.), *Прикарпаття* й под. А. К.

ПОДОЛЬЄ, р-н («градъ») давн. Києва, в долині на п. б. Дніпра, між гирлом р. Почайни й схилами гір Старокиївської, Замкової, Хоревниці й Щекавиці; суч. *Поділ* (Київ, 483); 945, бѣ бо тогда вода текущи. въздоль горы Киевския. и на *подольи* не сѣдаху людѣе (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55); 1124, пожаръ великъ Киевъ городъ. *яко* погорѣвшю ему мало не всему. по два дни по *Подолью* и по Горѣ (т. ж., 293); 1145, Кыѣвъ погорѣ половину *Подолья* (т. ж., 312); 1147, и возложише и на кола везоша и на *Подольє* (т. ж., 318); 945, возлѣ горы Киевския. и на *Подольѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 14); 1124, бездожьє. то погорѣ *Подольє* все (т. ж., 288); 1147, и на *Подольє* на торговище (т. ж., 353); 1150, а друзии почаша... дру-

г
жину є перевозити на сю сторону в *Подольє* (т. ж., 402); 1161, нача Изаславъ полкы рѣдити съ братьєю. и доспѣвъ иде къ *Подолью* (т. ж.,

д
515); 1171, и грабиша... весь гра *Подольє* и Гору. и монастыри (т. ж., 545); 1069, и погоре *Подоліє* (НЛ, I, 17), погорѣ *Подольє* Києвъ (т. ж., 20); 1111, погорѣ *Подоліє* Києва (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 22); 1124, И погорѣ въ Києвъ *Подоліє* все (т. ж., 25), и возложиша и на кола и везоша и на *Подоліє* (т. ж., 42); 1160, къ *Подо-*

лію (т. ж., 74); 1170, градъ, *Подоліє* и Гору (т. ж., 84), не токмо бо едино *Подоліє* взяша, но и митрополію святую Софію разграбиша (т. ж., 108); 1651, *Подольное* мѣсто (Грабянка, 106–107); 1689, *Нижній городъ* (УАЗ, I, 1926, 19); 1699, *Подольѣ* (т. ж., 24); 1718, *Подоль-Кієвъ* (Дн. Марк., 7).

Похідні: 1202, и ѿтвориша єму Кыѣне ворота *Подольская* в Копыревѣ концѣ. и въѣха в *Подольє* (ПСРЛ, I, 1962, 417), и ѿтвориша єму Кыѣне ворота *Подольская*, въ Копыревѣ концѣ, и въѣхаша въ *Подоліє* (ПСРЛ, VII, 107).

Пор.: с. *Подоль* (пізн. Фрузинівка, нижче с. Ораного Іванківськ. р-ну Кв) (Психилевич, 120); 1974, ур. *Поділ* в сс. Біївці й Хохітв Богуславськ. р-ну Кв (Анк.); оз. *Подільське* в межи річчі Сули й Хоролу (Швець, ГПУ, 73); 1974, став *Подольський* у с. Кривошійніці Сквирськ. р-ну Кв (Анк.).

Іменник на *-ь(і)є від д.-р. *подоль* «нижня частина міста, міський район; місця, розташовані в долині річки» (Кочин, 246); пор.: укр. *поділ*, *поділля* «низина, долина» (Тутк., 160); рос. діал. *подолья* «низьке, низинне місце, низина, особливо поблизу річки або мочара» (Машт., Мат., 84), *подол* «низкое болотистое место» (Мельниченко, 151). І. Ж.

ПОДОЛЬСКАЯ, земля, суч. *Поділля*, охоплює тер. між Дністром і Пд. Бугом (див. також *Понизьє*); 1150, приде Изяславу въсть, оже Володимиръ перешелъ Болохово, идеть мимо Мунаревъ къ Володареву [В Єрмолаївськ. сп. на полі зазначено: *болоховъ, мунаревъ в подольской земли*.—Л. М.] (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 50); 1481, Перекопський царь Мингирей воевалъ *Подольскую* землю королеву (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1848. Новгородск. 4-я лет., 134); б. д., а Корьядовы дѣти: Александръ, Коньстянтинъ, Феодоръ, тѣ всѣ бездѣтны, извелися въ *Подольской* землѣ (т. с., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 256); 1241, По плѣненіи Київскомъ... пойдє безбожнѣ Батій на землю Волинскую и *Подольскую* (XVII ст., т. ж., 1843. Густ. лет., 339); 1375, *подольскои* земли (ССУМ, II, 167); 1386, Князь Василен Дмитреевичъ приѣже изо Орды в *Подольскую* землю, к Петру Воеводе (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 85); 1351, kniazata Korjatowicz... z dozwoleńiem wielikoho kniazia Olgerda... y s pomoczyu litowskoii poszli w Podolskuju zemlu. A w tot czas w Podolskoj zemli ne byl ni odyn horod ni derewom rublenny, ni kamenem budowany (XVII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Быховца, 139); 1524, Турки и татарє Лвовскую, Сьлущкую (Саноцкую), Белзскую и *Подольскую* землю окрутне звоевали и неоплаканую школу по всей Руси Подгорской учинили (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 76); 1672, *Подольскую* землю (Самовидец, 274).

Похідні: на *Подольскихъ* и Украинскихъ границахъ (1730 р., Величко, I, 157), въ воеводствахъ Київскомъ, Браสลвскомъ, Чернѣговскомъ, *Подольскомъ* (т. ж., IV, 97); въ воеводствахъ: Рускомъ, Київскомъ, Волинскомъ, *Подольскомъ*, Браславскомъ, Чернѣговскомъ (т. ж., 98); 1454, Жигимонт Кестутовичъ... Ли-

товское, Смоленское, Полоцкое, Киевское, *Подольское*, Витебское, Мстиславское князства русские опановал (т. ж., 85); 1399, князь великий Витовт Кестутевич Литовский събра войны многи... и Литва, и Нѣмци, и Ляхи, Жемоть, Татарове, и Волохи, и *Подолане*, съ ними же бѣ числомъ князей 50 (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1848. Новгородск. 4-я лет., 103); 1489, По многомъ плѣненіи землѣ нашей отъ Татаръ, посла противу ихъ Казимѣрь сына своего Іоана Олбрахта, иже совокупися со Русю и *Подоланы* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 360); 1564, А в обоих полкѣхъ... было Литовскихъ людей земля и Волынов и *Подолан* и Жемоити... с пятидесять тысячъ (т. с., ПСРЛ, XXIX. Продолж. Александроневск. лет., 340); 1401, города *Подольские* (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 72).

Релятив на -*ьск-* від д.-р. *подолье* «долина; підгір'я; низовина понад берегом річки» (Срезневский, II, 1043); фіксація 1150 р. і 1241 р. як пізн. вставка (Молчановский, II—12); пор. *Пониэье* (див.). Л. М.

ПОДОЛЬСКІЄ, ворота, в давн. Києві, в Копиревім кінці; в р-ні перехрестя суч. Вознесенськ. узвозу й вул. Глибочицьк. (Толочко, ДК, 84); 1202, і отворища йому Кыяне ворота *Подольская* в Копыревѣ конци, и въѣха в *Подолье* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 417), ворота *Подольская* в Копыревѣ конци (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 100); 1201, врата *Подольская* въ Копыревѣ концѣ (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, X, I. Патриарш. лет., 34); 1202, ворота *Подольская* въ Копыреве концѣ (XVI ст., т. ж., 142), ворота *Подольская*, въ Копыревѣ концѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 107).

Релятив на *-*ьск-* від хороніма *Подолье* (див.). І. Ж.

ПОДЪГОРЬЕ, обл., ч. Галицьк. землі, прилегла до пн.-зх. схилів Карпат; суч. *Підгір'я*; 1235, Михайлови же стоющоу на *Подъгораи* (*подгорьи*). хотящо снѣтася с Кондратомъ. и ожидающе Половецъ со Изяславомъ. Половци же придоша в землю Галичькоую... возвратишася. то слышавъ Михайлъ. возвратиса в Галичь. а Кондратъ побѣже до Лаховъ (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 775); 1245, Вышата воева *Подъгорье* (*подгоріе*) (т. ж., 795). Такожє и въ Сармаціи... Поляне, Древляне, Сѣвери, Кривичи и проч., или якоже и нынѣ, Москва, Бѣлая Русь, Волынъ, Подоля, Украина, *Подгоря* и проч. (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 236); 1593, до всихъ землѣ и поветовъ земли Волынской, с Подоля, с *Подгоря*, з Руси, из Литвы, зе Лвова, с Києва, с Премышля, с Пинска (т. с., ПСРЛ, XXXII. Баркулабовск. лет., 180); 1655, А войска коронные уступили за Богъ, а инные в Польшу повернули, и... коло *Подгоря* держалися (Самовидец, 40); 1350, на *Подгорье* всѣ краины полские, межѣ Саномъ и Вислою лежачиє, вшир и вдольжъ зоевали аж до Гарнова и за Сендомир (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Прил.: О плундрованю руского панства от литвы и пораженіи их, 213); 1527, полону... з Руси, Подоля и *Подгоря* 80 000 отгромили (т. с., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 107);

1657, И такъ потягши *Подгорямъ* за Самборъ, и тамъ злучилися з войсками венгерскими а напотомъ и з шведскими и пустошили Польшу аж по самые Прусы (*Самовидец*, 47), от *Подгуря* орды зайшли (т. ж., 48); 1672, татарє загонями ходили на *Подгор'е* (т. ж., 116); 1759, *roje-chałem w Podgórzu* (АЮЗР, III, III, 698); 1682, *wwozenia soli z Podgórza* (АЮЗР, I, IV, 61); фолькл.: Нема пары ни въ Кордонѣ, ни въ нашѣмъ *Подъгорью* (Гол., Нар., III, отд. II. Думы и думки, 220), Ой ѣхавъ Козакъ, ой ѣхавъ молодець, Зъ *Подгорья* на Подольє (т. ж., II, 580), Турки, Татарє *Подгорья* взяли, В полонъ забрали, доловъ погнали (т. ж., III, отд. II, 130); обл., пор. на Балканахъ: *Podgorie* (submontana), біля підніжжя головного пасма Динарськихъ гір; *Podgorie*, в Хорватіі, *Podgorie*, в Славоніі (Sl. SS, IV, 167—168).

Похідні: 1267, Лев Данилович... сам в русскихъ князствахъ, Подляскомъ, Волынскомъ, Киевскомъ, Звиногородскомъ и *Подгорскомъ*, гдѣ Львовъ мѣсто з двома замками на свое имя заложил... взявши Галичь широко и велможне пановал (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Прил., 209).

Семантичнимъ способомъ від д.-р. апелятива *подъгорье* «місце біля гори, по схилу гори» (*подъгоріє*) (Срезневский, II, 1054—1055). Л. М.

ПОЛІЄ: І. степи («поло», «станы», «страны») вздовжъ сх. й пд. околиці руської ойкумени, відвідувані кочовими нар.; 968, Придоша Печенѣзи на Руску землю первое... то слышавъ

Стославъ... и приде Киеву... и прогна Печенѣги в *поли* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 65—67); 1103, и придоша [руські воїни.— О. С.]...

ниже порогъ. и сташа... въ Хортичє островъ и всѣдоша на концѣ. и пѣщи изъ людей выше. идоша въ *поло*. д. дни. и придоша на Сутѣнь (т. ж., 278), в *поле* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 253); 1144, и пробѣже [Іван Ростиславич.— О. С.] сквозѣ полкъ к Доунаю и *ѡтоуду* *полемъ* прибѣже ко Всеволоду. Киеву (т. ж., 317); 1159, Иванъ же... ѣха в *поле* къ Половцемъ.

и шедъ с Половци и ста в городѣхъ Подунаиско (т. ж., 497); 1161, Стославъ не иде и Щернигова. и поѣха противу Половцемъ в *поле*... и побѣже Изяславъ. а Половци бѣжаша в *поле*

(т. ж., 514); 1174, Игорь Стославичъ. совокупивъ полки свои и ѣха. в *поле* за Ворьскоу... и стрѣте Половцѣ (т. ж., 568); 1214, *ѡтоуду* [кн. Данило Романович.— О. С.] придоша в Онуотъ. и идоша в *поле*...и къ Плавову (т. ж., 735); 1226, идеть Мстиславъ в *поле* (т. ж., 747); 1237, ишедшо же Ростиславоу во *поле* (т. ж., 777); 1259, и не оупѣвше ничтоже [татари.— О. С.] вратишася во станы (въ страны) своа. рекше в *поле* (т. ж., 842); 1240, Батыєви погнавшу до Дуная. И стоя ту три лета, и воеваша до Володавы, возвратишася в *Поле* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 68); 1160, идоша на Половци въ *поле* за Донъ далече (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никоновск. лет., 34); 1479, приидоша ис

Поля два царя Мердоулат с сыном своим Бердоулатом да брат его Айдар, дети царя Ачи Герия Крымского (т. ж., 124); 1494, приде из Волох... Субата-Плещеев, а ис Крыму Константин Заблочкий, а шли Подем, и грабили их на Поле татарове орднские казаки (т. ж., 128); 1497, князь великий Иван Васильевич послов своих в Крым... с Москвы отпустил Подем (т. ж., 132); 1506, [він же.— О. С.] Подем послал... рать х Казаки (т. ж., 134); 1546, прислаша татарове от черкас челом к великому князю, чтобы... велел им город поставити от Путимля в Поле (т. ж., 136); 1554, приде крымский царь на Поле... помышляя, как бы извоевати украину и пригородки великого князя (т. ж., 138); 1599, послав царь Борис Федорович на Поле ставити города Борисова (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXXI. Мазуринск. лет.-ц, 147).

Семантичним способом від апелютива *поле* (в основі той же корінь, що й у д.-р. *полюс* «пустий»). О. С.

II. ч. Чернігівськ. землі вздовж Десни; (1965 р.) суч. *Степок* (МЕ) Менськ. р-н Чрг; 1159, Изаслав же... *Штуписа в поле*. а Половци идоша домовъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 350); 1147, и посажа посадники свои Гльбъ Гюргевичъ. по Посъмью за *подемъ* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 356); 1160, Изаслав же с Половци. *Шбахша в поле* (т. ж., 606). Див. *Поле* I. А. К.

ПОЛОВЬЦИ, країна («страна»), де кочували *половці*, вона ж *Половецька* (див.) земля, *Половецькое* (див.) поле; 1174, бѣгаха... ово в Галечъ. ово Оугры ово в Разань. ово. в *Половцихъ* (*половцехъ*) (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962.

Ипат. лет., 567); 1185, Игорь же Стославичъ... башеть в *Половцехъ*... буюдоущо же емоу в *Половцехъ* (т. ж., 649); б. д., Тѣми тресну земля, и многи с т р а н ы [розрядка наша.— О. С.] — Хинова, Литва, Ятвязи, Деремела и *Половци* сулицы своя повѣргоша (Сл. СОПИ, IV, 141). Вар.: земля Половецькая, поле *Половецькое*, *Поле*; *Половечина* (суч. літер.); *Дешт-і-Кипчак* (Кудряшов, 124).

Похідні: валь *Половецький* (див.); 1571, *Половецкіе* лески, на р. Сосна бас. Сіверськ. Дінця (Беляев, 10); XVII ст., с. *Половецка* кол. Білоцерківськ. староства над р. Россю (Воссоед., I, 40); 1770, сл-ка *Половечина* кол. Протовчанськ. паланки над р. Орілью (Голобуцький, 220).

Семантичним способом від етноніма *Половци* (пор. 1055, приходи Болуш с *Половци* и сотвори Всеволод миръ с ними; ПСРЛ, ХХVI. Вологодско-Пермск. лет., 43), що є формою мн. від *Половць*, утвореного за допомогою суф. -ць від *половцы* «білуватий», рос. «изжелта белый», «половий», «у білих плямах» (Срезневский, II, 1130); «блідий, блідо-жовтий» тощо (Преображенский, 814—815); «жовтий, кольору стиглого жита» (Грінченко, III, 285—286); «сивий», відповідно *Половци* — за кольором шапок, які начебто вони носили; пор.: *каракалпакі* і *чорні клобuki* «чорні шапки»; *карапандхи* «чорні папахи» (різновид шапок); *кизилбаші* «червоні голови», тобто шапки (Кримський, Тюрки, II, 158—159);

«блідаво-жовтий, солом'яно-жовтий» (етнонім за кольором волосся цього народу) (Сл. СОПИ, IV, 141); «синій» (звідси назва головної *половецької* орди; пор.: нім. *Blawen*, *Blauen* «сині, голубуваті», серб. *плав* «синій, голубий; світлий, блідо-жовтий»; укр., інколи щодо волів, «голубуватий»; див. Соболевский, Неск., 175); пор. *кюк-турки* орх.-енісей. написів; як переклад тюрк. *куман/кубан* «синий» (Сл. СОПИ, IV, 143). Див. *Къманьска(я)*, країна. О. С.

ПОЛОВЕЦЬСКАЯ, земля (рідше, орда), зайнята *половцями*; в XI—XII ст. причорноморські степи між Волгою й Дунаєм (Кудряшов, 124); 1116, Ярополкъ ходи на *Половецкую* землю. к рѣцъ зовомѣи Донѣ... и г. города вѣща *Половецкыи*. Галинь. Чешюевъ. и Сугровъ. и приведе с собою *тасы* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 291); 1238, Батыи... поиде в землю *Половецкую* (т. ж., 522); 1152, Ярославичъ Рос-

тиславъ. с браєю и с Разанци. и с Муромци. поидоша съ Гюргемъ. а не *Фрекоша* ему. тако же и *Половци*. и *Шперлюеве*. и *Токсобици*. и вса

Половецкая (*половецкая*) земля. что же и межи Волгою и Днѣпромъ и псиюша туда на *Ватицъ* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 455); 1224, Приде неслыханаа рать. безбожнии Моавитане. рекомыи Татаръве. придоша на землю *Половецкую*... и придо [руські війська.— О. С.]

к рѣцъ Днѣпроу. ко остроуу Варѣжкомуу. и приѣха тоу к нимъ. вса земля *Половецкая* (т. ж., 740—741); 1237, Батыеві же. вземшоу Козлескъ. и поиде в землю *Половецкую* (*половецкую*) (т. ж., 781); 1152, Ростиславъ Ярославичъ Рязанский... и *Половци* с нимъ мнози... межы Волги и Днѣпра (XV—XVI ст., ПСРЛ, ХХIII. Ермолинск. лет., 39); 1224, придоша языци незнаемии... Моавитанъ рѣкомі Татари... ихже тако Урмены зовутъ, а друзии Печенѣзи... мнози страны поплениша: Ясы, Обезы и Касоги; придоша на землю *Половецкую*... Они же [руські війська.— О. С.] отпустиша послы ихъ, ту приде к нимъ вса земля *Половецкая* (т. ж., 69—70); 1237, Батый же... иде в землю *Половецкую* (т. ж., 76); 1380, Мамай собра...

силоу безбжнью Татарскю и всю землю *Половецкую* (1519 р., ПСРЛ, XVII. Супральск. сп., 41); 1116, Ярополкъ ходи на *Половецкую* землю к рѣцъ Дону... и города поима *Половецкыи* Галинь, Чешюевъ, Сугровъ (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, ХХV. Моск. летоп. св. к. XV ст., 27); 1152, *Половецкая* земля... межы Волгою и Днѣпромъ (т. ж., 56); 1203, Прииде... Рюрик и Олговичи, и латыни, и со всею *Половецкою* землею, и взя Киев (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, ХХХIII. Холмогорск. лет., 57); 1224, на землю *Половецкую* (серед. XVI ст., ПСРЛ, ХХIV. Вологодско-Пермск. лет., 66); 1139, *Половецкая* земля (XVI ст., ПСРЛ, ХХ. I. Львовск. лет., 106); 1226, *Половецка* земля (XVII ст., ПСРЛ, ХХVII. Никаноровск. лет., Прилож., II, 156); б. д., Почнемъ... повѣсть сію отъ старого Владимира до нынѣшняго Игоря, иже... наведе

своя храбра плькы на землю *Половцькую* за землю Русскую. Трещать копіа харалужны въ полъ незнаемъ среди земли *Половцьки* (Сл. СОПИ, IV, 140). Вар.: страна *Къманьска*, поле *Половцьское*, *Поле* (див.); *Дешт-і-Кипчак*, *Половечина*.

Похідні: 1770, сл-ка *Половечица* кол. Протчанськ. паланки над р. Орілью (Голобуцький, 220); тут у XIII ст. проходив *Половцький* вал (див. *Половцьський*).

Релятив на -ьск- від етноніма *Половци* (див.). О. С.

ПОЛОВЬЦЬСЬКЕ, поле; тер., де кочували *половці*, які в XI—XII ст. займали причорноморські степи між Волгою й Дунаєм (Кудряшов, 124); 1207, ста *ѣ* города Проньска... и роставля полкы... Костантину... на горѣ. а Ярославу с Переяславци *ѣ* на врата. Двду... третью

врата. а самъ кня великий. ста за рѣкою с полѣ *Половецкаго* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 431—432); 1223, придоша *языци* незнами... Моавитане. рекомни Татарове... Татары. а инѣ глѣть Таоурменѣ. а друзѣи Печенѣзи... И придоша на землю *Половецкѣю*... *Половци* же... побѣгоша. до рѣки Днѣпра... и в дѣкѣ моря... Бѣгъ. хста и погѣбити безбожныи сны Измаиловы. *Коуманьскѣ*... побѣдиша ѣ Татари... и придоша всю страну *Коуманьскѣ*... а Котанѣ... прибѣгоша. идѣже зоветься валъ *Половецкий* (т. ж., 503—504). вси люди и князи [руські.— О. С.]... поидоша... в поле *Половецкое* (т. ж., 506—507); 1224, в поле *Половецкое* (*половецко*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 742), *половецкое* (I-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 57), *Половецкое* (XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 89); б. д., Хошу... копіе приломити конецъ поля *Половецкаго*. Почнуть наю птици бити въ полѣ *Половецкомѣ* (Сл. СОПИ, IV, 140). Они бо взнялися... со земли Русския на поля *половецкии*; буря соколи снесет из земли Залѣтѣськы в поле *Половецкое* (т. ж., 130). Вар.: земля *Половецкая* (див.), *Поле*, страна *Къманьска* (див.), *Дешт-і-Кипчак* (Кудряшов, 124); XVI ст., поле *Татарское* (Сл. СОПИ, IV, 130); суч. літер. *Половечина*.

Релятив на -ьск- від етноніма *Половци* (див.). О. С.

ПОЛОВЬЦЬСЬКИЙ, вал; як суч. *Надорільськ.* вал уздовж р. Орелі та її пр. Берестової, де 1731—1733 рр. створено т. зв. *Українську оборонну лінію* (Ляска, Русск., 79; див. *Ѣкраина*); 1223, *языци*... и зовут ѣ Татари. а инѣи глѣть Таурмены. а друзѣи Печенѣзи... многи страны поплниша *Ясы* *Обезы* Касоги и *Половцы*... множество избиша... придоша то ти Таурмению всю страну *Куманьску*. и придоша близь Руси. идеже зоветься валъ *Половецкий* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 445—446), *Половецкий* (т. ж., 1846, 189), *языци*... Моавитанѣ, рѣкомі Татари... их же тако Урмены зовутъ, а друзѣи Поченѣзи... мнози страны поплниша: Ясы, Обезы и Касоги; придоша на землю *Половецкую*, *Половци* же... бѣжаша... по Дону в лукоморіа...

до рѣки Днѣпра. А Кътякъ князь *Половецки*,... прибѣже, идѣже зоветься валъ *Половецки* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII, 69), Татарове... придоша... на землю *Половецкую*... *Половци*... побѣгоша... до рѣки Днѣпра... по Дону и в луку моря... Богъ же отмщеніе створи над безбожными *Кумань*... побѣдиша их Татари... придоша всю страну *Куманьску* и... близь Руси. А Котякъ, *Половецкий* князь... прибѣгоша, идѣ же зоветься валъ *Половецки* (I-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV, Моск. лет. св. к. XV в., 118—119), *Половецкий* (I-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV, 88), валъ *Половецки* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 67), *Половецкий* (I-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XXIV. Пискаревск. л-ц, 83), Татарове... придоша на землю *Половецкую*... *Половци*... бѣжаша... А Котякъ, князь *Половецкий*... прибѣжаша, идеже... валъ *Половецки* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I, 152) тощо.

Релятив на -ьск- від етноніма *Половци* (див.). О. С.

ПОЛОНА, р., л. Стиру п. Прип'яті (Барс., 164); як п. Черногузки л. Стиру, pobl. суч. нп Угринів і Шкільнв Горохівськ. р-ну, Вигуричі й Голшнів Луцьк. р-ну Вл (СГУ, 435); 1149, поиде Володимиръ из Галича... и пришедъ ста на *Полоню*. межѣ Володимеромъ и Луческомъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 391).

Як від: 1. *полонина* «лука, луг» (пор. д.-р. болонь; див. *Полонина*), суч. «гірська рівнина» (Никонов, КТС, 337; Росподн, Стр., 23); 2. *полонѣ* «повний» із д.-р. **пльнѣ*, ст.-сл. *пльнѣ* (Фасмер, III, 312), що пізн. форми заперечують; пор.: *Polonka* (SG, VII, 529); 1571, *Полоня*, *Полонная* (АЮЗР, VIII, VI, 325); 1609, *Полонка* (АЮЗР, VIII, VI, 395); 1887, *Полонка* (Забелин, 19); с. *Полонка* Луцьк. р-ну Вл й р. *Полонка* (Полонный) у Пл (СГУ, 435).

Семантичним способом від тієї ж основи, що й поширене на Поліссі *полоня* «відкритий простір, який не поріс деревами і кущами» (Толстой, К проблеме, 51). А. К.

ПОЛОНІНА, місцевість, в р-ні Угорських гір (див. *Ѣгорьскыѣ*; суч. *Карпати*); 1263, иде Воишелкъ. до Галича. к Данилови. князоу и Василкови. хотѣа прияти мнискни чинѣ... потомъ иде в *Полониноу*. ко Григорѣви в манастирь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 859).

Семантичним способом від д.-р. *полонина* «долина» (Сташа въ *поло(ни)нѣ* Изли = гр. 'ev tḗ κοιλάδι) (Срезневский, II, 1136); пор.: ц.-сл.-р. *панина* «гора, покрита лісом» (Батью же ко Угорскимъ *панинамъ* бѣжашу) (т. ж., 953), ст.-укр. *полонина* «гірське пасовище» (пор. 1395, ... szelo... Kruselnicu... z liszi y s poleniamu [!] y z pyvamy; 1424, а тоє село... имѣють на(м) давати подлуг(у) пра(в) волоско(г)... доходы... с *по(л)нинѣ* (ССУМ, II, 184); суч. укр. *полонина* «гірська рівнина, пасовище на вершинах гір», болг. *панина* «гора», с.-х. *панина* «гора; лісиста гора»; сюди ж, гадають, і топоніми: *Planta*, зафіксован. Географом Равенський в землі Careneola, суч. Країна в Югославії (Krai-na) (Staszewski, 343); м. *Полонне* Хм (пор. д.-р. болонь) (Никонов, КТС, 337) та ін. О. С.

ПОЛ(О)НИИ, м., бл. лугу Хоморського, в Волинськ. землі (Барс., 164); тепер м. *Полонне*, райцентр Хм на р. Хоморі; 1169, и Ъхаша за *Кыѣвъ воевать*, и приѣхаша к *Полному* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 358); 1172, Глѣбъ...

приѣхаша къ *Полному* къ стѣи Бѣѣ. къ граду Десаѣнному (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 556); 1195, Рюрикъ... да سمو [Роману. — А. К.] *Полони* и полъ тѣртака Корьсоуныого (т. ж., 688); 1196, Романъ же восла люди своа в *Полони*... слышавъ же Рюрикъ. аже ис *Полоного*. ехавше воевали волость (т. ж., 697); 1234, Даниль же оувѣдавъ. изниде на нѣ. из Галича. оугони и во *Полономъ*. и юша и в лоуѣзъ Хоморьскомъ (т. ж., 771—772); 1196, да ему *Полоно* и полторка Русаго (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 104);

Семантичним способом від д.-р. *полонина* «лука, луг» (також *болонь*; суч. *полонина* «гірська рівнина») (Никонов, КТС, 337; Роспонт, Стр., 74); як *полоня* «відкритий простір, який не поріс деревами й кущами» (Толстой, К проблеме, 51). Див. *Полонина*. А. К.

ПОЛЪСЬЕ, обл., ч. суч. Білорусії (Мінська й Брестська обл. БРСР), а також пн. України (Вл., Рв, Жт, Кв); 1274, Мьстиславъ же башеть не притагль. но шель... ѿ *Копыла* воюа по *Полбью* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 873), пор. сс. (6) *Полесье* в БРСР.

Іменник на *-ъ(е) від д.-р. *лбсь* за допомогою преф. *По-*. А. К.

ПОНИЗЬЕ, тер. по середн. течії Дністра та ч. пр.: Ушиці, Смотрича, Збруча й Серету; пор. суч. *Поділля*; 1226, Мьстиславъ дасть Галич королевичю Андрѣви. а самъ вѣа *Понизье* (*понизіє*). ѿтоудоу иде к Торьскомоу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 750); 1227, ты возми Галичъ. а Азъ *Понизье* (*понизіє*) (т. ж., 752); 1229, прислаша Галичанъ рекоуще *яко* Соудиславъ шель естъ во *Понизье*. а королевичъ в Галичи ошталъ (т. ж., 758); 1240, Доброславъ же во-кнѣжилъсѣ бѣ. и Соудычъ поповъ внуокъ. и

грабаше всю землю. и выше во Бакотоу. все *Понизье* приа... Григорий же Васильевичъ. собѣ горною страну Перемышльскоую мышлѣше одержати (т. ж., 789); пор. пізн. *Подолье* (суч. *Под'ілл'я*).

Іменник на *-ъ(е) від д.-р. *ниъ* «місце, що міститься нижче інших» (Срезневский, II, 448—449) за допомогою преф. *По-*; протиставлення *низовинної* місцевості гірській (Карпатам і Передкарпаттю); пор.: *Понизье* «горнаа страна Перемышльская» у літоп. фіксації під 1240 р. Л. М.

ПОНТ(ЬСКОЕ), море, бас. Атлантичн. океану; суч. *Чорне*; 1224, до *Поньского* моря (XIII ст., НЛСХС, 215); б. д., полунощныи страны и западн[ыя]... Воспори. Меоти (меотин)... Гарьмати (сармати). Тавріани (таврилли; в Георгія Амартола *Ταυριανίς*)... (скуфия)... Словѣне... до *Понетского* моря... в Афетовѣ же части съдѣта Русь. Чюдъ. и вси языци... (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3—4), Воспоріи, Меоти... Сармати, Тавріани, Скуѣи... Словѣне... до *Понетского* моря (т. ж., 1846, 2); 941, Іде

Игорь на Греки... и почаша воевати Вифаньскимъ страны и воеваху по *Понту* (т. ж., 1962, 43); 1223, языци... и зовуть *я* Татары... и поплѣнѣть всю землю. ѿ востока до Ефранта. и ѿ Тигрь до

Понетского моря (т. ж., 445—446), до *Понетского* (т. ж., 1846, 189); б. д., Воспориі, и Меоти (меоти)... Сармати (сармати), Тавріани (таврианіа), Скуѣія... Словѣне... до *Понтского* (да *понского*) моря (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 261), море Варяжское, и по тому морю вниди до Рима, отъ Рима... ко Царюграду, а отъ Царяграда приити въ *Понтъ* море... въ *Поньтское* (*понтиское*) море... се же море словеть *Русское* (т. ж., 265); 1223, до *Поньского* моря (т. ж., 129); 1242, отъ моря Варяжского и до моря *Поньского*, и до моря Хупужского (т. ж., 151); 1223, до *Понтийского* моря (ПСРЛ, I, 1846. Троицк. лет., 216); 941, по *Понту* (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 5; ПСРЛ, XXV, 347), до *Поньского* (т. ж., 69; XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. лет. св. к. XV в., 118 та ін.); б. д., восточному морю *Понтейскому* (XV ст., ПСРЛ, XVI. Летоп. Авраамки, 21), а отъ Царяграда приити в *Понто*, в него же течеть река Днепръ (т. ж., 34), Река Днепръ течеть оу море *Понетской* [!] (т. с., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет-и, 60); 1243, до моря *Понетикаго* и... Хупужского (поч. XVI ст., ПСРЛ, XXV, 135); 941, на устьи *Понста* [!] (т. ж., 348), по *Понтоу* (I-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV, 15), *Поньского* (т. с., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., I), в *Понт* море (т. с., ПСРЛ, XXXIII, 11), *Понту*, усть *Понта* (т. ж., 17), в *Понтъ* море (XVI ст., ПСРЛ, XXV. Эрмитажн. сп., 338), *Понетского* (т. с., ПСРЛ, XXVII, 172), *Понтискаго* (т. с., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 9), *Поньтское* (т. ж., 10), *Поньтское* море... словеть *Русское* (т. ж., 11), *Поньтискаго* (т. ж., 66), *Понетского* (т. ж., 81), *Пондского* (I-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIV, 92); 1242, *Понтиискаго* (XVI ст., ПСРЛ, XXVII, 46); 1243, в *Понтъ* (ПСРЛ, XXVII, 168, 304), до *Понетского*, -аго (т. ж., 172, 304). Ін. вар.: д.-р. **Поньтское*, море; низьплуше Руси на Константинъ градъ... они придоше и близъ Фара быше, съ къ *Евксінскому Понту*... приплу *Русь* на Костянтинъ градъ... Се наутріа *Евксина Понта*, сирчь добрододна *Понта* (ПСРЛ, I, 1846. «Изъ хронографа Георгія Амартола», 245), правнуцы Афетовы Скиф и Зардан отлучишася... от западныхъ стран, и коснушася полуценныхъ стран, и вселишася во *Ексинопонте*... и от сихъ породишася сынове и внуцы и умножася зело, и прозвашася по имени прадеда своего *Скифа Скифия Великая* (ПСРЛ, XXXIII, Прилож. «Хронологический рассказ о Словене и Русе и городе Словенске», 139). Від *Понто*: 1. Чорне море; 2. Середземне море; 3. країна *Понт* у Малій Азії, на пд. узбережжі Чорного моря, між Пафлагонією й Вірменією (Дворецкий, II, 1355). Щоб відрізнити від Середземного моря, як *Понто*с "Αἰγαῖος (пор.: гр. "αἰγαῖος, "αἰγεῖος «негостинний»; помилк. від Σκίφεζ «скіфське»; Семенов-Зусер, 53), «Негостинне море» (на відміну від Середземного, — холодне, туманне, бурхливе, похмуре; небезпечно для плавання; бб. якого на-

селені ворожими пл.— нар.-етимол. з д.-іран. *ахзаёпа- «темний», авест. ахзаёпа- (Фасмер, IV, 345); пізн. (з VI ст. до н. е.) Πόντος Εὐξείνιος (гр. εὐξείνιος «гостинний»), «Гостинне море» (обжиті, освоєне; багаті, прибуткове — евфемістична заміна, закінчення, реклама). Пізн.: ὁ Πόντος ἢ Ποντικὴ θ' ἁλῶτα (Страбон); у римлян (від греків) (Euḱsinus) Pontus (Білецький, Гідр., 38) і Ponticum mare (Скаржинская, 44); *Аексе-нопонт*, *Еаксинепопт* (ПСРЛ, XXXI, Лет-ці посл. четв. XVII в., 261); пор.: Ποντικ'α «Понтийське царство»; δ'εὐδρεον Ποντικόν (гіпотетично) «черемха» (бот.), Ποντικός μῦς «ласка» (зоол.) (Дворецкий, II, 1355); антропоніми: Ποντικόςων, Ποντικός, Ποντικός (КБН, 894); *Понтийський* (рос. *Понтийский*) бас. (геол.; Еремеева, 9); Пропонтис, -δος = *Пропонтида* (суч. Мармурове море) «Передмор'я» — «Та (те), що перед Понтом» (Боднарский, 359), *Ελλησποντος (Georgiev, 25) = *Гелеспонт* «Болотяне море» тощо. В араб. (Аль-Массуді, X ст.) *Бунтус* «Чорне море» (Білецький, Гідр., 38); ін.: *Понт Скифський*, *Хазарське море* (у генуезц. і венеціанц. до 1475 р.); *Ръское*, *море* (див.); *море Московітіє* (Янко, 163); *Румське море* (Гапусенко, 53) від *Рум* «Рим» в значенні «Візантія»; *Турецьке море* (Халанський, ГН, 319); арабско-тур. *Бахр Трабзунд* «Трапезундське море», *Бахр Сардак*, *Бахр Судак* «Судакське море» (Білецький, Гідр., 38—39; див. *Сѣрожьское*, *море*), «Азовське море разом з Чорним» (Сл. СОПИ, V, 254); *Кафинское море* (ПСРЛ, XXXIII, покажчик) від *Кафа* (суч. м. Феодосія); *Велике*, пор.: 1399, *И* приходом устие Азовскаго моря и въздыхомъ на великое море; въ шестый день въ суботу ми ухомъ Кафинский лимень и *Сурожъ* (суч. *Судак*; XVI ст., СОПИ, V, 254) — за розміром; *Синє*, напр., у галицьк. колядці: На тихій Дунай, на *Синє* море (Сумцов, 275); пор. ще в «Слові о полку Ігоревім»: Се бо Готыскы красныя дѣвы вѣспѣша на брезѣ *синему* морю, звоня Рускымъ златомъ, поютъ время бусово, лелеютъ мечь Шаруканю (Сл. СОПИ, V, 65) — за кольором; дінськ. *Святое* (Фасмер, IV, 345). Помиляк.: *Чермное* (змішування з *Червоним*) море (ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., Ч. I, вып. III, 69). У скіфів *Тама* «темне» (Никонов, КТС, 468); д.-гр. Πόντος Μέλας, с.-гр. Θ' ἁλῶσσα Σκοτεινὴ (Фасмер, IV, 345). Суч.: тур. Kağa dāniz («Зле») Чорне море — антитеза до Ak dāniz «Біле (Середземне) море»; н.-гр. Μαύρη Θάλασσα, н.-в.-нім. Schwarzes Meer, франц. Mer Noire, італ. Mer Nero «Чорне море» (Фасмер, IV, 345) та (істор.) Mare Maiorum «Велике море» (див. вище) (Живописная Россия.— СПб., 1898.— Т. V, ч. II, 114); рум. Marea Neagră, болг. *Черно море*, груз. *იშავი ზევალი* «т. с.» (Белецкий, 125); осет. Sa(w)denžuz «Чорне море» (Абаев, Осет., 47); польськ. morze Czarne, рос. *Чёрное море*; істор. *Чорное море* (XVII—XVIII ст., ПСРЛ, XXXIII, 233); укр. *Чорне море*. Звідси *Азѡво-Чорноморський* край; нп: *Чорноморієвка*, *Чорноморка*, *Чорноморське*, *Чорноморські Криніці* та ін. (АТПУ—1969, II, 179); *Чорноморія* («Кубань»; суч. Краснодарський край), військо *Чорноморське* (КС, Т. XVIII, 131); *Чорномор'є* (Надхин,

159); *Чорноморська Русь* (наук.), *чорноморець*, -ка тощо. Як назване не за колір води (пор. *Синє*), а: 1) за його сувор. норів чи 2) за розміщенням: «чорний» у багат. мовах Азії означає «північ»; отже, — це «Північне море» (Никонов, КТС, 476—478); пор. «Біле» — Середземне море — далі на пд. *Понтьское* — релятив на -ськ-від *Понтъ* (в основі д.-гр. πόντος «море», пор. прасл. *rōtь, укр. *путь*). О. С.

ПОПАШЬ, м. («городъ», «градъ»), в Надсѣм'ї; як: 1. де р. Вир вп. в р. Сейм (побл. літоп. м. *Вькхань*; див.); пор. тут. мм. *Паши*, *Пропащєськѣ* (Київські; Барс., 166, 168); 2. побл. р. Терну (Андріяшев, Сивер., 106) у суч. Білопільськ. р-ні См; 3. біля вп. р. *Попаді* в Сулу (Насонов, 229); тепер не простежується; 1147, *Изаславъ..* идоша къ *Вьаханю...* к *Попашию...* взяша *Попаши* и... приде къ *Изаславоу вѣсть.* къ Мьстиславицю оже *Вьахань.* инии городи *ѡбилися* а *Попаши* взяли (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 356); 1148, город *Попаши...* а отгуду идоша к *Паши...* и взяша град *Попаши* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 43), къ *Попаши...* градъ *Попаши.* Приде же вѣсть... оже въ *Вьехани* городъ отбилися, а *Попаши* взяли (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 42—43). Безафічне утворення від д.-р. *паши* (узгодження зі словом «городъ?») за допомогою преф. *По-*; пор. с.-х. *pāsa* «луки», словен. *pāsa*, чесь. *pasa*, болг. *paза*; укр., рос. *паша* «зелений корм» (Schütz, 56) із **pāsi* (Фасмер, III, 223, 292—293). А. К.

ПОРОГЫ: **І.** кам'яна гряда, перетинає Дніпро вище о-ва Хортиці; суч. Дн, Зп; 971, Сто-

славъ... поиде... къ *порогомъ.* и ре ему воевода ѡтень Свѣнделъ. поиди кнѣже на конихъ около.

стоятъ бо Печенѣзи въ порозѣ. и не послуша его... Печенези. заступиша *пороги.* и приде Стославъ къ *порогомъ.* и не бѣ лъзь проити *порогъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 73); 988, Володимѣрь рекъ. аще кде пристанеть [Перун.— О. С.]... то брѣванте нго *ѡ* берега. дондеже *пороги* проидеть... и проиде сквозѣ *пороги.* изверже и вѣтръ на рѣдъ. и *ѡ*толь прослу Перуна Рѣнь (т. ж., 117); 1103, и придоша [руські воїни.— О. С.]

ниже *порогъ.* и стаща въ протолчє. въ Хортиче острѡвъ (т. ж., 277—278); 1224, а выгонци Галичкыя придоша по Днѣпроу... и возведоша *пороги* и стаща оу рѣкы Хортицѣ. на бродоу оу Протолчѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 742); 1102, ниже *порогъ* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никоновск. лет., 34); 988, поидоша... Днѣпромъ, даже до *пороговъ.* и стаща въ Протолчєхъ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 286); *Пороги Днѣпровскіє* (XX ст., Ук. ПСРЛ, II, 357).

Похідні: 1516, Козаки... живутъ же всегда на *Запорожю* (XVII ст., ПСРЛ, II. Густ. лет., 368); суч. тер. *Запоріжжє*, кол. *Запорѡжжє* (рос. *Запорожье*), звідки укр. істор. *запорѡжєць* (рос. *запорожец*) «козак *Запорозької Січі*»; також «відвідувач, що стоїть на весіллі за *порогом* хати»;

діал. *запорѣжчик* «запорізький» (істор. *запорѣзький*) козак»; діал. *запорожецький* — *запорожецький* (Гринченко, 1925, 619—620); *запоріжці*, рідше *запоріжціни*, одна *запоріжцінка*, мешканці суч. м. *Запоріжжя*; прізв.: *Запорожець*, *Запоріжченко* і под. Як сюди ж (?) і т. зв. *Zabrozi* 866—890 рр. Баварський Географ (Шафарик, II, III, 215). О. С.

II. *тер.*, що прилягає до кам'яної гряди, яка перетинає Дніпро вище о-ва Хортиці (див.

Пороги I); 972, Пои́де Стославъ в *пороги*. и нападе на нь Кура князь Печенѣжьскни. и оубиша Стослава (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 74), пои́де Святославъ въ *пороги* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 291); 1154, Посла Изаславъ сна своего... противу мачесѣ своєи. бѣ бо повелѣ жену свою изъ *Ѡбезъ*. и оустрете... Мстиславъ въ *порожьхъ*. и приведе юг Кытѣву (ПСРЛ, I, 1962, 341); 1167, Половци... шедше въ *пороги* начаша пакостити. Гречникомъ (~1425 р., ПСРЛ, 1962. Ипат. лет., 526). Суч. *Надпоріжжя*, звідки *надпорізький* і под.

Семантичним способом від д.-р. *порогы*. О. С.

ПОРОХЪНА, *ур.*, в Чернігівськ. землі; в 1552 р. с. *Порохомъ* (*Парахонъ*) в р. Знобівиці належало Новгород-Сіверськ. Спасопреображенськ. м-рю (Зап. Іст.-філ., XX, 126); суч. с. *Порохонь* Середино-Будськ. р-ну См; 1146, стаща оу Мелтековѣ селѣ. ...въ лѣсѣ в *Порохни* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 332).

Очевидно, безсумнісне утворення за допомогою прийменника *По-* від гідроніма **Рохъна* (*Рахъна*); 1146, и заграбиша Игорєва и Святослава стада, въ лѣсѣ, по *Рахни* (т. ж., 1843, 26); 1300, р. *Рахна* (ІКЧГ, 19) п. Десни л. Дніпра, нижче м. Новгород-Сіверськ. Чрг (СГУ, 457). Див. *Рахъна* А. К.

ПОРЬСЬЄ, *обл.*, бас. р. *Росі* в пд. ч. давн. Полянської землі між Дніпром, *Росію* з допливами, Красною й верхів'ями Ірпеня й Тетерева (Андрияшев, 46); суч. *Надоросся*, *Поросья*; було природн. межею Київськ. землі (Добр., ЗМДК, 55); у XII ст. єдина *тер.* з центром у м. Торцьську (певний час кн. стольне м.) (Тихомиров, 303); 1154, *Поросьє* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 345; 1146, Изаславъ... переиде Днѣпръ оу Зараба. и тоу прислашася к нему Чернии Клобоуци. и все *Поросьє* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 323); 1150, Изаславъ... поиде *Ѡ* Звенигорода къ Тумащю. и ту придоша к нему Чернии Клобуци. жены свои и дѣти свои... затворивше на *Поросьи* (т. ж., 400); 1155, а Василкови да *Поросьє* (т. ж., 479); 1169, Володимиру къ своєи волости Торцьскыи съ всимъ

Поросьем (т. ж., 533); 1174, Стославъ же съ братьєю и Михалко съ братомъ съ Всеволодомъ. и со сыновци. и Кыяны совокупивше. и Берендѣичъ и *Поросьє*. и всю Рускую землю (т. ж., 575), Володимиру Торцьскый со всѣмъ *Поросьемъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 80); 1155, Андрею сыну своему даде Вышгородъ и Василевъ, Борису Туровъ, Глѣбу Переяславъ, Василкови *Поруся*, идѣже Бѣлая Церковъ

(XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 303), в *Поросіє* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 40), Юрь... раздая гради сыномъ своимъ и сыновнемъ: Борису Туровъ, Василкови *Порсьє* (ПСРЛ, IV, 1915, I, I. Новгородск. 4-я лет., 155), *Порусьє*, *Поросьє* (Києвск. синопс., 69).

Похідні: 1289, Мстиславъ... посла гонѣ. по Юрьи князи Пороском... бо Юрьи. *Пороскии* слоужаше Мстиславоу (ПСРЛ, II, 1962, 930); 1149, съ *Поршаны* (ПСРЛ, VII, 46).

Іменник на *-ѣ(е) від гідроніма *Ръсь* допомогою преф. *По-*. Словотвірний тип, характерний і для інших сл. мов (Пецо — *ЈФ*, XXX, I, 517—523). Див. *Ръсь*. I. Ж.

ПОСЪЛЬЄ, *обл.*, Переяславськ. землі, вздовж р. *Сулі* л. Дніпра; межувала з (Половецьк.) полем; суч. *Надсулля*, *Посулля*; ч. Чрк, Пл, См; 1126, бѣ же вѣсть *Ѡ*рополку и повелѣ гнати люди. и Торки в Баручъ. и в процаа грады... оувѣдавъ же *Ѡ*рополка. в Переяслави. вратишася на *Посульє* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 289—290); б. д., велить послухати землі незнаємъ, Влѣзь, и Поморію, и *Посулю*, и Суроуж, и Корсуню, и тебѣ, Тьмотораканський блъванъ (Сл. СОПИ, IV, 168); рос. *Посулье*; укр. *По́с'ул'я*, *Надс'ул'я*.

Похідні: 1138, послана *Ѡ*лговичи по Половци... по *Сулб*... и всхотѣ лишитися Переяслав-

ла. и тако бѣ пагуба *Посулие*. (ПСРЛ, II, 1962, 305), *Посульци* (к. XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., Ч. I, вып. III, 679).

Іменник на *-ѣ(е) від гідроніма *Сѣла* (див.) за допомогою преф. *По-*. О. С.

ПОСЕМЬЄ, *земля*, понад р. *Сейм* л. Десни л. Дніпра; суч. *Надсѣйм'я*, *Посѣйм'я*, ч. Чрг, См УРСР, Курськ. обл. РРФСР; 1147, и посажа посадники свои Глѣбъ Гюргєвич. по *Посѣмью* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 356);

1149, Стославъ *Ѡ*лговичъ поча ємоу молвити... и тогда вѣа Курєскъ и съ *Посемьємъ* (т. ж., 384); 1146, Иванкови же Дюргєви пришедшю в Новъгородъ Стославоу. и да ємоу рекъ и с *Посемьємъ* (т. ж., 332); 1185, Стославъ посла сна своего. *Ѡ*лга и Володимира. в *Посемьє*... скорбѣ и тоуга люта... во всемъ. *Посемьи*. и в Новъгородѣ Сѣверьскомъ (т. ж., 645), Игорь... иде ко братоу *Ѡ*рославоу к Черниговоу. помощи проса на *Посемьє* (т. ж., 651).

Похідні: 1185, городи. *Посемьскіє* (т. ж., 645).

Іменник на *-ѣ(е) від гідроніма *Семь* (див.) за допомогою преф. *По-*; пор.: **Подес(ь)ньє*, *Посѣльє* (див.) і под. А. К.

ПОЧАИНА, *р.*, п. Дніпра; м. Київ; поч. на Оболоні з оз. Іорданського, текла сх. ч. Подолу, вп. в Дніпро нижче ур. Хрещатик (р-н суч. Поштової пл.); нижня ч. *Почайни* була Київськ. гаванню (КС, 1884, № 9, 253); 955, в *Почаинѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 63); 964, постоиши оу мене в *Почаинѣ* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 51); 988, Владимир посла по всему граду, глаголя: «Поидите на

реку *Почайну* креститися... Наутрии... Владимир с попы на реку *Почаю* снидесе без числа людем (т. ж., 28); 958, въ *Почайнѣ* (XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 236); 955, в *Почайнѣ* (XVI ст., ПСРЛ, XXVII, 188); 988, пойдите на реку *Почаю* креститися... Владимиръ съ попы царициными и съ Корсунскими на реку на *Почаю* сниде (т. с., ПСРЛ, XX, 1. Львовск. лет., 80), въ *Почайне* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, 286), в *Почайне* (XVII ст., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет.-ц, 43); 955, в *Почане* (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 20); 1383, *Почана* (Чт. ИОНЛ, 1888, II, 29), *Почайная* (на рѣцѣ *Почайной*) (Киевск. синопс., 70); XVI—XIX ст., *Почайна* (1539, АЮЗР, I, VI, 29; ИТК, II, 134; Величко, I, 385; 1785, ЦДІАК, ф. 193, оп. 1, од. зб. 2863, арк. 6; Фунд., 316; СНМ Кв., I; Машт., Дн., 51; Макс., Киев., 24; Гавр.-Речм., 35); 1713, *Пещаная Почайна* («до *Почайны* речки *пещаной*»; ИТК, 145), *Большая Почайна* (1785, ЦДІАК, ф. 193, оп. 1, од. зб. 2863, арк. 6), *Пачана* (1848, ПС). *Пичаня* (Нов., 653), *Крещатикъ* (Путеводитель, 39), *Почаина*, *Ручай* (Бублик, 23), *Почев-река* (Былины, 186), *Пучай*, *Почай-река* ДРС, 453, 440), 1918, *Почаия* (КП), *Опичань*, *Пичань* (Шарлемань, 2).

Похідні: вул. *Почайнинська* (м. Київ). Пор.: р. *Почайна* п. Волги як перенесена назва з Києва (Тихомиров, 418).

Як первісн. прикметник із формантом *-на* (Трубацев, 145): 1. Якщо *Поч-аи-на*, то пор. д.-р. *потъ*, укр. *пiт*, рос. *пот*, болг. *пот*, с.-х. *pōt*, словен. *pot* «пiт», укр. *pōtak* «прилад для мазання» (Ніковський, 609), рос. *потійна* «сирість на стінах, осадок вологі», рос. діал. *потъ* «пiт; сире гнилля в дереві» (Даль, III, 356); *пoчa* «калюжа, болото, старе русло річки» (Кулик, 91), (арханг.) *поця* «калюжа, болото» (Барсов, ПСК, XV), *потча* «річкова або озерна затока, затон, губа річкова або озерна» (Машт., Мат., 89), лат. *rotābilis* «придатний для пиття; той, що містить воду для пиття», *rotus* «сеча», *pōto* (поет.) «жити на березі річки» (Дворецкий, ЛРС, 789—790), *rotscul* «бокал, чаша; водопій; пиття; пиятика» (т. ж., 778—779); з і.-е. **rotlom*, пор. д.-інд. *rāttram* «посудина для пиття», д.-ірл. *ōl* «напій, пійло» (Walde, LEW, 595), етруське *ritō* «глекчик, кохоль» (< **rotto* «горщик, глекчик, посудина») (Сагноу, 141), за умови прийняття слов. **rotъ* < і.-е. **ret-*: **rot-* «бути вологим, текти», сюди ж гр. *lotodios* «річка», *Ποσειδων* (Wiedemann, 256). Первісно, очевидно, **Rot-jajъ* < **rot-jajъ* «те, що містить воду; вмістище води; водойма», проте не зовсім ясним лишається **-jajъ*. 2. Якщо *По-чаи-на*, то пор. укр. *спо-кій*, *спочивати*, *коїти*, рос. *покой* «спокій», болг. *покой* «спокій», польськ. *poкой* «мир, тиша; кімната», с.-х. *покой* «спокій, заспокоєння», н.-луж. *poкой* «спокій, тиша, відпочинок, мир», д.-р. *чапати* «чекати, сподіватися» як наслідок аблауту о : е : ē (пор. д.-р. *косити* : *чесати* : *часть*) з семантикою гідрооснови «тиха, спокійна, з повільною течією»; Пор. рр. *Покийня* бас. Дніпра (СГУ, 434); *Покой* бас.: 1. Дніпра (Машт., Дн., 117); 2. Волги (Смолидська, Ока, 26). Докладніше див.: Железняк — ОЛА, 1985. I. Ж.

ПРИЛЖКЪ, мм.: I. в Київськ. землі; пор. суч. сс. *Стара й Нова Прилука* Липовецьк. р-ну Вн; 1146, Приде Володимиръ и вѣа *Прилуку* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 312), взя *Прилуку* (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 32), *Прилуку* (*Прилуцкѣ*) (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 107).

Як пос. біля *луки* «річкової дуги» (Никонов, КТС, 341); пор. рос. *прилука* «берег на витині річки», укр. *прилука* «зелена лука» (Фасмер, III, 365); з прасл. **lak-* // **luk-* «волога, низовинна лука» (Роспонд, Стр., 19). А. К.

II. («городъ», «градъ»), ур. (?; пор., 1459, на *Прилуцъ*; див. нижче) у Переяславськ. землі; суч. м. *Прилуки*, райцентр Чрг; як (непереконливо): 1. *Переволока* (див.; суч. *Переволочна* Прилуцк. р-ну Чрг; Роспонд, Стр., 18); 2. *Ѡльговичъ* (див.) біля гирла Сули (?) (Татищев, II, 252); далі з лінгво-історико-географічн. міркувань — приклади не за хронологією дж., а за структурою цитат і послідовністю подій; 1092, рать велика баше Ѡ Половецъ и Ѡвсюду. вѣаша г. грады Пѣсочень. Переволоку. (*Прилуку*) и многа села воеваша (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 248), Посъчень *Прилуку* и многа села (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 206), три грады. Песочень и *Прилуку* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. сп. к. XV в., 14); 1094, 3 грады: Песочень, Переволоку и *Прилуку* и многы села (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 119), в «Поѣченьи»

Володимира Мономаха: посади ма Ѡвъ в Перея-

славл... и ходихо за Супои. и ѣдучи к *Прилуку* городу. и срѣтоша ны везану Половецкыѣ князи (ПСРЛ, I, 1962, 248); 1138, почаша воевати Ѡлговичи. и приведоша Половецъ множество. и вѣаша *Прилуку* (т. ж., 305), взяша *Прилуку*, и хотѣ поити къ Києву (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 31), *Прилуку* (ПСРЛ, IX, 162; XV—XVIII ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. 1-я лет. Вып. I, 162); 1139, приведе Всеволодъ. Ѡлговичъ Половецъ к *Прилоукоу*. и вѣа ины городы. поима. Посоулское (ПСРЛ, II, 1962, т. ж., 302); 1137, 1138, *Прилуку* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXV, 34; серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 49); 1136, *Прилуки* (ост. чв. XVII ст.; ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет., 30); 1137, взяша Ѡлговичъ *Прилуку* (поч. XVI ст., ПСРЛ, IV, 1917. Новгородск. 5-я лет. Ч. II, вып. I, 150); 1144, Володимирко, пришедъ, взя *Прилуку* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 32); 1146, Володимиръ Галичскыи пришедъ взя *Прилуку* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXV, 14); 1459, писанъ на *Прилуцѣ* за Днепромъ (Розов, 1928, 172); XV ст., *Прилуки* (АЮЗР, VII, I, 59), *Pryluki* (Zr. dz., XXII, 704); XVI ст. ~ 1627, А выше Журавки 3 мили, на Удаѣ (Удѣ) городъ *Прилуки*. А выше *Прилуку* на Удаѣ (Удѣ) 2 мили, городъ Грабовъ (КБЧ, 1838, 96); 1604, городъ и мѣсто князей Вишневецкихъ *Прилуки* (Лаз., ОСМ, III, 79—80); 1617, *Прилуки*: *Старая* и *Новая* (т. ж., 81), 1638, *Прилука* (Величко, IV, 136); 1640, татаровья были за Днѣпромъ подъ *Прилуками*, въ Вишневецкого имѣніяхъ (Акты

ЮЗР, II, 32); 1666, *Прилуки* (Сб., 24); XIX ст., Изъязали ноги, руки Та повезли до *Прилуки*, Одъ *Прилуки* до Полтавы, До вирненської расправы (КС, 1897, VIII, 90), *Прилуки* (ПГ, 2); пор. епізодичне (1835 р.) «городъ *Прилуцкѣ*» (ЦГИАЛ, ф. 1350, оп. 2 [155], спр. 420).

Похідні: 1648, полкъ *Прилуцкій*, сотня *Прилуцкая* (Реестра, 304, 308); 1666, Сахно й Пашко *Прилуцкой* (МПК, 3—4); 1638, *Прилуцкій* пов. (XVIII ст., Величко, IV, 136); суч. *Прилуцький* р-н.

Як: 1. тотожне з м. *Переволока* (див.), мовляв, *прилѣка* — це «пристанище», «постоялий двір», необхідні в місцях, «які мали назву *волок*, *переволока*» (Роспонд, Стр., 18); 2. від *прилѣчатися* (пор. помилк. *Прилуць* зам. *Прилугъ* з *Прилуцъ*) (Ук. ПСРЛ, II, 358); начебто до берега Удаю (де м. *Прилѣкъ*) «зручно було *прилѣчатися* суднам» (Маценко, 7); 3. від д.-р. *лѣка*: а) «заплавний луг» (Лаз., ОСМ, II, 77) — «за розміщенням міста на лучному березі річки» (Арандаренко, 293); б) «вигин, закрут річки» (Города. Прилуки, 3; Никонов, КТС, 341) — на закруті річки; пор. сс. *Лука*, *Лучка* Пл й под.; 4. від *прилѣгъ*; пор. *Прилугъ* (див. вище) і рос. *прилуг* «невисоке підвищення, що облямовує річку» (Мурзаєви, 182); 5. від *прилѣка* «берег на вигині річки»; пор. укр. *приліка* «лісовий луг» (Фасмер, III, 365). Найімовірніше, семантичним способом від *прилѣкъ* «край закруту, луки, урвища», «місце, протилежне мисові»; пор. с. *Прилук* на дузі р. Вага пн.-сх. м. Вельська Архангельськ. обл. (Мурзаєви, 182); із спільносл. **prilak-* // **priluk-*; пор. польськ. *przylęk*, *przylęg* «бугристе місце в низовині, на вологій луці»; укр. (гуц.) *прелѣка* «полянка в лісі»; в основі **lāk-* // **luk-* «волога низька *лука*, розміщена в закруті (*луці*) річки» (Роспонд, Стр., 18—19). Отже: *прилѣкъ* > *Прилѣкъ* > *Прилѣка* (Старі й Нова) > *Прилуки*. О. С.

ПРИПЄТЬ, р. («рѣка») п. Дніпра; суч. *Пріп'ять*; поч. в Любомльськ. р-ні Вл УРСР, тече тер. Брестськ. та Гомельськ. обл. БРСР, гірло в Чорнобильськ. р-ні Кв. УРСР (СГУ, 446—447); б. д., і прочана рѣки Десна *Припєть*... а друзии сѣдоша межю *Припєтью* і Двиною (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 4, 6); 1108, въ Днѣпрѣ и в Деснѣ, и въ *Припєтѣ* (т. ж., 283), во Днѣпрѣ и въ Деснѣ и в *Припєтѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 259); 1150, 1151, на оустьѣ *Припєти* (т. ж., 419); 1158, и воеваша Берендичи около Пиньска. и за *Припѣтью* (т. ж., 491); б. д., рѣки: Десна, *Припѣть*... межю *Препѣтію* і Двиною (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 261, 262); 1150, и поидоша на устьѣ *Припєти* и на Давыдову боженку (т. ж., 50); 1157, а Берендичи воеваша около Пиньска и за *Припѣтью* (т. ж., 67); б. д., На *Припєти* Чрънабыль, Коныль (т. ж., 240); 1490, *Припєтию* (XVII ст., ПСРЛ, II. Густ. лет., 360); 1503, до *Припєти* (т. ж., 363).

Як: 1. від прасл. **pri-petъ*; в основі дієсл. **pri-pe-ti*; пор. *Гнилоп'ять* (Погодин, 95); 2. пізн. форма *Ріпріятъ* відбиває білор. акання в 2-ій ч., оскільки д.-р. формою є *Ріпретъ*; пор. *Ререпецъ*, *Ререпіца*, *Ререпетусъ*, *Ререпетово* (див.), *Ререпетиха* (Rozwadowski, 188—189); 3. «при-

тока», пор.: гр. *πτοαμος* «річка», *πτοαμα* «летіти», *πλτω* «падати», дор. *προлетης* «той, що падає вперед», д.-інд. *ргарат-* «спішити, пада-ти»; лат. *petō*, -ere «виходити, шукати», *praepes* «той, що летить попереду»; швидкий», *perpetuus* «безперервний» і под. (Фасмер, III, 365); 4. «річка з сильною течією», від і.-е. **pet-* «швидко рухатися, летіти, спадати»; пор.: гр. *προлетης* «той, що падає наперед», *πτωλος* «сильний рух»; алб. *per-pjetë* «урвистий, стрімкий», а також *Pripet* (гора в Чехії), *Peregón* (2 рр. бас. *Пріп'яті*); населення Полісся, звикло до стоячих вод (боліт, озер), рух відносно повільної *Пріп'яті* міг вважатися швидким; 5. «приплив» води, пор.: рр. *Чернопет*, *Ікопет* (-*пот*), *Снопот*, *Гнилоп'ять* з допливом *П'яток*, які вказують що *pet-* чи *rot-* міг бути апелятивом у значенні «річка, потік» або **tekj-* «струм'яні, потік»; можливо, що назву було дано й не слов'янами, й вони зрозуміли її так по-своєму (Moszynski, PZ, 173—175); 6. іншол. походження проти пов'язування назви із сх.-балт. **Prei-pait-* «приполудне-ва» — помилк. з фонетичн. погляду (ТТ, 119, 220); 7. від прасл. **pripeť*, що походить від дієсл. кореня **rpno-* // *pēti*; пор. ще: ст.-прус. *pintis* «дорога», лат. *pintis* «п'ята»; сл. **pēti* і **pripin-ati*, назви рр. *Гнилоп'ят*, *Piatna*, *Pina*, мор. *Реренем* і *Реренемиха* на *Реренетовому* полі й под. (Kuraszkiewicz, 339—342; Sl. SS, IV, 372; див. ще: Pauls, 189; Никонов, КТС, 342). Найімовірніше, в основі і.-е. **pet-* «швидко рухатися». А. К.

ПРОТѢЛЧИ, водойма, в системі рук. Новий Дніпро та о-в Хортиця (тепер у складі м. Запоріжжя); як: 1. у Дніпровськ. луці, пд. ч. якої (від о-ва Хортиці) прилягла до Великого Лугу, нижче порогів (Кудряшов, 131); 2. *Протолчий* брід (?) у нижн. течії рук. Новий Дніпро, утворен. о-вом Хортиця (Киценко, 17); 1103, і придоша ниже порогъ. и стаща въ *про-*

толче. в Хортице островѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 277—278), и стаща въ *протолчехъ*. и в Хортичимъ островѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 253); 1190, и ѣха... до *Протолчии*. и тоу заѣша стада многа Половецкая. в лоузѣ в Днѣпрескомѣ (т. ж., 671); 1224, выидоша въ Днѣпрѣ, и возведше пороги, и стаща у реки Хортици, на бродѣ у *Протолчей* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 152).

Семантичним способом (форма *pluralia tantum*) від д.-р. *протѣльч* // *протолч* «стиснуте річкове русло; бистрина» (Срезневский, II, 1599); в основі *протѣльчнѣти* // *протолчнѣти* «проштовхнути». Див. *Протѣльч*. О. С.

ПРОТѢЛЧЬ, водойма, в р-ні Дніпровськ. порогів (пор. *Протѣльчи*); 1224, и воидоша во Днѣпрѣ. и возведоша пороги и стаща оу рѣки Хортицѣ. на бродоу оу *Протолчи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 742); 1223, на *протолчи* (т. ж., 1846, 217; текст модернізовано), на *протолчи* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 130); пор.: 1552, уходъ *Протолчъ* (АЮЗР, VII, I, 84); 1697, р. *Протовъ* (1730 р., Величко, III, 472); 1765, ур. *Протовъ* (Голобуцький, 211);

р. *Протовча* (з *Чаплинкою*) л. *Дніпра* (Эв., *Воды*., 29), оз. на л. б. *Орелі* (т. ж., 193); р. *Протолчъ*, -і, *Прото(в)ча* л. (рук.) *Орелі* (Машт., Дн., 79; СГУ, 450); р. *Протовица* (Арх. Зап., 22); *Старая* и *Новая Проточъ* (Ляск., Русск., 70) тощо.

Похідні: 1760, *Протовчанская* паланка на р. *Протовчі* (*Протовчи*), вона ж *Терен*, *Тернівка* та ін. (Скальковський, I, 36).

Семантичним способом від д.-р. *протѣльчъ* // *протолчъ* «стиснуте річкове русло; бистрина» (Срезневский, II, 1599); від *протѣлкнѣти* // *протолкнѣти* «проштовхнути». Див. *Протѣлчи*. О. С.

ПРѢТЪ, р., л. Дунаю; суч. *Прут*, в I.-Ф., Чрв УРСР; МРСР, СРР; 1229, до рѣки Оушицѣ и *Пруту* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 759), и переиде Днѣстрѣ. и поиде ко *Пруту* (т. ж., 761); 1359, съ рѣки *Прута* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 256); б. д. («Список руських міст»), на *Прутѣ* рѣцѣ Романовѣ Торгѣ (т. ж., 240); у Геродота (V ст. до н. е.) скіф. *Пората*, д.-гр. *Περσας*; у Константина Багрянородного (X ст.) с.-гр. *Βροτος* (Карп., 170; СГУ, 451); на Певтингеровой таб. *Agalingus* (?) (St. SS, I, 7; IV, 371—372); 1409, на *прутъ* (ССУМ, II, 269); 1499, оу *Пруту* (т. ж., 269); 1429, по сію сторону *Прута* (Карп., 171); 1468, от *Прута* (т. ж.); 1573, до рѣки *Пруту* (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 115); 1685, у реки *Прута* (Величко, II, 549); 1686, nad rzeką *Prutem* (т. ж., 599); 1695, через *Прутѣ* (т. ж., III, 336); 1650, у *Прута* (Самовидец, 23); пор. ще р. *Прут* у бас. Дністра (СГУ, 451).

Похідні: потік *Проутеца* у кол. Молдавськ. кн-ві (1459, ССУМ, II, 268); *Прутчик*, витік *Прутиця-Яблунецького* л. *Пруту* л. Дунаю (СГУ, 451); *Prutec Jabłonicki* пр. *Пруту* (SG, XII, 218); *Prutec* — два допливи *Пруту* (SG, IX, 109—110).

Як: 1. іран.; пор.: скіф. *Πέρата*, авест. *ərətatu* «брі́д, перехі́д», або *ərətati* «широкий» (Фасмер, III, 390; Карп., 170; Никонов, КТС, 344; St. SS, IV, 371), звідки д.-р. *Прѣтъ* під впливом *прѣдѣ* «швидка течія» (Георгиев, ИСИЯ, 255); 2. в зв'язку з гіпотетичн. основою **prouti* (> *prūt*) «швидкий; той, що стрибає»; пор.: рос. *прыть*, укр. *спритний* (Карп., 170); 3. сл. запозицієння з іран. через посередництво ін. (невідом.) мови (St. SS, IV, 371); 4. із д.-гр. *πέρως* «переправа, перевіз, брі́д» (Петров, Гідроніми, 139), хоч і важко шукати гр. корінь у назві, про яку грек Геродот пише, що вона скіф. (Карп., 170). Л. М.

ПѢТИВѢЛЬ, м. («градъ»), в Сіверськ. землі; суч. м. *Путівель*, райцентр См; 1146, Игорь... рекоста. поиди из Новгорода *Поутивлю*; а сами поидоша къ *Поутивлю* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 329, 333); 1147, Изяслав... далъ Новгородъ и *Поутивль* (т. ж., 347); 1152, Половци же поидоша на *Путивль* (т. ж., 458); 1160, воева Георгий. Ярославич ис Турова къ *Путивлю*. (т. ж., 505); 1183, Володимѣрь же Галичкыи. ни тамо обрѣте собѣ покою. приде к зѣти своєму *Поутивлю* (т. ж., 634); 1185, а друзину Половцѣ. идоше по оной сто-

ронѣ к *Поутивлю* (т. ж., 649); 1203, а Володимѣрь бѣжа во *Поутивль* (т. ж., 720); 1512, до *Путимля* (XV ст., ПСРЛ, VI, 1853. Софійск. лет., 252); 1152, на *Путивль* (ПСРЛ, XV. Моск. летоп. св. к. XV в., 57); 1146, а сами поидоша къ *Путивлю*... Изяслав же Давыдовичъ... иде изъ *Путивля* на Сѣвско и на Болдыжъ (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 36—37), а сами поидоша *Путимлю* (т. с., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 108); 1159, ходи Изяславъ *Путивлю* (ПСРЛ, VII, 71); б. д., *Путивль* (А се грады Киевськіє) (т. ж., 240), *Путивль* на Сѣми (А се Киевськіє гради) (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 425); 1605, И *Путимль* ему здадся и Комарицкая волость (ПСРЛ, XXXIV, 241); 1630, Putimle; 1632, Putywie (Ляск., ИКА, 5, 10).

Похідні: 1223, Кѣрбанѣ и Трѣбчанѣ и *Пѣтивлицы* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 506); 1146, *Поутиваеци* (ПСРЛ, II, 1962, 333); 1224, *Поутивлицы* (т. ж., 742); 1273, ...Андрѣя *Поутивлича* (т. ж., 870); 1146, и не дашася имѣ *Путимлеци* (ПСРЛ, XX, I, 108), *Путивльци* (ПСРЛ, VII, 37); 1223, *Путивльцы* (т. ж., 130); 1518, приходили Татарове Крымскіє на украину на ихъ *Путимскіє* мѣста (ПСРЛ, VI, 1853, 260).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. антропоніма **Пѣтивъ* або **Пѣтимъ* (мл//вл); пор.: чes. **Zliv*, с.-х. Staniv, мекленбурзьк. **Rōtim*; д.-р. **Пѣтимбрѣ*, *Пѣтимыслъ* (Роспонд, Стр., 84; Никонов, КТС, 345); **Putim*, Radim, Chotim (Svoboda, 163); помилк. від гідроніма *Путивь-ка* (Тихомиров, 346), який сам є похідн. А. К.

ПѢТАТИНѢ, двір («дворѣ») тисяцьк. *Путяти Вишатича*, в давн. Києві, в пн.-зх. ч. «города Ярослава» (Толочко, 127); 1113, Кияни же разграбиха дворѣ *Путятинѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 275), дворѣ *Путятинѣ* тисяцького (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 23), Кіяне же разграбихе дворѣ *Путяти*, воеводы Святополча, потом же Жиды, и паки послаша къ Володымеру (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 289).

Посесив на -ин- від д.-р. антропоніма *Пѣтата*; ототожнюють тисяцьк. *Путятю Вишатича* з билинн. *Путятином* *Путятювичем*, а *Забаву* *Путятишину* вважали його дочкою (Тихомиров, 225—226; Миллер, 28). І. Ж.

ПѢЛЬКѢСТѢНЬ, м., в Переяславськ. землі; як суч. с. *Повстин* Пирятинськ. р-ну ПЛ; 1125, Половци... присунушаА... къ Барочю. и ко Бронѣ кнАзю. хотѣшю полонити Торкы проклѣтыя. и с теми повоевати Русску землю... кнАзъ же Іарополкъ. оукрѣпивъся... токмо с Переяславци своими. испостиже... оу *Полкѣстѣна* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 295), у *полкѣстѣна*, у *полкѣстѣна*, у *полкѣстѣна* (т. ж., 1846, 129), *стѣня*, *стѣня* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 26), *Полкѣстѣнь* (Ук. ПСРЛ, II, 345); 1498, городище *Полствинѣ* (ДР, II, 900), польськ. *Polstwin* (Zg. dz., XXI, 704); 1666, *Полстина* (МПК, 48—49); 1687, *Повстинѣ* (Стороженьки, VI, 36); суч. *Поустин*, *Поустан* (МЕ, 1958).

Похідні: оз. *Повстинське* в с. *Повстинь* [!] Пирятинськ. р-ну ПЛ [за мат. Швеця Г. І.]; пор.: XVIII ст. (відоме з XV ст.), с. *Полствинѣ* [!]

Повстивъ у кол. Канівськ. пов. (АЮЗР, VII, III, 294)

Як: 1. того ж походження, що й *Искоростънь, Олѣстънь, Прастънь, Фрастънь* (останне, за Томсоном, від сканд. Freysteinn; Соболевський, Лінгв., 88); 2. композит від д.-р. *полѣкъ* (*пѣлѣкъ*) «полк, військо, битва, похід, стан, город» (Срезневський, II, 1747) + *-stѣнь*, що й у д.-р. *стѣна* «стіна» (пор.: с.-х. *стѣне* «скелі, стрічки»; укр. діал. *стінка* «скеля») — нар.-етимол. в значенні «бойова стіна»; *-лѣкъст-* > *-лѣкст-* > *-лѣст-* > *-вѣст-*; фінальне *-ин(ь)* за аналогією до *повѣстина* (Стрижак, ППНП, 63—85). Назва темна. О. С.

ПЬСИИ, о-в («островъ»), на Дніпрі, очевидно, недалеко від давн. Києва; 1172, посла же его Андрѣи к митрополиту Киеву митрополитъ же Костантинъ обини его всеми винами. и повелѣ его вести в *Пѣсии*. островъ. и тамо его ѿсѣкоша (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 552).

Семантичним способом від д.-р. прикм. *пѣсии* // *пѣсии* «собачий, псячий» (Срезневський, I, 1776—1777). Пор. кут *Пѣсий Край* в с. Руське Поле Тячівськ. р-ну Зк (ОКІМ). І. Ж.

ПЬСЬЛЪ, р., л. Дніпра; в Переяславськ. землі; суч. *Псел* (*Псло*); 1153, Посла Изаславъ сна своѣго Мстислава на Половци. к *Песлу*. зане пакостяхуть тогда по Сулѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 340) [в Радзивілівськ. сп. к. XV ст. — кь *переслу*; причому *-ре-* закреслено. — О. С.]; 1111, в пѣтокъ быша на Сулѣ. в субботу... ча Хоролъ... а в недѣлю... придоша на *Псѣ*. и ѿтуда сташа на рѣцѣ Голтъ... и... идоша Върьскла (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 266), на *Псѣлѣ* (т. ж., 1843, 2); 1153, кь *Псѣлу* (т. ж., 73), вѣ *песлу* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 60); XIV—XV ст., на *Псѣлѣ* Ничанѣ, Городище, Лошми, Жолваж (т. ж., 240); 1111, собращеся князи Рускіе на Половцовъ.. и поидоша вѣ землю ихъ.. презъ Сулу и *Псіолѣ* и Хоролъ и Голтъ, даже и кь Дону (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 288); (1399?), *spod Kijowa przez Perejastaw, Czumak, Jablonow... Sule... Korol... Psote pod Holtwa... skad... do Worskly* (Narbutt, V, 616); 1489, на *Псѣлѣ* (СИРИО, XLI, 79); 1511, до *Рскты гзекі* (Стороженко, Баторий, 237); 1557, на Днѣпрѣ на устьи реки *Псы* (Кн. пос., I, 135); 1558, во *Псѣлѣ* (1-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XX, II. Львовск. лет., 588); 1581, *Рскта гзекі* (Стороженко, Баторий, 294); 1572, *Псѣлѣ* (ДР, II, 902); 1590, уходъ река *Псіолѣ* (Астрѣб, 6); 1638, *Псѣлѣ*, рѣка *Псіолѣ*, на рѣцѣ *Псѣлѣ* (XVII ст., Величко, IV, 195, 198, 199); 1664, за *Псѣлѣ*; 1668, на *Псѣлѣ* (АКПГУ, I, 10, 140); 1665, *Рсцол* (Кордт, I, 2); 1681, *Псѣлѣ* (ОКІМ); 1706, *Рзизол* (Кордт, I, 19); 1739, *Рсолі*; 1-ша пол. XVIII ст., *Рсолі*; 1745, *Псѣлѣ*; 1769, *Рсцол* (т. ж., 22, 23, 25, 26); 1842, *Псѣлѣ* (СД, 523); суч. *Псел*, *Псло* й *Псѣол* (*Псѣол*). Як *Пантікапа* Геродота (*Παντικαπῆς*; Дворецкий, II, 1231) (?).

Похідні: рр. *Псѣлѣць, Псільчик, Псінка* пр. *Псѣла* (*Псѣлѣць, Псѣльчикѣ, Псінка*) (Машт., Дк., 65, 69); нп: 1559, *Пселский городъ* (Кн. посл., I, 164), сс. *Псільське* Великобагачанськ. р-ну

і *Запсілля* (XIX ст., *Запсѣлье*, ПГ, 115) Кременчуцьк. р-ну Пл, *Псіоловка* (пор. 1740—1767, Григорій Дяченко, «прозвіаемый *Псѣлѣ*», звідки дворянське прізвище *Псіолѣ*; Лаз., ОСМ, II, 158) «при р. Голтва Полтавської губ.» (ПГ, 13) та ін.

Як від того ж кореня, що й дитяче *псіяти*, серб. *пйшати*, лит. *pissa* «cuppius»; *pišū, pišti* «coire» (Потебня, 68); пор.: **рьс-* // **рьдс-* як у гр. *πῖδαξ* «джерело», *πῖσος* «вологе місце, лужи» (Moszynski, PZ, 179); 2. сл. *пѣсь* < **рьсѣ* із суф. *-ьл-* (за аналогією до *орѣл* < *орьлѣ*), тобто «великий собака» [? — О. С.] (Фасмер, III, 397); 3. убіх. *bzi, bze* «вода» (т. ж.); 4. гр. *φειλλός* «темний» (Яценко, Курск., 16) і под., що заперечують ін. (Трубачев, Происх., 19; Трубачев, 206, 262).

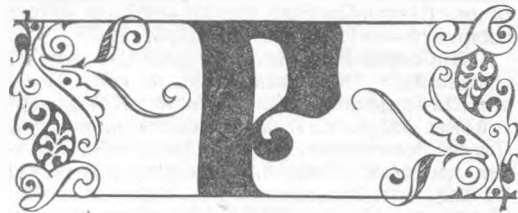
Можливо, *Псѣлѣ* // *Псѣлѣ* > *Псел* // *Псло*; щодо фінальн. *-лѣ* > *-лѣ* пор. суміжні рр. *Сѣла* (див.), рідко, *Сѣлѣ* л. Дніпра; *Хорьлѣ* (див.) л. *Псѣла*; *Върьскѣлѣ* (див.) л. Дніпра; *Мърлѣ* (див.), вона ж *Мерлѣ*, л. Ворскли; *Ерелѣ* (див.), або *Ѣгѣла* (див.), суч. *Орѣл* л. Дніпра та ін.; про факультативність фінальн. *-лѣ* тут може свідчити вторинна (із суфіксальн. *-к-*) назва р. *Псінка* (замість очікуван. «Песлика» < **Псѣльничка*) пр. верхн. *Псѣла* (див. вище) із **Псѣ* (відповідно *Псінка* із **Псінка*), того ж кореня, що й адиг. (кабард.-черкеськ.) *пс(ы)* «вода (річка)» (Коков, 13) і *псѣнѣ* «джерело» (т. ж., 12), звідки гідроніми Пн. Кавказу *Псоу* «Довга річка», *Псѣнадаха* «Джерело красиве», *Псѣгузѣнсу* «Вода швидка» та ін. (т. ж., 13, 121). Про зв'язки бас. *Псѣла* з адиг. (власне черкеськ.) мовним ареалом може свідчити ще, напр., назва р. *Грунь-Черкес* л. Грунь-Ташані л. *Псѣла* (Машт., Дн., 70; В-ко, 3; Мацевич, VII—VIII). Пор. ще nostr. *p'isla* «бризкати»: картвел. *ps-* «мочитися» ~ урал. *piSa-* «кратати, мрячити» ~ дравід. *piSa-* «мжити, дощ» ~ алт. *p'isū-* / *p'isū-* «бризкати» та ін. (Иллич-Свитыч, II, 101—102), а також nostr. суф. *-ел* (т. ж., 20—21). О. С.

ПЬСЬЧЬНЬ, пос. («городъ», «градъ», «градъкъ»), у Переяславськ. землі; побл. Переяславля-Руського, суч. Переяслав-Хмельницький Кв; як: 1. с. *Піщана* (наімовірніше, суч. *Піщане* Золотоніськ. р-ну Чрк на Супої) («Песочен... местечко *Піщане*... на Супое»; Татищев, II, 252), кол. Золотоніськ. пов. Полтавськ. губ. (Карамзин, II, 59; ЛВП, 33; Мавродіні, 20; Андріяшев, Переясл., 10); 2. на Сулі (Аристов, 5); 3. Удаю (Соловьев, II, 699); 4. в кол. Лохвицьк. пов. Полтавськ. губ. (Бод., Пам. кн., 7); далі із-за структурних особливостей літоп. контекстів цитати не скрізь подано за хронолог. порядком; 1092, рать велика баше ѿ Половѣць и ѿвсюду. вѣаща. г. грады *Пѣсоченѣ*. Переволоку. (Прилуць) и многа села воеваща (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 215), 3 грады, *Пѣсоченѣ* и Прилуць, и многа села (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 6); 1092, три грады, *Пѣсоченѣ* и Прилуць, и многа села... (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. сп. к. XV в., 14); 1094, *Пѣсоченѣ*, и Переволоку и Прилуць и многи села (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никаноровск. лет., 119); 1092, і

вза́ша **Т** города *Посъченъ*. Прилу́къ. ꙗ мно́га села (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 206); 1169, приде мно́жество Половѣць раздѣливше́ся на двоѣ. ѡди́ни придо́ша к Переясла́влю и ста́ша у *Пбсочна* (ПСРЛ, I, 1962, 357), къ Переясла́влю и ста́ша оу *Пбсочна* (ПСРЛ, II, 1962, 555); 1170, у Переясла́вля, у *Песочна* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 48); 1168, к Переясла́влю и ста́ша у *Пбсочна* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. лето́п. св. к. XX в., 80); 1240, Посла́ Батыи Менгуга́ка съгладати гра́да Києва. Опо́му же прише́дшу и ста́ на о́ной стра́нѣ Дне́пра у гра́дка *Песочного* (т. ж., 131), оу гра́да *Капасочного* (градка песочного) (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типограф. лет., 94), на о́ной стра́нѣ ре́ки Дне́пра у гра́да *Песочного* (XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 76); XV ст. ~ 1627, а по рѣ́къ по Су́пою вѣ́рхъ 2 ми́ли городъ *Пещаная* (*Пещана*) (КБЧ, 1888, 94); 1609, *Piaseczne*, *Pieszczana* (Zg. dz., XXI, 161; XXII, 231); 1616, *Peszczańe* «на gruncie domonowskiem» (Zg. dz., XXII, 160); 1635, *Пещаное* (Ник., Вишн., 10); 1638, *Пещаная* (Астряб, 18; 1640, АЮЗР, VI, I, прил., 520); 1646, *Пыщана* (Лаз., Луб., 131); 1767, *Пещаное* (Ковба, 47); XIX ст., *Пыщана*, *Пыщаное* (ПГ, 47); фолькл.: Куди́ і́деш, Купрі́яне? — На я́рма-рок у *Пищане* (П. П. Критенко); суч. 1970, *П'ишчана* (МЕ), *П'ишчане*.

Похідні: 1649, сотня *Пещанская* (Реестра, 59); суч. *Пищанська с/Р* (АТПУ, 1969, I, 475); мешканці *п'ишчан'и*.

Субстантивований ад'єктив на **-ьн-** від д.-р. *пѣськъ*, *песо́къ* (Срезневский, II, 1789) < *рѣськъ «пісок»; стосовно взаємозв'язку д.-р. (*Пѣсьченъ*) і суч. (*Пищане*), пор. польськ. (1609 р.) *Piaseczne* — *Pieszczana* (див. вище). О. С.

РАДИЛОВЪ, двір («дворъ») тисяцького *Радила*, в давн. Києві «на болоньї ѿ (от) Днѣпра» (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 534); 1169, за́жгоша дворѣ́ тыся́чкого. Двѣ́да *Радиловѣ* (т. ж.).

Посесив на **-ов-** від д.-р. антропоніма *Ради́л* (-о). І. Ж.

РАДОСЫНЬ, ур., на л. б. Дніпра, навпроти давн. Києва; як: 1. р. (Барсов, 22); 2. первісна назва р. *Радуні* (Гошкевич, 22); 1146, совокупи Всеволо́дъ бра́тью сво́ю на *Радосыни*. и сложи́ путь с Бори́ша дні́ на Володи́мера (1377 р., ПСРЛ, II, 1962. Лавр. лет., 312—313); 1111, ту бо ба́ше Володи́меръ в *Радосыни* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 268), вѣ́ *Радосыни*

(к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 22); пор.: 1766, оз. *Радосинь* бі́ля с. Погребі́ суч. Броварськ. р-ну Кв (РОКП); 1918, оз. *Радусень* (Київ з передмі́стями.— К., 1918).

Посесив на **-j(ь)** від д.-р. антропоніма **Радосынъ*; пор.: (1666 р.) *Олешка Радосина* в нп Сосни́ця суч. Чрг (ПК, 410); с.-х. (к. XIII — поч. XIV ст.) *Радосинь* (ОАІМ), с. *Radosin* у Сербії (І. т., 365); болг. *Радосѣнка* (ж. р.), *Радосѣнович* (Илчев, 417). Про походження антропоніма **Radosinъ* див.: Железняк — М-во, 1976, № 5, 65—69. І. Ж.

РАДЬСЛАВЬ, двір («дворъ») боярина *Радьслава*, на Подолі́, в давн. Києві (Каргер, 282); 1161, Половци. вѣ́зѣда́ху в городѣ́, просѣ́кающе столпне́ и за́жгоша дворѣ́. Лихачевъ поповъ. и *Радьславъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 515).

Посесив на **-j(ь)** від д.-р. антропоніма *Радьславъ*. І. Ж.

РАИ, княжі: **І.** двір («дворъ») за Дніпром, навпроти Києва; 1158, и прѣставі́ся Києвѣ́. Го́рғи Володи́миричъ. кнѣ́зь Києвѣ́ский... положи́ша оу манасти́ри стго́ Спа... розгра́биша дворѣ́ его красны́и и дру́гими дворѣ́ его за Днѣ́пром... е́гоже зва́шеть са́мъ *Раемъ*. и Васи́лковъ дворѣ́ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 489).

Семант. способом від д.-р. *раи* «сад» (пор.: Сьтворихъ вертограды и *раи* и насади́хъ в нихъ древе́са) (Срезневский, III, 62), «квітник», «перві́сний сад, житло праба́тьків», «житло праведних у ві́чному житті́», «рай» (т. ж., 62—63); пор. побл. двір *Красныи* (див.). О. С.

ІІ. пос. у Волинськ. землі; можливо, бі́ля суч. м. Любо́мля Вл, де був нп *Райовище*, перейменован. наприкінці́ XVIII ст. в *Яреви́ще* Старови́живськ. р-ну ті́єї ж обл., де на б. Прип'я́ті виявлено́ г-ще́ XII—XIII ст.; пор.: Воло-

димѣ́ру же люба́ бо вѣ́ рѣ́чь та. посе́м же по́ѣха ис Ка́менца. до *Раю*... Мьсти́слав же приѣ́ха к немоу в *Раи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 901).

Можливо, того ж кореня, що й лит. *raistas* «болото, болотяна місцевість», перео́смыслен. пі́зн. в *раи* у бі́бл. розу́мінні (Раппопорт, 56); пор.: *Рай* (Тр), *Райгород* (Вн, Чрк), *Райгородка* (Днц, Жт, Од), *Райозеро* (Пл), *Райок* (Чрк), *Раймисто* (Вл). А. К.

РАСТОВЬЦЬ, м., на р. *Растовиці*, в Київськ. землі; суч. с. *Білі́лівка* Ружинськ. р-ну Жт (Гончаров, 237), яке ще на поч. XVIII ст. збері́гало свою́ давню́ назву (Андрі́яшев, 50—51); 1071, оу *Растовца*. и оу́ ї́тина (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 174), Воева́ша Половци. оу *Растовца*. и оу Не́кятина (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 164); 1169, и са́са с Беренди́чи. ни́же *Растовца* (т. ж., 536); 1177, Половци́ же

вза́ша **С** городо́въ Беренди́чь. и поидо́ша к *Растовцю*... и пости́гоша Половѣ́ць оу *Ростовца*. и Половци́ ѡбороти́вшисѧ. побѣ́ди́ша полкы́ Роу́ськѣѣ. и мно́го боя́ръ изы́маша. а кнѧ́зѣ вѣ́зѣгоша в *Ростовць* (т. ж., 603); 1071, *Рястовечь* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII, 163), у *Рас-*

товца, у Неятина (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 337), *Рястовечь* (т. ж., 240); 1070, у *Растовца* і Неятина (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 272).

Маскулінізована форма гідроніма *Растовиця* (л. Росі п. Дніпра) як узгодження з д.-р. «городъ». І. Ж.

РАТЬМИРА, діброва («дѣбровка»), в Переяславськ. землі; тепер не простежується; 1127, Всеволодъ пославъ по Половцѣхъ и приде ихъ... тысящъ... и стаха оу *Ратьмирѣ* дубровы. за Выремь (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 296), у *Ратмирѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 26), *Ратьмира*, *Ратьмѣра* (Ук. ПСРЛ, II, 385).

Посесив на *-j(a) від д.-р. особового ім. *Ратьмирѣ*; пор.: 1200, *Ратьмирѣ* Нѣжатииничъ, новгородецъ, і 1240, *Ратьмирѣ*, він же *Ратмирѣ*, *Ратмирѣ*, учасник Невськ. битви (Ук. ПСРЛ, I, 191; див. ще: Железняк, Типи, 201). О. С.

РАТЬШИНЪ, двір («дворъ») *Ратьші*, тиуна кн. Всеволода, в межах Верхнього Києва (Каргер, 282); 1146, вони же оустремишася на *Ратьшинъ* дворъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 322).

Посесив на -ин- від д.-р. антропоніма *Ратьша*. І. Ж.

РАХНА, р., в Сіверськ. землі; суч. *Рахна* п. Десни л. Дніпра, нижче м. Новгород-Сіверський Чрг (СГУ, 457; Насонов, 229); як рр. *Малотечь*, *Ревна* чи *Рванець* (Барс., 138); 1146, въ лѣсѣхъ в *Порохни* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 331—332); въ лѣсѣхъ по *Рахни* (ОАІМ); 1300, р. *Рахна* (ІКЧК, 19).

Назва темна; пор.: звуконаслідувальне курське *рахать*, *рахнуть* «кидати, шпурляти щось важке»; твер. «гнати» (Фасмер, III, 449); антропонім *Рахна* (ж. р.), *Рахъ* (ч. р.) (Морошкин, 167), звідки назва м. *Ráxiv* Зк; р. *Рахнянка* п. Кібиля л. Собу л. Пд. Бугу, потік *Раховець* у с. Білі Ослави Надвірнянськ. р-ну І.-Ф. (СГУ, 457, 458); с. *Рахни* Гайсинськ. р-ну Вн. Див. **Порохня*. А. К.

РИМ(ОВ)Ъ, м. («городъ»), на р. Сулі л. Дніпра; в Переяславськ. землі; тепер не простежується; 1096, за *Римовъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 249); 1185, Половци... ѿ Переяслава. ідоущи же мимо пристопишиа к *Римови* [букву в написано поверх у.— О. С.]. *Римовичи* (*римовци*) же затворишася въ городъ.

і возлѣзше на заборолѣхъ і тако Биймъ соудомъ летѣста. двѣ городниці с людми. тако к ратнымъ... да которѣи же гражанѣхъ... ходѣше по *Римскомоу* (*римскому*) болоту. то тѣи избыша плѣна... Половци же вземше городъ. *Римовъ*... поидоша во своиаси (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 647—648).

Похідні: *римовичи* (*римовьци*) й *Римськѣ*, бол. (див.).

Як: 1. адаптація іншомовн. ім. на (?) Ром- // Rim- // Rem- (Роспанд, Стр., 42); 2. від лит. gamūs «тихий» (Стрижак, НРП, 59—60; Трубочев, 209, 262); 3. того ж походження, що й Argēntia, Argēnta; лит. Argēntā. Формально, посесив на -ов- від *Римъ* (?). Пор. ще: сс. *Рим-*

ки // *Рымки* Оршанськ. й Поставськ. р-нів, *Рымоуцы* Бобруйськ. р-ну БРСР. Ймовірно, балт. походження (Нерознак, НДГ, 147). Див. *Ромьнъ*. О. С.

РИМСКОЕ, бол.; в дол. р. Сулі л. Дніпра біля кол. м. *Рим(ов)ъ* Переяславськ. землі; тепер не простежується; пор.: 1185, Половци... приступишиа к *Римови*. *Римовичи* (*римовци*) же затворишася в городъ... да которѣи же гражанѣхъ. вийдоша ізъ града и бѣяхоутѣа ходѣше по *Римскомоу* (*римскому*) болоту. то тѣи избыша плѣна... Половци же вземше городъ. *Римовъ*... и ѿполонишася... поидоша во своиаси (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 647—648).

Релятив на -вск- від топоніма *Римъ*. Див.: *Рим(ов)ъ* і *Ромьнъ*. О. С.

РОГОЖИНА, р. (або пос.?) в Галицьк. землі; тепер не простежується; як с. *Рогожно* кол. Стрийськ. округи (Барс., 175), що не переконливо, можливо, с. *Рогізне* Жидачівськ. р-ну Лв; очевидно, на шляху між м. Галич і Камінець (суч. Кам'янець-Подільський Хм) (Зубрицький, III, 1855, 73); 1213, Даниль же затвориса в Галичѣ... потом же приде рать подъ городъ. Каломанъ. и Лаховѣ. и многоу бою бывшю. на Кровавомъ броду... не могоша стояти. идоша за *Рогожиноу*... на Мьстислава (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 733—734). Пор. с. *Рогожніи* в кол. Молдавськ. кн-ві над р. Серет (ССУМ, II, 294).

Посесив на -ин- від д.-р. антропоніма *Рогожа*; пор. *Рогоза* (Ук. ПСРЛ, I, 113; Морошкин, 168) і д.-р. *рогозъ* «очерет, комиш» (Срезневский III, 130). Л. М.

РОДНЬ, ур., на л. б. Дніпра pobl. Києва (Ук. ПСРЛ, II, 388); як: 1. між колишніми селами Вигурівщиною і Троєщиною (тепер у складі лівобережної частини міста Києва) на р. *Радуньці* (Машт., План, 355); 2. *Радосынъ* (?) (див.) і под. (Машт., План, 355); 1151, поиде Гюрги къ Києву і стаха в *Родоуни* и придоша Половци... Дюргеві в помощъ. и Иза-славу же блюдоущо въбresti въ Днѣпръ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 423), въ *Родуни*; *родуни* (т. ж., 1843, 58), *Радунь* (Ук. ПСРЛ, II, 388).

Похідні: р. *Радунька* (т. ж.), *Родунька* (СГУ, 467); ур. *Радунка* (Новицький, II, 331).

Посесив на *-j(ь) від антропоніма *Роднь*; див. *Роднь*; пор. ще: *Радунь*, *Радунка*, а також р. *Radunia*, оз. *Radunskie* в Кашубії (SG, III, 905) та ін. О. С.

РОДНЬ, м., в Київськ. землі, біля гирла р. *Рѣсь* (див.) п. Дніпра; тепер тут с. Пекарі Канівськ. р-ну Чрк (Величків., 25; Толочко, ККЗ, 150), на Княжій горі pobl. м. Канева Чрк. Визначали ще в Київськ. Поліссі (Ляскоронський — ЖМНП, 1904, VI, 323—334) або в Могильовськ. обл. БРСР на р. *Рось* л. Дніпра (Роспанд, Стр., 30); 980, въ градѣ *Родньи*. на оустѣ [Рси] рѣки... и осѣде Ярополка в *Роднь*. и бѣ глады великѣхъ в немь. [и] естъ притча и до сего дне. бѣда аки в *Роднь* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 77), въ градѣ *Родньи* на

т оусьн *Ръси...* и ѿсѣдаху *Ярополка* в *Роднѣ...* бѣда аки в *Роднѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 65); б. д., въ градъ на усть *Росѣ* (НЛ, I, 127), бѣжа в *Родень*, на усть *Урси* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 12), в градъ *Роднѣ* на усть у *Рси* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. сп. к. XV в., 357), во граде *Родне* на усте *Рси...* Оседоша *Ярополка* въ *Роднѣ...* беда аки въ *Родне* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 65), во градъ *Роднѣ* на усть *Урси*; ...въ *Роднѣ*; ...бѣда яко въ *Роднѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 293), во *Роднѣ*, на усть *Рси...* и посла къ *Родну* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 249). Пор.: *Роднянѣвка*, передм. м. Скири Кв (СПБ, 49); с. *Родня* Могильовск. обл. БРСР; д. *Логъ въ Роднѣ* в кол. Новгородск. землі (НПК, V, 498); м. *Родня* пд.-зх. м. Катінін РРФСР (Рикман, карта).

Як: 1. **Родна* (Бережков, 82); 2. **Родня* (Тихомиров, 16; Андріяшев, 35; Барсов, 124); 3. **Родень* (Толочко, ККЗ, 150); 4. (найточніше) **Родньнѣ*, сл. за походженням (Тихомиров, 16), де апелятивн. формант *-nj- < *-nj- перш за все в поміна іосі; пор.: польськ. *studnia* до *studzić* «місце з холодною водою», *stajnia* «стайня», *godnu* «плідний, урожайний», чес. *rodna*, с.-х. *Родне*, *Родно брдо* (Роспонд, Стр., 30). Можливо, субстантивований ад'єктив на -ън від теоніма *Родъ*, стародавн. верховн. язичницьк. бога слов'ян — сукупності предків по чоловічій лінії (Костомаров — ВЕ, 1873, 3, 13) або бога *родючости* (Рыбаков, ДР, 13; Рыбаков, ГС, 219), попередника Перуна. Детальніше див.: Рыбаков, ППР, 743; Рыбаков, СЯ, 79. I. Ж.

РОЖЬНЕ(Є), поле біля м. Звенигорода в Галицьк. землі; тепер не простежується, можливо, в Пустомитівськ. р-ні Льв. Як с. *Рожня* в Галичині, між верхів'ями Зх. Бугу, «Середа и Стыри» (Барс., 175; Ук. ПСРЛ, II, 389); 1097, и сръѣтошасѧ на поли на *Рожни* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 270); 1144, идоша ѿбои подлѧ рѣку, за неделю къ Звенигороду, и на *Рожни* поли не мо҃гоша сѧ бити. зане Володимиръ стоѧ

х на Голыхъ гора (т. ж., 311); 1099, на поли на *Рожни* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 16; XVI ст. ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XIV в., 22); 1144, на *Рожьни* полѧ (ПСРЛ, VII, 34), на *Рожнеци* полѧ (ПСРЛ, XXV, 36), на *Лебѣзѣмъ* (*лебезнемъ*) [помилк. — Л. М.] полѧ (XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никон. лет., 167).

Ад'єктив на -ън від д.-р. *rogъ*, пор. прасл. **rogъ* (Borek, 202, 203; Роспонд, Стр., 53); польськ. *Rożno*, *Rożna*; чес. *Rožná*, словен. *Rožno*, болг. *Рожен* (Роспонд, Стр., 53). Укр. (можливо) *Рожни* й под. Л. М.

РОМЪНЬ, м. («градъ»), у Переяславськ. землі; суч. м. *Ромні* (*Ромны*) (ПГВ, 1852, № 50, 595) См. біля гирла р. *Ромна* п. Сули л. Дніпра (СГУ, 474); ~ 1096 (в «Повчєніи» Володимира Мономаха), к Вывєви бѧху приплы. Аєпа. и Бѡнѧкъ... ко Рѡмуну... со Сѡл҃гомъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 250); XIV—XVI ст., *Роменъ*

(XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929, Ч. I. Новгород. 4-я лет. Прилож., 622), «на Сулѧ» (XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет. Прилож., I, 163), А се грады Кієвскіє... на Сулѧ... *Роменъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); 1590, *Ромпо* (Žg. dz., XXII, 585); XVI—XVII ст., А выше Глинска 20 верстѧ, пала въ Сулу рѣчка *Ромонъ* (*Роменъ*), а на устьѧ городъ *Ромонъ* (*Роменъ*) (КБЧ, 1838, 95); 1618, *Stare i Nowe Rumenske* (Лаз., Луб., 119; Zg. dz., XXI, 315); 1630, *Rumpe* (Ляск., ИПЗ, 151); 1638, зъ *Ромна* (1730 р., Величко, IV, 273); 1644, *Роменъ* (Ник., Вишн., 10); 1648, *Rampno* (Prz., 44); 1958, въ *Ромнѣ* (Самовидец, 254); 1659, *Rumno* (Памятники, III, 360); XVII ст., р. *Раменъ* (ЦИИАЛ, 1350—304—22, арк. 35); XIX ст., Народу... як об Іллі в *Ромні* (Гребінка Є. Байки.— К., 1956, 22), *Ромны* (Курилов, 48); поч. XX ст., Видно *Ромен*, видно *Ромен*, *роменскій* хрести (Гнедич, I, 103); суч. *Ромні* (офіц.) і *Ромѣн* (нар.).

Похідні: 1552, далєй от Войновского... ити два дни, а рекою больш, уходы *Ромѧковѣцизна* (АЮЗР, VII, I, 101; помилк., зам. **Ромѧновѣцизна*); 1638, волость *Роменскую* (1730 р., Величко, IV, 272), *Роменскій* пов. (т. ж., 136), старосты... *Роменскаго* (ДР, II, 892); 1644, держава *Роменская* (Ник., Вишн., 10); 1649, Гаврыло *Роменецъ* (Реєстра, 317), Макаръ *Роменскій* (т. ж., 298), сотня *Роменская* (т. ж., 271); 1670, уряду *Роменского* (АКПГУ, I, 189), XVIII ст., *Роменщина* (Мак., Гор., 5); XIX ст., х. *Роменчикъ* у Полтавськ. губ. (ПГ, 221); суч. (назви мешканців): *ромѣн'ці*, *ромен'чани* (рідко).

Як: 1. (довільно) відповідник літоп. м. *Рим(ов)ъ* (див.), а також (вторинно) м. *Римові* (!?) на Тібрі — у зв'язку з місц. (бас. Сули) пос. поч. XX ст. *Рим* (можливо, пізня назва кол. трактиру при заїжджому дворі?) та знахідки: ми тут, як і в багатьох ін. місцях Наддніпрянщини, *римських* монет, що пояснюється міграціями (?) з кол. *римських* провінцій (Самоквасов, Мор., 167); 2. із **Rōmīn-*; пор. р. *Ромна* бас. Десни (Мант., Дн., 204); рум. *Român*, *Român* «румун» (Стрижак, Сіверяни, 64—76); пор. ще *ромѣн* «самоназва циган»; 3. від назви росл. *ромѣнъ*, *романъ* (Курилов, 5; Виноградський, Назви, 38); пор. укр. *ромѣн* (-зілля), *роман* — росл. *Matricaria Chamomilla* і *Chrysanthemum inodorum* (Гринченко, ДВУ, 1679); рос. діал. *ромѣн*, *рамѣн* «т. с.», білор. *рамѣн*, *ромѣн*; с.-х. *рамѣн*, *рамѣнак*; словен. *gloŋnâp* «деревий», чес. *гтѣп* «римський роман» тощо (з лат. *anthemum gōtāna*, *chamaemēlum gōtānum*); через польськ. посередництво [?], пор. польськ. *gotan*(ек) «молочай» (Фасмер, III, 499—500); 4. у зв'язку з балт. гідронімами *Ормена* // *Армена* (-яна) (XVI ст., Жомойтська земля) (Спрогис, 214), пор.: *Тясмин* // *Тесмень* (див.), *Німан* // *Нѣмень*, *Румянка* бас. Дону, *Ромонка* пр. Ілуті бас. Десни, *Рамынка* бас. Дону, оз. *Ромпа* бас. Вісли (НВ, 632); лит.: pp. *Ramōnas*, *Ramīs*, а також *gamūs*, *gomūs* «тих(ий)», *gāmioi* «тихо», *gamiau* «тихше» (*Ромънь* має повільну течію, лісисто-болот., низовинні бб.; Стрижак, НРП, 59—60) — як (етимологічно) «серйозна спроба»,

пор. *Листвънъ* (див.), *Червен* (Никонов, КТС, 355); 5. назва не зовсім ясна; закономірно зіставляювана з лит. *Армена* як відбиття д.-європ. гідронім. процесів; пор. р. Агмепо в обл. Триєнт, Аргента, *Argmantia та ін. (Трубачев, 209, 262). Гідронім побутував на фоні етно- й фітографічн. асоціацій. Пор., однак, білор. *ром* «прістрі, вільне місце, обшир». Як балт. походження (Нерознак, НДГ, 149). О. С.

РѣДА, р., в Переяславськ. землі, суч. *Носівка* л. Остра л. Десни л. Дніпра в м. *Носівка* Чрг; 1148, Мстислав же скопив дружину. и Переяславъць... и оугони и у *Носова* на *Рудб*...

и са иде в Городець. а Мстиславъ воротиса Переяславлю (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 319); 1147, у *Носова* на *Рудб*... а самъ иде въ Городець (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 360) [на *роуде*; в Хлебниковск. сп. е перероблено в *ѣ*. — О. С.]; 1148, у *Носова* на *Рудб* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 42), *Руда* (Ук. ПСРЛ, II, 396); 1859, на р. *Носовѣ*; 1898, *Носовочка*; 1964, *Носівка* (СГУ, 392); пор. ін. численні (понад 170) гідроніми на *Руд*- в УРСР (СГУ, 476—479).

Як указівка на бол., заболоч. рр., стр., оз. та їхні кольор. особливості (пор. укр. *рудий*; Стрижак, НР, 35—37), а також у зв'язку з назвами на *Рут*- (т. ж., 36); див. *Рѣтъ*. Очевидно, семантичним способом від д.-р. *рѣда*, в якому контаміновано значення («металева» руда», «рудник» (Срезневский, III, 187) і «водойма»; пор.: И въ *роудахъ*, и в *потоцъ* н и и хъ; зъ *рудами*, и зъ *рѣками* (т. ж.); останне, очевидно, з іран. *gauta- «річка», пор. перс. *rūda*, пехл. *rōt*; д.-інд. *grāv*-// *sruta*- «текти» (Абаев, II, 428). Див. ще *Рѣдица*. О. С.

РѣДИЦА, р., л. Дніпра; на л. б. Дніпра навпроти Видубицьк. м-ря; тепер не простежується; 1097, приде Василко въ д. *ноуамьбра*. и перевезеса на Видобичь... а товары своя (постави) на *Рудици* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 258), Приде же Василко и перевезеса на Видобичь... а товары своя на *Рудицѣ* постави (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 12), *Рудица* (Ук. ПСРЛ, II, 396).

Іменник на -ица від д.-р. *рѣда* «кров» (очевидно, «річка») (Никонов, КТС, 360); пор.: рос. діал. *рудá* «кров»; укр. *рудá* «руда», «кров»; білор. *рудá* «грязь», «кров»; болг. *рудá* «руда» тощо (Фасмер, III, 513), а також: *Рдица* п. Дніпра, вар. *Родица*, *Ордица*, з *Рѣд-, сюди ж *Рудая*, *Руда*, *Руденка* і под. (ТТ, 220), *Рудá* (46 назв на тер. УРСР), рр. й потоки *Рѣдки* (69 назв) (СГУ, 476—479). Із прасл. *rūda «залізна руда», сюди ж *rūdja (д.-р. *rūđa) «іржа» (Moszynski, PZ, 176). Див. *Рѣда*. А. К.

РѢСОТИНА, ур., в Переяславськ. землі; тепер не простежується; як побл. кол. с. Бикова (*Русотина*; Андріяшев, Переясл., 10), у верхів'ї Супою (Мавровин, 20) або ж у с. *Русанів* кол. Остерська пов. Чернігівськ. губ. (*Русановъ*) (Барс., 174), тепер Броварськ. р-ну Кв (АТПУ—1969, II, 183), що не перекопано; 1147, иде же на Лто, и ѿтолъ иде къ Сѣнжатиноу и ѿтъ Нѣжатины. шедъ и ста оу *Роусотины* (*росотины*)... и

ѿтоуда посла Оульба Черниговоу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 344), у *Русотины*, у *росотины*, у *роситинѣ* (т. ж., 1843, 31), *Росотина* (XX ст., Ук. ПСРЛ, II, 397).

Посесив на -ин- від д.-р. антропоніма *Рѣсота*; в основі *Рѣс*- (див. *Рѣсь*); пор. укр. *німота* (див. *Нѣмьцьскы*) і под. О. С.

РѢСЬ, земля («земля»), населена *русью* або належна до *Руської* держави (див. *Рѣська*, волость, земля, країна); з етимологічних міркувань далі хронологію цитат підпорядковано внутрішній логіці викладу; б. д., Поланомъ... бѣ путь изъ ВарАгъ въ Греки. и изъ Грекъ по Диѣпру... рѣка Диѣпръ бо потече изъ Оковьскаго лѣ[са]... Двина... ис тогоже лѣса потече... Волга на вѣстокъ... в море Хвалисьское. тѣмже и из *Руси* можеть ити [по Волзѣ] в Болгары и въ Хвалисы (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 7), из *Руси* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 6); пор. як етнонім: [*русѣ*] можеть ити по Волзѣ в Болгары и въ Хвалисы) (XVI—XVII ст., ПСРЛ, IV, 1917, II, I. Новгородск. 5-я лет. Погодинск., Академич., Публичн. Библиот. сп., 4), изъ *Руси* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 3), се бо токмо Словѣнскѣ *языкъ* в *Руси*. Полане. Деревлане. Ноугородьци. Полочане. Дреговичи. Сѣверъ Бужане... послѣже... Вельяне, а се суть инии *языци*. иже данъ даютъ *Руси*. Чюдъ. Меря. Вѣсь. Муромъ. Черемись. Морѣвѣ. Пермь. Печера. *Іамь*. Литва. Зимгола. Корсь. Норова. Либь (ПСРЛ, I, 1962, II), в *Руси* (ПСРЛ, II, 1962, 8), Сими всѣми обладаху *Русь* [*роусѣ*; виправлено з *росѣ*. — О. С.], иже отъ Кіева града, и данъ емляху на Чюди... Новогороднихъ... Мери... Веси... Муроме... Черимисе... Мордвъ... Пермь... Печорѣ... Еми... Литвъ... Зимголе... Корси... Мораве... Ниломи... (Неромъ)... Либь (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 41), *русѣ* (ПСРЛ, IX, 4), *русѣ* (XVII ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., Карамзинск. сп., 262), *Руси* (к. XVIII ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в. Эрмитажн. сп., 339), въ *русѣ* (ПСРЛ, VII, 263); 898, Словѣни же сѣдаху по Дунаеви иже приѣша Оугри и Марава. (и) Чеси и Лахове и Полане *иже нынѣ зовомая Русь*... первое преложены книги Марава. *иже* прозваса грамота Словѣнская. *иже* грамота естъ в *Руси* и в Болгарѣхъ Дунайскихъ (ПСРЛ, I, 1962, 25—26); б. д., Тая же грамота естъ *Роуси* и в Болгарѣхъ Дунайскихъ (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типограф. лет., 8), въ (*русѣ*) (ПСРЛ, VII, 270), Словенскѣ *языку* оучитель с

е Павелъ (паоулъ). ѿ негоже *языка* и мы есмо

Роу... а Словенскыи (словѣнскѣ) *языкъ* и

Роукыи: одно є. ѿ ВарАгъ бо прозваша *Роуь*. а первое быша Словене. аще и Полане звахѣса

но Словенская рѣ бѣ. Полами же прозвани быши (прозвани быша полемъ). зане в поли сѣдаху,

а *язы* Словескѣ (имѣ) еди (ПСРЛ, I, 1962, 28—29), есме *Русь*... *Руси* оучитель естъ. Павелъ...

Словѣнскъ языкъ и Рускый одинъ (ПСРЛ, II, 1962, 20), в Руси... отъ Варягъ бо прозвася Русию (ПСРЛ, IV, 1917, II, I, 19), Словенский языкъ и Руской одинъ есть (ПСРЛ, XX, I, 46), въ Моравы бо ходилъ и апостолъ Павелъ, и училъ ту, ту бо есть Илирикъ... ту бо быша Словенъ первіе... Тѣмъ же и Словенску языку училъ есть Павелъ отъ того же языка и мы есмь Русь... а Словенскій языкъ и Рускій одинъ есть, отъ Варягъ бо прозвася Русью (ПСРЛ, IX, 17), Отъ негоже языка и мы есмь, Русь, тѣмъ же и намъ, Роуси (русии), оучитель есть Павелъ... отъ Варягъ бо придоша, прозвашся Русью (ПСРЛ, XXIV, 9); 907,

и заповѣда Олѣ... даѣти углады на Роукыа град.

первое на Кнєвъ. та на Чернигѣ... Переас-

лавль... Полтѣскъ... Ростѣ... Любечъ... да приходачи Рѣсь слобное емлют елико хотаѣи ... поидѣ-

чи (домовъ в) Роу за са. да емлют оу цра ваше (на путь) брашно (ПСРЛ, I, 1962, 31), на Рускѣхъ городы... Русь... и поиду же Русь домови (ПСРЛ, II, 1962, 22), на грады Русскіа (Рускѣ)... Кнєвъ... Смоленскъ... Ростовъ... Любечъ (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 4), поидучи же Руси (Русь) домовъ (XV—XVII ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. I-я лет., 19), въ Русь (ПСРЛ, XX, I, 47), и Русь (XVI ст., ПСРЛ, XVIII. Троицк. лет., 12); 912, Посла моужи свои Олѣгъ.

построити мира. и положити рад межю Роу и Греки (ПСРЛ, I, 1962, 32), Русью (ПСРЛ, II, 1962, 23, 36); 955, рѣша же Деревляне. се кнѣза оубихомъ Рускаго [Горя.— О. С.] (т. ж., 55),

Олѣга приде Кнєву и присла к неи црѣ Гречскіи гла... ты бо глше ко мнѣ. Ако аще возвраща-

юща в Русь. многи дары прелю ти (ПСРЛ, I, 1962, 62); 984, Иде Володимерь на Радимичи... и побѣди Радимичъ... и плататъ дань Руси (т. ж., 83—84), Радимичи... и плататъ дань в Руси (ПСРЛ, II, 1962, 71); 989, А се в Новгородѣ... Святополкъ сѣде на столѣ... і абіе позва его братъ Ізяславъ в Русь, а сына своего присла Ярослава... и выгнаша его Новгородъ... и введоша Ростислава Мстиславича. И сѣдѣвши лѣто едино, иде в Русь (НЛСХС, 66—67); 1132, ходи Всѣволодъ в Русь Переяславлю... а целовавъ крестъ къ Новгородцѣмъ (т. ж., 126); 1149, Иде архиепископъ Новгородскій Нифонтъ въ Русь... ставилъ бо сго бѣше Ізяславъ съ епископы Русскыа (рускыа, рускіа, руския) области, не славъ Царюграду (т. ж., 138); 1152, поиде Гюргі... с Ростовѣ. ни с Суждалци. и с Рязанци. и со кнѣзи Рязанскими и в Русь. тогда же слышавъ Володимерко идуча в Русь. поиде г Кнѣву. Ізяславъ же выиде противу ѣму. Володимерко же воротиса в Галичъ. Гюргеви же идущо в Русь. пришедъ ста оу Глухова (ПСРЛ, I, 1962, 338), Володимерь

же слышавъ оже идетъ сватъ е Дюрги в Русь.

поиде из Галича Кнєву (ПСРЛ, II, 1962, 455); 1154, поиде Гюрги с Ростовѣ. и с Суждалци... в Русь... вниде в Кнѣвъ... роздаѣ волости (ПСРЛ, I, 1962, 341—345); 1224, Мстиславъ Романовичъ в Кнѣвъ. а Мстиславъ въ Козельскъ и в Черниговъ. а Мстиславъ Мстиславичъ. в Галичъ. то бо бѣахоу старѣишины в Роуской земли (ПСРЛ, II, 1962, 741), А Татарове гнашася по Русь до Новогорода Святопольскаго (ПСРЛ, XXIII, 71);

1230, приходи пресѣнныи митрополитъ всеа Руси Кирилъ. к великому кнѣзю Гюргю.. ѿ Кнѣвско-го кнѣза (ПСРЛ, I, 1962, 455); 1284, не ошталъ

ѣси в Руси избывъ в Вороножскыи лѣсъ. того дѣла (т. ж., 432); 1380, и стрѣтошася с Дономъ на оустъ Неправды. и бысть сѣча зла... не бывала в Рѣси. (т. ж., 536); 1381, прииде изъ

Цраграда на Ру... Киприанъ митрополи на свою митрополію на Москвѣ (т. ж.); 1389, едина митрополѣа Кнѣвъ. и Галичъ и всеа Рѣси (т. ж., 537); 1410, выиде... митрополитъ Фотѣи, кнѣвскыи и

всеа Руси. изъ Цраграда на Кнѣвъ. и приде на Москву (т. ж., 539). Пор. ще: Рѣсь (ПСРЛ, I, 1962, 45), рѣсь, роуи (помилк.) (ПСРЛ, XX, I, 41, 43), Роусія (ПСРЛ, XXIV, 8), русія («въ руси») (ПСРЛ, IX, 4), русія (ПСРЛ, VII, 262); Руссия, Руссия, Рутенія, Россія, Руция, Роксания, Роксания, Россія, Роксания, Руция (Татишев, 493, 129, 218, 286, 288 та ін.); Русія (Карамзин, I, прим. 39); Roschouasko («Рошуваско», держава у верхів'ї Дону, 80—90-ті роки IX ст.) (Мавродин, Обр., 203); Русь-Тюрк «Русь на Сіверськ. Дінці» (Березовецъ, 59—74); Артанія, Арсанія (?) (аорси — рѣплика ім. Рос — Русь), «Рускый каганат» (Смірнов, 6); с.-гр. Ρως (Rōs) «Русь» (Роспонд, Киев, 106, 109), Ρωσικα; араб. ar-Rūs; лат. Ros, Rus(s)ia (люд — Rutheni); Roxolania (зокрема «Русь Червона» (Staszewski, 366, 370), Rusia, Rucia, Rucsa; араб. Русийя (Роспонд, Miscellanea, 45, 47), Rvsia, Ruzzia, Rytzeland, Ryscaland, Rūzaland (OAIM); Ruthenia (Италья, 23; Первольф, III, II, 2); араб. Rūs (ZMK, 1968. № 4, 541); д.-сканд. (з лат.) Ruscia (Рыдзевская, 146); Ryssaland («Рюссаланд»), Risaland, Rizaland (Смірнов, 63); нім. Russland, англ. Russia, лит. Rūsija, болг. Русия, с.-х. Рѣсия, чеч. Rusko «Росія»; молд. Рушь «Русь»; угор. Oroszország «Росія» і под.

Вар.-компоненти: д.-р.: Пургасова Русь (1228, Побѣди Пургаса Пурешевъ снѣ. с Половци. и изби Мордву всю и Русь Пургасову) (ПСРЛ, I, 1962, 451) — «останки волзькихъ русів» у Мордовіі (Смірнов, 228); Біла Русь (1305, Бѣлая Русь) (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 227, 236), суч. Білорѣсія; тат. Ак-Урусъ (Татишев, I, 355); Велика Русь (1542, Великия Росья) (ПСРЛ, XX, II, 460), потім Великороссія; Волинська Русь (Софроненко, 14), переважно Волинь; Галицька Русь (Галицкая Русь) (Шараневич, 8), частіше: Галичина, рос. Галиція; пор. Галицько-Володимірска Русь (т. ж., 67), Галицько-Волинська Русь та ін.; Західна Русь (Западная

Русь) (Ук. ПСРЛ, II, 409); *Карпатська Русь* (*Карпатская Русь*) (Перволюф, III, II, 13, 15); *Малá Русь* (*Малая Русь*) (Тихомиров, 12) — уперше 1334 р. в титулі Юрія II: *Dei gratia patus dux totius Russae Minoris* «З божої ласки природжений князь цілої *Малой Русі*» — стосовно *Галицько-Волинського* кн-ва, пізн. щодо всієї *Південної Русі* (~ *України*); *Малá Росія*, *Малоросія* і под. (Кримський, Розв., 282—292); сюди ж гр. Μικρῶς Ῥωσία, лат. *Russia Parva* й под. (див. *Україна*); *Південна Русь* (*Южная Русь*) (Ук. ПСРЛ, II, 410), пор. *Малá Русь*; *Південно-Західна Русь* (*Юго-Западная Русь*) (т. ж.); *Південно-Східна Русь* (*Юго-Восточная Русь*) (т. ж.); *Північна Русь* (*Сверная Русь*) (т. ж.); *Подільська Русь* (*Подляшская Русь*) (Перволюф, III, II, 40); *Пряївська Русь* (*Пряшевская Русь*) (Мавродин, Обр., 401); *Східна Русь* (*Восточная Русь*) (Ук. ПСРЛ, II, 409); *Угорська Русь* (*Угорская Русь*) (Гол., Нар., I, 637), пізн. *Підкарпатська Русь* (*Подкарпатская Русь*) (Гумецкий, 21), суч. *Закарпаття*; *Холмська Русь* (*Холмская Русь*) (Перволюф, III, II, 40); *Червона Русь* (*Черво́н(н)ая Русь*; *Russia Rubra*; кол. *Галицьке кн-во*, а потім *Руське воеводство*) (Гол., Нар., I, 622), 1715 р., *Красная Русь* (Перволюф, III, II, 15, 134), *Чёрная Русь* (Житецкий, См., 426), *Lodomeria* (Мавродин, Обр., 298); *Чорна Русь* (*Чёрная Русь*; бас. Німану з м. Гродно, Новгородок, Слонім та ін.) (Перволюф, III, II, 168), кол. земля дреговичів; пор. епізодичні: *Литовська Русь*, *Польська Русь* (*Черво́на Русь*), *Россолахія*, *Новоросія* тощо. Науково-термінологічні (авторські), зокрема, хоронімні: *Азовсько-Дніпровська Русь* (*Азовско-Днѣпровская Русь*) (Иловайский, I, 16); *Азовсько-Чорноморська Русь* (*Азовско-Черноморская Русь*) (Трубачев, СЯ, 265); рідше, *Азовська* (*Озівська*) (Смірнов, 48), *Чорноморська Русь* (Березовець, 64), *Чорноморська Русь* (Венелин, 42); *Приазовська Русь*, *Причерноморська Русь* (Греков, КР, 443); *Черноморско-Азовська Русь* (Мавродин, Обр., 222); *Волзька Русь* (Смірнов, 48); *Володимиро-Суздальська Русь* (*Владими́ро-Суздальская Русь*) (Мавродин, Обр., 398); *Дніпровська Русь* (Березовець, 68); *Ільменська Русь* (*Ильменская Русь*) (Мавродин, Обр., 207); *Кіївська Русь* (не змішувати з *Кіївсько-Полянською Руссю*); *Кримська Русь* (*Крымская Русь*) (Тихомиров, 40); *Лукоморська Русь* (Новицький, Лукомор'я, I, 35, 51, 52); *Московська Русь* (*Московская Русь*) (ВЯ, 1975, № 5, 131); *Новгородська Русь* (*Новгородская Русь*) (Мавродин, Обр., 223); *Острівна Русь*, *Поморська Русь* (Новицький, I, 35, 51, 52); *Тмутараканська Русь* (Березовець, 63; див. *Тмутаракань*); *Українська Русь* (Шараневич, Иссл., 64), рідко, *Українська Русь* та ін. Напр., відойконімні (військово-етнічні): *Амастрідська Русь*, *Сурозька Русь*; відетнонімні: *Болгарська Русь* (слід *Булгарська Русь*) (Смірнов, 221); *Варязька Русь* (т. ж., 70); *Кельтська Русь* (рідко); *Слов'янська Русь*; *Норманська Русь* (також *Скандинавська Русь*); *Хозарська Русь*; *Хорватська Русь* і ряд ін.; відантропонімні: *Аскольдова Русь* (*Русь Аскольда* (й *Дира*) — *Руський каганат* (Мавродин, Обр., 217); *Юриківська Русь*, *Tai a i* -

ва тощо; ін.: зовнішня *Русь* (гр. Ῥωσία «Ῥωσία» (Насонов, 31); метрополітна *Русь*, стародавня *Русь* (древня *Русь*) і под.

Похідні. Семантичні: рос. *русь* «(білий) світ» (Даль, IV, 114); укр. *рус* («русь?») «казкове страхиття Дніпрових порогів» (т. ж., 115), словотвірні: 1. суфіксальні: д.-р. *рѣзькыи* «русский, давньоруський»; **рѣзькыи* (пор. *Роузката*, земля; НЛСХС, с. VII); **росьскыи* (напр., *Правда росьская*) (Тихомиров, Русск. пр., 75), пор. ст.-рос. [XVII ст., «Задонщина»] *росский* (Фасмер, III, 505); *Роусинъ* «східний слов'янин» (Перволюф, III, II, 2); *русиць* (*русиць*) «давньоруська людина; -ий воїн» (*Русичи* великая поля чрьленими щиты прегородиша; *Русици*, хошу главу свою приложити, а любю испити шело-мъ Дону; Сл. СОПИ, V, 62); ст.-укр. *роуски(и)*, *роускыи*, *роускіи*, *русьскыи*, *руски(и)*, *рускіи*, *руськыи*, *ру(с)кыи*, *руськыи*; *роускаа*; *руское*; *Русскіи*, *рос(с)кыи*, *ро(у)скыи*, *руськыи*; *русьци*; *руси́нъ* «українець феодальної доби», *руська* «українка феодальної доби» (ССМ, II, 308—309); укр. *руський* «давньоруський» («прил. к *Русь*, а также относящийся ко времени Киевской *Руси*»; УРС, 1975, 736), рідше (помилк.) «російський», істор. «західноукраїнський» («русинський»); *російський* = рос. «великоруський» («относящийся к *России*»; т. ж., 734); застар. (діал.) *росиан* «росіянин» (Гринченко, 1680); локальн. *руси́н*, *русна́к*, *руся́к*, *рус* (рідко), *руте́н* (книжн.) «західний українець», «закарпатський українець» (також застар. *карпаторус*); соц. (в зх. обл. *України*) «кміть» — «мужик» (Перволюф, III, II, 197), «бідняк», «слуга» й под.; діал. *рущатися* «ставати рус(ин)ом»; пор. ще: *русьїзм*, *русьїст*, *русьїфікація*, *русофіл*, *русофоб* і под.; рос. розм. *русак* «росіянин», *русачка* «росіянка», *русьєть* («русѣтъ») «ставати росіянином», жарт. *русает(ъ)* «той, хто особливо русить, хоче бути русаком» (Даль, IV, 114), *русская* «національна пляска русских» (Ожегов, 634); діал. (брян., трубч.) *руцкой* «російський» (Преображенский, 946); білор. діал. (?) *руцкій* (т. ж.); болг. *руси́н* «росіянин», *руски́ня* «росіянка»; польськ. *Rosjanin* «росіянин»; с.-х. *Рѹс* «росіянин» (*рѹс* «русаявий»), *Рѹшнѹк* «русин», *рѹски* «російський»; лит. *Rūsijos* «росіянин», *rūsų*, *rūšiškas* «російський»; нім. *Russe* «росіянин», *Russin* «росіянка», *russisch* «російський», «по-російському»; англ. *Russian* «росіянин (-ка), російський (-а мова)»; молд. *рус*, *русь* «російський», *русьїште* «по-російському», *русоайкэ* «росіянка»; перс. *Urūs* < тюрк. *урус*; *орус*, *урус*, *рус* (OAIM) «росіянин, російський» (Радлов, I, 1659, 1663); угор. *ogosz* «росіянин(н)», застар. «українець» і т. ін.; 2. композитні: *білорѹси*, застар. *малороси*, *малорѹси*, *мапоросіи*; *південнорѹси* (рос. застар. *южнорѹссы*, *слов'янороси* (книжн.), *яфѣтроси* (рідко); прим. *грекоросійський*, *давньоруський*, *святотурський* (1111, *Святотурская*, земля; XVI—XVIII ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 584) та ін. Топоніми: м. *Руса* (*Старая Рѹса*) в Новгородск. землі; *Рускій*, кінєц («кут») у м. Вільні (суч. Вільнюс) і в Юр'єві Лівонському, *Рѹсина* (див.) в Переяславск. землі (Ук. ПСРЛ, II, 396—397); ст.-

укр. сс. в кол. Молдавськ. кн-ві: 1490, *Роусковъ*; 1448, *Роусеци*; 1466, *Роускии*, *Роусонбѣгъ*; 1458, *Роуси*; 1491, *Роусчаріи* (ССУМ, II, 308—309); (*Старые*) *Русакі* в кол. Радомишльськ. пов.; *Русановъ* в кол. Остерськ. пов.; *Русивъ* (помилк. *Русьовъ*) в кол. Луцьк. пов.; *Руская*, коса на л. б. Бузьк. лим.; *Рускіе-Фольварки*, передм. Кам'янця (Подільського); *Рускій* Гостинець, вул. в Любліні; *Руское*, воеводство (*Русь*, *Рускія* землі, Russia) з центром у Львові; с. *Бискупичи-Рускія* Володимирськ. пов. та ін. (Указатель к изданиям Временной комиссии для разбора древних актов. — К.: Тип. Данилова, 1882, 697—698); суч. *Русилів*, *Русин* (Лв); *Русилів*, *Руска Гута* (Тр); *Русів* (кол.), *Русовичі* (Вл); *Русія* (І.-Ф.); *Русівщина*, кол. *Руське* (См); *Руська* (Чрв); *Руська Долина*, *Руська Кучава*, *Руська Мокра*, *Руське*, *Руське Поле*, *Руський Мочар*, *Руські Геіяці*, *Руські Комагівиці* (Зк); *Руська Лозова*, *Руські Тишки* (Хрк); *Руська Поляна* (Чрк); *Руська Слобідка*, *Руськоїванівка* (Од); *Руське* (Крм); *Русько-Орлівка* (Днч) та ін.; назви водотоків: *Русанів* (Хрк), *Русина* (Днч), *Руський* — бас. Сіверськ. Діниця; *Русинкова Поточина*, *Руський*, *Русківський* (Зк) — водозбір Тиси; 1458, *Роусатинка* в Київськ. землі; *Русинова* (Хрс) — сточище Дніпра; *Руська* (Чрв; 2 назви), *Руський* (І.-Ф.) — бас. Дунаю; *Руська* (І.-Ф.) — Дністра; *Руський* (Лв; 2 назви) — система Сяну й под. Катоїконіми: *рускополяниці*, *рускополянці* (мешканці смт *Русская Поляна* Омськ. обл.); *старорусци*, *старорусець*, *староруська*; *старорушане*, *старорушанин*(ъ); *старорушанка*; *старорусьане*, *старорусьанин*; *рушане*, *рушанин*; *старорусь* (застар.); *русяне* (застар.; мешканці м. *Старої Руси*, кол. *Руса*, Новгородськ. обл.) (СНЖ, 197—198, 203). Антропоніми: 1388, *Русанъ*; 1392, *Русинович*(ъ); 1473, *Русьлович*; 1491, *Роусоулъ* (ССМ, II, 307—309); XVI—XVIII ст., *Русановъ*, *Русановичъ*, *Русановскій*, *Русанскій*, *Русецкій*, *Русинскій*, *Русинъ*, *Русиновичъ*, *Руссианъ*, *Русяновичъ* (Указатель к изданиям Временной комиссии для разбора древних актов... — К.: Тип. К. Н. Милевского, 1878, 615—616); *Русич*, *Русок* (ОАИМ); 1649, *Русиненко*, *Русинович* (Рестра, 241, 277); XIX—XX ст., *Русило*, *Русинек* (Корнилович, 117); *Русиновъ* (Павловский, К ист., V); *Рус*, *Руснак*, *Русняк*, *Русичан* і под.

Семантичним способом від етноніма *Рѣсь* (пор.: б. д., В Афетовъ же части сѣдѣтъ *Русь*. Чюдъ... МерА. Мурома Вѣсь Морѣдва. Заволочьскаа Чюдъ. Пермь Печера Іѣмь. Оугра Литва. Зимѣгола Корсь. Сѣтъгола (лѣтъгола) Любъ (либъ) Лахове же и Пруси Чюдъ прѣсѣдѣтъ к морю ВарАжскому по сему же морю сѣдѣтъ ВарАзи сѣмо ко вѣстоку до предѣла Симова. по т[о]муже морю сѣдѣтъ къ западу до землѣ АгнАнски и... Волошськи. Афетово б и то колѣно ВарАзи Свен. Оурмане [Готе] Рус. АгнАне Галичане. Волхъва РимлАне Нѣмци. КорлАзи Вендици ФрАгове и прочии; ПСРЛ, I, 1962, 4), в зв'язку з походженням якого сформувався ряд концепцій, зокрема (назви умовні): 1. В а р я з ь к а. Скомпонована д.-р. літ-цем; пор. 859, [И]маху данъ *Варази* изъ заморѣа. на Чюди и на

Словѣнѣх. на Мери. и на всѣхъ [очевидно, «на Вѣсѣхъ»; пор. *Вѣсь* < *Вьсь*. — О. С.] Кривичѣхъ.

а Козари... на Поланѣх... Сѣверѣх... Вятичѣхъ (т. ж., 19). Ці пл. 862 р. «Изъгнаша *Варази* за море... и почаша сами в собѣ володѣти. и не бѣ в нихъ правды... [и] ндаша за море къ *Варагомъ* к Р у с і [написання к без ѣ і *Руси* зам. *Руси* — пізн. інтерполяція. — О. С.] сице бо сА звахуть и. *варази* суть (*русь*, *русью*). яко се друзии зъвуть сА Свое... Оурмане. Ангѣлане... Гѣте. тако и си рѣша. *Русь* (*русь*). Чюдъ [и] Словѣни. и Кривичи... да поидѣте кнѣжити и володѣти нами. и избѣрашасА гѣ братья. с роды своими. [и] почаша по собѣ всю *Русь*. и придоша старѣишии *Рюрикъ*... [и] ѡ тѣхъ (*Варагъ*) прозвасА *Руская земля*» (т. ж., 19—20). 2. Н о р м а н с ь к а (різновид «варязької»; прихильники: Г.-З. Байер, Г.-Ф. Міллер, М. П. Погодін, В. Томсен, Й. Маркварт, Л. Кеттунен, А. Брюкнер, Р. Екблом, Е. Сетеле, Ф. Браун, Х. Тіктін, Г. Рамstedt, М. Фасмер та ін.); інтерпретує араб. Rūs (ar-Rūs) «руси в Іспанії й Франції», с.-гр. οἱ Ῥῶς «руси» і ῥωσιστὶ «по-руському» як «нормани» й «по-скандинавському», бо, мовляв, майже всі, згадані в гр.-р. договорах 911 й 944 рр. посли («отъ рода *рѣсська посѣли*»), мають сканд. ім., а Rusios Кремонського єпископа Ліудпранда (X ст.) — це «Nordmanos»: відповідно народ «Бертинських анналів» (Франк. літ., складен. Пруденцієм Галіндою, що помер 861 р.), зафіксован. під 839 р. (Фасмер, III, 522), — це «шведи» і т. ін. *Рѣсь* як нібито з фін. Ruotsi «Швеція»; пор.: Ruotsalainen «швед», ест. Roots, Rootlane «т. с.»; водськ. Rōtsi, лів. Rūgt's «Швеція», Rūt'ō'sli «швед». Сам же фінно-угор. етнонім з д.-ісл. [!? — О. С.] Rōfsmenn чи Rōfskarlar «веслярі, мореплавці», бл. до шв. Roslagen — назви узбережжя Упланду. *Rōfsmenn > Ruotsi, як шв. båtsman > фін. ruosu «боцман», чи шв. hofman > фін. huovi «солдат» (т. ж.) (ā — довге; ігнор.: до 971 р. наймане військове гр. імператорів складалося з *русів* (с.-гр. Ῥῶς) — корінних сл. жителів Пд. *Русі*, гр. синонімами) до тодішн. самоназви яких були *тавроскіфи* (Таυροσκόφαι), яких, за Львом Дияконом, «називають звичайно *Росами*» (СДИ, 82), вони ж *таври* (пор.: «Святослав... начальник *Таврів*», т. ж.) або *скіфи* чи *сармати*, але не *нормани*, хоч окремі з них і вступали в *руське* відділення) гр. війська (Васильевский, I, 176—177); ще більше *нормани* було в дружині й при дворі київськ. (і не тільки) (Юшков, 140—141) князів-каганів, зокрема на дипломатичній (і розвідувальній) службі, що її представники й виступали від ім. (чи під машкарю, як у посольстві до Людовіка Благочестивого) «руського роду» (нар.). Що ж до араб. та ін. сх. авторів IX—X ст., то вони, нерідко подаючи *русів* і слов'ян поряд і окремо, все ж інколи їх і суміщають; пор., напр., в Ал-Істархі, Ібн-Хаукаля, Ал-Ідрісі та ін.: *Руси*. Іх три групи: ...Куйбаба... ас-Славія й... ал-Арсанія (СДИ, 49). Саму ж тезу про перехід фін. Ruotsi > *Рѣсь* (повинно бути «*Рѣць*»; ts ≥ ц), що нібито через посередництво якогось ін., можливо, гунно-тюрк. нар.,

потрапила в формі 'Рwс до ромеїв (і арабів), «не доведено» (Трубачев, ВЯ, 26). 3. Готська. А. Кунік, А. Будилевич, В. Брім та ін., відмовившись від норманської концепції, зближали Рґсь за співзвучністю з д.-ісл. Hreiðgotar (в ін. транскрипції Hreidhgotar), нібито пов'язаним із реконструйован. гот. *Hrōthigutans «славні готи» (БЕ, XXVII, 366—367) або hrōðr «слава»; гот. *hrōdh- // *hroth- чи з д.-ісл. drótt («військовий загін»), що не виправдані ні лінгв. (Фасмер, III, 522), ні літоп.; пор.: варАзи суть (русь, русью). Тако се друзини [«інші».— О. С.] зъуться Своє... Оурмане. Ангґлане ...Гѣте» (ПСРЛ, I, 1962, 19), тобто, «варяги-русь» — це не готи, не шведи, нормани чи англи, а якийсь ін. нар.; готи, зокрема й кримські, у пам'ятках згадуються завжди окремо від русі (ще раніше — від *россомоніє*; див. далі), як два різні нар. 4. Кельтська. На основі літоп. тези, що «варяги-русь» сиділи біля Варязького моря, під яким літ.-ць розумів не тільки суч. Балтійське, але й Німецьке море, Атлантичн. океан, Середземне та Мармурове моря [пор.: Волховъ... втечеть въ озеро... Нево. и того озера внидетъ оустье в море Вараское. и по тому у [!]; тут і далі розрядка наша.— О. С.] морю вниги доже и до Рима [навколо суч. Зх. Європи.— О. С.], а в Рима прити по

т о м у же морю. къ Црюграду (ПСРЛ, II, 1962, 6), виник ряд концепцій імміграції русі з тер., що омивалася цим «морем», тобто з Фінляндії, Прибалтики, Пруссії, Полабщини, Німеччини і навіть із Франції. Кельтська концепція пов'язувала Рґсь із Францією, мовляв: а) д.-р. літ., подаючи, за традицією, розміщення европ. нар., згадують Рґсь на сх. (поряд із *чуддо, литвою* та ін. фін. й балт. нар.) й на зх.— між германцями й кельтами (пор.: Афетово же кольно и то ВарАзи. Свеи. Оурмане. Готъ. Русь. АглАнѢ. Гал и ч а н Ѣ. Волохове. РимлАнѢ. Нѣмци. КорлАзи. Венедици. ФраговѢ; т. ж., 4), де Г а л и ч а н Ѣ інтерпретуються як галли, кельт. нар. (сюди ж галати, ісл. *Галисія* тощо), асимільован. римлянами (й франками, гр. Θραῦροι), оскільки ж АглАнѢ «англи» живуть на Британск. о-вах, то на материку Рґсь опиняється поруч із галлами («Г а л и ч а н а м и»), б) в пд. ч. стародавн. Г а л л і ї була обл. *Рутенія* (лат. *Ruthenia*, насел. *рутенами* (*Rutheni*), **Rut(h)i*) з мм. *Руссільон* (*Russillon*), *Русціно* (*Ruscino*), *Русітон* (?) тощо, а численні латинськомовні, нім. та ін. зх. дж. називають стародавн. *русів* і представників нар., виникл. на д.-р. основі (росіян, українців, білорусів), *рутеніями*, а їхню землю — *Рутенією*; пор. лат. *Ruthenia*, — поряд із *Russi(a)*, — «Русь» (Первольф, III, II, 2), *Rutheni rubri* «руські (червоно-руські) в Польщі й Литві, *Rutheni albi* «росіяни (й білоруси)?» в Моск. державі (т. ж.); 1089, *Ruthenorum regis* («князя русів»), в XI — на поч. XII ст. хроніст Аннонім Галл знав: *Ruthenorum rex* («князь русів»), *Duces Ruthenorum* («вожди русів»), окремих *Rutheni* («русів») і под.; пор. ще: застар. нім. *Ruthene* «русин, малорус, українець»; *ruthenisch* «russinisch, kleinrussisch, ukrai-

nisch» (Желехівський, II, 844); відповідно «Руське село» бас. Дону по-гр. 'Ρωσία, по-лат. — *Casale de Ruthenis*; в) гр. письменники Кедрини (XII ст.) та Іоанн Фракісійський (XI ст., він же Скіліца) «варягів-русь» називають *кельтами*: Βαράγγοι (ῥένος δὲ Κελτικόν), лат. *Barangi Celtica patio* (Васильєвский, I, 322—323); г) грек С. Логофет 941 р. зазначав: «руси (οἱ 'Ρωσ)... називаються також *дромітами* (Дроми-таи), вони є з народу *франків* (Θραῦκων)» (Д.-р. лет., 323) та ін. Гр. Βαράγγοι = д.-р. *Варази*, Θραῦγοι = літоп. *Фрази*; пор.: При Михайлѣ и Василии царема и при Фотии патріарсѣ приидоша Словене, рекше Новогородци, и Меря, и Кривичи. *Варегомъ* рѣша... преже бо нарицахуся Словене, а ныне *Русь* от тѣхъ *Варягъ* прозвашася (ПСРЛ, IX, 9); 862, *Рюрикъ...* раздая грады... По тѣмъ градомъ суть перви насильнннхъ: въ Києве *Фрази* (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXVII, 18). Загалом, *Ruth-* (руе-) є ближчим до рус- (**Ruthi* > Рґсь, як *сѣми* > *Сумь*, **сърби* > літоп. *Сърль*, **скѣи* > *Скѣв*; див. *Великана Скѣф*), ніж «германсько-фінське» *Ruotsi* (> **Рѣць*?). Ряд 'Ρωσ — *Rutheni(a)* (гр. ω — довге вузьке о, бл. до лат. u = укр. у), *Дроми-таи*, *Θραῦγοι*, *Κελτικόν* (пор. ще д.-гр. *Κελτικη* «Кельтика, обл. кельтів; *Галлія*», *Дворецкий*, I, 933; при д.-гр. *δρομας*, *δρομασος* «той, що біжить, мчить, блудить, мандрує, кочує, мігує» й под. від *δρομος* «біг, форсування марш; доріжка або площа для змагань із бігу; ристалище; віддалі; шлях» та ін. є досить показовим. Кельти, зокрема *галати* (*Γαλατοι*) та ін., мігруючи, проходили й тер. майбутн. України і, можливо, нападали на Ольвію (в союзі зі скірами наприкінці III — на поч. II ст. до н. е.; див. PEIU, I, 392), а в Києві перед навалюю орд Батия був кельт. м-р (Літературна Україна, № 22, 1982). І все ж ця концепція не здобула визнання. Так, за В. М. Татищевим, який (необґрунтовано) виводив *русів* із Фінляндії, «*рутенни*, от латин нам данное, но неправое... латинисты... по подобию... *русь* в *рутены* превратили» (Татищев, I, 287); аналогічно: «*Rutheni*» від слова *русины* в мові книжників, що, наткнувшись у творах лат. авторів (Ю. Цезаря, Плінія, Птолемея та ін.) на відповідний нар. у *Галлії*, «штучно» перенесли його на сх.-сл. ґрунт (Первольф, III, II, 2); м. *Руссільон* у пд.-зх. Франції фінік. походження (Никонов, KTC, 361), *Русціно* — ібероафриканськ. (Staszewski, 368) і «досить важко припустити» (Васильєвский, I, 324), щоб візантійці називали кельтами скандинавів [пор. вираз Скіліци: Рґсь — «варанги, за походженням, — кельти».— О. С.] або «*русів* зараховували до кельтів». 5. Полабсько-морська. Ті, хто під літоп. А г л а н а м и вбачає датчан, бо, мовляв, батьківщиною а н г л і в, які разом із саксами в V ст. переселилися в Британію, є пд. ч. датськ. Ютландськ. п-ва (пізн. А н г а л ь т) (Кобычев, 105), шукають Рґсь поміж англами (нім. *Angeln*) і *готами* (о-в *Готланд*, навпроти землі *лівів* — літоп. *Ливь і курів* — літоп. *Корсь*), тобто в Прибалтиці як окремий пд.-прибалт. нар., що (зважаючи на вказівку Ібн-Хардадбега: «*руси...*

плем'я із слов'ян) нібито мешкав серед зх.-сл. пл., між гірлами *Ельби* (*Лаби*, звідси *полаби*), *Одера* (*Одри*; пор. *ободрити*), *Вісли* (пл. *вісляни*), річищами Німану й Зх. Двіни. Тут *Рось* локалізували по-різному. Так, за Перш. Софійськ. літ., у IX ст., «при... Михайла царств'я послаша за море кь *Варягомъ* кь *Русі*... И избраща отъ Н ъ м е ц ѣ з 3 браты съ роды своими... и отъ тѣхъ *Варягъ* на х о д и щ и х ѣ прозвашася *Русь* и ... словеть *Русская* земля» (ПСРЛ, V, 1925, 10—11); за З. Герберштейном (XVI ст.), *Рось* походила із землі пл. вагрів, бл. кордону нім. держави Каролінгів (Бестужев-Рюмин, I, 89). Більшість прихильників сл. походження *русі* з бб. пд. Балтики шукали її на о-ві *Рюген* (нім. Rügen; лат. Rugia; польськ. Rapa із д.-сл. Rujana тощо), тер. *ружан*, найсильніш. заодерськ. сл. пл., вони ж *руги*, *ругіяни*, *руяни*, *рани* і — *Рус(с)и*. Ця *рузька* (рос. *Ружская*) або *руська* (*Русская*) гілка слов'ян поширилась і топонімно відбилась на балт. По м о р' і; пор.: Несторові *варяги-русь*, *руси* (*Руссы*), або *роси* (*Россы*), — слов'яни надбалтійські (Максимович, I, 369), «*руни* і *рутени* (*рутены*) — «*руські*» (*руские*)» (Державин, 32); балт. слов'яни («*руси*») — предки сх., зокрема, київськ. — наслідок відступу перед герм.-католицьк. силами з о-ва *Рюген* і балт. Помор'я в р-ні Ладоги, оз. Ільмень, р. Дніпра та ін., як гадав уже ісландець, абат Гунналауг, XIII ст. (Вяземский, I—II, 28, 37); пор. відбиття в одному з універсалів Б. Хмельницького 1648 р. «валечных *Руссовъ* зъ *Ругии* отъ Поморія Балтицкаго албо Нѣмецкаго... за предводителствомъ кн(я)зя... Одонацера, року... 470,... онихъ... продковъ нашихъ» (Величко, Казаніе, 51); палестинськ. топонім XIII ст. (занесений на Близьк. Схід хрестоносцями?) *Rugia*, він же *Russa*, *Roia*, *Rugen*, *Ruzcia*, *Rusa* (Тихомиров, 36), а також польські назви о-ва *Рюгена*: *Rugja*, *Roja*, *Ruja* й под. (Leg. i L.-S., 114). Прихильники генетичних зв'язків сх. слов'ян із *рюгенсько-прибалт.* є й серед радянськ. дослідників (Вилинбахов, 85—88). Все це, як і теонімі паралелі та шляхи проникнення (перехід **Rug* > *Rus*- є сумнівим) на о-в *Рюген* топонімів типу *Ruskovici*, *Rusavin* [пор. р. *Русави* бас. Дністра.— О. С.] (Skalová, m. 4A9—10 I 84, 4 B9 I 172), а в землі ободричів — назв типу *Rusov* // *Rosov* (т. ж., 7C6 B1), вимагає дальшого вивчення. 6. П р у с ь к о - л и т о в ь с ь к а. Топоніми на -*рос-* // -*рус-* у сусідн. із *Пруссією* Литви, напр., гідроніми типу *Rüsingé*, *Rusnaité*, *Rusota* (пор. *Росотинъ* в Переяславськ. землі.— О. С.) і под. (*Vanagas*, 76, 168, 170, 350), а також компонент -*рус-* в етнонімі *Пруси* (пор.: 1422, *Прусы*, польськ. *Prusy*, латиськ. *Prūsmale*, араб., X ст., *Brūs*; гр. *Βοροβοχο*, нім. книжн. *Borussen*, пізн. (Ost)prußen; с.-лат., XIII ст., *Pruzzia* та ін.; сюди ж: 997, *Pruzzi*; пізн. *Pruzi*, *Prutheni*; нім. *Pruzen*, *Preußen*; польськ. *Prusowie* тощо; Фасмер, III, 389; Brückner, 439, Staszewski, 355) спричинилися до виникнення концепції походження *русі*, зокрема *Рюрика* з його «родом», із Литви (М. І. Костомаров, який згодом зрікся її) чи з *Пруської* (вар. «*Руської*) землі; пор. випад-

ки текстуального взаємозмішування *Русі* й «*Прусі*» в літ. (Ук. ПСРЛ, II, 398), а також р. (рук.) *Русь* (вар. *Руса*, *Росса*?) бас. Німану, вона ж (?) *Россь*, або *Рось* (-*Русь*?), що витікає з оз. *Россо* бас. Німану (Орлов, 15), сусідн. з ними тер. *Порусье* (?) (хибне **Порѣсье* > *Пруссия*?), кол. назва Куршської зат. *Руса* (*Руссино*?) (Карамзин, I, прим. 40, 46, 48; Надеждин, 53) тощо; до цього ареалу належать суміжні *Prusy* й *Rusko* в сусідн. Польщі (бас. Варти) (*Koziegowski*, *Pierw.*, 114), а також: вул. *Прусская* в Новгороді (Карамзин, I, прим. 30), оз. *Пруса* й *Вруське* (*Вруское*), р. *Пруссия* і под. поряд з ойконімами *Стара* й *Нова Руса* в трикутнику Мста — Ільмень — Волхов «на *Русі*» (Поспелов, 37—38). Однак пов'язування *Прусії* (< лит.-прус. *praušti* «мити») (Brückner, 439) з *Русью* виявилось науково неспроможним (Фасмер, III, 389). 7. Р о с ь с ь к а. Із *пруською* *Россю* (такі ж назви є й у бас. Нарева, Сіверськ. Діниці, в Чрг УРСР, у ПНР тощо) доволіно намагалися пов'язувати назву р. *Рось* п. Дніпра, що певн. час була межею або одним з осередків (див., зокрема, *Роднь* біля гірла *Росі*; Ук. ПСРЛ, II, 388) стародавньої (власне, «київськ.» у вузьк. розумінні) *Русі*, а, отже, і з-за зовнішн. схожості цих назв (пор. суч. місц. вимова род. відм. одн. *Росі*'і «*Росі*»), їхньої синтопічності та змішування в д.-р. літ.: напр., 1095, Половци... не идоша на *Рось*; вар.: за *Русь*, на *Русь* (ПСРЛ, I, 1962, 229), за *Рось* і за *Русь* (XIV—XVII ст., ПСРЛ, V, 1925, 118 та ін.). Розглядали їх у генетичн. взаємозалежності (мовляв, *Рось* ≥ *Рось*), віддаючи пріоритет то 1-й з них, то 2-й (напр., у «кельтськ.» побудовах), а інколи приєднуючи сюди (Д. І. Іловайський) ще й *роксоланів* (див. далі), що в такому поєднанні не знайшло визнання в суч. лінгвістиці, бо назва цієї р. подається в д.-р. дж. переважно з коротким голосн. задн. ряду (ъ) або й без нього в коренев. ч. (пор.: 980, на устїи *Рѣси*; 1031, за *Росъ*, по *Рѣси*; 1159, во *Рѣси*; 1187, по *Рси*, *Рѣси* тощо, Сл. СОПИ, V, 60—61; мешканці її бас.— *Поршань*; див. *Рось*), натомість етнохоронім *Рось* — із довгим голосн. того ж ряду (пор.: гр. *Ῥῶς*; Солов'єв, Визант., 135), який зберігається незалежно від позиції, що для д.-сл. діал. (напр., IX ст., відколи надійно фіксується цей вар.) є ознакою генетичн. неспорідненості порівнюван. слів. 8. В о л ь к а. Пробували (невадо) вивести *Рось* із припушуван. сл. назви р. Волиги **RQs(a)* // *Ros(a)*, реконструйован. із ст.-інд. **Ṛā*, *Rasa*, або авест. *Raṇhā* «Волга» (?) (Фасмер, III, 522; Смірнов, 7; Ткаченко, 64—66). Проте жодна сусідня із д.-р. мова, зокрема польська, яка добре зберігає носові голосні, не відбила **RQs-* (із носовим о) (Ткаченко, 65). 9. «Р у с а н ь с ь к а». Грунтувалася на співзвучності слова *Рось* із гідронімом *Руса*; пор.: Й нарекошася *Русь* рѣки ради *Рус(с)и*, иже впадоша в озеро Ільмень (ПСРЛ, VII, 262; Ук. ПСРЛ, II, 396). Однак від назв річок етноніми утворюються афіксальн. способом; пор.: *Вісла* — *вісляни*, *Буг* — *бужани*, *Спрева* (*Шпрее*) — *спревяни* («*шпревяни*») й под., а не «вісла», «буг» (чи «бузь»), «спрева»

(Ткаченко, 65). Сумнівн. є й аналогічні побудови ускладнен. типу; пор.: етнонім *Рѣсь* < хоронім *Рѣсь* // *Русь* < гідронім (ойконім) *Руса* (Роспонт, *Miscellanea*, 46—47). Сл. хоронімія від-гідроніми. походження є також афіксованою; пор.: *Буг* — *Надбугжя* (істор. *Богъ* < *Побожье*), *Дніпро* — *Наддніпряниця* (літоп. *Днѣпръ* — **Подднѣпръ*; істор. *Подднѣпръ*), *Придніпров'я*, *Сѣла* — *Наосѣла* (літоп. *Посѣлье*, див.) й под. 10. Р у с ь к а. *Рѣсь* від д.-р. *рѣсь* «русий», як *чѣрнь* від *чѣрнѣ*, *зѣлень* від *велень*, *синь* від *сінѣ*, *біль* від *білий*, прізв. *Рудь* від *рудий* і т. ін. Дотичність цієї моделі до проблеми походження *русі* припускають і деякі норманісти (Р. Екблом тощо), які, намагаючись пояснити появу с у д.-р. *Рѣсь* замість очікуван. ц (пор. фін. *Ruotsi*), заявляли, що т випало [? — О. С.] тут під впливом *рѣсь* «русий» (Черных, 100), пор. також літоп. *Рѣсь* «отъ *русыхъ* власовъ, понеже въ сей странѣ изъ сѣверныи власы мнози обрѣтаются» (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843, 236). 11. Грець к а. Розглядає гр. протонародне *Ῥωσ*, як виникле на візант. ґрунті під впливом прикм. *ῥωστος* «червоний, рудий» (пор. у Ліудпранда: «Graecis vocant Russos») або з іменн. *ῥωσις* «здров'я, сила», зважаючи на фіз. особливості нар., що з'явився за могут. військ. силою біля бб. Візантії (Завитневич, 19; Соловьев, Візант., 137), кияни-поляни ж перейняли свою майбутню самоназву від греків книжн. шляхом — через гр. літ., договори київськ. князів із константинопольськ. урядом, біблію тощо. Імовірно, у формуванні гр. «концепції» слова *Рѣсь*, зокрема в «трансформації» *ῥωσ* > *ῥωс*, певну роль відігравло бібл. (з «Апокаліпсиса» пророка Іезекіїля; подається в стилізован. перекладі) «Се аз назову на тя Гога і Магога, князя *Рос*» (Смірнов, 92), скомпоноване з д.-євр. «рош», тобто «глава» (Мавродин, Обр., 216). Поява *русів* біля Царгорода викликала паніку у Візантії й ототожнення т. зв. бібл. нар. *Ῥωс* (< «Рош») із реальн. *Рѣсь*, псевдоетимол. зближеного з гр. *ῥωστος* «червоний, рудий», лат. *russus* «русий, рудий, червонявий», сх.-сл. *рѣсь* «русаявий». 12. Л а т и н с ь к а. Легенда про «покликання» «варягів-русів» на чолі з *Рюриком*, *Трувором* (?) і *Синеусом* (?), нібито, за деякими літ., «синами» *Пруса*, що був «братом Августа-цесаря», тобто римськ. (!) імператора, наstownує на думку про дотичність до неї якихось латинськомовн. дж. Тут, крім типово лат. *Синеуса* (пор. *sinē* «без», «позбавлення чогось»), привертає увагу ще й лексико-фонетична симетрія: лат. *rūs* (наз. відм. одн.) — *rūris* (род. відм. одн.) «село, хутір, господарство, маєтність, поле, -я, лани, ниви; простакуватість, хуторянство» й под. і *Рѣсь* — *Рюрик* // *Рѣрик* (зближення з лат. *rūris*?) «Виводили *русів* і прямо від лат. *rūs* (хоч **rūs* > *ы*), й опосередковано — від антропоніма *Рюрик* (*Рѣрик*); пор.: отъ вожа, си есть князя... *Рюрика* сіє имя пріятъ *Русь*... якоеже *Ляхи* отъ *Леха*, *Чехи* отъ *Чеха*... Сице і наша *Русь* отъ *Рюрика* князя своего, иже из *Рускія* землѣ къ намъ пришедъ (ПСРЛ, II, 1843, 236). 13. Ревксинальсько-роксоланськ-

ка а. Бібл. «рош» > гр. «народ *Рос*» є дуже показ.: не будь десь такого «етноніма», його б не стали вводити до гр. вар. стар. завіт. 70 досвідчен. перекладачів. А те, що подано цей «народ» в етнічн. контексті «Гога й Магога» — втілення засобами персько-арабсько-європ. книжн. традиції пн., зокрема сх.-європ., етнічн. конгломератів, гадають, кіммерійців і скіфів, які в VII—VI ст. до н. е. штурмували Передню Азію, є дуже важливим, виходячи з однотериторіальності (Пн. Надчорномор'я) цих етносів. Звідси *Ῥωс* пов'язана з д.-бактр. *raokṣna* — «блискучий, ясний, світлий» (згодом *русий*?), спричинилася до виникнення назви як «скіфів» *ревксиналь*, так і сарматів-*роксоланів* (II ст. н. е.; Смірнов, 92), яких ще деякі літ.-ці ототожнювали з *руссо* («*Роксоланы*, акиби *Русь* и *Аляны*»; ПСРЛ, II, 1843, 236), пор.: у XVI (*Росса*, вона ж *Роксолана*, тур. Хуррем «Радісна», — дружина султана Сулеймана I; Эв., Ист., 410), XVII (в одному з універсалів Б. Хмельницького 1648 р.: «в... землях... наших *Руских*... братию нашу *Роксолановъ*; Величко, Сказание, 47), XVIII (М. В. Ломоносов: «*Российский* народ имеет свое происхождение и имя от *Роксолан* древних», локалізован. у бас. Балтійськ. моря; Семенов-Зусер, 17), XIX ст. (Д. І. Іловайський: «*Росъ* или *Русь* и *Роксоланы*... одно и то же название, один и тот же народ. *Роксоланы* иначе... *Россланы*... означает *Алан*, живущих на реке *Рокс* (*Аракс*) или *Росъ*; т. ж., 55; як із гр. *Ῥωξολανοί*, лат. *Roxolani* «світлі алани»; осет. *гохс* «світлий»; Абзев, Осет., 38; сюди ж *аланорси* [*Alantorsoi*] й осет. *ors* «білий», а також *аорси*; гр. *Ἀορσοί*, яких теж зближували з *русинами*; Надеждин, 42—43). Ця концепція не втратила й досі своєї актуальності. Як аргумент на її користь пор. подачу зам. *Roxolano* тип форми *Rosomano* тип ч *Rosomano* (п?) у Йордана (VI ст. н. е.; т. ж.). *Росомони* Йордана й саг про Германаріха — як із гр., V ст. н. е., *Ῥωс* «Волга» й д.-іран. *mapu-* «людина, чоловік» — «волжани; волзькі люди» (Ткаченко, 66) чи, — того ж походження, що й герм. *goso* (то) «руді; червоні; підступні (?)» і *mappa* «людина; чоловік» — переклик. із «русською» й «грецькою» концепціями. *Росомони*, як і «народ *Рос*», жили на Наддніпрянщині між Дніпром і Доном, у IV ст. н. е. вступили до антського союзу проти остготів, лишили після себе антропоніми типу Аммі, Сар, *Сун(х)гльда* й под., з яких останній є герм. калькою сл. *Льбѣдъ* (див.). *Росомони* сприяли занепадові гот. держави. У формі, бл. до етноніма *рос-о-мони* 555 р. (стосовно подій 544 р.) в хр. Захарії Ритора, або псевдо-Захарії, згадується («за Меотійським болотом», тобто знову ж між Дніпром і Доном), назва нар. *Нгрос* // *Нгрус*, що є вірм. транскрипцією гр. *Ῥωс* (пор.: вірм. *Нгома* з гр. *Ῥωμα* «Рим»; Пигулевська, 42—48); інакше: з гр. *ἥρωс* «герой» та ін. (ОАИМ), що сумнівно. Тоді ж нар. із назвою на *рос-* («росції»; рос. «росции») згадує й сірієць Єфрем Сірій (Кобычев, 102), а самих *русів* знають, за Шагір-ед-Діном (Надеждин, 44), як сусідів хозарів (що породило ще одну, 14-ту, т. зв. «хозарсько-тюркську

концепцію походження *русі*; див. Березовець, 59—74) і слов'ян-полян (пор.: Словѣнь же съ-

даху по Дунаю. ихъ же приаша Оугре. и Мрава. и Чеси. и Лаховѣ. и Полане. *аже нѣъ зовемаю Русь*; ПСРЛ, II, 1962, 18), які жили на тій же чи сусіди. тер. (бас. Дону й Дніпра). Тут здавна фіксуються етнонімію бл. нар.: *аорси* ('Αορσι, I ст. до н. е.—I ст. н. е.), *роксолани* ('Ρωξολανοί, II ст. до н. е.—IV ст. н. е.), *росомони* (Rosomoni, IV ст. н. е.), *рос-* ~ *рус-* (Hr̥os ~ Hr̥us, VI ст. н. е.), *рос* (Rhos, 839 p.), *Рѣсь* ('Ρως, IX ст.). Підпорядкувавши полян, а потім і всі ін. сх.-сл. пл. союзи, *Рѣсь* деякий час зберігала серед них панівне становище, що й знайшло своє відбиття в 15-й, т. зв. «соціальної концепції» *Русі* (Юшков, 137—156). Найбільше заперечень у цьому етнонімі. ряду викликали *роксолани* (й *ревксінали*, гр. 'Ρεβξιναί, к. II — поч. I ст. до н. е.), скіф. союз пл. із центром у Νεαπολῖς «Нове місто», пізн., в IX ст. н. е., — «*рѣсьскыи новыи градь*», згадан. у розповіді про чудо Стефана Сурозького й у Житті Дмитрія Прилуцького та з яким пов'язують «*εὐαγγελίε и ψαλτήρι ροῦςκымии писмены писано*», знайдені Кирилом-Костянтином у Тавриді. Пізн. на місці Неаполя Скіфського виникло м. Ак-мечет «Білий храм», руїни якого зберігаються поближ. м. Сімферополя). І все ж розв'язання проблеми походження слова *Рѣсь* суч. наука шукає саме тут, насамперед враховуючи перехід *ks > s на досл. ґрунті, в основі д.-інд. guk-, goka-, gukṣa- «світлий, блискучий», звідки в кримськ. істор. топонімії та етнонімії: нар. Rocas, Rogas (*rokas «світлий»); с. *Рукуста* (із *ruk-osta «світле устя»); Rosso Tar, Rossotar «світлий берег» (із *rukṣa-tar «білий берег»); пор. у понизів'ях Дніпра гот. Rogastadzans = д.-р. *Бѣлобережье*; див.) та ін. (Трубачев, Indoarica, II; Трубачев, СЯ, 387, 397). О. С.

РѢСЬСКАЯ: I. власть (також «власть»); тер., населена *рѣско* або належна їй (див. *Рѣсь*); XI ст., И оттолѣ крамола преста въ *Русьскѣ* земли, а Ярослав прея въсю власть *Русьскую* (XII ст., Житие Бориса и Глеба; Сл. СОПІ, II, 127), 1078, Всеволодъ же съде Кыіє въ... перенималъ асть [тут і далі розрядка наша.—

О. С.] *Русьскую* всю. и посади сна своего Володимера Черниговѣ. а Іаропола Володимири. придав ѣму Туровѣ (1377 p., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 204), всю власть *Руськую* (~ 1425 p., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 195), *Руськую* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV, Типогр. лет., 69), *Русьскую* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX, Патриарш. лет., 109); *Руськую* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 2); 971, Азъ, Святославъ, князь *Рускій*, ажоже кляхся... Яко николиже помышляю на страну вашу, ни збираю вои, ни языка иного приведу на землю вашу, ни збираю, еликоже естъ подъ властію Греческою, ни на власть *Руськую* (XVI ст., ПСРЛ, XX, І. Львовск. лет., 63; замість «Корсѣньскую»; ПСРЛ, I, 1962, 73; див. *Корсѣньская*, волость); 1139, Андрѣй же... рече: «...отець

мой Курске не сидѣлъ, но въ Переяславли; а язъ хошу на своей отчине смерть пріяти; але ти, брате, не годи *Рускіа* волости, а хоцещи и сіе, да убивѣ мене, возми же волость мою» (ПСРЛ, XX, I, 106); пор. у Лавр. літ.: *ѡць мой Курьскъ не сѣдѣлъ*, но в Переяславли. и хоцо

на своей ѡчинѣ смръть пріяти. ѡже ти брате не досыти всю з е м л ю *Русьскую* [*русскою* з е м л и] держаще. а хоцешъ и сеѣѣ волости. а оубивѣ мене тобѣ то волость. (ПСРЛ, I, 1962, 307). О. С.

II. земля («зем(л)а», «земля»), тер., населена *рѣско* або належна їй (див. *Рѣсь*); б. д., Се повѣсти времѣнныхъ лѣт. *ѡкуду* естъ пошла *руская* землѣ. кто въ к и е в ѣ [тут і далі розрядка наша.—О. С.] нача первѣ кнѣжит и *ѡкуду руская* землѣ стала естъ (1377 p., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 1); пор.: Повѣсть временныхъ

лѣт. черноризца Федосьева манастира Печерскаго. *ѡкуду* естъ пошла *Руская* землѣ стала естъ (~ 1425 p., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 2); Лѣтопись Акимѣ... откуда пошла *Русская* землѣ... *ѡкуду Руская* [! — О. С.] землѣ пошла естъ и менем (НЛСХС, VII); *Русская* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925, Софийск. 1-я лет., 1), откуда пошла *Руская* землѣ... и почему именуется (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1917, II, I. Новгородск. 5-я лет., 1), *Русская* (т. с., ПСРЛ, IX, Патриарш. лет., 1), *Рус(с)кая* (XVI ст., ПСРЛ, XXVI, Вологодско-Пермск. лет., 9), О началѣ *Рускихъ* князиеи землѣ *Руския* како и откуда быша... како обороняху *Рускую* землю... отъ началѣ *Руския* землѣ все по ряду извѣстно скажемъ... (852 p.) наченъио Михайлу царствовать и начатъся прозывати *Русская* землѣ... (854 p.) началѣ [? — О. С.] *Руской* (*руския*) землѣ (ПСРЛ, IV, 1917, II, I, 11), началѣ а прозывати *Руская* землѣ. ѡ

семъ бо оувѣдахо. *яко* пресе при приходиша *Русь*.

на Цръгра. *яко* же писашеть в лѣтописани

Грѣцко (ПСРЛ, II, 1962, 12), началѣ прѣзнывати сѣ *Русская* землѣ (XV ст., ПСРЛ, XXIII, Ермолинск. лет., 2), призывать *Русская* землѣ (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII, Летопись. 1497 г., 13—14), *Руска* (ПСРЛ, I, 1962, 17), *Рускаа* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV, Типогр. лет., 5) і под.; 954, началѣ [?] землѣ *Русѣи* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925, 3—4), *Рускои* (*руския*) (ПСРЛ, IV, 1917, II, I, 11); 859 [Имѣху данъ *Вараги* изъ заморѣя. на Чюди... Словѣнхъ... Мери. и на всѣхъ Кривичѣхъ. а Коза-

ри... на Поланѣхъ... Сѣверѣ и на Вятичѣхъ... [862], Изъгнаша *Вараги* за море... и не бѣ въ нихъ [місц. пл.—О. С.] правды... [и] идаша за море к *Варагомъ* к *Руси*. сице бо сѣ звахути и. *варази* суть (*русь*, *русью*). *яко* се друзии зъвутьсѣ Свое (свие)... Оурмане (урѣмѣни). Анѣглане (агнѣяне, инѣглане)... Гѣте (гѣте, иготе). тако и си рѣша. *Русь* (*руси*) [!]. Чюдѣ [и] Словѣни. и Криви-

чи... да пойдѣте княжить и володѣти нми. и избѣрашасѣ г-гъ братья. с роды своими. [и] поаща по собѣ всю Русь, и придоша старѣишии Рюрики... [и] ѿ тѣхъ (Варагъ) прозвасѣ Рускаѣ земля (ПСРЛ, I, 1962, 19—20), При ... Михаила царствѣ послаша за море къ Варягомъ к Руси... И избѣраша отъ Немѣць 3 брата с роды своими... И отъ тѣхъ Варягъ находничи прозвашасѣ Русь и отъ тѣхъ словесѣ Русская земля... суть первии населеници: въ Киевѣ Варязи [у ПСРЛ, I і II, в цьому контексті Київ не згадується.— О. С.], в Новгородѣ Словени, въ Полоцьсѣ Кривичи (ПСРЛ, V, 1925, 11), суть первии насиленици: въ Киевѣ Фрязи [!] (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет., 18), Руска (Роусьская) земля (XVI ст., ПСРЛ, XVIII. Симеоновск. лет., 7), При Михаиле и Василии царема и при Фотіи патріарсѣ придоша Словене, рекше Новгородци, и Меря, и Кривичи, Верегомъ рѣша: «...поидите владѣти нами» (ПСРЛ, IX, 9; пор. иначе:) 861, новгородци же после начальнаго их князя Гостомысла... воспомянувши наказанье Гостомысла всей Руской земли и послы свои послаша в Варяжскую землю. Послы же шедше и обретоша тамо курфистра, или князя великого именем Рюрика, рода суща Августа, и умолиша его итти на Русь [? — О. С.] ... [862], придоша из-за моря Рюрики с роды своими в Великий Новгород при греческих царех Михаиле [и] Василии Македонянина (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXXI. Мазуринск. лет.-ц, 36); 848 [? — О. С.], во царство... царя Греческого Михаила со матерію Θεодорою, княжашу тога в Лясахъ Пясту... послаша ко Варягомъ, иже зовутся Русь, со молениемъ...: «...прїдѣте княжити въ землѣ нашей...» Нѣци же глаголють, яко Гостомыслъ, иже бѣ у Словянъ, си есть Новгородцовъ, старѣишина, умирая повелѣ имъ поити въ Рускую (прискую) землю во градъ Малборкъ, поискати себѣ князя; еже и сотвориша, 862, и отъ тѣхъ потомъ Варягъ прозвасѣ Рускаѣ земля (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 235); 882, И сѣде Олегъ, княжа в Киевѣ, и рече: «се будетъ мати всѣмъ градомъ Рускимъ». И обладаша всею землею Рускою. И бѣша у него мужи Варязи, Словени, и отътолѣ прочии прозвашасѣ Русью (поч. XVI ст., ПСРЛ, IV, 1917, II, I, 13); пор.: градомъ Рускими (Русьскимъ). Бѣша у него Варязи (Варяги) и Словѣни и прочии прозвасѣ Русью [! — О. С.] Русью (Русь) (XVI ст., ПСРЛ, XVIII. Троицк. лет., 90), И обладаша всею землею Рускою. И бѣша у него мужи Варязи и Словене, и отътолѣ прочии прозвашасѣ Русью (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXVII, 19) [Більшість літ. у цьому контексті подає «оттолѣ», -е, -и, напр., ПСРЛ, IX, XV, XVI, XXIII тощо, за винятком найдавніш.: ПСРЛ, I і II. Як літоп. етимологичн. підсумок:] откуду и въ кая лѣта, чесо ради нашъ Славенскій народъ наречесѣ Русю... Едини глаголють, яко отъ Росса (роска), князя полунощного, его же пророкъ Езекииль въ главѣ 38 и 39 поминаеть, иныи отъ рѣки глаголемыя Росъ, ... отъ русыхъ

власовъ, понеже въ сей странѣ изъ сичевыми власы мнози обрѣтаются... отъ града Руссы, лежащего недалеко Великого Новгорода... отъ Русса сына Лехова, его же глаголють нѣкогда здѣ княжити; ... яко отъ розбѣянїя Россїя именуется... паче всѣхъ сихъ достовѣрѣишии есть... Русь отъ Рюрика князя своего, иже изъ Рускія землѣ къ нимъ пришедъ (ПСРЛ, II, 1843, 236). Пор. ще один «русский» бібл.-легенд. мотив: Лета 3099... Словен и Рус [нащадок Скѣфа, правнука Афета, сына бібл. Ноя.— О. С.] с роды своими отлучишасѣ отъ Ексинопонта [див. Понт(ъское), море]... дошедши езера великого, Моиска... последи же Ирмер [суч. Ильмень.— О. С.] ... Русъ вселися... у Соленого Студенца созда град... и нарече его во имя свое Руса (ПСРЛ, XXXI. Лет.-цы посл. четв. XVII в., II—12), пізн. «Руса Старая» (т. ж., 28), звідки, задовго до т. зв. «покликання варягів» — земля Руская

(т. ж.). Далі: 1146, Стославъ... ре пославъ къ Юргви. оу Соуждалъ... а поиди в Роускою землю. Киевѣ оу (ПСРЛ, II, 1962, 329);

1155, начало княженію Юрьева в Киевѣ... Юрги же посла [із Києва.— О. С.]... по Рос-

тислава Смоленську. река ему сну мѣ... Рускую землю оудержати с тобою. а пойдѣ сѣмо (т. ж., 479); 1178, Прислаша Новгородци мужѣ свои. ко Мѣстиславу. к Ростиславичю. зовоуче и Новоугородоу Великомоу. ѡн же не хотѣше ити изъ Роускои земли (роуской землѣ) (т. ж., 606—607), ѡн же [Мѣстислав Ростиславич.— О. С.] ... поиде съ бояры Новгородѣцкими. и се положи на оумѣ своемъ. аще Бѣ приведетъ ма сдорового дни сїа то не могуу никакого же. Роускои землѣ забыти (т. ж., 607; пор.: 1154, поиде Гюрги с Ростовци. и с Сууждалци. и со всѣмъ дѣтми в Русь; ПСРЛ, I, 1962, 341); 1214, прислаша влци Ростислави въ Новгородъ къ Мѣстиславу Мѣстиславцю: «се не творить намъ Всеволодъ Святославецъ часті въ Русьской землѣ; а поиди, поищемъ своей отчины». Мѣстиславъ же съзва вѣче на Ярославли дворѣ и почя звати Новгородѣче Киеву (новгородци къ киеву, новгородци киеву) ... И поиде князь Мѣстиславъ съ Новгородци... и начаша воевати по Днѣпру городъ Черниговскѣ... и придоша подъ Вышегородъ... и вїде... въ Киевѣ (XIII ст., НЛСХС, 195—196); 1327, приде ратъ Татарская... и взяша Тѣфръ і Кашинъ і Новоторжскую волость, и просто рещи всю землю Рускую положиша пугу, толко Новгородъ ублюде Богъ (т. ж., 323); 1366, паномъ Пилецкимъ старостою Роускоѣ земли [р-н м. Перемишля.— О. С.], Русьскоѣ (Розов, 1928, 12, 16); 1565, zwicaiom Ruskiei ziemie (ОАИМ; стосовно Галичини), 1226 (у формі мн.), да не боудетъ смоу пристанька. во всихъ землахъ в Роускихъ. и во Оугорьскихъ (роускихъ и въ оугорьскихъ) (ПСРЛ, II, 1962, 747). О. С.

III. країна («страна»), тер., населена *русьско* або належна їй (див. *Рѣсь*); 945, на вса лѣта. дондеже съѣдетъ слнце и весь миръ стоить, и иже помыслитъ ѿ страны *Руския* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 47), да кленутса ѿ всемъ *иже* суть написана на харатыи сеи. хранити

ѿ *Ира* и ѿ всѣхъ бо *ларь*, и *всѣхъ* людий. ѿ страны

Руския (т. ж., 53), *Рускыя*, *Рускыя* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 36, 41), *Руския* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софийск. 5-я лет., 27), *Руския* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 54), *Руской* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет.-ц, 40); 1224, вси князи *Рустии*, поидоша за Днѣпръ... Мстиславъ Романовичъ с Кіями, Володимиръ Рюриковичъ Смольняны, Черниговскіе князи, Галичане, Волынцы и Куряне, и Трубчани, и Путивлицы, и вся страны *Руския* (ПСРЛ, XX, I, 152); 1565, z Ruskich kraup przez Sapoczką ziemię (OAIM), належну до *Руського* воеводства, створеного після приєднання *Галицької Русі* до Польщі; 1340 р. вел. азерб. поет Нізамі знав сім «*Руськихъ* країн» (Надеждин, 44). О. С.

IV. обл. («область»); тер., населена *русьско* або належна їй (див. *Рѣсь*), 1195, присла Все

володѣ. кнзъ Соуждалскыи. послы своа ко свату своему Рюрикови река емоу тако... съѣдѣти еси в Киевѣ. и мнѣ еси части не оучинилъ в *Роуской* землѣ. но раздалъ еси инѣмъ... мне в ней части нѣтъ. да то ты а то Киевъ и *Роускаа* область а кому еси в ней части далъ. с тем же ен и блюди и стережи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, 683).

Релятив на *-ськ-* від етноніма *Рѣсь* (див.). О. С.

РѢСЬСКОЕ, море, бас. Атлантичн. океану; суч.: 1. *Чорне* море; 2. *Чорне* та *Азовське* моря разом (див. *Сѣрожьское*); 3. оз. *Ільмень (Ільмеръ)* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 296);

б. д., а ѿ Црагорода прити в *Понотъ* мора. в неже втечетъ Днѣпръ... а Днѣпръ втечетъ в *Понетъское* море жереломъ. еже море словеть *Руское* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Ипат. лет., 7), *Понетское*... *Руское* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 6), *Поньское*... *Руское* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925, 3); *Понетское*... *Руское* (к. XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Сокр. лет. св. 1498 г., 309), *Понтьское*... *Руское* (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Эрмитажн. сп., 338), *Русское* (XVI ст., ПСРЛ, X, I. Патриарш. лет., 3; серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 9), *Руское* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 40; ПСРЛ, IV, 1917, II, I. Новгородск. 5-я лет., 4; ПСРЛ, XVIII. Симеоновск. лет., 3; 1-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет.-ц, 33), *Понтьского* моря, иже словеть море *Руское*, то же и *Чермное* море именуется (ПСРЛ, XXI, I. Кн. степенная, 72). Ін. вар.: *Понтъ*, -о, *Бунтукъ* (< гр. *Πόντος*); *Аксениопонт* (пор. гр. *Πόντος Ἀξενιόπος*); *Евксинопонт* (ѳ), *Евксинскій Понтъ* (з гр. *Πόντος Ευξεινός*), *Понт Скифскій*; море *Хазарское*, *Московитов*, *Румське* (*Рума*), *Турецьке*, *Сѣ-*

рожьское (див.), *Кафинское*, *Синее*, *Чермное*, *Великое*; *Тама*; *Бахр Трабзунд*, *Бахр Сардак* («*Сурдака*»), *Бахр Судак*; *Бургара*; *Найтос* (*Найтос*), *Чорне*, *Kare dāniz*, *Μαύρη θαλάσσα*, *Schwarzes Meer*, *Mer Noire*, *Mer Nero*, *Μαγε Μαγογυμ*, *Sa(w)dençyz* (див. **Понтьское*); *Черкаське*, *Українське* (рідко) тощо. Споріднені назви: о-в *Руський* (*Rossa*), в р-ні *Джарилгацьк.* коси (Новицький, Лукомор'я, 2, 23); р. *Руська* (f. *Rossa*), pobl. гірла *Дону* (т. ж., 16); пос. *Руське* (*casale de Rossi*), в тому ж бас. (т. ж.); р. *Русія* («*Русия*») — Керченська прот., між *Матрахією* (*Тмутараканню*, або *Тмутараканською Руссю*: див. *Тъмѣторокань*) і м. *Русією* (суч. Керч; див. *Кърчевъ*), а також р. *Русія* (суч. Сіверськ. Донець?, див. *Доньцѣ*) — у бас. *Дону* (*Рыбаков*, *Идриси*, 19—20) і гр. *ῥήσιω* «*Рѣсія* «ближня *Росія*» — д.-р. пос. в *Тавриді* (*Боспор Кіммерійський*; суч. р-н *Керченської* протоки) на відміну від «*дальньої Росії*» (*Київської Русі*)» (*Соловьев*, *Визант.*, 136) тощо. Пор. ще наук. (*Азово-Чорноморська Русь*).

Релятив на *-ськ-* від *Рѣсь* (див.); пор. IX ст.: *руси* «живяху в Евксинопонте» (тобто в р-ні *Руського*, суч. Чорного, моря) (*Рыбаков*, *ДС*, 23). О. С.

РѢТЪ, р., в Київськ. землі; суч. р. *Протока* л. Росі п. Дніпра у Васильківськ. (сс. *Мар'янівка*, *Ксаверівка*, *Пінчуки*, *Гребінки*, *Саливники*, *Соколівка*) та Білоцерківськ. (сс. *Храпачі*, *Скребиші*, *Піщана*, м. *Біла Церква*) р-нах *Кв* (*Величків.*, 29); 1151, перешед же *Гюрги* за *Рутъ* ста (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 333), и бѣжашим имѣ чресъ *Рутъ* много дружинъ потопа въ *Руту* бѣ бо *гразокъ* (т. ж., 334); 1150, перешедъ *Гюрги* за *Рутъ* ста (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 435), видивше же нѣлзѣ имѣ за *Роутъ*. перенити (т. ж., 436—437), чересъ *Рутъ*... в *Руту* (т. ж., 438); 1162, придоша. Половци мнози къ *Гюргеви*, и възаша вежи многи по *Роту* (т. ж., 521); 1150, за *Раму* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 52); 1162, по *Руту* (т. ж., 72); 1150, за *Рутъ*... чересо *Рутъ*... истопоша въ *Руту* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 114), через *Рут*... в *Руту* (ПСРЛ, XXXIII, 47); 1151, за *Руту* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 54), по *Руту* (т. ж., 76), *Рута* (Ук. ПСРЛ, II, 410); 1159, *Рутакъ* болото (Оп. КПЛ, 168), *Рутокъ* (МЮР, I, 187; Юнк, 30; Новицкий, 962; Семенов, I, 402); 1597, *Рутекъ* (Похилевич, 493), *Rut* (*Jabl.*, 592); 1659, *Rudok* (на *Rudku*; *Памятники*, III, 362), *Rutek* (т. ж., III, 374), до гз. *Rutka* (*SG*, I, 820; X, 42; *Rulik.*, ОРК, 15); 1665, *Rutecht* (*Кордт*, № 1); 1805, *Ротокъ* (КЭОКГ, карта; ЦДІАК, ф. 127, оп. 1030, од. зб. 43; *Карамзин*, II, прим., 205; Семенов, I, 402; *Похилевич*, 489; *Мукалов*, 60; *Андр.*, *ЛЮ*, карта; *Новицкий*, 176), *Рутъ* (*Лясск.*, *ИКА*, 23); XVII ст., *Rutehe* (на карті Л. Боппана — *Лясск.*, *ИКА*, 23), *Протока* (*Фунд.*, 42; *СККГ*, 1852 р.; *Новицкий*, 702; *Лясск.*, *ИКА*, 23; *Машт.*, Дн., 55; *Величків.*, 30; *БКМ*, 540), *Rotok* (*Grab.*, 70), *pad rz. Rotokiem* (*SG*, I, 641), *Rotka* (*rzeczki Rotki*; *SG*, VIII, 232; X, 42), *Rotoka*, *Rotek*, *Protoka* (*SG*, IX, 812; X, 42), *Przetoka* (*Jabl.*, 592; *Jabl.*, *Atlas*, № 9),

Рутецъ (Ук. ПСРЛ, II, 410), *Ротка* (1922, «Росі і ручья *Роткі*»; Пазенко, 3), *Рудка* (Соболевський — ИОРЯС, 1922, XXII, 260), *Роток* (Величків., 30; 1978, Анк.), *Протока* (КРУ, 103; 1974, Анк.), *Стрѣга* (БКМ, 9313), 1977, *Роток* (Анк.).

Походні: 1508, с. Rut Nowyj та Rut Staryj на р. *Руток* (Dapiłowicz, II, 278; Клепатский, 409); 1511, ур. Rutek побл. м. Біла Церква (Rulik., ОРВ, 16—17); 1594, с. *Ротулка* в р-ні м. Фастова Кв (МІОР, I, 16); 1622, х. Rutek, або Mogulino, бл. Білої Церкви (Žg. dz., V, 139); 1913, *Роток*, ч. м. Біла Церква Кв («Ротецкий сельский сход»; БКМ, шифр ПД—11926—210); 1815, ур. *Ротокъ*, або *Липицы*, біля с. Ксаверівка Васильківськ. р-ну Кв (ЦДІАК, ф. 127, оп. 1030, од. зб. 28); ур. *Третій Ротокъ* неподалік с. Мар'янівка Васильківськ. р-ну Кв (Андрієвський — КС, 1882, IX, 437, карта); ур. *Рутоткъ* побл. м. Біла Церква Кв (Юнк, 30); Rotek, передм. м. Біла Церква Кв (SG, X, 42). Пор.: 1542, рр. *Рута* біля кол. с. Тудоров Луцьк. пов. (АЮЗР, VIII, IV, 68), *Рутецъ* л. Іпуті л. Дніпра (Машт., Дн., 134), *Рута*, вар.: 1) *Руда*, *Руд*, *Руть* л. Шанки л. Шані л. Угри л. Оки п. Волги; 2) *Руда*, *Руть*, *Рудка*, *Руд*, *Рудь* п. Протви л. Оки п. Волги (Смолицька, Ока, 41, 95); Ruta л. Сервеча л. Немана (м. Корелич Гродненськ. обл. БРСР); Ruty пр. Сяну п. Вісли (HW, 94), Rutupis с. Жидикай Мажейкйськ. р-ну Лит. РСР (Lietuv. u.-e., 140), д.-прус. Ruthen, Rutiz, латиськ. Rutene (Топоров — Baltistica, 1966, I [2], 108); 1646, прізви. *Рутотъ* (Максимович, II, 314); 1874, ур. *Ратки* між сс. Курилівка й Пицальники Канівськ. р-ну Чрк (АКОБД); р. *Рутка* л. Волги, гірло в м. Козмодем'янка (Семенов, IV, вып. V, 352—353); д. *Рутка* на р. *Рутка* (т. ж., 353); с. *Роутови* («оу Роутове», побл. м. Призрен, Югославія; Даничий, III, 65); нл в Югославії: Rut i Ruta (Словенія); Rutavci (Боснія і Герцеговина), Rutevac i Rutoši (Сербія) (I. m., 383), брет. р. Rutuna (суч. Roden), лігур. Rutuba (суч. Roza; Pokorny, 130—131); Rota Can, Rotecas, Routagal (Франція) (Camproux, 245); р. Rutzgraben бас. верхн. Рейну (Bahlow, 407); р. Ruta п. Пуру п. Рейну (Schmidt, 66), р. Rutenmoos неподалік Трауна, Австрія (Bahlow, 407); м. Rutenj, суч. Rodez; Франція (Albenque, 187) та ін.

Як із іран. (ст.-перс.) gauthah- «річка» (Vasmer, 61). Імовірноше, від і.-е. *gou-, *geu-, *gu- «рвати, копати»; пор. д.-р. *рѣтъ* «рот», *рѣдити*, *порѣдити* «скасувати, порушити (грамоту, рукопис)» (Кочин, 307); укр. *рутка* «вибоїна, наповнена водою» (Марусенко, 248), діал. «низовина» (Марусенко, Назв. рельєф., 393), *руда* «невелика річка; ручай, потік» (Білецький-Носенко, 317, 277), *рити*, *русло*, рос. діал. (курськ.) *рутка* «копань, колодязь» (Даль, IV, 115), с.-х. *рудача* «трава ситна по утринама» (Караїч, 675), польськ. giszcus «кинути», gziut «кидок», лит. gausis «вирина яма» (Невская, 358), gucis «ручай» (т. ж., 359), франц. rut «ручайок, потік» (Ганшина, 524), rota, routo «розорювання цілини; корчування; розорана земля, новина» (Camproux, 245). Вар. *Рѣта* є фемінізован. від *Рѣтъ* (внаслідок узгодження із сл. «рѣка»), вар. *Рѣтъ*

відбиває чергування м'якості — твердості кінцев. приголосн., виникл. в процесі балто-сл. взаємодії; *Рата*, з і.-е. *gā- «рвати, рити», можливий кельт. вплив, пор.: Ratomagus — Rotomagus (Dottin, 58), Meandhrath, Dūnrath (Watson, 117—118). *Ротъ* міг виникнути в ході вторинн. зближення з генетично споріднен. *рѣтъ*, яке мало й гідрографічне значення; *Протока* (< *Ротока*) могла сформуватися під час етимологічн. адаптації й фемінізації вар. *Ротокъ* — *Рѣтка* й *Рѣтока*. Докладніше див.: Железняк — ОЛА, 1981, 126—138. I. Ж.

РѢТЬЦЬ, р., п. *Руту* л. *Росі* п. Дніпра; суч. р. *Чорняка* п. *Протоки* л. *Росі* п. Дніпра; поч. пн.-зх. с. Вінницькі Стави (Андрієвський — КС, 1882, IX, 454 і КЭОКГ), гірло побл. с. Пінчуки Васильківськ. р-ну Кв; 1151, Гюргий... заиде... за *Малыи Роутецъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 435), Гюрги... поидоша на верхъ *Рутьца* (т. ж., 436), ВАЧСЛАВЪ же ИЗАСЛАВЪ і РОСТИСЛАВЪ тако же поидоша... к верхъ *Рутца* (т. ж., 436), на верхъ *Рутьця* (т. ж., 1843, 63), къ верху *Рутца*... къ *Великому Рутови* (т. ж., 63); *Черняка* (Фунд., 42; Андр., ЛЮ, карта; Машт., Дн., 55; Макс., Киев, 24; Величків., 30); 1927, *Ротока* (Величків., 30).

Демінутив на *-ьць від назви р. *Рѣтъ* (див.), в яку вона впадає. I. Ж.

РѢЧАЙ, р., п. Дніпра, в давн. Києві; витікала з гори на суч. вул. Боричів Тік, вп. побл. Іллінської ц., де ще в XIX ст. протікав невелик. стр. (Пошил., МЦ, 38). З логічних міркувань

перевагу надано хронології подій: 945, а хєлнуну Русь водиша ротъ. в цркви стої Ільи. иже єсть надъ *ручаємъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 54); 988, Перуна же повелѣ... влєщи с горы по Боричеву на *Ручаи* (т. ж., 116), влекому же юму по *Ручаю* къ Днѣпру (т. ж., 117); 945, надъ *ручьємъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 42); 988, по Боричеву на *Ручаи*... по *Ручаеви* (т. ж., 102), по Боричеву на *Ручаи*... по *Ручаеви* (НЛ, I, 156); 945, надъ *ручаємъ*, конець Пасынчи бєсєды и Козарѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 282); 988, по Боричеву, на *Ручаи*... по *Ручаю* (XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 257), по Боричеву мосту на *Ручай* (т. ж., 311), по *Ручеву* (XVII ст., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет.-ц, 55), Великий еси господи, чюдна дела твоѧ! Вчера чтии от человек, днєсь влекому ему по *Ручаю* ко Днєпру (т. ж., 55), по Боричеву на *Ручай* (НЛСХС, 61), по *Ручаеви* (т. ж., 61), Боричеву мосту по *Ручаю* (ПСРЛ, XXXIII, 28); 944, надъ *Роучаємъ*, конець Пасынчи бєсєды, и Козарѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, XXVII, 184); 988, по Биричеву мостоу на *Ручаю*... по *Ручаю* (т. ж., 212—213), по Боричеву на *Ручаи*... по *Ручаю* (ПСРЛ, XXV. Моск. лето. св. к. XV в., Эрмитаж. сп., 364), по Боричеву на *ручаи* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермская лет., 30), по Боричеву на *Роучай*... по *Ручаю* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 38), по Биричеву мосту, по *Ручаю* (к. XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 80); також: *Потокъ*, *Боричевъ* *потокъ*, *Ручай* (Максимович, II, 148). Пор.:

1974, 1977, яр, стр. і кут *Рѣчай* у с. Старі Безрадиці Обухівськ. р-ну Кв (Анк.).

Семантичним способом від д.-р. гідрограф. терміна *рѣчи* «струмок». І. Ж.

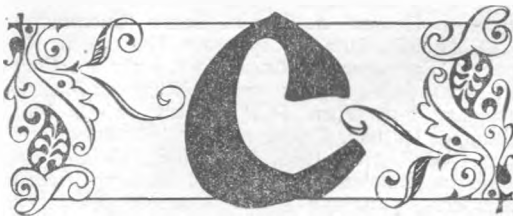
Рѣсь, р., суч. *Рось* п. Дніпра; Вн, Кв і Чрк; 1031, і многа Ляхи приведоста і раздѣливша на. Ярославъ посаді [свою] по *Рѣси*. и сѹть і до сего дне (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 150); 1095, за *Рось* (т. ж., 229, 249); 1150, Изаславъ... поиде г Кыѣву. сторожем же

Володимерковы надѣстигшим єго на *Рси* (т. ж., 330); 1154, Половци воеваша по *Роси* (т. ж., 345); 980, на устьи *Рѣси* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет. 65); 1031, по *Рси* (т. ж., 137); 1032, Ярославъ поча ставити городы. по *Рѣ* (т. ж., 1095), за *Рось* (т. ж., 219); 1151, ко *Рси* (т. ж., 426); 1159, Половцѣ же бѣжаша ѿ Бѣлагорода на Гюргевъ, и многа ихъ изомаша Берендичи. и Гюргевци а оно ихъ. во *Рси* истопе (т. ж., 502); 1162, Черныи же Клобукъ весь.

сѣвѣкупившеса бѣаша по ни. и постигоша на *Рси* (т. ж., 521); 1165, Василко Ярополчичъ избѣ Половци на *Руси* (т. ж., 525); 1174, и начаша Половци пакостѣ творити по *Рѣси* (т. ж., 568); 1187, воева Кончакъ. по *Рси* с Половци. по сѣмь же почаша. часто воевати по *Рси* (т. ж., 653); 1190, и возвратишася к ватагамъ своимъ. и ѿтоудоу же їздаци... почаша. часто воевати. по *Рси* с Кѣнтоувдѣмъ (т. ж., 669), Половци же бѣжачи ѿ города обломишася на *Рѣси* (т. ж., 673); 1192, А Коунтоувдѣла, остави оу себе. и да емоу горъ на *Рси* Дверень. *Роускоб* землѣ дѣла (т. ж., 674); 1193, онъ же бѣа к немоу... со Здеславомъ с Жирославичемъ... и постиже и за *Росью* (т. ж., 677), Половци... постигоша полкы Ростиславли Рюриковача. видивше силу ихъ. и не смѣаша наѣхати. но бѣаша по ни до *Роуси* (т. ж., 678); 980, во градѣ Роднѣ на усть *Урси* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 293); 1031, и повоеваша Лятцкую землю. и многи Ляхи приведоста... великій князь Ярославъ посади по *Рудси*, и сѹть і до сего дни (т. ж., 330); 1032, Великій князь Ярославъ поча городы ставити и по *Руси* (т. ж.), 1095, за *Рѣ* (т. ж., 8); 1150, сторожем же Володимерковымъ настигшемъ єго на *Рси* (т. ж., 49); 1159, во *Рси* (т. ж., 69); 1162, 1165, на *Рси* (т. ж., 76, 78); 1193, на *Рши* Корсунъ (т. ж., 240); 980, бѣжа в Родень, на усть *урси* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXII. Ермолинск. лет., 12); 1031, и многихъ Ляховъ приведе... и посади своихъ Ярославъ по *Рси*, по неже грады постави (т. ж., 20); 980, въ градѣ Роднѣ на оустѣ *Рѣси* (ПСРЛ, IV, 1915. I, I. Новгородск. 4-я лет., 54); 1031, Ляхи... Ярославъ посади по *Рси* (т. ж., 113); 1032, Ярославъ города нача ставити по *Рси* (т. ж.); 1095, Половци поидоша за *Рѣ* и Юрьевъ зажгоша (т. ж., 137); Дверень на *Арши* (ПСРЛ, IV, I, II. Новгородск. 4-я лет., 623); 1031, *Рша* (Барсов, 177); XV—XX ст., *Рось* (Барсов, 177, ССМУ, II, 304; Величко, 9; Самовидецъ, 105; МЮР, I, 154; Макс., Киев, 49; Величків., 25; 1966, МЕ); 1536, *Рѣ* (АЮЗР, VII, I, 71, 295),

Ros (Кордт, III; Ляск., ИКА, 17), *Rossa* (Кордт, XLI), *Royss* (Кордт, X), *Rossa* (Шуберт; Фунд., 40), *Росѣ* (Ляск., ИКА, 17; Месяцеслов, 1770, карта), *Росѣ* (ч. р., Зуев, 222), *Росѣ* (ВСОРИ КГ, 17; Де-ла-Флиз, 612; КГВ, 1859, № 24, 188; Макс., Прил., 75; Филиппченко, 9), *Росѣ* (Фунд., 42), *Розанѣ* (Макс., Дн., 187), 1874, *Роса* (ЦДІАК, ф. 486, оп. 1, од. зб. 16522), *Русѣ* (Величків., 26), *Росѣ* в с. Ординці (Горбачук — ПУОК, X, 30), річище *Стара Рось* у с. Бирюки Рокитнянськ. р-ну Кв (1974, Анк.). Пор.: 1309, місцевість *Rosz* (Франко, 59), с. *Росѣ* Волковиськ. р-ну Гродненськ. обл. (БРСР, АТДБ, 120).

Як із: 1. гр. в значенні «текуча вода» (Юнк, 29); 2. прасл. *гѣд- (відповідно, *гѣд-) < і-е. *rudh- // гoudh-, пор.: прасл. *гѣдја, польськ. rdza до rud- «рудий, червоний» (L.-Spł.—RS, 1960, XX, I, 16); 3. сл. *русло* (Фасмер, III, 506); 4. прасл. *Рѣдсѣ, споріднен. із *руда*, *іржа* (Mozyszynski, PZ, 176). Відхиляється можливість пов'язування з етнонімом *Рѣсь* (див.) (Хабургаев, 218 та ін.). Назва темна (Трубачев, 237). І. Ж.

САДОВОЄ, с., у Волинськ. землі; можливо, в суч. Турійськ. р-ні Вл; 1287, а *Садовое* ен Сомино же далѣ есмь [кн. Володимир]. — А. К.] кнѣгинѣ своє (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 904).

Семантичним способом від д.-р. прикм. *садовыи*; узгоджено як ад'єктив-означення з геогр. терміном с е л о; пор.: д.-р. *садѣ* «дерево, рослина, гай, сад»; болг. *сад* «насадження», «плантація»; с.-х. *сад* «посадка», «насадження»; прасл. *sadъ «посадка» від *saditi (Фасмер, III, 544), пор. с. *Садовѣ* (47 назв на тер. УРСР) та ін. споріднені утворення. А. К.

САКОВѣ, м., в Переяславськ. землі; як с. *Сальків* кол. Переяславськ. пов. над Дніпром (*Сальковѣ*) (Ук. ПСРЛ, II, 416); 1101, *Сакова* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 275); 1150, Ростислав... гна къ *Сакову*. и згони Турпѣ оу Днѣпра. и поймавъ и приведе Переяславлю (т. ж., 326), *Сакову* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 398; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 48); 1639, на *Sakowe* (Борисполье, 28); суди ж (?): 1455, *Salkowo* (Žg. dz., XXII, 577); 1756, *Салково* (Сулим. арх., 90); 1900, *Сальково* (КС, LXXI, 1900, ноябрь, 133), суч. *Сал'ків'ю* (?) (ОАІМ).

Похідні: 1095, Стополкъ же повелѣ рубити городъ на Вытечевѣ холму в свое имѣ. нарекъ Стополчъ... и повелѣ... съ Юргевци състи ту. и *Засаковцемъ* и прочимъ (ПСРЛ, I, 1962, 229),

Засаковець (ПСРЛ, II, 1962, 219), за Сакавцемъ (ПСРЛ, VII, 8); 1141, Саковскій (Ук. ПСРЛ, I, 226), Лазарь, київськ. воевода; сюди ж (?) г-ще Сальковское (Стороженко, Оч., 114). Як ото-тоження Сакова із Сальковим (Пог., Раз., 81; Барс., 181; Андріяшев, 44; Кудряшов, 135—136 та ін.), так і пов'язування його з половецьк. антропонімом Сакъ (Роспонад, 42—43) є досить проблематичними: від Сакъ було б *Сакзевъ, а Сальковъ, ймовірно, існував поряд із Саковимъ; пор. занесений на пн. із Наддніпрянщини (разом із назвами м. Переяслава, рр. Трубежа, Либеді, Ірпеня та ін.) Сальковъ кол. Пере(я)славського пов. Володимирськ. губ., ще перед навалю орд Батия.

Посесив на -ов- від д.-р. (відетнонімн.?) антропоніма; пор. 1413, Сакъ (АЮЗР, VII, 1, 44), мешканець Житомирськ. староства; звідки у XVIII ст. ур. Саковъ Боръ (т. ж., III, 545—546), 1622, Саковичъ (Закревський, II, 892); 1740, Сакевичъ (Модз., 248). Як алт. (?) походження; пор. рос. діал. сак-сак «різновид овечої шкури»; калмицьк. saksog «волохатий; шкура ягняти, молодий баранчик»; монг. sagsag «т. с.» (Нерознак, НДГ, 153).

Від календарн. ім. Иса(а)къ (?). О. С.

САЛЬНИЦЯ, р., п. Сіверськ. Дінця п. Дону; вп. між рр. Ізюмом та Ізюмцем у р-ні м. Ізюма Хрк.; як рр. Сал, Сільниця (Солоница), Тьрѣ (див.), Солона й под., що не знайшло свого підтвердження (Кудряшов, 48—81, 113—120, 143, 145); тепер не простежується; 1112, Идоша на Половци... и доидоша града Осенева, и Сугрова. вземше вежъ Половечьскы, и бышася с Половци. на Салнь рѣцѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 289); 1111, в пѣтокъ быша на Сулѣ. в суботу... на Хоролѣ... а в недѣлю... приидоша на Пель. и бѣуди стаща на рѣцѣ Голтъ... и... идоша

Върьскла... и поидоша к Донови... и ко гра Ша-руканю... и завѣтра... поидоша к Сугрову... и падоша... врази... и вои на потоци Дегѣн... в. кз. днь. избьени быша иноплеменичѣ... на рѣцѣ Салницѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 266—268), солници (т. ж., 268); 1185, перебрде Донѣцъ и тако приида. ко Осколоу... бѣтоуда поидоша к Салницѣ (салници) (т. ж., 638); 1111, ко другому граду Сугробу... начаша битися на потоцѣ Дѣгѣн... и побѣдиша я на рѣцѣ Салницѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 22); XVI—XVII ст., А ниже Ізюма пала вь Донецъ, съ правыя стороны, рѣка Сальница. А ниже тоє Ізюмецъ. А выше (ниже Ізюма и) Ізюмца на Донѣцъ Ізюмской перевозъ (КБЧ, 1838, 30).

Іменник на -ицѣ від сальных; пор. рос. сало «шуга», «льодова кашка, що йде річкою перед замерзанням»; сальний «брудний»; сальница «посуд для сала, мазі, мастила» (Даль, IV, 130—131), а також: рр. Сала в кол. Нижегородськ. і Вятськ. губ.; Сал л. Дону в кол. Астраханськ. губ., суч. Ростовськ. обл. РРФСР; остання, ймовірно, з тюрк.; пор.: кирг., алт., казах. sala «притока, рукав річки» або калм. sala «роз-

галуження, рукав річки, долина, яр» (Фасмер, III, 548). О. С.

САМАРА, р., л. Дніпра, суч. Самара; Днц, Хрк, Дн; 1152, Бъ... [Мстиславу] помоглѣ Половци побѣдити на Оуглѣ и на Самарѣ... и възвотитишася в Переяславль (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 460); 1502, Самара (СИРИО, XLI, 418); т. с., Самарь (СГУ, 485); 1508, до Самара (ч. р.), Самару (ж. р.); 1595, Samara; 1596, Somar; XVII ст., Самаровка; 1650, Samar, Sumtava; 1807, Самара Днепровская (очевидно, Днѣпровская); XVII—XVIII ст., Самарь, Сомар (т. ж.); суч. Самара, Самарка, Самар'іука (МЕ); ін. вар. (гіпотетично): 1170, Сѣнбородъ; 1187, Снепородъ (ПСРЛ, II, 1962, 553, 134); 1169, Снопородъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 82; Ук. ПСРЛ, II, 416); XVII ст., Святая рѣка, Товца (?) (Самарская; СГУ, 485); 1680, Большая Самарь (Эв., Ист., II, 583); фолькл.: На усті Самари-Богу Семенова козацького рогу усі поля самарськії пожарами погоріли (Нар. дума); пор. Сѣнпорід, вона ж Сѣнпородъ (див.) і под., п. Сули л. Дніпра (Стрижак, НРП, 61—63).

Похідні: мм. (семантично) Самара, вона ж Самарь, Самарчук; 1760, Самарчикъ, Новая Самара (Новоселица, Новоселовка, потім Новомосковск) (Эв., Ист., I, 343); 1576, Старая Самара (Богородицька фортеця; т. ж., 9, 316) або Старосамарь (т. ж., 347); 1741, сл. Усть-Самара (т. ж., 324); 1602, м-р Самарско-Николаевскій-Пустыньскій (т. ж., 316), паланка Самарская, с. Песчаная-Самарь (т. ж., 204), Самарская Сича (т. ж., 157); рр.: 1680, Малая Самарь (т. ж., II, 583); XVII ст., Старая Самара (ОАІМ); 1688, стан Самарский, товариство Самарское (Модз., Мал. род., III, 154); нп: XVIII ст., Старая Самарь, -а; Главная Самара; Верхня Самара та ін. (СГУ, 485), фолькл., у річці Самарки, у криниці Салтанки, Там усі поля самарськії пожарами погоріли (нар. дума).

Як (нар.-етимол.) від: 1. сармѣти (Сарматы) построи... город Савромару, в просторечии называемую Самарою, при реке того же имени; Эв., Топ., 397); 2. палестинськ. Самаріі (т. ж.); 3. билинн. С(а)мородинки (Ляска, Ист., 33); 4. м. Самара-кент // Самарканд, «р. достатку, родючості» (Фоменко В. Назви половецького степу.— Молодь України, 1968, 15 листопада); 5. іран. (Погодин, 94); 6. кельт. тощо. Імовірно, тієї ж основи, що й Самара бас. Волги (тат., чув. Samar, калм. Samr), а також р. в кол. Орловськ. губ., пор.: чагат. samar «мішок», кирг. samar «таз, глечик» (Фасмер, III, 552); д.-тюрк. (за формою) сѣмѣр, семер «мішок, сидло, ярмо» (Отін, 17—26, 43). О. С.

САПОГЫНЬ, м., у Волинськ. землі; як с. Сапожин кол. Острозьк. пов. Волинськ. губ., тепер Корецьк. р-ну Рв; 1151, оу Сапогыня (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 335), Сапогыня (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 441; XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 38; XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 54; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 55).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. антропоніма *Сапогын(?) (пор. ще: рос. сапожок «дільниця орної землі чи луки, що заходять у ліс», або «лісовий клин на луках» (Макаров, Заметки, отд. 4); а також нп Сапогів (І.-Ф., Тр), Сапогово (Вл), Сапожине (Пл) УРСР; Сапожок на р. Сапожва Рязанськ. обл. РРФСР (Никонов, КТС, 369); із прабулг. *saBaG-// *saBuG-, д.-тюрк. *sapaу-// *sarуу- «стебло», «взуття з халявою» (Фасмер, III, 559).

Пор. ще рос. с(а)пог «пеньок із кореневим та кореневим суком» (Нерознак, НДГ, 153). А. К.

САРМАТИ, країна («страна») в Євразії, зокрема в Пн. Азово-Надчорномор'ї (Смирнов, Савр., 10); б. д., полуночніна країна і западн[и]а... Гарьмати (сармати) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3), Афетови же ясА полуночна страна. і западна... Воспорин. Меоти Дерви. Сармати. Тавриани. Скуфія... Илурикъ. Словене (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 3), Иафету же: Воспоръ, Меоть... Сарматия, Тавриания, Вастария, Скиѳа (Въспоріи, Меотіи... Сармати, Тавріани, Скуфія) (ПСРЛ, I, 1846. Хронограф Г. Амартола, 240), Разшедшюся Словенскому народу въ Сармациі и сѣдшю комуждо на своемъ мѣстѣ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 234), Грецы ихъ [слов'ян; далі розрядка наша.— О. С.] для тиранства Савроматы нарицаху, си есть родъ со ехидни ми очима, понеже Σαῦρος значит ехидну, а ὄμμα ока. Також і въ Сармациі сѣдше... Поляне, Древляне, Сѣвери, Кривичи и проч., или якоже и нынѣ, Москва, Бѣлая Русь, Вольнѣ, Подоля, Украина, Подгоря (т. ж., 236), старий учитель Римскій Тертуліанъ: бѣше въ Сармациі вѣра христіанская... Первозванный Андрей апостолъ в Сармациі нашей первый проповѣда Христа (т. ж., 251), Сармати (ПСРЛ, I, 1846. Лавр. лет., 2; к. XV ст., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет., 172; XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 337; серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 9; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 261; 2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 10).

Похідні: кралество Сарматское, еже Польскимъ нарицають... между Балтийскимъ и Германскимъ и Сарматскимъ окияномъ (ПСРЛ, XXII, I. Русск. хронограф, 327), Сарматский хребет «Малі Карпати», а також, за Птолемеем, рівнини Сарматські (Гайдукевич, 35); бол. Сарматское (Погодин, К вопр., 13); р. Сарматська (?) л. Міусу бас. Азовськ. моря (повідомив Є. С. Отін); 1663 (з лат.), Азіатська Сарматія (Шевальє, 55, 185); 1685, кн-во Сарматійське, Сарматія (з центром у м. Немирові) (Вісниця, 8); антропонім Σαρματ(α)s (КБН, 896). Пор. ще лат. (IV ст. н. е.) гіра Sarmatica (Колосовская, 234).

Семантичним способом від однойменн. етноніма; пор.: д.-гр. Σαρματ(α) «сармати», а також: Σαρματικός «сарматський»; Σαυρομάται, іон. -εων «савромати» = «сармати»; Σαυρομάτης — одн. до Σαυρομάται; Σαυροματικός «са(в)р(о)матський»; Σαυροματίς, -ίδος «са(в)р(о)матська»

й под. Етнонім як від: 1. д.-гр. σαῦρα, також σαῦρη // σαῦρος «ящірка» (нар.-етимол. зближення); 2. д.-сл. svariti [?] — О. С.] «битися» (ДКШ, 365); 3. того ж походження, що й хороетонім Свєрьт (див.) (т. ж.); 4. тієї ж основи, що й авест. етнонім сайріма (т. ж.); 5. осет. Sawermatce «смуглорукі» (сармат < савромат) (Абаев, Осет., 37), що сумнівно (Білецький, Скіфі, 76); 6. іран. Savromant «підперезаний мечем» (Загоровский, 5) та ін. (ДКШ, 365; Орлов, 179, 194—199). Цікавим є зближення Σαυρομάται, лат. Sarmatae з індоарійськ. *sar-mat- «жіночі, належні жінкам», прикм. із суф. -та(n)t- від реліктового *sar- «жінка»; пор. антич.: Σαυροματῶν δὲ ἑστίεν ἕνθος γυναικωκρατοῦμενον = Saurumatae Gynaecocratumenoe (Трубачев, Ст. Скифия, 40). О. С.

СВЕНЬКОВИЧИ, с., в Чернігівськ. землі; як (помилк.) кол. с. Свень і Свеньський м-р Брянськ. обл., тепер у межах м. Брянська (Vasmer, 830); імовірно, десь вище м. Чернігова на р. Свинь // Свинка, Замглай і под. п. Десни; пор. с. Свинь кол. Білоуськ. сотні Чернігівськ. губ. на р. Мала Домаха (ОРОМ, Чп., 27; Андріяшев, Сівер, 104; Насонов, 230); 1160, і приїхавъ Изаславъ къ Деснѣ. противу Свѣнковичемъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 507); 1158, 1160, Свѣнковичемъ (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 68; ПСРЛ, II, 1843, 87; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 72).

Семантичним способом від патроніма на -ичи, в основі д.-р. особове ім'я *Svenъко (від *Svenъ (?) ; пор. сканд. Sveinn, Svan або Sveinki; Vasmer, 830, 831), за аналогією до Варязько, Василько; пор. датськ. ім'я Свенд, похідне від д.-сканд. svin «вепр, дикий кабан» (Никонов, КТС, 372); а також ім.: Саенельдѣ, Свентава тощо (Морощкин, 173). А. К.

***СВИНЬХИ**, с. («село»), у Волинськ. землі; як с. Свинухи кол. Володимирськ. пов. Волинськ. губ. на р. Лузі (Барс., 182); малоімовірно, с. Свиначин Турійськ. р-ну Вл; 1157, 65).

Семантичним способом від д.-р. антропоніма Свинѣхы (прізвисько), в основі потіпа agentis свинѣхы «свинарі» (?); пор.: прасл. *svini «свиня» (Фасмер, III, 579), д.-р. свина «порося» (Срезневский, III, 273); суф. -ѣх- поширен. переважно на сх.-сл. землях і має знижен. розмовно-експресивн. відтінок (SP, I, 71—75); пор. зх.-сл. мікрогідроніми: Swini, Swiniątlowa, Swiniarz, Svinica (Dickenmann, 111, 131). А. К.

СВИНЬ, р., («р'яка»), в Чернігівськ. землі; суч. Свинка п. Десни; поч. з бол. Замглай біля с. Голубичі Ріпкинськ. р-ну, гирло нижче с. Бруснів Чернігівськ. р-ну Чрг; 1152, Гюргин... поиде къ Березому... и яко ста оу Свини; и поидоша от Чернигова... и идоша за Свинь. та за Сновъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет.,

456, 458); 1176, *Свини* (т. ж., 600); 1152, за *Свинь* да за *Сновъ* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 55); 1157, *сташа за Свиною* (т. ж., 63; XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 41); 1152, Юрьи... *яко ста у Свини съ Половци...* и *отступиша отъ Чернигова, идоша за Свинь* да за *Сновъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 58—59); 1157; за *Свиною* рѣкою (т. ж., 66). Ін. вар.: *Свень, Свинка, -инка, -інка; Замглай, Самглай; Канин* (СГУ, 489—490).

Назва темна. Посесив на *-j(ь) від **Свинъ* (пор. д.-р. і ст.-сл. *СВИНЪ*, рос. *свин*, укр. *свиний*, латиськ. *svīns* «забруднений» і под.; від і.-е. **swēs* «свиня») (Фасмер, III, 578) чи *Свень* (пор.: вар. *Свень*, однойменний топонім у Брянськ. обл. РРФСР, сканд. антропонім *Sven* тощо) (Vasmer, 830—831)? Див. *Свинѣхъ* й *Свеньковичи*. А. К.

СВѢТАѢ БОГОРОДИЦѢ ДЕСѢТИНЬНѢ,

ц. («цркви», «црки», «црквѣ», «церкы»), в давн. Києві; зруйнована ордами Батия 1240 р.; пізн. на її залишках двічі будувалися нові однойменні цц.; суч. садиба Держ. істор. музею УРСР (вул. Володимирська, 2), де кольоров. гранітом викладено контур фундаменту первин. будови;

945, за *стою Бцею* надъ горою дворъ теремны (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), дворъ теремныи. и другии идеже... дворъ демесниковъ.

за *стою Бцею* надъ горою (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44); 983, цркви *стыя Бца*.

юже създа Володимиръ (т. ж., 69), црки *стыя Бца* (ПСРЛ, I, 1962, 82); 988, вѣша же ида мѣдѣнѣ.ѣ. капищи. и.д. конѣ мѣдѣны иже и

нынѣ стоятъ за *стою Бцею* (ПСРЛ, II, 1962, 101); 991, По сем же Володимиру живушю...

и помысли создати каменую црквѣ *стыя Бца* (т. ж., 106); 996, и рекъ сиче се даю цркви сен.

стби Бцѣ... десѣтую часть. и положи написавъ. клѣтьву (т. ж., 109), даю *святби Богородици* сен

от имѣниа моего и от град моих *десѣтую* часть (НЛ, I, 165); 1007, Принесени стии въ *стую*

Бцю (ПСРЛ, II, 1962, 114); 1015, и поставиша и въ *стби Бци* цркви. юже бѣ самъ создалъ (т. ж., 115), 1078, въ црквѣ *стыя Бца* (т. ж., 193); 1039,

цркви *стыя Бца*. юже созда Володимиръ ѿцъ Ярославль. митрополитомъ Феопенътомъ (т. ж., 141), въ цркви *стыя Бца Десѣтиньныя* (т. ж., 216); къ стон Софьи. и ѿтода... ко *стби Бци*

Десѣтиньныи (т. ж., 403); 1151, поклонивше-сѣ... *стби Бци Десѣтиньныи* (т. ж., 433), стѣи

Софѣи и *стби Бци Десѣтиньныи* (т. ж., 441);

1171, весь гра Подолье и Гору. и монастыри. и Софью. и *Десѣтиньную Бцю* (т. ж.); 1172,

чюдо створи Бѣ. и *стѣя Бца*. црквѣ. *Десѣти-*

наю. в Києвѣ юже бѣ создалъ Володимиръ...

и даль бѣ *десѣтину* цркви тои. по всей Руськои

земли (т. ж., 554—555); 1240, ѿколо *стоѣ Бцѣ* (т. ж., 785); 1015, у *святби Богородици* (НЛ, I, 169), *Свѣтаѣ Богородицѣ десѣтиньнѣ* (т. ж., 273), церкы *святѣя Богородицѣ* (НЛ, I, 16).

Від *десѣтина* «десѣта» частина (державного прибутку), яка йшла на цю ц. (див. вище), висвячену на честь св. *богородици*. I. Ж.

Атрибутивне словосп. (наз. відм. одн.) з двома означеннями в: 1. *пре-* (д.-р. *Свѣтаѣ* з прасл. **svęts*, спорідн. з лит. *svęntas*, д.-прус. *swenta-*, авест. *spənta-* «святій», д.-інд. вед. *śvāntás* «квітучий», латиськ. *svinēt*, *svīnu* «святкувати») (Фасмер, III, 585) і 2. постпозиції — ад'єктив на *-ьн-* від *десѣтина* (див. вище) до означуваного *Богородицѣ* (калька гр. *θεοτόκος*) (т. ж., I, 183). Див. *Свѣтаѣ Богородицѣ Златоверхѣ*. О. С.

СВѢТАѢ БОГОРОДИЦѢ ЗЛАТОВЕРХѢ,

ц., у м. Володимирі Волинськ. землі; суч. *Володимир-Волинський*, райцентр Вл; 1183, въ градѣ

Вълодимери ... сгорѣ... *сборнаѣ* цркви *стѣя Бца Златоверхѣ*. и всѣ. ѣ. *верховѣ. златѣя*

сгорѣ юже бѣ оукрасилъ блговѣрныи князь Андрѣи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 630);

1204, ѿ цркви *стѣи Бци* (т. ж., 720); 1223, Иванъ пискоупъ... ѿ клироса. великое цркви *стои*

Бци. Володимерьскои (т. ж., 740); 1160, съврѣшена бысть церкви *святѣя Богородицѣ* въ Володимери, *блговѣрнымъ княземъ Андрѣемъ Юрьевичемъ*, и верхъ ея *позолти* (т. ж., 1846, 75).

Атрибутивне словосп. з двома означеннями: від ім. *святѣи богородици*, у християнськ. релігії звичайна назва матері Христа (СУМ, I, 210), *Златоверхѣ* (старослов'янськ), бо «всѣ ѣ. *верховѣ. ЗЛАТАѢ*», тобто мала *золоті* куполи. Див. *Свѣтаѣ Богородицѣ Десѣтиньнѣ*. А. К.

СВѢТАѢ БОГОРОДИЦѢ ПИРОГОЩѢ,

ц., в давн. Києві, на Подолі; на суч. Червон. пл., ц. називалася також *Успенською*; в реконструйован. вигляді проіснувала до 30-х років XX ст.

(Київ, 68); 1131, заложи црквѣ Мстиславъ *стыя Бца. Пирогощю* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр.

лет., 301); 1132, цркви камѣна *стѣя Бца* *рекомаѣ Пирогощѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат.

лет., 294); 1136, цркви *Пирогощѣ* свѣршена бы

(т. ж., 300); 1155, иде Андрѣи. ѿт ѿца своего из Вышегорода в Суждаль. безъ ѿтѣ волѣ.

и вѣз из Вышегорода. икону *стоѣ Бци* юже при-

несоша. с *Пирогощю* ись Цраграда. въ *одинѣмъ* кораблѣ (т. ж., 482); 1131 Мстиславъ заложи *святую Богородицю Пирогощю* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 29); XII ст., къ *Святби Богородици Пирогощѣ* (СОПИ, 45).

Атрибутивне словосп. з двома означеннями (див. *Свѣтаѣ Богородицѣ Десѣтиньнѣ*); озна-

чення в постпозиції яквід: 1. назви кол. с. *Пирогово*, тепер пд. околиця Києва (Похилевич, 31); 2. гр. *πυρος* «пшениця, зерновий хліб» та д.-р. *гость* «купець», мовляв, ц. *Пирогощата* була храмом купців, які торгували хлібом, інакше «ц. хлібн. Житнього ринку» (Мальшевский — Чт. ОНЛ, 1891, V, 113); 3. назви ікони *Богородиці*, привезен. з Константинополя; вона могла бути копією з гр. ікони *Пиргоμισса* (від *πυρος* «башта», звідки д.-р. *Пирогощата* (т. ж., 113—133); 4. гр. *Πύρωσις* «та, що має башту» (до неї зверталися з молитвою про дарування перемоги над ворогом); 5. назви якоїсь константинопольськ. ц., де первісно містилася ця ікона (Завитневич — Тр. КДА, 1891, I, 156—164); 6. назви ч. м. Києва *Пирогощи* (Селищев — Уч. зап. ЛГУ, 1948, вып. 128, кн. I, 144), яка пізніше стала називатися *Пирогово* (Агутаа—SS, 1960, VI, 150, 160); 7. назви ікони *Пирогощата* від «Пирогорашаца» (з гр. *πρ* «вогню») та д.-р. *горяцаца* «кпина»; пор. в дж. XVII ст. помилк.: «сь *Пирогорячею*» (Альшиц — НОИ, 1964, VII, 475—482); 8. фрак. антропонім *Pygula, Pirula, Purgula* (Топоров — АБ, 2, 1975, 37) та ін. Насправді ж, *Пирогощата* — посесив на *-j(a) від д.-р. особового ім. **Пирогость*. Як нібито ікону було привезено з Константинополя *Пирогостомъ* (Соболевский — Сб. ОРЯС, 1910, т. 88, № 3, 256; Дригалкин — ЭИРЯ, 1976, VIII, 66—71). Ц. дістала свою назву за назвою ікони. Пор.: Мароєвний Р. «Пирогощая» у «Слову о полку Игореве» и старорусские летописи. — Сборник за славистику, 1982, 23, с. 211—214. I. Ж

СВЯТОГО АНДРІЯ, ш. («цр(к)въ», «црквъ»): І. в складі *Андрієвского*, Яничного, м-ря в давн. Києві, публ. пд.-сх. vorіг «города Володимира», суч. пл. Калініна (Богусевич, 18); закладена 1086 р.; протягом ХІІ ст. ці. була усапальничею нащадків кн. Всеволода Ярославича (хрещене

ім'я — *Андриби*); 1138, *оу ста Андриби* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 306); 1145, в црквѣ *ста Аньдриби* (т. ж., 312); 1170, Престависѧ блгородный кнѧзь Володимерь. Андрѣвичь. и

положиша и оу *ста Андрѣя* в Києвъ. въ *Іаѳъчинѣ* манастири (т. ж., 362); 1086, Всеволодъ заложѣ цркъвъ *стго Андрѣя*... створи оу црви тоѣ манастирь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 197); 1111, приставѣша кнѣгини Всеволожаха... и положена бысть оу *стго Андрѣя* в манастири (т. ж., 273); 1112, оу цркви *стго Андрѣя* (т. ж., 274); 1115, и Сава стго Спса и Григории *стго Андрѣя*. Петръ Кловскыи и прочии игумени (т. ж., 280); 1128, башать бо ты дни игумень *стго Андрѣя*. Григории. любимъ бо бѣ преже Володимеромъ... тоѣ бо не вѣдаше Мѣстиславу вѣстати ратью по *Іарославѣ* (т. ж., 291); 1131, цркви *стго Андрѣя* *Іаѳъчина* манастиря (т. ж.,

294); 1139, въ **Іа**нциѣѣ монастыри оу **сѣго Андрѣя** (т. ж., 302); 1145, перенесе блговѣрнаѣ княгини **Олена**. **Іаска** кнѣзѣ своего **Іа**рополка. из гробницѣ. въ цркви **сѣго Андрѣя** (т. ж., 319); 1171, посла Глѣбѣ кнѣз. игумена. **сѣя** Бѣа Перьскаго монастырѣ. Поликарпа. и Семѣона игумена **сѣго Андрѣя**. до Вышегорода (т. ж., 546); 1086, Всеволодѣ заложи црковь **сѣяго Андрѣя** и сотвори в неѣ монастырь (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 4); 1138, у **сѣяго Андрѣя** въ Кіѣвѣ (т. ж., 32); 1170, преставися кнѣзъ Володимѣрь Андрѣевичѣ... и положиша и въ цркви **сѣяго Андрѣя** въ Кіѣвѣ (т. ж., 87).

Похідні: 1231, игумень... Семень *Андрѣевъ-скыи* (ПСРЛ, I, 1962, 456).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення *Святий* від прасл. *svęty «святий» (див. *Святига Богородица Десятинына*), а означуване — від д.-р. християнськ. особового ім. *Андрѣи*, запозич. з гр. (головну ц. м-ря було висвячено на честь «св. апостола Андрія»). І. Ж.

II. в м. Переяславі (суч. Переяслав-Хмель-
ницький Кв); 1089, ^ссцена ^мбы... Єфрѣмо митро-

политомъ... цркъвъ *ста Андрѣя* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 208—209); 1090, Многа же и ина зданія сей епископы постави, заложи и церковь... и при вратѣхъ *святого апостола Андрея* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 277); *св. Андрея Первозванного* (Ук. ПСРЛ, II, 510).

Ц. названо на честь *апостола Андрія*, за євангельськ. переказами, одного з дванадцяти учнів Христа, яких він послав проповідувати своє вчення (СУМ, I, 55). Див. *Святого Андрія* А. А. К.

СВЯТОГО АПОСТОЛА ПЕТРА, ц. Дмитрівськ. м-ря в давн. Києві на Михайлівськ. горі, на тер. пізн. Михайлівськ. м-ря (Каргер, 41); закладена Ярополком, внуком Ярослава Мудрого, збер. її фундамент у дворі буд. № 4-а по вул. Героїв Революції (Толочко, ДК, 76); 1086;

проводиша и до ста Дмитрея спратавше тѣло
ѹго, с честию положиша и в рацѣ мраморанѣ.

В цркви ^аста ^сапла Петра. юже самъ началъ
(1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 206); 1087,
до манастира ^астро ^сДмитрита ...положиша ѣ в рацѣ.

оу цркви *стго апла Петра* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 198), въ църкви *святго Апостола Петра* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 4).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення *Свѣтъ* з прасл. *světъ* «святий» (див. *Свѣтага Богородица Десѣтинная*), а означуване — іменником словосп., складене із ст.-сл. апелятива *апостолъ* (< гр. *'αποστόλος* «по-

сланець, проповідник» (Фасмер, I, 81) і д.-р. християнськ. особового ім. *Петръ*, -о (запозич. з гр.): ц. висвячено на честь апостола *Петра*. I. Ж.

СВЯТОГО АРХАНГЕЛА МИХАИЛА ЗОЛОВОВЪРХА, ц. («цркви», «церкы»), в давн. Києві, на тер. суч. Володимирськ. гірки; закладена 1109 р. кн. Святополком; первісно була в складі Дмитрівськ. м-ря, пізн. (не раніше XVI ст.) за ім. цієї *Золотовърхо-Михайлівської* ц. *Дмитрівський* м-р почав називатися *Михайлівським Золотовърхим* (П. Л., 7); тепер не існує;

1108, церкви *ста* *Михаила Золотовърха* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 283), цркви. *стго* *Михаила Золотовърха*. Стополкомъ кнѣземъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 259);

1113, и положиша въ цркви *стго* *Михаила*. юже... самъ создалъ (т. ж., 275); 1190, во цркви *стго* *Михаила Златовърхаго* (т. ж., 665—666), игоумена *стго* *Михаила*. Андрѣяна Выдобычнского (т. ж., 666); 1195, спратавше тѣло его. положиша во цркви *стго* *Михаила Златовърхого* (т. ж., 694), церквы *святаго* *Архангела Михаила*, въ Києвъ, *Златовърха* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 21); 1113, въ церкви *святаго* *Михаила* (т. ж., 22—23).

Атрибутивне словосп. з двома означеннями: 1. в формі род. одн. (*Свѣтъ* із прасл. **svetъ* «святий»; див. *Свѣтаго Богородица Десятина*) до іменників. словосп., в якому апелятив *АРХАНГЕЛЪ* (ст.-сл., р.-ц.-сл.) з гр. *ἀρχαγγέλος* «т. с.» (Фасмер, I, 90) + д.-р. християнськ. ім. *Михаилъ* (ц. висвячено на честь *архангела Михаила*); 2. в наз. відм. одн. до поменклатурн. терміна ц(ерква) — композит, котрий указує на те, що бано ц. було *позоволчено*. I. Ж.

СВЯТОГО ВАСИЛИЯ: I. м-р, у давн. Києві; під 1231 р. згадується *Афанаси Васильєвський*, ігумен цього м-ря (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 457). I. Ж.

II. ц., в м. Вишгороді, побл. Києва, заснована вел. кн. Володимиром Святославовичем (Макарий, I, 151); 1115, и положиша тѣло...

отай Вышегороду. оу цркве *ста* *Василья* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 134), и положиша и

оу брата своѣго Бориса. оу цркве *ста* *Василья* (т. ж., 137); 1015, Вышегороду въ цркви *стго* *Василья*. (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 121), оу церкви *стго* *Василья* (т. ж., 124), *святого* *Василия* (НЛ, I, 172), въ Вышегородъ... *святаго* *Василия* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 321). I. Ж.

III. ц., в давн. Києві на горі, що в XIX ст. звалася Чортово Беремиче (Самойлов, 29—30); суч. вул. Десятинна; ц. побудовано вел. кн. Володимиром Святославовичем 988 р. на честь свого патрона св. *Василія* (Фундуклей, ОКГ,

32); 980, на томъ холмѣ нынѣ црки стоить. *стго* *Василья* естъ (1377 р. ПСРЛ, I, 1962. Лавр.

лет., 79); 988, и постави црквѣ *стаго* *Василья* на холмѣ. идеже стояше кумиръ Перунъ. и прочии (т. ж., 118); 980, цркы... *стго* *Василья* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 67); 988, црквѣ *стго* *Василья* (т. ж., 103); 1183, свще-

на бы црки *стго* *Василья*. юже стоить в Києвъ на велицѣмъ дворѣ (т. ж., 634); 980, церковь... *святаго* *Василия* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 294); 988, *святаго* *Василия* (т. ж., 311); 980, *святого* *Василья* (XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 247); 988, *Василья* (т. ж., 258).

IV. ц., у давн. Києві на Новому дворі вел. кн. Рюрика; 1198, созда великыи болюбивыи кнѣзъ Рюрикъ. црквѣ *стго* *Василья*. во има свое. в Києвъ на Новомъ дворѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 707).

Згадані ц., зокрема й головну в київськ. м-рі, було висвячено на честь св. *Василія*. I. Ж.

V. ц. («црки»), в кол. м. Корсуні (див. *Корснь*); тепер побл. м. Севастополя; 988, Володи-

с е меръ... крти ж са в церкви *стго* *Василья* (*святое богородици*). и естъ црки та стоющи въ Корсунѣ градѣ. на мѣстѣ... идѣже торгъ дѣють Корсунѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 111), *святое* *софи*, *святыя* *софи* (т. ж., 1846, 147), не свѣдуге глаголють, яко крестилься естъ въ Києвъ... и ини же рѣша: *Василии* (въ *василевѣ*) (т. ж., 48), *святого* *Василиска* (НЛСХС, 6). Див. *Свѣтои Софи* II.

Атрибутивні словосп. (род. відм. одн.), в яких означення з прасл. **svetъ*, спорідн. з лит. *svēntas*, д.-прус. *swenta-*, авест. *srənta-* «святий», д.-інд. вед. *śvāntás* «квітучий», латиськ. *svinēt, svīpi* «святкувати» (Фасмер, III, 585), а означуване — д.-р. християнське особове ім'я *Василии* (з др.-гр. *βασιλεύς* «цар, володар, повелитель, вождь») (Дворецкий, I, 291), прийняте вел. кн. Володимиром Святославовичем під час його хрещення. О. С.

СВЯТОГО ВЪЗ(Ъ)НЕСЕНЬЯ, ц. («црковь»), на кн. дворі в м. Путивлі Чернігівськ. землі, тепер райцентр См; 1146, црковь *стго* *Възнесенія* всю облоупиша [Ізяслав з ін. кн.— А. К.] (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 334), *святого* *Вознесения* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 36).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення з прасл. *svetъ* «святий» (див. *Свѣтаго* *Василия*), а означуване — із ц.-сл. *вознесение* (калька гр. *ἀνάληψις*; Фасмер, I, 344), ц. названо на честь християнськ. свята «святого вознесіння». А. К.

СВЯТОГО ГЕОРГИЯ: I. м-р у давн. Києві побл. Софійськ. собору в межах «міста Ярослава»; суч. ріг вул. Володимирськ. та Стрілецько-го пров. У літ. інтерпретується як будова 1037 р.,

однак вважають, що не всі споруди, згадані під цим роком, справді з'явилися у той же час (Каргер. 232—233); зруйновано 1240 р.; 1674 р. було збудовано невелику дерев'яну ц. на місці д.-р. руїн; 1744 р. на давн. фундаментах закладено кам'яний храм (Київ, 130), тепер не існує; 1037, Ярослав... заложи *стаго Георгия* монастирь (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 151); 1063, Судиславъ престависа. Ярославъ

братъ. и погребоша и въ цркви *ста Георгия* (т. ж., 163); 1037, *стаго Георгия* монастирь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 139);

1063, во цркви *стаго Георгия* (т. ж., 152), въ церкви *свАтого Георгия* (XIII ст., НЛ, I, 183; текст модернізовано); 1037, двѣ церкви постави на Златыхъ вратахъ, Благовѣщеніе и *свАтого Георгия* (XVI ст., ПСРЛ, III. Новгородск. лет., 210); двѣ церкви постави: на Златыхъ вратѣхъ Благовѣщеніе и *свАтого Георгия* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 330); 1062, въ церкви *свАтого Георгия* (т. ж., 334); 1034, церковь *свАтого Георгия* и монастырь, недалече Златыхъ вратъ и Софіи (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 267); 1063, *свАтого Георгия* (т. ж., 269). I. Ж.

II. ц. в Ігоревім сільці Чернігівськ. землі, тепер біля м. Новгорода-Сіверського Чрг; 1146, [Давидовичі. — А. К.] идоста на Ігорево селче...

повелѣста зажечи дворѣ и црковь *стаго Георгия* и гоумно его (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 333), *свАтого Георгия* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 36). А. К.

III. ц. в м. Каневі кол. Київськ. землі, тепер Чрк; 1144, цркви Канѣвская. *стаго Георгия* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 317). У Воскр. літ. як *Каневская* (див. *Каневская*). I. Ж.

IV. ц. в давн. Києві; 990, Постави Володимерь въ Києвъ прѣвую церковь *свАтого Георгия* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 313); 1063, въ церкви *свАтого Георгия* (НЛ, I, 183). I. Ж.

V. ц. у м. Любомлі, тепер райцентр Вл;

1288, црkvъ. *стаго и великаго мчнка Хаа Георгія* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 916), церковь каменну *свАтого и великаго мученика Христова Георгия* (т. ж., 1843, 223). А. К.

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення з прасл. *svętъ «святій» (див. *СвАтого Василия*), а означуване — д.-р. християнське особове ім'я *Георгии* (книжне запозич. з гр. Γεώργιος; Фасмер, I, 402); головну ц. м-ря було висвячено на честь св. *Георгия*. I. Ж.

СВАТОГО ДМИТРИЯ. I. м-р, у давн. Києві на горі (пізн. Михайлівська), суч. тер. від фунікулера до перших буд. по вул. Героїв Революції; заснован. у 60-ті роки XI ст. сином Ярослава Мудрого Ізяславом (хрещене ім'я *Дмитрій*); належав до «вотчих» кн. м-рів (Толочко, ЛК, 75—76); ця назва зникла в I-й пол. XIII ст. після перейменування основн. *Дмитрієвської* ц. цього м-ря на ц. св. Петра (П. Л.,

5—7); 1051, ИзАславъ же постави монастирь *стаго Дмитрия*. и выведе Варлама на игуменьство к *стму Дмитрию* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962.

Лавр. лет., 159); 1086, проводиша и до *ста*

Дмитрия... положиша и... в цркви *ста* апла Петра. юже самъ началъ (т. ж., 206); 1051, монастирь. *стаго Дмитрия*... къ *стму Дмитрию* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 147), Антонии... глахъ. Варламу же шедшо къ *стму Дмитрию* (т. ж., 148). I. Ж.

II. ц. у м. Володимирі Волинськ. землі, суч. Володимирі-Волинському, райцентрі Вл; 1288, у Володимери же списа *СвАтого Дмитрея* (ПСРЛ, II, 1843, 222). А. К.

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в яком означення із прасл. *svętъ «святій» (див. *СвАтого Василия*), а означуване — д.-р. християнське особове ім'я *Д(ь)митрии: цц. (зокрема м-ря) висвячено на честь св. *Димитрія*. I. Ж.

СВАТОГО ЁЛЬФЕРЬЯ, о-в, біля гирла Дніпро-Бузького лим.; суч. о-в Березань; 945, да не имѣють власти Русь. зимовати въ вустѣи

Днѣпра Бѣльбережи. ни оу *стаго Ёльферья* (1377 р., ПСРЛ, II, 1962. Лавр. лет., 51), у *свАтого Елеуѣрия* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 281). Вар.: *Еферия*, *Еферія* (помилк.?) (Болтенко, Ст., 40 та ін.), *Елевферія*, *Елефтерія* (Рыдзевская, Березань, 80—81); він же XIV—XV ст., (з італ.) *Барбарезе*, *Берберезе* (Болтенко, Ст., 44), пор. літоп. *Бѣлоберезьѣ* (див.); тур. Bığüzen-oba (за Ф. Бруном, «Острів Вовчої ріки»; Рыдзевская, Березань, 82), XIV—XV ст., сх.-сл. *Березань* (т. ж., 81); билин. (гіпотетично) *Буян*, (*Ко*)*дольскій* (Болтенко, Ст., 39—40; Болтенко, Ист., 44); XIX ст., *Березовский*, *Ната* (Рыдзевская, Березань, 81) та ін., звідки: р. *Березань*, вп. в (*Со*)*сѣцько-*) *Березанський* лим. зх. гирла Пд. Бугу; 1792, *Berezan*; 1720, «отъ *Березани* до Очакова»; 1745, *Березанъ*; 1769, *Бѣрезанъ*; 1792, *Березанъ*; оз. *Березанское* (СГУ, 41) тощо.

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення від прасл. *svętъ «святій» (див. *СвАтого Василия*), а означуване — ім'я померл. тут у IV ст. н. е. на шляху з Царгорода до Херсонеса єпископа (Болтенко, Ист., 44). О. С.

СВАТОГО ИЛЬИ, ц., в давн. Києві, на Подолі; нібито побудована ще кн. Аскольдом (IX ст.) (Нелидова, 32); до офіц. прийняття християнства була соборн. ц., що свідчить про існування в м. й ін. цц. (Голубовскій — УИ, 1878, IX, 38); пізн. на цьому ж місці побудовано однойменну кам'яну ц., що збереглася й дотепер на вул. Почайнинській, № 2 (Остромыс-

линский, 29); 945, мы же елико насъ хртлсА есмы клѣахомъсА црквыю *стаго Ильѣ* въ сборнѣи

цркви (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 52), а хѣяную Русь водиша ротѣ. в цркви *сѣго Ильи*. *наже* естъ надѣ ручаеми. конецъ Пасынчѣ бесѣды. и Козарѣ (т. ж., 54), црквою *сѣго Ильи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 41),

хрѣяную Русь водиша въ црквѣ *сѣго Ильи* (т. ж., 42), церковью *свѣтаго Ильи* (XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 229), *свѣтаго Ильи* (т. ж., 230), *свѣтаго Ильи* (1-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 19), 944, *свѣтаго Ильи* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 55); церкви *свѣтаго Ильи* (к. XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Зп.-р. лет., 184); 945, церквою *свѣтаго Ильи*... въ церкви *свѣтаго Ильи* (т. с., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 282), *свѣтаго Ильи* (к. XVIII ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 350).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення із прасл. *svętŭ «святий» (див. Свато́го Васи́лиа), а означуване — д.-р. християнське особове ім'я із ст.-сл. *ИѦННА* < гр. Ἰωάννης (Фасмер, II, 128); ц. висвячено на честь *св. Іллі*. I. Ж.

СВАТО́ГО ИОАННА: I. м-р, у м. Галич, тепер І.-Ф.; 1189, Оугре же оусмотривше его и приложивше зелье смрътвное к ранами. и с того оумре. и положиша и в манастирь. во цркви *сѣго Іоана* [в ін. сп. — *іоанна*. — Л. М.] (XV ст., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 665). Л. М.

II. м-р («манастирь»), у м. Переяславлі Руському; суч. Переяслав-Хмельницький Кв; пор. 1126, Постави князь Юрополкъ игумена

Марка *ста Іоа* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 296), *Іоана*, его же постави Никита митрополитъ епископомъ Переяславлі (т. ж., 1846, 130); 1146, И по 4-хъ днехъ емше Игоря въ болотѣ... и посла и въ манастирь на Выдобичь, оттудѣ Переяславлі; и всадиша и въ порубѣ въ манастирь у *свѣтаго Іоана*... и тако скончаша волюсть Игорева (т. ж., 136). О. С.

III. ц., в давн. Києві на Копиревім кінці; побудована, гадають, Володимиром Мономахом (Слюсарев, 65); 1121, заложи цркви *сѣго Івана*. въ Копиревѣ конци (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 286); 1151, Вацьславъ же Изаславъ и Ростиславъ. повелѣша Володимироу поити с Берендѣи... ко *Слговѣ*. и стаха мѣжи дѣбрыни.

от *Слговы* оліи и въ огородѣ *сѣго Іоана* а сѣмо оліи по Щковицѣ (т. ж., 428); 1121, церкви *свѣтаго Іоана* в Копиревѣ конци (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 28), *свѣтаго Іоанна* въ Копиревѣ концѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 25).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення від прасл. *svętŭ «святий», а означуване — д.-р. християнське особове ім'я *Иоаннъ* (< гр. Ἰωάννης) (Фасмер, II, 113); культові об'єкти висвячено на *честь *свѣтаго Іоанна*. I. Ж.

СВАТО́ГО КИРИЛА, м-р («манастирь»), біля давн. Києва, в ур. Дорогожич; суч. Вишгородська вул. в м. Києві; заснован. бл. 1140 р. кн. Всеволодом Ольговичем для кн. чернігівськ. династії; був протягом XII ст. їхньою усипальницею; тут розміщувався й двір чернігівськ. кн., пн. храму знайдено залишки житл. будов XII—XIII ст. (Толочко, ДК, 88); зберігся головн. храм м-ря; 1195, престависѣ князь

Києвськыи *Сѣославъ*. и положень бы в манастири въ цркви *сѣаг Кирила*. юже бѣ создалъ оцѣ ѿго (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 412);

1171, снѣшасѣ брѣаа Вышегородѣ и пришедше *стаха* на Дорогожичи. подѣ *стѣмъ Кирило* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 544); 1179, престависѣ княгини Всеволожа... И по-

ложена бы. в Києвѣ оу *сѣго Кюрила* юже бѣ сама создала (т. ж., 612); 1194, *Сѣославъ*... прѣѣха Киевою... ко стѣмъ моученикомъ цркви тоу соущоу. оу *сѣго Кюрила*... и положиша и во *стѣмъ Кюрилѣ*. во оцнѣ емоу манастирь (т. ж., 680); 1699, *Кириловскій*, *Кирилловѣ* (УАЗ, 1926, I, 27, 28).

Похідні: попл. м-ря протікав руч. *Кирилівський* п. Почайни п. Дніпра; вар.: 1887, *Кириловскій* (Бошно); 1894, *Кирилловскій* (ПК); 1530, оз. *Кирилское* на Оболоні в Києві («которое озеро прилегло концемъ ку Почайне речце, гдѣ и другая речка Кривая Почайна зишласѣ») (Петров, 41).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення від прасл. *svętŭ «святий» (див. Свато́го Васи́лиа), а означуване — д.-р. християнське особове ім'я (із ст.-сл. *ИѦННА* < гр. Κίριλλος (Фасмер, II, 237); головну ц. м-ря було висвячено на честь *св. Кирила*. I. Ж.

СВАТО́ГО МИХАИЛА: I. м-р («манастирь»), він же *Всеволожь* (див.), попл. давн. Києва, в ур. Видобич; ц. *св. Михаїла* закладено 1070 р. й освячено 1088 р. (НЛ, I, 17—18); як засновано на поч. XI ст. київськ. митрополитом *Михаїлом* (Закр., Лет., 85); 1072, Софронии же *сѣго Михаїла* игуменъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 171); 1093, Володимеру же

пришедшо Киеву. и совокуписѣ оу *сѣго Михаїла* (т. ж., 210); 1097, и прииде Василко... и перевезесѣ на Выдобичь... къ *стоуму Михаїлу*. в манастирь (т. ж., 232); 1115, съ Селивестромъ *сѣго Михаїла* (т. ж., 280); 1149, стояше Изаславъ. противоу *стмоу Михаїлѣ* оу Выдобича въ островѣ (т. ж., 372), Гюрги... понде Киеву... и пришедъ ста противу *стму Михаїлу*. по лугови (т. ж., 383); 1190, игумена *сѣго Михаїла*. Андрѣяна Выдобычского (т. ж., 666); 1197,

и созва дхвнныи тыи пирь... игоумена Моисѣа. игоумена *стго* Михаїла Выдобычского (т. ж., 707); 1199, заложи стѣноу каменю. подѣ црквию *стго* Михаїла. оу Днѣпра иже на Выдобычи (т. ж., 709); 1250, в *домѣ* архистратига Михаїла. рекомыи Выдобичь (т. ж., 806); 1097, Прииде же Василько и перевезеся на Выдобичь и иде поклонитися *святому* Михаїлу в монастырь (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 19); 1564, монастырь *святого* Михаїла Видубицкого (Максимович, II, 300); 1636, сей служебник... далъ есть въ храмъ *святаго* архистратига Михаїла чудесе въ монастырь Выдубицкій Кіевскій (т. ж., 251). I. Ж.

II. ц., в Городцѣ Вост(ъ)рьскомѣ, тепер м. Остѣр Козелецк. р-ну Чрг; 1152, разведоша Городокъ Гюргевъ и пожго [Ізяслав Мстиславич з ін. кн.— А. К.] и (и божицю) же *стго* Михаїла (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 446); церковь... *святаго* Михаїла (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 56). А. К.

III. ц., вона г *Новгородская*, божиця (див.), в давн. Києві, на Подолі; суч. вул. Волоська № 20 (Толочко, ДК, 84); як біля гостин. двору, його пд.-сх. рогу (Петров, 187); 1147, и повелѣ Лазарь взѣти [тѣло] Игорѣа и понести

и в црковь *ста* Михаїла. в Новгородскую Божицю (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 318), въ цркви *стго* Михаїла (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 354), церковь *святаго* Михаїла (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 42), *святаго* Михаїла (XVI ст., ПСРЛ, XX. I. Львовск. лет., 110; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 42), и взяша... Игоря Олговича... на торжище, и положиша его въ церкви *святаго* Михаїла въ Ноугородицкую *божицю* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 176). I. Ж.

IV. ц. («црковь», «цркы»), в м. Переяславлі Руському, суч. Переяслав-Хмельницький Кв;

1089, црky *ста* Михаїла [Переяславская; Переяславская]... бѣ во преже в Переяславѣ митрополѣю... Єфрѣмъ... тогда многа зда-

нья въздвиже. докончавъ црковь *ста* Михаїла (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 208—209);

1123, падеа *црky* каменная Переяславѣ (в переяславѣ) *ста* Михаїла. юже баше создалъ...

преблжныи єппѣ Переяславскыи. Єфрѣмъ (т. ж., 293); 1230, в Переяславѣ Руско цркви *ста* Михаїла каменная (т. ж., 454; як *Арх. Михаїла*— Ук. ПСРЛ, II, 534); 1114, во Переяславѣ. оу цркви *стго* Михаїла (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, 277); 1124, Земля потрафеса мало, и падеа *цркви* великия *стго* Михаїла. оу Переяславѣ

(т. ж., 288); 1141, престависѣ. блговѣрный кнзъ Андрѣй Володимеричъ. оу Переяславѣ... оу *стго* Михаїла (т. ж., 309); 1149, Гюрги... вниде в Переяславѣ. и поклонисѣ *стму* Михаїлу (т. ж., 383); 1150, престависѣ Ростиславъ... и положиша й... въ церкви *святаго* Михаїла (т. ж., 1843, 57). А. К.

V. ц., в м. Чернігові; 1174, Стославъ. Всеволодичъ заложи црковь камену. въ Черниговѣ на кнѣжѣ дворѣ *стго* Михаїла (~ 1425 р., ПСРЛ, II. Ипат. лет., 571), Святославъ Всеволодичъ, въ Черніговѣ сѣдя, заложи церковь каменную *святого* Михаїла (т. ж., 1843, 314). А. К.

VI. ц. («божницѣ») в кол. м. Юр'еві на Росі, суч. м. Біла Церква Кв; 1152, разведоша Городокъ Гюргевъ и пожго и [и божицю] же *стго* Михаїла (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 446).

Атрибутивні словосп. (род. відм. одн.), в яких означення від прасл. *světъ «святій» (див. *СвАтого Василю*), а означуване — др.-р. християнське особове ім'я (із ст.-сл. *МНХАНА* < гр. *Μιχαῖλ*) (Фасмер, II, 630); цц. висвячено було на честь *св. Михайла*. I. Ж.

СВАТОГО МИХАИЛА ВЕЛИКОГО, м-рі ц., в м. Володимирі Волинськ. землі, суч. Володимир-Волинський Вл; 1268, оуби Воишелка...

и положиша. во цркви *стго* Михаїла Великаго (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 868).

Ц. й м-р названо на честь *св. Михайла* (див. *СвАтого Михаїла*). А. К.

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.) з двома означеннями: до означуваного д.-р. християнськ. особового ім. *Михаїл*: 1) в пре- (від прасл. *světъ «святій»; див. *СвАтого Василю*) і 2) в постпозиції; пор.: д.-р., ст.-сл. *ВѢЛНЬ*, рос. *вели́к(ий)*, укр. *вели́кий*, болг. *вели́к*, с.-х. *вѣлики*, словен. *vêlik*, чес. *vel(i)ký*, словац. *veliký*, польськ. *wielki* тощо; спорідн. тох. A. wāl «князь, государ», тох. B. walo «т. с.», walke «тривалий» і т. ін. (Фасмер, I, 289). B. ред.

СВАТОГО МЪЧЕНИКА ФЕОДОРА, ц. («црковь»), в м. Переяславлі Руському; суч. Переяслав-Хмельницький Кв; 1089, црковь на воротѣхъ городныхъ. во има *стаго* мчнка Феодора (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 209).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення з прасл. *světъ «святій» (див. *СвАтого Василю*), а означуване — іменникове словосп. *мѣченикъ* (апелатив на -икъ) від *мѣчѣныи*; в основі д.-р. *мѣчити* «страчувати, карати, мордувати, мучити») (Срезневский, II, 199) + д.-р. християнське особове ім'я *Феодоръ* (з гр. *Φεόδωρος*) (Фасмер, IV, 188). Названо на честь *св. мученика Феодора*. Див. *СвАтого Феодора*. О. С.

СВАТОГО НИКОЛЫ, божиця або ц., в ур. Угорському, пд. давн. Києва, тепер у ме-

жах м. (парк. Аскольдова Могила); як м-р, заснован. вел. княгинєю Ольгою (Саббатовский, прим., 79) після її хрещення в Києві 954—955 р. (Острогорский, 1466), і взагалі перша ц. в Києві (Києвск. синопс., 27); 882, и погребѣша и на горѣ. еже сѧ ныне зоветь Оугорское. кде ныне *С*льминъ дворъ. на тои могилѣ поставилъ цркъвь *с*вѣго *Н*иколу (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 23), божицю *с*вѣго *Н*иколы (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 17), постави Олма церковь *с*вяго *Н*иколу (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 270).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення із прасл. *svęť «святый» (див. *Святого Васи́лиа*), а означуване — д.-р. християнське особове ім'я з гр. Νικόλαος (Фасмер, III, 75): ц. висвячено на честь *с*в. *М*иколи. I. Ж.

СВЯТОГО ПЕТРА, ц., в давн. Києві, в складі Дмитрівськ. м-ря; перейменовано так кол. ц. св. Дмитрія після захоплення її Києвопечерськ. м-рем; право на володіння її перейменування її печеряни могли одержати від дочки вел. кн. Ярополка Ізяславовича, вдови кн. Гліба Всеславича, яка все своє майно віддала Києвопечерськ. м-реві (П. Л., 7); 1128, преѣхша цркъвь *Д*митрія Печерѧне. и нарекоша ю *П*етра.

*с*ъ грѣхо велики. и неправо (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 299), Печеряне переѣхша церковь *с*вяго *Д*митрея... и нарекоша ю *с*вяго *П*етра (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 28).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення із прасл. *svęť «святый» (див. *Святого Васи́лиа*), а означуване — д.-р. християнське особове ім'я; із ст.-сл. ПЕТРЪ < гр. Πέτρος (Фасмер, III, 253): ц. висвячено на честь *с*в. *П*етра. I. Ж.

СВЯТОГО ПРЕОБРАЖЕНЬЯ ГОСПОДЬНА, ц., в м. Василеві Київськ. землі; суч. м. Васильків Кв; заснована вел. кн. Володимиром Святославовичем (Макарий, I, 151); 996, ѡбѣщасѧ

Володимерь поставити црковь Василевъ. *с*та *П*реѡбраженъѧ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 125); 996, ѡбѣщасѧ Володимерь. поставити цркъвь въ Василевъ *с*тоѣ *П*реѡбражение. бѣ бо празникъ. *п*реѡбражению *Г*сню (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 109), церковь Василевъ. *с*вяго *П*реѡбражение *г*осподне (НЛ, I, 166), ѡбѣщасѧ Володимерь поставити церковь въ Василевъ *с*вяго *С*паса *П*реѡбражение (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 315), Володимерь... сотвори ѡбѣтъ Богу поставити церковь *П*реѡбраженія *Х*ристова въ Василковъ, аще его Богъ сохранитъ ѡтъ Печенѣтъ (бѣ бо тогда день *П*реѡбраженія *Г*осподня) (XVII ст., ПСРЛ, I, 1843. Густ. лет., 260).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.) з двома означеннями: 1. в пре- (від прасл. *svęť «святый»; див. *Святого Васи́лиа*) і 2. в

постпозиції: ад'єктив на -ѣн- від д.-р. із ст.-сл. *Г*ОСПОДЬ; пор.: рос., укр. *господь*, болг. *господ*, с.-х. *gospōd*, словен. *gospōd*, д.-чес. *hospod*; лат. *hospes* «господар» тощо (Фасмер, I, 446). Ц. висвячено на честь «святого преображення» Христа; від ц.-сл. *прѣображение*, що є калькою гр. μεταμόρφωσις; у вар. *С*паса *П*реѡбражение *с*пас із гр. σωτήρ «спаситель» від дієсл. *сп*асти «врятувати» (т. ж., III, 359, 732). I. Ж.

СВЯТОГО СИМЕОНА, м-р («манастырь»), у давн. Києві, в Копиревому кінці; побудований чернігівськ. кн. Олегом Святославовичем і Святославом Ярославовичем у XII ст.; 1147, и везе и к *с*тому *С*имеону (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 318), и везе на конецъ града в манастырь *с*тмоу *С*емеону (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 354); 1150, *С*тославъ *С*лговичъ. перенесе мощи брата своего *И*гора. *ѡ* *с*вѣго *С*емена ис Копырева конца. в Черниговъ (т. ж., 408); 1162, Мьстиславъ... посла в мана-

стырь. къ *с*то *С*емену еже есть. в Копыревъ концѣ (т. ж., 518); 1147, *с*вяго *С*имиона (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 42), на конецъ града въ манастырь *с*вяго *С*имеона (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 176), *с*вяго *С*еміона (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 110), *с*вяго *С*имиона (т. с., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1518 г., 184); 1160, въ манастырь ко *с*вятому *С*еміону (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 75); 1147, въ церкви *с*вяго *С*еміона (т. ж., 42), *с*вяго *С*имеона (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. к. 1497 г., 29).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення із прасл. *svęť «святый» (див. *Святого Васи́лиа*), а означуване — д.-р. християнське особове ім'я (із ст.-сл. *С*ИМЕОНЪ гр. Συμεών д.-євр. пох.) (Фасмер, III, 598): головну ц. м-ря було висвячено на честь св. *С*имеона. I. Ж.

СВЯТОГО СЪПАСА: I. м-р, у кол. с. Берестовому пд. давн. Києва, тепер у межах м.; побудован. вел. кн. Володимиром Святославичем (Захарченко, 61); за іншою думкою, візант. зодчими в I-й пол. XII ст., можливо, за особист. наказом Володимира Мономаха (Лашкарев, Церк.-арх. оч., 113—114). Після кількох вел. руйнувань одну з його ц. 1640 р. було реставровано київськ. митрополитом Петром Могилою (Вольский, 22). З 1679 р. вона міститься всередині Києво-Печерської фортеці (Закревский, II, 736) і частково зберігається дотепер; 1072,

Германъ игумень. *с*та *С*пса (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 181); 1138, на Берестовѣмъ оу *с*вѣго *С*пса (т. ж., 305); 1157, престависѧ... князь Гюрги Володимеричъ в Києвъ... и поло-

жища и в цркви оу *С*пса *с*та (т. ж., 348); 1172, оу *с*вѣго *С*пса (т. ж., 363); 1185, Кнѧзь Всеволодъ посла г Києву... хотѧ поставити Луку... игумена.

сто *Спса* (т. ж., 390); 1230, монастира *стґо Спса* Києвъ на Берестовѣмъ (т. ж., 455); 1115, 1158, 1173, 1183, *стґо Спса* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 280, 489, 563—564, 630); 1157, въ монастири у *свѣтаґо Спса* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 66); 1172, у *свѣтаґо Спса* (т. ж., 87).

Похідні: 1185, Всеволодъ посла... Луку смиреннаґо, прося себѣ во епископа Володимерю, игумена *Спаскоґо* изъ Києва съ Берестового (т. ж., 97). Пор.: 1720, перевіз *Спаскій*, очевидно, pobl. м-ря (Оп. КПЛ, 274). І. Ж.

II. сѣлце («сѣлце»), в Чернігівськ. землі, по п. б. р. Десни, вище м. Чернігова (Насонов, 230); 1160, а Половци воюють, и сѣлце *стґо Спса* зажґоша (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 507); 1159, село *свѣтаґо Спса* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 72).

Можливо, належало ц. *Свѣтаґо Спса* в м. Чернігові. Див. *Свѣтаґо Спса* III. А. К.

III. ц., в м. Чернігові; 1034, Мстиславъ... оумре, и положиша и въ цркви *стґо Спса*. юже создалъ самъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет. 138); 1078, въ Черніговѣ за *свѣтымъ Спасомъ* (т. ж., 1843, 275); 1148, цѣловаша хрестъ у *свѣтомъ Спсѣ* воруґу про Игоря отложити (т. ж., 39), во *свѣтомъ Спсѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, 44). А. К.

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення з прасл. *svęť «свѣтій» (див. *Свѣтаґо Василиа*), а означуване від ст.-сл. *СПАСѦ* «рятівник, спаситель, Христос», калька з гр. σωτήρ «спаситель» (Фасмер, III, 732), як характерній ще язичницьк. реліґії (Фаминцын, 46); цц. (зокрема в м-рі) присвячено *св. Спасові*, тобто Христові; пор. християнськ. *свѣто спасѣ день («на спаса»)*. І. Ж., А. К.

СВѢТАґО ФЕОДОРА, м-р, у давн. Києві, на тер. суч. садиб № 9—11 по вул. Володимирській; заснован. 1129 р. вел. кн. київськ. Мстиславом, сином Володимира Мономаха; був фамільн. усипальничею династії Мстиславовичів; зґадуеться до 1259 р. Уперше зруйнован. 1240, остаточно — 1482 р., під час навали Менґлі-Гірея; 1638 р. ще стояли його стіни (Голубев, 2, 16); 1128, заложи црkvь. Мстиславъ

кнѦзь камену. *ста Феодора* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 299); 1147, и *ише* ИгорѦ

въ цркви. стоѦща по обычаю... оу *ста Феодора* (т. ж., 317); 1154, положиша и оу *стґо Феодора*. въ ѡтнѣи єму монастири (т. ж., 342); 1129, заложи Мстиславъ. црkvь камену *стґо Феодора*. в Києвъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 293); 1133, оу цркви *стґо Феодора* (т. ж., 294); 1146, и привелоша Киевоу в монастирь *стґо Феодора* (т. ж., 337); 1147, въ цркви *стґо Феодора* (т. ж., 351);

1154, Изаславъ Мстиславечъ... престависѦ... и тако спрѦтавшѣ тѣло его въ цркви *стґо Феодора*. въ ѡнѣи єму монастири (т. ж., 469); 1174, въ *стѣмъ Феодорѣ* (т. ж., 567); 1187, во цркви *стґо Феодора* в Києвъ в монастирь (т. ж., 655); 1195, престависѦ... Изаславъ *Ирославичъ* меншии...

и положиша тѣло его во *стѣмъ Феодорѣ* близъ ѡтнѦ гроба (т. ж., 690); 1166, *свѣтаґо Феодора* (НЛ, I, 32); 1147, а се Игорь вороґъ князя нашеґо и нашѣ не въ порубѣ, но въ монастири *свѣтаґо Феодора*... и поидоша на Игоря ко *свѣтому Феодору*... и яша Игоря въ цркви... у *свѣтаґо Феодора* (т. ж.); 1154, престависѦ... Изаславъ Мстиславичъ... и положиша и у *свѣтаґо Феодора* (т. ж., 60), у *свѣтаґо Феодора* (т. ж., 80); 1128, црkvь камену *свѣтаґо Феодора* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 28); 1146, въ монастирь *свѣтаґо Феодора* (т. ж., 38).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення з прасл. *svęť «свѣтій» (див. *Свѣтаґо Василиа*), а означуване — др.-р. християнське особове ім'я з гр. Феодѡρος (Фасмер, IV, 188); головну ц. м-ря було висвячено на честь *св. Феодора*. І. Ж.

СВѢТАґИ БОГОРОДИЦИ: І. м-р, на Болдиних горах, м. Чернігів Чрг; 1074, (Антоний же пришед к Черниговѣ). възлюбѣ Болдины горы. ископавъ пещеру ту сѦ всеми. [и] естѣ ту манастырь *стѡѣ Бци*. на Болдиных горахъ (~ 1425 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 193); 1069, Антоній абіе иде въ Черніговѣ. и възлюбѣ тамо гору Болдиню, въ ней же ископа себѣ пещеру и вселѣся въ ню, и естѣ тамо и доселѣ монастирь *пресвѣтой Богородици* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 272); 1177, І. посла Святославъ ко Всеволоду Пырфорію епископа Черниговского и Офрема игумена *свѣтоѣ Богородици* (т. ж., 119). А. К.

II. м-р., у пос. Синеводьско (за А. К., на Волині; імовірноше. Синеводско, суч. Верхне або Нижне Синьовидне Сколівськ. р-ну Льв; пор. Барс., 185); 1240, Данило... воротисѦ. ѡ корола. и приѣха въ Синеводьско [вар. синеводско.— Л. М.], во монастирь *стѣа Бца* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 787). Л. М.

III. ц., в м. Мельниці Волинськ. землі; суч. с. Ковельськ. р-ну Вл; 1260, и помолѣвсѦ [Василько.— А. К.] Боу стмоу Спсѡу. избавникоу *иже* естѣ икона... в городѣ Мѣлнѣцѣ. во цркви *стѡѣ Бцѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 846—847). А. К.

IV. ц., в м. Переяславлі Руському, на кол. кн. дворі; суч. Переяслав-Хмельницький Кв; 1098, заложи. Володимиръ. црkvь камену. *стѡѣ Бцѣ*... на кнѦжѣ дворѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 248). О. С.

V. ц., в м. Полонному Волинськ. землі; суч. райцентрі Хм; 1172, Глѣбъ... приѣхаша къ

Полоному кѣ *стѣи Бѣѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 556). А. К.

VI. ц., в м. Галич; 1187, престависѣ Галичѣ-кии кнѣзь Ярославъ снѣ Володимерь... положенъ

бы во цркви *стѣи Бѣѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 656); 1208, посадиша кнѣзѣ Данила на столѣ оца своего великаго кнѣзѣ

Романа. во цркви *стѣи Бѣѣ* приидѣ Мрѣя (т. ж., 726); 1219, в Галичи и созда градъ. на

цркви. *прѣтоѣ влѣца* нашеѣ *Бѣѣ* (т. ж., 737); 1235, Данило же вниде во градъ свои. и прииде ко... *стѣи Бѣѣ*. и приѣ столѣ оца своего (т. ж., 778); 1205, шедше же Галичане взяша князя своего мертва, и несоша ѣ въ Галичъ, и положиша ѣ въ цркви *свѣтѣи Богородици* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 112). Л. М.

Атрибутивнѣ словосп. (род. відм. одн.), в якихъ означення з прасл. *svęť «свѣтѣи» (див. *Свѣтѣи Василица*), а означуван е— калыка з гр. θεοτόκος (Фасмер, I, 183): цц. (зокрема м-рів) висвячено на честь *св. Богородици*. А. К., Л. М., О. С.

СВѢТОИ БОГОРОДИЦИ ВЛАХѢРНЫ, ц. Кловськ. м-ря, в давн. Києві; тепер садиба середн. школи № 74 на вул. К. Либкнехта, № 25-а (Толочко, ДК, 92); заснована бл. 1078 р. игуменом Печерськ. м-ря Стефаном за зразком *Влахернської* ц. в Константинополі (Л. М., 47); зруйновано, очевидно, ордами Батия (Толочко, ДК, 92); 1108, кончаша верхъ *стѣи Бѣѣ Вла-*

хѣрны на Кловѣ. заложени Стефаномъ еппомъ бывшу ему прѣже игуменомъ Печерського манастирѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат.

лет., 260); 1112, въ цркви *стѣи Бѣѣ. Влахѣрнѣ* на Кловѣ (т. ж. 273); 1204, О ризѣ *Пречистѣи*. Въ *Влахернѣ* риза *свѣтѣи Богородици* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 112).

Атрибутивнѣ словосп. (род. відм. одн.), в якому означення з прасл. *svęť «свѣтѣи» (див. *Свѣтѣи Василица*), а означуван е— калыка з гр. θεοτόκος (Фасмер, I, 183) + додаткова назва ц., висвяченої на честь «божѣи матерѣи *Влахернитисси*» (Лихачев, 477), тобто «св. Богородици *Влахернської*»; головною іконою ц. був образ *богородици* в ризі на зразок тієї, що зберігалась у *Влахернському* палаці в Константинополі (Костомаров — ВЕ, 1873, II, 570; Мурзакевич — ТТАС, I, 131—135). І. Ж.

СВѢТОИ ИРИНЫ, м-р, у давн. Києві, в межах «міста Ярослава»; тепер ріг вул. Володимирської й *Ирининської*; ще в XIX ст. існували руїни цього м-ря (Максимович, II, 119); 882, а Дирова могила за *стою Ириною* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 23); 1037, заложн...

стаго Георгія манастирь. и *стѣи Ирины* (т. ж., 151); 882, а Дирова могила за *ст(о)ю Ириною* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат.

лет., 17); 1037, кнѣзь Ярославъ... створи... стго Георгія манастирь и *стѣи Ирины* (т. ж., 139); 1146, *Столѣ* Всеволодичъ вѣѣже в Киевъ кѣ *стѣи Ирины* в манастирь (т. ж., 327); 882, а Дирова могила за *свѣтѣи Ириною* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 270); 854, *Ириною* (НЛ, I, 107).

Атрибутивнѣ словосп. (род. відм. одн.), в якому означення з прасл. *svęť «свѣтѣи» (див. *Свѣтѣи Василица*), а означуван е (*Ирина*) — д-р. християнське особове ім'я патронеси дружини Ярослава Мудрого *Ингегерди* (Толочко, ДК, 66). І. Ж.

СВѢТОИ СОФѢИ, цц. («цркви»): І. в давн. Києві; збудован. за кн. Ярослава Мудрого на честь перемоги над печенігами 1036 р.; нині тут *Софійський* музей (Київ, 562—563); цитати подано за внутр. логікою вар.: 1037, заложн же и црковь *стѣи Софѣи* митрополію (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 151), Ярославъ же... любимъ бѣ книгамъ. [и] многи написавъ положи в *стѣи Софѣи* (т. ж., 153), Заложн Ярославъ. городъ великий Киевъ... и црковь. *стѣи Софѣи*. премудрость Бѣю [розрядка наша.— І. Ж.] митрополію (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 139), Ярославъ же съ якоже рекохомъ. любимъ бѣ книгамъ. и многи списавъ.

положи въ цркви *стои Софѣи* юже созда самъ (т. ж., 141); 1051, Постави Ярославъ. Лариона

митрополитомъ. Руси *стѣи Софѣи* (т. ж., 143), Постави Ярославъ Лариона митрополитомъ. Ру-

сина. въ *стѣи Софѣи* (ПСРЛ, I, 1962, 155), црковь *свѣтѣи Софѣи* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 325); 1037, црковь *свѣтѣи Софѣи* (т. ж., 330), и заложена бысть свѣтѣи София Киевъ (НЛ, I, 15; текст модернізовано), *свѣтѣи Софѣи* (ОАІМ); 1036, И Печенѣзи почаша приступати, и сосутишасѣ на мѣстѣ, идѣже естъ нынѣ *свѣтѣи Софѣи*, митрополію Русская *свѣтѣи Софѣи* (т. ж., 16), *свѣтѣи Софѣи* (НЛ, I, 180); 1045, Сьгорѣ *свѣтѣи Софѣи* (т. ж., 16), *свѣтѣи Софѣи* (ПСРЛ, VII, 332); 1054, в цркви *стоѣ. Софѣи*

(ПСРЛ, I, 1962, 162), въ цркви *стѣи Софѣи* (ПСРЛ, II, 1962, 151); 1126, Престависѣ... Володимерь Мономахъ... тѣло его. положиша оу

стѣи Софѣи (ПСРЛ, II, 1962, 289); 1146, и приѣха кѣ *стои Софѣи*. и поклонисѣ *стои Бѣѣ* (т. ж., 327); 1147, сзовите Киѣны на дворъ кѣ *стѣи Софѣи* (т. ж., 347—348); 1150, Изаславъ же по-

клонивсѣ *стои Софѣи* (т. ж., 397); 1151, *стѣи Бѣѣ* Десѣтинѣи и *стѣи Софѣи* (т. ж., 433),

стѣи Софѣи и *стѣи Бѣѣ* Десѣтинѣи (т. ж., 441), *свѣтѣи Софѣи* (НЛ, I, 182), 1077, во *свѣтѣи Софѣи* въ Киевѣ (ПСРЛ, VII, 2); 1093, в величѣи

цркви. *стѣи Софѣи* (ПСРЛ, I, 1962, 216), оу величѣи цркви *стѣи Софѣи* (ПСРЛ, II, 1962,

207), оу *стои Софьи* (т. ж., 208); 1054, въ церкви *святыхъ Софія* (ПСРЛ, VII, 338); 1093, во *святѣй Софїи* въ Киевѣ (т. ж., 6); 1122, приде митро-

полить изъ Цраграда въ *стю Софью* (ПСРЛ, I, 1962, 292); 1125, в *стѣи Софьи* (ПСРЛ, I, 1962, 295); 1147, *ѣ стое Софьи* (т. ж., 316), во *святѣй Софїи* (ПСРЛ, VII, 39); 1150, ко *святѣй Софїи* (т. ж., 49); 1151, Введе Изяславъ дядю своего Вячеслава въ Киевѣ, онъ же иде ко *святѣй Софїи* (т. ж., 50); 1154, оу *стоѣ Софьи* (ПСРЛ, I, 1962, 343); 1203, митрополію *стю*

Софью (т. ж., 418); 1224, Поставленъ бы митрополитомъ. в *стои Софѣи* Киевѣ. блжнныи Кирилъ Гръчинъ (т. ж., 447); 1231, в *стѣи Софьи* (т. ж., 457); 1240, Взаша Кыѣвъ Татарове. и *стю Софью* разграбиша (т. ж., 470), оу *стыа Софья* (ПСРЛ, I, 1962, 473), во *святѣй Софѣи* (ПСРЛ, VII, 62); 1159, *ѣ стѣи Софьи* (ПСРЛ, II, 1962, 503); 1161, и вшедъ въ *Софью* (т. ж., 516); б. д., а *святая Софіа* о 12 версѣхъ (НЛ, I, 475); 1171,

и грабиша... весь гра Подолье и Гору. и манастыри. и *Софью*. и Десатинную Бшу (ПСРЛ, II, 1962, 545); 1180, в Киевѣ. погорѣша дворовѣ по Горѣ и цркви зажьжеса великаа митрополіа *стаа Софья* (т. ж., 613—614); 1194, во *стоую Софью* (т. ж., 681); 1108, во *святѣй Софѣи*, во Акимѣ и Аннѣ (ПСРЛ, VII, 21); 1124, во *святѣй Софїи* (т. ж., 26); 1159, ко *святѣй Софїи* (т. ж., 71); 1170, весь градъ, Подоліе и Гору, и монастырь, и *Софію*, и Десатинную Богородицю (т. ж., 84); 1202, митрополію *святую Софію* разграбиша (т. ж., 108); б. д., а *святая Софіа* о двунатцати врьсѣхъ (т. ж., 240); 1699, м-р *Софійский* (УАЗ, 1926, I, 25). I. Ж.

II. в кол. м. Корсуни (див. *Корсѣнъ*); тепер pobl. м. Севастополя Крм; 988, Володимерь...

крти же са въ цркви *стоѣ Софьи*. и естъ цркви та стоаще в Корсуни гра на мѣстѣ посередѣ града. идеже торгъ дѣють Корсоунанѣ. полата Володимѣра воскраи цркви стоить. и до сего дни.

а црчина полата за ѡлѣтаремъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 97); вона ж: св. *Василія*, св. *Богородицы*, св. *Іакова* (Ук. ПСРЛ, II, 522), О. С.

Атрибутивніи словосп. (род. відм. одн.), в яких означення з прасл. *svętъ «святый» (див. *Сватою Василиа*), а означуване з гр. *Софіа*, (Фасмер, III, 729) «Мудрість». Ци. висвячено на честь св. *Софїї*. О. С.

СВАТОПОЛЧЬ: I. двір («дворъ») кн. *Святополка* в давн. Києві; тепер не простежується; 1097, И прїѣха въ малѣ дружинѣ на дворѣ *Святополчъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 13).

Посесив на *-j(ъ) від д.-р. особового ім. *Сватополичъ*. I. Ж.

До д.-р. відноситься умовно. В. ред.

II. м. («городъ», «градъ»), на п. б. Дніпра, в Київськ. землі; як I. давн. м. *Витичевъ* (Барсов, 124); 2. пд. суч. с. *Витичів* Обухівськ. р-ну Кв (Плетнева, Макарова — КСИА, 1965, 104); 3. суч. с. *Стайки* Кагарлицьк. р-ну Кв (Андриевский — КС, 1883, VII, сент.—окт., 7). Можливо, його засновниками були кочівники, про що свідчить архітектура оборонн. споруд (Плетнева, Макарова — КСИА, 1965, 104, 61) і суч. прїзв. в с. *Витачів* типу *Атаман*, *Музира* тощо (МЕ, 1975); 1095, *Стополкъ* же повелѣ рубити городъ на *Вытечевъ* холму — в своє іма. нареке... *Стополчъ* городъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр.

лет., 229); 1223, Татаром же побѣдвншимъ Рѣ-скыа кнзи... и дошедшимъ... до *Новогорода Стополчскаго* (т. ж., 509); 1095, на *Вытечевскомъ* холмѣ... *Стополчъ* градъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 219), А Юрьевци съ епискупомъ Мариномъ, приѣбше, сѣдоша на *Видичевъ* холму въ градъ *Святополчъ* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. I-я лет., 150), на *Витичевъ* холмѣ, во градъ *Святополчи* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 8), повелѣ *Святополкъ* поставити градъ на холмѣ *Витическомъ*... и нарече его градъ *Святополчъ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 280).

Посесив на *-j(ъ) від д.-р. антропоніма *Сватополичъ*. I. Ж.

СВАТОСЛАВЪ: I. м. («городъ»), в Київськ. землі, pobl. *Перепетового* поля (Андриѣшев, 51); в «*Поѣченъи*» *Володимира Мономаха*; і потомъ

на *Столсавль* гонихо по Половци і потомъ на *Торческыи* городъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 249). I. Ж.

II. двір («дворъ») князя *Святослава* Олеговича в м. *Путивлі* Чернігівськ. землі; суч. райцентр См; 1146, и тоу дворѣ *Святославлъ* раздѣли на д. части (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 333), дворѣ *Святославлъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 36).

Посесив на -j(ъ) від д.-р. антропоніма *Святославъ* із і-епентетичним, характерн. для сх. сл. назв. А. К.

СВАТОСЛАВЛА КРИНИЦА, ур., біля р. Уші п. Прип'яті п. Дніпра, в Київськ. землі; суч. Жт; 1150, Изаславъ же ѡтолѣ шедѣ і ста оу *Столсавли Крилицѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 412), у *Святославлі Крилицѣ* (т. ж., 1843, 55).

Посесивне словосп., в якому означення — присвійн. прикметник на -j(ъ) від д.-р. особового ім. *Святославъ*, а означуване — географ. термін *криница* «криниця». А. К.

СВАТОЮ МѣЧЕНИКЪ БОРИСѢ И Г(ъ)ЛѣБѢ, цц. («церковъ», «божниця»): I. на р. *Альті* в р-ні м. *Переяславля* Руського; суч. м. *Переяслав-Хмельницький* Кв; як у самому *Переяславлі* (ПСРЛ, III, 124); хибно зам. ц. *Сватою*

Михаила IV (див.); 1117, Володимерь Всеволодичь. заложи црковъ камену. *стою мученику* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 291); 1125, *стыма мчнкама. Борису и Глббу...* црковъ прекрасну созда на Лтъ (алтъ). во имѧ ею. идеже

ста Бориса кровь прольнѧ бы (т. ж., 294); 1154, много зла створиша Половци ошколо Переславля. пожгоша бо села всѧ. ии Летскую божицю. *стою мчнку* зажгоша (т. ж., 344); 1117, Володимерь и цркъв заложи на Лтъ *мученику* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 285). О. С.

II. в м. Чернігові; суч. Чрг; 1162, Стославъ [кн. Ізяслава.— А. К.] положиша... въ ѡтні.

ему цркви... оу *стою мчку Бориса и Глбба*. (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 518); 1160, цркви *святою мученику Бориса и Глбба* (к. XVI ст. ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 75). А. К.

Атрибутивне словосп. (род. відм двоїни), в якому означення від прасл. *svętъ «святій» (див. *Святого Василия*), а означуване — тричленне субстантивне словосп. з еднальн. сполучником и: *мѣченикъ* (апелатив на -икъ) від *мѣчени*; в основі д.-р. *мѣчити* «страчувати, карати, мордувати, мучити» (Срезневский, II, 199) + імена *Борисъ* (пор.: д.-болг. вождь Вѣроуѣ, Вѣроуѣс, Вѣроуѣсѣ з монг. bogori «маленький» і *Бориславъ*, як *Боримъ* із *Боримиръ*) (Фасмер, I, 194) та *Глббъ* (<д.-сканд. Gudeleifr, д.-шв. *Gudeleifr; пор. *Глббъ* <д.-сканд. Óleifr; т. ж., 411); *святыми мучениками* тут називають убитих під час міжусобної боротьби кн. *Бориса й Глба*, яких православна ц. причислила до «святых». А. К., О. С.

СВЯТЫХ АПОСТОЛЪ, щ.: I. в кол. с. Берестовому, побл. давн. Києва; заснована вел. кн. Володимиром на зразок одноймен. ц. в Константинополі (Лебединцев, 2); 1051, князю Іарославу. любашю Берестовое. и цркъв

ту сущою. *Стыхъ Апль* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 155—156). I. Ж.

II. в м. Білгороді, Київськ. землі; суч. с. Білогородка Києво-Святошинськ. р-ну Кв;

1144, цркви оу Бѣльгородѣ *стхъ апль* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 314); 1187, вѣнчана

оу *стхъ апль*. оу деревѧнои цркви (т. ж., 658);

1198, созда цркъв камену. *стхъ апль*. в Бѣльгородѣ... кнѧзь Юрихъ (т. ж., 706).

Атрибутивне словосп. (род. відм. мн.), в якому означення від прасл. *svętъ «святій», а означуване — із ст.-сл. **АПОСТОЛЪ** «посланець, проповідник» < гр. ἀποστόλος «т. с.» (Фасмер, I, 81): нд. було висвячено на честь «святых апостолів». Див. *Апостолы*, м-р. I. Ж.

СВЯТЫЯ БОГОРОДИЦА, ц., в Печерському м-рі давн. Києва; тепер Києво-Печерський іс-

торико-культурний заповідник; 1060, Заложі Феодосен в большем монастырь в Печерском црковъ *святыя Богородица* (УЛС, 42).

Ц. висвячено на честь св. *Богородиці*, назву утворено семантичним способом. I. Ж.

Атрибутивне словосп., в якому означення від прасл. *svętъ «святій» (див. *Святого Василия*), а означуване — калька з гр. Θεοτόκος (Фасмер, I, 183). Див. *Святаю Богородица Десатинная*. До д.-р. віднесено умовно. В. ред.

СЕМЫНЬ, пос. між м. Черніговом і кол. Гуричевом Чернігівськ. землі (Насонов, 231); тепер Бобровиця: у складі м. Чернігова Чрг; на л. б. р. Стрижень; можливо, тут була й однойменна р. (Багалея, 152; Барс., 184); як «сільце» Святого Спаса в межах суч. м., за р. Стрижень (Андріяшев, Сівер., 104); 1152, Гюрги и Стославъ исполчивша воѡ свон. поидоша к городу. и стаща не дошедше *Семьна* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 338), *Семьна*; Половцемъ же пришедшимъ... много полона взаша. и *Семьнъ* пожгоша (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 456, 457), *Семьнъ* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 57), *Семьня* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 59).

Як від гідроніма *Семь* (див.; вона ж *Сьмь*) пр. Десни (Роспонд, Стр., 75, 78). Можливо, іменник на -упъ), пор. рос. жарынъ, д.-р. назви мм. *Кобрынъ*, *Волынъ* і луж. особові ім. Dobryń, Gótyń, Raduń (SP, 141). А. К.

СЕМЬ, р., л. Десни л. Дніпра; суч. *Сейм*; Курськ. обл. РРФСР; см. Чрг УРСР; б. д., а друзини сѣдоша по Деснѣ. и по *Сбли* (*Семи*) по Сулѣ и нарекоша Сѣверъ; 1127, Іарополчи бо бахуть посадници. по всеи *Семи* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 6, 296); б. д., по Деснѣ. и по *Семи* и по Сулѣ. и нарекоша Сѣверо (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 5); 1185, на *Семь* (т. ж., 646); б. д., по Деснѣ, и по *Семь* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 262); 1127, по всей *Семи* (т. ж., 27); 1148, и посажа Глѣбъ посадники своя по *Семи* (т. ж., 42); б. д., Путивль, на *Семь* (т. ж., 240); 1148, отец Глебов... поиде Курску и тамо посади по всей *Семи* наместники своя (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 44).

Як: I. в основі гідронімів Semka, Semica, Semes бас. Зх. Бугу та ін.; апофонічні форми в: д.-інд. syāva- «темно-коричневий, темний», прасл. *sivъ «світло-сірий»; д.-інд. syāma- «чорно-сірий, чорно-зелений, чорний», лит. šėmas «блакитно-сірий», прасл. sin- «синій», сх.-сл. *sizъ «темний з чорнуватим, фіолетовим чи блакитним відтінком», «сизий»; і.-е.: *ker- «сірий», — пор. польськ. szron (*< sernъ), — *keu- «ясний, світлий»; д.-інд. sōna- «червоний, яскравочервоний» і прасл. *sunica «суниця». Отже, Семь < *Kemi- (Moszyński, PZ, 186—188), 2. pp. *Семь*, *Сев* і *Сава* мають спільний корінь із д.-інд. syāpa- «темний»; пор. ще *seu- «тексти, бути вологим» або *keu- «сяяти, блищати» (Moszyński, PZ, 180), іран. *sāva-; осет. sau «чорний» і р. *Сава* (Vasmer, Die Iranier, 76); *Сава*: *Сьва* наближаються до *sav-// *seu- (ТТ, 226). Суч. вар. *Сейм* фіксується порівняно пізно (польськ.

вплив?); пор. XVII ст., *Семь Колдубанская, Семь Колкуданская, Семь (Семица) Котлубанская, Семь Колдыбанская* (Мангт., Дн., 214; СГУ, 493); 1782, *Сеймъ* (Кордт, № 32); сюди ж *Сеймок* л. Клевені п. *Сейму*; с. *Присем'я* Конотопськ. р-ну См та ін. А. К.

СЕРЕБРАННИЙ, пос., в Переяславськ. землі; тепер смт *Срібне Срібнянського* р-ну Чрг; 1174, Игорь... переѣха Върсколь оу Лтавы къ Пенаславу... и оузьрѣшася с полкы Половъцькими... и темь не оутѣрѣша стати противу Игореву и тако побѣгоша... бахуть бо воевали оу *Серебраного*. и оу Баруча (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 568, 569); вар.: *Сребной* (Ук. ПСРЛ, II, 422); як в XV (т. ж., с. VIII) і XVI (Семенов, IV, 715) ст.; 30-ті роки XVII ст., *Srebne* (карта Боплана); 1648, *Siebrne* (Prz., 43); 1656, город *Сребрянный* (Воссоед., III, 535); 1659, *Срѣбное*, до *Срѣбного*, въ городъ *Срѣбномъ* (XVIII ст., Величко, 372); надъ *Срѣбнымъ* (т. ж., 374); 1666, *Срыбный* (МПК, 16); 1786, *Сребное* (Шафонский, 527); 1852, *Сребряное* (ПГВ, № 52, 411); XIX ст., *Срѣбное* (Лаз, ОСМ, III, I), *Сребное* (Ляск., Смет., 3), *Срибне* (ДЗС, 163—164); XX ст., *Срібне* (Андріяшев, Переясл., II) на р. *Срібляниці* (*Срибранка, Среблянка*; Лаз., ОСМ, III, 76); *Срибное* (Оппоков, 145); суч. '*Срібне*.

Похідні: 1638, пов. *Сребрянскій* (XVIII ст., Величко, IV, 136); 1649, сотня *Срибранская* (Реестра, 309); 1672, сотникъ *Сребрянский* (Величко, II, 316); 1786, р. *Серебрянка* (Шафонский, 526), *Сребрянка* (т. ж., 527); XIX ст., *Срибранка* (Маркевич, 373), прізви. *Серебрянские* (СД, 623); суч. р-н *Срібнянський* (АТПУ—1969, I, 517).

Як (гіпотетично) за: 1. суміжністю (*Серебранный* від назви р. **Серебряная* (<*sьgьbrъnъ, пізн. *Сріблянка*); 2. колором води (пор. с. *Серебряные Пруды* в кол. Тульськ. губ.; Семенов, IV, 225); 3. належністю (**Серебраного* > *Серебранный*), пор. кн. *Серебряный* (Ук. ПСРЛ, II, 270—271). О. С.

СЕРЕТЬ, р., л. Дністра; Галицьк. земля; суч. *Sérét*; поч. у с. *Серетець* Зборівськ. р-ну Тр, тече через нп: Заложці Зборівськ. р-ну, Тернопіль, Теребовля, Чортків тощо; гирло в с. Городок Заліщицьк. р-ну Тр (СГУ, 498); 1144, и не могоша битисѧ. зане башеть (межи има) рѣка *Серетъ*. идоша шбои подлѣ рѣку. за неделю къ Звенигороду (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр.

лет., 311); 1153, Изѧслав же перешедъ к ни чересъ рѣку. *Сьртъ* (*серетъ*) (т. ж., 340). Изѧславъ же пусти Володимира Андрѣевича и сна

свое Мьстислава. и Черныи Клобуки битѧ с ними. ѿ рѣку. ѿ *Серетъ* (*серет*) а самъ поиде к Теребовлу... перенде рѣку *Серетъ* (*серет*)...

Изѧславъ бѣ перешель до ни рѣку *Серетъ* (*серет*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 466); 1202, и срътоша и боѧре Галичкыи. и Володимирестини. оу Микоулина на рѣцѣ *Серетѣ*.

и бившимасѧ има всь днь ѿ рѣкою *Серетъ* (т. ж., 717); 1206, и срътошася съ нимъ у Микоулина, на рѣцѣ *Серетъ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 329); 1564, na dol Seretha (OAIM); 1570, na rzece Szerecze (OAIM); XVIII ст., *Середъ, Сыретъ, Сьретъ* (Татищев, II, 1963, 159), *Середа* (Чубинский, VII, 461, 508), *Seret, Sered* (SG, X, 443); помилк.: 1153, *Осетръ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 60; Ук. ПСРЛ, II, 325), рѣку *Сестрю* (XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 197).

Пор.: 1) *Seret* (рум. Siretul) л. Дунаю, поч. на тер. Чрв УРСР, протікає в СРР, де під м. Галацем вп. до Дунаю; у Птолемея (II ст. н. е.) 'Ερασορ; в Амміана Марцелліна (IV — поч. V ст. н. е.) Gerasus (Карп., 182; СГУ, 499); на ньому кол. м. *Серетъ* «въ горахъ» (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); сюди ж: *Малый Серет* п. *Серету* л. Дунаю і *Серетель* п. *Малого Серету* (СГУ, 499); 2) р. в бас. Горині в с. Висоцьк Дубровицьк. р-ну Рв (*Seret*; СГУ, 499). Похідні: с. *Серетець* Зборівськ. р-ну Тр; рук. *Seretu*; *Seret markopolski*, *Seret Nuszczanski*, *Seret Jasinski* (SG, X, 443).

Як: 1. з іран. (?), пор.: д.-інд. sarit «ріка», sarati «тече» (Карп., 182); 2. фрак. походження, пор. г. *Серта* в Македонії (Трубачев, 219, 262); від і.-е. *ser- «текти». Л. М.

СЕРХОВИЦА, яр або ур. біля давн. Києва, за подільськ. укріпленням «столпієм»; як суч. *Юрковиця* (Новицький, II, 917) або вул. *Юрківська* (Петров, 44), що з'єднувала Лису гору з Подолом (Толочко, ДК, 37—38); 1171, и стоя-

ша г. дни оу города. и снидоша всихъ кнзии дружина *Серховицею* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 544); 1539, *Юрковъ* ставокъ (АЮЗР, I, VI, 29); 1699, *Юрковъ* прудокъ (УАЗ, I, 29); 1847, *Юрковица* (Фундуклей, ОКГ, 4); пор.: 1502, с. *Серховици* суч. с. *Серховиці* Старовижівськ. р-ну Вл (AL, I, 148); 1551, маєток *Серховъ*, суч. с. *Serxiv* Маневицьк. р-ну Вл (АЮЗР, VII, III, 25); с. Serchow кол. Кременецьк. пов. (Zr. dz., XIX, 30); с. Serchowiec кол. Луцьк. пов. (SG, X, 438); р. *Шерехів* пр. Случі п. Горині п. Прип'яті п. Дніпра (СГУ, 620); поле *Serxavo* в Мінськ. обл., БРСР (МБ, 220); с. Sercha кол. Згожельницьк. пов., Польща (SG, X, 437); 1436, с. Srch пн. м. Пардубиць ЧССР (Profous, Svoboda, IV, 153); нп Srhinje в Боснії й Герцеговині (I. m., 405); нп Srh (R.-i KJ, 428), гора *Серта* в Македонії, Югославія (Mladenow — ZONF, 1926/1927, II, 49).

Як транспозиція ороніма *Хоревица* (див.) з д.-р. *«Се Хоревица», що відрізняється від нього лише перестановкою 2-го й 3-го складів (Толочко, ДК, 38). Імовірініше пов'язувати із: ст.-сл. *СРЪХЪКЪ* «трахъ», aspér (Miklosich, 877); д.-р. *серехъкыи* «шорсткуватий, нерівний» (Срезневский, III, 340); укр. *шерехатий*, *шерхкий* «шершавий», *шерхнути* «покриватися льодом», *шерех*, *шерешень* «дрібний лід на ріці» (Гринченко, IV, 429), *шереш* «книга», *шержень* «іней» (Желєхівський, II, 1087), *сєрен* «ожегель» (Пискунов, 235), діал. *защерхла вода* «тонкий льодок

на поверхні води» (Никончук, 118); рос. діал. *серхнуть* «плюскнути, дерев'янити, втратити чутливість у якійсь частині тіла» (Герасимов, 81); *серянет* (про воду) «холодно, морозить»; коли вона покривається тонким льодом, говорять, що вона серпнет» (Машт. Мат., 100), *серяетъ*, *серень* «наст, який проломлюється; череп по снігу; відлига, коли сніг викрупився, став різучим і покритися кіркою, черепом, під час морозу» (Даль, IV, 178); серб. *срх* «край, кут, лезо, жак» (Лавровський, 662), с.-х. *srh* «dreszcz, ciarki» (Francić, II, 876), словен. *srh* «дріж» (Хостник, 287), д.-чесь. *sršatŭ* «zuřivŭ» (Machek, 468), чесь. *srch* «sršen, sedlský clovek, nocticorax» (Jungmann, IV, 267), *sršlavá* (půda) «tuhá, drsná», словац. *srchky* «neúrodnŭ», польськ. *nasierszały* «najeżony» (Machek, 468), *srzon*, рос. «облой», «іней» (Linde, V, 422) та ін., що сягають і. -е. **ser-* «Sichel, krummer Haken» (Walde, II, 500). Очевидно, безпосередньо з д.-р. **серхъ* — **серховье* — **серховица* «нерівна місцевість, крутий схил» тощо. Докладніше див. Железняк — ОЛД, 1982, 87—98. І. Ж.

СИНЕВОЛОДСЬКО, пос., в Галицьк. землі; суч. с. *Верхнє Синьовидне* (місц. *Верхнє Синьовідське*) і с. *Нижнє Синьовидне* (місц. *Нижнє Синьовідське*) Сколівськ. р-ну Льв.; 1240, преже того Їхаль бѣ. Данило кнзь. ко королеви Оугр... и воротисѣ. **Ѡ** короля. и приѣхѣ въ *Синеволодско* (*синеволодско*). во монастырь стѣя Бѣа (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет.. 787); XIX ст., Synowódzko Niżne i Synowódzko Wyżne (SG, XI, 744—745).

Релятив-компонит із суф. -ьск- від ад'ективн. (*син-ий*) і субстантивн. (-вод-а) основ. Л. М.

Пор. ще: І. сс. *Синиха*, *Синівка*, *Синівці* на тер. України і д.-р. *володѣти* «володіти»; 2. сс. *Синій Колодяж* у Брянськ. обл.; *Сине Озеро*, р. *Синя* в Псковськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 424) тощо. А. К.

СКѢФИЯ, країна («страна»), в Пн. Надчорномор'ї; у VIII—VII ст. до н. е. — в Надазов'ї й Передкавказзі (*Скифия*) (Бибинов, 136), перед тим — у межириччі Амудар'ї й Сирдар'ї («батьківщина *скіфіє*»), «найдавніше» (?) — поряд із Гіндукушем, Паміром і Гімалаями; пор. ще в II ст. до н. е. *скіф.* царство *Скілліра* й Палака в Криму (ДКШ, 30—31, 65, 210); б. д., (А)фету

же *иша*... страны... Воспории. Мешти Дереви. Гарьмати (сармати). Тавріани [таврилни; в Г. Амартола *Ταυριανὸς* — О. С.] *Сируфия* (*скуфия*)... Словѣне... до Попетського моря... в Афетовъ же части сѣдѣтъ Русь. Чюдѣ. и вси языци (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3—4), *Скувія* (т. ж., 1846, 34), *Скуфия* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 3), *Скифия* (І-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 337; І-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 11), *Скуфия* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 9), *Сисифія* (т. с., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 1); *Сківія* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет.,

261), *Скифия* (т. с., ПСРЛ, XXVII. Сокр. летоп. св. 1493 г., 172), *Скуфия* (т. ж., 308); 1420, *Скифия* (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXXI. Мазуринск. лет., 11); б. д., *Великая Скѣфъ* (див.), *Великая Скиѣя* (ПСРЛ, VII, 264), *Скифия Великая* (ПСРЛ, XXXI, 11) і под.

Споріднені: о-ви *Скифос* (Кулаковский, I, 267) і *Скиевскій* «въ Руси» (Ук. ПСРЛ, II, 425); узбережжя *Скифское* (80-ті рр. н. е.) (Петров, Макаревич, 23); *Понт Скифский* (Гайдукевич, 19), «Чорне море» (див. *Пон(тьское)*, море); *Неаполь Скифский*; *скіфо-сармати*, *тавроскіфи* тощо. Увічнювальні: пров. *Скифський* у м. Сімферополі (Шульц, Головкина, 150), курган *Ск'іф'с'кий* у с. Великі Гаї Тр; мог. *Ск'іф'скайя* в м. Білгород-Дністровський Од та ін.

Д.-р. транскрипція д.-гр. *Σκυθία*, іон. *Σκυθίη* = лат. *Scythia* «Скіфія» (як держава проіснувала з VII ст. до н. е. до поч. III ст. н. е.); пор. ще: *Σκυθης* «Скіф» (ім'я) ≤ «скіф(ський)», застар. укр. «скит(ський)», *Σκυθαι* «скіфи», вони ж (част. плем.) *Σακαί*, *Σκολοται*; *Σκυθίς* «скіф'янка (скіфська)»; *σκυθιστί* «по-скіфському»; пор.: И в лето... 3099 Словен и Рус с роды своими отлучишася от Експонта... и хождоу по странам вселенных... И от того времени новопришельцы *скифстии* начаху именоватися словяне (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 139—140), лат. *Skutai-Skolotai* «скіфи-сколоти» (Білецький, Скіфи, 76). Етнонім *Σκυθαι* як від: 1. д.-гр. *σκιφος* (*skuphos*) «чаша», еол. *σκυθος* (*skuthos*) «т. с.» (Орлов, 199—200); мовляв, *Targitai*, син Зевса й дочки р. Борисфена, народив синів Ліпокайса, Арпокасайса і Колаксайса, в царювання яких із неба впали золоті плуг, ярмо, сокира й чаша (Геродот, 188); отже, скіфи «чашечники» (Орлов, 366): чаші були примітною рисою скіф. побуту; 2. міфічн. Яфетового правнука *Скіфа* (ПСРЛ, XVII, 137; XXXI, 11; XXXIII, 139); пор. античну (скіф.) версію легенди про пох. *скіфів* як дітей *Скіфа*, наймолодш. Гераклового сина (ін. його діти — *Гелон* та *Агафірс* — стали родоначальниками пл. *гелонів* і *агафірсів*), від якого *Скіф* успадкував пояс із золотом чашею й лук (Геродот, 189); 3. того ж кореня, що й д.-герм. *skiutan*, лит. *sauli* «стріляти»: *Скіф* став царем, лише натягнувши лук свого батька (ДКШ, 210); 4. гр. *σκιεσφαι* «сердитися, гніватися» (Бибинов, 45) — «гнівливий»? 5. арійського скі «скитатися» (того ж походження, гадають, і Чдъ; див. Чддінъ) — «кочівники»? (ДКШ, 210); 6. того ж кореня, що й д.-сл. **studŭ* «велетень» (т. ж.); 7. назви р. *Куфисъ* (в Пн. Надчорномор'ї) внаслідок перестановки (?) кінцевого приголосного (Орлов, 200); 8. запозичення з якоїсь сх. мови; пор. вар. *Iskuzai*, *Asquzai* (ДКШ, 210); 9. зіпсован. *Σ'ακαί* «саки», «скіфи» (Вс. Миллер — ЖМНП, 1886, X, 181—183); 10. іран. **skul-ta*: різновид ін. скіф. самоназви *Σκωλотаί*; пор. *Σκωλης* «скіфський цар», *Σκωλοπος* «т. с.» і *Skoloporus* «т. с.», де **skul-* // **skol-* залишаються темними (Абаев, Осет., 243—244); 11. того ж кореня, що й етнонім *кушани*, — з і.-е. *(s)keu- «стежити (за ки-

мось)», отже, *скіфи* — «сторожі (стад)» (Чеснов, 50)? Назва темна (ДКШ, 210). О. С.

СНѢВЪ: І. р., п. Десни л. Дніпра, суч. *Снов*; Щорськ. и Городнянськ. р-ни Чрг (СГУ, 514); 1068, а дружини [половці.— А. К.] потопиша въ *Снѣви* (1377 р., ПСРЛ, І, 1962. Лавр. лет., 172); 1152, поидоша к Чернигову и перешедше *Сновъ*, и стаща оу Гуричева (т. ж., 338); 1068, въ *Снѣви* (~ 1425 р., ПСРЛ, ІІ, 1962. Ипат. лет., 161); 1152, кнзи же видивше Половци идуче прочь, и поидоша ѿ Чернигова, и идоша за Свинь, та за *Сновъ* (т. ж., 458); отъ Чернигова... за Свинь, да за *Сновъ* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 55); 1068, во *Снови* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 356); 1152, *Сновъ* (т. ж., 59).

Як від: скіф. **Съны* (*Съны*); род. відм. **Сънъѡе* (**Сънъѡе*): -сн- (із **-сын-* // *-сын-*), складов. ч. багатьох гідронімів типу *Дес(в)на* (?), *Кросна*, *Шексна*, *Туросна*; сюди ж рр. *Сънепород* — *Сънопород*, *Снъжеть* і под. з початк. *Сно-* // *Сна-* (?) (Соболевский, 262, 264; Фасмер, III, 699); з і.-е. *(s)pauc- // pauc- «пливти, текти»: **snū* > *snū* > *Snъve*, *Snъѡ* (Роспонт, Стр., 24; Moszynski, PZ, 181; Rozwadowski, 199; Сумцов, 27; Нерознак, НДГ, 160—161); сюди ж д.-інд. *snāuti* «текти, сочитися, омиватися», дієприкметник *snātās*; гр. *νεω* (із **snēwō*) «пливу» (Фасмер, III, 699); пор. ще *snārauyati* «кратати, плавати», авест. *снада-* «лити» (Стрижак, НРП, 62—63). Коренев. *Сно-* // *Сне-* характерні для багатьох гідронімів; пор.: *Сновъ* п. Тускорі в Курськ. обл. РРФСР; *Snowka* (бас. Німану); *Снежать*, *Снеберъ*, *Снопотъ*, *Сновид*, *Снагость*, *Снепород* (бас. Дніпра; ТТ, 208, 220); 1153, и то слышавъ Ярославъ, поиде чере *Сновъ* к Теревовлу (ПСРЛ, II, 1962, 466; див. *Снѣв* II). А. К.

II. так в Іпат. літ. під 1153 р. помилк. названо р. *Нбзду* (див.); суч. *Гнізна* л. Серету л. Дністра. Див. *Снѣв* І. Л. М.

СНѢВЪСКАІА, тысяча («*Снѣвѣска*»), військово-адміністративна тер. одиниця із центром у м. *Снѣвськѣ* (див.) Чернігівськ. землі (тепер м. *Седнів* Городнянськ. р-ну Чрг; охоплювала бас. р. *Снові*, на пн. з м. Стародубом, по р. Десні з м. Новгород-Сіверськом; як найдавніша ч. Чернігівськ. «волості», давніша, ніж Новгород-Сіверськ. кн-во (Насонов, 58); 1149, *Стославъ* Ѡлговиць поча емоу молвити держиши ѡчину мою, и тогда взѡ Куреськѣ и с Посемьемъ, и *Сновскоую* тисацію. оу Ислава (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 384).

Релятив ж. р. від *Снѣвськѣ* (див.). А. К.

СНѢВЪСКѢ, м., в Чернігівськ. землі, на р. *Снов* п. Десни; як: 1. біля гирла р. *Снов*, pobl. суч. с. Брусилів Чернігівськ. р-ну Чрг (Барс., 188); 2. суч. *Седнів* Чернігівськ. р-ну Чрг (Голубовский, ТЧК, 168, в. VII; Андріяшев, Сівер., 104; Насонов, 231), заснован. у VII—VIII ст., із давнім г-щем, залишками фортеці, розміщен. на високому б. (Балика, 4—16); 3. відом. у XVI ст. с. *Сновескѣ* на р. *Снов* (Голубовский, История, 108), а в XIX ст.— м. *Сновськ.* суч.

м. Щорс Щорськ. р-ну Чрг; 1068, *Стославъ* же собравъ дружины нѣколико. изиде на нь ко *Сновьску* (1377 р., ПСРЛ, І, 1962. Лавр. лет., 172); 1203, и веде Ростиславъ ко *Сновьскѣ* (т. ж., 419); 1068, *Стославъ*... изиде на на ко *Сновьску* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 161); 1155, тогда же прида ему .г. городы. а *Сновескѣ* собѣ ѡна. и Корачевъ и Воротинескѣ. зане-

же бѣ его Ѡступилъ и понде *Стославъ* Ѡлгови *Сновьску* (т. ж., 479); 1234, Мьстиславъ Глѣбовичъ... поймаша грады многы по Деснѣ тоу же взѡша и Хороборъ и Сосницю. и *Сновескѣ* (т. ж., 772); 1068, побѣди Святославъ Половце у *Снѣвска*... Святославъ изиде... ко *Сновьску* (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 17, 189), Святославъ же собравъ дружины нѣколико, изиде на нь ко *Сновьску* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 336); 1202, ко *Сновьску* (т. ж., 108), *Сновескѣ* (А се грады Кієвськіє) (т. ж., 240).

Похідні: 1149, *Стославъ* Ѡлговиць... взѡ Куреськѣ и с Посемьемъ. и *Сновьскую* тисацію (ПСРЛ, II, 1962, 384).

Релятив на -*ськ-* від гідроніма *Снѣвъ* (див.); пор.: *Кѡрьскѣ* і р. *Кура*; *Тѣришскѣ* — від р. *Тѣрья* й под. (Роспонт, Стр., 24). А. К.

СОЛИ, пос. (?), в Галицьк. землі (?), суч. Підкарпаття; тепер не простежується; пор. с. *Старѡ Сіль* Старосамбірськ. р-ну Льв; 1255, слышавъ же Левъ, яко Федоръ посланъ ѡ него ко *Солямъ* (къ *солямъ*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 830).

Пор. ще: *Нижні*, *Дальні* й *Верхні Соли* в Боснії (Головацкий, 294) та *соляні* промисли, якими славилась Галицька земля (Тихомиров, 91).

Pluralia tantum від д.-р. *соль*. Л. М.

СОЛОНЬИ, шлях («пѣтъ»), із Києва Дніпром, Самарою, Вовчими Водами, Кальміусом (пор. пр. *Соляна*) до Перекопа (умовно) й *соляних* озер Криму (Кудряшов, 103—106, 145; Фотинский, 23); 1170, и Греческий путь... и *Солоньи* и Залозный (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 538), *солоньи* (т. ж.), Греческий... и *Соляный*, и Залозный (*соляный*, *соляный*, *солоньи*, *солоньи*) (т. ж., 1843, 97); 1169, Греческий... и *Солоньи*, и Залозы (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 82); помилк. «*Смоляный*» (Ук. ПСРЛ, II, 111). Пор. ще: *Сольный* шлях і 1564, баня *Solna* в м. Дрогобиці Льв (ОАІМ), кол. вул. *Сільна* в м. Перемишлі та гідроніми на *Солон-* (див. СГУ, 517—520).

Ад'єктив із прасл. **solnъ* від апелятива *соль*. О. С.

СОМИНО, с., у Волинськ. землі; с. *Сомин* Турійськ. р-ну Вл; 1287, а Садовое ен *Сомино* же даль есмь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 904); 1499, и проси(л) в на(с) оу воло(ди)мирсько(м) повѣте села на има *сомина* (ССУМ, II, 368).

Посесив на -*ин-* від антропоніма **Сом(а)* (?); пор. особові ім.: *Сомко*, *Сомовитъ* (Морошкин, 182); *Сомовитовичъ* (~ 1425 р., ПСРЛ,

II, 1962. Ипат. лет., 896); 1281, два *Сомовитовича* (т. ж., 882—883). А. К.

СОСЪНИЦА, м., в Чернігівськ. землі; суч. м. *Сосниця* Чрг; 1234, Мстислав Глбівичъ... поймаша грады многы по Деснѣ тоу же вѣзаша и Хороборъ и *Сосницю* и Сновескъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 772).

Іменник на -ицѣ від д.-р. *сосъна*, часто вживан. на Поліссі, коли йшлося про дерево з бортою, дуплом (пор. рос. діал. *сосна* «заболонь дерева») (Фасмер, III, 726—727). А. К.

СТАНЪКОВЪ, пос., в Галицьк. землі (?); тепер не простежується, як: 1. на шляху з м. Володимира (-Волинського) до Теребовля (див.: Зубрицький, II, 90—91; Барс., 189—190); 2. с. Станин Радехівськ. чи с. Станимир Перемишлянськ. р-ну Лв; 3. с. *Струсів* Теребовлянськ. р-ну Тр; 4. кол. с. *Стоянов* (не локалізоване) тощо; 1153, і тако скупАсѣ всѣ оу Володимира поиде къ *Станкову* (станко, станковоу) [станко переправлено іншою рукою в станкову, а наступне станковоу закреслено.—Л. М.] (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 466).

Пор.: сс. *Станків* Стрийськ. р-ну, *Станківці* Миколаївськ. р-ну Лв; *Станківці* Долинськ. р-ну; *Станкова* Калуськ. р-ну І.-Ф.

Посесив на -ов- від д.-р. особового ім. *Станъко*, зменшен. від *Станиславъ*, *Станимиръ* і под.; пор. ст.-укр. *Станко* (ССУМ, II, 379), яке має загальносл. поширення (Морошкин, 185). Л. М.

СТАРАЯ БЪЛАВЪЖА, м., в Переяславськ. землі; гіпотетично, бас. Сули; на сх. від суч. м. Прилук (Багалей, 127), Чрг; 1149, Гюрги... поиде... на *Бълвезю*. на Старую і стояша оу *Бълвезю* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 377), на *Бълвезю* на *Старую* (т. ж., 1842, 42), у *Бълвезю* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 46). Як *Бблая Вбжа*, «поселена» (звичайно, відновлена) Кочубеєм 1753 р. в Прилуцьк. полку (Лаз., ОСМ, III, 268).

Атрибутивне словосп. (наз. відм. одн.), в якому означення — форма ж. р. від д.-р. *старый* (вказує на існування ін., *новішого* одн.именн. пос.; див. *Бблая Вбжа*), пор.: ст.-сл. *СТАРЪ*, рос. *стѣр(ый)*, укр. *старый*, болг. *стар*, с.-х. *стѣр*, словен. *stār*, чес., словац. *starý*; польськ., в.-луж., н.-луж. *stary* тощо (Фасмер, III, 747), а означуване — композит: нечлени. ад'єктив *Бблая* (див. *Бблѣка*) + *Вбжа* (< д.-р. *вбжа* «шатро, кибитка, башта» з прасл. **věža*, **vězja* «будиночок-віз на полозках або колесах», до **vezŏ* «везу»), сюди ж укр. й білор. *вѣжа* «башта» (Фасмер, I, 285). О. С.

СТЕПАНЪ, м., у Волинськ. землі; суч. смт *Стѣпань* Сарненськ. р-ну Рв; б. д., *Степань* (Волинський) (XV ст., ПСРЛ, XXII, I. Русск. хронограф, 163), *Степанъ* (А се грады Волинськіє) (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240).

Похідні: 1292, престависѣ *Степаньский* князь. Іванъ снѣ Глбѣовъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 938); 1596, Ісаакій *Степанский* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 342).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. християнськ. особового ім. *Степанъ* (див. *Стефановъ*, м.-р.). А. К.

СТЕФАНОВЪ, м-р («монастырь»), побл. давн. Києва, на Кловськ. узгір'ї; 1096, вѣжгоша *Стефановъ* монастырь. і деревнѣ и Герьманы (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 232), монастырь *Стефанечъ* деревнѣ и Германечъ. і приидоша на монастырь Печерський (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 222), *Стефанъ* монастырь и деревнѣ и Германечъ (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 16), *Стефанъ* монастырь, и Деревлѣ, и Германечъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 9), и пожгоша монастырь дѣвическій святого *Стефана* і деревнѣ германъ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 281).

Посесив на -ов- від д.-р. християнськ. особового ім. *Стефанъ*; вар. *Стефанечъ* — на *-j(ь) від розмовн. **Стефаньць* // **Стефан(ъ)ко*; див. *Степань*. Засновником та ігуменом м-ря був якийсь *Стефанъ* (Петров, 89), Пор.: *Стефан*... иже бысть в него мѣсто игумень, пакы по отшествии изъ монастыря състави на Кловѣ свой монастырь (КПП, II). І. Ж.

СТОЖЬКЪ, с., у Волинськ. землі; як с. *Стожекъ* кол. Кременецьк. пов. Волинськ. губ.; суч. с. *Стіжок* Шумськ. р-ну Тр; 1261, Левъ розмета. Даниловъ и *Стожекъ*... Львовъ розмѣта (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Лавр. лет., 849); 1288, Рачьша же изнаиде Мьстислава. во *Стожьцѣ* (т. ж., 912).

Семантичним способом від *стожькѣ* «маленький стіг» (пор. також: 1424, *стожокъ* «межовий знак»; Ако оуѣхана к нему границѣ от(т) рознова чере(с) поле попере(к) на оустье волово(г) до паськи а обчиною попере(к) на *стожки*) (ССУМ, II, 388); демінутив від д.-р. *стогъ*; пор. ще: ц.-сл. *стогъ*, болг. *стог*; укр. *стіг*, *стіжок*, білор. *стог* «стіг сіна» й под. (Фасмер, III, 763). А. К.

СТОНАНИЧИ, с., в Чернігівськ. землі; як пос. (чи ур.) десь у р-ні: 1. суч. Лісковітці (м. Чернігів); 2. Єлєцьк. м-ря (Андріяшев, Сівер., 104); 3. м. Чернігова (Барс., 191) Чрг.; 1160, і поиде Ізаславъ к Чернигову. съ всею силою Поло-

вецьскою. на *Стослава* на *Слгови* и стаща подлѣ Десну. по Крырову. ѿли до оустья. а внизъ до *Стонаничи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 506).

Семантичним способом від патроніма на -ич(и); в основі д.-р., антропонім **Стонанъ*; пор. *Стоянъ* (Морошкин, 187). Як *Гостъничи*, *Гостоняничи* — «місце (?), де зупинялися гості» (Насонов, 224). А. К.

СТРЬЖЬНЪ, р., суч. *Стріжень* п. Десни л. Дніпра в м. Чернігові (Насонов, 232); суч. Чрг.; 978, Володимѣръ же приступи ко вратомъ восточнымъ. ѿ *Стрежени* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 201). Пор.: рр. *Стріжень*: 1) п. Коропця л. Десни; 2) бас. Тетерева; 3) в Києво-Святошинськ. р-ні Кв; 4) в Ріпкинськ. р-ні Чрг (СГУ, 533).

Семантичним способом від д.-р. *стрижьнь* «стрижень, середина течії, глибина, бистрина»

(Срезневский, III, 565); «лінія найшвидшої течії в річці» (Мурзаевы, 211; ТТ, 118); пор. рос. *стрезень* // *стержень*; як *Стрижень* з ознаками укр. рефлексії тгът (Трубачев, 232). Пор. ще: *Стрѣмьнѣ*, рук. Прип'яті, з оз. Нобель в Зарічненськ. р-ні Рв, гирло в Пінськ. р-ні Брестськ. обл. БРСР (СГУ, 535); а також: *Воробейскъ* на р. *Струменѣ* (А се грады Вольнськіє; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240) — від *стрѣмьнѣ* «ручай»; сюди ж: укр. *струм'я*, словен. *strūmen*, польськ. *strumień*, прасл. **strumu*, лит. діал. *straumuo* «потік, ручай» (Фасмер, III, 783—784); рр. *Струма* на Балканськ. п-ві (Георгиев, БЕО, 28), *Струмок* бас. Десни (СГУ, 535) тощо. А. К.

СТРѢКВА, р., пр. Трубежа (Трубайла), (Андріяшев, Переясл., 8) л. Дніпра; попл. м. Переяславля Руського, суч. Переяслав-Хмельницький Кв (Ук. ПСРЛ, II, 410); 1142, Игореві Ольговичю восхотѣ ити в Переяславль, и пришедъ ста по *Стрѣкви* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 310); 1148, поиде *Страке* мимо городъ. и ста межи валомъ (т. ж., 322), поидемъ к Переяславлю... и пришедше стаща оу Кудьнова селца. перешедше. *Страковъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 378); 1142, Игорь Ольговичъ восхотѣ себѣ Переяславля... и пришедъ ста по *Стрѣкви* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 33); 1149, перешедше *Стрѣковъ* (т. ж., 46), *Стрѣковъ*, *Стряковъ* (Ук. ПСРЛ, II, 440). Пор.: 1622, с. *Строково* попл. с. Помоки (Воссоед., I, 37), очевидно, пізн. с. *Строкова*, згадане 1689 р. в Переяславськ. полку (ОАІМ), а в 1765—1769 — у 3-й Переяславськ. сотні (ГО, 63).

Як від **Страки*, род. відм. *Стракѣе* (Соболевский, Лингв., 69); пор.: укр. *цѣркава*, д.-р. *цѣрки*, род. відм. *цѣркѣе*, ст.-сл. *цѣркы*, -ѣкѣ. Що ж до **Стрѣк** // **Страк** // **Строк** пор. д.-р. *стрѣкати*, *стрѣчѣ* «штрикати, колоти, жалити» й под. Сюди ж: д.-р. *стрѣкатель* «штрикач», *стрѣкало* «штрикало», *стрѣкъ* «гедзь» та ін. (Срезневский, III, 567—564); укр. *стрікнути* «вжалити», «штрикати», «колоти, тикати», «стрибати» (Гринченко, ДВУ, 1831, 2130); білор. *стрікаць* «жалити, колоти»; болг. *стрѣкам* «тріскаю, стукаю»; с.-х. *стрижѣка* «тріщина; смуга»; з ін. вокалізмом рос. *стрѣка* «строчка; рядок» і «гедзь», первинно «укол»; болг. *шрѣклица*, діал. *štrkēl* «гедзь» з експресивною зміною с > ш (Фасмер, III, 773—774; 780—781). О. С.

СТѢБ(Ь)ЛА, р., у Волинськ. землі; суч. *Стубла* п. Стиру п. Прип'яті п. Дніпра (Ук. ПСРЛ, II, 440) Рв; пор.: на *Стубль* (Барс., 158) с. Пересопниці Ровенськ. р-ні Рв, а також рр. *Стубелька* пр. Горині (т. ж., 191); *Стубелка* п. *Стубли* л. Горині п. Прип'яті п. Дніпра; *Стубло* пр. Стиру п. Прип'яті (СГУ, 535); імовірно, це р. *Стубла* л. Горині, вона ж: *Стубель*, *Стубазка*, *Stubelka*, *Stublo*, *Stubelko*, *Stubel*, *Stubenka* (СГУ, 535); 1150, Гльбъ стоіаще выше города Пересопниці. на *Стоублѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 393).

Як семантичним способом від однойменного апелатива в значенні «криниця»; гідронім зустрічається у всіх сх. слов'ян один раз

(Moszyński, PZ, 171); пор.: серб.-ц.-сл. *стубль* «джерело», болг. *стубел* «пусте дерево, зруб колодязя», *стублица* «дерев'яне корито», с.-х. *стублина* «колода, виводбане дерево», словен. *stúblo* «труба із стовбура дерева», д.-чес. *stbel* «джерело, колодязь» (Фасмер, III, 785—786; Schütz, 67); югосл. гн: *Stuble*, *Stublenica*, *Stublina*, *Stublica*, *Stublarica* (Dickennann, II, 123—124); в значенні «джерело», поширене, в основному, в пд. слов'ян (Трубачев, 137, 264). А. К.

СТѢГНА, р., суч. *Стуґна* п. Дніпра, в Київськ. землі; суч. Васильківськ. і Обухівськ. р-ні Кв; 988, нача ставити городы... и по *Стугнѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 121); 1093, и поиде Стополкъ и Володимерь и Ростиславъ. къ Треполю [и] прѣдоша къ *Стужнѣ*... преидоша Стугну рѣку (т. ж., 219), прибѣгоша к рѣцѣ *Стугнѣ* (т. ж., 220); 1150, ѿ рѣцѣ ѿ *Стугну* (т. ж., 327); 988, Володимерь... нача ставити городы... по *Стугнѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 106);

1093, и поиде Стополкъ и Володимерь и Ростиславъ къ Трыполю. и приидоша ко *Стугнѣ*... и придоша *Сту* (стѣгноу) рѣку. бѣ бо тогда наводниласѣ велми (т. ж., 210), и прибѣгоша к рѣцѣ *Стугнѣ* (т. ж., 211); 1150, Изаславъ. поиде противу Володимиру... и перешедъ *Стугну*. и *Щланицю* переиде (т. ж., 400); 1151, поидоша мимо Василевъ чере *Стугну* и пришедше к валови (т. ж., 434); 988, и по *Стругнѣ* (НЛ, I, 159); 1093, ко *Стугнѣ* рѣцѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 6), къ *Стугнѣ* (т. ж., 7); 1150, на *Стугнѣ* Василевъ (т. ж., 240), о рѣку *Стугну* (т. ж., 48; ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 48); 988, И нача ставити городы по Дѣснѣ... и по *Востоугнѣ* (ПСРЛ, IV, 1915, I, I, 90); 1093, приидоша Половци на Рускою землю, Святополкъ же и Володимерь Манамахъ бишасѣ с ними об ону страну *Стоугны* (т. ж., 136), Василевъ на *Стугнѣ* (т. ж., в. II, 623); 1159, *Стуґна* (Оп. КПЛ, 168; 1594, МЮР, I, 155; 1686, ПСЗРИ, II, № 1186; АЮЗР, VII, I, 526; 1785, ЦДІАК, ф. 193, оп. I, од. зб. 2863, арк. 3 зв.; Горшков; ВСОРИ КГ, 16; Фунд., 41; Де-ла-Флизи, 626; Похилевич, 37; Андр., ЛЮ, карта; Макс., Прил., 71; Машт., Дн., 51; Макс., Киев, 24); 1541, *Стуґна* (АЮЗР, I, VI, 31); 1593, *Stuchna* (т. ж., I, 386), 1607, *Stuhna* (Žr. dz., XXI, 124; Rulik., ОРК, 50); 1686, (помилк.) *Стульма* (ПСЗРИ, II, № 1186), *Stuha* (Кордт, № 4, 16; Ляск., ИКА, 23), *Бѣлка* (Фунд., 41), *Стругна* (Орлов, 235); 1977, *Стуґна* (Анк.).

Похідні: сс. *Застуґна* (Васильківськ. й Обухівськ. р-нів Кв), кут. *Стуґна* в с. Копаців Обухівськ. р-ну Кв (Анк.); 1974, став *Стуґнянський* у с. Погреби Васильківськ. р-ну Кв (Анк.).

Як від: 1. того ж кореня, що й *стоґнати* (Юнк, 30); 2. прасл. **stǫga* «стрічка» (сюди ж *Овстуглянка*) або ж укр. *стугніти* «риміти» (Moszynski, PZ, 177—178); 3. (найімовірніше) прасл. **stug-* // **styg-*, пор. д.-р. і рос. діал. *стугнутъ* «стынуть»; польськ. *stygnać* «холонути, мерзнути» (Lehr-Splawinski — RS, 1960, ХХІ, I, 16; Фасмер, III, 786) тощо І. Ж.

СТЫРЬ, р., суч. *Стыр* п. Прип'яті п. Дніпра; Волинська земля; поч. в Бродівськ. р-ні Льв, тече через Вл й Рв УРСР, гирло в Брестськ. обл. БРСР (СГУ, 530); 1149, конь же його озавень велми. оунесъ... своѣго и оумре. он же жалюа комонства його. повелѣ и погresti надъ *Стыремъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр.

лет., 325), князь же Андрѣи... повелѣ и погresti надъ *Стыремъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 391); 1259, Коуремьсь же не перешедшоу *Стыра*. посла люди к Володимѣроу (т. ж., 840); б. д., Луческъ Великий на *Стыри* (Волянський) (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 163), Луческъ(ъ) Великий на *Стырѣ* (НЛСХС, прил., 447; XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 623), Луческъ Великий на *Стыри* (А се грады Волянськіе) (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); 1441, кроль пре-правился през *Стыр* рѣку (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII, 82).

Як від: 1. прасл. *sturo; пор. гр. σταυρός «кіло», «паля»; д.-в.-н. staurn «т. с.», лат. restaurare «відновлювати; відбудовувати» (Lehr-Spt., 61); 2. прасл. *S-tu-r-i-s; пор.: Торѣс, «Дністер», д.-інд. s-thuga- «великий, могутній», що в слові *тур*, рос. настѣрный «настирливий» (Вержбовський, 30); 3. ст.-ісланд. staurn «паля», д.-в.-нім. stiuga «руль», латиськ. stūris «кут», stūrs «упертий», рос. стѣрѣть (Buga, II, 313); 4. комплексу стр-, що в гідронімії часів балтосл. єдності, коли всі (?) рр. звалились «стриями» і, поступово архаїзуючись, випадали з живої мови, а значення «річка» дрібноло й переходило в апелятив *струмок* («потічок, ручай»); пор.: д.-р. стрѣмьнь, *стрѣна; укр. струмѣнь, польськ. strumień; чес., укр., рос., в.-луж. struha; лит. straūjas «швидкий»; латиськ. strāuts «струмок», strāva «течія, потік»; а також: д.-прус. Stradawn, Stromke, Stromyk і под.; укр. пр. *Стрѣга*, *Стрий*, *Струмѣнь*; югосл. *Стреме* та ін. (Петров, Етн., 83—87); помилк. із д.-інд. sthūrās «сильний» і «руль, кормило» (Фасмер, III, 790; Mo-szyński, PZ, 168, 169); 5. двох коренів *stir- і *Styr, оскільки для укр. мови можливе змішування голосн. і та ы (<ū), бо збереглися пізн. фіксації; аналізована назва в давнину, очевидно, звучала інакше, пор. с. Zastyrnje, а не *Zastyrje, а також Prostyrn, або Prostyrņa, при-ниж. *Стыру* й відомі на Україні гідроніми Probužka, Protorn, Probojna й под. Отже, *Stirь або *Stirнь чи *Prostirнь (розлоге озеро, повільна течія), від прасл. *styro, *sterti «розширятися»; пор.: ст.-болг. pro-strēti, pro-stranь; укр. *про-стирати*; польськ. przestrzeń, przestronny; ст.-інд. stīrṇah «розлогий», prastarṇah «розширяти», а також герм., д.-іран. та д.-інд. континуант. і.-е. *sthūrās «великий, широкий, сильний», що дозволяє виводити гідронімії від зникл. прикметника *styrъ чи *sturnъ; пор. ще гідронім Star від *starnь «старий», як Ceri від *cīrп «чорний» (Moszyński, PZ, 168—170); того ж кореня, що й *Простырь* (Труба-чев, 237; Pauls, 190). Пор. ще сс. *Стурово*: 1. в Тверськ. губ.; 2. біля м. Вишній Волочек, а також ст.-дат. антропонім Styr як давнє «немир,

боротьба» (Vasmer, Wikingspuren, 826); укр. гідроніми *Стирець*, *Стирин*, *Стирця*, *Стир-тиська* (СГУ, 530) тощо. А. К.

СЪЛА, р., л. Дніпра в кол. Переяславськ. землі; суч. *Сула* в Пл; б. д., а друзи сѣдоша по Деснѣ. и по Съли (семи) по *Сулѣ* и нарекоша Сѣверъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 6), 989, Володимерь... нача ставити города по Деснѣ. и по Востри. и по Трубешеви. и по *Сулѣ*. и по Стугнѣ (т. ж., 121), 1096, бѣжаша на *Сулу* (т. ж., 248), ис Переяслава за *Сулу* (т. ж., 250); 1107, бродишса чресъ *Сулу* (т. ж., 282); 1154, бѣ... тогда Глѣбъ на *Сулѣ* (т. ж., 343); 1147, к *Соулу*... на *Соулоу* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 357); 1182, за *Соулоу* (т. ж., 613); 1183, на *Соулѣ* (т. ж., 631); 1185, возлѣ *Соулоу* (т. ж., 637); 1201, Кончакоу. иже снесе *Соулоу* (т. ж., 716); 988, по Десне. и по Днепрѣ и по *Стри*. и по Трѣбежю. и по *Слѣ* (XV ст., ПСРЛ, XVII. Уваровск. сп., 117), по Деснѣ и по Днепроу и по *Стри* и по Трѣбежю. и по *Соули* (1519 р., ПСРЛ, XVII. Супрасльск. сп., 14); 1157, по Деснѣ... Востри... Трубежи... *Сули* и по въ Стугне (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 365), по *Сулѣ* (т. ж., 75); 988, по Деснѣ и по Сѣмѣ и по *Сулѣ* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 2), по Деснѣ и по Вѣстри и по Трубежи, по *Сулѣ* и по Вѣстунѣ (т. ж., 39); 993, Печенѣзь придоша по оной странѣ отъ *Соули* (т. ж., 40); б. д., по Деснѣи... Съли... *Сулѣ* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 580); 993, при-иде Бонякъ и Шаруканъ старыи и инни князи мнози Половетьни, и стаща около Лубна. Святополкъ же и Володимерь и Олегъ и Святославъ и Мстиславъ, Ярополкъ и Вячеславъ идоша на них к Лубни и перебродившисъ черезъ *Силу* [!] (т. ж., 389); б. д., Комони ржуть за *Сулоу* — звенить слава въ Киевѣ... по Росі і по *Сули* гради поделиша... Уже бо *Сула* не течетъ сребреными струями къ граду Переяславлю (Сл. СОПИ, V, 253); 1518, за *Сулоу* (XVI ст., ПСРЛ, XXVIII. Уваровск. лет., 354); 1595, в селе Лубни, на речке *Суле* (XVII ст., ПСРЛ, XXXII. Баркула-бовск. лет., 183); 1498, наехалъ... тѣхъ Татаръ на полѣ у Белово Озера, и они его... не отпустили..., да и приведи къ усть *Сулѣ*, да его отпустили (СИРИО, XXXV, 248); 1502, Орда дей кочюетъ на Турпачѣ [Трубежі.— О. С.] да и по *Сулѣ*. А крепости хотятъ себѣ чинити на усть *Сулы* (т. ж., XII, 419); 1681, *Суль* река (Рус., Тр., 18). Пор. ще: р. *Сула*: 1. п. Німану в кол. Мінськ. і Віленськ. губ.; 2. п. Мезені в кол. Ростовськ. пов. Ярославськ. губ.; 3. pobl. р. Казанки в кол. Казанськ. губ. (Фасмер, III, 799); 4. л. Печори (Никонов, КТС, 398); 5. п. Німчі в бас. Сейму; 6. л. Клевені в тому ж водозборі; 7. пр. Попруду та ін. (SG, III, 884).

Похідні: 1226, *Посульє* (ПСРЛ, II, 1962, 290), звідки деривати *Посульци* (ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 305), *Посульцы* (ПСРЛ, IV, 1929, 679); 1498, *Сѣверъ Сулскай* (ДР, II, 90); 1552, р. *Сулиця* (АЮЗР, VII, I, 102); 1669, *Сула Старая* (Астряб, 77); XIX ст., *Сулинка*,

рук. Сули (МДП, 81); Сулка пр. Сули (Машт., ДН, 217); оз. Сулице в кол. с. Чигирин-Діброві Кременчуцьк. пов.; сс. Засу́лля Лубенськ. р-ну Іл і Надригайлівськ. См (ОКІМ); кут Прису́лля в с. Глинськ. Роменськ. (1908, Прису́льє) (ОАІМ) і с. Верхосу́лка Білопільськ. р-ну См; прізв.: 1366, Соульський (можливо) на Перемишчанин (Розов, 1928, 12); 1767, Сулицкий — на Лівобережжі (ОКІМ); 1659, Суличичь (Акты ЮЗР, IV, 272) та ін.

Як: 1. із тюрк. *sulu*, де *su* (*sū* в казах. і тат.) «вода» (пор. ще д.-уйг., орх. *su*, *sub* «т. с.»), а афікс *-lu* *// -lu* (після втрати кінцев. *-y*) чи *-laq // -la* (*-la-q*, *-la-y*) означає наявність або повноту того, на що вказує основа: *Сѣла* < **sula* (< **sūlay*) «повноводний»; пор. кашг. *suylay* «водопій, водоїма»; тюмен., курдак. *sulau* «водопій; місце, багате водою»; чагат. *sulaq* «водопій»; тур. *sulaq* «водянистий, вологий; місце, багате водою»; мовляв, сх. слов'яни принесли цей тюркізм із пд. (?), як вони занесли назви *Ока*, *Уда*, *Біла* та ін., напр., у Сибір; можлива гетерогенна омонімія, пор. *Сула* (Менгес, 131—132) бас. Дніпра, Німану (балт.), Мезені, Печори (фін.), Волги (тюрк.); 2. споконвічно сл., але не від ст.-сл. *СОЗЪЛЪ* «ліпше»; пор.: гот. *bi-sauljan* «бруднити, загрязняти», норв. *søyla* «мвл, трясовина», шв. *såla* «грязь» (Фасмер, III, 793—800); сюди ж гр. *ὄλη* «мвл», лит. *sula* «сік дерева» (Менгес, 132); це припущення, за яким можливий фін. суб- чи адстрат (пор. фін. *sula* «рідкий, розмерзлий, талий»; *sulava* «те, що тане; пливкий, талий»; *sula vesi* «відкрита вода»), є дуже показовим: верхня ч. течії р. *Сули* підходить до бас. р. Сейму л. Десни (де є ще дві рр. *Сули*) — р-ну балто-іран. контактів та фін. субстрату (ТТ, 231, 242); 3. паралель (з більш еволюційован. консонантизмом) до іран. назви р. *Сура* (п. Дніпра в Дн., власне, *Мокра Сура* з пр. *Комушуватою*, *Стовповою* й *Сухною Сурами* та *Суркою* тощо), яку можна поставити в зв'язок із молододавест. *sūga-klosh*, *lasupa*, 1 // г нагадує відоме явище скіфсько-осет. консонантизму (Трубачев, 138—139). Зберігаючи можливість балто-сл.-іран. походження назви, пор. ще: д.-уйг. *söl*, *sül* «соковитість; сік (у дереві, м'ясі)»; тат. (казанськ.) *sül* «сік (у клітинах, тканині тваринних організмів), сироватка», *kaplı sül* «сукровиця»; сари-югур. *söl* «кров (барана)»; монг. писемне *silän* «суп», монгор. (!) *sulö* (< **siul-*) ~ манчж. *sula* «каламутна рідина, плодовий сік», чув. *su*, д.-тюрк. *sub*, туркмен. *su*, якут. *й* (< **суц*), узб. *su*, тур. *su*, уйг. *su*, башк. *һуу* «вода» (Іллич-Свитич, I, с. XV; збережено авт. систему), що разом (пор. ще: алт. *sula* «волога, сік, танути», урал. *sula* «талій, танути», і.-е. *sula* «сік, напій», картв. *s, wel-* «мокрый, мочити, мокнути», семіто-хамітськ. *swl* «напій»; т. ж., 35) відкриває ностратичні горизонти цієї лексичн. групи. О. С.

СЗПОИ, р., п. Дніпра; Переяславська земля;

суч. *Супій*, Чрг, Кв, Чрк; 1096, посади мА ^мощь

в Переяславлі... и ходихо за *Супои* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 248); 1136, начаша

воевати. села и города по Сулѣ... и Оустѣе пожгоша и... стаща на *Супои* (т. ж., 303), приде

Всеовдѣ... к Переяславлю... и бишася оу еплихъ воротѣ и въ княжихъ... и почютиша *Арополка*... идоуша на верхъ *Соупола* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 297); 1147, стоише Изаславъ верхъ *Соупола* (т. ж., 354); 1149, придоша к Гюргеви ту на *Супои* (т. ж., 377); 1155, придоша... Половци на мирѣ, и стаща по Дубницю оми до верхъ *Супола* (т. ж., 481); 1145, перебродься черезъ Днѣпръ... а самъ поиде на *Супой* (XVI ст., ПСРЛ, XVIII. Троицк. лет., 19); 1136, Олгови-чи приведше Половець, и начаша воевати города и села по Сулѣ, и пришедше к Переяславлю много пакости сътвориша и Устѣе пожгоше отыдоша, и стаща на *Супои* (т. с., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 33); 1147, и перебродися чрес Днѣпръ и ста над Черторыею и оттуду посла... к Чернигову, а самъ... на *Супои* (т. ж., 41); 1552, Повинни... Каневцы-мещане и бояре ездить зъ староюю в ловы на *Супой* (АЮЗР, VI, 1, 95); 1665, *Sarou, Supoj*; XVII ст., *Supoi* (СГУ, 540); 1869, за *Супоємъ* (Чубинский, VI, 365); 1898, *Супонь*; *Supol* (СГУ, 540); суч. *Суп'ній*. Ін. вар.: *Gelmasofka* (СГУ, 540); *Стрижень* («Стриженъ»), *Кандава*, *Річка*, *Мастрий* (< *магістраль*), *Стрижа* (Пономаренко, 36).

Похідні: 1776—1769, х. *Супойский*, «Хутір коло річки Супій» (ГО, 67); р. *Супоець* (Малый *Супой*) (Маркевич, 432) п. *Супою* (Бод., Пам. кн., 132); на ній с. *Супо'ївка* (СГУ, 540).

Як: 1. від **Сѣ** «з поняттям про сусідство» (пор. *сут(о)ки*) і -по- (пор. д.-р. *пошти*), мовляв, «суміжний водопій» (?) (Брахнов, 43); 2. «суміжний із полем»; пор. вар. *Supol* і бол. *Пілля* бл. с. Дівички бас. *Супою* (т. ж.); 3. відповідник гр. *ἑσάρπαιος* бас. Пд. Бугу (скіф. «Святі шляхи», пор. іран. *узагата* «священний») (Соболевский, РСЗ, 257), що сумнівно (Трубачев, 195); 4. сл. префіксальне **sq-roj* (т. ж., 195, 264) (Стрижак, НРП, 93); пор. в бас. Дніпра й Дністра: *Суид*, *Суглиця*, *Суземка*, *Сукіля*, *Сукич*, *Сукремля*, *Сукромля*, *Сукромна*, *Сумарынь*, *Супорь*, *Супрута*, *Суржа*, *Сурича*, *Сусеченка*, *Сутин*, *Сутонка*, *Суточка* // *Суточка*, *Суболиця*, *Субодь* — позбавлені апелятивн. відповідності, що свідчить про їхню архайчність; сюди ж (бас. Вісли): *Saplat*, *Sapolna*, *Saspowka*, *Sastad* і *Sudot*, *Sulomie*, *Suprasl* < **Sq-pred-sly*; лит. *San-drava*, *San-taka*(s), *Suvalka* = *Sūvalka*, іран. *Сънопородъ* (див.) < **san-parata* «стічка, злиття»; д.-балк. *Σύ-φαις* та ін., належні до типової і.-е. гідронімної словотвірної моделі (Трубачев, 264—265). О. С.

СЗРОЖЬ, м., на пд. б. Криму; тепер смт *Судак* *Судацької* селищної Ради Феодосійськ. міськради Крм.; 758, лета 6266... бывшаго иже во святых... Стефана, архиепископа *суроужскаго*, в царство Льва Исавра... от страны Каппадокийския и от патриарха Германа *Суроужа* поставлен бысть (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXXI. Мазуринск. лет-ц, 33), мало лѣтъ минуо... изъ Новаграда, князь Бравлинъ [приишов у *Съроужь*. — О. С.] (Соболевский, «Третье», 57);

б. д., Збися-Дивъ, кличеть..., велить послушати земли незнаемъ, Влѣзь, и Поморію, и Посулію, и *Сурожи*, и Корсуню, и тебѣ Тмутораканьскыи блявань; 1389, И проидохомъ устие Азовскаго моря, и възидохомъ на великое море; въ шестый же день..., минухомъ Кафинский лимень и *Сурожь* (Сл. СОПИ, V, 254); 212 р. н. е., гр. Σουρδαία (Фасмер, III, 807); а такожъ Σουδαία, лат. й італ. Soldaia, Soldachia; араб. *Шолтаїтїя* (Ідрісі); тюрк. *Сү(э)дәк*, звідки 1327, *Сурдәк*; VIII ст. н. е. (Равенський анонім), Sugdabon (Бартольд, 489—490); араб. Sūdāq, Sūydaq (Менгес, 132), Sūdāk (XIII ст., ібн аль-Атхір), Surdāk; с.-гр. Σουρδα, звідки ст.-сл. **СОУГЪДИ**; XIV—XV ст., італ. (нар.-етим.) Solda(d)ia (Фасмер, III, 795, 807); 1314, Sardaya (Менгес, 132); 1400, Sodaya (т. ж.); тат. *Су-даг* і *Sudak* (Ізюмов, 41). Ін. вар.: *Сугдая*, *Сугдея*, *Сугдія*, *Сольдадія*, *Сольдая*, *Содал*, *Сордая*, *Сідагіос*, *Солтак*, *Судагра*, *Седак*, *Сурдак*, *Сувейда*, *Суадік*, *Судаг*, *Судак* (Білецький, Осн., 14); *Сідагий*, *Судок* (Суперанская, Крым, 175); *Сугда*, *Сугдайон* (Маркевич, Крым, 18, 23); *Сугдат* (Гарагуля, 180) та ін.

Похідні: **Сѣрожьское**, море (див.); 1288, и тако плакашася надъ нимъ всемножество Володимерцевъ... Нѣмци и *Сурожьци* и Новгородци (ПСРЛ, II, 1843, 220); 1375, Прибеже с Москвы въ Тврь къ князю Михаилу Иванъ Васильевичъ тысячскаго да Некоматъ *Сурожанинъ* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 130); 1356, приде на Москву изо Орды Ирынчїй и съ нимъ гости *Сурожанб* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, X. Патриарш. лет., 228); б. д., Поят же с собою князь великий от гостей *сорожан*... аще что случится тайно, оне поведаютъ вборзе на Москве (XV—XVI ст., Сл. СОПИ, V, 255). *Сурожани*, крім *суровьск*, такожъ московські купці (Ук. ПСРЛ, II, 448), *сурожці* — мешканці *Сурожа* та ін. італ. колоній Криму й, насамперед, Кафи (Котляр, 87); як татари, араб. купці, турки, що проживали в Луцьку, Володимирі (-Волинському), Львові, де була вул., названа їхнім ім., пізн. Заровенська (Житецкий, См., КС, 415); сюди також: д.-р. *сѣроскои* рядъ; рос. *суровская* лавка, *суровский*, *суровской* товар, ім. билин. героїв: *Суровец* — суздаец, Пленко *Сурожанин*; ойконім *Сурож* у кол. Вітебськ., Гродненськ. і Чернігівськ. губ. (Фасмер, III, 795, 807), укр. антропонім: 1649, Семень *Сурожъ*, козак Хорольськ. сотні на Лівобережжі (Реестра, 267).

Як від осет. *suḡdæg* «священний» із булг. переходом *δ > г* (Фасмер, III, 807); вар. *Судак* із *Suḡdak* < *suḡdæg* «чистий, священний», звідки й гр. Σουρδαία (І) (Абаев, Осет., 38); гр. й араб. форми тісно пов'язані з етнонімом *сугді* (в паннонськ. «житіє» Кирила), тобто алани з м. Σουρδαία, носії тієї ж іран. пл. назви *Soyd* (*Soyad*, *Soyat*), відомої й у Туркестані (~ *соддійці*) (Менгес, 132); за допомогою суф. *-jo; *γd > *γd > г* на основі волзько-булг. ротацізму (т. ж., 133). О. С.

Сѣрожьское, море, бас. Атлантичн. океану; суч. Азовське (Ук. ПСРЛ, II, 448), також разом із Чорним (Сл. СОПИ, V, 254); 1199, По-

ловци... бѣжаша... к морю. князь же великий ходивъ по зимовищемъ ихъ... възлѣ Донъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 414); 1185, [без означення:] а прочии в морѣ истопоша (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 644); 1199, къ морю (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 106); 1319, Дошедшу же ему въ орду... на усть рѣки Дону, идѣже течеть в море *Сурожьское* (т. ж., 192), реки Дону, моря *Сурожьского* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 99), *Сурожьское* (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 162), *Соурожское* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 109); 1317, *Сурожьское* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 101; 2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 79 та ін.); 1242, И нача имя слыти великого князя Александра Ярославича... от моря Варяжского и до моря Пондского и до моря *Сухожьского* (1-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XXIV. Пискаревск. лет.-п., 92), *Сурожьского* (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 66), Михайло Ярославич Тверскій приде во Орду ко царю у моря *Сурожьского* на усть Донъ рѣки... то убо море зовется *Сурожьское* (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, X. Патриарш. лет., 182); 1319, *Сорожьское* (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет. 58). Ін. вар.: д.-гр. Μαῖωτις, іон. Μαῖωτις «Меотіда»: 1. λιμνη, суч. Азовське море; 3. ἡώρα, обл. Азовського моря, звідки: Μαῖωτικος (також Μαῖωτικης) «меотійський», тобто «азовський»; Μαῖωται, іон. Μαῖωται «меоти, або меоти» (пл. бас. річок, що вп. в Μαῖωτις λιμνη); пор. ще: Μαῖωτις, іон. Μαῖωτις = *Meom*. або *Meet* (р. в Сарматії, інакше Ταῖαῖς, суч. *Дін*), а також *μαῖωτιοί* «по-меотійському», тобто на скіф. лад. (Дворецкий, 1046); у Плінія (нар. 23 або 24 — помер 79 р. н. е.): лат. palus Maecolis (Семенов, I, 21), очевидно, сюди ж д.-р. *Метъ* < *Meotъ*?), пор.: 1155, вси желающе и хотяще великого княженія Киевскаго, и нѣсть никому ни съ кѣмъ мира, и от всѣх княженія опустыша, и по Дунаю, и по *Мети* и по Астри чюжии облодаша и населиша, а отъ поля Половци выплениша и пусто сотвориша (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 204).

Як: 1. із адиг. *теі* «сморід» і *јате* «болото, калюжа, твань», тобто «Вонюче болото» (Погодин, К вопр., 13); 2. з іран. *taṇaivant-* (ж. -vaitī) «де відбувається парування» (рос. «случка») (Фасмер, I, 63), що мало ймовірно. Переконливіше, від гр. *μαῖα* «мати годувальниця»; пор. *μητήρ* тобто Πόντου «мати Понту» (Чорного моря) (Трубачев, *Temarundam*, 40—41): «*Tanaim ipsum Scythae Silim* (vāin же Sinum; т. ж., 38) vocant, Maeotim Temarundam, quo significant matrem maris» «сам Танаїс скіфи називають *Silis* (Sinu-), а Меотиду — *Temarunda*, що в них означає *м а т и м о р я*»; також *Themarunda*, *Temarundam*, *Terarinda* (Білецький, Скіфи, 72); від сіно-меотськ. **tem-arun-da* «Годувальниця Чорного моря»; **d(h)a-* < *i. e.* **dhe-* «годувати (грудьми)», **tem-* «темний», **arun-* «море» (Трубачев, *Temarundam*, 44); в арабів (Аль-Массуді) X ст. море *Руське* (у верхіях хазарської ріки є гирло, що сполучається

з рукавом моря *Нейтас*, яке є *Руське море*; Юшков, 150); рос. *Русское* (Фоменко, 88): «рус панувала на *Найтосі*, себто на *Озівському* та *Чорнім* морях... на деяких частинах їх, що межували з територією *Руси*... Тому і назву у Масудія моря *Найтоса* «*Руським морем*» треба розуміти як назву частини цього моря... рівночасно з ним існували ще такі моря: «*Рума*», «*Бургара*» та «*Сурдака*» (Новицький, Лукомор'я, 14), де (?) були ще: *Руський* о-в, нібито пов'язан. із Тмутараканню (т. ж., 2; як бл. дельти Дунаю, Рыбаков, КР, 342—358), гирло *Руської* ріки (Керченської прот.), вона ж і. *Rossa* (т. ж., 16), і пос. *Casale de Rossi* (Новицький, Лукомор'я, 2). (Див. ще: *Рѣсь* і *Рѣвское*, море). В Аль-Масуді також *Майотис*, в ін. арабів (XVI ст.) — *Бахр Азу*; візант. (с.-гр., XII ст.) *Καριταλὸς* із тюрк. *Kārbalyq tāñiz* «осетринне або білуваче море»; італ. (XV—XVII ст.) *Mare delle Zabache*; пор.: тат., алт. *Sabak* «чабак»; *Syrpinus lacustris* L.; крим.-тат. *Azaw dāñizi* (Фасмер, I, 63; Білецький, Гідр., 39) «Азовське море» (пор.: 1389, И проидомо устие Азовскаго моря, и въздохомъ на великое [Чорне.— О. С.] море... минухомъ *Кафинский* лимень и *Сурожъ*; XVI ст., Сл. СОПИ, V, 254) з крим.-тат. «Азов», укр. застар., XVII ст., *Озовъ* (пор.: По експедиції Московской в полтора року як козаки на *Озовъ* воевали; АКПГУ, 93) // *Озів* (звідки *Озівське* море, *Озівські* коси; Арх. Зап., 57, 72, 152, 214, 319) // *Азів* (ОАІМ); у половців (XI ст.) — *Азуп* «Азовське море», пов'язуване з ім. половецьк. кн. Азифа // *Asupa*, загибл. 1063 р., що мало ймовірно, як і араб. *Бар-ель-Азов* «темно-синє» (Фоменко, 89; Ивановский, 13), у турок — *Барльах Ассакъ*, (*Бахр-і* Ассакъ і под. (Семенов, I, 21); від сх.-тюрк. *азак* «низький, низьке місце» (Фасмер, I, 63). У рос. билинах *Синєе* море (Фоменко, 88), як із цим же значенням у турків, італійців — *Таны* (Семенов, I, 21); пор. м. *Tanaïs* (див. *Донець*); також *Сарматське* бол. (Погодин, К вопр., 13), *Сарматські* і *Скіфські* ставки (!) (Семенов, I, 21); *Кафинське* (*Кафинское*) (Ук. ПСРЛ, II, 448) — від м. *Кафа*, тепер *Феодосія* (в Криму) та ін. О. С.

СѢТЬНЬ, р., вп. в оз. *Молочне* на пн. узбережжі Азовськ. моря (СГУ, 373); 1103, і придошта на *Сутьнъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 278), на *Сутинъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 253), на *Сутинъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 19), *Сутинъ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1846. Густ. лет., 286). Вар.: д.-гр. *Герр* (гіпотетично) (Фоменко, 60); V ст. до н. е., *Γέρρος* (Дворецкий, I, 320); д.-р. (?) *Сутьнъ* (Ук. ПСРЛ, II, 448); 1475, 1560, *Молочные Воды* (*Молошныя В.*) (СГУ, 373); XVI ст., *Moloschia*; 1659, *Молочы* (на *Молочных*) (Отин, Каталог, 21); 1692, *Молочные* (на *Молочных*); 1697, *Токмак* (ъ); 1699, *Moloschna*, *Molotznije vodi*; XVII ст., *Сют*; 1748, *Сутьбой*; 1749, *Молочна*; 1751, *Молочная*; 1778, *Молошныя воды*; 1786, *Молочная*; XVIII ст., *Сут-Су*; 1739, *Toskna vodi* (2-га чв. XVIII ст., *Tokmak*) (як пр. Азовськ. моря); 1760, *Tasna Vodi*; 1778, *Мокрая Токмачка*; 1792, *Тайман* (назва верхів'я р. *Молочної*) (т. ж., 21—22); 1862, *Безымянная*

і *Соленая* (вище с. Терпіння Мелітопольськ. р-ну Зп.; т. ж.); 1936, *Молішна* (цю назву р. дістає після злиття рр. *Чингулу* й *Токмака*); суч. локальна *Суть-Бой* (Отін, 17, 65, 94) та ін. Подібно: мм. *Молочанськ* (також: 1803—1915, *Гальбштадт* «Півмісто»; Янко, 99); *Токмак* (до 1962 р. *Великий Токмак*) (Кругляк, 128); пор.: сс. *Верхній* і *Нижній Токмак*, *Верхній Токмак Перший* і *Друйш*, зал. ст. *Верхньотокмак*, ур. *Токмак* та ін. (Отін, 22).

Як: I. д.-тюрк. назва (т. ж., 17); пор. тур., дуже близьк. до половецької, «*süten*» (?)... «*молочна*» (Кудряшов, 92); 2. виходячи з вар. «*Сютень*» і «*Мати-вода*» (останній на карті Я. Сандарта, склад. «за Болланом у 1651 році»), із половецьк. **Сютана* (пор. тур. *sütana* «годувальниця, мамка») (Фоменко, 60—61); 3. незважаючи на суфіксальну затемненість *Сутьнъ*, *Сутень*, *Сутинъ*, пізн. до тюрк. *Сут-Су* «Молочна річка» і *Суть-Бой* «Молочне узбережжя»; пор.: тюрк. *су* «вода, річка» і *бой* «смуга, берег, узбережжя, відмілина, надріччя, басейн річки, глибина» та ін. (Севортян, 176—177), але, враховуючи її сх.-сл. відповідники (*Молочна*, *Молочні Води* й под.), в основі тюрк. *сут* «молоко» (Радлов, IV, 834) — «За мутнуватий «молочний» колір води» (Никонов, КТС, 272), яка «від білої глини схожа на молоко» (Кругляк, 88). Стосовно вар. *Токмак*, *Токмачка* й под. пор.: тюрк. *tök-tāk* «лити» (Рясянен, 182; Стрижак, НРЗХ, 15), звідки (нар.-етимол.) зближення з тюрк. *tök-tāk* «дерев'яний молоток, било (рос. колотушка), цій» та ін. (Радлов, III, 1156). Як того ж (?) походження, що й *СѢТЬСЬКА* (див.) (Нерознак, НДГ, 167). О. С.

СѢТЬСЬКА, м., у Галицьк. землі; можливо, суч. с. *Сутиски* Тиврівськ. р-ну Вн; як с. *Сонсьдака* Замостський. пов. ПНР (Исследования по истории славянских и балканских народов.— М., 1972, 80—81); 1096, та ідохъ *Переяславлю* ѿщо. а по Велицѣ дни... Володимерю. на *Сутеиску* мира творить с *Ляхы* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 247); 1097, *Іарослав* же бѣа ж на *Ляхы*. и приде Берестью. а *Двѣдъ* заимъ *Сутьбску*. [и] Червень (т. ж., 271), *Сутьбску* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 246); б. д., *Сутескъ* (А се Литовскіи) (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 164; ПСРЛ, VII, 241); 1099, *Сутьбск* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 23); 1098, *Сутескъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 17).

Семантичним способом від географ. терміна **sŕetaska*; пор.: чес. *souteska*, словен. *sošeska* «вузька долина» (Schütz, 45); д.-р. *сѣтеска* «convallis; удоль, ра(з)доліє» (ЛСЛ, 142), «вузька, тісна долина; тісний прохід» (Moszynski, PZ, 159—160); пор. х. *Сутиски* в кол. Глухівськ. пов. Чернігівськ. губ. (тепер с. *Сутиски* См), *Soteska*, *Sutieska* (Югославія), *Сѣтеска* (Болгарія) (Schütz, 45) тощо. Як: літ-ць підігнав первин. топонім під продуктивн. на той час тип на -*ьск-* (Роспонд, Стр., 19; Rospond, SNM, 235, 236; St. SS, V, 485) (?). А. К.

СѢХАН ДОРОГѢВА, ур. чи пос., у Волинськ. землі; суч. Вл., прибіл. її центр; 1213,

Лестько .. ѣхаша Лѣховѣ воевать. и воеваша по Боугу. и посла по нихъ Данилѣ. Гаврила Доушомовича... и биша и до Соухое Дорогве... на Соухои Дорогви (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 732).

Атрибутивне словосп. (наз. відм. одн. ж. р.), в якому означення від д.-р. *сѣхъ* (пор. ст.-сл. *соухъ*, рос. *сух(ой)*, укр. *сухий*, болг. *сух*, с.-х. *сух*, словен. *suhi*, словац., чеш. *suchý*, польськ. *suchy* з прасл. **sux-* (Фасмер, III, 813), а означуване, можливо, з і.-е. **dorgh-* того ж кореня, що й рос. *дергать*, і означає «продраний у лісі простір» (пор. ц.-сл.-р. *продрагъ* «край»; Фасмер, I, 530). *Дорогѣва* від **дорогы*; (пор.: **мъркы* — род. *мъркъве*, **тыкы* — род. *тыкъве*) «викорчуване сухе місце серед лісу», що й підтверджує означення. Пор. ше: р. *Дорожня* (Курськ. обл.) від д.-р. *дорога* «сухе русло тимчасового водотоку» (Яценко, Язык, 99). А. К.

СЪХАТА ЛЫБѢДЬ, р., п. *Либѣди* п. Дніпра; попл. давн. Києва; 1146, і тоу быша имъ пророви ѿ озера. а друзину исъ Соуховъ Лыбѣди (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 326); 1151, Андрѣи же Гюргевичъ и Володимиръ Андрѣевичъ. с Половци налегоша силоу и тако переѣхаша Лыбѣдъ. они переѣхаша кдѣ же естъ Сухага Лыбѣдъ (т. ж., 431).

Атрибутивне словосп. (наз. відм. одн. ж. р.), в якому означення від прасл. **sux-* (Фасмер, III, 813) (див. *Сѣхата Дорогѣва*), а означуване *Лыбѣдъ* (див.). І. Ж.

***СЪБЫРАЖЬ**, м., в Галицьк. землі; суч. м. *Збараж* Тр., де виявлено д.-р. пос. (Ратич, 69—70); 1211, Лестько... шедѣ воева ошоло Теребовля. и ошоло Моклекова. и Збыража (*збаряжа*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 730); 1474, прійдоша Татаре на Подолу, идѣже ошоло Каменца, Галича, Дунайца, Глинянъ, *Збараж*, Голыхъ горъ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 359); 1401, Корибутови дал замки... на Подолу и на Волино, Браслав, Вѣницу, Сокал и Кремянец, а потымъ Дмитр *Збараж* и Вишневецъ збудовал (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмйтск., 71); 1463, *Збараж* (ССУМ, I, 388); 1545, и *Zbarazi* (Пам., IV, II, 226); 1654, подѣ *Сборажемъ* (Акты ЮЗР, X, 694); 1734, род *Zbarazem* (АЮЗР, III, III, 68); 1735, *Zbaraz* (т. ж., 132).

Похідні: *збаразский*, прикм.; антропоніми: *Збаразка*, *Збаразский*, *Избаразский*, *Збаразкий*, *Збаразский*, *Збаражский*, *Избаразский* (ССУМ, I, 389); пор. сс. *Збараж* Козятинськ. р-ну і *Збаражівка* Погребищенськ. р-ну Вн УРСР; *Збураж* Малоритськ. р-ну Брестськ. обл. БРСР, зафіксоване під 1566 і 1680 рр. (Купчинський, 125); пос. польськ.: *Zbyrog*, *Zbyroz* (Роспонд, Стр., 75); чes. *Zberaz* (Smilauer, Atlas, t. 2, карта 112).

Як: 1. *Збараж* від ім. *Збор*, *Забор* (Stasz., 345; Никонов, КТС, 145), що не відповідає його фонетичн. структурі; 2. д.-р. *Збыражъ* (*Збаражъ*) — посесив на *-jъ від особового ім. **Збырадъ*, **Збарадъ* (Купчинський, 125; Роспонд, Стр., 75); пор. давні сл. антропоніми з 2-м компонентом -рад-: рос. *Сбырад*, *Урад*, *Сурад*; чes. *Boierad*, *Cetorad*, *Lutorad* (Svoboda,

83) тощо. Точніше, від **Събырадъ*, **Събарадъ*. Л. М.

***СЪДВИЖЬНЬ**, м. («городъ»), на р. *Здвиж*, Київськ. земля (Неволин, 44—45), на торговельн. шляху Київ — Волинь (Андріяшев, 52); суч. с. *Здвижка* (Барсов, 125; Антонович, 44; Ук. ПСРЛ, II, 115); ше як: с. *Містечко* (КГВ, 1847, № 3, 29) Коростишівськ. р-ну Жт; с. *Андріївка* Макаріївського р-ну Кв (Похил., 89); смт *Макарієв Кв* (Лясск., Родня, 9); с. *Брусилів* Коростишівськ. р-ну Жт (Галайчук, 129—131); 1097, въ *Звиждени* городѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 261); 1150, *ИзАслава* перешедѣ за Тетеревъ и... поиде къ *Въздвиждени* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 413); 1097, во *Здвиждени* городѣ (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 131); 1618, *Звиждень* (АЮЗР, III, I, 212); 1646, *Здвиждженъ* (ОКІМ); 1852, *Здвижка* (Фунд., 33).

Субстантивований ад'єктив на -нь від гідроніма **Съдвизь*, а також (пор. **Въз(ъ)движѣнь*) — аглютинат (приймєник *въ* + **Съдвизь* + -нь), виникл. під впливом ст.-сл. *воздвиженне* (Роспонд, Стр., 28); пор. ше: д.-р. *звиздѣ* «свист, шум» (СРЯ, XI—XVII, V, 355), рос. *звизнутъ* «дуже вдарити» (Шахматов, Очерк, 106) від звуконаслідувального **gvizd-//zvizd-* (Фасмер, II, 87). І. Ж.

В основі **Съдвизь*, очевидно, той же корінь, що й в укр. *здви́г*, *здви́гати(ся)*, *здви́гнути*, рос. *сдвигать*, *сдвинуть* і под.; пор. укр. *здви́ж* «трясина», *здви́женина* «т. с.» й под. (Гринченко, ДВУ, 679). В. ред.

***СЪДВИЖЬНЬСКИЙ**, міст, у м. *Здвижень* (див. **Съдвизьнь*) Київськ. землі; 1097, перешедше мостъ *Звиженський* на торговичи (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 261), на мосту, на *Въздвиженському*, на торговичи (ПСРЛ, V, 1925. Софійськ. I-я лет., 153), перешедѣ мостъ *Звиженський*, на торговичѣ (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 131).

Релятив на *-ьск- від топоніма **Съдвизьнь* (див.). І. Ж.

СЪЖИЦА, ур., в Чернігівськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 448); як *Оржиця* пр. Сули (Барс., 193); 1078, Всеволодъ же изиде противу има. на *Съжицѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 200), ему на *Сжицу* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 2), Бѣжа Ольгѣ Тьмутороканю, и приведе Половчѣ, и побѣди Всеволода на *Съжицяхъ* (XIV ст., ПСРЛ, III. Новгородськ. лет., 3), на *Съжицяхъ* (XIII ст., НЛСХС, 117).

Як: 1. *Съжица* > *Жижица* > *Ржица* > *Оржица* (Стрижак, НРП, 96), що непереконливо, хоч, мабуть, ур. *Съжица* було, дійсно, десь у р-ні Оржиці; 2. від того ж кореня, що й д.-прус. **suge* «дош» (можливо, балто-сл. походження): **Siigica* > *Съжица* (Стрижак, НРП, 96); див. *Съжь* (Фасмер, III, 706—707); за допомогою сл. суф. -ица. А. К.

СЪЖЬ, р., л. Дніпра; суч. *Сож*; Ріпкинськ. р-н Чгг УРСР на кордоні з БРСР (СГУ, 515); б. д., сѣдоста Радимъ на *Съжо*. прозвашася Радимичи (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 12), сѣдеша Радим на *Ръжоу* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 339), и сѣдоша Радимъ

на Ръшию (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 264).

Як: 1. Sъza < *Sъdja до Sudka, Sudost; Sudemka, Sudzanka, Sudza і под.; відповідник є в д.-інд. мов.; пор.: sundhati «czysci» з і.-е. *kudh- // *keudh- «т. с.»; Sъza < *sъdja, як *ruda і *rъza < *rъdja (Moszyński, PZ, 189—190); Съжъ від того ж кореня, що й: д.-прус. suge «дош», гр. ѱε «іде дош», д.-в.-нім. sūgan «сосати», лат. sūbō «сосу» (Фасмер, III, 706—707); 3. прикм. ж. р., від фін. susi «вовк»; пор.: ест. suzi «т. с.», звідки гідроніми: латиськ. Suzi, Suris, рос. р. Сось л. верхн. Волги (Vasmer, Beirträge, 241) — уздовж р. Сожу є ряд «вовчих» гідронімів (ТТ, 15, 208, 227; Никонов, КТС, 388). А. К.

СЪЛЪЧЪ, р., п. Горині п. Прип'яті п. Дніпра, в Волинській землі; суч. Случ, тече в Хм; гирло в Дубровицьк. р-ні Рв; пор. нп: Случ і Заслучне Хм, Прислуч і Заслуччя Рв (СГУ, 511);

1150, Оутрии же днь вѣставъ Изаславъ и переиде Случъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 411); 1231, Володиславу же ѣхавшоу по сторожъ. ѿ Данила ис Києва. и стрѣте рать в Бѣлобережьи. и бившимся имъ ѿ рѣкоу. Солоучъ. и гониша до рѣкы Деревное (т. ж., 766).

Як: 1. від прасл. *slukъ «чистий» або дієсл. *sluti «чистити, змивати», пор. *biъ від *biti (Moszyński, PZ, 171—172); 2. від *slukъ «вологий» (L.-S., 15); 3. від. *сълъчъ; пор.: укр. діал. (середньозакарпат.) слутий «незграбний», слутак «каліка», «хворий з ураженими руками чи ногами» (Воронич Г. В.; усно); рос. слукій «згорблений, скорчений; кривий, вигнутий»; д.-р. с(ъ)лѣкъ «т. с.» (Фасмер, III, 678, 679); 4. балт. походження (ТТ, 208; Трубачев, 238); 5. від прасл. *-lŕk- // *-luk- (Росподн. Стр., 23). Очевидно, з тією ж основою, що й у слові сълѣчати «з'єднувати»; пор. ще: Случ: а) п. Сожу (вона ж Млеча-Случ); б) п. Прип'яті; рук, Горині п. Прип'яті тощо. А. К.

СЪНОПОРОДЪ, р., бас. Дніпра; як: 1. р. Самара (Ук. ПСРЛ, II, 416); 2. п. Сули (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 444; Стрижак, НРП, 61); 1170, и взяша вежъ ихъ на Оуглѣ рѣцѣ а другѣхъ. по Снопороду (слѣпороду). а самѣхъ постигоша в Черного (оу черного) лѣса (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 540); 1187, князи Роускиѣ. поидоша по Днѣпроу... и доидоша до Снепорода (Снопорад)... и повѣдаша вѣжа и стада Половѣцкая. оу Голоубога лѣса (т. ж., 653); 1170, и взяша вежи ихъ на Угрѣ (ухлѣ) рѣцѣ, а инѣи по Снопороду, а самѣхъ угониша у Черного лѣсу (к. XV — 1-ша чв. XVI ст., ПСРЛ, XV. Тверск., лет., 239); 1169, на Углѣ рѣцѣ... по Снопороду... у Черного лѣса (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 77), на Углѣ рѣцѣ... по Снопороду... у Черного лѣса (XVI ст., ПСРЛ, XX, 1. Львовск. лет., 124), на Оуглѣ рѣцѣ... по Снопороду... оу Черного лѣса (т. ж., 192), на Углѣ реце, а инѣи по Снопоряди (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 51) та ін. Пор. Сліпорід, м. і р. (вони ж: Слѣпородъ, Слѣпо(в)родъ, Снепородъ, Снепо-

родокъ, Снепорожъ, Снѣпорожъ, Снопородъ, Снекородъ, Шлѣкородъ і под.) (Стрижак, НРП, 13, 42, 50, 52, 60—63, 83, 95, 96, 99) бас. Сули.

Похідні: Київський грады... на Суль: Снепородъ, Ськятинъ, Грошинъ (НЛХС, 447), Року 1322... ухвал Гедимин през место в замок Киевский, побрал тежъ и инши мѣста: Бѣлгород, Слѣповрон, Канев, Черкасы, добыл тежъ и Бранска Сѣверскаго и Переяславля, замку столечнаго княжат руских (ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 38); uslyszali to prihodki kijewskie, Wyszehorod, Czerkasy, Kanew, Putywly, Slepowrod (т. ж., Хр. Быховца, 137), в(ъ)хвал Гедимин... в замок Киевский... Взят... иншии пригородки киевские, або волости: Бѣлгород, Слѣпород, Канев, Черкасы... добыл и Бранска Сѣверскаго и Переяславля... монархию Киевскую, Волинскую и князство Сѣверское ажъ до Путивля... и до Литовскаго панства прилучил (т. ж., прил., 211). Ойконім від назви р.

Як (нар.-етим.): 1. від «снопи родити» й «сліпі родники (дж.)»; 2. «зіпсов». Слѣпородъ, або Самородъ (?): мовляв, численні дж. давали річці можливість «самій відродитися» (Лясак, ИПЗ, 152); 3. народне кепкування над незначн. р. (Сумцов, Мал. геогр. ном., 25). Ін. етимол.: 1. розрізняє в ній Сьн(о)- // Сьн(о)- < Sina и -пород- < -пард-, де Sina — кол. скіф. назва Дону й означає, як і осет. дон «вода, ріка», а -пард- «барс», тобто «річка Барс» (?) (Соболевский, РСЭ, 274—276), очевидно, «швидко»; 2. зіставляє з назвами Снѣвъ (див.), Снопоть, Снежеть пр. Десни; Сниводи бас. Пд. Бугу; Сניה, Сновець, Лопасна водозбору Оки; Шексна, Лужесна, Медесна кол. Вітебськ. губ. тощо. (пор.: д.-інд. *snāuti «текти, литися», snūtās «текучий, пливкий», snāpauati «кратати, плавати»; авест. snāpami» й под.), й Артополот (кілька назв у Пл; пор.: Артополот Лохвицький, Другий, Удайський бас. Сули) < *Alūtāpord (пор. осет. ford «велика ріка, море»; р. Прут, скіф. Пѣрата; див. Прѣтъ) — як «велика текуча річка» (Стрижак, НРП, 66); 3. Сьнопородъ із с.-іран. *sapord- // *sap-ford- «стікання, злиття» (Трубачев, 184). О. С.

СЪВѢРА, земля, населена сивер(ян)ами («племя славянское и их земля»; Ук. ПСРЛ, II, 449); бас. Десни, Сейму й Сули (див.: Сѣверо; Сѣверьская, земля; Сѣверъ; просторова функція виражена в найдавніш. пам'ятках порівняно слабо й опосередковано; б. д., (По) мнозѣхъ же времѣнѣхъ. сѣли суть Словѣни по Дунаевѣ... ѿ тѣхъ Словѣнъ разидошасѣ по землѣ и прозвашасѣ имены своими. гдѣ сѣдше на котормъ мѣстѣ... сѣдоша по Деснѣ. и по Сѣли (семи) по Суль и нарекоша Сѣверъ (сѣвера, сѣверо) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 5—6), Кривичи... также Сѣверъ (сѣвера) ѿ нихъ (т. ж., 10); 881, иде Слѣгъ. на Греки... поля же множество Варѣгъ и Словенъ і Чюд и Кривичи и Мероу и Полѣны и Сивероу и Древляны и Радимачи Вятичи. Хорваты. Доулепы и Тиверци (1519 р., ПСРЛ, XVII. Супрасльск. сп., 6; хоронімн. аспект посилюється після ординської навали); 1499, Москва поразиша Сапѣгу... Путивль же,

Торопець и Дорогобужь и проч. *Съверу* взяша (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 362); 1604, приде изъ Литвы воръ Гришка розстрига, назвався царевичемъ Дмитреемъ Углицкимъ. и приде на *Съверу* (XVI—XVIII ст., ПСРЛ, IV, 1848. Новгородск. и Псковск. лет., 321). Вар.: Severia (Хабургаев, 185); рос. *Севера*, укр. *Сівера*; *Сіверія* (Юшков, 152); суч. рос. *Северская украиня* (Ященко, Укр., 104); пор.: *Съверци*(з)на (див. *Съверьска*, земля).

Фемінізований вар. назви *Съверъ* // *Съверо* (див.), узгоджен. з номенклатурн. терміном «земля». О. С.

СЪВЕРО, земля, населена *сівер(ян)ами* («племя славянское и их земля») (Ук. ПСРЛ, II, 449); бас. Десни, Сейму й Сули; спочатку просторова функція його, як і ін. назв цієї групи (*Съверъ* // *Съвера*; див.), виражена загальним слабко; б. д., сѣли суть Словѣни по Дунаєви... *ѿ* тѣхъ Словѣнъ разидошася по землѣ. и прозвашася имены своими. гдѣ сѣдше на которомъ мѣстѣ... сѣдоша по Деснѣ. и по Сѣли (семи) по Сулѣ и нарекоша *Съверъ* (*сѣвера*, *сѣверо*) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 5—6), се бо токмо Словѣнскъ языкъ в Руси. Полане. Деревлане. Ноугородьци. Полочане. Дреговичи. *Съверъ* (*сѣверо*) Бужане... (т. ж., 11), иже баху в мирѣ Полане. и Деревлане. (и) *Съверъ* (*сѣверо*) и Радимичъ. и Вятичи. и Хрватѣ. Дульбы... и Радимичи и Вятичи и *Съверъ* (*сѣверо*). одинъ обычаи имаху (т. ж., 12—13); 907, Иде *ѿ*легъ

на Греки... *поа* (же) множество ВарА. и Словенъ. и Чю. и Словене. и Кривичи. и Мерю. и Деревланы. и Радимичи. и ПолАны. и *Съверо*

(*сѣверъ*). и Вати. и Хорваты. и Доульбы. и Тиверци (т. ж., 29); 1024, и постави *Съверъ* (*сѣверо*) в чело противу ВарАгомъ... Мстиславъ...

видѣвъ лежачиѣ сѣчени. *ѿ* своей *Съверъ* (*сѣверо*), и ВарАгы (т. ж., 148—149); пор.: сѣдоша на Деснѣ. и по Семи и по Сулѣ и нарекошася *Съверо* (*сѣверо*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 5), Радимичи и Вятичи. и *Северо* (т. ж., 10), Кривичи. таже *Съверо* (т. ж., 8), Полане и Древлане. и *Северо* и Радимичи (т. ж., 9).

Нейтралізований вар. із *Съверъ* (див.), як *Псло* < *Пслъ*, *Дніпро* < *Днѣнпръ* // *Днѣнпръ* (див.) і под., внаслідок подовження кінцев. редуков. задн. ряду. О. С.

СЪВЕРЪ, земля, населена *сівер(ян)ами* («племя славянское и их земля») (Ук. ПСРЛ, II, 449); бас. Десни, Сейму й Сули (*Съверьска*, земля; див.); спочатку просторова функція назви виражена порівняно слабко й опосередковано, пор.: б. д. сѣли суть Словѣни по Дунаєви. гдѣ єсть ныне Оугорська земля. и Болгарьска... *ѿ* тѣхъ Словѣнъ разидошася по землѣ. и прозвашася имены своими. гдѣ сѣдше на которомъ мѣстѣ... а друзии сѣдоша по Деснѣ. и по Сѣли (семи) по Сулѣ (псулѣ) и нарекоша *Съверъ* (*сѣвера*, *сѣверо*) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 5—6), Кривичи... на верхъ Волги. а на верхъ

Двины и на верхъ Днѣпра... таже *Съверъ* (*сѣвера*) *ѿ* нихъ (т. ж., 10), се бо токмо Словѣнскъ языкъ в Руси. Полане. Деревлане. Ноугородьци. Полочане. Дреговичи. *Съверъ* (*сѣверо*) Бужане... послѣ же ВельнАне (т. ж., 11), баху в мирѣ Полане. и Деревлане. (и) *Съверъ* (*сѣверо*) и Радимичъ. и Вятичи. и Хрватѣ. Дульби... гдѣ ныне ВельнАне... Радимичи и Вятичи. и *Съверъ* (*сѣверо*). одинъ обычаи имаху (т. ж., 12—13); 907, Иде *ѿ*легъ на Греки... *поа* (же)

множество ВарА. и Словенъ. и Чю. и Словене. и Кривичи. и Мерю. и Деревланы. и Радимичи.

и ПолАны. и *Съверо* (*сѣверъ*). и Вати. и Хорваты. и Доульбы. и Тиверци (т. ж., 29); 1024, постави *Съверъ* (*сѣверо*) в чело противу ВарАгомъ... и ступиса... *Съверъ* съ ВарАгы (т. ж., 148). Виразніше хоронімна функція слова спостерігається після ординської навали; пор.: 1498, *Съверъ-Глинщина*, *Съверъ Сульска*, *Удайъ* *Съверъ* (ДР, II, 900); 1500, замки *Сиверские* и всю *Сивер* (XVI ст., ПСРЛ, XVII, 342); 1552, *Скверъ* (!) (АЮЗР, VII, I, 90) — помилк., зам. *Сиверъ*; 1659, городъ Нѣжинъ... со всѣмъ *Съверомъ* (див. Модз., Ракушка, 26); рос. *Север*, польськ. *Siewierz*, укр. *Сівер*.

Вар. і похідні: *Съвера*, -о (див.); *Съверьска*, земля (див.); XVII ст., *Съверщина* (1730 р., Величко, IV, 97), *Съверщина* (Акты ЮЗР, VIII, 400); рос. *Северщина* (Хабургаев, 132), укр. *Северщина*; Severia (т. ж., 185); Ducatus Severiensis «Сіверське воєводство» (Русов, I, 19); *Чернігово-Сіверщина* та ін.; етноніми: 859, дань

Козари имаху на Поланѣ. и на *Съверъ* и на Вятичѣхъ (ПСРЛ, I, 1962, 19); 884, Иде [Олегъ] на *Съверане* (*Съверы*) и побѣди *Съвераны* (т. ж., 24); 885, бѣ обладаю *ѿ*легъ. ПолАны. и Деревланы. (и) *Съверены* (*сѣверяны*) (т. ж., 24); 859, на *Съверехъ* (*сѣверохъ*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 14); 882, на *Съсари* (*сѣверяны*). и побѣди *Съвери* (*сѣверяны*) (т. ж., 17); 907, ВарАзи съкуше *Съверъ* (*сѣверы*) (т. ж., 136); 1024, се лежить *Съверанинъ* (т. ж., 316); 859, на Поланехъ. и на *Сиваранехъ* и на Вятичехъ (1519 р., ПСРЛ, XVII, 3); б. д., и нарекошася *Съвере* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 262), Радимичи и Вятичи и *Съверяне* (т. ж., 264); 859, на Полянехъ, и на *Свицранехъ*, и на Вятичахъ (XVI—XVII ст., ПСРЛ, IV, 1848. Новгородск. и Псковск. лет., 173), Радимичи, и Вятичи, и *Съверине* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 42); 858, на Поляннихъ, на *Съверянихъ*, на Вятичахъ (т. ж., 43); рос. *сѣверяне*, польськ. *Siewieranie*, укр. *сiвeр'яни*; *сiвeр'її* (Юшков, 152); XV—XVI ст., *сѣварюки*, *сѣврюки* (Астряб, 4), *сѣверуки* (одн. *сѣверукъ*) (Стороженко, Баторий, 10), *савруки* (АЮЗР, VI, I, прил., 77), *сѣверуки*; нар.-етимол. *сiвoр'яни* (див. нижче) тощо; антропоніми: *Сiвер* (графіку модернізовано), представник антів (Федоров, 227); XV ст., *Сиверъ* Тимофеевъ (Тупиков, 355); XVI ст., *Сев(ъ)рукъ* на Овруччині, у Києві і в Черкасах (т. ж., 252; АЮЗР, VII, I, 87, 115); 1666, Мишка *Сѣврюченко* (МПК, 42)

в с. Лукім'я суч. Оржицьк. р-ну Пл; 1772, Кондрат *Сѣверский* у Кодаку на Надпоріжжі (Эв. Ист., I, 298); суч. *Саврук* (*Саурук*) у с. Підгайчики Самбірськ. р-ну Льв тощо; ойконіми: 1579, с. *Сѣверы* в кол. Київськ. воеводстві (АЮЗР, VII, III, 26); 1781, х. *Сѣверской* на *Новгород-Сіверский* (Новгородсв., 8); сс. *Северюки* Хм (АТПУ — 1947, 838), *Северюки* См, *Северюки* Хрс (т. ж., 841); станція *Сіверська* в Краснодарськ. краї; мм. *Новгородъ Сѣверский* (див.), *Севъскъ* (?) у Брянськ. обл. РРФСР; 1146, *Сѣвъскъ* на р. *Сѣва* (Барс., 194), сюди ж *Сѣвер*- (необов'язково із вторинним значенням «північний вітер») (Роспонд, Стр., 67); пор.: словосп. *Сѣверські* городи, вживане як *Сіверщина* (вона ж *Сѣверская*, земля; див.: *Сѣвера*, *Сѣверъ* тощо), населена *сівер(ян)ами* в бас. Десни, Сейму, Сули й на суміжн. землях; 1183, Володимерь... иде на *Северьскіи* городи (ПСРЛ, II, 1962, 628—629); *северскія*, *северскія* городи (т. ж., 629—630); *Сѣверські* городи (т. ж.; 1843, 127); пор.: 1542, приходилъ царевич Крымский Иминъ Гирѣй... на *Сѣверские* мѣста, къ Путивлю, и къ Стародубу, и къ *Новгороду Сѣверскому*... а они повоевавъ *Северу*... пошли (ПСРЛ, XX, II, 460); 1535, Король Литовской великого князя городи воева *Сѣверскія*, Черниговъ и инья (ПСРЛ, IV, 1848, 299), на Черниговъ и на иные грады *Сѣверскіе* (т. ж.); 1606, изъ *Сѣверскихъ* городовъ (т. ж., 323); 1616, и даша ему 12 городовъ *Сѣверскихъ* и Себезъ

Поковской пригородъ (т. ж., 332); 1500, князь Московский зобрал вси замки *Сиверские* и всю *Сивер* у головах замки Бранеск Стародубъ *Новгородъ Сиверский* Трубескъ Черниговъ Путивль и иных по *Сиверы* замковъ всихъ шестдесат (XVI ст., ПСРЛ, XVII, 342); *Северские* и все *Северу*... *Новгородокъ Северский* (т. ж., 402). *Сѣверскі* за допомогою суф. -ьск- від етнохороніма *Сѣверъ* (див.), городи — форма мн. від городъ (* < gord-) «місто» (пор. *Сѣверские* мѣста); гідроніми: рр. *Сіверський Донець* п. Дону; бол. *Северско* на Овруччині (АЮЗР, VII, III, 588—589); оз. *Северік* // *Саврук* у с. Ковалівка Шишацьк. р-ну Пл та ін.; назви уходів: 1552, уходамъ... *Сиверскимъ* (АЮЗР, VII, I, 103); мікротопоніми: ур. *Северги* побл. Ружина кол. Ковельськ. пов. на Волині (АЮЗР, VI, I, 325); ін. назви: 1498, *Северные* вотицни (як «сіверські», див. ДР, II, 900); 1731, мельници *Сивирскихъ* (на р. Орелі) (Опись, 6); 1710, на *Северянскихъ* странахъ въ Стародубчинѣ (Сб., 74); апелятиви: 1571, «siewruki to jest strzelcy» в Київськ. воеводстві (Стороженко, Оч., 197), бо *сѣверяне*, «живяху въ лѣсѣ», були звіроловами, умілими мисливцями й стрільцями (т. ж.); 1616, «sywieri albo grunty» на р. Ворсклі л. Дніпра (Ник., Вишн., 7).

Як (нар.-етимол.): 1. із тюрк.; пор.: *Саврук* // *саврук* (у М. В. Гоголя *басаврук*), рос. *северік* «похмурий, понурий (чоловік)» (Соболевський, Укр., 398), тур. sawruk // sawrak «дикий, дуже імпульсивний» тощо; 2. лат. походження; пор.: sēvēgus, мн. sēvēgī «суворі, жорстокі, непохитні» (Флоринський, 14); 3. із сл.; пор. д.-р. *сѣверъ*

«сторона світу, протилежна півдню», «північ», «північні країни», «північний вітер» тощо (Срезневський, III, 885—886), — мовляв, «країна й народ північніше Києва, по Десні» (Ефименко, 22); 4. того ж кореня, що й *сівий*; пор. діал. *сиворяни* (?), — мовляв, «ті, що носили сиві свитки» (Чубинський, 462—463); 5. від сіяти-орати (?); пор. *сѣворяне* (Виноградський, 117), д.-р. *сѣвъць* «сіця» (Срезневський, III, 886); 6. кельт. перенесення з бас. Дунаю (Кобычев, 100) та ін. Того ж походження, що й назва р. *Сѣв(а)* // *Сава* (< *sēu- sāu-); пор.: осет. saw «чорний», д.-інд. śyāva- «темно-брунатний», іран. syāva- (Абаев, III, 43); сюди ж: вар. *Чернавка*, -евка, *Черныш* (ТТ, 226), а також: м. *Чернігів*, найголовн. *сіверянський* центр; місц. Геродотові Μελάγγυλλαινοι «чорні одяги» (Трубачев О. Н. — ВЯ, 1974, 6, 51); зх. *Сіверське* кн-во в бас. Вісли з центром у м. Siewierz, відомим з XII ст. (Rytm, 21) і пд. *сівери* (Σίβερες, sevéres) бас. Дунаю (Стрижак, Сіверяни, 64—76). О. С.

СІВЕРЬСКАЯ, земля, населена *сівер(ян)ами*; бас. рр. Десни, Сейму, Сули й суміжні тер.; як: 1. кол. *Чернігівської*, Полтавськ., Курськ., Могилівськ., Калузьк., Орловськ., Тульськ., Московськ. й Смоленськ. губ. (БЕ, XXXII, 310); 2. мало не вся *Чернігівська* та прилеглі ч. кол. Мінськ., Могилівськ., Смоленськ., Орловськ., Курськ., Харківськ. і Полтавськ. губ. (Андріяшев, Сівер., 199); 1026, Ярославъ... поиде х Києву и сотвори миръ з братомъ своимъ Мстиславомъ у Городца. И раздѣлиста си землю по Днѣпръ: единъ Киевскую землю, а другій *Сѣверскую* землю (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 90); 1500, książ Moskowski rosyłaiet wojewodu swojego Jakowa Zacharyncza, z mnogimi ludmi do Branska, y do Sewerskoie zemli (XVI—XVII ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 558).

Похідні: 1658, въ *Сѣверчинѣ* (Величко, III, 97); пор. ще: *Сѣверицзна* (Акты ЮЗР, VIII, 400); суч. *Сіверщина*.

Релятив на -ьск- від *Сѣверъ* (див.). О. С. **СѢМИЧЬ, ур.**, у Волинськ. землі; як біля м. Полонного, суч. райцентру Хм (Барс., 184); 1169, и ѣхаша за Кыѣвъ воевать. и приѣхаша к Полному... и к *Сѣмичю* (1377 р., ПСРЛ, I. 1962. Лавр. лет., 358), за Києвъ воевати, к Полоному... к *Смычю* (ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 48); 1172, къ Полоному къ стѣнъ Бѣѣ. къ граду Десѣтинному и къ *Сѣмичю* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 556); 1168, к(ъ) *Семичю* (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 80; XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 125; 1170, XVI—XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. своды 1497, 1518 гг., 37, 193).

Як від: 1. д.-р. *Сѣме(о)нъ* гр. < Συμεών; пор. ще: прасл. *sēm-; укр. *сім'я*, рос. *сем(ь)я* і р. *Семь* (Роспонд, Стр., 75) (д.-р. *Сѣмь*); 2. *семца* «молодий член сім'ї, слуга», пор. д.-р. *сѣмьца*, від *сѣмьа* (Фасмер, III, 599). Імовіріше, посесив на *-j(ь) від антропоніма *Семиць* («сьомий»). Сумнівно від *семиць* «четвер на сьомому тижні після пасхи... день поминання мертвих» (Фасмер, III, 599). Пор. ще особові ім.:

Семека, Семькѣ, Семикѣ (Морошкин, 176). А. К.

СѢМЬЦЬ, м. («городъ»), в бас. верхн. Тетерева й Случі; Волинськ. земля; суч. Полонськ. р-н Хмільюбарськ. р-н Жт; 1258, посла... Шварна на Городокъ. и на Сѣмоць. и на вси городы. и вѣа Городокъ. и Сѣмоць. и всѣ городы (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 838); 1262, на город Сѣмоць и на вси мѣста и замки над Тетеревою (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII, 208).

Як від (?) сѣмьца «молодий член сім'ї, слуга» (див. Сѣмичь); сѣмьца із «сѣмьа» (Фасмер, III, 599); пор. ще особове ім'я *Семота* (Морошкин, 177). А. К.

СѢТОМЛЯ, р., пр. Почайни п. Дніпра; в давн. Києві, на Оболоні (Новицький, II, 790); як пізн.: 1. р. Юрковича п. Почайни п. Дніпра (Закр., Плани, III); 2. один із ставків на Либеді, найімовірніше, той, що в XIX ст. звався Кадетським (побл. суч. Повітрофлотськ. мосту; Лебединцев — Чт. ОНЛ, 1879, I, 26); 1036, (ови бежаше) тонаху въ Сѣтомли (1377 р., ПСРЛ,

I, 1962. Лавр. лет., 151); 1064, бы дѣтищъ ввержень в Ъстомль (т. ж., 164); 1034, и побѣгоша Печеньзи... и овии бѣгающе топаху въ Сѣтомли. инѣи же во инѣхъ рѣкахъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 139); 1065, въ Сѣтомле (т. ж., 153); 1150, оу Сѣтомля на болонѣи (т. ж., 403); 1064, в Києвъ рыболове выняша из Сѣтомль дѣтищъ (к. XVI ст., ПСРЛ, XXXVII. Сокр. летоп. св. 1493 г., 231; т. ж. Сокр. летоп. св. 1495 г., 317); 1085, из Сѣтомля (ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 22); 1064, въ Сѣтомли (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 330); 1065, въ Сѣтомль (т. ж., 334; НЛ, I, 184); 1036, И побегоша печенежи... истопоша Сетомли (XVII ст., ПСРЛ, XXXIV, Пискарь, л-ц, 63); 1065, въ Сѣтомль (т. ж., 66), в Сѣтомль (НЛСХС, 95), в Сѣтомль (XVI ст., ПСРЛ, XXII. Зп.-р. лет., 188), рыболовъ выняша изъ Сѣтомля в Києвъ дѣтище (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 22); 1067, в Сѣтомль (ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 36); 1065, из Сѣтомля (ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1518 г., 176); 1036, в Сѣтомли (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типограф. лет., 52); 1065, в Сѣтомль (т. ж., 58); 1036, в Сѣтомли (ПСРЛ, XXV, Моск. лет., св., 376); 1065, в Сѣтомль (т. ж., 380); 1033, въ Сѣтомли (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 80); 1065, изъ Сѣтомля (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 92); 1036, в Сѣтомле (ПСРЛ, IV, 1915, I, I. Новгородск. 4-я лет., 114); 1065, в Сѣтомъ (т. ж., 121). Пор. 1434, ур. Сѣтомля (на Сѣтомль) побл. Новгорода Великого (ААЭ, I, 18).

Як від д.-р. *сѣтъ* «сіть» «місцевість, де рибалки розвішували сушити сіті»; Сементовский, Киев, 225). Імовірніше, від прасл. *sēt- «плексти, зв'язувати»; основа гідроніма не має засвідчен. відповідника серед сл. апелятивів, проте, пор. словотвірні аналоги укр. діал. *сухомля* «худа, суха людина», *старомля* «дрянтя», *сыромля* «мокре місце» (Никончук, Листвин, 91) тощо. Докладніше див.: Железняк, Мов-во, 1983, 3, 25—30.

СѢЧЬНИЦА, р., в Галицьк. землі; можливо, суч. *Сичня* л. Вишні п. Сяну п. Вісли, в нп.: Ганьковичі, Нагірне та ін. Мостиськ. р-ну Льв; Sieczna, Czarny potok (SG, I, 768; X, 496; XIV, 168; CGU, 505); 1245, Ростиславъ же оумоливъ Оугоръ... да выидеть. на Перемышль... и собра на в Перемышль. Даниль же и Василко слышавше. посласта Лѣа млада соуца. и яко ни во бои емоу внити... бившимъА имъ на рѣцѣ Сѣчници. одолѣ Ростиславъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 797). Пор.: Siecza пр. Сіколиці п. Січні (SG, X, 496); Сеча п. Стоходу п. Прип'яті (OAIM).

Іменник на -иц(А) від *сѣчнана*, прикметника від *сѣча* «росичистъ в лесу, где вырублен лес» (Срезневский, III, 903). Л. М.

СЮРЛИИ, р., в Половецьк. полі; між рр. Сальницею й Каяли (Ук. ПСРЛ, II, 449); тепер не простежується; як у бас. р. Міуса; суч. Томацьк. р-н Зп (Отін, 36); 1185, Игорь... перебрѣде Донѣць и тако принда. ко Ссколоу... Отоуда поидоша к Салницѣ (Салници)... и... заоутра же... во ѿбѣдне веремА. оустрѣтоша полки Половецькиѣ... стоахоутъ. на оной сторонѣ рѣкы. Сюурлиа... и яко быша к рѣцѣ ко Сюурлиа. и выѣхаша ис Половецькихъ полковъ. стрѣлци... и тако посочиша. Роусъ же бахоутъ не переѣхалъ еще рѣкѣ Сюрлиа (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 638—640); м ѣ с т о ж е л ю [розрядка наша.— О. С.] на рѣцѣ Каялы (т. ж., 643), Сюурлія, Сюрлія (т. ж., 1846, 130), Сюурліи (Ук. ПСРЛ, II, 449). Вар.: *Суугли* (Кудряшов, 51, 57).

Похідні: *сюрлийская* (трагедія) (Рыбаков, Русск., 402).

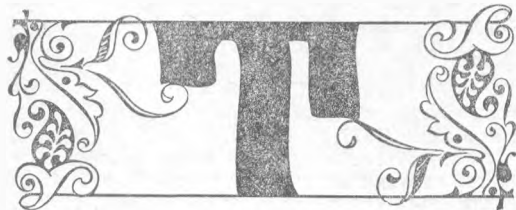
Як: 1. із *Сѣрьли від тюрк. *су* «вода, річка» + *Єрьль* (див.), суч. *Оріль* л. Дніпра (КС, 1886, XIV, 663); 2. місце злиття (ріг, кут, «вугол») *Орѣлі* (кол. *Єрьле*) з пр. *Орількою*, тобто преф. *Сѣ-* + *Єрьли (форма мн.); пор. *Єрьль* его же Русь зоветъ *҃голь* (Кудряшов, 96) і вар. *Суугли* (т. ж., 51, 57), де *сѣ-* означає «з'єднання, зближення» (Срезневский, III, 592), як у словах: *сѣдеревь* «суміжно», *сѣмєжє* «межа», *сѣтокъ* «злиття» тощо (т. ж., 596, 618, 630); 3. *Сѣ-* + *Орля* пр. Вовчої бас. Самари (Кудряшов, 53—54); 4. *Сѣ-* + *Угольні* — дві пр. Довжика бас. Сіверськ. Дінця (т. ж., 56—58); 5. від тюрк. *Сѣярлы (*Сѣярлы «повинь», «місце розгалуження річок» і под.) (т. ж., 64—69); 6. «Комарина річка» (?) (див. Отін, 35); 7. із тюрк. *Саурли (!), того ж походження, що й назва *Са(в)урмогили*; пор. тюрк. *сау(и)р* «згладжений горб округлої форми» (Отін, 36). О. С.

САНЬ, р., п. Вісли; укр.-польськ. порубіжжя, укр. *Сян*, рос. *Сан*, польськ. *San* (Stieber, 172—174; Стрижак, Сян, 75—78); 1097, и побѣгоша Оугри. и мнози истопоша в Вагру. а друзи в Сану (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 271), и побѣгоша Оугре. и мнози истопоша оу Вагру. друзи же въ Сану (в сяноу). и бѣжаше возлѣ Санѣ (сяна) оу гору (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 246); 1099, И побѣдиша Угры... а инѣи истопоша во Вагру, а друзи... въ Сану (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 16); 1152, Изаславъ же приде на Санѣ (сян)

рѣку... подь Перемышль. и ꙗкоже прибреде рѣку Санѣ (сян) и ту пригна ему посолъ (ПСРЛ, II, 1962, 447), к рѣцѣ к Санови (т. ж., 447), и придоша к рѣцѣ к Санови (к сянови) (т. ж., 448), надь рѣкою надь Саномъ (сяном) (т. ж., 449); 1245, по Санову (посагну) (т. ж., 796); 1245, до рѣки Вислы. и Санову (т. ж., 802); 1283, переидоша Санѣ (сян) рѣкою... тоу же на Санову (сянову) Володымеръ воротиса... назадь (т. ж. 893); 1287, и доидоша рѣки. нарѣцаемаго Сана [сяна; переправлено: въ Сана.— Л. М.] (т. ж., 897); 1152, Изяславъ же прииде на Санѣ рѣку... и перебрѣдъ рѣку Санѣ... къ рѣцѣ Санови (ПСРЛ, VII, 56); 1152, къ Санови (т. ж., 57); 1279, преидоша Санѣ и Вислу (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 346); 1350, пришедши до Сану реки на Подгорье всѣ краинны полские, межи Саном и Вислоу лежачие, виши и вдольж звозвали (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII, Прил.: О плюндрованю руского панства от литвы и пораженъ их, 213); 1387, на всѣ краинны полские, межи Саном и Вислоу рѣками (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмйтск., 62); 1656, надь рѣкою Саномъ (Величко, I, 242); 1657, рѣки сану (т. ж., 274), Санѣ (Грабянка, 62, 68).

Похідні: Сянокъ (Санокъ), м. на р. Сян у Галицьк. землі, тепер у складі ПНР; 1150, король же прошедь Гору. и вѣа Санокъ (сянокъ) городъ (ПСРЛ, II, 1962, 406); 1202, во Сановѣ (сяновѣ; т. ж., 717); 1231, до Санова (т. ж., 764), 1340, пойдѣ на Русь и взятъ... Володымеръ, Премышль, Галичъ, Ловичъ, Санокъ, Луковъ, Любачовъ, Трѣмбовлю и проч. (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843, 349); Санічок л. Сяну (Кордуба, 175); сяноцькыи, прикметник від Сянок (ССУМ, II, 412).

Як: 1. із *Sān- з дуже відкрит. е чи (палатальн.) 'а або еа (Rozwadowski, 190), звідки Санѣ і Санѣ; 2. Санѣ > Санѣ, точніше Сан < С'ан- з заміною с' > с (Stieber, 172—174); 3. з герм. sep(a) (Rozwadowski, Kilka, 54); 4. того ж походження, що й фрак. гідронім San-dapos (Lehr-Spt., 171); 5. з іллр. *sān- // *sep- (Трубацев, 202—203); 6. з і.-е. *snā // *sēn(a) // *sōp(a), пор.: рр. Sanica, Sappa, Son(i)a бас. Вісли; Sapa водозбору Драви (Боснія); Sapp у системі Сави (пд. Штірія); Sap у Курляндії; Sena, вп. в Адриатичне море (Умбрія) та ін. (Rozwadowski, Kilka, 54; Stieber, 172—174; Трубацев, 202; Стрижак, Сян, 75—78; Rieger, 146). Л. М.

ТАВРИАНИ, країна («страна»); пізн. Таврида, суч. Крим; б. д., полунощныя страны и запади[ыи]... Воспории. Мешти Деревя. Гарь-

мати (сармати) Тавриани (таврилни)... Словѣне (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3), Тавриани (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 3), Тавриани (-ія) (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 261). У Г. Амартола Ταυριανίς (ПСРЛ, I, 1962, 3), Тавриани (XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет., 172, 308; 1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., II; 1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., I), Тавриани (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 337); 988, Пріємъ же Володымеръ... градъ Греческій Корсунъ (нынѣ же тамо Кримъ), и весь той островъ, глаголемый Таврику (XVII ст., ПСРЛ, II, 1847. Густ. лет., 255); 1482, Махамет, царь турецкій, Кафу, або Феодосію, мѣсто... над морем Понтским в Таврицѣ [вар. Таврице — О. С.] лежачое, опановал (40-ві роки XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмйтская; 91).

Споріднені: д.-гр. Ταυρικη «Таврика», суч. Крим; таυρικος «таврійський»; Ταυρο-πόλις і Ταυροπόλιος «поважана в Тавриці» або «та, що полює на биків» (епітет Артеміді) та ін. (Дворецкий, II, 1605), лат. Taurica (terra); Таврика (Ук. ПСРЛ, II, 164, 450); ранньосередньовічне Таврія (рос. Таврия); Таврида (БЕ, 63, 452), звідси гот. Дорос, Дори; Тавроскіфія тощо. Вар. лексичні: д.-гр. Χερσονήσος (див. Корсѣн), Χερσονήσος (Біленький, 38); тур. Кирым, крым-тат. Хирым, італ. Crіmea (т. ж.); ст.-рос. Кримъ і Крымъ (Ук. ПСРЛ, II, 164, 450), суч. рос. Крым, укр. Крим; пор. же Перекопська орда «Крим» (Ук. ПСРЛ, II, 461).

Похідні: м. Херсонѣс-Таврійський; Таврійська (з рос. Таврическая) губ.; вул. Таврическая в м. Кам'яні-Дніпровській Зп, тавроскіфи, скіфотаври тощо.

Семантичним способом від етноніма (катойконіма?) Тавриани з д.-гр. Ταυριανίς «мешканці Таврії». Пор.: Сармати (див.), Печенѣгы (див.), Половци (див.) тощо. В основі д.-гр. Ταυροι, таври «найдавніше з відомих племен у Тавриці»; огречений етнонім, тубільн. вар. якого точно не відомий (Лесков, 99); пор.; д.-гр. ταύρος,

лат. taurus, лит. tauras, д.-прус. tauris «тур» і топоніми з тією ж основою, що відбивають особливості бугруватой місцевості або круті береги войдом, напр., ур. Турьы, Туровье, Турская (гірка), Турья (гора) у Новгородськ. землі, а також на тер. від Дніпра й до Одри (Подольська, 66). Корінь *-tauros- походить із Передн. Азії (Rudnicki, 67), де є гори Таур і Антитаур (пор. також Ліван і Антиліван) (Ільїнський А. Конспект географії всеобщей русской... — Воронеж, 1896, 12); від семіт. тиг «гора» (БЕ, 63, 467—468). Таври «горяни»? Як «Бики» чи «Ті, що обожнюють Бика» (Абаев В. И.— ВЯ, 1981, 2, 76) (?). О. С.

ТАТИНЬЦЬ, м., на п. б. Дніпра прибіл. між рр. Россю й Сулою (Рыбаков, карта); тепер не простежується; як брід на Дніпрі (Максимович, II, 351) шлях тощо: 1187, Сдомавъ...

Слославъ. со... Рюрикомъ. понти на Половцъ... повѣдахоутъ бо имъ Половци. близь на Татинь-

ци... на Дняпрѣискомъ бродѣ... Володимерь же

Гльбови. приѣха к нимъ. ис Переяславля (≈ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 652), Тятинци (т. ж.), Тятинець (Ук. ПСРЛ, II, 645).

Іменник на -ьц(ь) від д.-р. татины «належний злодієві» (Срезневский, III, 926); пор.: рубль татин, татины «судове мито» (Кочин, 307). В основі д.-р. тать «злодій, грабіжник», звідки татьба «злодійство, грабіжництво»; татьбьныи «той, що стосується злодійства, грабіжництва» і т. ін. (т. ж., 926—928); як Тятинець, або Татинський брід (?), у бас. Ворскли, пор. Гатинець (?), передм. м. Кобиляк (офіц. Кобеляки), що непереконливо. Семантично пор. З л о д і й с ь к и й шлях (З л о д ѣ й с ь к и й путь) (Лясск., Русск., 51), проходив через Переяслав, уздовж л. б. Дніпра, перетинаючи нижні течії Сули, Псла, Ворскли й Орелі (Кудряшов, 136). О. С.

ТЕРЕБОВЛЬ, м. («городъ»), в Галицьк. землі; суч. м. Теребівля, райцентр Тр; 1097, роз-

давалъ Всеволодъ городы. Дяду Володимерь. Ростиславичема Перемышль. Володареви Теребовль Василкови (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 257), и съде Василко Теребовли (теребовли) (т. ж., 267); 1144, иде к Теребовлю. и выиде противу имъ Володимерь... к Теребовлю (т. ж., 311); 1153, к Теребовлю (т. ж., 340); 1097, Теребовль (теребовль) (≈ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 231); 1153, к Теребовлю (теребовлю) (т. ж., 466); 1206, Теребовль (т. ж., 723); 1211, около Теребовля (т. ж., 730); 1226, понде король ко Теребовлю. и взѣ Теребовль (т. ж., 749); 1098, въ Теребовли (XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 15); 1097, Теребовль (теребовъ) (XVI ст., ПСРЛ, IX, Патриарш. или Никоновск. лет., 129); 1153, у Теребола (т. ж., 197); 1097, в Тереблѣвѣ (тереблевѣ) (ПСРЛ, XXX, Владимирск. лет.-ц, 54); 1332, Теребовль (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII, Хр. Лит. и Жмойтск., 44); 1340, поиде на Русь и взятъ... Володымеръ, Премышлю... Трембовлю и проч. (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843, Густ. лет., 349), 1515, ку Теребовлю (т. ж., 367); 1496, под Теребовлим (XVI ст., ПСРЛ, XXVI, Вологодско-Пермск. лет., 290), XVI ст., Trebowla (SG, XII, 460); 1680, Терембовля (Самовидец, 151); 1682, под городъ Чертковъ и Трембовле (т. ж., 286); 1758—1765, in oppido Trebowla (АЮЗР, I, IV, 546); польск. Trebowla, Trebowla (SG, XII, 460), укр. (фолькл.) Ой гой, гой-саса! Горѣвочка зъ Бучача, А килишокъ зъ Требовля: «Дай намъ, Боже, здоровля!» (Гол., Нар., III, II, 481).

Похідні: теребовельський, прикм.: 1386, теребовельський луникъ, 1411, старосту теребовельско(г) (ССУМ, II, 428); 1440, Швидригайло... Львовские и Трембевские волости побурил (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII, Хр. Лит. и Жмойтск., 82); пор. нп Теребени, Теребино, Требово кол. Тверськ. губ.; Теребень кол. Калузьк. губ.; Теребьинъ, Теребуха кол. Смоленск. губ. (Смолицкая, Некр., 87—88), Теребля Тячівськ. р-ну Зк; кол. Теребіж Монастирськ. р-ну Тр; Теребежі

Бродівськ. і Буськ. р-ну Лв; Теребище Корюківськ. р-ну Чпр; Теребовичі Ратнівськ. р-ну Вл; Trzebowisko кол. Жешувськ. пов. (SG, XII, 562); Trzeboszowice кол. Бжезінськ. пов. (т. ж.); Trebovie, Trebivlice в Чехії (Никонов, КТС, 415).

Як від: 1. д.-р. теребити, тереблю «розчищати» (Срезневский, III, 950); пор. в пн.-рос. говорах тереб «розчищена від чагарника під ниву земля», тереба «сіножать, луки», «оболотняне, оточене лісом місце» (Фасмер, IV, 45); 2. менш імовірно від *terebovati «приносити жертву»; пор. д.-р. tereba «жертва» (Skulina, St. SS, 152). Л. М.

ТЕРЕМЬНЫИ, двір («дворъ») у давн. Києві, поза «містом Володимира», найімовірніше, на пн.-сх. виступі Старокіївськ. гори (Толочко, 122), суч. садиби по Андріївськ. узвозу № 36—38

(Толочко, ДК, 26); 945, за стою Бцею надъ горою дворъ теремны бѣ бо ту теремъ камень (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 55), Ольга же повелѣ ископати яму велику и глубину. на дворѣ теремьстѣмъ. внѣ града (т. ж., 56),

дворъ теремныи. и другиѣ идеже є дворъ демесниковъ. за стою Бцею надъ горою. бѣ бо

ту теремъ камен... Ольга же повелѣ ископати яму... на дворѣ теремьскомъ. внѣ города (≈ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 44), за святою Богородицею надъ горою дворъ теремный, бѣ бо ту теремъ камень (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 283); 980, и постави

кумиры на холѣму. внѣ двора теремна (ПСРЛ, II, 1962, 67); Володимерь... вышедъ въ дворъ теремныи ошты (ПСРЛ, I, 1962, 78).

Прикметник на -ьн- від д.-р. теремъ. І. Ж. **ТЕРЕМЬЦЬ**, пос., пн. давн. Києва; суч. с. Теремці Чорнобильськ. р-ну Кв; 1150, Воло-

димерко же ста оу Києва оу термца (≈ 1377 р., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 327), у Києва у теремьца (к., XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 48).

Демінутив на -ьц- від д.-р. теремъ «терем, палац»; пор.: укр. терем «т. с.»; серб.-ц.-сл. трѣмъ, болг. трѣм. «ганок, світлиця» й под. (Фасмер, IV, 47). А. К.

ТЕСМЕНЬ, р., п. Дніпра; в Київськ. землі, суч. Тясмин Крв й Чрк; 1190, Стославъ. сватомъ своимъ с Рюрикомъ... сдоумавша и идоста на ловы. по Днепру в лодыяхъ на оустыя Тесмени (≈ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 668); 1498, Тясмень (Акты ЗР, I, 178; 1552, АЮЗР, VII, I, 81; Филиппченко, 7; Прив., 166); 1536, Тесмень (КБЧ, 109; АЮЗР, VII, V, 11); 1546, Tiasmen, (АЮЗР, VII, II, 372); 1565, Tiasmen (Лясск., ИКА, 7); 1589, Tasmin (АЮЗР, V, I, 83); 1674, Тясминъ (Самовидец, 122; 1759, АЮЗР, I, II, 1; 1767, т. ж., III, 159; Фунд., 44; Похилевич, 643; 1888, МХГ, III, I; Машт., Дн., 63; 1916, Дог., Д., 69); 1684, Tysmina (АЮЗР, III, II, 94), 1686, Тясмина (Величко, II, 569;

Полунин, 446; 1778, Нач., 8; Зуев, 226, 232); Tasmin (МИРК, № 1, 9, 43; Ляск., ИКА, 23; 1765, АЮЗР, VII, III, 7); Tasmena, Tasmien, Tazmin, Teszmin, Czyszmien (МИРК, № 10, 11, 15, 36, 39, 42); *Тасма* (Русс., РТ, 128); 1751, *Тасьминъ* (АЮЗР, III, III, 607); 1763, *Tasmina* (АЮЗР, VI, I, 115; 1785, т. ж., II, 281); 1787, *Tasmin Gotuj* в с. Медведівка Чигиринськ. р-ну Чрк (АЮЗР, VI, II, 339; 1792, верхів'я, на межі Дикого поля; АЮЗР, V, I, 553); 1792, *Tasmin Bliznu* в Черкаськ. пов. (т. ж.), *Тисма*, *Тисмень* (Татищев, III, 303; IV, 313), 1778, *Тасмина* (Нач., 8), *Тясьма* (Ист., Мат., I, 27; СШ, II, 354; Русс., РТ, 148), 1791, *Тасмень*, *Тасьмьнь*, *Тасмень* (Прив., 164), *Тисмень* (ИИЗК, 40), *Тясьминъ* (Договори, 10), *Тясьмянь* (КГВ, XXII, 1857, 146), *Тясьминка* (СНМ Хрс., 43), *Тясьмин* (СШ, II, 354; ОАІМ), 1907, *Тясьмень* (ВЛД), *Тясьмин* (КРУ, 110); *Тясьмин* (ОАІМ). Пор. р. *Тесъ* л. Костерівки п. Прип'яті п. Дніпра (Машт., Дн., 154).

Як: 1. старий тюркізм, споріднен. із гідронімом *Ташлік* (Трубачев, 211); 2. похідні від і.-е. *tek'- // tok'- (Вержбовский, 29). Точнішим є зв'язок з і.-е. *tek^s > сл. *teks- > tes- (Machek, 527) з характерн. для сл. мов варіантністю суф. -теп- // -та- (Откупщиков, Из истории, 267) і спорідненістю з д.-р. *тесати*, *тесъ* «зарубка на деревах для зазначення межі», укр. діал. *тасьма* «межа між посівами на полі» (Лисенко, 64) тощо. Від зниклого апелятива **тесмень* «порубіжжя, межа»; пор.: д.-р. *ѣзмень*, укр. *їзьмінь*, рос. *сухмень*, а семантично — рр. *Рубіжня*, *Порубанець*, *Межівник* тощо. На систему численн. вар. впливало іншомовне середовище, зокрема тюрк. Докладніше див.: Железняк, Гідр. півн. поруб., 90—92. І. Ж.

ТЕТЕРЕВЬ, р., суч. *Тетерів* п. Дніпра; Жт і Кв; 1150, а що ти будеш на *Тетереви*. а ту к тобъ дружина твоя. вси прийдуть (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 412), а сами поидоша черес ночь къ Мичьску. и ту оусрътоша и дружина многое множество. иже съѣдохуть по *Тетереви*... князь Изаславъ же ѿтолъ перешедъ за *Тетеревь* (т. ж., 413); 1257, вѣа Городокъ. и сѣмоць. и всѣ города. съѣдѣшиа. за Татари Городескъ. и по *Тетереви* до Жедьчевьѣа (т. ж., 838), *Тетеревь* (1159, Оп. КПЛ, 170; реки *Тетерева*, 1629, АЮЗР, I, VI, 604; 1651, АЮЗР, III, IV, 549; 1697, Величко, I, 173, Машт. Дн., 42); 1458, *Тетеревь* (ССУМ, II, 429), XV ст. *Ciecierzew* (Długosz, I, 131); 1570, *Czecierew* (АЮЗР, VII, III, 17); 1584, *Тетеревь* [на[д] рекою *Тетеревою*; АЖЗМУ, 138; Похил., УКР, 171); 1598, *Teterow* (Žg. dz., XXI, 22; 1765, АЮЗР, VII, III, 166); XVI ст., *Тетеровь* (ж. р.; Похилевич, 138); 1593, *Teterka* (АЮЗР, VI, I, 226), *Teterow* (Rulik, ОРК, 50); *Тетеріе* (КРУ, 88; 1962, МЕ).

Похідні: сс. *Тетеріа*, Житомирськ. р-ну й обл.; *Тетеріське* Іванківськ. р-ну Кв; рр. *Тетеріа* п. *Тетерева* п. Дніпра (сс. Жеребки, Івано́піль, Воло́сівка Чуднівськ. р-ну Жт); *Тетеріський Старик* пр. *Тетерева* п. Дніпра (побл. с. Сухолуччя Вишгородськ. р-ну Кв).

Як: 1. від назви птаха (пор.: прасл. *tetervъ, польськ. *cietrzew* «tetrao tetrix»; Lehr-Splawinski — RS, 1960, XXI, I, 16); 2. це відхиляється на тій основі, що в сл. мовах топоніми, похідні від назв птахів, тварин, рослин завжди мали суфіговану структуру. Вважається, що *Тетеревь* тієї ж структури, що й *Танев*, *Нарев*, *Пельтев* (Никонов, КТС, 416). І. Ж.

ТИСМАНИЦЯ, м., в Галицьк. землі; суч. смт *Тисмениця* Івано-Франківськ. р-ну й обл., де, над р. Стримбою, д.-р. г-ще (Ратич, Древн., 58); 1144, на ту же зиму вшедшо Володимироу в *Тисманичу* (*тисмянцию*) на ловы. в то же веремѣ послашасѣ Галичане по Івана. по Ростиславича вѣзвенигородъ и вѣведоша к собѣ в Галичъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 316); 1531, Петрило, воевода волоський, вторгнулъ з великим войскою до Полши... Снятин, Коломыю, *Тисменицу*, Отеню и иншиє мѣстечка и волости аж до Галича звоевал (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 107); 1686, за *Тясьменицею* (Величко, II, 597); 1758—1765, *Dominicanorum Tysmienicium, in oppido Tysmienica* (АЮЗР, I, IV, 556—557).

Похідні: можливо, 1404, *Тисьменичаны* (ССУМ, II, 431), суч. с. *Тисменичани* Надвірнянськ. р-ну, І.-Ф.; пор. р. *Тисьмениця* п. *Бістрії-Тисьменицької* п. Дністра, відома з XV ст. (СГУ, 565).

Як: 1. від. і.-е. *teus- «тихий» (Rozwadowski, 300; Трубачев, 266—267; Роспонт, Стр., 74) за допомогою формантів -теп- та -іса; 2. нібито споріднена з гідронімом *Тесмень* (див.) бас. Дніпра (Соболевский О. И., рец. на: Маштаков П. Л. «Список рек бассейнов Днестра и Буга (Южного)» — ИОРЯС, XXIV, кн. I, 1919, 306), утвореним за допомогою суф. -теп- від д.-р. *тесати*, *тесъ* «зарубка на деревах для позначення межі» із загальною вихідною семантикою «порубіжжя, межа» (Железняк, Гідр. півн. поруб., 91), що сумнівно; 3. тюркізм: від таъ «камінь» (Трубачев, 211; 267). Л. М.

ТИХОМЛЬ, м., у Волинськ. землі; як с. *Тихомель* Острозьк. пов. Волинськ. губ. (Ук. ПСРЛ, II, 474), суч. с. *Тихомль* Білогірськ. р-ну Хм; 1152, Изаславъ... посла посадники своѣ въ городы... Володимиръ въ Бужескъ. въ Шюмескъ въ *Тихомль*. оу Выгошевѣ. оу Гноинишю (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 454) 1153, к *Тихомлю* (т. ж., 465); 1211, *Тихомль* и Перемиль (т. ж., 730); 1227, ѿгсудоу же поиде король... к *Тихомлю* и вѣа *Тихомль* (т. ж., 749).

Посесив на *-j(ь) від ім. **Тихомъ* з і-ерепheticum, характерн. для сх.-сл. топонімів. Пор. імена *Радом*, *Луком* і под. (Роспонт, Стр., 65; Агутаа, 48), *Tich* (Svoboda, 129), *Тихомир* (Веселовский, 318), р. *Тихомель* у с. Юрійове (офіц. Юр'єве) Путивльськ. р-ну См (СГУ, 565) та ін. А. К.

ТОВАРОВЬ, м., в Київськ. землі, попл. р. Рось (Неволін, 86-87); суч. с. *Межиріч* Канівськ. р-ну Чрк (Баранович, 223); 1190, Половци же слышавше. ажь *Стославъ* ехалъ в Киевъ.

и перебравшесѧ с Коунтоувдѣмъ и ѡхаша к

Товаромоу. и бы вѣсть Глѣбови. Глѣбъ же заеха и оу Товарова (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 672—673); 1494, имение Товарово (РИБ, XXVII, 527); 1552, Товарово (АЮЗР, VII, 1, 100).

Вихідна форма поновлювалася як Товариш (Неволин, 86—87), Товарев (Татищев, IV, 314), Товаровъ (Барс., 198). Від д.-р. *товаръ* «стан, військовий табір, обоз армії»; сюди ж *товарище* «місце стоянки табору, обозу»; *товарное* «товар, майно» (Кочин, 362), *товары* «табір, стан» (Білецький-Носенко, 354); ст.-рос. *таво-ры*, *товары* «шатра, палатки, табір, стан» (Даль, IV, 709). Див. ще: Нерознак, НДГ, 171. І. Ж.

ТРѢБѢЖЬ, р., л. Дніпра, в кол. Переяславськ. землі; суч. *Трубійж*; 988, И нача ставити города [Володимеръ] по Деснѣ. и по Востри. и по *Трубешии* (*трубежесви*), и по Суль. и по Стугнѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 121); 992, Печенѣзи придоша... ѿ Сулы. Володимеръ... сrete и на *Трубеши* (*трубежесви*)... кде нынѣ Переяславль (т. ж., 122); 1096, Половци стоиху на оной сторонѣ *Трубежа* (*струбеша*)...

Стополкъ... и Володимеръ. вбрѣдѣста в *Трубежъ* (*трубеши*) (т. ж., 231), *Трубиша* (*троубиша*)... и *Трубишъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 221—222); 1149, по *Троубежю* [прим. видавців: «Букву ж написано... по вишкрѣбленому». — О. С.]... ѿб оную сторону *Троубиша* [«Букву ш переправлено на ж». — О. С.] за звѣрницемъ... верхъ города по *Троубешию*... за *Трубеши* (*троубеши*) [«Букву ш перероблено в ж»]... за *Трубеши* (*троубеши*; т. ж., 379—381); 988, по *Трубежѣвѣ* (XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 259), по *Требежю* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 14), по *Трубижю* (т. ж., 117); б. д., по *Трубежю*; 1096, к... *Трубижю* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 15—16), по *Трубежи* (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. лет. св. к. XV в., 16); 993, на *Трубежи* (т. ж., 366), б. д., по *Трубежесви* (*трубежесѣвѣ*) (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 30); 990, по *Трубежю* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 58), 993, на *Троубежю* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Тиногор. лет., 40), к *Трубежю* (XVI ст., ПСРЛ, XXVIII. Лето-п. св. 1518 г., 173), на *Трубижи* (к. XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Сокр. лет. св. 1493 г., 215), на *Трубежѣ* (т. ж., 314); 988, по *Трубеши* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 258); 993, на *Трубеши* (т. ж., 259); 1096, за *Трубеши* (т. ж., 281); 1502 (можливо), Орда дей коюеть по *Турпачѣ* да и по Суль (СИРИО, XVI, 419); 1619, надъ... *Трубежомъ* (Очерки, 23), XVII—XVIII ст., Trubicz, Trubiecz, Trubiec; 1760, *Трубець*; б. д. Trubiez, Trubiec (СГУ, 573); суч. рос. *Трубеж* (*Трубеж*; Никонов, КТС, 425);

укр. *Труб'їж*^ш, діал. *Труб'їж*^ш. Ін. вар.: *Деснѣ* (?), *Трубайло* (СГУ, 573); останній, з XVIII ст., стосовно заболочен. верхів'я р.

Похідні: с. *Трубайлівка* Переяслав-Хмельницьк. р-ну Кв (т. ж.); вул. *Трубізька* в м. Києві; можливо, х. *Трубе(ж)щина* в кол. Пирятинськ. пов. Полтавськ. губ. (ПГ, 174); звідси (перенесення) рр. *Трубеж* (з пр. *Либедь*) пр. Оки в р-ні кол. Переяславля-Рязанського, суч. Стара Рязань (пор. у тому ж бас. і р. *Трубежниця*) (Смолинская, Ока, 212) і пр. Плещеевого оз. попл. м. Переяславля-Залеського Ярославської обл. (Семенов, V, 228) РРФСР; пор. ще ін. *Трубежі*: 1. л. Жечі в бас. Сожу; 2. л. Туросни в тому ж бас.; 3. п. Снову п. Десни (ТТ, 180—181); 4. п. Псла з пр. *Рубежъ*! (Машт. Дн., 65) [**Трѣбежъ*?] та ін.

Як: 1. із **Дрѣбежъ*; пор. чес. drúbez (помилк. «drúbez») («домашня» птиця) (Югов, 212—213); 2. від д.-р. *трѣбити*, *трѣбло*, мовляв, у давнину тут під час полювання *трубили* в мисливські роги (Стороженко, Оч., 202) чи робили «трубіж» — *трубили* під час воєн «на знак перемоги або при відбої» (Янко, 150—151); 3. від **tr-Qb-*, як *голѣбъ* від **gol-Qb-* і рос. *отруб* від **o-tr-Qb-* (із тим же коренем, що й у слові *терти*, *тру*) (Moszyński, PZ, 180—181); 4. від *трѣба* (ТТ, 221) у зв'язку з археологічними слідами кол. будівництва в дол. *Трубежа*, «колосальної» водойми (ЛВП, 32); пор. ще: *Трубай* (від **Трѣба*, як *Удай* від *Уда?*) пр. *Трубежа* (Арандаренко, III, 360); 5. від **tr-Qb-beg-* (І. С. Варченко. — Рец.); пор. ще рр. *Труба* л. Дніпра на Могильовщині БРСР і *Біж*, вона ж *Бѣжъ*, *Бежъ*, *Бижъ*, *Bicz* п. Терну в бас. Сули л. Дніпра; Машт., Дн., 34, 58), «той, що біжить трубою», де *трѣба* — «специфічне русло річки або струмка» (Пособ., 13); пор. ще: рр. *Любежъ* у кол. Київськ. губ., *Радубежъ* Курськ. губ., *Шарбеши* пр. Случі в бас. Прип'яті, оз. *Себежъ* Вітебськ. губ., тощо (Соболевский, РСЭ, 268—269). Залишилися поза увагою дослідників структурно-семантичні мотиви ускладнення назви (*Трубежа* — *Струбежа*) та її усічення (пор. *Рубіж* пр. *Трубежа* в бас. Псла). О. С.

ТРЬПОЛЬ, м., в Київськ. землі, на п. б. Дніпра; суч. с. *Трипілля* Обухівськ. р-ну Кв, побудоване вел. кн. Володимиром Святославичем 996 р. (Києвск. синопс., 69); 1093, и поиде Стополкъ и Володимеръ и Ростиславъ. къ *Треполю* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 219), [и] минуше *Треполь* придоша валъ (т. ж., 220), оу *Трьпола* (т. ж., 221—222); 1136, шедши... Олговичи с Половци. взѧша *Треполь* (т. ж., 304); 1205, приехаха во *Треполь* (т. ж., 420); 1207, и перебрѣдишасѧ противу городу *Треполю* (т. ж., 429); 1093, и поиде... къ *Трьполю* и придоша ко Стугнѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет. 210); 1136, почаша воевати. ѿ *Трьпола*. около Красна (т. ж., 299); 1151, поидоша къ *Треполю*. и пришедше ко *Треполю*... поидоша ѿ *Трепола* Киевоу (т. ж., 427), Гюрги же перебѣже Днѣпръ оу *Трепола* (т. ж., 440); 1161, въ *Треполи* (т. ж., 514); 1162, Ростиславъ же дасть ему *Трьполь* (т. ж., 521); 1163, за *Трьполь* да ему Каневъ (т. ж., 521); 1169, поиде съ *Трепола* Вышегороду (т. ж., 533); 1172, Мьстиславъ...

поиде к *Треполю* (т. ж., 548); 1174, выгнаша... ис *Трѣпола* (т. ж., 572); 1177, поидоша. к городу. ко *Трьполю* (т. ж., 604); 1179, вышедшо Стославоу ис Києва, ниже *Трьпола* стоащю (т. ж., 613); 1180, изо *Трьпола* (т. ж., 621); 1185, оу *Трепола* (т. ж., 646); 1193, посла въ *Треполь* (т. ж., 677); 1195, Всеволодъ бо просаще оу него. Торцького *Трепола* Корьсоуна Богоуслала. Канева (т. ж., 683), и далъ Рюрикъ Всеволодоу ѿ. городовъ Торцькыи Корсоунъ. Бгоуслала. *Треполь*. Каневъ (т. ж., 685); 1093, побѣдиша Половчи Святопѣлка и Мьстислава на *Трьполи* (НЛ, I, 18), минувшѣ *Треполь* проидоша валъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 6), Святополкъ же вбже во *Треполь* (т. ж., 7); 1136, Олговичи же посемъ шедше съ Половци взяша *Треполь* (т. ж., 30); 1160, бывшу же ему во *Треполи* (т. ж., 74); 1162, *Треполь*, и иныи 4 городы... ко *Треполю* (т. ж., 76); 1163, Ростиславъ же возврати всѣ городы Мстиславу, Торцьскы и Бѣльгородъ, а за *Треполь* да ему Каневъ (т. ж., 77); 1169, изъ *Треполя* Вышегороду (т. ж., 80); 1196, просаще у него Трьческаго, *Треполя*, Корсуна, Бгуслава, Канева... 5 градъ, Торцьскый, Корсунъ, Бгуславъ, *Треполь*, Канев (т. ж., 103); 1203, И приидоша во *Треполь* Рюрикъ и Романъ (т. ж., 108); 1207, и перебрѣдишася *Треполю* (т. ж., 114), *Треполь* (т. ж., 240), б. д., *Треполь* на Днепрѣ (НЛ, I, 475); 1136, Олговици с Половци взяша *Трьполь* и Халѣпъ (ПСРЛ, IV, 1915, I, I. Новгородск. 4-я лет., 148), *Треполь* на Днѣпрѣ (ПСРЛ, IV, 1929, I, II. Новгородск. 4-я лет., 623); *Триполь* («книже Триполя»; Киевск. синопс., 21); XVII ст., *Трупол* (Карта Л. Боплана — Ляска, 25); 1686, *Триполье* (АЮЗР, VII, I, 541), 1764, *Триполле* (АКБМ, 61); 1785, *Три поля* (ЦДІАК, ф. 193, оп. 1, од. зб. 2863, арк. 5), 1923—1927, *Комсомля* (1977, Анк.).

Похідні: 1177, *Трьпольць* (ПСРЛ, II, 1962, 604); 1567, *Трипольскій* (гостинець) між Києвом і *Трипіллям* (Максимович, II, 244, графіку модернізовано); дорога *Трипільська* в с. Долина Обухівськ. р-ну Кв; 1977, дорога *Стара Трипільська* в смт Обухів Кв; 1974, *Трипільський* шлях попл. с. Піщана Білоцерківськ. р-ну Кв, він з'єднував Білу Церкву з *Трипіллям* (Анк.).

Як: 1. сл. назва (Тихомиров, 301) з числівником *три* в 1-й ч. (пор. словен. Triglav) + *поле* — в 2-й — межова функція; пор. польськ. Serpolno (Роспонд, Стр., 53); 2. в зв'язку з релігійним. віруваннями: пор. давній польськ. язичницьк. бог Trzy, тобто «Трояк» або «Трибог» (Фаминцын, 140) і відом. храм бога Триглава в Щетині (Винокур, 142); 3. занесення з Близьк. Сходу; пор. *Trinoli* (ГУУМЗ, 3). I. Ж.

Тѣмашь, м., в Київськ. землі, на р. Стугні (Древности, 1876, VI, 44); як: 1. попл. кол. с. Ханбикова, припл., за 5 км від м. Василькова (Андрияшев, 45); 2. на місці суч. с. *Томашівка* Фастівськ. р-ну Кв (Карамзин, II, прим., 198; Неволин, 88—89); 3. суч. с. Баракти Васильківськ. р-ну Кв, де є кут *Тимошівка* (Андриевский — КС, 1882, 9, с. 443); 4. г-ще попл. с. Старі Безрадиці Обухівськ. р-ну Кв

(Раппопорт, 173); 1150, Изаславъ... поиде ѿ Звенигорода къ *Тумащу* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 400), оу *Тумаща* (т. ж., 418); 1170, в *Тумащи* (т. ж., 539); 1150, оу *Тумаща* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 327), и у *Тумаща* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 48), и срѣте и у *Тумаща*, и стаща о рѣцѣ Стугнѣ (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 37), у *Тумаща*... о рѣцѣ Стугни (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 113), у *Тумаща* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 48). Пор. с *Тумин* (ѣ) (Памятники, IV, II, 183) суч. Локачинськ. р-ну Вл.

Назва темна; пор.: укр. *тум* «домашня тварина поліпшен. породи»: «Се не простий, а *тум*. Це кращій породи» (Білецький-Носенко, 358), *тум* «людина, що походить від помісї тат. й «руської» крові, а, можливо, лише така, що народилася в Криму»; «помісї птахів і тварин»; «покруч»; «ненадійний, підступний, зрадник» (про людину); «неповна розуму, придуркуватий» (Потебня — РФВ, 1879, II, 243), «похмура, мовчазна людина» (Гринченко, IV, 294), укр. діал. *тумак* «висохле почорніле яйце» (Лисенко, 217), рос. діал. *тума* «частина поселення»; «не корінний козак» (СРДГ, III, 164); пор. 1601, Дружинка *Тумаць* (Тупиков, 460). I. Ж.

ТѣРИЙСКЪ, м., у Волинськ. землі; як м-ко Ковельськ. пов. Волинськ. губ. на р. *Турі* (Барс., 202); суч. смт *Турійськ*, райцентр Вл; 1097, а Лазарь и Василь воротистася *Туришску*, и слышаша людѣ яко *Туришскъ* суть. кликнуша людѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 268); 1205, Литва же и Атвъзѣ. воевахоу и повоева же *Тоуришскъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 721); 1254, Миндог... воева окола *Тоурска* (т. ж., 819); 1098, воростяся *Турбиску* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 22), и слышаша людѣ, яко *Турійскъ* суть, кликнуша на Давыда (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 15).

Релятив на -ск- від контактн. гідроніма *Тѣрица* (Роспонд, Стр., 43). А. К.

ТѣРОВА, божниця, на Подолі, в давн. Києві (Тихомиров, 194), на місці пізн. ц. Бориса і Гліба (Петров, 163), суч. вул. Борисоглібська № 11 (Толочко, 135); як: 1. 1-ша ц., збудована вел. кн. Володимиром Святославичем (Фундуклей, Обзор., 7); 2. попл. гирла р. Почайни й Хрещатицького дж. (Максимович, II, 64—70); 3. на місці пам'ятника хрещення Русі (Сементовский, КД, 54); 1146, и пакы скоупишася. вси Кияне. оу *Туровови* божницѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 321), у *Турови* божниці (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 31).

Пор.: руч. *Туріаський*, він же: *Турець* (ПСУ; Голубин, карта), *Туровський* (Макс., Киев, 24), що витікав (1854 р.) з оз. Чернече і вп. у затоку Дніпра нижче гирла Почайни (ПСУ); 1539, дол. *Турець* у кол. Плоскій ч. м. Києва (АЮЗР, I, IV, 29); 1800, оз. *Турець* на пн. околиці Києва (АКГ); оз. *Турець* (1857, попл. Дніпра й р. Бистриці; Обухівськ. р-н Кв; ЦДІАК, ф. 491, оп. 76, од. зб. 579, арк. 185), яр *Турова* долина (1803, попл. с. Крюківщина Києво-Святошинськ. р-ну Кв; ЦДІАК, ф. 492,

оп. 34, од. зб. 310), як (1980 р.) ур. *Турова Долина* (МЕ).

Пояснювали як: 1. ц. святого мученика *Тѣр(ов)а*, або Федора *Тирона* (Самойлов, 25; Сементовский, КД, 54); 2. від імені першого канонізованого мученика на Русі варяга *Тура* (Шахматов — ИОРЯС, 1907, IX, 261—264); 3. від імені цього ж варяга *Тудор* (у пізніх джерелах він *Федір*) (Марков, 437); 4. ц. побудована на місці якогось *Тѣрового* капища чи лямимось *Тоуромъ* (Петров, 177), пор.: 980, антропонім *Тѣръ* (Ук. ПСРЛ, II, 318); 1495, Федко *Туръ* (Тупиков, 461); 5. від особового ім. *Тѣръ*, будівника або власника цієї ц., звідки ур. *Турово* (Тихомиров, 15, 309); 6. від назви тварини (Тихомиров, 15, 306; Шарлемань, 9); 7. пов'язана з діяльністю купців *Туровської* землі, двір яких міг міститися попл. подільськ. *Торговища* (Толочко, ДК, 84). Імовірініше, посесив на -ов(ъ), від *Тѣръ*, ім. язичницьк. бога сонця й родючості *Тѣра* на місці кол. капища (Фаминцын, 148); пор.: *Турова* могила в кол. с. Рижівка Уманськ. пов. Чрк. попл. якої знаходили кості й цілі скелети *тура* (Фундуклей, ОКГ, 107); капище *Турово* на горі над Галицьким оз. (Фаминцын, 236), а також згадки про поклоніння *Турові* як залишок язичницьк. культу (Києвск. синопс., 50). Пор. ще підкладання *турячих* рогів під зруб будинку (Гупало, 27) та ін., що дозволяє зупинитися на цій версії (Іванов, Топоров, Исслед., 170). І. Ж.

ТѢРОВѢ, с., в Курськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 488); можливо, суч. с. *Тѣрове* Семенівськ. р-ну Чрг; 1283, начаша бесурмене вѣзати головы боѣрьскыя... и поидоша отъ Ворогла, и пришедше в село *Туровѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 481); 1160, воева Георгий. *Ѡрославич* ис *Турова* къ Путивлю (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 505).

Посесив на -ов- від д.-р. особового ім. *Тѣръ*. Див. *Тѣрова*, божниця. А. К.

ТѢЛѢМАЧЬ, м., в Галицьк. землі; суч. м. *Тѣлмач*, райцентр І-Ф.; 1213; Даниль же изиде... из града [Галича.— Л. М.]. и быша противу *Толмачю* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 734); 1398, на своємъ сѣлѣ на *толмачи* (ССУМ, II, 436); 1758—1765, *Tłumacz* (АЮЗР, I, IV, 552), польськ. *Tłumacz* (Гол., 316).

Похідні: р. *Тѣлмач* п. Дністра в м. *Тѣлмач* (СГУ, 566); р. *Тѣлмач* л. Пруту в с. *Товмачік* Коломийськ. р-ну І-Ф. Пор. с *Товмач* Кам'янсько-Бузьк. р-ну Льв. Шполянськ. р-ну Чрк; р., п. Великої Вісі л. Синюхи л. Пд. Бугу (СГУ, 567); тonya *Товмачка* на Дністрянці лимані й под.

Від д.-р. *тѣл(ъ)мачь* «перекладач» (Срезневский, III, 1046), можливо, через антропонімічну стадію. Як від тюрк. етноніма *Tolmac* реконструйованого на основі *Talmat*, поданого у Константина Багрянородного (Фасмер, IV, 72); однак, пор.: «*толмачи* — це тільки домисел... що ґрунтується на неймовірних припущеннях» (Попов, О возможностях, 126). Неприйнятним є також *Tłumacz* із рос. *толмач* «чайка» (Staszewski, 436). Л. М.

ТЪМѢТОРОКАНЬ, м., на *Таманьск.* п-ві й д.-р. земля обабіч суч. Керченськ. прот. (кол. Боспор-Кімерійський) Крм; як: 1. у кол. Чернігівськ. губ.; 2. в р-ні м. Муром; 3. біля кол. Корокондами; 4. попл. Перекопу; 5. бл. гирла Дону; 6. у бас. Ворскли; 7. бл. м. Фанагорії, суч. *Тамань* (!) (Козловский, 58); 8. в р-ні Астрахані; 9. в околиці Скадовська (Новицький, Лукомор'я, 2, 37); 10. кол. (VI ст. до н. е.) Гермонасса (суч. *Таманська* станиця) (Гайдукевич, 206); 11. кол. *Samkrz*, р-н (!) суч. Керчі (Фасмер, IV, 66) та ін.; 988 (штучно; Насонов, 232), Володимиръ... посади Вышеслава в Новѣгородѣ.

а *ИзѠслава* Полотьськѣ. а *Стополка* Туровѣ. а *Ѡрослава* Ростовѣ... старѣшему. Вышеславу Новѣгородѣ. посадища *Ѡрослава* Новѣгородѣ.

а Бориса Ростовѣ. а Глѣба Муромѣ. *Стослава Деревѣхъ*. Всеволода Володимири. Мѣстива *Тмуторокани* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 121), Мстислава *Тмуторокани* (т. ж., 1846, 52); 1022, Мстиславу сущю *Тмутороканю*. поиде на Касогы... и пришедъ *Тмутороканю*. заложі црквь стѣга Бѣа (т. ж., 1962, 146—147), *Тмутороканю* (т. ж., 1846, 63), *Тмуторокани* (т. ж., 1962, 147), *Тмуторокани* (т. ж., 1846, 63); 1024, приде Мстиславъ ис *Тѣмторокана*. Києву (т. ж., 1962, 147), *Тѣмторокана* (т. ж., 1846, 63); 1064, Бѣжа Ростиславъ *Тмутороканю*...

Стославъ же пришедъ *Тмутороканю*... Ростиславъ же сѣде *Тмуторокани* (т. ж., 1962, 163), Ростиславъ... выгна Глѣба изъ *Тмуторокани* (т. ж., 1846, 70); 1077, сѣде Борисъ *Черниговѣ*... *Бѣжа Тмѣтороканю* к *Романови* (т. ж., 199);

1078, Бѣже *Олегъ* (снѣ) *Стославъ*. *Тмутороканю*. *Ѡ* Всеволода (т. ж.); *Тмутороканю* (т. ж., 1846, 85); 1079, Всеволодъ же посади посадника Ратибора *Тмуторокани* (т. ж., 1962, 204); 1081, И придоша *Тмутороканю*. и юста Ратибора. и сѣдоша *Тмуторокани* (т. ж., 204); 1083, Приде *Олегъ* изъ Грекъ. *Тмутороканю*... и сѣде *Тмуторокани*. [и] исѣче Козары (т. ж., 205); 1094, Приде *Олегъ* с Половци ис *Тѣмторокана*. [и] приде Чернигову (т. ж., 226), *Тѣмтороканя* (т. ж., 1848, 96); 988, 1022, 1065, 1066, въ *Тмутороканѣ*, -и (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 106, 134, 154, 155); 1022, 1064, 1065, к(ъ) *Т(ъ)мтороканю* (т. ж., 134, 152, 153); 1024, 1064, ис (изъ) *Т(ъ)мторокана* (т. ж., 134—135, 152); 1077, Бѣжа... *Тмутороканю* (т. ж., 190), *Тмтороканю* (т. ж., 193); 1083, сѣде *Тмуторокани* (т. ж.); 1094, іс *Тмуторокана* (т. ж., 216); 1063, Бѣжа Ростиславъ во *Тмуторокани*... выгна Глѣба изъ *Тмуторокани* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 334); 1066, Ростиславу сущу *Тмуторокани* (т. ж., 335); 1078, Бѣжа *Олегъ*... *Тмутороканю* (т. ж., 2); 1079, Всеволодъ... посади... Ратибора *Тмутороканю* (т. ж., 3); 1083, Приде изъ Грекъ *Олегъ Тмутороканю*... и сѣде *Тмуторокани* (т. ж.); 1094, приде *Олегъ* съ Половци изо *Тмуторокана* къ Чернигову (т. ж., 7); 980, Владимиръ раздѣли Рускую землю на 12 княженіи, сыномъ своимъ двенадесятимъ... на великомъ княженіи Новгородскомъ

старшійшого сына своего Вышеслава, въ Полоцку Изяслава, Святополка в Туровѣ, умершу же Вышеславу въ Новгородѣ посади тамо Ярослава вмѣсто него, Бориса же въ Ростовѣ, а Глѣба въ Муромѣ, Святослава въ Деревѣхъ, Всеволода въ Володымери Мстислава въ Тмutorакани, Станислава въ Смоленску, Судислава въ Плесковѣ сиесть въ Псковѣ, Позвизда въ Волюнью (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 259); 1022, во Тмutorакани (т. ж., 270); 1078, ко Тмutorакани (т. ж., 275); 1083, ко Тмutorаканю (т. ж., 276), къ Тмutorаканю (т. ж., 282); 1079, въ Тмutorакани (т. ж., 276); б. д., в Турокани (т. с., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет-ц; 55); 1066, в Тматорокани (т. с., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 22). Ин. вар.: черкеск. Таматаркану (Фасмер, IV, 65); адиг. Тамтаракай (за переказами, в XI ст. кн. Ідар, зібравши воїнів — представників різних адиг. племен, пішов на Тамтаракай) (Козловский, 64), гр. (X ст.) то Таи'атарха (Константин Багрянородний), та М'атар'ха; італ. Matrica, Matercha (Менгес, 151), тюрк. Тамап (т. ж.), Таматарака (Никольский, 6); араб. Матраха (Аль-Ідрісі), угор. Матріка (Юліан); ін.: 1333, Матрига; XIV—XV ст., італ. Матрага, Матрега (Козловский, 61, 70). Пор. ін.: А се Кієвський гради: ...Вышегородъ, Милославици, Тмutorокань, Острѣчський на Деснѣ, Черниговъ... (НЛСХС, 447).

Похідні: 1094, Олегъ Святославичъ Стародубский и Тмutorоканский (ПСРЛ, II, 1843, 279); див... вѣдѣти послужати земли незнаемъ, Вльзъ, и Поморію, и Посулію, и Суроужу, и Корсуню, и тебѣ Тьмutorоканьскій бльванъ (Сл. СОПИ, V, 254); 1912, Тмутараканский пов. (Скальковский, Хр., 186), Тмutorоканский проливъ, суч. Керченська прот. (Смирнов, VI, 173), о-в XI ст. (Козловский, 65); Тмутараканский камень 1068 р. (на ньому текст: КЪ ЛБТО.

/с. ф. ѓ. з ѡдѣ[КТА] ГЛѢБЪ КНАЗЬ МѢРНЪ МО[РЕ] / ПО ЛЕДѢ Ѣ ТЪМЪТОРОКАНА ДО КЪРЪУСА/

і. н. д. САЖЕ(НЬ); див. Медынцева, 9); Тмутараканська Русь тощо. Пор. ще: Тагматархія — країна від м. Керчі до р. Кури (Козловский, 58); б. д., «А се грады Кієвскіє... Вышегородъ, Мирославици, Тмutorокань, Острѣчський на Деснѣ, Черниговъ» (ПСРЛ, VII, 240).

Як від: 1. (нар.-етимол.) д.-р. апелятива тараканъ «тарган»; пор. літоп. «Сверчок тьму таракан победилъ»; кн. Ігор Олегович, тісно пов'язаний із Тмутараканню, називав «сверчком» кн. Изяслава (Рыбаков, Русск., 325); 2. ім. половецьк. кн. Темуртархана (Смирнов, V, 151); 3. *Тьмѣторкань тюрк. tamantarkan «певний сан»; д.-р. посесив на -іо- (Фасмер, IV, 65), 4. д.-тюрк. Тамѣнтаркан (менш імовірно; всупереч Маркварту: інакше мав би бути наявним -г-; пор. тамга — таломня); 5. тюрк. *Temirtarkan (ризиковано); 6. араб. matrah (неймовірно) (Фасмер, IV, 66); 7. тюрк. *Taman-Tarhan (хибно) (Менгес, 156); 8. назви м. Тамап-Тагхан «місто Таман-тархана» (т. ж., 155), виникл. на нар.-етимол. основі із с.-гр. Таи'атар'ха. похідн. від назви певн. сорту риби, котру засолювали (*етар'хевею) там (т. ж.), О. С.

ТЪРЧЬСКАЯ, волость, у Київск. землі; 1169, Володимирю къ свои волости Торчський. съ всимъ Поросьемъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 533).

Релятив на -ьск- від д.-р. етноніма Търци. І. Ж.

ТЪРЧЬСКИЙ, мм.: І. в Київск. землі на р. Рось, припл. на р. Горохуватці л. Росі п. Дніпра (Насонов, карта, 64—65), між сс. Шарки й Ольшаниця Рокитнянськ. р-ну Кв (Рыбаков, Торческ, 243; Толочко, ККЗ, 152). Як: 1. попл. Гюргева (Тихомиров, 303); 2. на місці суч. с. Торчици Ставищенськ. р-ну Кв, на р. Торчі пр. Росі (Соловьев—ОЗ, 1851, 79, № 11—12, 6; Барсов, 120; Grab., 79—81; Орлов, 192; Роспанд, Miscellanea, 29); 3. бл. смт Стеблів Корсунь-Шевченківського р-ну Чрк (Фундуклей, ОКГ, 120); 4. м. Корсунь або Біла Церква (Татищев, I, 249; II, 349), 5. г-ще Торч на Стугні попл. с. Старі Безрадиці Обухівськ. р-ну Кв, де селили торків (Андр., ЛЮ, 5; Андріяшев, 51); 6. с. Старі Безрадиці Обухівськ. р-ну Кв (КГВ, 1863, № 33, 34). Первинно заселено торками (Києвск. синопс., 71). Вважається, що в літописі з 1093 р. по 1161 р. згадується одне м., а з 1161 до 1234 р.— ін. (Андр., ЛЮ, 8—9, вин. 2; Андріяшев, 51), останнє є суч. м. Касарлік Кв (Андр., ЛЮ, 11); 1093, и придоша Половци

мнози. и ѡступиша Торчиський гра (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 218), к Торчському (т. ж., 221, 222); 1096, на Торческый городъ (т. ж., 249); 1177, ис Торчскаго (т. ж., 390), 1207, к Торчському (т. ж., 429); 1093, Торчський градъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 209), к Торчському (т. ж., 211), Половцемъ же осѣдаше Торчський. противащемъ же сѣ Торкомъ... Половци оузвратишасѣ к Торчскому (т. ж., 212), к Торчческому (т. ж., 215), 1161,

а Андрѣви ѣха къ Торческому и къ Берендѣмъ и к Торкомъ (т. ж., 516); 1162, Рюрикъ поиде ис Торчскаго (т. ж., 517), 1163, Ростиславъ... възврати всѣ города Мѣстиславу Торчський и Бѣлгородъ (т. ж., 521), 1174, Михалько же ис Торчскаго самъ не иде въ Кієвъ (т. ж., 570), ѡнѣ... пусти Володимира. къ Михалькови въ Торчський ... поидоша Ростиславъчи на Михалька къ Торчскому... Михалко бо вохвоти къ Торчскому Переяславль (т. ж., 571), 1177, Половци... приѣхаше к Торчскому (т. ж., 605); 1188, Рюрикъ же да емоу Торчський (т. ж., 662); 1190, и слышавше Ростислава Рюриковича в Торчскомъ... Рюрикъ... сна своего Ростислава оставѣ в Торчскомъ (т. ж., 669), сдоумаша. лѣпшии моужии. в Черныхъ Клобуочехъ. и приѣхаша в Торчський к Ростиславоу. Рюриковичю (т. ж., 670), Ростиславъ же прѣѣха в Торчський (т. ж., 672); 1193, ѡт Чернобыля в Торчський (т. ж., 677), в Торчський (т. ж., 678); 1195, Всеволодъ бо просѣше оу него. Торчскаго Трепола Корьсоунѣ. Бѣгѣуславѣ. Канева (т. ж., 683), и далѣ Рюрикъ Всеволодоу. ѣ. городовъ Торчський Корсоунѣ. Бѣгѣуславѣ. Треполь. Ка-

невъ (т. ж., 685); 1226, Мьстиславъ... взА Полизье. *Ѡтоудуо иде к Торцькому* (т. ж., 750); 1231, Данилъ жъ из Роуской землА. взА собъ часть. *Торцькийи городъ* (т. ж., 766); 1234, воємъ.

многимъ Половецкимъ. оу *Торьского*. бы съча люта (т. ж., 773); 1160, къ *Торцькому* къ Берендѣмъ и къ *Торкомъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 74); 1161, Давыдъ же Ростиславичъ... иде въ *Торцьскій* (т. ж., 76); 1163, *Торцьскы* и Бѣлгородъ (т. ж., 77); 1169, *Торцьскыи* со вѣсмъ Поросьемъ (т. ж., 80); 1195, просяше... *Тръческаго*, Треполя, Корсуна, Богуславля, Канева... 5 градовъ, *Торцьскыи*, Корсунъ, Богуславль, Треполь, Каневъ (т. ж., 103); 1093, *Торцьскыи* градъ (т. ж., 6), къ *Торцьску*... Половчмъ же отступившимъ *Торцьскъ*, противящмъжеся *Торкомъ* (т. ж. 7); 1207, къ *Торцьскому* (т. ж., 114); 1220, иде на Галичъ Мстиславъ Романовичъ изъ Кіева, и Мстиславъ же Мстиславичъ изъ *Торцьскаго* (т. ж., 128); 1093, Половци... взима *Торцьскъ* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XIII. Патриарш. лет., 25); 1160, к *Торькому* и Берендиємъ и *Торкомъ* (т. ж., 44); 1163, грады... *Торцьскъ* и Бѣлградъ (т. ж., 45—46); 1196, А просяше *Торцьскаго* (т. ж., 56); 1207, к *Торцькому* (т. ж., 61); 1093, Половци взима градъ *Торцьскыи* (ПСРЛ, IV, 1915, I, I, Новгородская 4-я лет., 136), *Торцьскъ* (Киевск. синоп., 76).

Похідні: 1190, *Стославъ на Кондоувдунъ Торцького* кнАзА (ПСРЛ, II, 1962, 668). Пор.: рр. *Торч* — вона ж: *Торчикъ*, *Torcza* (Ляск., ИКА, 22), *Starica* (Кордт, № 3), *Torcz* (RZ, № 19), *Торчица* (ВСОРИ, КГ, 17; Похилевич, 445, Андр., ЛЮ, карта), *Торчъ* (Орлов, 191; Машт. Дн., 54; Макс., Киев., 25), *Торчъ* (Фунд., 43; Похилевич, 450), *Торч* (Величків., 25; КРУ, 102), *Торц* (КО, 1958, 1946), *Торчица* (Величків., 32; Лисенко — ДБ, 1955, V, 32), *Torcz* (Grab., 79), *Торець* (Веклич, карта; п. Росі п. Дніпра; сс. Стрижавка, Василица Ставищенськ. р-ну, смт Володарка Кв); *Торчанка* л. Ужа п. Прип'яті п. Дніпра (с. Запілля Чорнобилськ. р-ну Кв); замчище *Торческоє* (Похилевич, 39; Похил., УКР, 112), гора *Торчъ* біля с. Старі Безрадиці Обухівськ. р-ну Кв (Ант., 22); с. *Торчин* Хмільницьк. р-ну Вн (ОКІМ); 1631, с. *Торчинъ* Радомишльськ. пов. Київськ. губ. (АЮЗР, VII, I, 363), м-ко *Торчинъ* на Волині (Забелин, 2); 1539, замок *Торчинъ* (АЮЗР, VIII, IV, 288); 1583, *Торчинъ* Луцьк. пов. (т. ж., III, 361). І. Ж.

II. у Волинськ. землі; як с. *Старий Тараж* Кременецьк. пов. Волинськ. губ., тепер Кременецьк. р-ну Тр (Батюшков, 12); пор. смт *Торчин* Луцьк. р-ну Вл; 1231, Данилъ жъ из Роускон землА, взА собъ часть. *Торцькыи*... городъ... переидеть рѣкоу Велью. на Шоумськ. и... поиде ко *Торчевоу* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 766—767). А. К.

Релятив від етноніма *Търчи*, назви кочов. народу, що осів на околиці Київськ. землі (Андрияшев, 48; Тихомиров, 303); як з іншомовн. основою тогс- (Роспонт, Стр., 24); ч/д від-

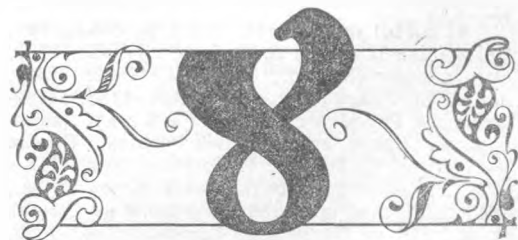
биває пн.-д.-р. діал. цокання (Роспонт. Miscellanea, 29). І. Ж.

ТЪРЪ, р., п. Сіверськ. Дінця п. Дону вп. в Азовське море; суч. *Казенний Торець* (СГУ, 227); 1185, переѣди на ѡноу сторону. *Тора*...

и иде пѣшь .аі. день. до города Донца... *Ѡтолъ* иде во свои Новѣгородъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 651), *Тора* (т. ж., 1843, 133); **Торъ*, XVI—XVII ст., *Большой Торъ* (СГУ, 227), як пониззя *Казенного Торця* (Кудряшов, 68); 1571, *Торъ* (ОАИМ); 1622, *Торець*, 1699, *Тог*; 1739, *Thor(etz)*; 1743, *Казенный Торець* як л. *Кривоого Торця*; 1764, *Торъ Казенный*; 1775, *Тарець*, *Торцы* — як назва всього бас.; 1808, *Тор(ец)ъ*; 1837, *Казенная Торець*; 1882, *Соединенный Торець*; також: *Казенный*; *Казанский Торець*; *Красный Торець* (середн. течія до гирла р. *Сухий Торець*); *Верхний* (у верхів'ї) і *Північний* (у пониззі) *Торець*.

Похідні: 1622, нп *Торъ* (пізн. *Thor*; із 1794 р. — м. Слов'янськ), також *Торець* (СГУ, 227); ~ 1783, м. *Тавръ* (*Торъ*) (над р. *Сухим Торцем* (Новицький, Азов, 1904, 85); ~ 1648, *Гришка Торскій* у бас. р. *Торъ* (Зубковський, 5); 1668, оз. *Торські* (Эв., Ист., 400), суч. *Торські* (СГУ, 227), *торяники* «соляники *Торських* озер» (пор. х. *Торяники*, що злився із с. Крива Руда кол. Полтавськ. губ.; Лазаревський, Очерки, I, 121), *звідні тирияники?* (пор. прізви. *Тирияник* у сс. Спасівка і Гранітне Зп) тощо.

Як від: 1. (нар.-етимол.) етноніма *Търкы* (Эв., Вольн., 173), звідки р. *Торчъ* і м. *Торцькъ* у бас. Росі (див. Рьсь); 2. апелатива *торъ* «шлях, дорога, слід, колія»; 3. сканд. (?) теоніма *Торъ*; 4. д.-інд. *Tūr-* // *Tūr-* «швидкий» (!), пор. рр. *Торуса*, *Торопа* і под. (Соболевський, 4; Соболевський, РСЭ, 266; Соболевський, Нов., 19), що, врешті, на думку Т. Лера-Сплавінського, етимологічно пов'язано з гідронімом *Toras* (Lehr-Spt., 60). Із д.-тюрк.? Пор.: *Торкара*, *Торгай* (*Turgai*, *Turchai*) і тюрк. *тор* «джерело» (Отін, 17, 66). О. С.

ЗБЕРЕЖЬ, ур. в Київськ. (?) землі; пор. с. *Убереж* Сарненськ. р-ну Рв; 1193, воеваша Половци. по *Оубережи* поимаша Торкы... и то слышавыше Половци воеваша. по *Оубережи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 679).

Іменник на *-і(ь) (?) від д.-р. **збережъ*; пор. *бережъ*. А. К.

ЗВѢТИЧИ, пос. на р. *Віта* п. Дніпра (Соловьев — ОЗ, 1851, т. 79, № XI—XII, 27; Барсов, 125), в Київськ. землі, pobl. с. Хотянівка

Вишгородськ. р-ну Кв (КС, 1891, V, 259), як: 1. давн. м. *Витичевъ* (Неволин, 88—89; Рыбаков, ПВРИ, 117; Лихачев, I, 181); 2. кол. с. Пирогово під Києвом (Похил., УКР, 106), 3. ур. *Вѣтичи* між Дніпром і Десною (побл. гирла), де засвідчено ще *Ветову Могилу* (Новицький, II, 243); 1100, створиша міръ межи собою...

вѣ *Оувѣтичи* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 273), во *Утѣчехъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 17), вѣ *Оувѣтцехъ* (к. XV-поч. XVI ст., ПСРЛ, IV, 1915, I, I. Новгородск. 4-я лет., 138).

Як аглотицистичне утворення: *ѡвѣтичи*, похідне від і.-с. *vent- «мокий, вологий», прасл. *veŋ- (Rospond — RS, 1968, XXIX, I, 24). «Ті, що живуть біля (д.-р. «ѡ») р. *Vima* (*Вѣма*)?» Див. ще: Нерознак, НДГ, 177—178. I. Ж.

ЗґґЛА, р., л. Дніпра; суч. *Оріль*; 1185,

Бѣ вложи и вѣ срце кнѣземъ Русскимъ. ходиша бо кнѣзи Русстии вси на Половци... и перешедше *Оуголъ* рѣку (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 394—395), 1152, *якоже* приде Изѡславъ

оу Черниговъ. и ту приде ему вѣсть... оже Бѣ ему помоглъ Половци побѣдити на *Оуглѣ* и на Самарѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 460), 1170, И взяша вѣжѣ ихъ на *Угелѣ* рѣцѣ, а другѣхъ по Синопороду, а самѣхъ постигоша вѣ Черного лѣса... гониша по нихъ и за Вѣсколь (т. ж., 1843, 98), на *Оуглѣ* (т. ж., 1962, 540), *Угла* (Ук. ПСРЛ, II, 489). Пор.: 1183, возворотишася Русь, и стояша на мѣстѣ нарицаемѣмъ *Ерелѣ*, его же Русь зоветь *Уголѣ* (ПСРЛ, II, 1843, 128), *Ерель*... *Оуголѣ* (т. ж., 1962, 631).

Похідні: *углицы* «по рекам *Углу*, или *Орели*, и Ворсклы и Самарѣ»; *углоце* (?) «по реке *Углу*, нинѣ *Орель*» (Татищев, I, 425—426), чого не поділяють ін. (Трубачев, Улчи, 188).

Як із прасл. *ŋgъ «кут, закрут, ріг»; місце (а від нього й р.), де, зливаючись, *Оріль* (літоп. *Ерель*; див.) й Дніпро утворюють «досить гострий кут» (Кудряшов, 99). Див. Богъ II. О. С.

ЗґґЛЪ, ур. («мѣсто»), в бас. р. *Зґґла*, суч. *Оріль* (біля її гирла) л. Дніпра, суч. Пд; 1185, *Оуголѣ* рѣку (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 395), *Уголѣ* (т. ж., 1843, 167); 1183, возворотишася Роусь, и стояша на мѣстѣ нарицаемѣмъ *Ерелѣ* егоже Роусь зоветь *Оуголѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 631—632), *Ерель*, его же Русь зоветь *Уголѣ* (т. ж., 1843, 128), пор. ще: 1152, на *Угелѣ* и на Самарѣ (т. ж., 71), на *Оуглѣ* и на Самарѣ (т. ж., 1962, 460), на *Оуглѣ* (*Угелѣ*) рѣцѣ (т. ж., 540; т. ж., 1843, 98).

Як: місце, де зливаються рр. *Оріль* (літоп. **Ерель*; див.) й Дніпро, створюючи «досить гострий кут» (Кудряшов, 99); пор. ст.-укр. *оуголѣ* «ріг, кут, закрут»; 1446, озерце Секриюль... що єсть оу *углу* Прута (ССУМ, II, 464); д.-р. *Зґґлѣ* < прасл. *ŋgъ. О. С.

ЗґґЛЪНИКЫ, пос. або ур., в Галицьк. землі, побл. м. Галич, суч. I.-Ф.; 1229, Данилови же приѣхавшоу. ко Галичю... Даниль ... не

хотѣ стати въ города по иде на иноу странуу Днѣстра... Даниль стоаше *Оугльницѣхъ* (стояще *оугльницѣхъ*). на березѣ Днѣстра (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 758—759).

Як наслідок помилки переписувача замість «ѡ Гановѣцѣхъ» (?), пор. с. *Ганнівці* Галицьк. р-ну I.-Ф. неподалік від Галича (Зубрицький, III, 110), що бездоказово. Pluralia tantum від д.-р. *Зґґльникъ* // *Зґґольникъ* «церковний сторож, який наглядає за кадилом і місцем у вівтарі, де зберігається вугілля» (Срезневский, III, 1142)? Л. М.

ЗґґРЬСКОЄ, ур. або гора, пд. давн. Києва, між Києвом і Печерським м-рем; р-н, що за літоп. часів був заселен., мав систему укріплень, вічову площу й ухорив до Берестівського «урядового центру» (Бронштейн, 46); тепер у межах м. Києва (парк Аскольдова могила); як слобода, насел. *угор.* купцями (Брайчевський, 127), 882, и погребоша и на горѣ. еже сѦ нинѣ зоветь *Оугорьское* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 23); 898, *Идоша Угри* мимо Києвъ *горю*. еже сѦ

зоветь ннѣ *Оугорьское* (т. ж., 25), 882, *Оугорьское* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 16), и несоща на *гору*. еже сѦ ннѣ зоветь *Оугорьско[е]* (т. ж., 16—17); 898, *Идоша Угре* мимо

Києвъ *горю*. еже сѦ зоветь ннѣ *Оугорьское* (т. ж., 17—18), 1146, иде с ними подѣ *Оугорьскими* и сѣзва *Киѡнѣ* (т. ж., 320), 1151, подѣ *Оугорьскими* (т. ж., 445), 1161, и побѣгоша Берендичѣ къ *Оугорьскому* а друзии к Золотымъ воротомъ (т. ж., 515); 854, и погребоша и Асколда на *горѣ*, еже сѦ нинѣ *Угорьское* наречеть (НЛ, I, 107); 882, и несше ихъ на *гору*, погребоша ихъ, еже ннѣ сѦ нарицаеть *Угорьское* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 270); 898, *Идоша Угри* мимо Києвъ *горю*, еже сѦ зоветь *Угорьское* (т. ж., 270); 1146, и пондоша... въ Києвъ... и пришедѣ подѣ *Угорьской* сѣзва всѣ Киѡне (т. ж., 35), 1160, къ *Угорьскому* (т. ж., 74); 882, и несоща ихъ на *гору* и погребоша ихъ, еже сѦ ннѣ нарицаеть *Игорьское* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. 1-я лет., 12), *Игорьское*, идѣ же єсть двор Олминъ (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 16). Пор.: 898, *Идоша Угре*

мимо Києвъ *горю*. еже сѦ зоветь ннѣ *Оугорьское*, и пришедше къ Днѣпру (ПСРЛ, II, 1962, 17—18. Запис є пізн., уперше що назву згадано під 854 р., пор.: НЛ, I, 107. Див. ще Толочко, 160).

Як ідентична з горою *Хоревіца* (див.) і похідна від одного й того ж кореня (Петров, 52). Імовіріше, релятив на -*ьск-* від д.-р. етноніма *Зґґре* «угорці». I. Ж.

ЗґґРЬСКЫЄ: I. *ворота*, в пос. на ур. *Угорьскому* побл. давн. Києва; сюди від Дніпра піднімався узвіз, що замикався брамою — компонентом місцевих укріплень (Толочко, ДК, 94—95); 1151, а Кооуєвъ и Торчи. и Печенѣзи. *тоуда*

стаща ѡ Золоты воротѣ по тѣмъ ѡгородом. до Ладьскихъ воротѣ. а *Зґґлѣ* ѡли и до Клова. и до Берестоваго и до *Оугорьскихъ* воротѣ. и до

Днѣпра (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 428).

Від назви ур. *Їгърское* (див.), у системі укріпленя якого вони містилися. I. Ж.

II. **гори**, суч. *Карпати*; б. д., на польнощ-ній стороні Дунаї Днѣстръ. і *Кавкасиинскія* (*кавказиинскія*, *чеканьскія*) гори. рекше *Оугорьскі* (*угорьскія*, *угорскія*) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3); 898, Половци. пришедъ ѿ стока (вѣстока)... чересь горы великія

(...*Їгърскія*) (т. ж., 25); 1015, Стополкъ... оуби Стослава пославъ в горѣ *Оугорьстби* (*угорьскои*). бѣжащо ему въ *Оугры* (т. ж., 139), *Кавькасиинскія* гори. рекше *Оугорьскія* (1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 3); 898, чересь горы великія, иже прозвашася... *Оугорьскія* (т. ж., 18);

1015, къ горѣ *Оугорьскои* (*оугорьстби*). бѣжащо ему въ *Оугры* (т. ж., 126); 1226, они же... ѿидоша в землю Перемышлескую. в горы *Кавкасиинскія* (*кавказиинскія*) рекше во *Оугорьскія*. на рѣку Днѣпръ. послаша послы свои (т. ж., 747); 1229, шведьшоу же емоу. во горы *Оугорьскыѣ* (*оугорьскія*) (т. ж., 760); 898, *Вькакасиѣ*скыя гори, рекше *Угорьскія* (XV ст., ПСРЛ, V, 1851. Софійск. 1-я лет., 82), въ *Какасиѣ*скыя гори, рекше *Угорьскія* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 261); 898, устремившася чрезъ горы великія, яже прозвашася горы *Угорьскія* (т. ж., 270), в *Канскія* гори, яже суть *Угорьскія* (т. с., ПСРЛ, XXX. Владимирск. лет.-ц, 7). *Угорьскія Горы* — кол. рос. транскрипція місц. (галицьк.) назви *Буковинско-Семиградських Карпатських гір* (Гол., 326); 1649, под *венгерскими* горами (Воссоед., II, 181—182).

Як *Гора або Горы* (Барс., 53; Гол., 82); пор.: 1150, Володимерь... стоиаше оу Белза. и ту оуслышавъ ѿже король оуже вшелъ в *Гору*. и ту поверга возы свои. а самъ гна съ дружиною своею к Перемышлю. король же прошедъ *Гору*. и взѣ Санокъ городъ (ПСРЛ, II, 1962, 406); 1151, прошедъ *Гору* (т. ж., 434); 1188, и слышавъ Романъ. ажъ король за *Горою* оуже (т. ж., 661); 1235, [Данило.— Л. М.] гнаша по нихъ до *Горы* (т. ж., 778); 1282, Нога(и) поиде. на Брашевъ. а Телебоуга поиде. поперекъ *Горѣ* (*горѣ*) (т. ж., 890); 1206, король... поиде с ними

чересь *горы* (ПСРЛ, I, 1962, 427); 1149, и то рече ему король... хочю поступити подъ *горы* (ПСРЛ, I, 1962, 385); 1211, Галичане приведоша къ собѣ *Угры* отай чрезъ *горы* (ПСРЛ, VII, 117).

Сх. ч. *Карпат*, як: 1. *Alpes Bastarnicae* Певтінгеровської табл.; 2. *Πεύκη* «Оро» у Птолемея (Sl. SS, I, 90); 3. *Ruthenorum alpes* у гр. хр. (Шушарин, 148); 4. *K(a)g(a)k(u)*, тобто «краківські» (гори) в араб. географа XII ст. Аль-Ідрісі — в основі міфонім *Крак* (Іванов, Топоров, 124), 1639, in oras Ungariae post montes Carpati (Воссоед., I, 288); 1648, regnorum Hungariae et Poloniae sub montibus Carpati alias pod Beszkidem (OAIM). Суч.: *Карпати*, *Карпатські* гори; лат. *montes Carpathici*, фракійського або іллір. походження (пор. алб. *karpe* «скеля»),

штучно відновлена за антич. дж. (Карп., Топ., 8; Никонов, КТС, 180; Гол., 138); як назва зо-всім невідома народів, що називає частини гір: *Татрами*, *Бескідами*, *Верхами* та ін. (Гол., 138). Пор. лат. *Montes Sarmatica* «сарматські гори» (Никонов, КТС, 180).

Похідні: *Їгорьскіє*, ворота в *Угорьскіх* горах, за м. Сянок; 1231, гонѣше і ѿли и до Сянока. воротъ *Оугорьскыѣ* (ПСРЛ, II, 1962, 764).

Ототожнюються (помилк.; пор. фіксації під 898 і 1222 рр.) з *Кавказькими* горами, відомими ще з антич. дж. (Шахматов А. А. Повесть временных лет и ее источники.— Тр. ОДРЛ, IV.— Л., 1940, 73—74). Як: літоп. *Кавкасиинскіє* гори є *Карпатськими* (вони ж *Їгърськіє*), бо в «Хроніці» Малала останні також зветься *Кавкаси-ворѣ* (Лихачев, II, 210). Вважають, що *Кавказом* (-зкими горами) звали будь-які великі гори; пізн. ця назва закріпилася лише за гірськ. краєм між Каспійськ. і Чорн. морями (Зубрицкий, III, 98). Як (помилк.) д.-р. *Кавкасиинскыѣ* гори — це суч. *Кавказ* (Фасмер, II, 153).

Релятиви на -*ыск*- від етноніма *Їгъре*; виникли в IX ст., після переходу *угорців* через Сх. Європу й *Карпати* на тер. суч. *Угорщини*; пор. в Києві ур. *Їгърское* (див.). Л. М.

За Геродотом, киммерійці після братовбивчої війни в р-ні ниж. Тірасу (суч. Дністер) утікали від скіфів, що наступали зі сходу, вздовж Чорн. моря, «а скіфи переслідували їх, маючи праворуч [?] — В. ред.] *Кавказ*» (ДКШ, 105). Якщо це не помилка, то *Кавказом* тут названі ще в V ст. до н. е. *Карпати*. В. ред.

ЇДЕЧЬ, пос., в Галицьк. землі (?); тепер не простежується; 1164, внезапно... поиде вода изъ Днѣстра. велика в болоньѣ и взиде ѿли до Бькового болота. и потопа чловѣкъ боле 300; иже бѣху вошли съ солью изъ *Удѣчева* (XVI ст. ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 73).

Як: а) м. *Ужечь* у Карпатах біля витоків одного з допливів р. *Угни* (Барсов, 204); б) с. *Удич* Теплицьк. р-ну Вн (на р. *Удич* л. Пд. Бугу), що сумнівно. За літ., з *Їдеча* «пошли съ солью», тобто із зх. р-нів суч. України, де видобувалася сіль; пор.: і не пустиша гостей изъ Галича, ни людей зъ Перемышля, и не бысть соли въ всей Руской земли (Патерик, 108), а також рр. *Уда* в бас. Сіверськ. Дінія, *Удава* у водозборі пс. *Удай* у бас. Сули, *Удиця* у системі пр. Сейму Чгр; потік *Удичева* *Зворина* в бас. Тиси Зк (СГУ, 578) та ін.

Як: 1. посесив на -*ъ*(*ь*), пор. д.-р. особові ім. *Їда*, *Їдаликъ* (Роспонд, Стр., 75). 2. (допільніше) однокоренев. з гідрологією на *ѡд-*, що мають перекопиди іран. етимологію; пор.: авест. *аода* «джерело», д.-інд. *udān* «хвиля, вода», *odman* «потік, хвиля, приплив» (Rozwadowski, 276, 278; Трубачев, 52, 80, 178; Стрижак, НРП, 66, 67). Л. М.

ЇКРАИНА, тер. «на краю»: I. Волинськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 58; Іловайский, II, 22);

1189, И еха и Смоленська в борзѣ и приѣхавшю же емоу ко Оукраинѣ Галичскои. и вѣа два города Галичкыи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 663—664), 1213, Данилоу же возвратившюся к домови. и ѣха с братомъ. и прии Берестии. и Оугровескъ. и Верещинъ. и Столпъ Комовъ. и всю Оукраиноу (т. ж., 732); 1282, взявъ бѣшеть [Лестко.— А. К.] у него село на Вѣкраиници, именемъ Воинъ (т. ж., 1843, 211).

Семантичним способом від д.-р. *украина* «порубіжна місцевість»; пор.: рос. *окраина* (Никонов, КТС, 435); *украина* за Окою, пд.-зх. *окраїна* Московської держави; *Україна Терская*, пд. б. Кольськ. п-ва; арх. *украї* «скраю, на березі», *україной* «крайній» (Фасмер, III, 157). Первинно невелика порубіжна тер. взагалі; пізн. власна назва країни (Sl, SS, VI, 253). А. К.

II. Переяславськ. (Иловайский, II, 68) і Кнївськ. (Ук. ПСРЛ, II, 497), точніше, пд.-д.-р. земель (Трошинский, 2); 1187, и плакашася по немъ вси Переяславци... бѣ бо князь [Володимир Глібович.— О. С.] добръ... ш нем же Оукраина много постана (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 653), *Україна* (т. ж., 1843; 134), *Україна Киевская* (Ук. ПСРЛ, II, 497); 1399, привели... Витовта къ Литовской *Украинѣ*, къ городу его Хороблю... Макошину... Сохачеву... Верху... Оболону (Виноградский, Сосниця, 150); 1556, Крымской царь... хотѣхъ ити на царя и великого князя *украину*... а пошелъ былъ на Черкасы... на Днепръ (XVI ст., ПСРЛ, XX, II. Львовск. лет., 573); 1563, приходи... на цареву и великого князя *украину* на Сѣверские мѣста из Канева князь Михаилло Вишневецкой с Черкасы Каневскими и с Белогородскими Татари... многие волости Черниговские и Стародубские и Ноугороцкие и Почапские повоевали и в Радогехе посад пожгли (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIX. Александро-Невск. лет., 321); 1578, он [Байбуза на Лізобережжі.— О. С.] будучи на *Украине*, годне и пожиточне... верне служил (ОАІМ); 1585, на *Вкраини*, за Днѣпромъ городище... Переяславъ (АЮЗР, VII, III, 285); 1593, поставиша... города Белгород, Оскол, Валуйку... а да техъ городов поставиша на *украине*... Воронеж, Ливны, Куреск, Кромы (ПСРЛ, XXXI. Лет-цы посл. четв. XVII в., 145); 1604, окаянный Гришка... с литовскими людьми и с черкасы, прииде на *Украину*, под град Чернигов (т. ж., 150); 1632, Hlinská i Bielska... wuzję Potawu... на *Ukraine* (Воссоед., I, 121); 1670, отъ басурмановъ... *Украина* в запустѣніе пришла, гдѣ и монастырь Пивскій (Матченко, 13); 1696, Петрикъ съ ордами выходилъ на *Вкраину* подъ Голту (Модз., Мал. род., III, 750); 1730, Городъ нашъ Прилука... посередъ *Украины* найдуючійся (Лаз., ОСМ, III, 90), XVIII ст., Черкасы... на правомъ берегу... Днѣпра, ниже Канева, въ Польской *Украинѣ* (Шафонский, 53); XVII—XVIII ст., тогочасніе *Украино-Малоросійскіе* поля; *Украину Малоросійскую* по обоимъ сторонахъ Днепра; *Малоросійскую Украину*; далей *Козакорускій Украины*; на *Украину Козацкую* (Величко, Сказание, 15, 26, 45, 46, 159); XIX—XX ст., Село! і сердце од-

почине. Село на нашій *Україні*... Я так її, я так люблю Мою *Україну* убогу, Що проклену святого бога, За неї душу погублю (Т. Г. Шевченко); Ньо!... з долини в долину та на свою *Україну* (фолькл.); Дѣвчинонько мила, що будешъ робила Въ *Украинѣ* далекій (Сумцов, 291); Ой горе, горе калині при долині Та так сироті на чужій *Україні* (ОАІМ); Як у саду та при лісі Соловейко най орсіі, А зозуля на калині Десь мій милий *наи Країні*. Мабуть, жінко, шей торбину, та піду я *Уоукраїну*... та коня на ярмарок одведу, та і сам на *Окраїну* піду (Гнедич, 71, 108); Дюжа саскучился, а я весь измучился по своїй *якране* (Миртов, 43). Суч.: *Україна* (*Україїна*, рідше: *Україїна*, *Україїна*), *Радянська Україна* (УРСР); рос. літературне *Україна*, розм. *Україна*; польськ. *Ukraina*, нім. *Ukraine*, угор. *Ukran*, болг. *Україна*, с.-х. *Україна*, чес. *Ukrajina*, тур. *Ukrajna* (*Ukranya*), вірм.-половецьк. *Ыкраїна* (Документы, 132). Іст.-геогр. вар. компоненти й паралелі: *Брацлавська Україна* (УМШ, 1958, № 1, 66—67); *Волинська Україна* (*Україна Волинская*; Ук. ПСРЛ, II, 497); *Галицька Україна* (ко *Оукраинѣ Галичскої*; ПСРЛ, II, 1962, 663); *Закарпатська Україна*; *Запорізька* (*Низова, -івська*) *Україна* (Арх., Зап., 167), *Мукачівська Україна* («*Munkacsiensem Ukrainam*»; ББЖСТ, 43); *Наддніпрянська Україна* (*Україна Подніпровская*, Новицкий, II, 835), *Подільська Україна* (УМШ, 1958, № 1, 66—67); *Сіверська Україна*, *Слобідська Україна*; *Угорська Україна* (*Угорська Украина*; Кадлец, 22); *Ханська Україна* (*Україна Ханская*; Сергиевский, 113) та ін. Пор. ще: *Україна Терская* (Фасмер, IV, 157) на Кольськ. п-ві; *Тульська Україна* (Никонов, КТС, 435) та ін.

Похідні: апелятиви 1268, *оукраинанѣ*; XIV ст., *украиникъ*; 1503, *украиньникъ*, *украиньныи*, 1586, *украинци* (Срезневский, III, 1184—1185); *українний*, *україн(ь)ство* (Желехівський, II, 1008), *українофіл* (-філ), *українофільство*, *україніщина* (Гринченко, ДВУ, 1946); *український*, пор.: 1606, мятже... в северських градах и в *украинских* (1-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет-ц. 211), 1636, войску Запорожскому и цалому народу *Украинскому* (Величко, Сказание, 26), 1720, монеты доброй копѣйчаной личбы *украинской* (Лаз., Обзор., 15); *українознавство*, *українізація*; *українці*: XIX ст., *Укрѣйці* «жители Киевской губ., которая называется *Украиною*» (Левченко, 264), *Українець*. «*Bewohner der Ukraina, Klein-, Südrusse*» (Желехівський, II, 1007), суч. *украї'їн'ці*, діал. *украї'їн'ц'я*, *у'кр'айн'ц'я*, *о'кр'айн'ц'я*, *ву'кр'айн'ці*, *ву'кр'айн'ці*, *украї'їнч'я* і под. Хороніми: *Українське Полісся*; 1657, *Речь Посполитая Украинская* (Величко, Сказание, 289), *Ржечь Посполѣта Украинская* (т. ж.); XIX ст., *Слободская-Украинская* губ. (Павловский, 110); 1918, Іменем *Української Робітниче-Селянської Республіки* — Центральний Виконавчий Комітет *Всеукраїнської Ради* робітничих, селянських та солдатських депутатів та Народний секретаріат *Української Народ-*

ної Республіки... уповноважує надзвичайне повноважне посольство... *Української Світської Федеративної Республіки* (Михайличенко, 6); 17—19. III. 1918. *Українська Радянська Республіка*; 10. III. 1919. *Українська Соціалістична Радянська Республіка*; 30. I. 1937. *Українська Радянська Соціалістична Республіка* (Барабой, 21—25); також *Українська РСР*. Ороніми: *Українські Карпати*. Ойконіми (назви суч. та істор. пос.): *Андріїв-Український, Високо-Українське* (Жт); *Вільна Україна, Вільна Українка* (Хрс); *Губин-Український* (Вл); *Кірово-Українське* (Крв); *Конче-Українське* (Вл); *Крошня-Українська* (Жт); *Малоукраїнка* (Мк); *Нова Україна* (Хрк); *Нова Українка* (Дн, Хрк, Хрс); *Новоукраїнка* (Вн, Врг, Днп, Од, Чрк, Крв, Лв, Мк); *Новоукраїнський* (Днп, Днц, Зп); *Петраші-Українські* (Хм), *Пилипи-Українські* (Жт); *Радянська Україна* (Днц); *Староукраїнка* (Зп); *Ступниця-Українська* (Лв); *Слободня-Українська* (Од); *Темрюк-Український* (Днц), *Українець* (Мк); *Українка* (Днп, Днц, Зп, Кв, Крм, Мк, Хрк, Хрс); *Українське* (Вн, Хрк), *Український* (Днц, Зп, См, Хрк, Чрг), *Український Робітник* (Хрс); *Червона Україна* (Днп, Днц); *Червона Українка* (Днп, Мк); *Червоний Українець* (Чрг); *Червоноукраїнка* (Днп); *Яськи-Українські* (Од); м. *Українськ* (Днц; навколо шахти «Україна»; Янко, 153). Антропоніми: *Українець, Украинцев, Украинские* (Новицкий, I, 727); суч. *Українець, Український* та ін. (Редько, 222).

Як від: 1. (нар.-етимол.) санск. «укхрїаїа» «горб, бугор», мовляв, *Україна* — це «рубіж, що охоронявся сторожовими курганами» (Великанов, 64), 2. того ж кореня, що й хороніми *Укермарк* (?), земля полаб. *укрів*; австр. *Крайн* (корінь *Край-*) і под. «спокоєнічні *краї*... венецо-слов'янського світу» (Надеждин, 78); 3. дієсл. *украяти* тощо. Насправді, семантичним способом від д.-р. *ѡкраина* «порубіжна місцевість» (Срезневський, III, 1184); пор. ще: ст.-укр. *оукраина* «окраїна» (ССУМ, II, 474); рос. *україна* «область скраю держави... Латини вzięли *україны* нѣколко псковскихъ селъ... Даже до *украины* нашей страны молдавской... На *українѣ*, на студеномъ морѣ... *Украиной* зовут *Малую Русь*» (Даль, IV, 484); сюди ж: *украина* за Окою (Фасмер, IV, 157); як: 1. контамінація хороніма й апелятива *країна*; пор.: «*Україна*... = *Країна*. Прибудь, прибудь, мій миленький, з *україн* далеких... Ой по горах по долинах, по широких *українах*» (Гринченко, ДВУ, 1945); апелятив — за допомогою суф. *-ина* від *ѡ-край-* «окрай, рубіж» (ЛКН, 276); пор. укр. *окраєць*; 2. того ж походження, що й *анти* (гр. *ἄντι*, лат. *Antes*): «залишається найбільш імпульсивним... зближення... з д.-інд. *antā* «кінець, край», бездоганне фонетично, а також семантично, тому що так звані *анти* справді займали південно-східний *край* слов'янства, відомий згодом під назвою *Україна*» (Трубачев, СЯ, 399—400). О. С.

ЖЕНЕЖЬ, м. («городъ», «градъ») в Чернігівськ. землі; як: I. давнє г-ще біля м. Івангород на р. Острі кол. Борзенськ. пов. Чернігівськ. губ. (Голубовський, История, 123—124; Андрія-

шев, Сівер, 105), суч. с. Івангород Ічнянськ. р-ну Чрг; 2. м. *Ніжсин* (Иловайский, II, 65); 3. (ймовіріше) на б. р. Остер на пд. сх. від м. *Ніжсин* (Насонов, 232); 1147, города... *Оуенѣжъ*. Бѣлавежа. Бохмачъ... Изаславъ же повелѣ зажечи. грады ты слышавъ же Глѣбѣличи. оже *Оуенѣжъ*. и Бохмачъ и Бѣлоуежию (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет. 358), грады, *Унѣжъ* и Бохмачъ (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет. 35); 1148, гради, *Унѣжъ* (*Утенѣ*), и Бѣлавъжъ (XVI ст., ПСРЛ, XX, I, Львовск. лет., 110), *Унѣжъ*, и Бахмачъ, и Бѣлавъжа не убѣжаша (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 43).

Як (з уваги на вар. *ѡнѣжъ*) слід пор. з р. *Унежъ* (вона ж *Унечь, Унѣчь* п. Іпуті) з помилк. **ѡниш* (Иуні)градъ, звідки пізн. *Иванъ-городище* (Голубовський, История, 124), що непереконливо. Імовіріше, посив на *-*ѡ* від антропоніма **Унѣнѣжъ*; пор. прасл. *une-* (unіj-, unēj-) «кращий» і д.-р. *нѣг(а) «ніга»* (Роспонт, Стр., 65); а також: полаб. *Unēbud, Unēhost, Unērad*; польськ. *Uniemir*; чес. *Míroslava, Ubuňava* (Svoboda, 82); д.-р. антропоніми *Нѣжата* (Фасмер, III, 56), *Милонѣжъ, Миронѣжъ, Перенѣжъ* (Тупиков, 307, 357); укр. назви сс. *Нігин, Нізовичі, Ніжсин* (УРСР) тощо. А. К.

ЖНОВЬ, р., в Київськ. землі; суч. р. *Унава* п. Ірпеня п. Дніпра; в Жт і Кв: 1171, съ братомъ же *Ідрославомъ* снаса за *Оуновью* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 545); 1168, за *Уновью* и идоша Володимирю (ПСРЛ, XXV. Моск. лето. св. к. XV в., 79); 1169, за *Уновью* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 84); 1171, за *Увною* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 311); 1159, (?) *Унья* (Оп. КПЛ, 168); 1594, *Унава* (МЮР, I, 155; 1686, АЮЗР, VII, I, 538; 1758, АЮЗР, I, IV, 519; ВСОРИ КГ, 16; Фунд., 41; Похилевич, 214; Андр., ЛЮ, карта; Машт., Дн., 49; Величків., 29; Макс., Киев, 23); 1683, *Унава* («nad rzeką... Unawa»; АЮЗР, VII, I, 509; 1765, т. ж., III, 135; Grab., 74; SG, III, 301); 1686, *Унова* (АЮЗР, VII, I, 523); 1812, *Апава* (ЦДІАК, ф. 484, оп. 6, од. зб. 151, арк. 83); 1954, *Унава*; 1964, *Унава* (МЕ). Пор.: 1415, с. *Унин* (тепер с. Тетерівське Іванківськ. р-ну Кв; Похил., УКР, 235), р. *Унява* л. Ворони п. Бистриці-Надвірнянської п. Бистриці п. Дністра в смт Тисьмениця Івано-Франківськ. р-ну й обл. (СГУ, 580); р. *Унячка*: 1. л. Лодинки л. Стривігору п. Дністра у Лв; 2. пр. Заварівки л. Любачівки бас. Сяну п. Вісли; с. Завадів Яворівськ. р-ну Лв (т. ж.); с. *Уніж* Городенківськ. р-ну І.-Ф.; 1397, р. *Уна* у Двінськ. землі (ГНП, 145); р. *Уневка*: 1. (вар. *Унивка*, Волчек, Стретня) п. Мочі п. Москви л. Оки п. Волги, 1. п. Теші п. Оки п. Волги (Смолицька, Ока, 117, 268); р. *Уна* п. Сави п. Дунаю; Югославія (Dickemann, II, 150); *Unawy* «pole na Biskupicach Smolanych» (Kozierowski, 435); pp. *Aunāpis, Aunuva* (Lietuv. u.-e., 10).

Як із: 1. **ѡн* (род. одн. **ѡнѣве*) (Соболевський, РСЗ, 272); 2. ірл. *úane* «зелений», англосакс. *wan* «lividus, pallidus; fuscus, alter», авест. und «Loch, Riss (in der Erde)», гр. *εὐνός* «prozbawiony», «mający brak czegoś», санск. *unā-*

«mający brak czegoś, niekompletny» (Rozwadowski, 223); 3. ст.-сл. *НАВЪ* «*νεχρος*», ст.-чес. *náv* «*hrob*, *open svēt*, *peklo*», чес. *únava* «*Ermüdung*», *nýti* «*schmachten*»; пос. *нытъ*, пос. діал. *онѡва* «*Müdigkeit*», укр. *navskij velykden* «*wielki czwartek*», польськ. *nyć* «*schnąć*, *niszczec*, *kapięc*», *pów* «*okres czasu gdy księżyc jest niewidzialny*» (Rudnicki, — SO, 1962, V, 383) за умови членування як **ѡ-нав-а*, літоп. **ѡ-нов-ѣ* І. Ж.

ЖСТИЛОГЪ, м., у Волинськ. землі; як м-ко Володимирськ. пов. Волинськ. губ., при впадінні р. *Луг* у Зх. Буг; суч. м. *Устилуг* Володимир-Волинськ. р-ну Вл; 1150, Изаславъ по-слалъ баше Оугры на покормъ *Оустилогъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 408).

Композит: *ѡста* (пор. д.-р. *ѡстыѣ* від *ѡста*) (Фасмер, IV, 173) + *-логъ*, об'єднані голосним *-и-*, «пос. біля *устя* (гирла), р. *Луг*»; пор. укр. *луг* «рівне, низьке місце під лісом, гай, кущі» і под. (Фасмер, II, 527); а також на тер. УРСР: сс. *Уставця*, *Усть-Кам'янка*, *Усть-Лип'янка*, *Усть-Чорна*, *Усть-Путила*, *Устя-Зелене*. Можливо, помилк. *-логъ* зам. *-логъ*: географ. термін *лог* тепер характерніший для Рязанськ., Калінінськ., Воронежськ. обл., Південного Уралу (Мурзаєви, 138), Ростовськ. обл. та ін. тер. РРФСР. Див. *ѡстыѣ*. А. К.

ЖСТЬЕ, пос. (ур.?), в Переяславськ. землі; як: 1. між Кременчуком (біля гирла Псла) як «Чигирим-Дубровою» [Чигирин-Діброва. — О. С.] (Татищев, II, 252) побл. вп. Сули в Дніпро; 2. біля гирла Трубежа (Пог., Роз., 97) над Дніпром (ЛВП, 176; Грановский, 6) пд.-зх. Переяслава («коло Трубайлового гирла»; ОАІМ), його гавань (Мавродин, 20) чи безпосередн. попередник (Тихомиров, 310); тепер не простежується; 1096, воева Кура с Половци оу Переяславѡ. и *оустѣ* пожеже (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 231), и *Устыѣ* пожеже (т. ж., 1846, 98), *оустѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 221), воева Кура съ Половци у Переяславля и *Устыѣ* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 9); як: 1092, Песочен, Переволоку и *Устыѣ* (Татищев, II, 98); в ін. сп. тут замість *Оустыѣ* — *Прилъка* (див.).

Семантичним способом від д.-р. *ѡстыѣ*; пор.: *ѡстыѣ* «отвір», «край», «гирло, місце впадіння річки» тощо (Срезневский, III, 1282), ст.-укр. *оустѣе*, *оустѣ* «місце впадіння річки, потоку в іншу річку, оз., море», «нижня частина течії річки, потоку» та ін. (ССУМ, II, 488), рр. *Устя* в бас. Волги, Ваги (Семенов, V, 301, 368), Горині, Псла (КРУ, 76, 112 та ін.), сс. *Устя* у Вл, І.-Ф., Лв, Рв, Тр і Хм. О. С.

ЖШИЦА: І. м., в Галицьк. землі; суч. с. *Стара Ушиця* Кам'янець-Подільськ. р-ну Хм на р. *Ушиця* (*Оушица* ІІ); 1144, приде же к нему Изаславъ Двдвичъ с Половци. переємъ два города. *Оушицю* и Микулинъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет. 311), и оуверни ѡму Всеволодъ *Оушицю*. и Микулинъ (т. ж., 312); 1159, поиде къ Кучелмину... и ѡтуда къ *Оушици* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 497); 1159, ко *Ушици* (т. ж., 68); 1144, *Ушицю* и Микулинъ (к. XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 32); *Ушицю*

и Микулинъ (XVI ст., ПСРЛ, XXX, Владимирск. лет.-п., 62); 1144, *Ушицю* и Микулинъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 34, 35); 1702, з *Uszycy* (АЮЗР, III, II, 430); 1703, *Uszycza* z włosciami (т. ж., 561).

Похідні: смт *Нова Ушиця*, райцентр Хм. Семантико-метонімічним способом від назви однойменного контактного гідрооб'єкта (Семенова, 113; Górniewicz, 101). Див. *ѡшица* ІІ. Л. М. П. р., л. Дністра, суч. *Ушиця*, в Хм; 1229, и обѣха Даниль городъ [Галичъ. — Л. М.]... и собра ѡ Боброку. доже и до реки *Оушицѣ* (реки *оушици*) и Проута (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 759); 1472, на *ушица*, на... *ушицѣ* (ССУМ, II, 496); 1-ша пол. XVII ст., *Onczica* (Лясск., Карти); 1674, *Ouszycza* (Кордт, № I, 3), 1685, *Ouszycza* (т. ж., № 6); XIX ст.: *Ушица*, *Uszycza*, *Ужица*, *Uszycza*, *Uszycza*, *Uszycza* *Wielka* (СГУ, 582). Пор.: *Уша* п. Прип'яті і м. *Оушськѣ* на ній, зафіксоване під 1150 р. (ПСРЛ, II, 1962, 411), *Уша* пр. Сейму в См (СГУ, 582), *Ушня* і *Ушківка* в бас. Десни; Чрг (СГУ, 582); с. *Ушиця* і с-ще *Ушиця* Коростенськ. р-ну Жт. Похідні: м. *Ушиця* біля гирла р. *Ушиці*; дві *Ушик* п. *Ушиці* (СГУ, 582).

Як споріднена з гідронімом *Уша* балт. походження: від лит. *uošis*, діал. *ousis* «ясен» (ТТ, 212; Роспонд, Стр., 67); очевидно, іменник на *-ица*; пор.: д.-р. *ушь* «назва якоїсь рослини, що люди їли під час голоду», зафіксована в Новгородськ. літ. під 1128 і 1230 рр. (Филин, Пронск., 556). Л. М.

ЖШЬСКЪ, м., у Волинськ. землі; пор. нп *Ушиця*, *Ушомір*, *Рудня-Ушомирська* Коростенськ. р-ну Жт; 1150, Изаславъ... переиде Случъ. и ѡтолъ поиде... к *Ушеску*. и переиде рѣку *Оушю*. под *Оушескомъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 411), Глѣб поиде... на *Оушескъ* (т. ж., 396).

Релятив на *-ськ* від назви р. *ѡша* (див.) (Роспонд, Стр., 67). А. К.

ЖША, р., у Волинськ. землі, суч. р. *Уж* п. Прип'яті п. Дніпра; поч. біля с. Олександрівка Новоград-Волинськ. р-ну Жт; вп. біля м. Чернобиля Кв; 1150, Изаславъ... переиде Случъ. и ѡтолъ поиде чересъ Чертовъ лѣсъ к *Ушеску*. и переиде рѣку *Оушю*. подъ *Оушес-*

комъ. акоже переправиша вси полци Изаславли. чересъ *Оушю*... надъ рѣку надъ *Оушю*... Володимѣрь перешедъ *Оушю* (~ 1425 р., II, 1962. Ипат. лет., 411—412); 1502, *był boj z Tatarsami*... на *reze Uszy* (XVI—XVII ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 565, 570).

Як: 1. із балт. мов, зокрема з лит. *uošis*, діал. *ousis* «ясень», демінутив *uselis*, латиськ. *osis*; пор.: рр. *Ясень* п. Березини п. Дніпра; *Уса* (*Усса*): а) п. Березини, б) л. Вороніці л. Іпуті л. Сожі, в) п. Судості п. Десни (Машт., Дн., 88, 130, 199), а також *Уша*: п. Березини; л. Оли л. Березини; л. Березини (Машт., Дн., 98, 103, 154); пізніе *Уж* — результат переосмислення (ТТ, 211—212); 2. *Уж* (вар.: *Уш*, *Уша*, *Ucza*) — неясний гідронім (Трубачев, 187). А. К.

ФЕОДОСЬЄВА, печера, в Києво-Печерськ. м-рі побл. давн. Києва; пізн. *Федосієвими* звалися всі т. зв. Дальні печери цього м-ря (Закревський, Лет., 195), 1156, оу Печерськомъ монастыри. оу *Федосієвѣ* печерѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 483), вѣ *Феодосієвѣ* печерѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 64), Нифонтъ, епископъ Новгородскій... преставися... и положень бысть вѣ пещерѣ *Феодосієвой* (XVII, ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 303—304).

Посесив на -ев- від д.-р. християнськ. антропоніма *Феодосии*. I. Ж.

ФЕОДОСЬЄВЪ, або *Печерський* (див.), м-р («манастиръ») у давн. Києві; 1089, цркви Печерськага стѣна Бца. манастыра *Федосієва* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 199).

Посесив на -ов- від християнськ. антропоніма *Феодосии*. Названо за ім. його засновника. I. Ж.

ХАЛѢПЪ, м., в Київськ. землі, суч. с. *Халеп'я* Обухівськ. р-ну Кв (Барсов, 124); 1096, быхомъ оу *Халѣпа* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 249); 1136, Олговици с Половци. взаша Треполь. и *Халѣпъ* (т. ж., 304), взаша Треполь и *Халѣпъ*... и придоша къ Києву (ПСРЛ, XXV. Моск. летопис. св. к. XV в., 33); 1096, Треполь, и *Халѣпъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 30); 1136, Трьполь и *Халѣпъ* (ПСРЛ, IV, Новг. лет., 5; 1508, *Халепля* (АЮЗР, VIII, II, 159); 1508, *Халепіе* (Акты ЮЗР, I, 36—37), 1683, *Халепіе* (АЮЗР, VII, I, 505); 1852, *Халепъ* (Фунд., 29), Пор.: р. *Халеп* л. Здвигу п. Тетерева п. Дніпра; с. Шибене Бородянськ. р-ну Кв; вар. *Халеп* (Похилевич, 95).

Похідні: 1576, до устя *Халепта* у Дніпра (АКБМ); 1977, дорога *Халепська* в с. Трпіїла Обухівськ. р-ну Кв (Анк).

Як пов'язана із стародавн. назвою м. *Халєб* (відома в Європі в італ. формі *Алеппо*) в пн. Сирії, від хеттськ. *Халап* (Никонов, КТС, 450), гр. *Χα'λεπ* «*Халєб*, *Алеппо*, місто в Сирії» (Соболев-

ський — РФВ, 1911, 65, 406; Фасмер, IV, 217) тощо. Назва темна (Роспонд, Стр., 54; Роспонд, *Miscellanea*, 33). I. Ж.

ХВАЛИМИЧИ, с., у Волинськ. землі; як с. *Фалемичі* (Ук. ПСРЛ, II, 502) Володимир-Волинськ. р-ну Вл, на р. Лузі л. Стиру п. Прип'яті; 1157, и ѿтуда поидоста к Володимирю. и стага вѣ *Хвалимицихъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 486); 1156, во *Хвалимицбхъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 65).

Семантичним способом від патроніма на -ич(и) від особового д.-р. ім. **Хвалимъ*; пор.: *Chval(a)*, *Chvalimir* (*Svoboda*, 77, 270); *Хвалимиръ*, *Хвалъ* (Морешкин, 200). А. К.

ХОМОРА, р., л. Случі л. Горині п. Прип'яті; в Ізяславськ., Шепетівськ., Полонськ. р-нах Хм та Баранівськ. р-ні Жт (СГУ, 593); 1235, Придоша Галичане на Каменець. и вси Болоховьсции князи с ними. и повоеваша по *Хомору* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 774). Пор.: селище на ім'я Пол'на, на оустіє *Хомора* (р. в Молдавськ. кн-ві; ССУМ, II, 512).

Похідні: 1234, Даниль же оувѣдавъ. Ізиде на нѣ [Олександр.— А. К.] из Галича. оугони и во Полономъ. и ѡша и в лоуѣзъ *Хоморьскомъ* (ПСРЛ, II, 1962, 772).

Як: 1. скіф. похдження; початк. *Хо-* або **Хъ-* (див. *Хорѣль*; пор. *Ходоса*, *Хоперъ* й под.) з іран. **Ко-*, **Къ-* // **Гъ-* (Соболевський, РСЗ, 271), 2. без пояснення (Трубачев, 159). А. К.

ХОМОРЬСКИЙ, луг («лоугъ»), у Волинськ. землі; тепер у р-ні м. Полонного Хм; 1234, Даниль же оувѣдавъ. ізиде на нѣ [Олександр.— А. К.] из Галича. оугони и во Полономъ. и ѡша и в лоуѣзъ *Хоморьскомъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 771—772).

Релятив на -ьск- від гідроніма *Хомора* (див.). А. К.

ХОРЕВИЦА, гора, в давн. Києві; б. д., (и) бѣша ѿ братья. єдиномо імаа Кии. а другому Шеке.. а третьєму *Хоривъ* (и) сестра ихъ Лыбедь... сѣдаше Кии на горѣ гдѣже ныне оуовъзъ *Боричевъ*. а Шеке... на горѣ гдѣже ныне зоветсѣ Шековица. а *Хоривъ* на третьєй... ѿ негоже прозвасѣ *Хорєвица* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 9), а *Хоривъ* на третьєй горѣ. ѿнюдѣже прозвасѣ *Хоривица* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 7), а *Хоривъ* сѣде на третей горѣ... *Хоривица* (XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 35), *Хоривъ*... *Хоривица* (поч. XVI ст., ПСРЛ, IV, 1917, II, I. Новгородск. 5-я лет., 5; серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 11; 1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. лет. св. к. XV в., 339; НЛСХС, 3), *Хоривъ*... *Хорєвица* (XVI ст., ПСРЛ, XVIII. Симеоновск. лет., 4), *Горив* же вселися на третей горѣ... *Хоривица* (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXXI. Мазуринск. лет.-ц, 39); потім під: 430, єдиномо імя Кий, а другому Щок, а третьєму *Харивъ*... а *Хоривъ* живяше на третей горѣ... *Хоривица* (т. ж., 28), 854, *Хоривъ*, от него же прозвасѣ *Хоривичи* (поч. XV ст., НЛ, I. Троицк. сп., 512), помилк.: Шеке... отъ него же прозвасѣ *Хорєвица* (т. ж., Воронцовск. сп., 432), Кій, Щокъ (Шекъ), *Хоривъ* (*Хорєвъ*)... *Хоривица* (*Хорєвица*) (XVI ст.,

ПСРЛ, XX, 1, Львовск. лет., 40—41). Вар. *Хорива* (Фасмер, IV, 263).

Пор. вул. *Хореві* (*Хор'авайя*) в м. Києві, між Дніпром і горою *Фролівською* (за назвою однойменн. м-ря), вона ж *Киселіа* (тут був *Киселів*, — у серед. XVII ст. належав київськ. воеводі Адамові *Киселю*, — «городок», тобто замок) (Новицький, II, 318; Максимович, II, 12), а перед тим, прибіл. з XIV ст., — *Замкова* (Закревський, I, 395—396). Назву (рос. *Хоревая*, рідше *Хоривая*; *Хоровская*) (Фунд., I, Прил., № 12) дали на поч. XIX ст., в зв'язку з ототожненням *Фролівської* гори й літоп. *Хоревіца* (РЕІУ, II, 377), яку ще шукають: 1. у р-ні Вишгорода (райцентра Кв), побл. кол. Межигір'я (Максимович, II, 95), пізн. гора *Білий Спас* (Фунд., I, 482); 2. на Кирилівськ. висотах, пн. Щекавиці, над Йорданськ. ц., бл. Юрківськ. стр. й Богословськ. яру, де проходив Микільськ. узвіз (Толочко, 67); 3. в самому *Вишгороді* (Ляск., Вишгород, 199—235); 4. між Старокиївськ. горою й Щекавицею, поряд із Кожум'яками (Новицький, II, 319).

Імєнник на -иц(а) від основи *Хорив-// Хорев-*; пор. ще: 859, три братів, Киї. Щекъ. *Хоривъ*... сдѣлаша го(ро)дъ сии (ПСРЛ, II, 1962, 15), Kij, Szczyż, Korew i czwarta siostra Libed... Korew (Choriv zbudował) Korewicę (Długosz, I—II, 183). Як: 1. за допомогою звукосполуки -ев-, що сприймалася як суф. прикметника: «*Хоревіца*, з е, хоч назву утворено від *Хоривъ* (з и)» (Карп., Становление, 9); 2. від д.-перс. ороніма Nagraiva- (Фасмер, IV, 263). *Хоревъ* нібито був: 1. віслянином (ОАІМ); 2. новгородськ. розбійником (Соловьев, I, 307); 3. аваром (Карамзин, I, прим. № 71); 4. сарматом (Татищев, II, 200); 5. *хорватом* (Кузеля, IV, 21); 6. гунном (Карамзин, I, прим. № 71); 7. кельтом; 8. хозаром; 9. киммерійськ. «тотемом» (Марр, V, 230); 10. вигадкою літ-ця, даниною т. зв. «Dreibrúdersystem» (Роспанд, Киев, 107; Роспанд, Стр., 85); 11. слов'янином (від сл. *гора*; Ляск., Вишгород, 221). Його ім'я пов'язували з гр. *Χωρίον* «місце, область, площа, укріплений пункт, помістя»; польськ. chorawina «назва свіжих шкір» (?) (Brückner, Nestor, 14); укр. топонімами *Хорів* Дорогиничівськ. с/р (рос. *Хорев*; поряд із сс. *Старий* і *Новий Загорів*) Локачинськ. р-ну. Вл й *Хорівської* с/р (рос. *Хорів Хоревського* с/с) Острозьк. р-ну Рв (АТДУ, 746); польськ. мікро-топонімами: Chorzew; 1301, Chorzewo (від ім. *Chorz)(Kozierowski, Pierw., 194) й оронімом Chogowa góra (від Chor) (SG, I, 629); болг. антропонімами: *Хорав* (м. Пловдив) і *Хорев* (м. Нова Загора) від *Хоро-* як елімінація від *Проход* і *Хорво-* — від *Форво* (Илчев, 521); пор. ще: укр. (1668 р.) сс. *Хорици* в кол. Сосницьк. вол. Чернігівськ. губ. (рос. *Хорици*) (КС, 1896, июнь, 377); 1926, *Хоровица* та *Хоревщина* в кол. Шепетівськ. округу на Поділлі (ОКІМ) і под. Досить інтригуючим є дивовижн. «паралелізм» у легендах про *Київ*, *Щека* й *Хорива* із землі *полян* (наддніпрянськ.) і *Куара* (Куар), Мелтея та *Хореана* (Хореан) із країни *Палуні* (Paluni) — Велика Вірменія: вірм. *Хореан* «Хорів» (див. *Києв*). Як іран. походження; пор. авест. haṡā- «горя»;

д.-перськ. Nagraiva- «обл. Аріани», етнонім *хорвати* тощо (Іванов, Топоров, 121). Однак цей оронім в XI—XII ст. в Києві не побутував (Толочко, 69); «чергування» е—і у відкрит. й закрит. складах (*Хоревіца* — *Хоривъ*) характерне лише для пізн. укр. періоду; генетичн. взаємозв'язку між вірм. *Хореан* і д.-р. *Хоривъ* (як і між *Куаром* та *Киевом*, етнонімом *полян* й хоронімом *Палуні*) поки що не доведено (Іваненко, 79), а в Києві (Великому), крім літоп., існував ще один *Хорив* — у р-ні кол. скиту Феоданія, тепер передм. столиці України, де в XIX ст. було зафіксовано ряд мікротопонімів, утворених місц. ченцями: дол. *Іоасафова*, гора *Елеонська* (Елеонская), потоки *Кедрський* (Кедр-ский) і *Силуамський* (-ский), гори *Сінай* (Синай), *Фавор* (Фавор) і... *Хорів* (Хоривъ) (Закревський, II, 549; пор.: аналогічні топоніми бібл. походження в кол. Мгарському м-рі; Бочк., Луб. стар., 1—39), «приділь» *Входъ во Іерусалимъ* (у кол. київськ. Михайлівськ. Золотоверхому м-рі), оз. *Йорданское*, м-р *Лавра* (Закревський, II, 929—947), панорама *Голгофа* в м. Києві, який нерідко називали сх.-сл. *Іерусалимом*. Чи не дали ранні християни-киїани одній із центральн. київськ. гір назву, запозич. з біблії (пор.: «божа гора» *Хорів* за р. *Йорданом* у пустині *Сінай*; ст.-рос. *Хоривъ*, рідше, *Хоревъ* і *Горевъ*, відповідно до гр. *Χωρίβ* і лат. *Ногев*; Гегарин, III, 525, БЕ, ХХХ, 2. Фасмер, IV, 263) й дооформлену суф. -иц(а) під впливом таких назв давн. Києва, як *Божьниця* (див.: *Новгородська* й *Тбізова*), *Бусовиця* (гора), *Глибчиця* (дол., а потім вул.), *Києвиця* (гора, вона ж *Старокіївська*), *Здихальниця* (гора, вар.: *Здыхальниця*, *Вздыхальниця*, *Уздыхальниця*; на ній Андріївська ц.) (Закревський, II, 851—852), *Щековица* (див.) та ін. О. С.

ХОРОБОРЬ, м. («градъ»), в Чернігівськ. землі; як: 1. м. *Коропъ* (*Коробъ*) кол. Чернігівськ. губ. (Багалей, 147), кол. Крелевецьк. пов. на р. *Короп* л. Десни (Барс., 210); 2. г-ще *Хороборъ* на л. б. р. Мени п. Десни (Голубовський, История, 125—135; Насонов, 233); 3. м. Мена (Андріяшев, Сівер, 104), тепер райцентр Чрг; 4. на р. Десні, вище м. Сосниці (ИКДР,

30) тощо; 1153, *Столсавъ Олговичъ*, скупасъ съ Изаславомъ Двдвичемъ. оу *Хоробра* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 465); 1159, княгини же бѣжа... Переяславлю. и бѣгудъ ѣха на Городокъ. та на Глѣблъ. та на *Хороборъ*. та на Ропескъ (т. ж., 502); 1234, Мстиславъ Глѣбовичъ... по Деснѣ тоу же вѣзаша и *Хороборъ* и Соснищю. и Сновескъ (т. ж., 772); 1159, бѣжа ис Києва к Переяславлю... и оттуду ѣха на Городокъ, да на Глѣблъ, да на *Хороборъ*, да на Юропескъ (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летопис. к. XV в., 66), ізъ Києва къ Переяславлю... и оттуду... на Городокъ, да на Глѣблъ, да на *Хороборъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 70). Пор.: *Хороборъ* (Вольньський) (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 623), *Хороборъ* (Вольньський) (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 163).

Посесив на *-j(ъ) від двоелементн. антропоніма-композиата *Хороборъ; пор. ім.: Chog (указівка на зовнішність, фізичні особливості людини; Svoboda, 49), Chorus (т. ж., 152) і -bor- від *boroti se; пор. ім.: Borislav, Bolebor, Chotëbor (т. ж., 79); р. *Хоробор* п. Десни (сміт Макошич Менськ. р-ну Чрг; ОАІМ); с. *Хоробичі* Городнянськ. р-ну Чрг, воно ж у XVII—XIX ст. *Хоробричі* (ОРОМ, ЧП, 78; СНМ Чрг, 50); *Хоробарка* (Хороборка) п. Кости п. Судості п. Десни (Машт., Дн. 200) Брянськ. обл. РРФСР. А. К.

ХОРОЛЪ: І. пос. (?), суч. с. *Хорол* (?) Пл; 1111, в п'ятокъ быша на Сулѣ. в суботу... на *Хоролѣ*. и ту и сани пометаша. а в недѣлю... приидоша на Пслѣ. и ѿтуда стаща на рѣцѣ Голтѣ... ѿтуда идоша Върська (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 266) (див. *Хорѣл* II). О. С.

II. р., п. Псла л. Дніпра, суч. *Хорол*, Пл; 1083 (під 1096), по Половчихъ за *Хоролѣ*. иже Горошинъ взаша (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 248); 1107, и гнаша (п'їли до *Хорола* (т. ж., 282), до *хорола* (XVI ст., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет. Хлебниковск. сп., 258); 1184, на *Хоролѣ* (т. ж., 635); 1107, до *Хорола* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 21; XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 287); 1111, и пойдоша ... презъ Сулу и Псіолъ и *Хоролѣ* и Голтву... къ Донови... ко граду Шаруканю (т. ж., 288); 1184, на рѣцѣ *Хоролѣ* (т. ж., 319); під 1399, przebyły rzeki Sulę, Kogol i Psol... do Worskly (Narbutt, V, 616); 1545, входы на *Хоролѣ* (Кн. пос., I, 30); 1552, отъ Сулы 4 мили, гдѣ *Хоролѣ* речка у Пселѣ упала (АЮЗР, VII, I, 103); XV—XVI ст., а отъ Дніпра вверхъ по Пселу 50 верстѣ, пала рѣчка *Хоролѣ* отъ Сулы, и на *Хоролѣ*, отъ устья 20 верстѣ, городъ *Хоролѣ* (КБЧ, 1838, 96); 1620, около... *Хароля* (Стрижак, НРП, 68); 1638, с. *Хорола* (Воссоел., I, 190); 1650, отъ *Хорола* (т. ж., II, 439); суч. *Хорол*. Ін. вар (гіпотетично): *Хирия* (див.) (ПВЛ, 1926, ук.): як р. *Хухра* — *Хирия*, *Хырия*, *Хория* (Кудряшов, 133).

Похідні: м. *Хорол* (перед 1631 р. також *Ярослав*; Зг. dz., XXII, 177; Лаз., Луб., 118), с. *Хорольці* суч. Пл; нп *Хорольская* (над *Хорольським* ставом), *Хорольскій*, *Хорольскіе Колодязі* та ін. в кол. Полтавськ. губ. (ПГ, 151, 227, 135), сюди ж с. *Хароли* (воно ж *Босаха*) (Шафонский, 582); 1649, сотня *Хорольская*; прізв. *Хорольский* у кол. Кременчуцьк., Зінківськ. і Полтавськ. сотнях (Рестра, 21, 23, 167, 285) тощо.

*Як: 1. споріднен. з назвою р. *Снеролка*, де -рол- — «нащадок того ж Жага», що й у слові (?) *Оріл* (див.: *Єрель*, *Їгъль*), з іран. «ко-роль» «краснокутний» («красивоугольний»; Соболевский, РСЗ, 282); 2. з осет. «На пасовищах» (Булаховский, II, 102—103, 137), 3. із ст.-перс. Nağaiva-, н.-перс. Nağē- (похідн. від *ser- «пливти, текти»); 4. із назвою р. *Хорупуть* (бас. Сожу) < *Хагарант «Текуча дорога (стежка)» (Moszuński, PZ, 179); 5. із д.-серб. *хрълѣ* «швидкий», с.-х. *хрѣ* (хрл), *хрла*, *хрло* (Фасмер, IV, 265); 6. з іран. nağ- «текти» (ТТ, 228); прототип *Нагава- (Трубачев, 178); пор. іран. *pansava- > *Пансова* (т. ж.), але «*Хорол-річка*», (*-va- >

-lъ?) й суміжні назви рр.; див.: *Сѣла*, *Псьєлѣ*, *Въръскѣ-лѣ*, *Їгъль*, *Єрель*, *Мьрлѣ* та ін. Таке згущення гідронімів із -л- у фінальн. ч. в порівняно обмежен. ареалі свідчить про дотичність до нього мов з афіксальн. -lu // -li (пор.: *Sulu, *Airiŋi) й лексичн. *Хара-* // *Харо-*, *Кара-* // *Каро-* (пор.: *Хоролѣ*: Kogol < Karol?). Такими є тюрко-монг. мови, яким властиві похідні від *qara* // *xara* «чорний»; пор.: численні тюрк. гідроніми типу *Карасу*, *Карабулак*, *Карагьол* (де су «вода», булак «струмок», гьол «озеро») та назви оз. *Харанур* і *Хараусу* в Зх. Монголії (*нур* «озеро», *усу* «річка»), рр. *Харамурен* у водозборі Байкалу (бурят. *мурен* «річка»), *Харагол* у бас. Селенги (МНР, гол. «озеро»), *Харал* у сточищі Єнісею (Тувинська АРСР) тощо; хакас. *харал* «чорніти» і р. *Хараль* п. Чорного Черемошу л. Черемошу п. Пруту (Chagal; SG, I, 799), тюрк. (качин.) *карѣл* «чорний (хлопчик)», як протиставлення до агол «білий (хлопчик)» (Островських, 322). *Хорол* із **Харѣлѣ* (?) «Чорний»; пор. *Въръскѣлѣ* «Біла річка», а також археолог. пам'ятки («бронзовий божок» тощо) сибірськ. походження, виявлені в дол. р. *Хорол* (Лохв., 52). О. С.

ХОТРИЦА, р., п. Горині п. Прип'яті п. Дніпра у Волинськ. землі; тепер не простежується; 1150, и перешедъ Горину и ту ста. на *Хотриш*. ѿтолѣ же поиде ко Коречьску (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 410).

Можливо, метатезно: *Хотрица* < **Хъртица*, від *хъртъ*; пор.: рос. *хортый* пес, ст.-сл. *ХРѢТЬ* «швидкий», д.-р. *хъртъ*, чес. chrt, польськ. chart, в.-луж. khort; укр. *хорт* «швидкий, проворний» (Горьев, 401; Фасмер, IV, 268) пес. Див. *Хъртичѣ*. А. К.

ХЪРТИЦА, р., п. Дніпра навпроти о-ва *Хортиці*; пор. тут суч. рр. *Верхня*, *Нижня* й *Середня Хортиці* п. (Старого) Дніпра; 1224, и воидоша во Днѣврѣ, и возведоша пороги и стаща оу рѣкы *Хорѣтицѣ*. на бродоу оу Протолчи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 742); 1223, и возведоша пороги, и стаща у рѣки *Хортици* на бродъ на протолчѣ (XV ст., ПСРЛ, I, 1846. Троицк. лет., 217), и возведоша пороги, и стаща у рѣки *Хортици* на бродъ на протолчѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 130); 1225, Всѣ князи Рускіе... поидоша за пороги, и... в землю Татарскую, даже и до рѣки *Хортицѣ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 335); 1627, А ниже Суры 40 верстѣ пала рѣчка *Хортица*, а ниже *Хортицы* острѣвъ *Хортица*, А ниже *Хортицы* (*Хортицѣ*) 20 верстѣ, рѣчка Томаковка (КБЧ, 1838, 102); пор. у XVII ст.; Против оныхъ трехъ рекъ *Сухой*, *Великой* и *Нижней Хортицѣ*... имееся... острѣвъ... *Хортицѣ*, на которомъ издревле была Запорожская Сѣчь (Эв., Хортица, 46); *Верхняя* (Эв., Вольн., 29), *Средняя* и *Нижняя Хортица* (Нов., Нар., 8, 10). Очевидно, суч. *Середня* (кол. *Вѣлика*) *Хортица*.

Похідні: нп *Верхня* і *Нижня Хортиця*, підпорядковані (відповідно) *Верхньохортицькій* селищній Раді м. Запоріжжя й Розумівськ. с/Р Запорізьк. р-ну і обл. (АТПУ-1969, I, 145, 149); *Хортицкая* бал. п. Дніпра (Эв., Ист., I,

29); с-ща Хортиця (Хартиця) й Хортиць (Chortitz) — меноніт. пос. в Канаді тощо.

Як: від назви о-ва Хъртичъ (див.), що мало ймовірно; ймовірніше, навпаки; пор.: р. Птичъ від птіця, дівиц від дівиця, куніч(ий) від куніця й под. Отже, це іменник на -иц(а) (найпідвищеніша наддніпрянська точка д.-сл. його ареалу) від хорт- < хъртъ, звідки й суч. «борзний (нес)», тобто «швидкий, бистрий, скорий»; того ж кореня, що й скорий (Brückner, 176; Sławski, I, 61); пор. ще: рос. апелятив хортійца, укр., хорт(і)ця; хортівий «швидкий, проворний»; болг. хърт(ът) «борзний, д.-серб. хрътъ, с.-х. хрт, словен. hrt, чes., словац. chrt, польськ. chart, в.-луж. khort, н.-луж. chart (Фасмер, IV, 268) «т. с.». Отже, Хъртиця (епізодично Хортіця; І. Манжура) «Бистрия», яких немало в бас. Дністра, Дніпра та ін. рр. України. Як від гортань < прасл. гъртань, звідки, мовляв, о-в Хортичев (? — О. С.) (Роспонд, Стр., 53). Пор. ще р. Хортислава (вона ж Сертислава) у Білорусії. Див. ще Хортица О. С.

ХЪРТИЧЪ, о-в, на Дніпрі, нижче порогів; суч. Хортиця (Ук. ПСРЛ, II, 504); 1103, и поидоша на конихъ. и въ лодѣхъ. и придоша ниже

порогъ. и стаща въ протоцехъ. въ Хортиче островѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 277—278); въ протоцехъ въ Хортичемъ островѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 19). Вар.: Х ст. (із. с.-гр., за Константином Барянородним) *Свѣтого Григорія, або Свѣтого Георгія (Эв., Хортица, 41, 43); 1556, Хордецкой (Фоменко, Хортиця, 49); 1557, Кортицкий («на Кортицкомъ острову... противъ Конскихъ Водъ»; Эв., Ист., I, 84; очевидно, суч. с. Мала Хортиця); 1558, Городецкой, Ортинский (Эв., Хортица, 48—49), на замочку Хортѣцкому (Кн. пос., I, 143); 1594, Хортица (Эв., Ист., I, 84); 1613, Chortisa (Фоменко, Хортиця, 50); 1627, Хиртица (Эв., Топ., 193); 1784, Хиртицкий (т. ж.), також Городецкий, Интрский, Хортиць (Эв., Ист., I, 82); XIX ст., Хортиця, частіше Хортиця; фолькл.: До рѣчки Хортеци прибували, Велику переправу собі мали, До стародавньої Съчи поспѣшали (ж. Советская этнография, 1954, № 3, с. 26); суч. Хортиця'а.

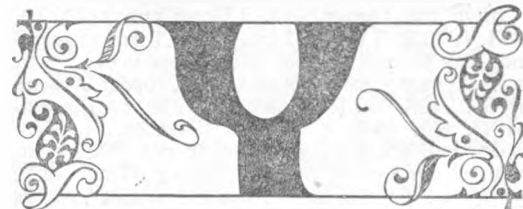
Похідні: 1556, мис Кортиц(ь)кий (Фоменко, Хортиця, 49); о-в Мала Хортиця (Малая Хортица, Хортиць; 1786, Вырва; пізн. Канцерский; Эв., Ист., I, 86, 91); Хортицка Січ (пор. Сбъх Хортицкая; Эв., Топ., 193—194); х. Хортиця Варвинськ. р-ну Чрг (АТПУ—1947, 653). Свѣтого Григорія (звідки, очевидно, помилк. Свѣтого Георгія) як на честь відом. просвітителя Вірменії Григорія, що нібито тут бував (Эв., Ист., I, 82), а не у зв'язку із назвою пл. скіфів-хліборобів, як дехто гадав, пор. гр. ψευρύια «обробка землі; хліборобство; рілля, поле» та ін. Вар.: Варяжский; як помилк. (Эв., Топ., 193—194); Хортиць як у зв'язку з: 1. хортами, хортицями й хортєцями (рос. хортєцы «молоді собаки»; Эв., Хортица, 43); 2. онімами Хорс і Хоршід; 3. гр. hortos «двір; огорожене місце» (пор. лат. hortus «сад»); 4. тюрк. орт(о), орта «середній; той, що міститься посередині»;

5. фортецею та ін., що не переконливо. Очевидно, від гідроніма Хъртица (див.), як р. Птичъ від птіця, дівиц (пор. дівиц-вечір) від дівиця, куніч(ий) від куніця й под. Див. Варяжський. О. С.

ХЫРИА, р. («рѣка»), на Дніпровськ. Лівобережжі, в Половецьк. полі (Ук. ПСРЛ, II, 502); тепер не простежується; 1183, Нгоръ же возвороти Киевский полки... а самъ... придоша к рѣцѣ к Хырии (хиріи)... а Половцѣ котори оутѣгли перенти вежами спсочасѣа, а которѣи не оутѣгли. а тѣхъ взѣша. рекоша же. ако в тоу ратѣ вежѣ и кони скоти мнози потопли соутѣ. в Хырии (хоріи) бѣгающе передѣ Роусью (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 629); Хирія, Хырія (Ук. ПСРЛ, II, 502).

Зважаючи на одиничну згадку, не підтверджену ін. літ., а також на мало характерну для місц. гідронімії структуру (моделі на -иця властиві переважно назвам вел. тер.; пор.: Росія, Греція, Болгарія, Румунія й под.), форму Хырия відносять до помилк., ототожнюючи її (ПВЛ, 1910, 22) із р. Хорѣлъ (див.). О. С.

Як відприкметників. іменник; пор.: рос. хірый «хворий, хирлявий, кволий»; укр. хирий; ц.-сл. хыра «дряхливість», н.-луж. чхугну «кволий»; укр. хиріти; с.-х. захирет, захірим «захиріти, занепасти» й под. (Фасмер, IV, 239). Пор. р. Хірівська (від Хірів?) Корсунь-Шевченківськ. р-ну Чрк (СГУ, 589). А. К.

***ЧАРНАТИНЪ, м.**, в Київськ. землі; можливо, суч. с. Чернятин Калинівськ. чи Жмеринськ. р-ну Вн; пор.: 1258, Шварно же приде поймавъ городы всѣа. и по немъ придоша Бѣлобережцѣ. и Чарнатици и вси Болоховци (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 838).

Посесив на -ин- від антропоніма *Чарната, реконструйован. за катойконімом Чарнатици, з демінутивним суф. -'ат-; пор. польськ. szarpia-та. А. К.

ЧЕРЕМИНЪ, м., у Волинськ. землі, кол. с. Черемин Ківерцівськ. р-ну Вл; 1149, Изѣславъ же... и тако поидоша полкы своими. ѿ Лучска. и шедше стаха у Черемина. на Сѣлычѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 387); 1184, И шед в землю Болгарскую, и взя грады их [ки. руських.— А. К.] великия Черемисаны и Торческ (XVI ст., ПСРЛ, XXXIII, 55); 1149, Изѣславу стояше у Чемерина съ угры и с ляхы (XVII ст., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет.-ц, 74).

Посесив на -ин- від антропоніма *Черема. Як у зв'язку з етнонімом черемис(ин)ъ — давн.

назвою марійців; з чув. *sarmis*; тат. *čirmis*, які нібито пройшли через цю тер. (Фасмер, IV, 338, 339). Пізн. (XVII ст.) *Чемеринъ*, — очевидно, зближення з *чемерь* (?; слід **чемера*) «головний біль; біль у животі; хвороба коней», що з різними, але бл. значеннями існує в усіх сл. мовах (Фасмер, IV, 331); пор. ще: панъ Ходко *Чемерь* (ССУМ, II, 534). А. К.

ЧѢДИНЬ, двір боярина *Чѣдина* (графічно *Чюдинъ*), в давн. Києві; в межах «міста Володимира», прибл. суч. вул. Десятинна (між Андріївськ. ц. й буд. обл. організацій); 945, двір княжѣ баше в городѣ. идеже естъ (ннѣ двірѣ

Воротиславѣ. и *Чюди*) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), Воротиславѣ и *Чюдинъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44), Воротиславѣ и *Чюдинъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 283), *Чюдинъ* (I-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 20).

Посесив на **-ж(ь)* від д.-р. особового ім. *Чѣдинъ*, яке носив власник двору й одноім. с. Радомисльськ. р-ну Жт, учасник наради 1072 р., присвяченої «Правді» Ярославичів (Каргер, 280; Толочко, 122; Похилевич, 114; Похил., Укр., 204). Пор. д.-р. етнонім *чѣдь* (назва одного з фін. народів). І. Ж.

ЧѢРНАЕВЪ, м., належне торківськ. кн. *Чѣрнию* (Ук. ПСРЛ, II, 77) на Росі або Гнилому Тікичі (Андріашев, 50); можливо, попл. р. Вись (Барсов, 120); 1190, изъѣхаша городѣ. *Чюрнаевъ*. и острогѣ възаша. и дворѣ зажгоша (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 669).

Посесив на *-ев-* від д.-р. (за походженням — тюрк.?) антропоніма *Чѣрниа* (Респонд, Стр., 70). І. Ж.

ЧѢЧИНЪ, м., в Переяславськ. землі (?), суч. с. *Баліко-Щучинка* Кагарлицьк. р-ну Кв (Довженок — СА, 1967, № 4); 1110, възаша Половци оу *Чина* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 260), прійдоша Половци и поплѣниша околѣ Переяслава по селамъ, и възаша полонѣ отъ *Чючина* (XVII ст., ПСРЛ, 1843. Густ. лет., 288).

Похідні: р. *Чучинка* (Похилевич, 47; Андр., ЛЮ, карта; Похил., Укр., 152), вона ж *Щучинка* (Похил., Укр., 152), 1974, *Щучинка* (Анк.), 1975, *Чучинка*, *Велике джерело* (Анк.); п. Дніпра в с. *Баліко-Щучинка* Кагарлицьк. р-ну Кв.

Як від д.-р. ім. власника пос., боярина *Чѣдина* (Довженок, Стор. гор., 44—45). Імовіріше, посесив на *-ин-* від д.-р. антропоніма *Чѣча*; пор.: ст.-рос. (1539 р.) *Чуча* у м. Новгород (Веселовский, 358); укр. прізви. *Чучка*; болг. (fem.) *Чуча* (Илчев, 549). І. Ж.

ЧѢРНАТА, мог. десь на рубежі між *Чернігівськ.* й Переяславськ. землями, тепер — між См й *Чре* (можливо, в Конотопськ. См або Бахмацьк. р-ні *Чре*); 1147, и ста Изяславъ идеже естъ *Чернаѣ Могила* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 357); 1148, Дошедшимъ же имѣ *Черныѣ Могили* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 110), и ста Изяславъ у *Черныѣ могили*, и ту пріиде къ нему Ростиславъ со Смоляны (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 43).

Семантичним способом від прикм. *чѣрныи*. Можливо, мог. в розумінні поховання язичників, пор. в кол. м. *Черниговъ* (див.) *Чорна* мог. на місці дохристиянськ. кладовища (Верзилов, 68). А. К.

ЧЪРНИГОВЪ, м., в Сіверськ. землі на р. Десні; суч. м. *Чернігів*, обл. центр УРСР;

907, на Киевѣ... на *Черниго* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 31); 945, возмуть мѣсѣчное свое съли слѣбное. а гостѣе мѣсѣчное. первое ѿ города Киева. паки изъ *Чернигова* (т. ж., 48—49); 1024, пріиде Мѣстиславъ ис Тѣмьторкана. Киеву. и и не приаша ѣго Кыяне. онѣ же шѣдѣ съде на столѣ *Черниговѣ* (т. ж., 147); 1077, *Сълѣгъ*... бѣ оу Всеволода *Черниговѣ* (т. ж., 199); 1096, а и *Щѣрнигова* до Киева (т. ж., 250), в *Черниговѣ*... и *Щѣрнигова* (т. ж., 251); 1147, *Чернигову* (т. ж., 315); 1202, и пусти Рюрика въ Вручии. а *Сълговичи* за Дѣлѣпръ *Чернигову* (т. ж., 418); 1209, Иде князь Костѣнтинъ

Всеволожичъ с Новгородѣ на *Чернѣговѣ* (т. ж., 490); 907, пѣрвое ѿ города Киева. и паки ис *Чернигова* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 22); 1055, Приидѣ Изяславъ съде в Киевѣ.

а Стѣславъ в *Черниговѣ* (т. ж., 151); 1068, Изаславу... Киеву пришедшо а Стѣславу *Чернигову* (т. ж., 160); 1069, а Стѣславу же сущю в *Черниговѣ*. а Половцѣмъ воющимъ околѣ *Чернигова* (т. ж., 161); 1026, и сяде Ярославъ въ Киевѣ, а Мѣстиславъ въ *Чернѣговѣ* (к. XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 266); 1054, *Чернѣговѣ* (т. ж., 268); 1094, пріиде Олегъ Святѣславичъ Стародубскій... на Володымера Мономаха къ *Чернѣгову*... Володымеръ же... пусти ему *Чернѣговѣ*... Олгѣ же вѣииде въ *Чернѣговѣ*, а Половци поплѣниша околѣ *Чернѣгова* (т. ж., 279); 907, на Русскія грады... Киев... *Черниговѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 272); 945, отъ града Києва, и отъ *Чрънигова* (т. ж., 280); 1068, къ *Чернигову*... околѣ *Чрънигова* (т. ж., 336); 1152, въ *Черниговѣ*... посла Половци *Чернигову* воевати (т. ж., 59); 1196, и нача слатися... *Чрънигову* (т. ж., 104); 1223, тогда бѣ... въ *Чръниговѣ* Мѣстиславъ Святѣславичъ Козельскій (т. ж., 130); 1331, подѣ *Чръниговѣ* (т. ж., 203); 1520, О соврѣшени градовъ... на Осетрѣ каменѣ, а *Черниговѣ* градъ древянѣ (т. ж., 230), на Деснѣ *Чръниговѣ* (А се грады Київськіе; т. ж., 240); 1023, в *Черниговѣ*... и поиде с нимъ г *Чернигову* (XV ст., ПСРЛ, XIII. Ермолинск. лет., 20); 1151, к *Чернигову*... в *Черниговѣ* (т. ж., 38); 1227, Князь Михайло *Черниговски* съде в Новѣградѣ. Того ж лѣта иде к *Чернигову* (т. ж., 72); 1239, посла на *Чръниговѣ*... и пріиде... исъ *Чернигова* (т. ж., 77); 1331, у *Чрънигова* (т. ж., 104); 1390, емуже дасть патрѣяхъ архієпископю, на Суздалѣ Єфросимѣ архієпископѣ, на *Чръниговѣ* (т. ж., 132); 1068, Паки же Изяславу со Всеволодомъ Киеву прибѣгшо, а Святѣславу *Чрънигову* (XIII ст., НЛСХС, 100); 1078, у *Чрънигова* (т. ж., 117); 1106, пострижѣся Святѣшо князь... *Църниговѣ* (т. ж., 119); 1111, погорѣ Подольє

Кыевъ, и *Църниговъ* и Смолнскъ (т. ж., 120); 1136, приде Новгороду князь Святославъ Олговицъ ис *Цернигова* (т. ж., 129); 1197, Приде князь ис *Цернигова* (т. ж., 174).

Похідні: 1078, *Черниговци*, *Черниговцемъ* (ПСРЛ, I, 1962, 201); 1147, і доиде Стославъ Чернигову, и згадаше кнАзи *Черниговѣстици* (т. ж., 315); 1175, *Черниговскому* кнАзю немирну съ Олгомъ Стославичемъ. воеваше Олгъ Стославичъ *Черниговскую* волость (т. ж., 367); 1089, Ивановъ *Черниговскимъ* (ПСРЛ, II, 1962, 199); 1070, Святославъ бо *Чернѣговскій*... поусті Всеволода Переяславского на Изяслава (ПСРЛ, II, 1843, 273); 1224, Мстиславъ Романовичъ с Кіаны, Володимиръ Рюриковичъ с Смолняны, и *Черниговѣсти* князи (ПСРЛ, XXIII, 70); 1231, ходи Ярославъ ратию на *Църниговскую* волость (НЛСХС, 239); 1152, *Черниговцемъ* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 116).

Як від особового ім. *Чернига* // *Чернѣга*; суф. -ов-, а не -ин-, як вимагає основа на -а, виник під впливом численн. сл. топонімів на -ов- (Никонов, КТС, 467); пор.: польськ. *łodyga*, *dziadyga*, *ostryga*, **cegnuga* «тип чорнозему», гідроніми *Стѣга*, *Ковжѣга* й под. (Роспонд, Стр., 13—14, 43—44); антропоніми *Малыга*, *Ярыга*, *Коротыга* (Svoboda, 174), **Чърнѣгъ* (пор. *Милонѣгъ* і под.; Купчинський, 123). Імовірноше, від **Чърнигъ* (пор. **чърнъ* «чорний»; Соболевский, Укр., 399; Виноградский, 14; Фасмер, IV, 345); пор. прізви. *Чернѣгъ* (< *Чърнѣгъ*?) (Стрижак, Місто, 83—84). А. К.

ЧЪРНИГОВЪСКАА: I. волость, тер., належна до *Чернігівск.* кн-ва; суч. Чрг і суміжн. обл.; 1175, *Черниговскому* кнАзю немирну съ Олгомъ Стославичемъ. воеваше Олгъ Стославичъ *Черниговскую* волость (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 367); 1231, ходи Ярославъ ратию на *Църниговскую* волость (XIII ст., НЛСХС, 239). О. С.

II. епископія («епискупія», «епископія»); тер., підлегла місц. епископові; 989, А се число... епискупіи в Русѣ (в руси): первая Киевская (кыевская, киевская) митрополия, потомъ Новгородская (новгочкаа, новгочкая) архиепискупья, также *Черниговская*, Переяславка, Бѣлгородская, Володимирская, Юргевская, Ростовская, Полоцкая (полочкаа, полочкая), Смоленская, Тферская, Рязанская (XVIII ст., НЛСХС, 70).

Релятив на -ьск- від ойконіма *Чърниговъ* (див.). До д.-р. віднесено умовно. О. С.

ЧЪРНИГОВЪСКЫЕ, ворота («врата»), в м. Новгороді-Сіверському, райцентрі Чрг; 1146, и поидоша (Мѣстиславъ) Новоугороуду, и пришедше стаща переспы. Отоуда идоша стрѣлци ис товаръ къ граду. къ вратомъ *Черниговскимъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 331).

Релятив на -ьск- від ойконіма *Чърниговъ* (див.). А. К.

ЧЪРНОБЫЛЬ, м., на р. Прип'ять, у Київськ. землі; суч. м. *Чернобыль* Кв; 1193, Ростиславъ Рюриковичъ... ѡхъ с лововъ ѡ *Чернобыль* в Торцький (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962

Ипат. лет., 677), на Припетъ *Чернобыль* (НЛ, I, 476), на Припети *Чърнабыль* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); 1493, *Чернобыль* («къ *Чернобылю*») (АЮЗР, VIII, II, 112); 1545, *Чернобыль* («и з Чернобыля») (АЮЗР, I, VI, 43); 1568, 1631, Czarnobyl (АЮЗР, VII, I, 223, 403).

Похідні: 1536, замокъ *Чернобыльскій* (АЮЗР, VIII, V, 13); пристанъ *Чернобыльская* (Фунд., 405); *Чернобыльскій острів* у с. Ладижичі *Чернобыльск.* р-ну Кв (ОКІМ).

Посевис на *-j(ь) від сл. антропоніма **Чърнобыль*; пор. антропоніми: Radobyl, Drahobyl (Роспонд, Стр., 65); як із назвою рослини *чърнобыль* > *чорнобыль*; рос. *чернобыльник* — *Agtemisie vulgaris* L. (Никонов, КТС, 467). І. Ж.

ЧЪРТОВЪ, ур. («лѣсъ»), в Київськ. землі; біля с. Ущиця Коростенськ. р-ну Жт; як між Києвом і Дорогожичами, тобто на тер. суч. Києва (Барс., 214); 1150, и гониша... до *Чертова* лѣса (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 328), Изаславъ... переиде Случъ, и Отолъ поиде чересъ *Чертвъ* лѣсъ к Ушеску (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 411; ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 48); 1231, Володиславу же ѡхъашу, во сторожѣ. ѡ Данила ис Києва. и стрѣте рать во Бѣлобережьи. и бившимъ имъ ѡ рѣкоу. Солоучъ. и гониша до рѣкы Деревное. из лѣса *Чертвоа*. приде вѣсть Кыевою (ПСРЛ, II, 1962, 766); 1150, до *Чертвоа* лѣса (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 48).

Д.-р. посевис на -ов- від «теоніма» (?) того ж кореня, що й прасл. **сѣгъ* «чорт, диявол»; пор.: укр., білор. *чорт*, словен. *črt* «чорт; ненависть, ворожнеча»; чes. і словац. *čert*, польськ. *czart* (Фасмер, IV, 347). А. К.

ЧЪРТОРЫЙСКЪ, м., у Волинськ. землі; як м-ко *Черторыжскъ* Луцьк. пов. Волинськ. губ., на р. Стир (Барсов, 214); 1100, сѣди в Бужьскѣмъ. въ Остроумѣ. а Дубенѣ. и *Черторыскъ*. то ти даеъ Стополкъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 274); 1101, в Божескомъ во Остроуѣ Дубенѣ и *Черторыскъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 249); 1142, Игорь даеъ ны по городу Берестии. и Дорогычынѣ. *Черторыскъ*. и Кльчскъ (т. ж., 310); 1292, в *Черторыскы*. в городѣ (т. ж., 338); б. д., *Черторыскы* (Волянський) (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 163); 1100, въ Божьскѣ, во Остроуѣ; а Дубенѣ и *Черторыскъ* даеъ ти Свягополкъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 18), *Чърторыскъ* (А се грады Волянськіе; т. ж., 240).

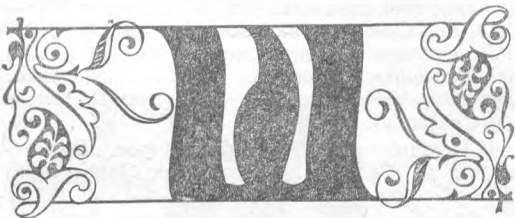
Похідні: 1265, а третьей сынъ Олгеродовъ Костянтинъ *Черторискій* (т. ж., 255).

Релятив на -ьск- від гідроніма *Чъртория* (див.). А. К.

ЧЪРТОРЫА, р. й ур., навпроти м. Києва; тепер *Чорторій*, рук. Дніпра й місцевість навколо нього; 1147, Изаслав же совокупъ всѣ перебродиса чересъ Днѣпръ. и ста на *Черторыю* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 315); 1150, Гюрги... приде г Києву... и ста у *Черторыѣ* (т. ж., 327—328); 1180, Половци же бѣгающе

передь (полкомъ) Роусью потопоша мнозѣ. въ *Черторыи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 623); 1147, і перебъродиса черезъ Днѣпръ, и ста на *Черторе* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 109); 1150, а Юрьи... ста у *Черторыи* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 48).

Композит: д.-р. **чѣртъ* (пор. прасл. **сѣгътъ* «чорт, диявол» (пор.: укр. *чорт* «т. с.», словен. *čert* «чорт; ненависть, ворожнеча», чes. і словац. *čert*, польськ. *czart*; Фасмер, IV, 347) + -*гуја* від **гутьі*. Як **сѣгътогуја* з **кѣгъто-гуја* (д.-р. *кѣрто-рына* «кріт»), тобто «злий дух, що рийється в землі, ніби кріт»; пор. лит. *kertukas* «землерийка» (семантика «чорт, диявол» є пізн.; Трубачев, Етим., 154). Отже, *Черторыи* — «Ручай, що рие землю»; пор. оз. *Czartoguja* (НВ, 135); руч. *Черторой*, р. *Черторый* у бас. Оки (Смолицкая, Ока, 80, 108; Трубачев, 12—13); *Черторья* (*Черторія*) в давн. Москві (Ук. ПСРЛ, II, 560). А. К.

ШЕЛВОВО, сільце («сѣлце»), на р. Сухій Либеді, pobl. давн. Києва; укріплен. пункт, що прикривав зх. підступи до Києва; у XVII—XVIII ст. тут було подвір'я, належне Софійськ. собору (Толочко, ДК, 91—92); як *Шулявка*, пізн. передм. Києва (КГВ, 1859, VI, 43); 1161, Ростиславъ же повелѣ ему *Шолговы* стати самъ бо стоиуще оу *Шелвовѣ* сѣлца. подъ боркомъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 512); 1160, у *Олговы* стати, а самъ стоиаша у *Шелвова* селца (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 73). Пор.: сс. *Шельвѣ* Локачинськ. р-ну Вл та Білогірськ. р-ну Хм.

Посив на -ов- від антропоніма; пор. 1227, галицьк. воевода *Шелѣв* (ПСРЛ, II, 1962, 751; Соболевский — РФВ, 1913, LXIX, II, 393—394). І. Ж.

ШЕЛВОВЪ, ліс («боръкъ»), біля с. Шелвово (див.), pobl. давн. Києва; як *Шулявка* — пізн. передм. Києва (Сементовский, Киев, 199); 1146, і прииде Ізяславъ ко валови идеже єсть Надово озеро. оу *Шелвова* боркоу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 325).

Посив на -ов- від антропоніма; пор. 1227, галицьк. воевода *Шелѣв* (т. ж., 751; Соболевский — РФВ, 1913, LXIX, II, 393—394). І. Ж.

ШЕЛОМЪНИЦА, с., pobl. давн. м. Котельниць (суч. с. *Стара Котельня* Андрушівськ. р-ну Жт); 1159, тогда же о Котельницѣ воеваша и *Шоломницу* взяша, Мстиславлеѣ княгини (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 71). Пор.: 1622, с. *Шоломки* Овруцьк. р-ну Жт (Зг. dz., V, 120); 1386, *Шеломыньское* поле у Львівськ. землі (ССУМ, II, 555).

Іменник на -ицѣ від *шеломънъ*; пор.: д.-р. *шеломъ*, *шолома*, «гора, бугор, пасмо бугрів» (Срезневский, III, 1587); ст.-рос. (1625 р.) *шелома* «вал» (Хожд. Котова, 90 і наст.); рос. томськ., тоб. *шелом* «бугор, гора» (ЖСт, 1903, IV, 498; 1899, IV, 516); олонєцьк. *шолома*, *шолыма* «невідомо місцевість» (Подв., 193); 1553, в'ятчанин *Шеломъ Есиповъ* сынъ; 1603, *Шелома* в Дорогобузьк. пов. (Тупинок, 495). І. Ж.

До д.-р. віднесено умовно. В. ред.

ШЕПОЛЬ, м., у Волинськ. землі; як м-ко Луцьк. пов. Волинськ. губ. на р. Став пр. Стиру біля м. Луцька (Барс., 216; Лихачев, II, 463); суч. *Шепель* Луцьк. р-ну Вл; 1097, которой ти го-

родъ любѣ. любю Всеволожъ. любю *Шполь*. любю Перемиль (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 265); 1098, любю Всеволож, или *Ополь*, или Перемиль (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 21), любю Всеволож, или *Ополь* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 15).

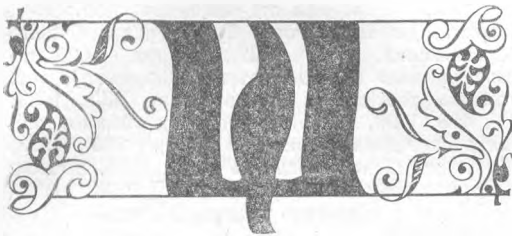
Як: 1. початк. *Ше-* від *шесть*; пор. *Треполь*, *Триполь(е)* (Роспонд, Стр. 54; Трубачев, 5); 2. із **въsepol-* (пор. чes. антропоніми *Vsebor* > *Sebor*, *Vseslav* > *Šeslav*; *Svoboda*, 84); займ. *въse-* (*vъse*) + іменн. -*pol-* (від *поле?*); пор. ще укр. прізвище *Шепіль*. Пізн. *Ополь* — помилк. (за аналогією до польськ. *Opole*). А. К.

ШУМЬСКЪ, м., у Волинськ. землі; як м. *Шумск* Кременецьк. пов. Волинськ. губ. на р. Вілії (*Шумскъ*; Барсов, 217); суч. смт *Шумське*, райцентр Тр; 1149, Володимерко приступилъ баше... к *Шюмьску* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 323); 1152, Ізяславъ. Володимирю посла посадники своѣ въ городы... Володимиръ въ Бужескѣ. въ *Шюмекъ* въ Тихомлѣ. оу Выгошевѣ. оу Гноиници (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 454); 1171, Мстиславу же городы. прѣдаяху сѣ. і възведе городъ *Шюмекъ* (т. ж., 546); 1232, перениде рѣкою Велью. на *Шоумьскъ* (т. ж., 767); 1208, Інгъваръ же посла сна своего из Лоучька. из Дорогобоужа... и *Шюмьска* (т. ж., 725); 1149, к *Шумьску* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 46); б. д., *Шюмекъ* (А се Литовський) (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 476); 1149, къ *Шумьску* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 47); 1170, городъ *Шумекъ* (т. ж., 87).

Похідні: 1223, князя Святослава Канєвського, Ізяслава Інгъгорьського, Святослава *Шумьскаго* (т. ж., 132).

Як релятив на -*ськ-* від спільносл. **шума* «ліс»; пор. болг. *шума* «листва, ліс», с.-х. *шума* «ліс, сухе дерево», словен. *šuma* «листя, хміз»; д.-чes. *šuma* «ліс», а також топоніми *Šumadija*, *Šumet*, *Šumava* (Schütz, 60; Фасмер, IV, 487). А. К.

Можливо, також відгідронімн. пох.; пор.: рр. *Шума*, *Шумок*, *Шумки*, *Шумейка* й под. бас. Дніпра (Машт., Дн., 290), зокрема *Шумляцій Ровъ* п. рук. р. Случ п. Горині (т. ж., 169), у бас. якої містяться і *Шумськ* (пор. *Тѣришскъ* від *Тѣрья*, *Курськ* від *Кур-* і под. В основі д.-р. *шѣмъ* «шум, гуркіт, тріск; буря, хвилювання» тощо (Срезневский, III, 1599). В. ред.

ЩЕКТОВЪ, м., в Галицьк. землі; 1241, Ростислав... выбѣже из Галича. до *Щекотова* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 793).

Посесив на -ов- від антропоніма *щектъ*; пор.: с. *Щокоть* Шорськ. р-ну Чрг (АТПУ—1947, 676); *Щекатовъ* Мишка, попович новгородськ. (Ук. ПСРЛ, I, 350), а також д.-р. *щектъ* «солов'їний спів» (Срезневский, III, 1609). Л. М.

ЩИРЬЦЬ, р., в Галицьк. землі; суч. *Щирець* л. Дністра; в Пустомитівськ. р-ні Льв; 1213, Михалка же Скоулоу оубиша согонивше на *Щирьцѣ* (*щирци*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 733); 1368, на *щирку* (Розов, 1928, 15, 72); 1564—1570, на *rzecze Sczerku*; *Sczirk*, *Sczirczku* (OAIM); 1649, *Sczyrzec* (т. ж.); 1900, *Щирець*; 1903, *Щирок* (т. ж.); *Щерекъ*, *Sczzerka*, *Szzerzec* (Машт., ДБ, 7); у місц. вимові *Щширок*, *Щчи'рок*, *Щчерек* (СГУ, 630). Пор. р. *Щира* в кол. Петербурзьк. губ. (Фасмер, IV, 507—508).

Похідні: смт *Щирець* Пустомитівськ. р-ну Льв.

Іменник на -ьц(ь) від прасл. *ščigъ(jъ); пор.: укр. *щирий* «справжній, без домішок, чистий», *щирий пісок* і под. (Гринченко, IV, 526), *щирець* «незнаймане підгрунтя, взагалі щонебудь незнаймане», «чистий пісок» (т. ж.). Л. М.

ЩЬКОВИЦА, гора, в давн. Києві; як попл. Видубицьк. м-ря (Семенов, V, 837); насправді ж, бл. Житн. ринку на Подолі, пн. Старокиївськ. (вона ж Києвиця), між Киселівкою (ототожнюван. з горою ХорєвицА; див.), Юрковицею, Кожум'яками, Гончарями, Глибочицею, Копиревим (див.) кінцем тощо; б. д., (и) быша 7-а братья єдиному имА Кии. а другому *Щекъ*. а третьему Хоривъ (и) сестра ихъ Лыбедь. сѣдаше Кии на горѣ гдѣже ныне оувозъ Боричевъ. а *Щекъ* сѣдаше на горѣ гдѣже ныне зоветсА *Щековица*. а Хоривъ на третьєѣ ѿ негоже прозвасА Хорєвица. и створиша градъ... Киевъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 9), *Щекъ*... *Щековица* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 8; XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 34—35; XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. 1-я лет., 4; ПСРЛ, XVIII. Симеоновск. лет., 4; серед. XVI ст.; ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 11; XVIII ст., НЛСХС, 3); *Щокъ* живяше друзьѣ горѣ гдѣ нынѣ зоветсА *Щоковица* (поч. XVI ст., ПСРЛ, IV, 1917, II, I. Новгородск. 5-я лет., 5), *Щок*... *Щоковица* (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXXI. Мазуринск. лет-ц, 28), *Щокъ*

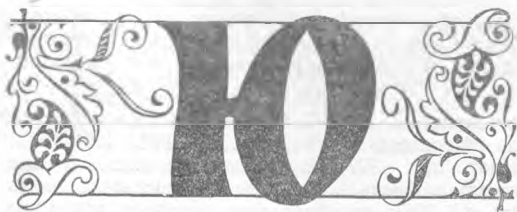
живяше на другой стране горе, и гдѣ ныне зоветсА *Щековица* (к. XVIII ст., ПСРЛ, XXV. Эрмитажн. сп., 338), *Щокъ*... от него прозвасасА *Щековица* (НЛ, I, 512); 912; и погребоша и. на

горѣ иже глѣтсА *Щековица*. естъ же могила его до сего дни. словєть могила *Ольгова* (ПСРЛ, II, 1962, 29); 911, *Щековица*... *Ольгова* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 50); 1151, ѿ *Ольгов*

оли и въ огородъ стго Іоана а сѣмо оли до *Щковицѣ* (ПСРЛ, II, 1962, 428); 1182, послемсА к Васильєви попови. на *Щьковицю* (*щековицю*; т. ж., 627); 1545, Отъ полуночное стороны за бранно воеводиного прилегла гора, на имя *Щковица*... гора замѣковая стое стороны похила на долѣ... отъ горы оноє *Щковицы* (OAIM); 1581, на... *Щековицы* (Закревский, I, 366); 1602, отъ... *Шковики*; черезъ... *Шковицу* (Петров, 29); 1658, *Шкавица* (Пенкевич, 28); 1682, в томъ нижнемъ городе Кожемяцкие ворота в *Шкавицкой* горѣ (OAIM); 1844, *Щекавица* (Іст. К., I, 371); XVIII—XIX ст., *Скавика* (Закревский, I, 386; II, табл. IV), *Скавица* (Семеновский, Киев, 1864, 230) із *Шкавица* < *Щьковица*. Ін. вар.: *Щкавица*, *Щкеавецъ* (Новицкий, II, 340); суч. *Щекавиця* (*Щькавиця*).

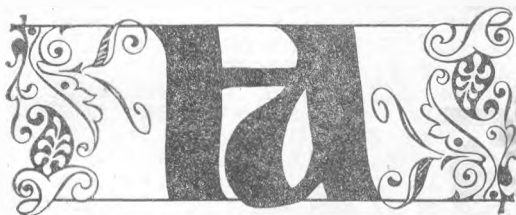
Похідні: вул. *Щекавицька* (рос. *Щекавицкая*), п. *Скавицька* (*Скавицкая*; Закревский, II, 581) тощо.

Іменник на -иц(а)- від *Щьков-* // *Щькав-*. Як: 1. того ж кореня, що й польськ. *szczekanie* «гавкіт» (Brückner, Nestor, 14); 2. антропоніма на *Щек-* // *Щок-* + -ов- (Моролкин, 23); пор.: три братья Кии. *Щекъ* Хоривъ. иже сѣдѣлаша г(ор)од сини (ПСРЛ, II, 1962, 15); Кии, *Щок*, Хорив (XVI ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 13); *Счек* (Татищев, II, 30); польськ. *Scieg* (Ляск., Вышгород, 209), *Szczyg* (Długosz, I—II, 183), котрий нібито був: 1. чорноморцем (?) (OAIM); 2. новгородськ. розбійником (Соловьев, I, 307); 3. аваром (Карамзин, I, прим. № 71); 4. сарматом (Татищев, II, 200); 5. гунном (Карамзин, I, прим. № 71); 6. кельтом; 7. хозаром; 8. *чехом* (Кузеля, IV, 21), пор.: *Стеши-совице* (?) р-н чес. Праги (Кобычев, 99); 9. ін. слов'янином; пор.: *Szczekowa* (оз. в Польщі; Brückner, Nestor, 14), *Szczykowa* (*Szczykawa*, бас. Варти; Kozierowski, Pierw., 194), болг. антропонім *Щеков* (зіпсоване від *Щековъ*; Илчев, 521); 10. вигадкою літ-ля чи витвором із топографічн. назв чч. Києва (Роспонд, Киев, 107). Як «неясно» (Фасмер, IV, 499). Від **щькавиъ*? Пор.: рос. *щека* «крутий берег річки...; берегова круча. Река в *щеках* течетъ» (Даль, IV, 652); ущелина *Щеки* на р. Ангари, стрімчаки *Щеки* на р. Лені (Семенов, V, 837); укр. прізв. *Щикатий* (Редько, Суч., 67). *Щькавица* має стрімкі схили (Толочко, 69) з трьох боків — кол. неприступн. природн. об'єкт, мимо якого протікав *Глибочицький* стр. у «глубоком удолині» (Закревский, I, 270). О. С.

ЮРГЕВЬСКАЯ, єпископія («єпископія», «єпископія»); тер., підлегла місц. єпископові; 989, А се число... єпископій в Русь (в руси): первая Киевская (кыевскаа, кыевская) митрополія, потомъ Новгородская (новгочкаа, новгочкая) архієпископья, также Черниговская, Переяславская, Бѣлгородская, Володимирская, Юргевская, Ростовская, Полоцкая (полочкаа, полочкая), Смоленская, Тферская, Рязанская (XVIII ст., НЛСХС, 70).

Релятив на -ьск- від ойконіма Юргевъ (див. Юргевъ). До д.-р. віднесено умовно. О. С.

ЯЗИНА, ур., в давн. Києві; як брід через р. Либідь навпроти Золотих воріт (Закревський, I, 10); 1151, Изаславъ. не ходѣша в городъ. стаѣта товары перед Золотыми вороты. оу Язины (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 427). Пор.: рр. Язуча л. Грузької п. Конотопу п. Єзусу л. Сейму л. Десни л. Дніпра в Конопцк. р-ні См; Язовѣць, або Jazowica, п. Пд. Бугу в с. Гриненки Немирівск. р-ну Вн; Язєнницький Рів, або Jazienica, п. Зх. Бугу п. Вісли в Кам'янсько-Бузьк. р-ні Лв (СГУ, 634); яр Язинський у м. Тараща Кв (ОКІМ); 1680, маєток Язинці (ОКІМ); оз. та с. Язю у Мирск. р-ні Витебск. обл. БРСР (Жучкевич, КТСБ, 417); д. Язина в кол. Хотовецьк. вол. Череповецьк. пов. (Герасимов, 39).

Семантичним способом від д.-р. *язина «місце з багатьма загатами для риболовлі; утворення на -ина, як Язѣйна «яр, урвище; печера; долина, вимита водою» (Марусенко, 254), долина, річнина і т. ін.; пор.: ст.-укр. язъ «гребля» (ССУМ, II, 579); укр. яз, язок, із «загата, гребля», зайз «загата, шлюз»; ст.-рос. бѣзъ, язъ «спорудження на річці для риболовлі» (СРЯ, XI—XVII, IV, 37); рос. яз, діал. ез «загата, гард, ставна сітка», язовище «місце для язу»; білор. яз, язовишка, язюуе, язы «місце в річці, перегорожене частоколом або переплотом упоперек, щоб не дати риби ходу вгору; сам перепліт» (Яшкін, 209), болг. яз «загата, шлюз» (Младенов, 702), с.-х. іаъ «відвідний канал поряд із млиновою зага-

тою», д.-чес. jěz, чес. jěz «загата», словац. jáz, jěz, польськ. jaz, полаб. jaz «канал». І. Ж.

ІАНЪЧИНО, сільце («селце»), в Переяславск. землі; як с. Янѣнки, воно ж х. Янѣнський (Ук. ПСРЛ, II, 572), Малі Янѣнки (Максимович, II, 341, 348) pobl. суч. с. Пологи-Янѣнки, кол. Янѣнки-Пологовскіє, Переяслав-Хмельницьк. р-ну Кв (т. ж., 348); 1149 р., Гюрги... поиде ѿ Стрѣкве мимо городъ. и ста межи валома. Изаславъ же выправисѣ весь из города... и поиде противу юму. Гюргєви стоящю за Іанъчиномъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 322), Изаславъ же и Ростиславъ пришедша к Переяславлю. и переѣхавше Лтицю... стаѣта по Трубежю. а Гюрги стоѣ...

оу Стрѣкве. а четвертѣи днь поиде ѿ Стрѣкве. мимо городъ... и ста межи валома... ѿб оную сторону Трубеша... и поиде противу Дюргєви. Дюрги же стоѣше за Іанъчиномъ селцемъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 379—380), Изаславъ... приде же к Переяславлю... и приде х Кіачину [! — О. С.] селцу (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 36), Юрѣи же стоѣше за Янъчинымъ селцемъ (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 46), Юрѣи... пришедше стаѣта у Кудина селца, и перешедше Стрѣковъ стаѣта... за Янчимъ селцемъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 46), Онъ же поиде противу князя Юрѣя Владимѣрича Маномаша къ Янчину селцу (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никоновск. лет., 180).

Посесив на -ин- від д.-р. ж. особового ім. Іанъка, як звалася, напр., княжна-черниця Анна Всеволодівна (згадується 1086—1113 р.), дочка вел. кн. Всеволода I Ярославича (Ук. ПСРЛ, I, 34), що їй, гадають, і належало це пос. (Максимович, II, 348). Див. Іанъчинъ, м-р О. С.

ІАНЪЧИНЪ, м-р («монастырь»), він же Святого Андрѣя (див.), в давн. Києві, в пд.-сх. ч. «города Володимира», недалеко від його пд.-сх. воріт у р-ні суч. пл. Калініна (Богусевич, 1957, 18); закладен. 1086 р., протягом XII ст., був фамільн. усипальницею нащадків Всеволода Ярославича (хрещене ім'я Андрій); у цьому м-рі була пострижена дочка Всеволода Ярославича — Іанъка; 1145, Принесе... кнѣгыни Еле-

на. кнѣзѣ Іарополка из гробници в црkvь ста Аньдрѣя. и положи оу Іанъкы (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 312); 1170, Престависѣ... кнѣзъ Володимеръ. Андрѣвичъ. и положиша

и оу ста Андрѣя в Києвъ. въ Іанъчинѣ монастыри (т. ж., 362); 1131, цркви стго Андрѣя Іанъчина монастырѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 294); 1139, въ Іанъчинѣ монастыри оу стго Андрѣю (т. ж., 302); 1145, перенесе... кнѣгини Олена. Іаска кнѣзѣ своего Іарополка. из гробницѣ. въ црkvь стго Андрѣя. и положи его оу Іанкы (т. ж., 319); 1170, въ церкви святаго Андрѣя въ Києвъ во Янчинѣ монастыри (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 87). Пор.:

ур. Янча в с. Гребені Кагарлицьк. р-ну Кв (По-
хилевич, УКР, 135).

Посесив на -ин- від д.-р. ж. особового ім.
Янчка, похідного від Анна (Саббатовский, 25).
Див. Янчино, с. І. Ж.

ЯРОПОЛЧЪ, м., в Київськ. землі, суч.
с. Яроповичі Андрушівськ. р-ну Жт (Барсов,
119; Похилевич, 225); 1160, избиша Половци.
межи Мунаревомъ и Ярополчемъ (~ 1425 р.,
ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 505); 1159, межи
Мунарева и Ярополчемъ (к. XVI ст., ПСРЛ,
VII. Воскр. лет., 71).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. особового
ім. Ярополкъ (Роспанд, Стр., 65). І. Ж.

ЯРОСЛАВЛЬ, або Великий (див.), двір,
у давн. Києві, в межах «города Володимира»,
суч. вул. Десятинна (між Андріївськ. ц. й

буд. обл. організацій); виник на основі кол.
Теремного (див.) двору княгині Ольги й Володи-
мира Святославича (Богусевич, 14); як міська
ратуша (Тихомиров, 231); 1150, Изяславъ же

поклонивъся стои Софьи и възъѣха на дворъ.
да Ярославль (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962.
Ипат. лет., 397); Вачеславъ же баше переже
вшелъ в Киевъ... и съѣде на Ярославли дворъ
(т. ж., 396); на Ярославли дворъ (т. ж., 402),
на Ярославль дворъ... Оугре на фарехъ и на
скокохъ играхуть на Ярославли дворъ (т. ж.,
416); 1146, и созва вся Кіянъ на Ярославль
дворъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет.,
35); на Ярославль дворъ (т. ж., 49), на велицѣмъ
дворѣ на Ярославли (т. ж., 50).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. особового ім.
Ярославъ. І. Ж.

Ѥ див. Є

Ѧ див. Ф

Ѧ див. О

- ААЭ — *Акты*, собранные в библиотеках и архивах Российской империи Археографическою экспедициею императорской Академии наук. — Спб., 1836. — Т. I. 545 с.; Т. II. 392, 3, 14 с.; Т. III. 496, 24 с.; Т. IV. 500, 2, 19 с.
- АБ — *Античная балканистика*.
- Абаев — *Абаев В. И.* Историко-этимологический словарь осетинского языка. — М.: Л., 1958—1979. — Т. I. Изд-во АН СССР, 1959. 655 с.; Т. II. Наука, 1973. 448 с.; Т. III. Наука, 1979. 358 с.
- Абаев, Керчь — *Абаев В. И.* Из истории слов: Древнерус. кърчи «кузнец» и топоним Керчь. — ВЯ, 1959, № 1, с. 96—99.
- Абаев, Неск. — *Абаев В. И.* Несколько замечаний к славянским этимологиям. — В кн.: Проблемы истории и диалектологии славянских языков. М.: Наука, 1971, с. 14—15.
- Абаев, Осет. — *Абаев В. И.* Осетинский язык и фольклор. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1949. — 603 с.
- АВАК — *Акты*, издаваемые комиссиею, высочайше утвержденною для разбора древних актов в Вильне. — Вильна, 1865—1878. — Т. I. 1865. XXIV, 377 с.; Т. II. 1867. X, 361 с.; Т. III. 1870. XX, 416 с.; Т. IV. 1870. LXIV, 615 с.; Т. V. 1871. XLI, 450 с.; Т. VI. 1872. LXIX, 593, 77 с.; Т. VII. 1874. XVI, 614, 80 с.; Т. VIII. 1875. XXV, 652, 83 с.; Т. IX. 1878. XXI, 591, 57 с.; Т. X. 1879. XXXVIII, 592, 48 с.; Т. XI. 1880. XLI, 545, 69 с.; Т. XII. 1883. XL, 651, 67 с.
- Азарх — *Азарх Ю. С.* Существительное женского рода с суффиксом -ья в русском языке. — В кн.: Материалы и исследования по русской диалектологии. М.: Изд-во АН СССР, 1961, вып. 2, с. 150—159.
- АКБМ — *Акты* Киевобратского училищного монастыря и Академии, собранные В. Аскоченским. Ч. II, 1758—1761. — ЦНБ АН УРСР: Відділ рукописів; шифр ДА Л. 221, спр. № 33.
- АКГ — *Атлас* Киевской губернии, состоящий из генеральной карты, двенадцати городских планов и двенадцати поветовых карт. — Б. м., 1800, 13 карт.
- АКЖМУ — *Актова* книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582—1588 pp.). — К.: Наук. думка, 1965. — 191 с.
- АКОБД — *Дяконенко Г.* Археологическая карта обоих берегов Днепра 1874 года. — Б. м., б. г. 1 карта.
- АКПГУ — *Актовые* книги Полтавского городского уряда XVII в. — Чернигов: Полт. губ. учен. арх. комис., 1912—1914. — Вып. I. 1912. 216, 19, 2 с.; Вып. II, 1913. 115, 15 с.; Вып. III. 1914. 124 м.
- Акты Арх. ком. — *Акты* исторические, собранные и изданные Археографическою комиссиею. — Спб., 1841—1842. — Т. I. 1841. VIII, 551, 43 с.; Т. II. 1841. IV, 438, 29 с.; Т. III. 1841. III, 501, 18 с.; Т. IV. 1842. III, 565, 15 с.; Т. V. 1842. III, 539, 19 с.
- Акты ЗР — *Акты*, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. — Спб., 1846—1853. — Т. I. 1846. 419 с.; Т. II. 1848. 437 с.; Т. III. 1848. 356 с.; Т. IV. 1851. 582 с.; Т. V. 1853. 323 с.
- Акты ЮЗР — *Акты*, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. — Спб., 1861—1884. — Т. I. 1863. 301, 15 с.; Т. II. 1865. 8, 207 с.; Т. III. 1861. 604, 134, 22 с.; Т. IV. 1863. 7, 276 с.; Т. V. 1863. VIII, 335 с.; Т. VI. 1869. IV, 6, 279 с.; Т. VII. 1872. VI, 9, 398 с.; Т. VIII. 1884. 10, 400, 23 с.; Т. IX. 1877. 26, 987 стб., 24 с.; Т. X. 1878. 8с., 837 стб., 24 с.; Т. XI. 1879. 24, 820 стб., 18 с.
- Александрович — *Александрович М. Н.* Остерский уезд. Вып. I. Историческое описание. — Киев, 1881. — Ч. I. 109 с., 1 табл.
- АМГ — *Акты* Московского государства, изданные императорскою Академией наук / Под ред. Н. А. Попова. — Спб., 1890—1901. — Т. I. 1890. XLIV, 767 с.; Т. II. 1894. XLV, 773 с.; Т. III. 1901. XXX, 674 с.
- Андрієвський. Реляції — *Андрієвський А.* Реляції Киевского генерал-губернатора за 1768 и 1769 годы. — Киев, 1893, с. 73—87.
- Андріяшев — *Андріяшев А.* Очерк истории Волынской земли до конца XIV столетия. — Киев, 1887. — 2. 11, 232 с., 1 карта.
- Андріяшев — *Андріяшев О.* Нарис історії колонізації Київської землі до кінця XV віку. — В кн.: Київ та його околиця в історії і пам'ятках. К.: ДВУ, 1926, с. 33—79, 3 карти.
- Андріяшев, Переясл. — *Андріяшев О.* Нарис історії колонізації Переяславської землі до початку XVI віку. — Зап. іст.-філ. відділу ВУАН, 1931, кн. 26, с. 1—29, 2 карти.
- Андріяшев, Сівер. — *Андріяшев О.* Нарис історії колонізації Сіверської землі до початку XVI ст. — Зап. іст.-філ. відділу ВУАН, 1928, кн. 20, с. 34—46.
- Андр., ЛЮ — *Андрієвський М.* Летописный Юрьев на Руси. — КС, 1883, VII, сент.-окт., с. 1—38, 1 карта.
- Анк. — *Анкета* Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР для збирання ономастичних матеріалів (1949—1980 pp.).
- Ант. — *Антонович В. Б.* Археологическая карта Киевской губернии. — М., 1895. — 139, 20 с., 1 карта.
- Ант. — *Іл. — Антонович В., Гловайський Д.* Історія Великого князівства литовського. — Тернопіль; Павловський, 1887. — 207 с.
- АОКІМ — *Архів* ономастичної картотеки Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР.
- Арандаренко — *Записки* о Полтавской губернии Николая Арандаренка, составленные в 1846 году: В 3-х ч. — Полтава, 1852. — Ч. III. 5, 434, 48, 1с.
- Аристов — *Аристов Н. О.* земле Половецкой — Киев, 1877. — 2, 26 с.
- Арх. Зап. — *Архів* Запорізької Січі: Опис матеріалів. — К., 1931. — XX, 168 с.

- Астр., Луб.— *Астряб М. Г.* Лубенский Мгарский святопреображенский монастырь.— Полтава, 1915.— 52 с.
- Астряб — *Астряб М. Г.* Старая Полтавщина и столетняя тяжба Марковичей со Свечками и Пасютами (1720—1827).— Полтава, 1912.— 147 с.
- АТДБ— *Белорусская ССР*: Административно-территориальное деление на 1-е июня 1955 г.— Минск : Государственное издательство БССР, 1955.— 285 с.
- АТДУ— *Украинская ССР*: Административно-территориальное деление на 1 января 1979 г.— Киев : Главная редакция УСЭ, 1979.— 512 с.
- АТПУ—1947 — *Українська РСР* : Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 р.— К.: Укрполітвидав, 1947.— 1064 с.
- АТПУ—1969 — *Українська РСР*: Адміністративно-територіальний поділ.— К.: Політвидав України, 1969.— Т. I. 541 с.; Т. II. 632 с.
- Ауліх — *Ауліх В. В.* Зимнівське городище — слов'янська пам'ятка VI—VII ст. н. е. в Західній Волині.— К.: Наук. думка, 1972.— 124 с.
- АЮЗР — *Архив Юго-Западной России*, издаваемый Временною комиссией для разбора древних актов, высочайше утвержденной при Киевском военном, Подольском и Волыньском генерал-губернаторе.— Киев, 1859—1914.— Ч. I. Т. I. 1859. LXXXVII, 554 с.; Т. II. 1864. (5 нум. с.), CCXXIII, 683 с.; Т. III. 1864. (4), 907 с.; Т. IV. 1871. 99, 746 с.; Т. V. 1872. XI, 172, 488 с.; Т. VI. 1883. 182, 938 с.; Т. VII. 1887. XVI, 800, II с.; Т. VIII. Вып. I. 1914, II, 798 с.; Т. IX. 1893. (4 нум. с.), 147, 445 с.; Ч. II. Т. I. 1861. LXIV, 530 с.; Т. II. 1888. XLIX, 633, XXXVI с.; Ч. III. Т. I. 1863. CXX, 433 с.; Т. II. 1868. IV, 197, 846 с.; Т. III. 1876. 128, 897 с.; Ч. IV. Т. I. 1867. LV, 62, 460 с.; Ч. V. Т. I. 1869. 94, 636 с.; Т. II. Вып. I. 1890. 239, 382 с.; Вып. II. 1890. 383—1045, IV с.; Ч. VI. Т. I. 1876. 161, 614 с. Прилож. 626, 146, 21 с.; Т. II. 1870. 64, 556 с.; Ч. VII. Т. I. 1886. II, 85, 647, XII с.; Т. II. 1890. II, 210, 644 с.; Ч. VIII. Т. I. 1893. II, 126, 372 с., I табл.
- Бабкин — *Бабкин Д. С.* «Слово о полку Игореве» / Пер. В. В. Капниста.— В кн.: Слово о полку Игореве. М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1950, с. 320—399.
- Багалеі — *Багалеі Д.* История Северской земли до половины XIV ст.— Киев, 1881.— II, 310, II с., I карта, 3 табл. ил.
- Балика — *Балика А.* Город Сновеск, ныне м. Седнев : Ист. очерк.— Чернигов, 1902.— 121, 40 с.
- БАН — *Българска Академия на науките.*
- Барабой — *Барабой А.* До історії назв Радянських Республік.— Арх. України, 1971, № 5, с. 21—25.
- Баран — *Баран В. Д.* Ранні слов'яни між Дністром і Прип'яттю.— К.: Наук. думка, 1972.— 244 с.
- Баранович — *Баранович А. И.* Население предстепной Украины в XVI в.— Ист. зап. АН СССР, 1950. 32, с. 225—240.
- Барс.— Материал для историко-географического словаря России.— Ч. I. Географический словарь русской земли (IX—XIV ст.) / Сост. и изд. Н. Барсов.— Вильна, 1865.— VIII, 220 с.
- Барсов — *Очерки русской исторической географии: География Начальной (Нестеровой) летописи / Исслед. Н. П. Барсова.*— Варшава, 1874.— 10, 179, XXV с.
- Барсов, Прич.— *Барсов Е. В.* Причитанья Северного края.— М., 1872.— Ч. I. 328, XXXIII, 13 с.
- Бартольд — *Бартольд В. В.* Сочинения.— М.: Наука, 1965.— Т. III. 711 с.
- Батюшков — *Батюшков П. Н., Петров Н. И.* Волинь : Исторические судьбы Юго-западного края.— Спб., 1888.— XV, 288, 128 с.
- ББЖСТ — *Безпалько О. П.* та ін. Історична граматика української мови / О. П. Безпалько, М. К. Бойчук, М. А. Жовтобрюх, С. П. Самійленко, І. Й. Тараненко.— К.: Рад. школа, 1962.— 510 с.
- БЕ — *Энциклопедический словарь / Издатели Брокгауз и Ефрон.*— Спб., 1890—1904.— Т. I—XLI а.
- Безвенгліньський — *Безвенгліньський Б. П.* Географічні назви : Посібник для вчителів географії.— Київ; Харків : Рад. школа, 1938.— 183 с.
- Бейліс — *Бейліс В. М.* Про назву Києва в арабських географів X ст. та спроби її тлумачення в історичній літературі.— УІЖ, 1960, № 1, с. 81—86.
- Белецкий — *Белецкий А. А.* Лексикология и теория языкознания (ономастика).— Киев : Издательство Киевского университета, 1972.— 209 с.
- Беляев — *Беляев И.* О сторожевой, станичной и полевой службе на Польской украине Московского государства до царя Алексея Михайловича.— Чтения ОИДР, 1846, № 4. Отд. I, с. 5—6; Источники, I—86.
- Бережков — *Бережков М. Н.* Святой Владимир—строитель городов.— В кн.: Сборник в память 900-летия крещения Руси. Киев : Ист. о-во Нестора Летописца, 1888, с. 75—92.
- Бережков, Хрон.— *Бережков Н. Г.* Хронология русского летописания.— М.: Изд-во АН СССР, 1963.— 376 с.
- Березовець — *Березовець Д. Т.* Про ім'я носіїв салтівської культури.— Археологія, 1970, 24, с. 59—74.
- Бернштейн — *Бернштейн С. Б.* Очерк сравнительной грамматики славянских языков.— М.: Изд-во АН СССР, 1961.— 350 с.
- Бестужев-Рюмин — *Бестужев-Рюмин К.* Русская история.— Спб.: Кожанчиков, 1872.— Т. I. 482 с.
- Биби́ков — *Биби́ков М. В.* Византийские источники по истории Руси, народов Северного Причерноморья и Северного Кавказа (XII—

- XIII вв.).— В кн.: Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования. 1980 год.— М.: Наука, 1981, с. 5—146.
- Білецький — *Білецький А. О.* Борістенес — Данапріс — Дніпро.— В кн.: Питання топоніміки та ономастики. К.: Вид-во АН УРСР, 1962, с. 54—61.
- Білецький, Гідр.— *Білецький А. О.* Гідронімія Кримського півострова: (Гр. шар.)— В кн.: Питання гідроніміки. К.: Наук. думка, 1971, с. 38—46.
- Білецький-Носенко — *Білецький-Носенко П.* Словник української мови.— К.: Наук. думка, 1966.— 423 с.
- Білецький, Осн.— *Білецький А. О.* Основы этимологических исследований ономастического материала.— В кн.: Ономастика.— К.: Наук. думка, 1966, с. 3—15.
- Білецький, Скіфи — *Білецький А. О.* Проблема мови скіфів.— М.-во, 1953, т. XI, с. 71—86.
- Бірыла — *Бірыла М. В.* Беларуская антрапнімія.— Мінск: Навука і тэхніка, 1966.— 325 с.
- Бірыла, 1969 — *Бірыла М. В.* Беларуская антрапнімія: Прозвішчы, утвораныя ад апеллятыўнай лексікі.— Мінск: Навука і тэхніка, 1969.— Т. II. 505 с.
- Бірыла, 3 лексікі — *Бірыла М. В.* 3 лексікі вескі Скварцы Дзяржынскага раёна.— В кн.: Народнае слова. Мінск: Навука і тэхніка, 1976, с. 23—49.
- БКМ — *Білоцерківський краєзнавчий музей.*
- Богдан — *Богдан Д.* Связь между ономастикой молдавских и украинских актов.— Слов. мовознавство, 1961, т. III, с. 253—284.
- Богд., Сб.— *Сборник сведений о Полтавской губернии / Сост. А. В. Богданович.* С картой губернии и планом города Полтавы.— Полтава: Губерн. земство, 1877.— (6), 283 с., 1 карта.
- Богусевич — *Богусевич В. А.* Про феодальні двори Києва XI—XIII ст.— Археологія, 1957, II, с. 14—20.
- Бод., Пам. кн.— *Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 год / Сост. П. Бодянский.*— Полтава: Полт. губерн. стат. ком., 1865.— 58, 9 с., 1 вкл.
- Боднарский — *Боднарский М. С.* Античная география.— М.: География, 1953.— 374 с., 2 карты.
- Болсуновский — *Болсуновский К. В.* Памятники славянской мифологии.— Киев, 1914.— Вып. II. 17 с.
- Болтенко — *Болтенко М. Ф.* Про назву острова Березань.— Вісті Одес. ун-ту, 1949, т. II, вип. 3, с. 35—38.
- Болтенко, Ист.— *Болтенко М. Ф.* Исторические судьбы острова Березани.— Зап. Одес. археогр. о-ва, 1960, т. I, с. 38—46.
- Болтенко, Ст.— *Болтенко М.* Стародавня руська Березань.— Археологія, 1947, т. I, с. 39—51.
- Борек — *Борек Г.* Восточнославянские топонимы с формантом *-ын-*.— В кн.: Восточнославянская ономастика. М.: Наука, 1972, с. 90—143.
- Борисполье — *Местечко Борисполе в XVII-м веке: Акты мейского уряда 1612—1699 гг. / С предисл. А. В. Стороженко.*— Киев, 1892.— XVII, 112 с.
- Боровский — *Боровский Я. Е.* Походження Києва: Історіогр. нарис.— К.: Наук. думка, 1981.— 151 с.
- Бочк., Луб.— *Бочкарев К. П.* Очерки лубенской старины / Луб. музей Е. Н. Скаржинской.— М.: 1901.— Вып. I. 39 с., 2 л. ил. и планов.
- Бошно — *Бошно В.* План г. Києва с предместиями.— Киев, 1887.— 1 л.
- Брайчевський — *Брайчевський М. Ю.* Коли і як виник Київ.— К.: Вид-во АН УРСР, 1963.— 163 с.
- Браун — *Браун Ф.* Разыскания в области готовославянских отношений.— Спб., 1899.— Ч. I. Готы и их соседи до V века. XX, 392 с.
- Бронштейн — *Бронштейн И. П.* Городская территория древнего Киева по данным летописи.— Сб. сообщ. Гос. ин-та по проектированию.— Киев, 1958, вып. 1/2, (13/14), с. 44—50.
- Брун, Черноморье — *Брун Ф.* Черноморье.— Одесса, 1879—1880.— Т. I. 1879. 121, IV, 277 с.; Т. II. 1880. 141, II, 2, 408, 111 с.
- Бублик — *Бублик В. Д.* Путеводитель по Киеву и его окрестностям с планом и фототипическими видами Киева.— Киев, 1890.— 159 с.
- Букатевич — *Букатевич Н. И., Савицкая С. А., Усачева Л. Я.* Историческая грамматика русского языка.— Киев: Вища школа, 1974.— 308 с.
- Булаховский — *Булаховский Л. А.* Введение в языкознание.— М.: Учпедгиз, 1953.— Ч. II. 178 с.
- Булаховский, Потєбня — *Булаховский Л. А.* Александр Афанасьевич Потєбня (к 60-летию со дня смерти).— Киев: Изд-во Киев. ун-та, 1952.— 46 с.
- Бунин — *Бунин А. И.* Где находились ворота, упоминаемые в летописи под 1268 г.— В кн.: Изв. XI археол. съезда в Киеве, 1—20 авг. 1899 г. Киев, б. г., с. 177—178.
- Буслаев — *Буслаев Ф. И.* Исторические очерки русской народной словесности и искусства.— Спб., 1861.— Т. I. III, 643 с.; Т. II. 429 с.
- Бялькевіч — *Бялькевіч І. К.* Краёвы слоўнік ўсходняй Магілёўшчыны.— Мінск: Навука і тэхніка, 1970.— 512 с.
- Варбот, Морф.— *Варбот Ж. Ж.* Морфологический анализ древнерусских корневых имен существительных, соотносительных с глаголами.— В кн.: Этимология, 1965. М.: Наука, 1967, с. 123—139.
- Варченко — *Варченко І. О.* До вивчення говіркових і топонімічних даних Східного Поділля.— ДБ, 1962, вип. IX, с. 31—44.
- Васильевский — *Труды В. Г. Васильевского.*— Спб.: ИАН, 1908—1909.— Т. I. 1908. 401 с.; Т. II. Вып. I. 1909. 295 с.
- ВЕ — *Вестник Европы.*
- Веклич — *Веклич М. Ф.* Про воднольодовикові долини басейну р. Росі.— Доп. АН УРСР, 1955, № 5, с. 494—499.

- Великанов — *Великанов А. С.* Зарниці Руси за скифським горизонтом разысканий о ее начале : Древн. рус. и слав. имена Днепр. порогов. — Одесса, 1877. — IV, 85, VII с.
- Величків. — *Величківський М.* Річки Білоцерківщини та їх значення в народному господарстві округи. — В кн.: Білоцерківщина (Територія. Підсоння. Річки). Біла Церква, 1927, с. 20—35.
- Величко — *Летопись событий в Юго-Западной России в XVII-м веке* / Составил Самуил Величко, бывший канцелярист канцелярии войска Запорожского. 1720. Издана Временною комиссиею для разбора древних актов. — Киев, 1848—1851. — Т. I. 1848. 545 с.; Т. II. 1851. 612, XVII, III с.
- Величко, Сказание — *Величко С.* Сказание о войне козацкой с поляками. — Киев, 1926. — XVI, 270 с.
- Венелин — *Венелин Ю.* О древних жилищах русского народа. — Чтения ОИДР, 1847, № 9, с. 41—58.
- Вержбовский — *Вержбовский А. А.* Белорусско-литовские лексические взаимосвязи : Автореф. дис... канд. филол. наук. — Вильнюс, 1961. — 31 с.
- Верзилів — *Верзилів А.* Найдавніший побут Чернігівської околиці. — В кн.: Чернігів і Північне Лівобережжя : Огляди, розвідки, матеріали. К. : Держвидав України, 1928, с. 62—79.
- Веселовский — *Веселовский С. В.* Ономастикон. — М. : Наука, 1974. — 382 с.
- ВИ — *Вопросы истории.*
- Вилинбахов — *Вилинбахов В. Б.* Топонимика и некоторые вопросы Древней Руси. — В кн.: Всесоюз. конф. по топонимике СССР, 28 янв. — 2 февр. 1965 г. : Тез. докл. и сообщ. Л. : Геогр. о-во СССР, 1965, с. 80—88.
- Виноградський — *Виноградський Ю.* До історії колонізації середньої Чернігівщини : Залюднення, колонізаційні рухи та культурні впливи за часів найдавніших. — Іст.-геогр. зб. ВУАН, 1931, т. IV, с. 109—143.
- Виноградський — *Виноградський Ю. С.* Назви міст, сіл та річок Чернігівщини. — М-во, 1957, т. XIV, с. 29—39.
- Виноградський, Сосниця — *Виноградський Ю.* Сосниця та її околиці : Топогр. й археол. матеріали, перекази та іст. відомості. — В кн.: Чернігів і північне Лівобережжя : Огляди, розвідки, матеріали. К. : Держвидав України, 1928, с. 147—168.
- Винокур — *Винокур И. С.* Языческие изваяния Среднего Поднестровья. — В кн.: История и археология юго-западных областей СССР начала нашей эры. М. : Наука, 1967, с. 136—143.
- Висоцький — *Висоцький С. О.* Про що розповіли давні стіни. — К. : Наук. думка, 1973. — 143 с.
- Вінниця — *Вінниця* : Іст. нарис. — Вінниця : Кн.-газ. вид-во, 1964. — 354 с.
- В-ко — *В-ко Н.* К вопросу о происхождении названия Полтавы. — КС, 1903, Т. IV. с. 2—3.
- ВЛД — *Вопросные листы* археолога С. Л. Дроздова. — Б. м., 1907. Рукопис. — БКМ, фонди.
- ВМБ — *Брахнов В. М.* Про місцеві назви Переяслав-Хмельницького району на Київщині. — М-во, 1957, т. XIV, с. 40—50.
- Воен. Черн. — *Военно-статистическое обозрение Российской империи*, издаваемое по высочайшему повелению при 1-м Департаменте Генерального штаба. — Спб., 1851. — Т. XII. Малороссийские губернии. Ч. II. Черниговская губерния. 161, 183 с.
- Вольский — *Вольский Н.* Спасская церковь в Киеве на Берестове: История и описание храма. — 1916. — (ЦНБ АН УРСР. Від. рукописів, шифр: Дис. 2375).
- Воронин — *Воронин Н. Н.* Древнерусские города. — М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1954. — 105 с., 64 рис.
- Воссоед. — *Воссоединение Украины с Россией*: Документы и материалы : В 3-х т. — М. : Изд-во АН СССР, 1953. — Т. I. 587 с.; Т. II. 560 с.; Т. III. 646 с.
- ВСОРИ КГ. — *Меньков П. К.* Военно-статистическое обозрение Киевской губернии. — СПб., 1848. — Т. X. Ч. I. 6, 333 с., 12 табл.
- ВЯ — *Вопросы языкознания.*
- Вяземский — *Вяземский П.* Ходили ли скандинавские пилигримы на поклонение к святым местам через Россию. — Филол. зап., Воронеж, 1877, вып. 1/2, с. 1—64.
- Гавр., Речм. — *Гаврилюк В. С., Речмедін І. О.* Природа Києва та його околиць. — К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1966. — 70 с.
- Гагарин — *Всеобщий географический и статистический словарь* / Сост. С. П. Гагарин. — М., 1843. — Ч. I. 558 с.; Ч. II. 596 с.; Ч. III. 645 с.
- Гагкаев — *Гагкаев К. Е.* Неславянская топонимия Поднестровья и ее историко-лингвистическое значение. — В кн.: Питання ономастики Південної України. К. : Наук. думка, 1974, с. 34—40.
- Гайдукевич — *Гайдукевич В. Ф.* Боспорское царство. — М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1949. — 622 с.
- Галас — *Галас К. Й.* Із топоніміки Закарпаття. — Доп. та повідомл. Ужгород. ун-ту. Сер. іст.-філол., 1957, т. I, с. 81—83.
- Гальковский — *Гальковский К. М.* Борьба христианства с остатками язычества в Древней Руси. — Харьков, 1916. — 125 с.
- Ганшина — *Ганшина К. А.* Французско-русский словарь. М. : ГИИНС, 1946. — 685 с.
- Гапусенко — *Гапусенко І. М.* Київська Русь і Північне Причорномор'я. — УІЖ, 1961, № 6, с. 51—60.
- Гарагуля — *Гарагуля В. К.* Топонимия Крыма как исторический источник. — В кн.: Всесоюз. конф. по топонимике СССР, 28 янв. — 2 февр. 1965 г. Тез. докл. и сообщ. Л. : Геогр. о-во СССР, 1965, с. 177—181.
- Геогр. о-во — *Географическое общество.*
- Георгиев — *Георгиев В.* Въпроси на българската етимология. — София : Изд-во БАН, 1958. — 158 с., 1 карта.

- Георгиев. БЕО — *Георгиев В.* Българска етимология и ономастика. — София : Изд-во БАН, 1960. — 180 с., 2 карты.
- Георгиев, ИСИЯ — *Георгиев В.* Исследования по сравнительно-историческому языкознанию : Родств. отношения индоевроп. яз. — М. : Изд-во иностр. лит., 1958. — 317 с.
- Герасимов — *Герасимов М. К.* Словарь уездного череповецкого говора. — Сб. ОРЯС, 1910, т. LXXXVII, № 3, с. 40—68.
- Геродот — *Геродот.* История в девяти книгах. — Л. : Наука, 1972. — 600 с.
- Гетманец — *Гетманец М. Ф.* Тайна реки Каялы («Слово о полку Игореве»). — Харьков: Вища школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1982. — 144 с.
- ГИИНС — *Государственное издательство иностранных и национальных словарей.*
- Гинкен — *Гинкен Г. Г.* Древнейшие русские двусловные имена и их уменьшительные. — ЖСт. Спб., 1893, вып. IV, с. 440—461.
- Гідр. НП — *Гідронімі Нижнього Подністров'я / За ред. Ю. О. Карпенка.* — К.; Одесса : Вища школа, 1981. — 112 с.
- Глинський — *Глинський І.* Твоє ім'я — твій друг. К. : Веселка, 1978. — 237 с.
- ГМ — *Географический* месяцеслов на 1770 г. — 1770 г.
- Гнатюк — *Гнатюк В.* Русини Пряшівської округи і їх говори. — ЗНТШ, 1900, т. XXXV—XXXVI, с. 1—40.
- Гнедич — *Гнедич П. А.* Материалы по народной словесности Полтавской губернии : Ром. уезд. — Полтава : Полт. учен. арх. комис., 1915—1916. — Вып. I. IX, 151 с.; Вып. II. 1915. 224, IV с.; Вып. IV. 1916. 128 с.
- ГНП — *Грамоты* Великого Новгорода и Пскова / Под ред. С. Н. Валка. — М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1949. — 407 с.
- ГО — *Генеральный* опис Лівобережної України, 1765—1769 рр.: Показж. насел. пунктів. — К. : ЦДІАК, 1959. — 185 с.
- ГОГК — *Географическое* описание города Киева. — ЦНБ АН УРСР. Від. рукописів, шифр: VIII, 184.
- Гол. — *Географический* словарь западославянских и югославянских земель и прилежащих стран: С прил. геогр. карты / Сост. Я. Головацким. — Вильна, 1884. — XXXII, 322 с., 1 карта.
- Гол. Нар. — *Головацкий Я. Ф.* Народные песни Галицкой и Угорской Руси. — М. : Императ. о-во истории и древностей российских при Моск. ун-те, 1878. — Ч. I. Думы и думки. 390 с.; Ч. II. Обрядовые песни. 842 с.; Ч. III. Разночтения и дополнения. — Отд. I. Думы и думки. 523, III с.; Отд. II. Обрядные песни. 556, XXX, II с.
- Голобуцкий — *Голобуцкий В. А.* Запорожское казачество. — Киев : Госполитиздат УССР, 1957. — 462 с.
- Голобуцький — *Голобуцький В. О.* Запорізька Січ в останні часи свого існування, 1734—1775. — К. : Вид-во АН УРСР, 1961. — 415 с.
- Голуб. — *Голубовский П.* Где находились существовавшие в домонгольский период города: Воргол, Глебль, Зартый, Оргошь, Сновск, Уненеж и Хоробор? — ЖМНП, 1903, № 5 (май — июнь), с. 111—135.
- Голубев, Спорн. — *Голубев С. Т.* Спорные вопросы о древней топографии Киева. — Киев, 1910. — 32 с.
- Голубин — *Голубин Ю.* Река Днепр у г. Киева. — Киев : Правление Киев. округа путей сообщ., 1917. — IV, 120 с.
- Голубовский, История — *Голубовский П.* История Северской земли до половины XIV ст. — Киев, 1881. — 202 с.
- Гор. — *Городские* поселения в Российской империи. — Спб., 1864. — Т. IV. VIII, 805, 8 с.
- Города, Прилуки — *Города* Полтавской губернии по оценочному описанию: Город Прилуки: Материалы для оценки недвижимых имуществ по закону 1893 г. — Полтава: Стат. бюро Полт. губернии земства, 1908—42 с., 1 карта.
- Горшков — *Горшков С.* Геометрический план Киевской губернии и повета Киевского казенной Трипольской волости м. Триполья с селами Халепьем, Жуковцем, Долиной и Красным и деревнями Козиевки, Деревни. — 1798 р. — ЦНБ АН УРСР. Зал картографії, шифр: 19667.
- Горяев — *Горяев Н. В.* Сравнительный этимологический словарь русского языка. — Тифлис, 1896. — 526 с.
- Гоцкий — *Гоцкий И.* Бойковский словарь, собранный в селе Ясене в окрестности Перегинска. — В кн.: Временник Ставропигийского Института. Львов, 1898, с. 120—145.
- Гошкевич — *Гошкевич В. И.* Замок князя Симеона Олельковича и летописный Городец под Киевом. — Киев, 1890. — 2, 27 с.
- Гр. XIV — *Грамоты XIV ст.* / Упорядкування, вступ. стаття, комент. і словники-показж. М. М. Пешак. — К. : Наук. думка, 1974. — 255 с.
- Грабянка — *Действия* предельной и от начала поляков Кравашой небывалой брани Богдана Хмельницкого, гетмана запорожского с поляки, за найяснейших королей полских Владислава, потом и Каземира; в року 1648 отправоватися начатой и за лет десять по смерти Хмельницкого неоконченной, з разных летописцов и из диарнуша, в той войне писанного в граде Гадячу трудом Григория Грабянки собранная и самобитных старожиллов свидетельства утвержденная. Року 1710. — Киев : Врем. комис. для разбора древн. актов, 1854. — 423 с.
- Грановский — *Грановский А. А.* Полтавская епархия в ее прошлом (до открытия епархии в 1803 г.) и настоящем : (Ист.-стат. опыт.). — Полтава, 1901. — Вып. I. X, 418 с.
- Греков, КР — *Греков В. Д.* Киевская Русь. — М. : Госполитиздат, 1953. — 568 с.
- Гринченко — *Словарь* української мови / Зібр. ред. журн. «Киев. старина». Упорядкував з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. (На-

- друк. з вид. 1907—1909 рр. фотомех. способом).— К.: Вид-во АН УРСР, 1958—1959.— Т. I. 1958. XLIV, 494 с.; Т. II. 1958. 573 с.; Т. III. 1959. 506 с.; Т. IV. 1959. 563 с.
- Гринченко, ДВУ — Гринченко Б. Д. Словарь украинского языка.— Б. м.: ДВУ, 1925.— 2178 с.
- Грицак — Грицак М. А. Назви гідрорельєфу в говірці с. Ясіня Закарпатської області.— В кн.: Питання гідроніміки. К.: Наук. думка, 1971, с. 74—80.
- Грот — Труды Я. К. Грота.— Спб., 1899.— Т. II. XV, 2, 939 с.
- Гулиева, Кубань — Гулиева Л. Г. Некоторые топонимы с этнонимическими основами на Кубани.— В кн.: Этнонимы. М.: Наука, 1970, с. 164—167.
- Гумецкий — Гумецкий И. И. Значение Прикарпатья для России.— Спб., 1904.— 112 с.
- Гумецька — Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV—XV ст.— К.: Вид-во АН УРСР, 1958.— 298 с.
- Гумилев — Гумилев Л. Н. Древние тюрки.— М.: Наука, 1967.— 504 с.
- ГУММЗ — Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках.— К.: Наук. думка, 1981.— 264 с.
- Гутшмидт — Гутшмидт К. Ареалы некоторых болгарских соответствий карпато-украинским лексемам.— В кн.: Общекарпатский диалектологический атлас. Кишинев: Штиница, 1976, с. 70—77.
- Гупало — Гупало К. Н. Подол в древнем Киеве. К.: Наук. думка, 1982.— 115 с.
- Даль — Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка.— М., 1863—1866.— Ч. I. 1863. IV, 680 с.; Ч. II. 1865. 681—1351 с., 6 приб.; Ч. III. 1865. 508 с.; Ч. IV. 1866. 4, 625 с., 7—15 приб.
- Даничий — Даничий Ђ. Рјечник из книжевних старина српских.— Београд: Државна штампарија, 1863—1864.— Д. I. 1863. 521 с.; Д. II. 1863. 519 с.; Д. III. 1864. 656 с.
- Дарств. Обуховичевой — Дарственная пани Анны Григорьевой Обуховичевой Печерскому монастырю: Рукопис (копія).— ЦНБ АН УРСР. Від. рукописів, шифр: II. 1516.
- Дашкевич — Дашкевич Н. П. Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям.— Киев, 1873.— 156 с.
- Дашкевич, БЗ — Дашкевич Н. П. Болоховская земля и ее значение в русской истории.— В кн.: Тр. III археол. съезда в Киеве, 1874. К., 1876, т. II, с. 69—139.
- ДБ — Діалектологічний бюлетень.
- Дворецкий — Дворецкий К. И. Древнегреческо-русский словарь.— М.: ГИИНС, 1958.— Т. I. 1043 с.; Т. II. с. 1044—1901.
- Дворецкий, Лат.— Дворецкий И. Х. Латинорусский словарь.— М.: Рус. яз., 1976.— 1096 с.
- ДГЮ — Довженко В. Й., Гончаров В. К., Юра Р. О. Древноруське місто Воїнь.— К.: Наук. думка, 1966.— 148 с.
- Де-ла-Флизи — Де-ла-Флизи. Медико-топографическое описание государственных имуществ Киевского округа, с изображениями некоторых произведений из царств растительного и животного, с приложением статистики всякого селения, с видами, снятыми с натуры и изображением крестьянских костюмов и географической карты Киевского округа.— Киев, 1854.— ЦНБ АН УРСР, шифр VII, 187 (Лаз. 15).
- Державин — Державин Н. С. Славяне в древности: Культ.-ист. очерк.— М.: Изд-во АН СССР, 1945.— 215 с.
- Державин, Из — Державин Н. С. Из истории древнеславянского города.— ВДИ, 1940, № 3/4, с. 146—159.
- Держ., Сб.— Державин Н. С. Сборник статей и исследований в области славянской филологии.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1941.— 232 с.
- Дзендзелівський — Дзендзелівський Й. О. Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі.— К.: Наук. думка, 1969.— 211 с.
- ДЗС — Древние земельные сооружения в пределах Полтавской губернии.— ТПУАК, 1905, Вып. I, с. 155—209.
- ДКШ — Доватур А. И., Калустов Д. П., Шишова И. А. Народы нашей страны в «Истории» Геродота: Тексты, перевод, комментарий.— М.: Наука, 1982.— 455 с.
- Дн. Марк.— Дневник генерального подскарбия Якова Марковича.— КС, 1891, № 5, прил., с. 1—97.
- Добр.— Добровольский П. М. Село Рогоща Черниговского уезда.— Чернигов, 1904.— 2, 12 с.
- Добр., ЗВ — Добровольский Л. Змиевы валы вблизи Киева.— Киев, 1908.— 30 с., 1 карта.
- Добр., ЗМДК — Добровольский Л. Забуті межі давньої Київщини.— Зап. Укр. наук. т-ва в Києві, 1909, кн. III, с. 54—78.
- Довженко, Стор. гор.— Довженко В. И. Сторожевые города на юге Киевской Руси.— В кн.: Славяне и Русь. М.: Наука, 1968, с. 37—45.
- Довнар-Запольский — Довнар-Запольский М. В. Старый Киев.— В кн.: В Киев! Что делали, видели и слышали в Киеве: подписи и подписчики на празднике своего единения (11—12 июня 1911 г.).— Спб.: Вестн. знания, 1911.— с. 41—65.
- Дог. Д.— Договоры между помещиками Давыдовыми на покупку и продажу имений, участков земли и урожая.— (Рукопис Черкас. обл. арх., ф. 315, од. зб. 65).
- Договоры — Договоры об отводе участков земли для строительства мукомольных мельниц. (Черкас. обл. арх., ф. 315, од. зб. 60).
- Документы — Документы на половецком языке XVI в.: Судеб. акты Каменец-Подол. арм. общины / Под. ред. Э. В. Севортяна.— М.: Наука, 1967.— 430 с., 1 вкл.
- ДР — Дворцовые разряды, по высочайшему повелению изданные II-м Отделением собст-

- венной его императорского величества канцелярии.— Спб., 1850—1851.— Т. I. 1850. XXXVI с., 1224 стб.; Т. II. 1851. IV с., 976 стб.
- Древности — *Древности*.— Тр. Моск. археол. о-ва, 1865—1894, т. I—XV.
- Д-р. лет.— *Древнерусские летописи* / Пер. и коммент. В. Панава.— М.; Л.: Academia, 1936.— 391 с.
- ДРС — *Древние* российские стихотворения, собранные Киршею Даниловым / Изд. подгот. А. П. Евгеньева, Б. Н. Путилов; Отв. ред. Д. С. Лихачев.— М.: Изд-во АН СССР, 1958.— 668 с.— 2-е изд., доп. 1977.
- ДТС — *Древнетюркский* словарь.— Л.: Наука, 1969.— 676 с.
- Думи — *Думи* / Упоряд. Г. А. Нудьга.— К.: Рад. письменни, 1969.— 354 с.
- Дуриданов, Развой — *Дуриданов И.* Развой на българската ономастика.— *Onomastica*, Wroclaw, 1957, г. III, z. 1, s. 227—251.
- Дювернуа — *Дювернуа А.* Материалы для словаря древнерусского языка.— М.: Univ. тип., 1894.— 234 с.
- ЕСУМ — *Етимологичний* словник української мови.— К.: Наук. думка, 1983.— Т. I, 631 с.
- Елезовић — *Елезовић Гл.* Речник косовско-метохиског дијалекта.— Београд: Планета, 1932.— Св. I—II. 477 с.
- Еремеев — *Еремеев Д. Е.* К семантике тюркской этнонимии.— В кн.: *Этнонимы*. М.: Наука, 1970, с. 133—142.
- Еремеева — *Еремеева Е.* Черное море.— Симферополь: Крым, 1965.— 108 с.
- Еремян — *Еремян С. Т.* О некоторых историко-географических параллелях в «Повести временных лет» и «Истории Тарона» Иоанна Мамиконяна.— В кн.: Науч. сессия, посвящ. ист. связям и брат. дружбе укр. и арм. народов: Тез. докл. Киев: Изд-во АН УССР, 1962.
- Есипов — *Есипов Т. В.* Путешествие императрицы Екатерины II в Южную Россию в 1787 году.— КС, 1891, № 4, с. 68—81.
- Ефименко — *Ефименко А. Я.* История украинского народа.— Спб., 1906.— Вып. I. 192 с.; Вып. II, с. 193—391.
- Железняк — *Железняк И. М.* Об одном случае бинаризма в гидронимии Украины.— В кн.: *Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исслед.*, 1977. М.: Наука, 1979, с. 250—261.
- Желехівський — *Желеховский Є., Недільский С.* Малоруско-німецький словар.— Львів, 1886.— Т. I. VIII, 590 с.+ 8 с. пронумеровано від руки; Т. II, с. 595—1117 + 5 с. не пронумеровано.
- Железняк, Гідр. півн. поруб.— *Железняк І. М.* Гідронімікс північного порубіжжя Степової України.— В кн.: *Питання ономастики Південної України*. К.: Наук. думка, 1973, с. 89—96.
- Железняк, Типи — *Железняк І. М.* Типи сербохорватських антропонімічних композитів XII—XV ст.— В кн.: *Славистичний збірник*. К.: Вид-во АН УРСР, 1963, с. 198—213.
- Житецкий — *Житецкий П.* Словарь книжной малорусской речи по рукописи XVII века.— Киев, 1888.— 104 с.
- Житецкий, См.— *Житецкий Ир.* Смена народностей в Южной России.— КС, 1883, V, с. 1—29.
- ЖМНП — *Журнал* Министерства народного просвещения.
- ЖСт.— *Живая* старина.
- Жучкевич — *Жучкевич В. А.* Местные географические термины в топонимии Белоруссии.— *Вопр. географии*, 1970, т. 81, с. 138—145.
- Жучкевич, КТСБ — *Жучкевич В. А.* Краткий топонимический словарь Белоруссии.— Минск: Изд-во Белорус. ун-та, 1974.— 447 с.
- Забелин — *Забелин А.* Военно-статистическое описание Волынской губернии.— Киев, 1887.— Ч. I. 6, IV, XXXV, 765, 1 с., 8 табл., 2 карты.
- Завитневич — *Завитневич В. З.* К вопросу об имени «Русь».— *Чтения ОНЛ*, 1892, кн. VI, с. 18—23.
- Загоровский — *Загоровский Е. А.* Очерк истории Северного Причерноморья.— Одесса, 1922.— XII, 100 с.
- Закревский — *Закревский Н.* Описание Киева.— М.: Моск. археол. о-во, 1868.— Т. I/II, 950 с., 13 чертж. и рис.
- Закревский, Лет.— *Закревский Н.* Летопись и описание города Киева.— М.: Univ. тип., 1858.— Ч. I/II. IV, 3, 266, 15 с.
- Закр., Планы — *Закревский Н.* Планы г. Киева в разное время с X в. до 1864 г.— Киев, 1868.— 4 пл.
- Зап. Геогр.— *Записки* Юго-Западного отдела императорского Русского географического общества.— Киев — Т. I, II, 1874, 1875.
- Зап. Ист.-фил.— *Записки* Исторично-філологічного відділу Всеукраїнської академії наук.
- Захарченко — *Захарченко М. М.* Киев теперь и прежде.— Киев, 1888.— 290, XVI с.
- Зеленин — *Зеленин Д.* Тотемы-деревья в сказаниях и обрядах европейских народов.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1937.— 79 с.
- Зеленский — *Зеленский И.* Минская губерния: Материалы для географии и статистики России, собр. офицерами ген. штаба.— Спб., 1864.— Т. II. 761 с.
- ЗНТШ — *Записки* Наукового товариства ім. Шевченка.— Львів, 1892—1937.— Т. I—CLV.
- ЗООИД — *Записки* Одесского общества истории и древностей.— Одесса, 1844—1919.— Т. I—XXIII.
- Зубковский — *Зубковский И.* Краткая историческая заметка о Миргороде.— Миргород, 1912.— 19 с.
- Зубрицкий — *Зубрицкий Д. И.* История древнего Галичко-Русского княжества.— Львов, 1852—1855.— Ч. I. 1852. 6, 200 с., 1 табл.; Ч. II. 1852. 140 с.; Ч. III. 1855. 314 с.
- Зуев — *Путешественные* записки Василия Зуева (от Санкт Петербурга до Херсона) в. 1781 и 1782 году.— Спб., 1787.— 237 с.

- Иванов — *Иванов П.* Обзорение писцовых книг по Новгороду и Пскову. — Псков; 1841. — 250 с.
- Ивановский — *Ивановский А. А.* Географическое имена: Пособие для учащихся и учащихся. — М. : Т-во Светина, 1914. — 118 с.
- Иванов, Топоров — *Иванов В. В., Топоров В. Н.* Мифологические географические названия как источник для реконструкции этногенеза и древнейшей истории славян. — В кн.: Вопросы этногенеза и этнической истории славян и восточных романцев. М. : Наука, 1976, с. 109—128.
- Иванов, Топоров, Исслед. — *Иванов В. В., Топоров В. Н.* Исследования в области славянских древностей: лексические и фразеологические вопросы реконструкции текстов. — М. : Наука, 1974. — 342 с.
- Иванов, Топоров, Этимолог. исслед. — *Иванов В. В., Топоров В. Н.* Этимологическое исследование семантически ограниченных групп лексики в связи с проблемой реконструкции праславянских текстов. — В кн.: Славянское языкознание: VII Междунар. съезд славистов. Докл. сов. делегации. М. : Наука, 1973, с. 153—169.
- Изв. виз. пис. — *Известия византийских писателей о Северном Причерноморье.* — М.; Л.: ОГИЗ, 1934. — 73 с.
- Изв. ГАИМК — *Известия Государственного Института материальной культуры.*
- Извори — *Извори за българската история.* — София : Изд-во БАН, 1958—1959. — Т. II. Латински извори за българската история. 1958. Ч. I. 454 с.; Т. III. Гръцки извори за българската история. 1959. Ч. I. 379 с.; Т. IV. Турски извори за българската история. 1959. Ч. I. 156 с.
- ИИЗК — *Зварницкий Д. И.* Источники для истории запорожских казаков. — Владимир-Губернский, 1903. — Т. I/II. 2107 с.
- ИКДР — *История культуры Древней Руси* / Под ред. Б. Д. Грекова, М. И. Артомонова. — М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1948. — Т. I. 483 с.
- ИКЧГ — *Голубовский П. В.* Историческая карта Черниговской губернии до 1300 г. — М., 1908. — 50 с.
- Иловайский — *Иловайский Д.* История России. — М., 1876—1880. — Ч. I. Киевский период. 1876. VII, 333 с.; ч. II. Владимирский период. 1880. 578 с.
- Иллич-Свитыч — *Иллич-Свитыч В. М.* Опыт сравнения ностратических языков. — М. : Наука, 1971—1976. — [Т. I]. 1971. 370 с., 1 вкл.; [Т. II.]. 1976. 156 с.
- Илчев — *Илчев С.* Речник на личните и фамилни имена у Българите. — София : Изд-во БАН, 1969. — 627 с.
- Ильинский — *Ильинский Г.* Река Буг. — В кн.: Сборник Харьковского историко-филологического общества в память проф. Е. К. Редина. Харьков, 1911, с. 3—5.
- Ильинский, XXV — *Ильинский Г. А.* Проблема праславянской прародины в научном освещении. — ИОРЯС, 1922, т. XXV.
- Ильницкий — *Ильницкий В.* Стародавний Звенигород. — Львов, 1861. — 23 с.
- И. М. — *И. М. Паломник* киевский или путеводитель по монастырям и церквам Киевским для богомольцев, посещающих святыню Киева. — Киев, 1854. — 140 с.
- Иордан — *Иордан.* О происхождении и деяниях гетов. — М. : Изд-во вост. лит., 1960. — 436 с.
- ИОРЯС — *Известия Отделения русского языка и словесности.*
- Исаевич — *Исаевич Я. Д.* Древнейшая топонимика Прикарпатья и Верхнего Побужья (X—XI вв.). — В кн.: Всесоюз. конф. по топонимике СССР: Тез. докл. и сообщ. Л. : ГО СССР, 1965, с. 114—119.
- Ист. мат. — *Исторические материалы: Из Архива Киевского губернского управления* / Изд. Андриевский А. А. Вып. I. Киев, 1882. — 102 с.
- ИТК — *Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей.* — Киев : Врем. комис. для разбора древ. актов, 1874. — II, 48, 179, 176, X с.
- Иваненко — *Иваненко Д.* Нове дослідження про початки Києва. — Наук.-інформ. бюл. Арх. упр. УРСР, 1964, № 3, с. 78—81.
- ІГЗ ВУАН — *Історично-географічні записки Всеукраїнської Академії наук.*
- Ізюмов — *Ізюмов О.* Іменникові суфікси -ак (-як), -ар (-яр), -ач (-яч) в українській мові. — М-во, 1937, т. XI, с. 37—54.
- ІМСУ Вл — *Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1970. — 746 с.
- ІМСУ Вн — *Історія міст і сіл Української РСР. Вінницька область.* — К.; Голов. ред. УРЕ, 1972. — 778 с.
- ІМСУ Дн — *Історія міст і сіл Української РСР. Дніпропетровська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1969. — 958 с.
- ІМСУ Днц — *Історія міст і сіл Української РСР. Донецька область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1970. — 992 с.
- ІМСУ Жт — *Історія міст і сіл Української РСР. Житомирська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1973. — 726 с.
- ІМСУ Зк — *Історія міст і сіл Української РСР. Закарпатська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1979. — 786 с.
- ІМСУ Зп — *Історія міст і сіл Української РСР. Запорізька область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1970. — 764 с.
- ІМСУ І.-Ф — *Історія міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1971. — 639 с.
- ІМСУ К — *Історія міст і сіл Української РСР. Київ.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1968. — 586 с.
- ІМСУ Кв — *Історія міст і сіл Української РСР. Київська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1971. — 791 с.
- ІМСУ Крг — *Історія міст і сіл Української РСР. Кіровоградська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1972. — 816 с.

- ІМСУ Крм — *Історія міст і сіл Української РСР. Кримська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1974. — 802 с.
- ІМСУ Льв — *Історія міст і сіл Української РСР. Львівська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1968. — 979 с.
- ІМСУ Лг — *Історія міст і сіл Української РСР. Луганська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1968. — 939 с.
- ІМСУ Мк — *Історія міст і сіл Української РСР. Миколаївська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1971. — 771 с.
- ІМСУ Од — *Історія міст і сіл Української РСР. Одеська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1969. — 910 с.
- ІМСУ Пл — *Історія міст і сіл Української РСР. Полтавська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1967. — 1028 с.
- ІМСУ Рв — *Історія міст і сіл Української РСР. Ровенська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1973. — 655 с.
- ІМСУ См — *Історія міст і сіл Української РСР. Сумська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1973. — 694 с.
- ІМСУ Тр — *Історія міст і сіл Української РСР. Тернопільська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1973. — 640 с.
- ІМСУ Хм — *Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1971. — 706 с.
- ІМСУ Хрк — *Історія міст і сіл Української РСР. Харківська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1967. — 1002 с.
- ІМСУ Хрс — *Історія міст і сіл Української РСР. Херсонська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1972. — 687 с.
- ІМСУ Чрв — *Історія міст і сіл Української РСР. Чернівецька область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1969. — 704 с.
- ІМСУ Чрг — *Історія міст і сіл Української РСР. Чернігівська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1972. — 780 с.
- ІМСУ Чрк — *Історія міст і сіл Української РСР. Черкаська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1972. — 788 с.
- Іст. дж. — *Історичні джерела та їх використання.* Вип. II. — К. : Наук. думка, 1966. — 288 с.
- Іст. К. — *Історія Києва: В 2-х т.* — К. : Вид-во АН УРСР, 1959. — Т. I. 802 с.
- ІУМЛФ — *Історія української мови. Лексика і фразеологія.* — К. : Наук. думка, 1983. — 743 с.
- Јиречек — *Јиречек К.* *История Срба.* — Београд : Науч. кн., 1952. — Т. I. 512 с.
- ЈФ — *Јужнословенски филолог.*
- Кадлец — *Кадлец К.* *Подкарпатська Русь / Пер. І. Долинський.* — Ужгород : Накл. перекладача. 1922. — 2, 35 с.
- Калинина — *Калинина Л. И.* *О некоторых вопросах топонимики Левобережья средней Оби.* — Учен. зап. Томск. пед. ин-та, 1959. Вип. 18, с. 112—125.
- Капанця — *Капанця Г. А.* *Историко-лингвистические работы.* — Ереван : Изд-во АН АрмССР, 1975. — Т. II. 541 с.
- Караѿић — *Караѿић В. С.* *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем рјечима.* — Биоград : Штампарија Кралевине Србије, 1898. — 880 с.
- Карамзин — *Карамзин Н. М.* *История государства Российского.* — Спб., 1816. Т. I. 155 с.; Т. II. 191 с.; Т. III. 174 с.; Т. IV. 186 с.
- Каргер — *Каргер М. К.* *Древний Киев : Очерки по истории материальной культуры древнерусского города.* — М. : Изд-во АН СССР, 1958—1961. — Т. I. 1958. 580 с.; Т. II. 1961. 661 с.
- Карпенко — *Карпенко Ю. О.* *Топонімія Буковини.* — К. : Наук. думка, 1973. — 238 с.
- Карп., Акт. — *Карпенко Ю. О.* *Актуальні проблеми вивчення топонімії Північного Причорномор'я.* — В кн.: *Питання ономастики Південної України.* К. : Наук. думка, 1974, с. 9—15.
- Карп., Давн. — *Карпенко Ю. О.* *Давньоруська основа словотвору української топоніміки.* — В кн.: *Питання історичного розвитку української мови.* Х. : Вид-во Харк. ун-ту, 1962, с. 290—297.
- Карп., Становление — *Карпенко Ю. А.* *Становление восточнославянской топонимии (закономерности словообразования).* — *Вопр. географии*, 1966, т. 70. Изучение географических названий, с. 7—18.
- Карп., Топ. — *Карпенко Ю. А.* *Топонимия Буковины : Автореф. дис. ... д-ра филол. наук.* — Киев, 1967. — 29 с.
- Карп., ТЦЧО — *Карпенко Ю. О.* *Топонімія центральних районів Чернівецької області: Конспект лекцій.* — Чернівці : Вид-во Чернів. ун-ту, 1965. — 76 с.
- КБН — *Корпус боспорских надписей.* — М.; Л. : Наука, 1965. — 951 с.
- КБЧ — *Книга Большому чертежу.* — М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1950. — 229 с.
- КБЧ, 1838 — *Книга Большому чертежу или Древняя карта Российского государства, поновленная в разряде и списанная в книгу 1627 года.* — 2-е изд. — Спб., 1838. — 261 с.
- КГВ — *Киевские губернские ведомости.*
- Кекавмен — *Советы и рассказы Кекавмена. Сочинение византийского полководца XI века / Подгот. текста, введ., пер. и коммент. Г. Г. Литаврина.* — М. : Наука, 1972. — 743 с.
- Киевск. синопс. — *Киевский синопсис или краткое собрание от различных летописцев о начале славенороссийского народа и первоначальных князей богоспасаемого града Киева.* — Киев, 1836. — 233, 150 с.
- Київ — *Kiїв: Енциклопед. довідник / За ред. А. В. Кудрицького.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1981. — 735 с.
- Кириллов — *Кириллов И. А.* *Удивительный полуостров.* — Симферополь : Крымиздат, 1963. — 93 с.
- Киценко — *Киценко М.* *Хортиця в героїці і легендах.* — Дніпропетровськ : Промінь, 1967. — 79 с.

- ККГ — *Карта Киевской губернии 1784 г.* — ЦНБ АН УРСР, Зал картографії. — 1 арк.
- Клепатский — *Клепатский П. Г.* Очерки по истории Киевской земли. — Одесса, 1912. — Т. I. Литовский период. XLIII, 599 с.
- Кльонович — *Кльонович С. Ф.* Роксоланія. — Питання клас. філології, 1961, вип. II, с. 119—156.
- Ключевский — *Ключевский В. О.* Сочинения: В 8-ми т. — М.: Госполитиздат, 1956—1959. — Т. I. Курс русской истории. 1956. Ч. I. 427 с.; Т. II. Курс русской истории. 1957. Ч. II. 468 с.; Т. III. Курс русской истории. 1958. Ч. III. 424, 3 с.; Т. IV. Курс русской истории. Ч. IV. 1958, 422 с.; Т. V. Курс русской истории. 1959. Ч. V. 503 с.; Т. VI. Специальные курсы. 1959. 516 с.; Т. VII. Исследования, рецензии, речи (1866—1890). 1959. 487 с.; Т. VIII. Исследования, рецензии, речи (1890—1905). 490 с.
- Кн. пос. — *Книга посольская* Метрики княжества Литовского, содержащая в себе дипломатические сношения Литвы в государственное короля Сигизмунда-Августа (с 1545 по 1572 год) / Изд. по поручению императ. Моск. о-ва истории князем М. Оболенским и проф. И. Даниловичем. — М., 1843. — Т. I. XX, 480 с.; Т. II. II, 285, V с.
- КО 1946 — *Карта «Київська область».* — К., 1946. — 1 арк.
- КО 1958 — *Карта «Киевская область».* — К., 1958. — 1 л.
- Кобычев — *Кобычев В. П.* В поисках прародины славян. — М.: Наука, 1973. — 167 с.
- Ковалев — *Ковалев Г. Ф.* История русских этнических названий. — Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1982. — 160 с.
- Коваленко — *Коваленко С. Л.* Богуслав чи Буслав? — УІЖ, 1971, № 4, с. 78—79.
- Ковба — *Ковба Н. Ф.* Хозяйственное положение посполитых и подсоседков Песчанской сотни Переяславского полка по данным Румянцевской описи (1767 г.). — ТПУАК, 1915, вып. 12, с. 41—77.
- Козловский — *Козловский И. П.* Тматорокань и Таматарха — Матарха — Тамань. — Изв. Тавр. о-ва истории, археологии и этнографии, 1928, т. II, с. 58—72.
- Койчубаев — *Койчубаев Е.* Основные типы топонимов Семиречья: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Алма-Ата, 1967. — 24 с.
- Коков — *Коков Дж.* Кабардинские географические названия: Крат. словарь. — Нальчик: Кабард.-балк. кн. изд-во, 1966. — 182 с.
- Колосовская — *Колосовская Ю. К.* Паннония в I—III веках. — М.: Наука, 1979. — 254 с.
- Кордт — *Кордт В.* Матеріали до історії картографії України. — К.: ВУАН, 1931. — Ч. I. XXXIX с.
- Кордуба — *Кордуба М.* Земля свідком минулого. Географічні назви як історичне джерело. — Львів: НТШ, 1924. — 14 с.
- Кордуба — *Кордуба М.* Що кажуть нам назви осель? — Львів: Наша батьківщина, 1938. — 22 с.
- Кордуба, Зх. — *Кордуба М.* Західне пограниччя Галицької держави між Карпатами та долинам Сяном. — ЗНТШ, 1925, т. 138/140, с. 238—243.
- Корзонюк — *Корзонюк М. М.* Словник говірок Волинського Прибужжя. — 1980. — Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР.
- Корнилович — *Корнилович М.* Огляд народних родових прізвищ на Холмщині і Підляшші. — Етногр. вісн. ВУАН, 1926, кн. II, с. 113—123.
- Корол. — *Королевство* Польское и Великое герцогство Литовское с присоединенными к оному землями из Бишинской географии: Пер. с нем. — СПб., 1775. — 275 с.
- Костомаров — *Костомаров Н.* Предания первоначальной русской летописи. — ВЕ, 1873, т. 8, кн. 3, с. 7—60.
- Котков — *Котков С. И.* Из старых южновеликорусских параллелей к лексике «Слова о полку Игореве». — Тр. Отд. древнерус. литературы Ин-та рус. лит. АН СССР, 1961, т. XVII, с. 65—74.
- Котляр — *Котляр М.* Цікава праця з історії Давньої Русі. — Арх. України, 1968, № 6, с. 85—88.
- Котляр, З іст. — *Котляр М. Ф.* З історії переростання племінних союзів у територіальні об'єднання в Східній Європі (VII—X ст.). — УІЖ, 1978, № 1, с. 58—70.
- Кох — *Кох И. И.* Объяснение некоторых географических названий, особенно славянских, из языка финикийского. — Чтения ОИДР, 1847, № 9, отд. 4, с. 1—4.
- Кочин — *Кочин Г. Е.* Материалы для терминологического словаря древней России / Под ред. Б. Г. Грекова. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1937. — 487 с.
- Кочин, СХиР — *Кочин Г. Е.* Сельское хозяйство на Руси конца XIII — начала XVI в. — М.; Л.: Наука, 1965. — 462 с.
- Кочубинский — *Кочубинский А.* Территория доисторической Литвы. — ЖМНП, 1897, янв., с. 60—64.
- КПОДА — *Кам'янець-Подільський* обласний державний архів.
- КПП — *Абрамович Д.* Києво-Печерський патерик: Вступ. Текст. Примітки. — К., 1931. — XXVI, 235 с.
- Кримський — *Кримський Аг.* Розвідки, статті та замітки. — К.: Друк. УАН, 1928. — I—XXVII. 2, 408 с.
- Кримський, Тюрки — *Кримський А. Є.* Тюрки, їх мови та літератури. — К., 1930. — Т. I. Тюркські мови. Вип. II, с. 113—214.
- КРУ — *Каталог річок України.* — К.: Вид-во АН УРСР, 1957. — 192 с., 1 карта.
- Кругляк — *Кругляк Ю. М.* Ім'я вашого міста: Походження назв міст і селищ міськ. типу Укр. РСР. — К.: Наук. думка, 1978. — 151 с.
- Крывіцкі — *Крывіцкі А. А.* У слоўнік Мсціслаўшчыны. — В кн.: З народнага слоўніка. Мінск: Навука і тэхніка, 1975, с. 119—134.
- КС — *Киевская* старина.
- КСИА — *Краткие сообщения* Института археологии АН СССР.

- КСИИМК — *Краткие сообщения Института истории материальной культуры.*
- Кудрявцев — *Кудрявцев О. В.* Исследования по истории Балкано-Дунайских областей в период Римской империи и статьи по общим проблемам древней истории. — М.: Изд-во АН СССР, 1957. — 411 с.
- Кудряшов — *Кудряшов К. В.* Половецкая степь. — М.: Огиз: Географгиз, 1948. — 162 с.
- Кулаковский — *Кулаковский Ю. А.* История Византии. — Киев, 1910—1912. — Т. I. 1910, XVI, 596 с.; Т. II. 1912. 2, 513 с.
- Кулаковский, Керчь — *Кулаковский Ю. А.* К вопросу об имени Керчи «Χερσητης». — М., 1896. (Окр. відбиток, с. 186—201).
- Кулик. — *Куликовский Г.* Словарь областного оленецкого наречия в его бытовом и этнографическом применении. — Спб., 1898. — 151 с.
- Купчинский — *Купчинский О. А.* Двочленные географічні назви України на *-jъ: Матеріали до українського топонімічного словника. — В кн.: Питання історії української мови. К.: Наук. думка, 1970, с. 101—129.
- Купчинський, Давн. — *Купчинський О. А.* Давні східнослов'янські композитні імена, мотивовані ойконімами на *-itji. — В кн.: З історії української лексикології. К.: Наук. думка, 1980, с. 213—248.
- Курилов — *Курилов И. А.* Роменская старина: Ист., стат. и бытовые записки о городе Ромне и его обывателях, от начала города до нашего времени: В 4-х ч. Г. Ромен, 1897. — Ромны: 1897. — 336 с.
- Куркина — *Куркина Л. В.* Названия болот в славянских языках. — В кн.: Этимология, 1967. М.: Наука, 1969, с. 129—145.
- Куш.-Мар. — *Кушнір-Марченко К.* Ілля Новицький: Охоцкокомонний компанійський полковник останньої чверті XVII-го та початку XVIII-го ст. — Наук. аб. ВУАН, Іст. секція, 1929, т. XXXII.
- КЭОКГ — *Краткое экономическое описание Киевской губернии.* — ЦНБ АН УРСР. Відділ рукописів, шифр I. 808.
- Лавровский — *Лавровский П.* Сербско-русский словарь. — Спб.: ОРЯС, 1870. — V, 806 с.
- Лазаревский, Очерки — *Лазаревский Ал.* Очерки, заметки и документы по истории Малороссии. — Киев, 1892—1899. — Вып. I. 130 с.; Вып. II. 146 с.; Вып. III. 158 с.; Вып. IV. 122 с.; Вып. V. 148 с.
- Лаз., Луб. — *Лубеницина* и князя Вишневецкие / Очерки, заметки и док. по истории Малороссии Ал. Лазаревского. — КС, 1896, № 1, с. 115—127; № 2, с. 209—229; № 3, с. 334—357.
- Лаз., Луб. полк — *Лазаревский Ал.* Лубенский полк. — Б. г., Б. м.
- Лаз., Люди — *Лазаревский А. М.* Люди старой Малороссии: Лизогубы, Милорадовичи, Миклашевские и Свечки. — Киев, 1882. — 62 с.
- Лаз., Обзор. — *Обозрение* Румянцевской описи Малороссии Ал. Лазаревского. — Чернигов: Черниг. губерн. стат. ком., 1866. — Вып. I—III. 2, 857, 58 с.
- Лаз., ОСМ, II — *Лазаревский Ал.* Описание ста-
- рой Малороссии: Материалы для истории заселения, землевладения и упр. — Киев: 1893. — Т. II. Полк Нежинский. 4, IV, 521, XXV, 4 с.
- Лаз., ОСМ, III — *Лазаревский Ал.* Описание Малороссии: Материалы для истории заселения, землевладения и упр. Полк. Прилуцкий. — Киев, 1902. — Т. III. 3, XIV, 426, XXIII, 3 с.
- Лаз., Села — *Лазаревский А. М.* Села Конотопского уезда: Опыт истории южнорус. сел. — Зап. Черниг. губерн. стат. ком., 1869, кн. 2, вып. 3/4, с. 149—340.
- Лашкарев — *Лашкарев П.* Развалины церкви св. Симеона и Копырев конец древнего Киева. С планом Киева XVIII столетия и церкви на Кудрявце. — Киев, 1879. — 26 с., 1 план.
- ЛВП — *Падалка Л. В.* Прошлое полтавской территории и ее заселение: Исслед. и материалы с картами. — Полтава: Полт. учен. арх. комис., 1914. — X, 236, 2 с., 1 карта.
- Левашов — *Левашов Е. А.* «Москвичи и иных мест люди...» — Л.: Наука, 1968. — 103 с.
- Лебединцев — *Лебединцев П.* Церковь Спаса на Берестове в Киеве, бывшая придворная святого великого князя Владимира, древнейшая всех ныне существующих в России церквей. — Киев, 1862. — 14 с.
- Левицкий, Бенеvский — *Левицкий и Бенеvский.* Военное обозрение Киевского военного округа / Сост. при Штабе округа под ред. генерал-майора Краснокутского... — Киев, 1869. — 325, 2, IV, 171, V с.
- Левченко — *Левченко М.* Место жительства и местные названия русинов в настоящее время. — Основа, 1861, янв., с. 263—266.
- Лер-Спл. — *Лер-Славинский Т.* Еще раз о названии города Киева. — В кн.: Проблемы современной филологии. М., 1965, с. 197—198.
- Лер-Славинский — *Лер-Славинский Т.* Польский язык. — М.: Изд-во иностр. лит., 1954. — 367 с.
- Лет. Лиз. — *Летописец* или описание краткое знатнейших действий и случаев, что в котором году деялося в Украине малороссийской обеих сторон Днепра и кто именно когда гетманом был козацким. — В кн.: Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной Руси, изданный Комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. — Киев, 1888, с. 1—71. [Ймовірно, написано полковником Я. Лизогубом. — І. Ж.]
- ЛПС — *Летописец* Переяславля Суздальского / Предисл., описание рукописи и подгот. к печати К. М. Оболенского. — Б. м., Б. г. — 112, III с.
- Лесков — *Лесков О. М.* Таври в Крыму (друга половина IX—III ст. до н. е.). — УІЖ, 1959, № 2, с. 99—106.
- Лисенко — *Лисенко П. С.* Словник поліських говорів. — К.: Наук. думка, 1974. — 260 с.
- Лихачев — *Повесть* временных лет / Ст. и коммент. Д. С. Лихачева. — М.; Изд-во АН СССР, 1950. — Ч. I. 406 с.; Ч. II. 556 с.

- Лихачев, Вел.— *Лихачев Д. С.* Великое наследие.— М.: Современник, 1975.— 366 с.
- Лонгинов — *Лонгинов А. В.* «Слово о полку Игореве».— Одесса, 1911.— 74 с.
- Лохв.— *Лохвицкий исторический сборник*.— Киев: Лохвиз. уезд. земство, 1906.— 2, 409 с.
- ЛСЛ — *Лексикон словено-латинский* Е. Славинецкого та А. Корещького-Сатановського.— К.: Наук. думка, 1973.— 541 с.
- Лысенко — *Лысенко П. Ф.* Города Туровской земли: Автореф. дис. ... канд. ист. наук.— М., 1971.— 24 с.
- Ляск.— *Ляскоронский В. Г.* Гильом Левассер-де-Боллан и его историко-географические труды относительно Южной России: Описание Украинны. II. Карты Украинны.— Киев, 1901.— I, VII, 37 с., 5 карт.
- Ляск., Вышгород — *Ляскоронский В.* Киевский Вышгород в удельно-вечевое время.— ЖМНП, 1913, ч. XLIX, с. 199—235.
- Ляск., Городища — *Ляскоронский В. Г.* Городища, курганы и длинные (Змиевы) валы по течению рек Псла и Ворсклы.— М., 1907.— 53, 16 с.
- Ляск., ИКА — *Ляскоронский В.* Иностранные карты и атласы XIV и XVII вв., относящиеся к Южной России.— Киев, 1897.— 41 с.
- Ляск., ИПЗ — *История Переяславской земли с древнейших времени до половины XIII столетия / Монография В. Ляскоронского*.— Киев, 1903.— 4, VII, 422, III с., 1 карта.
- Ляск., Русск.— *Ляскоронский В. Г.* Русские походы в степи в удельно-вечевое время и поход князя Витовта на татар в 1399 году.— Спб., 1907.— 122 с.
- Ляск., Снет.— *Ляскоронский В.* Остатки древнего городища в местечке Снетине Лубенского уезда Полтавской губернии.— Киев, 1896.— 2, 10 с.
- Ляск., Торки — *Ляскоронский В. Г.* К вопросу о переяславских торках.— ЖМНП, 1905, № 4, с. 278—302.
- Мавродин — *Мавродин В. В.* Очерки истории Левобережной Украины (с древнейших времен до второй половины XVI века).— Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1940.— 320 с., 1 карта.
- Мавродин, Обр.— *Мавродин В. В.* Образование древнерусского государства.— Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1945.— 432 с.
- Мак., Гор.— *Макаренко Н.* Городища и курганы Полтавской губернии: Сб. топогр. сведений.— Полтава: Полт. учен. арх. комис., 1917.— VIII, 105, XIX с.
- Макс., Дн.— *Максимович Н. И.* Днепр и его бассейн.— Киев, 1901.— 370 с.
- Максимович — *Максимович М.* Воспоминание о городах Пересопнице и Дубровицах.— Киевлянин, 1840, кн. 1. Отд. отт.
- Максимович, II — *Максимович М. А.* Собрание сочинений.— Киев, 1877.— Т. II. Отд.: ист.-топогр., археол. и этногр. 524, VII, II с.
- Макс., Киев — *Максимович Н. И.* Гидрологический и гидрографический очерк Киевской губернии.— Киев, 1920.— 32 с., 2 карты.
- Макс., Прил.— *Максимович Н. И.* Приложение к сочинению «Днепр и его бассейн».— Киев, 1901.— 112, 91, 15 с.
- Малама — *Малама П. Н.* К истории села Малые Крынки.— ТПУАК, 1912, вып. VIII, с. 1—35.
- Малороссия — *Россия*: Полное геогр. описание нашего о-ва / Под ред. В. П. Семенова.— Спб., 1903.— Т. VII. Малороссия. IX, 318 с., 100 ил., 40 диагр. и картограмм.
- Маркевич — *Маркевич Н.* Реки Полтавской губернии.— Зап. императ. Рус. геогр. о-ва.— Спб. 1856, кн. XI, с. 335—461.
- Маркевич, Крым — *Маркевич А. И.* Географическая номенклатура Крыма, как исторический материал: Топоним. данные крым. арх.— Изв. Тавр. о-ва истории, археологии и этнографии, 1928, т. II, с. 17—32.
- Маркевич, О нар.— *Маркевич Н.* О народонаселении Полтавской губернии.— Киев, 1855.— 52 с.
- Марков — *Марков А.* Как звали первых святых мучеников на Руси?— Сб. Харьк. ист.-филолог. о-ва, 1909, т. XVIII, с. 435—440.
- Марков, О достопамятностях — *Марков М.* О достопамятностях Чернигова.— Чернигов, 1916.— 2, 56, 1 с.
- Марр — *Марр Н. Я.* Избранные работы.— М.; Л.: Соцэкгиз, 1939.— Т. V. 668 с.
- Марусенко — *Марусенко Т. А.* Материалы к Словарю украинских географических апеллятивов.— В кн.: Полесье: (Лингвистика. Археология. Топонимика). М.: Наука, 1968, с. 206—255.
- Марусенко, Назв. рельеф.— *Марусенко Т. А.* Названия рельефов в говорах Хмельницкой области УССР.— В кн.: Карпатская диалектология и ономастика. М.: Наука, 1972, с. 277—299.
- Матченко — *Историко-археологический очерк бывшего Пивогородского монастыря, нынешней Николаевской кладбищенской церкви в г. Градижске Полтавской губернии / Сост. священник А. Матченко*.— Кременчуг, 1891.— 32 с.
- Махновець, Рук.— *Махновець Л. Є.* Літопис руський за Іпатським списком (рукопис, 1492 с.).
- Маценко — *Маценко В. А.* Прилукизна: Ист. и стат. описание территории Прилук. уезда Полт. губ.: В 2-х ч.— Ромны: Кююта, 1888.— 238 с., 1 карта, 1 план.
- Мациевич — *Мациевич Л.* По вопросам о происхождении названия «Полтава».— КС, 1896, VII/VIII, с. 25—26.
- Машт., ДБ — *Маштаков П. Л.* Список рек бассейнов Днестра и Буга (Южного).— Пг., 1917.— 57 с.
- Машт., Дн.— *Маштаков П. Л.* Список рек Днепровского бассейна.— Спб., 1913.— 292 с., 1 карта.
- Машт., Дон — *Маштаков П. Л.* Список рек Донского бассейна.— Л.: Гос. гидр. ин-т, 1934.— 93 с., 1 карта.
- Машт., Мат.— *Маштаков П. Л.* Материалы для областного водного словаря.— Л.: Гидро-

- метеорол. ком. при Совете Нар. Комиссаров СССР, 1931.— IV, 117 с.
- Машт., План — *Маштаков П. Л.* План левого берега реки Днепра от устья реки Десны до устья реки Черторыи, составленный землемером Сноевским.— ИОРИС ИАН, 1911, т. XVI, кн. 1.
- МБ — *Мікратапанімія* Беларусі: Матэрыялы.— Мінск : Навука і тэхніка, 1974.— 326 с.
- МВ — *Московские ведомости*.
- М-во — *Мовознавство*.
- МЕ — *Матеріали експедиції*.
- Медынцева — *Медынцева А. А.* Тмутараканский камень.— М. : Наука, 1979.— 55 с.
- Мельниченко — *Мельниченко Г. Г.* Краткий ярославский областной словарь.— Ярославль, 1961.— Т. I. 223 с.
- Менгес — *Менгес К. Г.* Восточные элементы в «Слове о полку Игореве».— Л. : Наука, 1979.— 266 с.
- Месяцеслов 1770 — *Географический* месяцеслов на 1770 г.— Спб., Б. р.
- Миллер — *Миллер Вс.* Очерки русской народной словесности.— М., 1910.— Т. II. VI, 416 с.
- Миллер, Разн.— *Миллер Г. Ф.* Разные материалы до истории запорожской касающиеся.— М., 1847.— 3, 45—76 с.
- Миллер, Тихонравов — *Русские* былины старой и новой записи / Под ред. Н. С. Тихонравова, В. О. Миллера.— М., 1894.— Отд. II. Былины новой записи / Под ред. В. О. Миллера. 2, VIII, 2, 88, 2, 304, 1 с.
- Миллер, Эп.— *Миллер Вс.* Эпиграфические следы иранства на юге России.— ЖМНП, 1886, окт., с. 232—283.
- Милорадович, Снет.— *Милорадович В.* Снетинская старина.— КС, 1897, № 9, с. 319—335; № 10, с. 6—26.
- Милорадович, Ср.— *Милорадович В.* Средняя Лубенщина.— КС, 1903, № 9, с. 245—296; № 10, с. 1—36; № 11, с. 209—240; № 12, с. 518—539.
- МИРК — *Кордт В.* Материалы по истории русской картографии.— Киев : Комис. для разбора древ. актов, состоящая при киев., подол. и волын. генерал-губернаторе, 1899.— Вып. I, 15 с., XXXII, карты; Вып. II. 30 с., XLV карт.
- Миртов — *Миртов А. В.* Донской словарь: Материалы к изуч. лексики дон. казаков.— Ростов н/Д: Ин-т изуч. мест. экономики и культуры при Сев.-Кавказ. ун-те, 1929.— XVII, 415 с.
- Михайличенко — *Михайличенко Г.* Военно-політичний союз радянських республік.— Арх. України, 1972, № 4, с. 3—15.
- Младенов — *Младенов С.* Етимологически и правописен речник на българския книжовен язык.— София, 1941.— XX, 704 с.
- Мовчан — *Мовчан І. І.* Археологічні дослідження на Видубичах.— В кн.: Стародавній Київ. К. : Наук. думка, 1975, с. 80—107.
- Модз., Гути — *Модзалевський В.* Гути на Чернігівщині / За ред. та з передмовою М. Біляшівського.— К. : Вид-во УАН, 1926.— 6, 194 с., 1 портр., 1 карта.
- Модз., Мал. род.— *Модзалевський В. Л.* Малоросский родословник.— Киев, 1908—1914.— Т. I. 1908, 519 с.; Т. II. 1910, VI, 7201, 20 с.; Т. III. 1912. 4, 824, 24 с.; Т. IV. 1914. IV, 832, 26 с.
- Модз., Оч.— *Модзалевський В.* Очерки по истории Лохвицкой, Сенчанской, Чернуской, Куренской и Варвинской сотен, вошедших в состав Лохвицкого уезда.— В кн.: Лохвицкий исторический сборник. Киев, 1906, с. 219—402.
- Модз., Ракушка — *Модзалевський В.* Перший військовий підскарбій (1663—1669) Роман Ракушка.— Зап. Іст.-філол. відділу УАН, 1919, кн. 1, с. 26.
- Мокиенко — *Мокиенко В. М.* Русское диалектное *плав* «белого» и литературное *плавни* «заболоченная пойма реки».— В кн.: Славянская филология. Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1969, с. 164—167.
- Молчановский — *Молчановский Н.* Очерк известий о Подольской земле до 1434 года (преимущественно по летописям).— Киев, 1885.— 2, 388, II, II, XXXII с., 1 карта.
- Морошкин — *Славянский* именослов или Собрание славянских личных имен в алфавитном порядке / Составлен священником М. Морошкиным.— Спб., 1867.— 108, 213 с.
- МПК — *Малороссийские* переписные книги 1666 года / Сообщил А. М. Лазаревский.— Чтения ОНЛ, 1899, кн. XIII, прил., с. 35—144.
- Мукалов — *Мукалов Н.* География Киевской губернии: Учебн. пособие по родооведению.— Киев, 1883.— 146 с.
- Мурзаевы — *Мурзаевы Э. и В.* Словарь местных географических терминов.— М. : Географгиз, 1959.— 303 с.
- МХГ — *Материалы* для оценки земель Херсонской губернии.— Херсон, 1888.— Т. III. Александровский уезд : Стат.-экон. описание уезда. 385, 152 с.
- МЮР — *Мемуары*, относящиеся к истории Южной России.— Киев, 1890—1896.— Вып. I. 1890. 190 с.; Вып. II. 1896. 439 с.
- Надеждин — *Надеждин Н.* Опыт исторической географии русского мира.— Б-ка для чтения, 1837, т. XXII, ч. II, отд. III, с. 27—79.
- Надеждин, Пересечен — *Надеждин Н. И.* О положении города Пересечна, принадлежащего народу угличам.— ЗООИД, 1844, т. I, отд. II, с. 243—256.
- Надхин — *Надхин Г. П.* Память о Запорожье.— М. : Императ. о-во истории и древностей рос., 1877.— 69 с.
- Назарова — *Назарова Т. В.* Деякі фонетичні гіперизми в українських говірках Нижньої Прип'яті.— Діалектол. бюл., 1961, вип. VIII, с. 18—31.
- Нападій — *Нападій Є.* Українські антропоніми і відантропонімічні топоніми з суфіксом *-є-.— М-во, 1973, № 3, с. 72—80.
- Насонов — *Насонов А. Н.* «Русская земля» и образование территории древнерусского государства: Ист.-геогр. исслед.— М. : Изд-во АН СССР, 1951.— 262 с.

- Нач.— *Начертание* общего топографического и физического описания Российской империи, предпринятого императорскою Санкт-Петербургскою Академією Наук.— Спб., 1773.— 250 с.
- Неволин — *Неволин К. А.* Полное собрание сочинений.— Спб., 1857—1859.— Т. I. 1857. XXVI, 501 с.; Т. II. 1857. X, 513 с.; Т. III. 1858. XVI, 444 с.; Т. IV. 1857. XIII, 446 с.; Т. V. 1858. XII, 524 с.; Т. VI. 1859. 643 с.
- Невская — *Невская Л. Г.* Словарь балтийских географических апеллятивов.— В кн.: Балто-славянский сборник.— М.: Наука, 1972, с. 315—376.
- Нелидова — *Нелидова Е.* Русь в ее столицах: Ист. очерки.— Пг., 1915; Киев. Т. III. 218 с.
- Непокупный — *Непокупный А. П.* Балто-северо-славянские языковые связи.— Киев: Наук. думка, 1976.— 227 с.
- Нерознак, НДГ — *Нерознак В. П.* Названия древнерусских городов.— М.: Наука, 1983. 207 с.
- Ник., Вишн.— *Николайчик Ф. Д.* Начало и рост полтавских владений князей Вишневецких по данным Литовской метрики.— М., 1907.— 38 с.
- Никольский — *Никольский Д.* Происхождение слова «Днепр».— Филол. зап., Воронеж, 1892, Вып. I, с. 1—21.
- Никонов, КТС — *Никонов В. А.* Краткий топонимический словарь.— М.: Мысль, 1966.— 509 с.
- Никончук — *Никончук М. В.* Материалы до лексичного атласу української мови: (Право-береж. Полісся).— К.: Наук. думка, 1979.— 313 с.
- Никончук, Листвин — *Никончук Н. В.* Из лексика Полесского села Листвин.— В кн.: Лексика Полесья: Материалы для полес. диалектол. словаря. М.: Наука, 1968, с. 79—130.
- Ніковський — *Ніковський А.* Словник українсько-російський. Вид. фототипічне.— Б. м.; Книгоспілка, Б. р.
- НЛ, I — *Новгородская* первая летопись старшего и младшего изводов.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1950.— 640 с., 10 табл., 1 с.
- НЛСХС — *Новгородская* летопись по Синодальному харатейному списку.— Спб.: Археогр. комис., 1888.— XCVIII, 1 с., 2 табл.
- Новгородів.— *Опис* Новгородівського намісництва (1779—1781).— К.: ВУАН, 1931.— 522, 131 с.
- Нов., Ист.— *Новик Е. О., Пермяков В. В., Коваленко Е. Е.* История геологических исследований Донецкого каменноугольного бассейна (1700—1917).— Киев: Изд-во АН УССР, 1960.— 531 с.
- Новицкий — *Указатель* к изданиям временной комиссии для разбора древних актов, утвержденной при киевском, подольском и вольнском генерал-губернаторе: Имена геогр./Сост. И. П. Новицкий.— Киев, 1878.— Т. I. 978 с.; Т. II. 832 с.
- Новицкий, Азов.— *Новицкий Я.* Описание границ и городов бывшей Азовской губернии.— Летопись Екатериносл. учен. арх. комис., 1904, вып. I, с. 61—93.
- Новицкий, Лукомор'я — *Новицкий В.* Давне Лукомор'я.— Зап. Іст.-філол. відділу УАН, 1929, кн. XXVI, с. 1—53.
- Нов., Нар.— *Новицкий Я. П.* Народная память об урочищах и исторических лицах Запорожья: Предания и рассказы, собр. в Екатеринославщине, 1875—1905.— Александровск, 1909.— 54 с.
- Новороссия — *Россия*: Полн. геогр. описание нашего отечества / Под. ред. В. П. Семенова.— Спб., 1910.— Т. XIV. Новороссия и Крым. VIII, 983 с., 150 ил., 46 диагр. и картограмм, 11 карт.
- Носович — *Носович И. И.* Словарь белорусского наречия.— Спб.: ОРЯС, 1870.— 4, 756 с.
- НПК — *Новгородские* писцовые книги, изданные Археографическою комиссією.— Спб., 1859—1910.— Т. I. 1859. 906 с., 2 л. ил.; Т. II. 1862. 890 с.; Т. III. 1868. 4,959 с.; Т. IV. 1886. 966 с.; Т. V. 1905. 921 с.; Т. VI. 1910. 846 с.
- ОАІМ — *Ономастичний* архів Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР.
- Ожегов — *Ожегов С. И.* Словарь русского языка.— М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1953.— 848 с.
- ОЗ — *Отечественные* записки.
- ОКІМ — *Ономастична* картотека Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР.
- ОЛА — *Общеславянский* лингвистический атлас: Материалы и исследования.
- ОМГ — *Общее* и каждого города с его поветом топографическое описание Минской губернии.— ЦНБ АН УРСР, шифр: I, 1667.
- Опись — *Опись* Полтавского полку рѣкъ Орель (1731 г.).— М., 1909.— 26 с.
- Оп. КПЛ — *Описание* Киевопечерской лавры с приложением разных грамот и выписок, объясняющих оное, а также планов лавры и обеих пещер.— Киев, 1831.— 366 с.
- Опопов — *Речные* долины Полтавской губернии / Сост. Е. В. Опопов.— Спб., 1905.— Ч. II. Частно описание речных долин Полтавской губернии, с указанием главнейших необходимых в них мелиораций. II, 475 с.
- ОР — *Описание* рек Черниговского наместничества (1785 г.).— Зап. Черниг. губерни. стат. ком., 1868, кн. II, вып. 1/2, с. 50—92.
- Орлов — *Орлов А.* Происхождение названий русских и некоторых западноевропейских рек, городов, племен и местностей.— Вельск, 1907.— 430 с.
- ОРОМ, ЧП — *Лазаревский А.* Обзорение Румянцевской описи Малороссии. Черниговский полк.— Чернигов, 1866.— 138 с.
- Островских — *Островских П.* Этнографические заметки о тюрках Минусинского края (отчет о поездке 1894 г.).— ЖСт., 1895, вып. III/IV, с. 297—348.

- Острогорский — *Острогорский Г.* Византия и киевская княгиня Ольга.— *Ип: To honor Roman Jakobson. Mouton, 1967, vol. 2, p. 1458—1473.*
- Остроумислинский — *Остроумислинский Е. А.* Исследование о древнейшей киевской церкви святого Ильи.— *Киев, 1830.— 31 с.*
- Отин, Каталог — *Отин Е. С.* Каталог рек Северного Приазовья.— *ПУОК, 1975, вып. XI, с. 16—72.*
- Отин — *Отин Е. С.* Гідронімі Східної України.— *Київ; Донецьк : Вища школа, 1977.— 156 с.*
- Откупщиков, Из истории — *Откупщиков Ю. В.* Из истории индоевропейского словообразования.— *Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1967.— 323 с.*
- Павловский — *Павловский Ал.* Грамматика Малороссийского наречия или грамматическое показание существеннейших отличий, отделившихся малороссийское наречие от чистого русского языка, сопровождаемое разными по сему предмету замечаниями и сочинениями.— *Спб., 1818.— 115 с.*
- Павловский, К ист.— *Павловский И. Ф.* К истории Полтавского дворянства (1802—1902).— *Полтава, 1906—1907.— Вып. I. 1906. 4 неп., IV, 278, XVII с.; Вып. II, 1907. 2, IV, 304, XVII с.*
- Падалка, Полтава — *Падалка Л.* По вопросу о времени основания города Полтавы.— *Киев, 1896.— 21 с.*
- Падалка, Что сказ.— *Падалка Л. В.* Что сказало население Полтавской губернии о своем старом быте.— *Полтава, 1905. 163, 2 с.— (ТПУАК; Вып. II. Прил.).*
- Пазенко — *Пазенко І.* Исторично-географічні і інші відомості об містах, містечках і селах Київщини, Волині та Поділля. 1922.— *ЦНБ АН УРСР. Відділ рукописів, шифр: X. 11721.*
- Пам.— *Памятники*, изданные Временною комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденною при киевском военном, подольском и волынском генерал-губернаторе.— *Спб., 1845—1859.— Т. I. 1845. 768 с., 7 л. ил.; Т. II. 1846. 774 с., 6 л. ил.; Т. III. 1852. 763 с., 1 л. ил.; Т. IV. 1859. 763 с.*
- Памятники — *Памятники*, изданные Киевскою комиссией для разбора древних актов.— *Киев, 1897—1898.— Т. I. 1897. II, 616 с.; Т. III. 1898. XVII, 600 с.*
- Патерик — *Патерик* Киево-Печерского монастыря.— *Спб.: Императ. Археогр. комис., 1911.— II, 274 с.*
- Пашуто — *Пашуто В. Т.* Очерки по истории Галицко-Волынской Руси.— *М. : Изд-во АН СССР, 1950.— 330 с., 1 карта.*
- ПВЛ, 1910 — *Повесть* временных лет по Лаврентьевскому списку.— *Спб.: Императ. Археогр. комис., 1910.— XVI, 274, 24 с.*
- ПВЛ, 1926 — *Повесть* временных лет по Лаврентьевскому списку.— *Л. : Постоян. ист.-археогр. комис. АН СССР, 1926.— XV, 296 с.*
- ПГ — *Списки* населенных мест Российской империи по сведениям 1859 года. XXXIII. Полтавская губерния / Обработана Н. Штиглицом.— *Спб.: Центр. стат. ком., 1862.— XXXIII, 262 с., 1 карта.*
- ПГВ — *Полтавские* губернские ведомости.
- Пенкевич — *Пенкевич С.* Топография нынешней Киевской епархии в XVII веке по Андрею Целларию. С картою Киевской епархии.— *Киев, 1877.— 2, 136 с., 1 карта.*
- Первоульф, II — *Первоульф И.* Славяне: Их взаим. отношения и связи.— *Варшава, 1888.— Т. II. X, 616 с.*
- Первоульф, III, II — *Первоульф И.* Славяне. Их взаимные отношения и связи.— *Варшава, 1893.— Т. III. Ч. II. 278, XXXIII с.*
- Петров — *Петров Н. И.* Историко-топографические очерки древнего Киева.— *Киев, 1897.— 2, IV, 268 с.*
- Петров, Гідронімі — *Петров В. П.* Гідронімі України за античними джерелами.— *В кн.: Українська діалектологія і ономастика. К. : Наук. думка, 1964, с. 134—146.*
- Петров, Етн.— *Петров В. П.* Етногенез славян.— *К. : Наук. думка, 1972.— 214 с.*
- Петров, Макаревич — *Петров В. П., Макаревич М. Л.* Скифская генеалогическая легенда.— *СА, 1963, № 1, с. 20—31.*
- Петровский — *Петровский Н. А.* Словарь русских личных имен.— *М. : Сов. энциклопедия, 1966.— 384 с.*
- Петрученко — *Петрученко О.* Латинско-русский словарь.— *М., 1904.— 810 с.*
- ПЗВ — *План* Змиевых валов: Рукописна карта 1837 р.— *1 л.— ЦНБ АН УРСР. Зал картографії.*
- Пигулевская — *Пигулевская Н. В.* Имя «Рус» в сирийском источнике VI в. н. э.— *В кн.: Академику Борису Дмитриевичу Грекову ко дню семидесятилетия: Сб. ст. М. : Изд-во АН СССР, 1952, с. 42—48.*
- Пирский — *Пирский Н.* Исторический очерк поселений Кобеляцкого уезда вообще и исторический и церковно-статистический очерк населения Кобеляцкого уезда, расположенных по реке Ворскле в частности.— *Кобеляки, 1908.— 252 с.*
- Пискунов — *Пискунов Ф.* Словарь живого народного, письменного и актового языка русских южан Российской и Австро-Венгерской империи.— *Киев, 1882.— 304 с.*
- Письм.— *Письменники* Західної України 30—50-х років XIX ст. / М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький та ін.— *К. : Дніпро, 1965.— 652 с.*
- ПК — *План* Киева. 1695 г.— *Б. м., Б. г.— ЦНБ АН УРСР. Відділ рукописів.*
- ПК, 1894 — *План* г. Киева с предместьями.— *Киев, 1894.— 1 л.*
- ПКОП — *Писцовые* книги Обонежской пятины, 1496 и 1563 гг.— *Л. : Изд-во АН СССР, 1930.— IV, 268 с., 1 карта.*
- П. Л.— *П. Л.* Киево-Михайловский Златоверхий монастырь в его прошлом и настоящем.— *Киев, 1885.— 35 с.*

- Плано Карпини — *Иоанн де Плано Карпини*: История монголов. — Спб., 1911. — XVI, 2, 224.
- Погодин — *Погодин А. Д.* Из истории славянских передвижений. — Спб.: Археол. ин-т, 1901. — 167 с.
- Погодин, К. вopr. — *Погодин А. Л.* К вопросу о варварских именах на южнорусских греческих надписях. — Спб., 1901. — 41 с.
- Пог., Пути — *Погодин М.* Пути сообщения в древней России. — М., 1837. — 50 с.
- Пог., Раз. — *Погодин М. П.* Разыскания о городах и пределах древних русских княжеств с 1054 по 1240 год. — КГВ, 1894, № 3, с. 40—146.
- Подв. — *Подвысоцкий А.* Словарь областного архангельского наречия в его бытовом и этнографическом применении. — Спб., 1885. — 197 с.
- Подольская — *Подольская Н. В.* Топонимика Новгородской земли по данным Новгородских памятников XI—XV в. Ч. I. : Дис. ... канд. филол. наук. — М. 1956. — 287 с.
- Полунин — *Полунин Ф.* Географический лексикон Российского государства. — М., 1773. — 215 с.
- Пономаренко — *Пономаренко М. Ф.* Гідронімікон Золотоніщини. — ПУОК, 1967, вип. II, с. 28—39.
- Попов — *Попов А. И.* Географические названия: Введ. в топонимику. — М.; Л. : Наука, 1965. — 181 с.
- Попов, К. изучению — *Попов А. И.* К изучению гидронимии Украины. — В кн.: Питання гідроніміки. К. : Наук. думка, 1971, с. 32—38.
- Попов, О. возможностях — *Попов А. И.* О возможностях совершенствования приемов этимологического исследования. — В кн.: Этимология, 1967. М. : Наука, 1969, с. 119—128.
- Пособ. — *Пособие-инструкция* для подготовки и составления региональных словарей русского языка. — М. : Изд-во АН СССР, 1960. — 240 с.
- Поспелов — *Поспелов Е. М.* О балтийской гипотезе в севернорусской топонимике. — ВЯ, 1965, № 2, с. 29—38.
- Потебня — *Потебня А. А.* К истории звуков русского языка. — Варшава, 1876—1883. — [Ч.] I. Воронеж, 1876, VI, 243 с.; [Ч.] II. Варшава, 1880. 128 с.; [Ч.] III. 1881. 142, 2с.; [Ч.] IV. 1883. 86, IX, 1с.
- Потебня, СОПИ — *Потебня А. А.* Слово о полку Игореве. — Харьков, 1914. — 233 с.
- Похилевич — *Сказания о населенных местностях Киевской губернии или статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся* / Собр. Л. И. Похилевич. — Киев, 1864. — 2, 763 с., 1 табл. ил.
- Похил., МЦ — *Похилевич Л.* Монастыри и церкви г. Киева : Прежнее и нынешнее состояние их и средства содержания причтов. А также иноверческие молитвенные дома. — Киев, 1865. — I, 134 с.
- Похил., УКР — *Уезды Киевский и Радомысльский*: Стат. и ист. заметки о всех насел. местностях в этих уездах и с подроб. картами их / Собр. Л. И. Похилевич. — Киев : Оглоблин, 1887. — 2, IX, 305 с., 2 карты.
- ППА — *Путешествие* антиохийского патриарха Макария в Россию в половине XVII века. — М. : императ. О-во истории и древностей российских при Моск. ун-те, 1897. — Вып. II. VI. 202 с.
- Преобр. — *Преображенский А.* Этимологический словарь русского языка. М. : Гос. изд. иностр. и нац. словарей, 1959. — Т. I, 717 с.; Т. II, 718—1284 с.
- Преображенный — *Преображенский А.* Этимологический словарь русского языка. — М. : ГИИНС, 1959. — Т. I/II, 1284 с.
- Прив. — *Привилегия* или жалованная грамота Речи Посполитой вольному городу Черкаскам 1791 г. — КГВ, 1857, № 24.
- ПС — *План* сенокосам, состоящим в границах города Киева по правую сторону реки Днепра / Сост. в 1848 г. Рукопис. — ЦНБ АН УРСР. Зал картографії, шифр 22260.
- ПСЗРИ — *Полное собрание законов Российской империи*. — Спб., 1882. — Т. II. 493 с.
- ПСРЛ, I, 1846 — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению Археографической комиссией. — Спб., 1846. — Т. I. Лаврентьевская и Троицкая летописи. X, 269 с., 2 табл.
- ПСРЛ, I, 1962 — *Полное собрание русских летописей*. — М. : Изд-во вост. лит., 1962. — Т. I. Лаврентьевская летопись и Суздальская летопись по Академическому списку. Фототипическое воспроизведение 2-го изд. 1926/1928 — 540 стб., 541—580 с.
- ПСРЛ, I, 1926. — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое Постоянною историко-археографической комиссией АН СССР. — Л., Изд-во АН СССР, 1926. — Т. I. Вып. I. Повесть временных лет. 2-е изд. XII, 286 с.
- ПСРЛ, I, 1927 — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое Постоянною историко-археографической комиссией АН СССР. — Л. : Изд-во АН СССР, 1927. — Т. I. Вып. II. Суздальская летопись по Лаврентьевскому списку. 2-е изд., с. 287—487.
- ПСРЛ, II, 1843. — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению Археографической комиссией. — Спб., 1843. — Т. II. III. Ипатьевская летопись. IX, II, 381 с.
- ПСРЛ, II, 1923 — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое Государственною Археографическою комиссией Российской Академии Наук. — Пг., 1923. — Т. II. Ипатьевская летопись. Вып. I. 2-е изд. II, 319 с.
- ПСРЛ, II, 1962 — *Полное собрание русских летописей*. — М. : Изд-во вост. лит., 1962. — Т. II. Ипатьевская летопись. Фототипическое воспроизведение издания 1908 г. XVI с., 938 стб., 87, IV с.

- ПСРЛ, III — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению Археографической комиссии.— Спб., 1841.— Т. III. Новгородские летописи. IX, 309 с.
- ПСРЛ, IV, 1848 — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению Археографической комиссии.— Спб., 1848.— Т. IV. Новгородские и Псковские летописи. VIII, 363 с., 1 табл.
- ПСРЛ, IV, 1915. I, I — *Полное собрание русских летописей*.— Пг., 1915.— Т. IV. Ч. I. Новгородская четвертая летопись. Вып. I. IX, 320 с.
- ПСРЛ, IV, 1917, II, I — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое Археографической комиссией Мин. нар. просвещения.— Пг., 1917.— Т. IV. Ч. II. Новгородская пятая летопись. Вып. I. VI, 264 с.
- ПСРЛ, IV, 1925, I — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое Государственной Археографической комиссией Российской Академии Наук.— Л., 1925.— Т. IV. Ч. I. Вып. II. Новгородская четвертая летопись. 4, с. 321—536.
- ПСРЛ, IV, 1929, I, II — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое Государственной Археографической комиссией АН СССР.— Л., 1929.— Т. IV. Ч. I. Вып. II. Новгородская четвертая летопись.— II с., с. 321—536.
- ПСРЛ, IV, 1929 — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое Археографической комиссией АН СССР.— Л.: Изд-во АН СССР, 1929.— Т. IV. Ч. I. Вып. III. Новгородская четвертая летопись. IV, с. 537—688.
- ПСРЛ, V, 1851 — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению Археографической комиссии.— Спб., 1851.— Т. V. Софийская первая летопись. VI, 275 с.
- ПСРЛ, V, 1925 — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое Государственной Археографической комиссией Российской Академии Наук.— 2-е изд.— Л.: 1925.— Т. V. Вып. I. Софийская первая летопись. IV, 240 с.
- ПСРЛ, VI — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению Археографической комиссии.— Спб., 1853.— Т. VI. Софийские летописи. III, 360 с.
- ПСРЛ, VII — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое по высочайшему повелению Археографической комиссии.— Спб., 1856.— Т. VII. Летопись по Воскресенскому списку. X, I, 347 с.
- ПСРЛ, VIII — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению Археографической комиссии.— Спб., 1859.— Т. VIII. Продолжение летописи по Воскресенскому списку. VIII, 303 с., 2 табл.
- ПСРЛ, IX — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению Археографической комиссии.— Спб., 1862.— Т. IX. Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. XXIII, 256 с., 2 табл.
- ПСРЛ, IX—X — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1965.— Т. IX—X. Патриаршая или Никоновская летопись. XXIII, 256, 244 с.
- ПСРЛ, XIII — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1965.— Т. XIII. [Ч. I]. Патриаршая или Никоновская летопись. V, 533 с.
- ПСРЛ, XIV — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1965.— Т. XIV. «Повесть о честном житии царя и великого князя Федора Ивановича всея Руси». «Новый летописец». «Указатели к Никоновской летописи» (IX—XIV тт.). 5, 154, 286 с.
- ПСРЛ, XV — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1965.— Т. XV. Вып. I. Рогожский летописец. Тверской сборник. VIII, 186, VII, 504 с.
- ПСРЛ, XVI — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению Археографической комиссии.— Спб., 1889.— Т. XVI. Летописный сборник, именуемый летописью Авраамки. 3 с., 2 табл., 319, 70 с.
- ПСРЛ, XVII — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению императорскою Археографическою комиссией.— Спб., 1907.— Т. XVII. Западнорусские летописи. XIV, 650 с.
- ПСРЛ, XVIII — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению императорскою Археографическою комиссией.— Спб., 1913.— Т. XVIII. Симеоновская летопись. III, 316 с.
- ПСРЛ, XIX — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению императорскою Археографическою комиссией.— Спб., 1903. Т. XIX. История о Казанском царстве (Казанский летописец). VIII, 530 с., 2 ил. + 4 табл.
- ПСРЛ, XX — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению императорскою Археографическою комиссией.— Спб., 1910—1914.— Т. XX. Ч. I—II. Львовская летопись. IV, 686 с.
- ПСРЛ, XXI — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению императорскою Археографическою комиссией.— Спб., 1908—1913.— Т. XXI. Книга степенная царского родословия. Ч. I. 1908. VII, 342 с.; Ч. II. 1913. III, 343—708.
- ПСРЛ, XXII — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению императорскою Археографическою комиссией.— Спб., 1911—1914.— Т. XXII. Русский хронограф. Ч. I. 1911. Хронограф редакции 1512 года. VII, 570 с.; Ч. II. 1914. Хронограф Западнорусской редакции. IX, 293 с.
- ПСРЛ, XXIII — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению императорскою Археографическою

- комиссией.— Спб., 1910.— Т. XXIII. Ермолинская летопись. V, 242 с.
- ПСРЛ, XXIV — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое Археографическою комиссией.— Пг., 1921.— Т. XXIV. Типографская летопись. III, 272 с.
- ПСРЛ, XXV — *Полное собрание русских летописей*.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1949.— Т. XXV. Московский летописный свод конца XV века. 464 с., 2 табл.
- ПСРЛ, XXVI — *Полное собрание русских летописей*.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1959.— Т. XXVI. Вологодско-Пермская летопись. 417 с.
- ПСРЛ, XXVII — *Полное собрание русских летописей*.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1962.— Т. XXVII. Никаноровская летопись. Сокращенные летописные своды конца XV в. 420 с.
- ПСРЛ, XXVIII — *Полное собрание русских летописей*.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1963.— Т. XXVIII. Летописный свод 1497 г. Летописный свод 1518 г. (Уваровская летопись). 411 с.
- ПСРЛ, XXIX — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1965.— Т. XXIX. Летописец начала царства царя и великого князя Ивана Васильевича. Александроневская летопись. Лебедевская летопись. 390 с.
- ПСРЛ, XXX — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1965.— Т. XXX. Владимирский летописец. Новгородская вторая (Архивская) летопись. 240 с.
- ПСРЛ, XXXI — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1968.— Т. XXXI. Летописцы последней четверти XVII в. 263 с.
- ПСРЛ, XXXII — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1975.— Т. XXXII. Хроники: Литовская и Жмойтская, и Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцырного. 234 с.
- ПСРЛ, XXXIII — *Полное собрание русских летописей*.— Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1977.— Т. XXXIII. Холмогорская летопись. Двинской летописец. 250 с.
- ПСРЛ, XXXIV — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1978.— Т. XXXIV. Постниковский, Пискаревский, Московский и Бельский летописцы. 304 с.
- ПСРЛ, XXXV — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1980.— Т. XXXV. Летописи Белорусско-Литовские. 307 с.
- ПСРЛ, XXXVI — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1980.— Т. XXXVI. Сокр. летопис. св. 1493 г. Сокр. летопис. св. к. 1495 г. 483 с.
- ПСРЛ, XXXVII — *Полное собрание русских летописей*.— Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1982.— Т. XXXVII. Устюжские и Вологодские летописи XVI—XVIII вв. 228 с.
- ПСУ — *План сенокосным участкам, лежащим по правую и левую сторонам реки Днепра, выделенным из сенокосов и выгона, принадлежащим городу Киеву для отдачи в оброчное содержание*, 1854. г.— (ЦНБ АН УРСР. Відділ картографії).
- ПУОК — *Повідомлення Української ономастичної комісії*.— К.: Наук. думка, 1966—1976.— Вип. 1—15.
- Пура, Мікротопоніми Ровенщини від гідротермінів.— У кн.: Питання сучасної ономастики. К.: Наук. думка, 1976, с. 113—120.
- Путеводитель — *Путеводитель по Киеву и его святым местам*.— Киев, 1896.— 2,79 с., 1 план.
- Радлов — *Радлов В. В. Опыт словаря тюркских наречий*.— Спб.: ИАН, 1893—1911.— Т. I. 1893. 1915 стб., 66 с.; Т. II. 1899. 1814 стб., 64 с.; Т. III. 1905.— 2204 стб., 98 с; Т. IV, 1911, 2230 стб., 107 с.
- РАН — *Русская Академия Наук*.
- Раппопорт — *Раппопорт А. А. Очерки истории русского военного зодчества X—XIII вв.*— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1956. 184 с.
- Раппопорт, Нов.— *Раппопорт П. А. Новые данные по исторической географии Волыни*.— Крат. сообщ. о докл. и полевых исслед. Ин-та археологии АН СССР, 1964, 99, с. 54—58.
- Раппопорт, Плеснек — *Раппопорт П. А. К вопросу о Плеснеке*.— СА, 1965, № 4, с. 92—103.
- Ратич — *Ратич О. О. Місцезнаходження і топографія літописного Звенигорода*.— У кн.: Матеріали другої Поділ. іст.-краєзнавчої конф. Львів: Каменярь, 1968, с. 137—138.
- Ратич, Др.— *Ратич А. А. Древнерусские городища в Судовой Вишне (Львовская обл. Украинской ССР)*.— В кн.: Тез. докл. сов. делегации на I Междунар. конгр. слав. археологии в Варшаве (сент. 1965). М., 1965, с. 49—52.
- Ратич Древн.— *Ратич О. Древноруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР*.— Львів: Вид-во АН УРСР, 1957.— 96 с., 1 карта.
- Редько — *Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ*.— К.: Рад. школа, 1969.— 255 с.
- Редько, Суч.— *Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища*.— К.: Наук. думка, 1966.— 216 с., 1 карта, 1 табл.
- Реестра — *Реестра всего Войска Запорожского после Зборовского договора с королем польским Яном Казимиром, 1649 года октября 16 дня, составленные и изданные по подлиннику с предисловием О. М. Бодянского и двумя литографированными снимками*.— Чтения ОИДР, 1874, кн. II, апр.—июнь, отд. II, с. 1—214; кн. III, июль — сент., с. 215—337.
- РЕІУ — *Радянська Енциклопедія Історії України*.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1969—1972. Т. I. 1969. 550 с.; Т. II. 1970. 582 с.; Т. III. 1971. 575 с.; Т. IV. 1972. 575 с.
- Речник — *Речник српскохрватскога књижевног језика*.— Нови Сад: Матица српска; Загреб: Матица хрватска, 1967—1973.— Књ. I. 1967. 966 с.; књ. II, 1967. 862 с.; Књ. 'III.

1969. 910 с.; Кн. IV. 1971. 1006 с.; Кн. V. 1973. 1038 с.
- РИБ — *Русская историческая библиотека.*
- Рикман — *Рикман Э. А.* Города Тверского княжества и сухопутные дороги. — В кн.: Культура древней Руси. М.: Наука, 1966, с. 122—134.
- Рогович — *Рогович А. С.* Опыт словаря народных названий растений Юго-западной России, с некоторыми поверьями и рассказами о них. — Зап. Юго-зап. Отд. императ. Геогр. о-ва, 1874, т. I, с. 109—178.
- Родаченко — *Родаченко I.* У назві Києва — ім'я Кий. — Робітн. газ., 1972, 21 трав., с. 4.
- Рожанецкий — *Рожанецкий С.* Из истории Киева и Днепра в былевом эпосе. — ИОРЯС, 1901. Т. XVI. Кн. I.
- Розов — *Южнорусские* грамоты, собранные В. Розовым. — Киев, 1917. — 176, 75 с.
- Розов, 1928 — *Розов В.* Українські грамоти XIV і першої половини XV ст. — К., 1928. — Т. I. 176, 75, IX с.
- РОПІК — *Румянцевская* опись Киевского полка. ЦНБ АН УРСР. Відділ рукописів, шифр: X. 10897.
- Роспонд, Киев — *Роспонд С.* Значение древнерусской ономастики для истории: К этимологии топонима Киев. — ВЯ, 1968, № 1, с. 103—111.
- Роспонд, Miscellanea — *Роспонд С.* Miscellanea onomastica rossica. — В кн.: Восточнославянская ономастика. М.: Наука, 1979, с. 5—47.
- Роспонд, Стр. — *Роспонд С.* Структура и стратиграфия древнерусских топонимов. — В кн.: Восточнославянская ономастика. М.: Наука, 1972, с. 9—89.
- РП — *Текст «Русской Правды»* на основании четырех списков разных редакций / Издал Н. Калачов. — 2-е изд. М., 1847. — VI, 52 с., 3 л. ил.
- Рум., Коз. Полт. полка — *Козаки* Полтавского полка по материалам Румянцевской описи. — Полтава, 1913. — Ч. I. XII, 301 с.
- РУС — *Русско-украинский словарь.* — Киев: Наук. думка, 1968. — Т. I. 700 с.; Т. II. 756 с.; Т. III. 727 с.
- Рус. РГ — *Русов А. А.* Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. Киев, 1876. — 150 с., 2 карты.
- Русанівський — *Українські* грамоти XV ст. / Підгот. тексту В. М. Русанівського. — К.: Наук. думка, 1965. — 163 с.
- Русанова, Тимошук — *Русанова И. Т., Тимошук Б. А.* Древнерусское Поднестровье. Ист.-краеведч. очерки. — Ужгород: Карпати, 1981. — 140 с.
- Русов — *Русов А. А.* Описание Черниговской губернии: Научное исследование. — Чернигов, 1898—1899. — Т. I. 1898. XI, 654 с.; Т. II. 1899. XI, 704 с.
- Русс., Тр. — *Русские* тракты в конце XVII и начале XVIII вв. и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия / Реф. А. А. Руссова. — Киев, 1876. 150 с., 2 карты.
- РФВ — *Русский филологический вестник.*
- Рыбаков — *Рыбаков Б. А.* Дон и Донец в «Слове о полку Игореве». — Науч. докл. высшей школы. Ист. науки, 1958, № 1, с. 5—11.
- Рыбаков, ГС — *Рыбаков Б. А.* Геродотова Скифия. — М.: Наука, 1979. — 247 с.
- Рыбаков, ДР — *Рыбаков Б. А.* Древняя Русь: Сказания, былины, летописи. — М.: Из-во АН СССР, 1963. — 361 с.
- Рыбаков, ДС — *Рыбаков Б.* Древние славяне в Причерноморье. — Славяне, 1954, № 2, с. 22—26.
- Рыбаков, ЗБ — *Рыбаков Б. А.* «Застава богатых» на Стугне. — В кн.: Города феодальной России. М., 1966.
- Рыбаков, Идриси — *Рыбаков Б. А.* Русские земли на карте Идриси 1154 года. — КСИИМК, 1952, вып. 43, с. 3—44.
- Рыбаков, карта — *Рыбаков Б. А.* Схематическая карта населенных пунктов домонгольской Руси. — В кн.: История культуры древней Руси: Домонгол. период. I. Материальная культура. М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1948, с. 31.
- Рыбаков, ПВРИ — *Рыбаков Б. А.* Первые века русской истории. — М.: Наука, 1964. — 240 с.
- Рыбаков, Политич. — *Рыбаков Б. А.* Политическое и военное значение южной «Русской земли» в эпоху «Слова о полку Игореве». — В кн.: Историческая география России. М.: Мысль, 1970, с.
- Рыбаков, ППР — *Рыбаков Б. А.* Проблема происхождения Руси. — В кн.: Очерки истории СССР. VIII—IX ст. М.: Изд-во АН СССР, 1958.
- Рыбаков, РДН — *Рыбаков Б. А.* Русские датированные надписи XI—XIV веков. — М.: Наука, 1964. — 48 с.
- Рыбаков, Русск. — *Рыбаков Б. А.* Русские летописцы и автор «Слова о полку Игореве». — М.: Наука, 1972. — 520 с.
- Рыбаков, СОПИ — *Рыбаков Б. А.* «Слово о полку Игореве» и его современники. — М.: Наука, 1971. — 295 с.
- Рыбаков, СЯ — *Рыбаков Б. А.* Основные проблемы изучения славянского язычества. — М.: Наука, 1964. — 9 с.
- Рыбаков, Торческ — *Рыбаков Б. А.* Торческ — город черных клубов. — В кн.: Археологические открытия 1966 года. М.: Наука, 1967, с. 243—245.
- Рыбаков, Уличи — *Рыбаков Б. А.* Уличи. — КСИИМК, 1950, вып. 35, с. 3—17.
- Рыдзевская — *Рыдзевская Е. А.* Древняя Русь и Скандинавия в IX—XIV вв.: Материалы и исслед. — М.: Наука, 1978. — 240 с.
- Рыдзевская, Березань — *Рыдзевская Е. А.* О названии острова Березань. — СА, 1947, т. IX, с. 79—88.
- Ряснен — *Ряснен М.* Материалы по исторической фонетике тюркских языков. — М.: Изд-во иностр. лит., 1955. — 221 с.

- СА — Советская археология
- Саббатовский — Саббатовский А. Очерк истории женских монастырей в г. Киеве, Середина 2-й пол. XIX в.— ЦНБ АН УРСР. Відділ рукоп.; шифр: Дис. 805.
- Самовидец — Летопись Самовидца по новооткрытым спискам с приложением трех малороссийских хроник: Хмельницкой, «Короткого описания Малороссии» и «Собрания исторического». Издана Киевскою временною комиссією для разбора древних актов.— Киев, 1878.— 570 с.
- Самойлов — Самойлов Н. Киев в начале своего существования, блеске, славе и величии, разрушении и возобновлении с историческим описанием двух первых церквей, сооруженных равноапостольным князем Владимиром, по восприятии святого крещения в 989 г. и существующих поныне в Киеве с планом и видами оных церквей.— М., 1834.— 72 с., 1 план.
- Самойловський — Самойловський І. М. Переяславські змійові вали.— УІЖ, 1971, № 3, с. 101—102.
- Самоквасов — Самоквасов Д. Я. Древние города России: Историко-юридическое исследование.— Спб., 1873.— I, 165, 25, I с., I ил.
- Самоквасов, Мог.— Самоквасов Д. Могила русской земли.— М., 1908.— 135 с.
- Сб.— Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной России / Изданный Комис. для разбора древних актов, состоящей при Киевском военном, Подольском и Вольском генерал-губернаторе.— Киев, 1888.— II, LXI, 332 с.
- СБГ — Слоvníк беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: В 5-ці т.— Мінск : Навука і тэхніка, 1980.— Т. II. 728 с.
- Сб. ОРЯС — Сборник Отделения русского языка и словесности.
- Свенцицкий — Свенцицкий І. Нариси з історії української мови.— Львів : Діло, 1920.— 100 с.
- СВМ — Список водяных мельниц Черниговского полку.— Чернигов, 1742.— 63 с.
- СГУ — Словник гідронімів України. К. : Наук. думка, 1979.— 781, 1 карта.
- СД — Список дворян, внесенных в дворянскую родословную книгу Полтавской губернии.— Полтава, 1898.— 4, 792, 2 с.
- СДИ — Сборник документов по истории СССР / Под. ред. В. В. Мавродина.— М. : Высш. школа, 1970.— Ч. I. IX—XIII вв. 252 с.
- Севортян, Б.— Севортян Э. В. Этимологический словарь тюркских языков : Общетюрк. и межтюрк. основы на букву «Б».— М. : Наука, 1978.— 349 с.
- Севортян, Общ.— Севортян Э. В. Этимологический словарь тюркских языков : Общетюрк. и межтюрк. основы на гласные.— М. : Наука, 1974.— 767 с.
- Селищев, Сл.— Селищев А. М. Славянское языкознание: Зап.-слав. языки.— М. : Учпедгиз, 1941.— Т. I, 467 с.
- Семенов — Семенов (Тян-Шанский) П. П. Географическо-статистический словарь Российской империи / Сост. по поручению императ. Рус. геогр. о-ва действ. чл. о-ва П. Семенова при содействии чл.: В. Зверянского, Р. Манка, Л. Майкова и Н. Филиппова.— Спб., 1863—1885.— Т. I. 1863. VIII, 716 с.; Т. II. 1865. 898 с.; Т. III. 1867. 743 с.; Т. IV. 1873. 867 с.; Т. V. 1885. 1000 с.
- Семенова — Семенова М. Ф. Восточнославянско-латышские языковые связи по данным топонимики.— В кн.: Изучение географических названий : Вопр. географии. М. : Мысль, 1966, с. 111—114.
- Семенов-Зусер — Семенов-Зусер С. А. Скифская проблема в отечественной науке, 1692—1947.— Харьков : Мистецтво, 1947.— 192 с.
- Сементовский — Сказание о ловах князей киевских / Соч. чл.-сотрудника Рус. геогр. и чл.-кор. С.-Петерб. археол.-нумизмат. о-ва Н. Сементовского.— Спб., 1857.— 18 с.
- Сементовский, КД — Сементовский Н. Киев и его достопамятности.— Киев, 1852.— 254 с.
- Сементовский, Киев, 1864 — Сементовский Н. Киев, его святыня, древности, достопамятности и сведения, необходимые для его почитателей и путешественников.— Киев, 1864.— 242 с.
- Сементовский, Киев — Сементовский Н. Киев, его святыня, древности, достопамятности и сведения, необходимые для его почитателей и путешественников.— Киев, 1871.— 238 с.
- Сербина — Сербина К. Н. Источники Книги Большого чертежа.— Ист. зап., 1947, т. 23, с. 290—324.
- Сенчук — Сенчук І. В. Словник лівобережно-поліських говірок.— Чернівці, 1979. Рук. коп.
- Серг., Бесс — Сергеевский М. В. Топонимия Бессарабии и ее свидетельство о процессе заселения территории.— Изв. АН СССР, 1946, № 4, с. 333—350.
- Сергеев — Сергеев А. Н. Опыт объяснения названий русских городов и селений.— Дрв. и новая Россия, 1876, 2, № 8, с. 344—361.
- Сергиевский — Сергиевский М. В. Молдавославянские эпюды.— М. : Изд-во АН СССР, 1959.— 212 с.
- Середонин — Историческая география: Лекции проф. С. М. Середонина. Пг. : Петрогр. археол. ин-т, 1916.— 129 с.
- СИ — Слово Илариона.— Русская хрестоматия / Сост. Ф. Буслаев.— М., 1901.
- СИРИО — Сборник императорского русского исторического общества.— Спб., 1882—1887.— Т. XXXV. 1882; 6. XLI. 1884; LIX, 1887.
- Скальковский — Скальковский А. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского.— Одесса, 1885—1886.— Ч. I. 1885. 302 с.; Ч. II. 1886, 358 с.; Ч. III. 330 с.
- Скальковский, Хр.— Хронологическое обозрение истории Новороссийского края 1730—1823 / Сост. А. Скальковским.— Одесса, 1836.— Ч. I. (с 1731 по 1796 г.). 6, XI, 3, 288, 1. с.; Ч. II. 1838. IV, 4 неп., 342 с.

- СККГ — *Специальная карта Киевской губернии, 1852 г.* — Б. м., б. г. — 1 с.
- Скржинская — *Скржинская Е. И.* О склонах и антах, о Мурсианском озере и городе Новетуне. — *Визант. временник*, 1957, т. XII, с. 3—30.
- Слово — *Орлов А. С.* Слово о полку Игореве. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1938. — 176 с.
- Сл. СОПИ — *Словарь-справочник «Слова о полку Игореве»*. — М.; Л.: Наука, 1965—1978. — Вып. I. 1965. 199 с.; Вып. II. 1967. 214 с.; Вып. III. 1969. 182 с.; Вып. IV. 1973. 234 с.; Вып. V. 1978. 264 с.
- Случанко-Поплавский — *Случанко-Поплавский В.* Керчь. — Симферополь: Крым, 1967. — 84 с.
- Сл. Шевченка — *Словник мови Шевченка*: В 2-х т. — К.: Наук. думка, 1964. — Т. I. 484 с.; Т. II. 566 с.
- Слюсарев — *Слюсарев Д.* Церкви и монастыри, построенные в Киеве князьями, начиная с сыновей Ярослава до прекращения киевского великокняжения. — Киев, 1892. — 103 с.
- Смірнов — *Смірнов П.* Волзький шлях і стародавні руси: Нариси з руської історії. VI—IX вв. — К., 1928. — 229 с.
- Смирнов — *Смирнов А. О.* «Слове о полку Игореве». — *Филол. зап.*, Воронеж, 1875, вып. VI, с. 1—36; 1876, вып. I, с. 37—58; вып. II, с. 59—94; вып. III, с. 95—122; вып. V, с. 123—154; вып. VI, с. 155—189; 1887, вып. III, с. 1—18; вып. V/VI, с. 19—49; 1878, вып. II, с. 49—73; вып. III, с. 73—103; вып. IV, с. 105—131; вып. V, с. 131—209; вып. VI, с. 211—247.
- Смирнов, Савр. — *Смирнов К. Ф.* Савроматы. Ранняя история и культура сарматов. — М.: Наука, 1964. — 379 с.
- Смолицкая — *Смолицкая Г. П.* Корь (корек) как географический термин. — В кн.: *Местные географические термины в топонимии*. М.: Изд-во АН СССР, 1966, с. 23—24.
- Смолицкая, Некр. — *Смолицкая Г. П.* Некоторые аспекты топонимии как источника исторической географии населения. — В кн.: *Топонимика на службе географии*. М.: Мысль, 1979, с. 77—89 (Вопр. географии; Т. 110).
- Смолицкая, Ока — *Смолицкая Г. П.* Гидронимия бассейна Оки. — М.: Наука, 1976. — 403 с.
- СНЖ — *Словарь названий жителей СССР*. — М.: Рус. яз., 1975. — 616 с.
- СНМ Кв — *Списки населенных мест Российской империи: Список насел. мест Киев. губернии*. — Киев: Киев. губерн. стат. ком., 1900. — LXXXIII, 1806 с., 1 карта.
- СНМ Хрс — *Списки населенных мест Российской империи по сведениям 1859 года*. Вып. XLVII. Херсонская губерния. — Спб.: Центр. стат. ком., 1868. — LXXX, 189 с., 1 карта.
- СНМ Чрг — *Списки населенных мест Российской империи по сведениям 1859 года*. Вып. XLVIII. Черниговская губерния / Обр. Н. Штиглицем. — Спб.: Центр. стат. ком., 1866. — LX, 229 с., 1 карта.
- Соболевский — *Соболевский А. И.* Русско-скифские этюды. — I—XII. — ИОРЯС РАН, 1921/1923, т. XXVI, с. 1—44.
- Соболевский, Лекции — *Соболевский А. И.* Лекции по истории русского языка. — М., 1903. — 4, 303 с.
- Соболевский, Лингв. — *Соболевский А. И.* Лингвистические и археологические наблюдения. — *Рус. филол. вестн.*, Варшава, 1910, № 3/4.
- Соболевский, Неск. — *Соболевский А.* Несколько этнографических названий. — *РФВ*, 1910, № 2.
- Соболевский, Нов. — *Соболевский А.* Новые русско-скифские этюды. — ИОРЯС АН СССР, 1926, т. XXXI, с. 10—30.
- Соболевский, РСЭ — *Соболевский А. И.* Русско-скифские этюды. XIII—XX. — ИОРЯС РАН, 1922, 1924, т. XXVII, с. 252—310.
- Соболевский, «Третье» — *Соболевский А. И.* «Третье» русское племя. — *Докл. АН СССР*, 1929, № 4, с. 55—58.
- Соболевский, Укр. — *Соболевский А. И.* Население Украины в XVI веке. — *ЖСт.*, 1893, № 3, с. 396—399.
- Соловьев, I — *Соловьев С. М.* История России с древнейших времен: В 15-ти т. — М.: Соцэкгиз, 1959. — Кн. I, Т. I/II. 811 с.
- Соловьев, Визант. — *Соловьев А. В.* Византийское имя России. — *Визант. временник*, 1957, т. XII, с. 134—155.
- СОПИ — «Слова о плъку Игоревъ» та його поетичні переклади і переспіви. — К.: Наук. думка, 1967. — 523 с.
- Софроненко — *Софроненко К. А.* Общественно-политический строй Галицко-Волынской Руси XI—XIII вв. — М., 1955. — 180 с.
- СПБ — *Список поселень Білоцерківщини*. — Біла Церква: Білоцерк. Окр. стат. бюро ЦСУ, 1926. — 2, VII, 94 с.
- Спрогис — *Спрогис И. Я.* Географический словарь древней Жомойтской земли XVI ст., составленный по 40 актовым книгам Российского земского суда. — Вильна, 1888. — XX, 364 с.
- СРДГ — *Словарь русских донских говоров: В 3-х т.* — [Ростов н/Д]: Изд-во Рост. ун-та, 1975—1976. — Т. I. 1975. 172 с.; Т. II. 1976. 224 с.; Т. III, 1976. 208 с.
- Срезневский — *Срезневский И. И.* Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. — Спб.: ОРЯС императ. Академии Наук, 1893—1909. — Т. I. 1893. 1419, 49 с.; Т. II. 1895. 1802 с.; Т. III. 1903. 1683. 271, 13 с.
- Срезневский, Свят. — *Срезневский И. И.* Святылища и обряды языческого богослужения древних славян, по свидетельствам современным и преданиям. — Харьков, 1846. — 4, 107 с.
- СРНГ — *Словарь русских народных говоров*. — М.; Л.: Наука, 1965—1982. — Вып. I—XIX.
- СРЯ XI—XVII — *Словарь русского языка XI—XVII вв.* — М.: Наука, 1975—1980. — Вып. I. 1975. 371 с., 1 вкл.; Вып. II. 1975. 319 с.,

- І вкл.; Вип. III. 1976. 288 с. І вкл.; Вип. IV. 1977. 403 с., І вкл.; Вип. V, 1978. 392 с., І вкл.; Вип. VI. 1979. 359 с., І вкл.; Вип. VII. 1980, 493 с.; Вип. VIII, 1981. 351 с.; Вип. IX. 1982, 357 с.
- СС — *Синоніма славеноросская*. — В кн.: Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніма славеноросская / Підгот. текстів пам'яток і вступ. статті В. В. Німчука. К.: Наук. думка, 1964, с. 98—172.
- ССРЛЯ — *Словарь современного русского литературного языка*: В 17-ти т. — М.; Л.: Наука, 1948—1979.
- ССУМ — *Словник староукраїнської мови*. — К.: Наук. думка, 1977. — Т. I. 630 с.; 1978. Т. II. 591 с.
- Станівецький — *Станівецький М. Ф.* Старослов'янська мова. — Львів: Вид-во Льв. ун-ту, 1964. — 470 с.
- Стороженко, IV — *Стороженки*: Фамил. арх. — Киев, 1908. — Т. VI. XVIII, 798 с.
- Стороженко, Баторий — *Стороженко А. В.* Стефан Баторий і дніпровські казаки: Исслед., памятники, документы. — К., 1904. — 327 с.
- Стороженко, Борисполь — *Стороженко А. К.* Истории местечка Борисполя Полтавской губернии. — КС, 1897, т. III, с. 507—518.
- Стороженко, Ист. — *Стороженко Н.* История составления «Топографического описания Черниговского наместничества» Шафонского. — Б. м., Б. г. — 34 с.
- Стороженко, Оч. — *Стороженко А. Н.* Очерки Переяславской старины: Изв., док. и заметки. — Киев, 1900. — 3, 236 с., 1 ил.
- Стороженко, Торки — *Стороженко А.* Где жили переяславские горки? — КС, 1899, т. LXIV, № 2, с. 283—290.
- Стрижак, Ет. — *Стрижак О. С.* Етимологічні етюди: Звідки назва міста. — УМЛШ, 1967, № 8, с. 83—84.
- Стрижак, Етим. — *Стрижак О. С.* Етимологічні етюди: Звідки назва міста. — УМЛШ, 1967, № 7, с. 84—88.
- Стрижак, Зв. — *Стрижак О. С.* Етимологічні етюди: Звідки назва краю. — УМЛШ, 1968, № 10, с. 83—86.
- Стрижак, Місто — *Стрижак О. С.* Етимологічні етюди: Звідки назва міста. — УМЛШ, 1968, № 3, с. 83—84.
- Стрижак, Назви уходів — *Стрижак О. С.* Назви уходів на території Полтавщини XVI ст. — В кн.: Дослідження з мовознавства. К.: Вид-во АН УРСР, 1962, с. 49—56.
- Стрижак, НР — *Стрижак О. С.* Назви розповідають. — К. Т-во «Знання» УРСР, 1967. — 40 с.
- Стрижак, НРЗХ — *Стрижак О. С.* Назви річок Запоріжжя і Херсонщини (Нижньонадніпрянське Лівобережжя). — К.: Наук. думка, 1967. — 124 с.
- Стрижак, НРП — *Стрижак О. С.* Назви річок Полтавщини. — К.: Вид-во АН УРСР, 1963. — 112 с.
- Стрижак, ПГН — *Стрижак О. С.* Про що розповідають географічні назви. — К.: Наук. думка, 1967. — 128 с.
- Стрижак, ППНП — *Стрижак О. С.* Про походження назв населених пунктів Полтавщини, XIV—XVI ст. — В кн.: Питання топоніміки та ономастики. К.: Вид-во АН УРСР, 1962, с. 80—95.
- Стрижак, ПСГ — *Стрижак О. С.* Полтавсько-слобожанські Груні. — В кн.: Територіальні діалекти і власні назви. К.: Наук. думка, 1965, с. 178—192.
- Стрижак, Сіверяни — *Стрижак О. С.* Сіверяни. — М-во, 1973, № 1, с. 64—76.
- Стрижак, Сіверськодонецьк — *Стрижак О. С.* Сіверськодонецьк чи «Северодонецьк». — М-во, 1968, № 1, с. 55—56.
- Стрижак, Сян — *Стрижак О. С.* Сян чи «Сан»? — М-во, 1969, № 2, с. 74—78.
- Сулейменов — *Сулейменов О.* Аз и Я. Книга благонамеренного читателя. — Алма-Ата: Жазушы, 1975. — 303 с.
- Сулим. арх. — *Сулимовский архив.* Фамильные бумаги Сулим, Скоруп и Войцеховичей. XVII—XVIII вв. — Киев, 1884. — 316 с., 5 портр.
- СУМ — *Словник української мови*. — К.: Наук. думка, 1970—1980. Т. I. 1970. 699 с.; Т. II. 1971. 550 с.; Т. III. 1972. 744 с.; Т. IV. 1973. 840 с.; Т. V. 1974. 840 с.; Т. VI. 1975. 832 с.; Т. VII. 1976. 723 с.; Т. VIII. 1977. 927 с.; Т. IX. 1978. 916 с.; Т. X. 1979. 658 с.; Т. XI. 1980. 699 с.
- Сумцов — *Сумцов Н. Ф.* Местные названия в украинской народной словесности. — КС, 1886, № 10, с. 265—298.
- Сумцов, Мал. геогр. ном. — *Сумцов Н. Ф.* Малорусская географическая номенклатура. — КС, 1886, № 7, с. 456—489.
- Суперанская — *Суперанская А. В.* Топонимический словарь Крыма. — В кн.: Питання сучасної ономастики. К.: Наук. думка, 1976, с. 175—179.
- СЭ — *Советская этнография.*
- Татищев — *Татищев В. Н.* История российской: В 7-ми т. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1962—1963. — Т. I. 1962. 500 с.; Т. II. 1963. 352 с.
- Теодорович — *Теодорович Н. И.* Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. — Почаев, 1888—1903. — Т. I. 1888. 431, IV с.; Т. II. 1899. 2, 435—1120, VII с.; Т. III. 1893. 2, 687, IX с.; Т. IV. 1899. 2, 926, VI с.; Т. V. 1903. 4, 559, 9, V, 2 с.
- Тепляшина — *Тепляшина Т. И.* Этноним бесермяне. — М.: Наука, 1970, с. 177—188.
- Тершаковець — *Тершаковець М.* Переказ про Кия, Шека і Хорива та їх сестру Либідь: [Епізод із укр.-герм. взаємин дав. доби]. — 36. іст.-філ. відділу ВУАН, 1928, кн. IV, № 76, с. 399—425.
- Тимошук — *Тимошук Б. А.* Исчезнувшие города Буковины. — ВИ, 1964, № 5, с. 213—217.
- Тимошук, ЛМБ — *Тимошук Б. О.* Літописні міста Буковини за археологічними даними. — УІЖ, 1960, № 6, с. 164—166.

- Тимченко — *Історичний словник українського мови* / Ред. Є. Тимченко. — Х.; К.: ДВУ, 1930. — Т. I. Зшит I. XXIV, 528 с.
- Тихомиров — *Тихомиров М. Н.* Древнерусские города. — 2-е изд. — М.: Госполитиздат, 1956. — 478 с., 6 схем.
- Тихомиров, РЛ — *Тихомиров М. Н.* Русское летописание. — М.: Наука, 1979. — 384 с.
- Тихомиров, Русск. пр. — *Тихомиров М. Н.* Посobie для изучения Русской правды. — [М.]: Изд-во Моск. ун-та, 1953. — 192 с.
- Тихомиров, Сп. — *Тихомиров М. Н.* Список русских городов дальних и ближних. — Ист. зап., 1952, т. XL, с. 214—259.
- Ткаченко — *Ткаченко О.* Про походження назви Русь. — УМШ, 1959, № 6, с. 64—66.
- Ткаченко, Кременчуччина — *Ткаченко М.* Нарис історії Кременчуччини до початку XVIII ст. — Зап. іст.-філ. відділу ВУАН, 1929, кн. XXIV, с. 55—78.
- ТК ЦНБ — *Топонімічна картотека* Центральної наукової бібліотеки АН УРСР (м. Київ).
- ТОДРЛ — *Труды* Отдела древнерусской литературы.
- Толкачев — *Толкачев А. И.* О названии Днепровских порогов в сочинении Константина Багрянородного «De administrando imperio». — В кн.: Историческая грамматика и лексикология русского языка. М.: Изд-во АН СССР, 1962, с. 29—60.
- Толочко — *Толочко П. П.* Исторична топографія стародавнього Києва. — К.: Наук. думка, 1970. — 219 с. — 2-ге вид. 1972.
- Толочко, ДК — *Толочко П. П.* Древний Киев. — Киев.: Наук. думка, 1976. — 207 с.
- Толочко, КК — *Толочко П. П.* Копірів кінець древнього Києва. — УІЖ, 1963, № 5, с. 116—117.
- Толочко, ККЗ — *Толочко П. П.* Киев и Киевская земля в эпоху феодальной раздробленности XII—XIII веков. — Киев.: Наук. думка, 1980. — 222 с.
- Толочко, ТКП — *Толочко П. П.* Тайны киевских подземелий. — Киев.: Наук. думка, 1971. — 84 с.
- Толстой — *Толстой И. И.* Сербско-хорватско-русский словарь: Около 50 000 слов. — М.: Изд-во иностр. и нац. словарей, 1957. — 1168 с.
- Толстой — *Толстой Н. И.* К проблеме изучения славянских местных географических терминов. — Вопр. географии, 1970, 81, с. 46—53.
- Топоров, ПЯ — *Топоров В. Н.* Прусский язык: Словарь.: В 3-х т. — М.: Наука, 1975—1980. — Т. I. 1975. 399 с.; Т. II. 1979. 352 с.; Т. III. 1980. 384 с.
- ТПУАК — *Труды* Полтавской ученой архивной комиссии.
- Тр. КДА — *Труды* Киевской духовной академии.
- Трошинский — *Трошинский Д. А.* Памятная книжка и адрес-календарь Полтавской губернии. — Полтава, 1887.
- Тр. Под., VI — *Труды* Подольского епархиального историко-статистического комитета / Под ред. Н. И. Яворского, Е. И. Семинского. — Каменец-Подольск, 1893. — Вып. VI.
- Тр. Под., IX — *Труды* Подольского епархиального историко-статистического комитета. — Каменец-Подольск, 1901. — XIII, 1064, 175 с.
- ТРС — *Турецко-русский словарь*. — М.: Рус. яз., 1977. — 966 с.
- Трубачев, Indoarica — *Трубачев О. Н.* Indoarica в Северном Причерноморье. Источники. Интерпретация. Реконструкция. — ВЯ, 1981, № 2, с. 3—21.
- Трубачев — *Трубачев О. Н.* Названия рек правобережной Украины: Словообразование. Этимология. Этно. интерпретация. — М.: Наука, 1968. — 290 с.
- Трубачев, ВЯ — *Трубачев О. Н.* Лингвистическая периферия древнейшего славянства: Индоарийцы в Сев. Причерноморье. — ВЯ, 1977, № 6, с. 13—29.
- Трубачев, Происх. — *Трубачев О. Н.* Происхождение названий домашних животных в славянских языках. — М.: Изд-во АН СССР, 1960. — 115 с.
- Трубачев, Ранн. — *Трубачев О. Н.* Ранние славянские этнонимы — свидетели миграции славян. — ВЯ, 1974, № 6, с. 48—67.
- Трубачев, Ст. Скифия — *Трубачев О. Н.* «Старая Скифия» (Ἀρχαία Σκυθία) Геродота (IV, 99) и славяне. Лингвистический аспект. — ВЯ, 1979, № 4, с. 29—45.
- Трубачев, СЯ — *Трубачев О. Н.* Лингвистическая периферия древнейшего славянства: Индоарийцы в Северном Причерноморье. — В кн.: Слав. языкознание: VIII Междунар. съезд славистов. Докл. сов. делегации. М.: Наука, 1978, с. 386—405.
- Трубачев, Temarundam — *Трубачев О. Н.* Temarundam «Matrem maris». К вопросу о языке индоевропейского населения Приазовья. — В кн.: Античная балканистика. 2. Предварительные материалы. М.: Наука, 1975, с. 38—47.
- Трубачев, Уличи — *Трубачев О. Н.* О племенном названии уличи. — Вопр. слав. языкознания, 1961, вып. 5, с. 186—190.
- Трубачев, Этим. — *Трубачев О. Н.* Этимологические исследования и лексическая семантика. — В кн.: Принципы и методы семантических исследований. М.: Наука, 1976, с. 147—179.
- Труды ПАС — *Труды* Первого археологического съезда в Москве. — М., 1869. — Т. I. 1871. — CXL, 318 с.; Т. II. с. 319—852, IV с.
- ТТ — *Топоров В. Н., Трубачев О. Н.* Лингвистический анализ гидронимов верхнего Поднепровья. — М.: Изд-во АН СССР, 1962. — 270 с., 13 карт.
- ТТАС — *Труды* Третьего археологического съезда в России, бывшего в Киеве в августе 1844 г. — Киев, 1878. — Т. I. LXXXV, 352 с.; Т. II. III, 361 с.
- Тупиков — *Тупиков Н. М.* Словарь древнерусских личных собственных имен. — Зап. Отд-ния рус. и слав. археологии императ. Рус. археол. о-ва, 1903, т. VI.

- Тутк.— *Тутковский П. А.* Словник геологічної термінології: (Проект).— К.: Держвидав України, 1923.— 201 с.
- УАЗ — *Український археографічний збірник*.
- УГ — *Українські грамоти XV ст.* / Підгот. тексту, вступ. стаття і комент. В. М. Русанівського.— К.: Наук. думка, 1965.— 163 с.
- УИ — *Университетские известия*.
- УИЖ — *Український історичний журнал*.
- Ук. ПСРЛ, I—II — *Указатель к первым восьми томам Полного собрания русских летописей*.— СПб., 1898—1907.— Отд. I. 1898. Указатель именной. 459, 397, XXVII с.; Отд. II. 1907. Указатель географический. 576, XIII с.
- Укр. Арх.— *Український архів*. Видає Археологічна комісія Всеукраїнської Академії наук.— Т. IV. Генеральне слідство про маєтності Лубенського полку.— К., 1931.— VII, 185 с.
- УЛС — *Устюжский летописный свод* (Архангелогородской летописец).— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1950.— 128 с.
- УМШ — *Українська мова в школі*.
- УМЛШ — *Українська мова і література в школі*.
- УРЕ — *Українська Радянська Енциклопедія*: В 17-ти т.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1959—1965.
- УРС — *Українсько-російський словник*: В 6-ти т.— К.: Вид-во АН УРСР, 1953—1963.
- УРС, 1975 — *Українсько-російський словник*.— К.: Наук. думка, 1975.— 944 с.
- Уч. зап.— *Ученые записки*.
- Фаминцын — *Фаминцын А. С.* Божества древних славян: Исслед.— СПб., 1884.— 2, 331, 2 с.
- Фасмер — *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка.— М.: Прогресс, 1964—1973.— Т. I. 1964. 562 с.; Т. II. 1967. 671 с.; Т. III. 1971. 827 с.; Т. IV. 1973. 855 с.
- Федоров — *Федоров Г. Б.* Население Прутско-Днестровского междуречья в первом тысячелетии н. э.— М.: Изд-во АН СССР, 1960.— 280 с.
- Федорова — *Федорова Э. В.* Архаическая лексика в печорских пословицах и поговорках.— В кн.: Северорусские говоры. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1970, вып. 1, с. 128—139.
- Филин — *Филин Ф. П.* О лексико-семантических группах слов.— В кн.: Езиковедские исследования в чест на академик Стефан Младенов. София: Изд-во БАН, 1957, с. 523—538.
- Филин, Лекс.— *Филин Ф. П.* Лексика русского языка древнекиевской эпохи.— Л., 1949.— 286 с.
- Филин, Происх.— *Филин Ф. П.* Происхождение русского, украинского и белорусского языков.— Л.: Наука, 1972.— 655 с.
- Филиппченко — *Филиппченко М. Е.* Мошного-родищенское имение Е. А. Балашевой, Киевской губернии, Черкасского уезда, при местечках Мошны и Городище.— Киев. 1896.— X, 574, 2 с.
- Флоринский — *Флоринский В. М.* Заметка о происхождении слова «Сибирь».— Томск, 1889.
- Фоменко — *Фоменко В. К.* топонимике Приазовья.— Донбасс, 1964, № 6, с. 88—90.
- Фоменко, Зв.— *Фоменко В.* Звідки ця назва? — Дніпропетровськ: Промінь, 1969.— 103 с.
- Фоменко — *Фоменко В. Г.* Тюркские элементы в топонимике Запорожжя.— Изв. Всесоюз. геогр. о-ва, 1964, т. ХСХVI, вып. 1, с. 70—73.
- Фоменко, Хортиця — *Фоменко В.* Острів Хортиця на перших картах Нижнього Дніпра.— Арх. України, 1969, № 4, с. 49—52.
- Фотинский — *Фотинский О. А.* О происхождении южнорусского казачества.— Житомир, 1903.— 94 с.
- Франко — *Франко І.* Назвознавчі праці.— Вінніпег, 1957.— 80 с.
- Фролова — *Фролова С. В.* Древнерусские топонимы-посевисы с суффиксом -ов.— В кн.: Ономастика Поволжья. 2. (Материалы II Поволж. конф.). Горький, 1971, с. 112—117.
- Фунд.— *Фундуклей И.* Статистическое описание Киевской губернии.— СПб., 1852.— Ч. I. 549, 16 с.
- Фундуклей, ОКГ — *Фундуклей И.* Обзорение могил, валов и городищ Киевской губернии.— Киев; Глинсберг, 1848.— 124, 4 с.
- Хабургаев — *Хабургаев Г. А.* Этнонимия «Повести временных лет» в связи с задачами реконструкции восточнославянского глоттогенеза.— М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979.— 230 с.
- Халанский — *Халанский М.* Великорусские быliny Киевского цикла.— РФВ, 1895, т. XIII.
- Халанский, ГН — *Халанский М.* О некоторых географических названиях в русском и южнославянском героическом эпосе.— РФВ, 1901, т. XV, с. 318—338.
- ХВБВ — *Холмско-Варшавский* епархиальный вестник.
- Хожд. Котова — *Котова Ф. А.* Хождение на Восток (1-я четверть XVII в.).— ИОРЯС, 1907, XII, 1, с. 67—125.
- Хостник — *Хостник М.* Словинско-русский словарь.— Горица, 1901.— XVI, 391 с.
- Хребтов — *Хребтов А. К.* Спутник по Днепру и его притокам.— Киев, 1903.— 125 с.
- Худаш — *Худаш М. А.* З історії української антропонімії.— К.: Наук. думка, 1977.— 236 с.
- ЦГИАЛ — *Центральный государственный исторический архив в г. Ленинграде*.
- ЦДІАК — *Центральний державний історичний архів УРСР у м. Києві*.
- Черных — *Черных П. Я.* Очерк русской исторической лексикологии.— М.: Изд-во Моск. ун-та, 1956.— 243 с.
- Чернышев — *Чернышев Н.* Путеводитель по Печерску и старому Киеву.— Киев, 1860.
- Чеснов — *Чеснов Я. В.* О социальной мотивированности древних этнонимов.— В кн.: Этнонимы.— М.: Наука, 1970, с. 46—50.
- Чичуров — *Чичуров И. С.* Об одной конъектуре к «Хронографии» Феофана.— В кн.: Ле-

- тописи и хроники, 1976 г. М.: Наука, 1976, с. 12—16.
- Чрг. лет.— *Черниговская летопись по новому списку (1587—1723): Коломацкие челобитные.*— Киев, 1890.— 43 с.
- Чт. ОИДР — *Чтения в Обществе истории и древностей российских.*
- Чт. ОНЛ — *Чтения в Историческом обществе Нестора-Летописца.*
- Чубинский — *Труды* Этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, снаряженной Русским географическим обществом: Ю.-З. отд. (Материалы и исслед.) / Собр. П. П. Чубинским.— Спб., 1872.— Т. VII. VI, 610 с., 3 карты.
- Шараневич — *Шараневич И. И.* История Галицко-Володыммерской Руси.— Львов, 1863.— VI, 462 с., 1 карта.
- Шараневич, Иссл.— *Шараневич И.* Исследования на поле отечественной географии и истории.— Львов, 1869.— 94 с., 1 карта.
- Шарлемань — *Шарлемань Н. В.* К вопросу о топонимике р. Почайны и попытка реалистического толкования былины «Добрыня и Змей». 1965. Рукопис.— ЦНБ АН УРСР, ф. 49, № 4.
- Шафарик — *Славянские древности* / Соч. П. И. Шафарика; Пер. с чеш. О. Бодянского. Ч. ист.— М., 1837—1848.— Т. I. Кн. I, 1837. VIII, 318 с.; Кн. II. 1837. 331 с.; Кн. III. 302 с.; Т. II. Кн. I. 1848. 454 с.; Кн. II. 1848. VI, 361 с.; Кн. III. 1848. 276, 151, VI с.
- Шафонский — *Черниговского* наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малая Россия, из частей коей оное наместничество составлено, сочиненное действительным статским советником и кавалером Афанасием Шафонским с 4 географическими картами в Чернигове, 1786 года.— Киев: Судиненко, 1851.— XXII, 697 с., 4 карты.
- Шахматов — *Шахматов А. А.* Очерк древнейшего периода истории русского языка. Пг., 1915.— 368 с.
- Швец — *Швец Г. I.* Голубі перлини України.— К.: Рад. школа, 1969.— 176 с.
- Шевалье — *Шевалье П.* Історія війни козаків проти Польщі.— К.: Вид-во АН УРСР, 1960.— 199 с.
- Шелудько — *Шелудько Д.* Німецькі елементи в українській мові.— В кн.: Збірник Комісії для дослідження історії української мови. К., 1931, т. I, с. 1—60.
- Шило — *Шило Г. Ф.* Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра.— Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1957.— 252 с.
- Шмидт — *Шмидт А.* Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба: Херсонская губерния.— Спб., 1863.— Ч. II. 2, V, 874, 4, IX с., XXXV табл., 5 карт.
- Шталь — *Шталь И. В.* Русь в компиляции Гервазия Тильберийского.— В кн.: Летописи и хроники, 1976 г. М.: Наука, 1976, с. 23—25.
- Шуберт — *Шуберт.* Специальная карта западной части Европейской России / Сост. при Воен.-топогр. депо под руководством генерал-лейтенанта Шуберта.— Спб., 1832.— 1 карта.
- Шульц, Голов.— *Шульц П. Н., Головкина В. А.* Неаполь Скифский.— В кн.: По следам древних культур. М.: Госкультпросветиздат, 1955, с. 143—168.
- Шушарин — *Шушарин В. П.* Русско-венгерские отношения в IX в.— В кн.: Международные связи России до XVII в.: Сб. ст. М.: Изд-во АН СССР, 1961, с. 131—180.
- Щекатов — *Щекатов А. М.* Словарь географический Российского государства...— М., 1804—1809.— Ч. II. 1804. 874., 1808 стб.; Ч. III. 1804. 1238 стб.; Ч. IV. 1807. 1366 стб.; Ч. V. 1807. 1296 стб.; Ч. VI.— 1808. 1296 стб.; Ч. VII. 1809. 434 стб.
- Щепотьев — *Щепотьев В.* Географічний термін «Україна» в народних піснях.— Зап. Укр. наук. т-ва досліджування і охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині, 1919, вип. 1, с. 1—16.
- Щербина, Док.— *Щербина В.* Документи до історії Києва 1494—1835 рр.— К., 1926.— VIII, 356 с.— (Укр. археогр. зб. ВУАН; Т. I).
- Эв., Вольн.— *Эварницкий Д. И.* Вольности запорожских казаков.— 2-е изд.— Спб., 1898.— 405 с.
- Эв., Ист.— *Эварницкий Д. И.* История запорожских казаков.— Спб., 1892.— Т. I. 542 с.; Т. II. 1895. 624 с.; Т. III. 1897. 846 с.
- Эв., Топ.— *Эварницкий Д.* Топографический очерк Запорожья.— КС, 1884, т. VI, с. 32—53; т. VII, с. 392—422.
- Эв., Хортица — *Эварницкий Д. И.* Остров Хортица на реке Днепре (из поездки по запорожским урочищам).— КС, 1886, т. I, с. 49—50.
- ЭИРЯ — *Этимологические исследования по русскому языку* / Под ред. П. С. Кузнецова.— М.: Изд-во Моск. ун-та, 1960.— 89 с.
- ЭСБМ — *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы.*— Мінск: Навука і тэхніка, 1978—1980.— Т. I. 1978. 440 с.; Т. II. 1980. 344 с.
- ЭССЯ — *Этимологический словарь славянских языков* / Под ред. О. Н. Трубачева.— М.: Наука, 1974—1981.— Вып. I. 1974. 214 с.; Вып. II. 1975. 238 с.; Вып. III. 1976. 199 с.; Вып. IV. 1977. IV, 235 с.; Вып. V. 1978. 232 с.; Вып. VI. 1979. 222 с.; Вып. VII. 1980. 224 с.; Вып. VIII. 1981. 253 с.; Вып. IX. 1983. 197 с.
- Югов — *Югов А. К.* Думы о русском слове.— М.: Современник, 1975.— 214 с.
- Южн. лет.— *Южнорусские летописи, открытые и изданные Н. Белозерским.*— Киев, 1856.— Т. I. IX, 162 с.
- Юнк — *Фон-Юнк А.* Воды в Васильковском уезде Киевской губернии.— КГВ, 1856, № 7, с. 29—30.
- Юрченко — *Юрченко П. О.* О происхождении названия Лядских ворот в Киеве.— В кн.:

- Труды III Археол. съезда в Киеве. Киев, 1878, т. II, с. 59—61.
- Юшков — Юшков С. Ю. До питання про походження Русі.— Наук. зап. / Ін-т мовознавства УРСР, 1941, т. I, с. 137—156.
- Яворницький — Яворницький Д. І. [Эварницкий Д. И.] Словник української мови.— Катеринослав : Слово, 1920.— Т. I. 412 с.
- Янко — Янко М. Т. Топонімічний словник-довідник Української РСР.— К. : Рад. школа, 1978.— 179 с.
- Яшкін — Яшкін І. Я. Беларускія географічныя назвы : Тапаграфія. Гідралогія.— Мінск : Навука і тэхніка, 1971.— 256 с.
- Яшкін, ПБТ — Яшкін І. Я. Ландшафтная терміналогія у тапаніміі і мікратапаніміі Слаўгарадчыны.— В кн.: Питанні беларускай тапанімікі. Мінск : Навука і тэхніка, 1970, с. 109—116.
- Ященко — Ященко А. Топонимика как источник изучения истории языка.— Учен. зап. Лeningr. пед. ин-та, 1962, т. 370, с. 99—112.
- Ященко, Курск.— Ященко А. И. Топонимика Курской области.— Курск : Ин-т усовершенствования учителей, 1958.— 75 с.
- Ященко, Укр.— Ященко А. И. Об украинских элементах в гидронимии Курщины.— В кн.: Питання гідроніміки. К. : Наук. думка, 1971, с. 104—109.
- Ященко, Язык.— Ященко А. И. Языковая принадлежность топонимии и микропонимии Курской обл.— Вопр. географии, 1974, № 94, с. 95—103.
- AL — *Archivum* książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie / Wyd. nakł. właściciela pod kierownictwem Z. L. Radziwińskiego, przy współudziale P. Skobielskiego, B. Gorczaka.— Lwów, 1887.— Т. I. XXIX, 204 s., 1 tabl.
- Albenque — *Albenque* A. Les rutenes : Études d'histoire, d'archéologie et de toponymie Gallo-Romaines.— Rodez, 1948.— 220 p.
- Archiv — *Archiv* český čili staré písemné památky české i moravské.— Praha, 1840.— Т. I. 418 s.
- Arumaa — *Arumaa* P. Die ostslavischen Gewässernamen mit I-pentheticum.— Wiesbaden : Vasmer, 1956.— 520 S.
- Bahlow — *Bahlow* H. Deutschlands geographische Namenwelt. Etymologisches Lexikon der Fluß und Ortsnamen alteuropäischer Herkunft.— Frankfurt am Main : Klostermann, 1965.— 230 S.
- Bezljaj — *Bezljaj* F. Slovenska vodna imena.— Ljubljana : Slov. Akad. Znanosti in Umjetn., 1956.— D. II. 354 s.
- Borek — *Borek* H. Zachodniostowiańskie nazwy toponimiczne z formantem -yn.— Wrocław : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968.— 482 s.
- Brückner — *Brückner* A. Słownik etymologiczny języka polskiego.— Warszawa : Wiedza Powszechna, 1957.— 806 s.
- Brückner, «Nestor» — *Brückner* A. Rozdział z «Nestora».— ЗНТШ, 1925, т. CXLI—CXLIH, s. 1—15.
- Būga — *Būga* K. Rinktiniai rastai.— Vilnius : Valst. Polit. ir moksl. literat. leidykla, 1958—1961.— Т. I, 1958. 655 с.; Т. II, 1959. 730 с.; Т. III, 1961. 1008 s.
- BzN — *Beiträge zur Namenforschung*.
- Camproux — *Camproux* C. A propos de Structure toponymique.— Rev. langues romanes, 1970, 79, N 1, p. 237—252.
- Daniłowicz — *Daniłowicz* I. Skarbiec dyplomatów papieżskich, cesarskich, króleskich, księzęcych, uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów, posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów.— Wilno : Sidorowicz, 1860.— Т. II. 375 s.
- Dickenmann — *Dickenmann* E. Studien zur Hydronymie des Sauesystems.— Heidelberg : Carl Winter-Universitätsverlag, 1966.— Bd. I. 207 S.; Bd. II. 245 S.
- Długosz — *Długosz* J. Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego.— Warszawa, 1962.— Т. I/II. 256 s.
- Domański — *Domański* J. Staropolskie nazwy rzeczne Bystrzycy i jej dopływów.— Onomastica, 1972, r. 17, z. 1/2, s. 83—108.
- Dottin — *Dottin* G. La langue gauloise.— Paris : Libr. Klincksieck, 1918.— 364 p.
- Duridanov — *Duridanov* I. Die Hydronymie des Vardarsystems als Geschichtsquelle.— Köln; Wien : Böhlau-Verlag, 1975.— 417 S., 1 Karte.
- Francić — *Francić* V. Srpskohrvatsko-poljski rječnik.— Warszawa : Wiedza Powszechna, 1956—1959.— Т. I, 1956. XXI, 828 с.; Т. II, 1959. VII, 1312 s.
- Georgiev — *Georgiev* V. Hellespontos und Bosphoros.— Балк. езикознание, 1961, III, № 2, S. 25—27.
- Górniewicz — *Górniewicz* H. Ze studiów nad toponomastyką Pomorza Gdańskiego.— Onomastica, 1976, r. 21, s. 75—106.
- Grab — *Grabowski* M. Ukraina dawna i teraźniejsza.— Kijów : Glücksberg, 1850.— Т. I. 4, 172, 4s. 18 tabl.
- Gudelis — *Gudelis* V. Zodzio ir vietovardzio «gala(s)» etimologijos ir priesistorines geografinios klausimos.— Lietuvos TSR geografinė draugija, geografinės metraštis, 1960, t. III, s. 98.
- Hrabec — *Hrabec* S. Nazwy geograficzne Huculszczyzny.— Kraków; Pol. Akad. Umiejętn., 1950.— XI, 261 s.
- HW — *Hydronimia* Wisły : Wykaz nazw w układzie hydrograficznym / Pod red. P. Zwolińskiego.— Wrocław etc.: Wyd-wo PAN, 1965.— Cz. I. 466 s.
- I. m.— *Imenik* mesta : Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i posta u Jugoslaviji.— Beograd : Izdanje «Službenog lista FNRJ», 1956.— 499 s.
- Jabl.— *Jabłonowski* A. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym : Ziemia ruskie : Ukraina (Kijów — Braclaw).— Warszawa, 1897. Т. XI, D. 3. 736. LIX s.
- Jabl. Atlas — *Jabłonowski* A. Atlas historyczny

- Rzeczpospolitej Polskiej. D. I. Warszawa; Wieden, 1899—1904.
- Jadić — *Jadić V.* Dunav — Dunaj in der slavischen Volkspoesie. — Archiv für slav. Philol., 1876. Bd. I.
- Jakobson — *Jakobson R.* Selected writings. — 'S-Gravenhage, 1962, T. I. X, 678 p.
- JP — *Język polski.*
- Jungmann — *Jungmann J.* Slovník česko-němec-ký. — Praha : W kněžnej arcibiskupské knih-tiskárne, 1835—1839. — D. I. 1835. IX, 852 s.; D. II. 1836. 1032 s.; D. III. 1837. 974 s.; D. IV. 1838. 844 s.; D. V. 1839. 988 s.
- Jurkowski — *Jurkowski M.* Ukraińska terminolo-gia hydrograficzna. — Wrocław etc. : Zakład Narodowy im. Ossolińskich : Wyd-wo PAN, 1971. — 240 s.
- Kozierowski, Gopło — *Kozierowski S.* Pierwotne osiedlenie pojezierza Gopła. — SO, 1922, t. II, s. 3—54.
- Kozierowski, Pierw. — *Kozierowski S.* Pierwotne osiedlenie dorzecza Warty od Koła do ujścia w świetle nazw geograficznych. — SO, 1926, t. V, s. 112—246.
- Krahe, SI — *Krahe H.* Die Sprache der Illyrier. — Wiesbaden, 1955. — T. I. Die Quellen. 226 S.
- Kukuljević-Sakcinski — *Kukuljević-Sakcinski I.* Povjestni spomenici južnih Slavenah. — Zagreb, 1963. — Sv. I. 216 s.
- Kuraszkiewicz — *Kuraszkiewicz W.* Nazwa rzeki Prypec'. — Slavica orient., 1968, N 3, s. 339—342.
- Lehr-Spl. — *Lehr-Splawinski T.* O pochodzeniu i praocjczyźnie Słowian. — Poznań, 1946. — 237 s., 6 map.
- Łęg. i L.-S. — *Łęgowski I. i Lehr-Splawinski T.* Szczątki języka dawnych słowiańskich mieszkańców wyspy Rugii. — SO, 1922, t. II, s. 114—136.
- Lietuv. u.-e. — *Lietuvos TSR* upių ir ežerų vady-nas. — Vilnius : Valstybinė polit. ir mokslin. literat. leidykla, 1963. — 226 psl.
- Linde — *Linde S. R.* Słownik języka polskiego. — Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1854—1860. — T. I. 1854. 668 s.; T. II, 1855, s. 669—1322; T. III. 1856. 602 s.; T. IV. 1858, s. 603—1286; T. V. 1859. 704 s.; T. VI. 1860. 108 s.
- LKH — *Lutterer I., Kropáček L., Huňáček V.* Původ zeměpisných jmen. — Praha : Mladá fronta, 1976. — 101 s.
- LKŽ — *Lietuvių kalbos žodynas.* — Vilnius : Mintis. T. I.
- Lorentz — *Lorentz F.* Slovinisches Wörterbuch. — St. Petersburg : Buchdruckerei der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 1912. — IV, 740, 1554 S.
- Loewenthal — *Loewenthal J.* Etymologische Miszellen. — ZONE, 1930, Bd. VI.
- L.-S. — *Lehr-Splawinski T.* Rozmieszczenie geograficzne prasłowiańskich nazw wodnych. — RS, 1960, t. XXI, cz. I, s. 5—22.
- M. — *Miklosich Fr.* Monumenta serbica. — Viennae, 1858. — 385 s.
- Machek — *Machek V.* Etymologický slovník jazy-ka českého a slovenského. — Praha : Nakl. CSAV, 1957. — 627, 1 s.
- Makowiecki — *Makowiecki S.* Słownik botaniczny łacinsko-matoruski. — Kraków : Nakl. Pol. Akad. Umiejeth., 1936. — XV, 408 s.
- Miklosich — *Miklosich Fr.* Lexicon palaeoslove-nico-graeco-latinum emendatum et auctum. — Vindobonae : Braumueller, 1862—1865. — XXII, 1171 p.
- Moszyński, PZ — *Moszyński K.* Pierwotny zasięg języka prasłowiańskiego. — Wrocław; Kra-ków : Wyd-wo PAN, 1957. — 332 s., 1 mapa.
- Narbutt — *Narbutt T.* Dzieje starożytne narodu Litewskiego. — Wilno, 1839—1840. — T. V—VI, 1839; T. VII—VIII. 1840. T. IX. 1841.
- Natanson-Leski — *Natanson-Leski J.* Nazwy ple-mienne w Polsce. — 'Onomastica, 1959, r. 5, z. 2, s. 413—449.
- Naumann — *Naumann H.* Zu einigen Problemen der Flurnamenforschung in Nordwestsach-sen. — Beiträge, zur Namenforschung, 1961, N 2, S. 113—151.
- NPIO — *Taszycki W.* Najdawniejsze polskie imio-na osobowe. — Krakow, 1926. — 124 s.
- OJ — *Onomastica jugoslavica.*
- Ossowski — *Ossowski L.* Gwarowe białorusko-ukraińskie nazwy miejscowe na -ica. — Ono-mastica : Ossolineum, 1955, r. 1, s. 117—120.
- Otrębski — *Otrębski S.* Gramatyka języka litew-skiego. — Warszawa : Państwowe Wyd-wo Nau-kowe, 1958. — XIV, 239, V s., 1 mapa.
- Pauls — *Pauls J. P.* River Names in the Pripet Basin. — Names, 1964, N 3/4.
- Pokorny — *Pokorny J.* Zur Urgeschichte der Kelten und Illyrien. — Halle (Saale) : Niemeger Verlag, 1938. — 184 S.
- Pokorny IEW — *Pokorny J.* Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. — Bern; Mün-chen, 1959. — Bd. I.
- Profous — *Profous A.* Místní jměna v Čechách : Jejich vznik, původní význam a změny. — Praha : Nakl. CSAV, 1947—1957. — D. I. 1947. 624 s.; D. II. 1949. 706 s.; D. III. 1951. 631 s.; D. IV. 1957. 867 s.
- Profous, Svoboda — *Profous A., Svoboda J.* Míst-ní jměna v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. — Praha : Nakl. CSAV, 1957. — Díl V. 864 s.
- Prz. — *Podole, Wolyń, Ukraina / Obrazy miejsc i czasów przez Alexandra Przezdzieckiego.* — Wilno, 1841. — T. I.
- Reginnea — *Reginnea Cracovia* — Przemysł — Lemberg — Brody — Tarnopol — Camie-nietz Podolski — Cernouří — Carpatii — Nord Orientali Serviciu Geografie al Armo-tei. — S. I., S. a. — 1 mapa.
- Rieger — *Rieger J.* Nazwy dorzecza Sanu. — Wroc-ław etc. : Wyd-wo PAN, 1969. — 248 s.
- R.-i. KJ — *Rečnik-imenik mesta Kraljevine Jugos-lavije/Izredio V. Marinković.* — Beograd, 1930.
- Rječnik — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezi-*

- ka. Zagreb : Jugoslav. Akad. Znanosti i Umjetn., 1880—1882.— D. I. 960 s.
- Rospond, Gniezno — *Rospond* S. Ze studiów nad polską toponomastyką. IX.— Gniezno.— JP, 1961, t. XLI, N 5, c. 331—342.
- Rospond, SNM — *Rospond* S. Stowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem *-ysk-*.— Wrocław : Wyd-wo. PAN, 1969.— 432 s.
- Rozwadowski — *Rozwadowski* J. Studia nad nazwami wód stowiańskich. — Kraków : Nakł. Pol. Akad. Umiejętn., 1948.— 344 s., 1 mapa.
- Rozwadowski, Kilka — *Rozwadowski* J. Kilka uwag do przedhistorycznych stosunków Wschodniej Europy i praojczyzny indoeuropejskiej na podstawie nazw wód.— RS, 1930, t. VI.
- RS — *Rocznik* slawistyczny.
- Rudnicki — *Rudnicki* M. Prastowianszczyzna — Lechia — Polska.— Pornan : Poznańskie T-wo Przyjaciół Nauk, 1950.— T. I. 281 s.
- Rulik., OPK — *Rulikowski* E. Opis powiatu Kijowskiego.— Kijów; Warszawa, 1913.— VII, 213 c.
- Rymut — *Rymut* K. Nazwy miejscowe dawnego księstwa Siewierskiego.— Onomastica, 1970, r. 15, z. 1/2, s. 5—37.
- RZ — *Rizzi Zannoni*. Carta de la Pologne.— Paris, 1772.
- Schmidt — *Schmidt* D. Die rechten Nebenflüsse der Rheins von der Wupper bis zur Lippe.— Wiesbaden : Steiner Verlag GMEH, 1968.— 210 S.
- Schütz — *Schütz* J. Die geographische Terminologie des Serbokroatischen.— Berlin : Akademie-Verlag, 1957.— 113 c.
- SG — *Słownik geograficzny* Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.— Warszawa : Nakładem F. Sulimierskiego i W. Walewskiego, 1880—1902.— T. I—XV.
- Sielicki — *Sielicki* E. Powieść minionych lat.— Wrocław, 1968.
- Skalová — *Skalová* N. Topografická mapa území Obodriců a Veleť-Luticů ve světle místních jmen.— Praha : Nakl. CSAV, 1965.— 95 s., 32 mapy.
- Skulina — *Skulina* T. Staroruskie imiennictwo osobowe.— Wrocław etc. : Wyd-wo PAN, 1974.— Cz. II. 240 s.
- Stawski — *Stawski* F. Słownik etymologiczny języka polskiego.— Kraków : Nakładem T-wa Miłośników Języka Pol. 1952.— T. I. 599 s.
- Stawski, Zarys — *Stawski* F. Zarys słowotwórstwa prastowiańskiego.— In: Słownik prastowiański.— Wrocław etc. : Wyd-wo PAN, 1974.— T. I. 487 s.
- SŁ. SPNO — *Słownik* staropolskich nazw osobowych.— Wrocław : Wyd-wo PAN, 1965—1978.— T. I. 1965. 160 s.; z. 2, 1966. 368 s.; T. II. z. 1. 1968. 192 s.; T. II. z. 2, s. 193—380; z. 3, 1970, s. 381—597; T. III. z. 1. 1971. 200 s.; T. III. z. 2, 1972, s. 201—408; T. III. z. 3, 1973, s. 409—593; T. IV. z. 1. 1974. 240 s.; T. IV. z. 2, 1975, s. 205—388; T. IV. z. 3, 1976, s. 389—547; T. V. z. 1. 1977. 192 s.; T. V. z. 2, 1978, s. 193—368.
- St. SS — *Słownik* starożytności słowiańskich.— Wrocław etc. : Ossolineum,— T. IV, 1970. 427 s.; T. V, 1975. 605 s.; T. VI, 1977. 285 s.
- SO — *Slavia Occidentalis*.
- Sobolewskij — *Sobolewskij* A. Einige Hypothesen über die Sprache der Skythen und Sarmaten.— Arch. für slavische Philol., 1905, Bd. XXVII, H. 2, S. 240—244.
- SP — *Słownik* prastowiański.— Wrocław etc. : Wyd-wo PAN, 1974—1976.— T. I., 1974.— 487 s.; T. II, 1976. 376 s.
- SS — *Scando-Slavica*.
- Stasz.— *Staszewski* J. Słownik geograficzny : Pochodzenie i znaczenie nazw geograficznych.— Warszawa : Wiedza Powszechna, 1959.— 351 s.
- Staszewski — *Staszewski* J. Mały słownik : Pochodzenie i znaczenie nazw geograficznych.— 3 wyd. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1968.— 504 s.
- Stieber — *Stieber* Z. Polska i ruska nazwa Sanu.— JP, N 21, 1963, s. 172—174.
- Strykowski — *Strykowski* M. Kronika polska, litewska, zmuńska i wszytkiej Rusi.— Warszawa, 1846.— T. I. 105 s.
- Svoboda — *Svoboda* J. Staročeská osobní jměna a naše příjmení.— Praha : Nakl. ČSAV, 1964.— 317 s.
- Šmilauer — *Šmilauer* V. Příručka slovanské toponomastiky.— Praha, 1963—1964.— D. I—II. 538 s.
- Šmilauer, Atlas — *Šmilauer* V. Atlas místních imen v Čechách.— Praha : Místopisná komise ČSAV, 1969.— I. Úvod. 13 s.; II. Mapy. 200 map.
- Šmilauer, 1932 — *Šmilauer* V. Vodopis starého Slovenska.— Praha; Bratislava, 1932.— 563 s.
- Šrámek — *Šrámek* R. Moravskoslezská místní jměna s Ne.— Onomastické práce.— Praha, 1966.
- Tasz.— *Taszycki* W. Rozprawy i studia polonistyczne. I. Onomastyka.— Wrocław; Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wyd-wo PAN, 1958.— 345 s.
- Thomsen — *Thomsen* W. Der Ursprung des Russischen Staates. Drei Vorlesungen / Vom Verfasser durchgesehene deutsche Bearbeitung von L. Bornummann.— Gotha, 1879.— IV, 2, 156 S.
- Trautmann — *Trautmann* R. Die Elb- und Ostsee-slavisches Ortsnamen.— Berlin : Akademie-Verlag, 1948.— T. I. 187 S.
- Vanagas — *Vanagas* A. Lietuvos TSR hidronimų daryba.— Vilnius : Mintis, 1970.— 428 psl.
- Vasmer — *Vasmer* M. Beiträge zur slavischen Altertumskunde.— In: Schriften zur slavischen Altertumskunde und Namenkunde. Berlin : Kommission Harrassowitz, 1971, Bd. II, S. 548—551.
- Vasmer, Beiträge — *Vasmer* M. Beiträge zur historischen Völkerkunde Osteuropas.— In: Schriften zur slavischen Altertumskunde und Namenkunde. Berlin : Kommission Harrassowitz, 1971, Bd. I, S. 215—241.
- Vasmer, Die Iranier — *Vasmer* M. I. Die Iranier in Südrußland.— In : Schriften zur slavischen

- Altertumskunde und Namenkunde. Berlin, 1971, Bd. I, S. 101—201.
- Vasmer, Wikingspuren — *Vasmer M.* Wikingspuren in Russischen.—In: Schriften zur slavischen Altertumskunde und Namenkunde. Berlin, 1971, Bd. II,— 838 S.
- Vries — *Vries J.* Altnordisches etymologisches Wörterbuch.— Leiden : Brill, 1963.— LII, 689 S.
- WAD — *Buchholz O., Fiedler W., Uhlisch G.* Wörterbuch Albanisch — Deutsch.— Leipzig : Verlag Enzyklopädie, 1977.— 789 S.
- Walach., Schmid — *Karte von der Walachei, Moldau und Bessarabien nach geometrischen Messungen und astronomischen Beobachtungen verfasst von I. F. Schmid neu herausgegeben von F. A. Schraembe.*— Wien, 1983.— 1 M.
- Walde — *Walde A.* Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen.— Berlin; Leipzig, 1927—1930.— Bd. I—II, 716 S.
- Wanstrat — *Wanstrat L.* Beiträge zur Charakteristik des russischen Wortschatzes.— Berlin : Schulze, 1933.— XVIII, 114 S.
- Watson — *Watson W.* The history of the celtic place-names of Scotland.— Shannon, 1973.— 132 p.
- Widajewicz — *Widajewicz J.* Południowo-wschodnie kresy Polski w X—XI wieku.— Poznań, 1937.— Z. 2. Prace komisji historycznej, 80 s, 1 mapa.
- ZMK — *Spravodaj* Mistopisné Komise ČSAV.
- ZONF — *Zeitschrift für Ortsnamenforschung.*
- Zr. dz.— *Źródła dziejowe.*— Warszawa, 1894—1897.— T. XX/XXII.

Абрамівка 93
 Абрам(ъ) 93
 Авари 94
 Аврам 93
 Авран 79
 Авсія 33
 Агатирс 78
 Агафірс 143
 агафірси 143
 Агланъ 121
 агол 171
 агрілі 58
 Аексенопонт 108, 126
 аз 96
 Азарум 61
 Азіатська Сарматія 130
 Азів 150
 Азиф 150
 *Аз кол 96
 (Азово-) Чорноморська Русь 126
 Азово-Чорноморський 108
 Азовское 150
 Азовско-Черноморская Русь 119
 Азовська Русь 119
 Азовське 126
 Азовсько-Дніпровська Русь 119
 Азовско-Дніпровская Русь 119
 Азовсько-Чорноморська Русь 119
 Азуп 150
 Айдар 68
 ак 37
 Аккерманська 56
 Ак-Урусъ 118
 алани 123
 аланорси 123
 Аланы 123
 албаста(-ый) 81
 Алеко 81
 Александриа 78
 Александръ 78
 Алекси(й) 81
 Алеппо 169
 Алонта(с) 17
 Алта 8, 17, 85, 86
 Ал(ъ)то 85, 86
 Альма(-ин) 94
 Альта 5, 8, 85, 86
 Ал(ъ)то 17, 85
 Аляны 123
 Амастрідська Русь 119
 Амур-Нижньодніпровськ 55
 АНГДРСН 17
 Ангальт 121
 англи 121
 Англане 121
 Андріївка 151
 Андріївський 132
 Андріів-Український 167
 Андрій 132, 177
 Андрѣвський 132
 Андрєвъ 17
 Андрѣи 17, 132
 Анкѣдинъ 74
 Анна (Всеволодівна) 177, 178
 анти 167

Антиліван 156
 Антиохъ(-іа) 78
 Антитавр 156
 Анѣдреа(-ен) 17
 аорси 118, 123, 124
 с
 Аплы 17
 апостол Андрій 132
 апостол Петро 133
 АПОСТОЛЪ 17, 132, 141
 апостоль 17, 141
 Апостольщина 17
 Аракс 123
 Арбузьєвъ 18
 Ариэль 58
 Армена(-яна) 116, 117
 Арсанія 118
 Арсеніівський 38
 Артанія 118
 Артополот 152
 Артополот Другий 152
 Артополот Лохвицький 152
 Артополот Удайський 152
 АРХАНГЕЛЪ 133
 Арх(ангела) Михаила 100
 архангел Михайл 133
 Арх. Михаила 136
 аршан 37
 Аршь 128
 Аръбоузовичи 18
 Аръбѣз(ов)ъ 18
 Арбль 58
 Аскольдова Русь 119
 Атаман 140
 Афанасии Васильѣвскыи 133
 Ахтырка 37

баба 18
 Бабинъ 5
 баджанак 101
 баджна 101
 баджнак 101
 баджни 101
 баз 26
 базна 101
 Баката 18
 Бакота(-и) 9, 18
 бакотский 18
 Бакут 9, 18
 Баламутівка 95
 балах 23
 Балда 22
 Балдин 22
 Балико-Щучинка 173
 Балу 79
 бара 19
 Барбарезе 134
 Бар-ель-Азов 150
 Баремель 97
 бариш 18
 Баришівка 18, 24, 70
 Баришівський 18
 'Бариш'іука 18
 Баришовка 18
 Ба'ришп'іл' 18

Баришполе 18
 Баришская 18
 Баришь 18
 Барочъ 18, 24
 *Барѣкъ 19
 Баруч(ъ) 18
 Барычева 19
 Барычевка 19
 Барышевка 18
 Барышово 18
 Барышовъ 18
 Барьяль Ассакъ 150
 басаврюк 154
 Басты(и) 61
 Баты(и) 61
 *Бахматъ 24
 Бахмацький 24
 Бахмач (Другий) 24
 Бахмачка 24
 Бахмачъ 24
 Бахр Азу 150
 (Бахр-) Ассакъ 150
 Бахр Сардак 108, 126
 Бахр Судак 108, 126
 Бахр Трабзунд 108, 126
 Б. Баришь 18
 бгати 21
 бгати 21
 Бгоуслалъ 20
 Белгород 26, 37
 Бельськ-Подляський 28
 берегъ 27
 Березовъ 19
 *березын 19
 берестъ 19
 бевз(а) 27
 бедженек 101
 Бежъ 159
 без 26
 Безымянная 150
 Безяница 25
 Бекот(а) 9, 18
 Белавежа 26
 Белгородокъ 28
 Белемешъ 26
 белжанинъ 27
 Белжанъ 27
 Белжанинъ 27
 Белзець 27
 Белзские 27
 Белз(ъ) 26, 27
 Б(ел)зы 26
 Белзское 27
 бѣли брегъ 27
 Беличи 25
 Белобережье (-ежье, -ижье) 27
 Беловесь 22
 Белогородка 28
 Белзьъ 26
 белый 27
 бельжанинъ 27
 Берберезе 134
 Берда 8, 67, 68
 Бердикай Алі 68
 Берди Каяли 68

- Бердинская 68
 Бердо 68
 Берды(нка) 68
 Бердянская 68
 берег(ъ) 27, 163
 Берег 57
 Берегелі 27
 берегъ 163
 Бережница 98
 береза 19
 Березайка (-анка) 19
 Березанское 134
 Березанський 134
 Березань(ъ) 27, 70, 134
 Березка 19
 Берез(н)на 19
 Березовица 19
 Березович (-і) 19
 Березовка 19
 Березовский 134
 Березовый 19
 Березы 19
 Березынка 19
 берест 19
 Берестіе 19
 берестовий 19
 Берестово(е, е) 19
 Берестовъ 19
 Берестовъе 19
 Берестъ 19
 Берестье 19
 Бери 57
 беседа (-іда) 97
 Беседы (-іди) 97
 Бесідка (-и) 97
 Бескіди 165
 Бестда 97
 Ёбуз(а) 27
 Бзинка 26
 бзюкъ 26
 Бзяница 25
 Бібрка 20
 Біг 20
 Біж 159
 Біла 28, 148
 Біла Криница 28
 Біла Русь 118
 Білгород-Дністровський 27, 57
 Білгород(ка) 25
 Біленька 28
 білий 27, 28, 37, 123
 Білий Спас 170
 Білики 37
 Білилівка 114
 Біличі 25
 Білка 27, 28, 86
 Білобереги 27
 Білобережжя 27
 Біловежа 26
 Біловежівська 26
 Біловежі Другі й Перші 26
 Білогір'я 27
 Білогородка 27
 Білозір'я 27
 Білоконница 26
 Білокриниччя 27
 Білопілля 27
 Білорусія 118
 білоруси 119
 Білоус 22
 Білоцерківський степ 98
 біль 123
 Більськ 28, 37
 Биждь 159
 Бирич 23
 Биричевъ 23
 биричь 23
 бирка 23
 бирковати 23
 бирчий 23
 Бискупичи-Русскія 120
 Бискупля 58
 Бистра 68
 Бистриця 36
 Бистриця-Тисменицька, 57, 158
 Благовѣщеніе 19
 Благовещенія(ѣщенія) пресвятой (-ыя) Богородици (-ы) 20
 Блестовѣтъ [-ет(ъ), -ит(ъ)] 20
 Блесь 20
 Ближний вал 29
 Блистова 20
 блоха 22
 Блоховка (-івка) 22
 *Бльсть 20
 бльстѣти 20
 Бобровица 47
 Бобр(о)ка 20
 бобръ 9, 20
 бобръка 20
 Бобръка 9
 Бовшів 23
 Бог 20
 Богомилъ 86
 Богополь 21
 Богородица 131
 Богородица 132, 139
 Богослав(ъ) 20
 Богѡславль 20
 Богѡславъ 20
 Богуслав(ка) 20
 Богуслав(ль) 20
 Богуславское 20
 Богуславська 20
 Богуславський 20
 Богуславъ 20
 *Богуславъ 20
 Богучар 21
 Богша 46
 б(ог)ъ 20, 25, 58
 Богъ 5, 21, 25, 58, 102, 123
 Боженка 48
 Божескъ 21
 Божескый 21
 божница 48, 136
 Божок 21
 божскіи 21
 божьница 48
 божьнка 48
 Божьски 21
 Божьскъ 102
 Божьскый 21
 боз(къ) 21, 26
 Боз(ъ)къ 21, 26
 бой 150
 Бой 65
 Бокгъ 21
 Боково 26
 Бокота 18
 Бокут(ъ) 9, 18
 Болаховцы 22
 Болгарія 172
 Болгарська Русь 119
 Болда 22
 Болдин(ы) 5, 22
 Болдыжъ 22
 Болдыня 22
 Болдырь 22
 боле 22
 Болев 22
 Болеславъ 22
 Болехів 22
 Болехівці 22
 Боли 22
 БОЛНН 22
 Боловесь 22
 Боловось 22
 болонье 106, 107
 болох 23
 Болохів 22
 Болохівка 22
 Болохівська 22
 болохов 22
 Болохов 23
 Болоховець 22
 Болоховець 22
 болоховий 22
 Болоховичи 22
 болоховник 22
 Болохов(о) 22
 Болоховци 22
 болоховъ 22, 103
 Болоховьскые (-ни) 22
 Болоховьскци 22
 Болох(ъ) 22, 23
 Болховец 22
 Болховъ 22
 Большая Почайна 110
 *Болишево 23
 Болшевъ 23
 Болъдина 22
 болье 22
 Большая 23
 Большая Берда 68
 Большая Самарь 129
 Большой Осколь 96
 Большой Торъ 163
 *Большь 23
 бор 23
 Боремель 97
 Борижит 53
 Борим(ир)ъ 141
 Борислав(ъ) 23, 141
 Бориспіль(ський) 18
 Борисфен 23
 Борис(ъ) 43, 141
 Борицевъ 23

Борич(евичи) 23
 Боричевъ 5
 Боричевѣи 23
 Боричев(ъ) 23, 127
 Боричів (Тік) 23
 Боричів Узвіз 23
 Боричи 24
 Боричка (-о) 23
 Борич(ов)ъ 23
 Борищевъ 23
 Боркъ 24
 Боровиця 24
 Боровон(ын) 5
 борокъ 24
 Бороховъ (-ів) 22
 борочекъ 24
 Борсѣкъ 24
 Борщ(аг)овка 59
 бор(ък)ъ 24
 в
 Боръсоуко 24
 боръсоуковъ 24
 Борыщовка 59
 Босаха 171
 босе 21, 58
 Боспор (-Кіммерійський) 35, 76, 126
 Боспорський (-а, -е) 35
 Боспор Фракійський 35
 Босфор 35
 босъ 21, 58
 Бохмать 24
 Бохмачъ 24
 Бохмиты(-ъ) 24
 Бохмицы 24
 Брана 24
 *Браневиць 24
 Браневича 24
 Бранивой 24
 Бранимиръ 24
 Браниця(-і) 24
 Бранковичъ 24
 Бранъ 24
 Бранъча 24
 Брацлавська Україна 166
 брегът 27
 Броди 24
 Бродская 24
 Броды 24
 Брокъ 24
 Брониславъ 25
 Броничани 24
 Бронницы 25
 брониы 25
 Бронъ 24
 Бронь кнАжъ 24
 Брусилів 151
 БРЪНА 24
 БРЪГЪ 27
 Брячислав (Ізяславович) 25
 Брячиславль 25
 БрАчиславъ 25
 БрАчьславль 25, 72
 Боубъ 25
 Боугъ 25
 боужескъ 21

боужской (-ыи) 21
 Боужьковичи 25
 Боужьковское 25
 Боужьскъ (-ыи) 21
 боузкъ (-о) 21
 боузкыи 21
 боуката 9, 18
 Бѣгъ 78
 бѣжане 78
 Бѣжане 25
 Бѣжько(въ) 25
 *Бѣжькъ 25
 Бѣжьскъ 5, 21
 Бѣкъта 9, 18
 *Бѣславъ 20
 бѣчати 26
 Бу 25
 Бубнів 53
 Бубнівська (Слобідка) 53
 Буг(а) 20, 21, 25, 122, 123
 буга 25
 Буг Зх. 21
 бугор 25
 Бугъ 20, 21, 25
 Буда 68
 Бужане 25
 бужани 122
 Бужанка 25
 Бужек 25
 Бужескъ 21
 Бужковичі 25
 Бужок 21, 25, 88
 Буж(ыи)скъ 21
 Бужьскъ 21
 Бужьскыи (-скии) 21
 бузина 26
 Бузова 25
 Бузскъ 21
 букатъ 9, 18
 Букивна 26
 Буковина 26
 Буковинсько-Семиградські Карпатські 165
 Буковно 26
 букота 9, 18
 Була 25
 булак 171
 Булгарська Русь 119
 Булич(и) 25
 Булычъ 25
 Булышов 25
 Бунтус 108, 126
 Бургара 126
 Бусовиця 170
 Бусовка 21
 Буськ(ий) 21, 25
 Буян 134
 Бъ 21
 бъ 20
 (*Бъгъ 20, 21
 бѣз(ъ) 26
 *бѣзАнъ 26
 Быковентъ 26
 быково 26
 Быкъ 26

быстредь 84
 *быльъ 27
 Бѣмханъ (-ъ) 40
 Бѣгуславль 20
 Бѣжъ 159
 Бѣлавежа (-я) 26, 145
 Бѣлавежа Стара! 145
 Бѣла Вежа 26
 Бѣлавѣжа 26, 145
 Бѣла Вѣжа 26
 *Бѣла! 28, 145
 Бѣлая Вежа 26
 Бѣлая Вѣжа 26, 145
 Бѣлая Русь 118
 Бѣлгород(ка) 28
 Бѣлгород(ок)ъ 28, 62
 Бѣлзкий 26
 Бѣлзскій 27
 Бѣлзы(-ъ) 26
 Бѣличи 25
 Бѣлка 27, 146
 Бѣлобережцъ 27
 Бѣлобережье (-е, -іе) 27
 Бѣлоберезкии 27
 Бѣловесь 22
 Бѣловѣжа 27
 Бѣловѣж(ъ)ци 26
 Бѣлогородка(-окъ) 28
 Бѣлогородци 28
 Бѣлогородчская 28
 Бѣлогородчии 28
 Бѣлоусъ 22
 Бѣл! 27, 28
 Бѣль 28
 Бѣльбереже 27
 Бѣлька 27
 Бѣл(ыи) 27, 28
 Бѣлый Потокъ 20
 Бѣлыя-вежи 26
 Бѣрезанъ 184
 Бѣсова баба 25
 бял 27
 вагри 29
 Вагры 29
 Вакъевъ (-іев) 28
 Вакъи 28
 валы 29
 *Вара 29
 вара(ка) 29
 вараныи 121
 Варва 29
 Варв(иц)я 29
 Варговъ 35
 Варгол(ъ) 35
 Варегі 121
 Варезескыи 29
 Варезьскыи 29
 Варнава 29
 варни 29
 Варсуч 18
 Варшава 37
 варшац 37
 *Вары 29
 Вар(ъ)но 29
 Варяги 121, 122, 125

- варяги-русь 121, 122, 123
 Варяжскаѧ 29
 Варяжскій 172
 Варяжько 130
 Варяжьскыи 29
 Варязи 125
 Варязька Русь 119
 Варязьке 121
 варязькі 29
 ВарАги 120, 124, 125
 ВарАгъ 29
 ВарАжьскыи 29
 ВарАжьскаѧ 5
 ВарАжьскыи 5
 ВарАзи 120, 121, 124
 Васелеу 29
 Василевка(-ци) 30
 Василевъ 29, 30, 133
 Василевъскыи 30
 Василеу(-ів) 29
 Василивъ 30, 133
 Василии 29, 30, 133
 василковъ 30
 Василковъ 30
 василовъ 29
 Васильул 29
 Василь 29, 30
 Васил(ь)евъ 30
 Васильків 29, 30
 Васильківська(ий) 30
 Васил(ь)ко 9, 29, 30, 89, 130
 Васильковка 30
 Васильково 30
 Васильковъ (гонъ) 9, 89
 Василья 133
 Великаѧ Скиѣфъ 5
 великыи 31
 (Великыи) Новгородъ 5, 87
 (*)Вельнь 34
 Велья 34
 (*)Вереща (га) 31
 верещати 31
 вежа 144
 Велейка 40
 велик 136
 Велика Берда 68
 Великаа Скуѣѧ 30
 Вслика Бзянка 26
 Велика Гнійница 43
 Велика Каратуть 70
 Велика Русь 118
 Велика Хортица 171
 Великаѧ Скуѣ 30
 великая Греція 46
 Великая Плавня 56
 Великая Скиѣѧ 143
 Великая Скиѣѧ 30
 Великая Скуѣ 30
 Великая Хортица 171
 Велике джерело 173
 Великіа Скифіа 30
 Великі Деревичі 49
 Великій Лугъ 56
 Великіа Скифіа 30
 велики 136
 Великиа Скифіа 30
 Великие Луки 87
 велик(ий) 136
 великий вал 29
 Великий Дон 52
 великий дуб 51
 Великий Листвин 8, 81
 Великий Луг 56
 Великий Остріжок 96
 Великий Самбір 87
 Великий Токмак 150
 великия Скифіа 30
 Великоа Скуѣѧ 30
 Великое 108, 126, 150
 Великороссия 118
 Великыа Росѣѧ 118
 Великыи 31
 Великыи Луч(ь)скъ 83
 Великыи Рут(ов)ъ 31, 127
 великий Донъ 52
 ВЕЛИКЪ 136
 Вельнскаѧ 34
 Вельнь(скаѧ) 34
 Вельняне 34
 Велья 40
 венгерские 165
 Вербова 60
 Верешака 31
 Вереня 40
 Вереша 40
 Верешага (-ка) 31
 Верешаки 31
 Верещин(ъ) 31
 Верещиха (-иця) 31
 Верневъ 40
 Верхи 165
 Верхне Синьовідське (-видне) 143
 Верхній Онут 95
 Верхній Токмак 150
 Верхній Токмак Другий і Пер-
 ший 150
 Верхній Торець 163
 Верхні Солі 144
 Верхньодніпровськ 55
 Верхньонадністрянська 57
 Верхньотокмак 150
 Верхньохортицька 171
 Верхня Білка 27
 Верхня Самара 129
 Верхня(я) Хортица (-я) 171
 Верхобуж 25
 Верхосулка 148
 вершидь 84
 Веселое-Василь 30
 Ветова-Могила 164
 Вздохальница 170
 взлобок 84
 Віднога Дністрова 57
 Вілейка 40
 Вілія 40
 В'іл'хова 'Гоутва 47
 Вілька 40
 Вільна Україн(к)а 167
 вільха 95
 Вільшанка 95
 Вісла 68, 122
 вісяни 122
 Віта 31, 163, 164
 Вигра 35
 видибай 38
 *Видибичі 38
 Видичевъ 32
 *Видобить 38
 Видочевъ 32
 Видубецьке 38
 Видубицька Віта 38
 Видубиц(ь)кий 38, 40
 Видубичі(-ычъ) 38
 Вижва 38
 Виж-городъ 39
 Вижівка 38
 Вилія(-лля) 40
 Вилия 34
 Вильбичі 38
 Вилья(-я) 40
 вир 31
 Вири (Старі) 31
 Вирське 31
 вирубка 61
 Вир(ъ) 31
 вирь 31
 вирьє 34
 Висла 19
 Вислок 19
 Високо-Українське 167
 вита 32
 Витачев(о) 32
 Витачів 31, 32, 140
 Витечевъ 31, 32
 Витчевьскыи 32
 вити 38
 Витичевъ 31, 32
 Витичевъскыи 5
 Витичевъ 32, 140, 164
 Витичи 32
 Витичъ 32
 Витославъ 32
 Витчевськіє 32
 Вить 32
 Витючевъ 32
 вица 32
 Вишгород(ка) 38, 39, 170
 Вишенъка 32
 Вишня 32
 вишна 32
 Вкраина 166
 Владимеров 32
 Владимир 34
 Владимиро-Суздальская Русь
 119
 ВЛАДИМИРЪ 32
 Влеханс(ь)ке (-оє) 40
 Влодавка 32
 В. Локня 83
 вобчин 37
 вогненъныи 37
 вода 33, 143
 вод(ь)ные 33
 ВОЗДВИЖЕНІЕ 151
 вострой 36

- вод(ь)ные 33
 Возвѣагль 36
 коздвиженне 151
 вознесение 133
 воїн 33
 Воїнська Гребля 32, 33
 Воїнци 32, 33
 Воїнь 33
 вои 32
 Воигость 102
 Воин (ъ) 32, 33
 Войнин (-цы) 32, 33
 Войниха (-ицы) 33
 Войновское 33
 воко 37
 волдырь 34
 Волзька Русь 119
 Волинець (-инка) 34
 Волинська (Русь) 34, 118
 Волинська Україна 166
 Волинське 34
 Волинцеве 34
 Волинь 34, 118
 Воловесь 22
 *Володава 32
 Володаревъ 33
 Володарка 33
 Володарская (-ский, -ська, -ський) 33
 Володаръ 33
 Володимир Волинський 33
 Володимерци (-чи) 34
 Володимеръ (-ь) 33, 34
 Володимеръ Волинскій 33
 Володимер(ъ) Волинський 33, 34
 Володимерьскыи 33
 Володимерьстии 34
 Володимир-Волинський 33, 34, 131
 Володимири-Суздальська Русь 119
 Володимир Святославович 34
 Володимир(ъ) 33, 34, 40
 Володимиръ волинський 33
 Володимеръ 33
 Володимерьскыи 34
 Володимеръ 34
 Володша 46
 володѣти 40, 143
 Воложки 39
 волок 97, 111
 волоський 22
 Волошки 39
 вольт 34
 Волянка 34
 Воыновский 34
 Воынская 34
 Воынский (-скыи) 34
 Вол(ы)нци 34
 Воыньскіе (-скыє) 34
 Воынь(ци) 34, 141
 Воыхова Голтва 47
 Воля-Облазницка 93
 вор 34, 37
 Воргла 37
 Воргол (-а) 35, 37
 Ворголское 35
 Ворголь (-ь) 35
 Воргольское 35
 ворда 37
 ворина 34
 Воргла 37
 Ворлогскыи 35
 Ворлогъ 35
 ворменський 96
 Вормиця 96
 Воробеекъ 146
 Воровичі(ъ) 34
 Вор(ов)ъ 34
 Ворогла(ъ) 35
 Ворогол 35
 Ворожба 35, 37
 Ворона 29
 Вороніж 35, 37
 Воронинці 29
 Воронка 29
 воросколъ 37
 ворота 35
 Ворота 91
 Воротиславъ 35
 Ворскла (-ецъ) 36, 37, 38, 68, 90
 Ворсклица (-ище) 37
 Ворсклечекъ 37
 Ворсколо 37, 90
 Ворскл(ъ) 37
 Ворскляная (-ка) 37
 Ворсколецъ 37
 Ворсколь 37
 ворчать 37
 Ворьскла 37
 Ворьскола (-ъ) 37
 воры (-ѣ) 34
 Ворьскла 37
 воскресенье 35
 Воскрла 37
 Воспириѣ (иѣ) 35
 Воспориѣ (-иѣ) 5, 35
 востѣр 36
 Востерьскыи 36
 Восточная Русь 119
 вострой (-ы) 36
 Востоугна 146
 Вост(ь)рь 3, 96
 вотнина (-инь) 36
 Воѣ 32
 Врочен 39
 Вроучи 36
 Вроучи (и) 39
 Вруское 122
 Вруське 122
 врукъ 39
 Вручай 39
 Вручевъ 39
 Вручий (-ии) 39
 КРѢШТАТИ 31
 Всеволодич(ь) 39
 Всеволод 39
 Всеволож(ь) 39, 40
 Всеслав Брячиславович 25
 Всеукраїнська Рада 166
 В. Снятинка 77
 Встесна 50
 Встръ 36
 Вхоль во Іерусалимъ 170
 вучкра'йин'ці 166
 вучкра'йин'ці 166
 Въ(д)бучъ 38
 Въздвигденъ 36, 151
 Въздвигженскыи 151
 Възвѣагль (-Ане) 36
 *Въз(ъ)вѣагль 36
 *Въз(ъ)движдень 151
 Възакасійская 165
 *въкраина 36
 Въкраиница 116
 *Въльѣ 35
 Въросколъ 37
 върота 35
 Въручий 39
 въръгъль 35
 Върьскла 37
 Върьскъль 5
 Върьсколь 37
 Въсколь 96
 Въскресеньскыи 35
 Въспириѣ 35
 Въстръ 36
 Выбучъ 38
 выга 38
 Выгонъ 38
 Выгоръ 35
 Выгошевы 38
 Выгошевъ 38
 *Выгошь 38
 Выдобичи (-ычи) 38
 Выдобичъ (-ь) 38
 Выдобычскыи 38
 Выдобычъ 5
 Выдубицкій (-ий) 38
 Выдубичи 38
 Выдыбичи 38
 выеханцы 40
 Выково 26
 Вырва 172
 Выревцы 31
 Вырь (-ь) 31
 высоко 39
 Вытебедъ 84
 Вытечевъ 31, 32
 Вытечевскыи 32
 выть 38
 Вышгородъ 39
 выше 39
 Вышегородскіа 39
 Вышегород(ъ) 38, 39
 Вышегородскыи (-скыѣ) 39
 Вышегородцы 39
 вышна 32
 вышьгородъ 39
 вышьни 32
 Въханъ 40
 Възяница 25
 * Въльѣ 34
 в(ь)рѣтъкъ 39
 КЪРѢТИ 31
 вѣрѣтъкъ 39

- Всьеволодь 39, 40
 Всьеволожь 7
 Всьеславъ 40
 Всьеволожь 40
Вьсь 22
 Вьсь 31
 *Вьѡханъ 40
 Вьяханъ 40
 Вьѡхънъ 40
 вьжа 26, 144
 Вьжа 144
 Вьта (-ичи) 164
 ВАгръ 35
 ВАтичи 32
 Вятичи 32
 Вятко 32

 Гаї 40
 ган 40
 Ган(й) 41
 гај 41
 Гайшин 70
 гала 42, 43
 галати 42, 65, 121
 Галац 42
 Галисія 121
 Галица 42
 Галицина (-ъ) 41
 Галиция 118
 галицкаѦ 41, 42
 Галицкая Русь 118
 галицкии 41
 Галицко-Володимірская Русь 118
 галицкыи 41
 Галиць(ка) 41, 42
 Галицька Русь 118, 126
 Галицька Україна 166
 Галицьке 42, 119
 Галицько-Волинська (Русь) 41, 118
 Галицько-Волинське 119
 Галицький (-скыи) 41
 галицяне 41
 Галичане (-и, -ы) 41
 Галичанъ 121
 Галичина 5, 42, 118
 Галичинъ 41
 ГаличкаѦ 41, 42
 Галички 41, 42
 Галич(ъ) 41, 42
 Галичь 41, 42
 Галичкыи 41
 Галичь Мерьский 41
 ГаличьскаѦ 42
 Галичьскыи (-скыѡ) 41
 галка 42
 Галліполі 71
 Галлія 121
 галли 42, 121
 Галь 43
 Гальбштадт 150
 Гально 43
 галява 42
 Ганнівці 164
 Гарбузів 18

 Гарьмати 130
 Гатинець 157
 Гелеспонт 108
 Гелон 78, 143
 гелони 143
 Георгии 48, 134
 Гериня 44
 Германъ 42
 *Германькъ 42
 Герр 150
 Гер(ъ)манечъ 42
 Герьманы 42
 Ġirgic 51
 ġistъ 96
 Главная Самара 129
 глеба 43
 Глебльци 43
 Глѣб (-івка) 43, 48, 141
 Глибочицький 176
 Глибочиця 170
 глитати 47
 глота (тъ) 47
 глотити 47
 Глоуховъ 42
 Глоухомъ 42
ГЛОУХЪ 42
 Глѣхъ 42
 Глухив (-овъ) 42
 глѣтати 47
 Глѣбльци 43
 Глѣбовъ 42
 Глѣбъ (Всьеволод(к)овичъ) 42, 43
 Глѣбъ Свѣтославичъ 43
 Гн'езна 93
 Гнѣзна 93, 144
 Гн'їзна 93
 гнїйний 43
 Гн'їстаръ 57
 Гнибѣль 84
 Гнила 58, 93
 Гнила Липа 81
 Гнилопетъ 84
 Гнилоп'ять 111
 гноинныи 43
 Гнойно 43
 гнойный 43
 гнѣздо 93
 Гнѣзна 93
 Говтва Велика (-я) 47
 Говтва Далная 47
 Говтва Островерховская 47
 Говтва Передняя 47
 Говтвянська 48
 Гов(ъ)тва 47, 48
 гоитъ 41
 гол 37, 171
 Голва 47
 Голгофа 170
 Голий Мох 43
 Гологірка (-и) 43
 Гологори 43
 голота 47
 Голотва 47
 Голотовскіе 47
 Голотовщина 47

 Голта(въ) 17, 47, 48
 Голтва (Водяная) 17, 47, 48
 Голтва Грузкая 47
 Голтванчик-Мазуровка 47
 Голтва Ольхова 47
 Голтва Ольшана 47
 Голтва Средняя 47
 Голтва Сухая 47
 Голтва Шишацька 47
 Голтвинская 47
 Голтво-Ольховой 47
 Голтвяница 47
 Голтвянский 47
 Голтовиця 47
 Голоубыи 43
 голѣбъ 159
 Голѣбыи 5
 голѣбыи 43
 Голубівка 43
 Голубыи 43
 Гольва 47
 гольтъ 47
 Голыгоры 43
 голые 43
 голыи 43
 голь 43
 Гольн(о)е 43
 Гольсько 43
 *Гольтавъ 47
 *Гольты 47
 гольтѡи 47
 Голя 43
 гонецъ 76
 гончий 76
 гора 44, 164, 165, 170
 Гора 5, 165
 Гордята 44
 Гордятинъ 44
 Гордѣта 44
 Гордѣтинъ 5
 Горѣбъ 170
 Горив 169
 Горина 103
 Горинка 44
 Горинъ 44, 102, 103
 Гориня 44
 гористі 44
 Горичевъ 47
 Городелецъ 44
 Городелский 44
 Городель 44
 Городескъ 45
 Городецкий (-кой) 172
 Городецъ 45
 Городецъ 45
 Городецъ на В(о,ъ)стри 45
 Городецъ 45
 Городецъ Вьстрьскыи 36
 Городилецъ 44
 Горо'дишче 45
 Городище 44, 45
 Городки Зарубские 61
 городло 44
 городок(ъ) 44—45, 77
 Городок(ъ) 44, 45
 Городици на Вьстри 45

- городъ 9, 28, 39, 44, 45, 48, 62, 77, 92
 Городъ 9
 городъ на Вѣстри 45
 городъкъ 45
 Городышъ 45
 Городышъ на Вѣст(ь)ри 36
 Городычъ 45
 Городышъ 45
 Городятинъ 44
 Горохово 45
 горохъ 46
 Гороша (ха) 46
 гор'ошанецъ' 46
 гор'ошан'ц'і 46
 Горошин (-а) 45
 Горошине (-о) 45, 46
 Горошинский (-ский) 45
 Горощо 46
 гортанъ 172
 горѣха 46
 Горы 5, 46, 165
 Горына 44
 Горѣнь 44
 Горядътинъ 44
 гор'аца 132
 гѣлпѣд 137
 ГОСПОДЬ 137
 господ(ь) 137
 Гостоняичи 145
 Гостра Струга 36
 (г)острий 36
 Гостынич 145
 гость 132
 готи 121
 Готланд 121
 Гоутва 47, 48
 гошить 38
 Гребля Воинская 33
 Грезка 27
 Греки (-ы) 46
 грекоросійський 119
 Греція 46, 172
 Грецкаа 46
 Грец(ь)ка(а) 46
 Греческая (ий) 46
 Грьчський 5
 Греческій 46
 Греческія 46
 Греческое 46
 Греческий 46
 Гречинъ 46
 Гречникъ 46
 Гречники 46
 гречский 46
 Гречьска(а) 46
 Гречьскій (-ский) 46
 Григорій 172
 Григории 46
 Гридшини 46
 Гридъ(ша) 46
 гридь(ба) 46
 Гридя 46
 Грошинъ 45
 Грузко-Голтвянский 47
 Грузская Голтва 47
 Грузькая Голтва 47
 Грунь-Черкес 113
 Грьчники (-ъ) 46
 Грькъ 46
 Грьки 46, 64
 Грьци 46
 Грьчникъ 46
 Грьчський 5, 46
 Грьки (-ы) 46
 Грьцкы 46
 Грьчское 46
 Грьчкыи 46
 Грьч(ь)ска(а) 46
 Гоубинъ 47
 гоургевъ 48
 Гѣба 47
 Гѣр(г)ичъ 47
 Губа 47
 Губин(о) 47
 Губин-Український 167
 Губкинъ 47
 Губник 47
 Губ(ь)ка 47
 Гуварс 79
 Гульськ 43
 Гуна(б)ег 79
 Гургевъ 48
 Гургевський 48
 Гурговъ 48
 Гуричевъ 47
 Гурьговъ 48
 Гурьговський 48
 *Гѣлт(в)а 7, 47, 48
 Гѣлтавъ 48
 Г(ъ)лѣбъ 43, 141
 Гѣте 121
 Гыльскъ 43
 гѣол 171
 Гюргевн 47
 Гюргевци 48
 Гюргевъ (-ъ) 48
 Гюрги(и) 47, 48
 Гюргинский 48
 Гюрговъ 45, 48
 Гюрговський 48
 Гюричевъ 47
 Гюричъ 47
 давньоруський 119
 Давыдова боженка 48
 Давыдъ 48
 Дажьбогъ 51
 Дальні Солі 144
 Дальший вал 29
 Данилівка 49
 Данило (-ъ) (Галицький) 49
 Данубий 54
 Дверенъ 49
 Дѣдва боженка 48
 Движъ 36
 двѣри 49
 двѣрьна(а) 49
 деместикъ 49
 (*)Деревя 49, 50
 Деревичъ 5
 Деревляни (е) 49
 Деревьска(а) 49
 десАтина 131
 Декша 46
 Делігѣол 96
 Деменка-Подністрияньска 57
 демесниковъ 49
 демествений 49
 Деместиковъ 49
 дергать 151
 Деревя 49
 Деревенья 49
 Деревичка (Лісна) 49
 Деревичъ 49
 Деревль 49
 деревляни 49
 Д(е)ревляне (-ы) 49
 Деревна(а) 49
 деревнь (-я) 49
 дерево 49
 Деревьска 49
 Деревьска(а) 49, 50
 Деревьска(а) 49, 50
 Деренковецъ 49, 50
 Деренова 50
 Державний Києво-Печерський історико-культурний заповідник 101
 дерневый 50
 Дерновыи (-ый) 49, 50
 Дервьска(а) 49
 Десенка 50
 Десна 50, 60, 103, 144, 159
 Десновка 50
 Десной 50
 ДЕСНЬ 50
 десный 50
 десАтина 131
 Дешт-і-Кипчак 74, 105, 106
 ДесАтиньна(а) Бѣа 131
 джерело 44
 Джуринь (-ынь) 44
 дзвін 36
 Дзвінкове 62
 дзвинородици 61
 дзвонити 62
 дзвякати 36
 діброва 53
 дівиця 172
 дівич(-вечір) 172
 Дін 51, 54, 149, 152
 Димитрии 50
 Дир 50
 Дирдова 50
 Дир(д)ъ 50
 Дирева 50
 Дирина 50
 [д]
 Дир[о]ва 5
 Дисна 50
 длѣбсти 54
 Дмитрея 50
 Дмитрівська 134
 Дмитрівський 50, 133
 Дмитрій 134

- Дмитрія (-ии) 50
 Дмитр (о, ъ) (Храбрыи) 50, 51
 Днепреский 56
 Днепро-Словутиць 55
 Днепр(ъ) 55, 56, 64
 Днепрское 64
 Днестровое 57
 Днестровской 57
 Днестр(ъ) 56, 57
 Дн'іп'ер 55
 Дніпрельстан 55
 Дніпр(о) 55, 56, 57, 123, 153
 Дніпро-Бузький 6, 20, 55
 Дніпров (-е) 55
 Дніпрова (Чайка) 55
 Дніпрові Хвилі 55
 Дніпровка 54
 Дніпровська 56
 Дніпровська Русь 119
 Дніпровське (-ий) 55
 Дніпродзержинськ 55
 Дніпроенергія 55
 Дніпро-Михайлівське 55
 Дніпропетровськ 55
 Дніпро-Славути 55
 Дніпріани 55
 Дністер 55, 56, 57, 58
 Дн'іст'ар 57
 Д'н'і'стер 57
 д'н'і'стр'анка 57
 Дністрик (-Головецький) 57
 Дністро 56
 Д'н'і'стро 57
 Дністрова (-ий, -ець) 57
 Дністро́ве (і) 57
 Дністровське 57
 Дністров(ськ)ий 56, 57
 (Д)нистерь 57
 (Д)нистро (-ъ) 57
 Днѣпреский 56
 Днѣпр(ець) 55
 Днѣприкъ 55
 Днѣприще (Кривое) 55
 Днѣпровый (-ка) 55
 Днѣпръ (-ъ) 55, 56, 57, 63, 64
 днѣпр(ъ)скыи 56
 Днѣпр(ъ-) Славута 55
 Днѣпрська (-ское) 55, 56, 63, 64
 Днѣпрскыи 56
 Днѣпрскыи 56
 Днѣпль 55
 Днѣстровской 57
 Днѣстровый 57
 Днѣст(е)рь 56, 57
 Днѣстьрь 57
 Дняпро 55
 Добень 53
 Добрат 51
 добрая вѣра 51
 Добри(й) Дуб 51
 добрый 51
 добрый день 51
 добро 51
 Доброгобужь 51
 Доброжирь 90
 Доброжит 53
 доброхотъ 51
 Добрыи (Дубъ) 51
 добрыи дѣбъ 51
 добрии дубъ 51
 Добрыи дубъ 51
 добрый 51
 Добрый Дубъ 51
 Добынь 53
 Добьское 54
 довбати 54
 Довбичка 54, 55
 Докучай Данилович Кунилов 75
 долбить 54
 долина 103, 177
 Долникъ 60
 Долобское 54
 Долоб(ъ)скъ 55
 Дольбьскъ 55
 Домажиричі 51
 Домажир(ъ) 51, 90
 Домамиръ 51
 Домамира 5
 Домаморич 51
 Домамъричъ 51
 Доместюковъ 49
 дом архистратига Михаила 136
 дон 55, 152
 Донавицул 54
 Донбас 52
 Донецкий 52
 Донецъ (Сиверскій) 52
 Донецъ Сѣверецкой 52
 Донецкъ 52
 Донецький бассейн 52
 Донъ 52
 Доныць 10
 Донъць 52
 Дори 156
 Доробучъ 52
 дорога 52, 151
 Дорогиничі 52
 Дорогобоужь(ци) 52
 Дорогобуж(ъ) 52
 Дорогобучъ 52
 *Дороговьскъ(скыи) 52
 *Дорогожитъ 53
 Дорогожиць 52
 Дорогожич 32
 Дорогожичъ (-ское, ское) 5, 53
 Дорогожичьские 5
 Дорогожьчъ 52
 Дорогожьчьскыи 53
 Дорогъва 52, 151
 *дорогы 150
 Дорожичъ 52
 Дорожница 52
 Дорожня 151
 Дорос 156
 Доубичка 54
 Драгобуд 52
 Драгожит 53
 Древенщина 49
 Древляне 50
 Дрєвлане 49
 дрєміти 121
 *Дрѣбежъ 159
 Дрѣтъ 78
 дручани 60
 Дрютскій-Баба 18
 дрючане 78
 Доубень 53
 Доубровицьскыи 53
 Доунавъ 64
 Доунаи 53
 ДОУНАКЪ 53, 54, 64
 ДОУНАИ 53
 дѣброва 53
 дѣбьнь 53
 Дуб 51
 Дуб Бога Грози 51
 Дубен(ъ) 51, 53
 Дубен(ъ)ць 53
 Дубницъ 53
 Дубно 53
 Дубны 51
 дубрава 53
 дуброва 53
 Дубровицький 53
 Дубровицьскыи 53
 Дубровиця 53
 Дубровник 53
 Дуб Сонця 51
 дуб(ъ) 51
 ду(д)лебы (и) 54
 Дульбское 54
 Дуна 54
 Дунав 53
 Дунав 53
 Дунавецъ 54
 Дунаво 53
 Дунавъ(-ъ) 53, 54, 64
 Дунаевецький 54
 Дунаецъ 54
 Дунаенко 54
 Дунаїв(ка) 54
 Дунаївці 54
 Дунаи 53, 54, 64, 65
 Дунаици 54
 Дунай 53, 54, 55, 56, 64
 Дунај 53
 Дунай Иванович 55
 Дунайка (-о) 54
 Дунай-река 55
 Дунайские 54
 Дунайскыи 54
 дунайський 54
 Дунафе 53
 дѣбрава 53, 90
 дѣлба 54
 дѣлбсти 54
 Дѣнестрь 57
 Дѣнѣпровьскыи 46
 Дѣнѣпръ 5, 55, 153
 Дѣнѣпр(ское) 6, 10
 Дѣнѣстьрь 10
 дѣржава 90
 Д(ъ)митрии 50, 134
 Дѣнѣпръ 55
 Дѣнѣстьрь 56
 Дѣдковъ 58
 дячков 58

Дядьковичі 58
 Дяд(ь)кович(ъ) 58
 ДАДКОВИЧЬ 58
 ДАДЬКО 58
 дАДА 58
 ДАБРАВА 53
 Езус 177
 Елеонська 170
 Емь 31
 Епископли 5
 епископъ 58
 Ерель 6, 21, 58, 90, 164
 *Ерльчикъ 58

Евксінскій Поиць 126
 Евксінскіи Понть 107
 Евксинепонт 108
 Евксинопонт(ъ) 126
 Евксинъ Понть 107
 ез 177
 Ексинопонтъ 107
 Елевферія 134
 Елеонская 170
 Елефтерія 134
 Еллада 46
 Еллинскій 46
 Еллинъ 46
 Ельба 122
 Епископли (-я) 58

с
 епли 58
 Ерель 58, 164
 Еферія (-ия) 134

жабаръ 75
 жадати 59
 Жадень 59
 жаднъ
 жаждаць 59
 жал 59
 Жална 59
 жало 59
 жаль 59
 жарынь 141
 жатва 47
 *Жедечевъ 59
 Жевдъ 60
 Жедъчевевъ 59
 Желани 60
 Желань 59
 Желди 60
 Желна (-ій) 60
 Желни(и) 60
 Жельди 60
 Желяне(ь) 59
 Желань 59
 жертва 47
 жерти 47
 Жжиця 151
 Жидичин(ъ) 59
 *Жидича 59
 Жидовские 59
 Жидъ (-ь) 59
 Жиды (-ове) 59
 Жилиане (-ы) 59

жито 59
 Житомир 53
 Житомирські 59
 Жлыбедь 83
 Жовнин(е) 59
 Жовнино 60
 Жовнинская (-ский) 60
 Жовнин(ъ) 60
 Жолвинъ 60
 Жолна (-ина) 60
 Жолнинский 60
 жолнинцы 60
 Жолнинъ 60
 жоу'н'аки 60
 жоу'н'ани(и) 60
 жоу'н'анка 60
 ЇЖоу'ніно 60
 ЇЖоу'нин(е) 60
 ЇЖоу'нин'с'ка (-с'кий) 60
 жрътва 47
 Жуляни 59
 ЖЪТВА 47
 жыто 59
 Жьльди 60
 Жьльна 60
 жьльны 60
 жьртва 47
 жьртьи 47
 ЖЫРЖ 47
 ЖАДАТИ 59
 ЖАДЪТИ 59
 ЖАТВА 47
 ЖАТИ 47

Забава Путятишна 112
 Забор 151
 Заборовье 60
 Забужья 21, 25
 Заволжск 61
 Заволочье 60, 103
 Заворскло 37
 Заворсклянскій 37
 Заголтвянскій 47
 Загородье 60
 Задес(ь)нье 5
 Задесення 60
 Задніпровскій 55
 Задніпров'я 55
 Задніпраний 55
 Задніпранищина 55
 Заднѣпрскыи 56
 Заднѣстріе 57
 задунайскій 54
 Задѣсьне 60
 заіз 177
 Закаранъ 70
 Закарпатська Україна 166
 Закарпаття 119
 за лозами 60
 Залозникъ 60
 Залозной 60
 залозны 60
 Залозныи (-й) 60
 Залозы (-ье) 60
 Залозьникъ 60
 Залукімка 82

Замглай 131
 Замкова 170
 Западная Русь 118—119
 запоріжани (-анка) 109
 Запоріжжя 108, 109
 запоріжці 109
 Запорізька Україна 166
 запорізький (-озький) 109
 Запорожець(ь) 108, 109
 запорожецький 109
 Запорожжя 108
 запорожський 109
 Запороженко 109
 запорожчик 109
 Запорожье 108
 Запорозька Січ 108
 Запселье 113
 Запсілля 113
 Зарабъ 61
 Зарайськ 61
 Заріцьк 61
 Заріччя 102
 Зарой 61
 Заром 61
 Зартыи 61
 Зароубескыи 61
 Зароубъ 61
 Зароубьскыи 60, 61
 зарѣбъ 61
 заруб 61
 Зарубенцы (-инці) 60, 61
 Зарубина 61
 зарубъ 60, 61
 Заруб(ъ) 60, 61
 Зарубская Телехътемировъ-
 ская 61
 Зарубскій светое Пречистое 61
 Зарыты(и) 61
 Зарѣчеськ 61
 Зарѣчье 60
 Засаковци 128, 129
 Заславль 64
 Заславъ 64
 Заслучне 152
 Заслучья 152
 Застугна 146
 Засуля 148
 Західна Русь 118
 Західний Буг 21, 25
 захирѣт 172
 захйрим 172
 зашерхла вода 142
 *Збарадъ 151
 Збараживка 151
 Збаражський 151
 Збараж(ъ) 151
 ЗбаразкаА 151
 Збаражъ 151
 Збаразкий (-кыи) 151
 Збаразскыи 151
 збаряжъ 151
 Збор 151
 Зборичевъ 23, 44
 Збураж 151
 *Збырадъ 151
 Збыражъ (-ь) 151

Звенигора 62
 Звенигород(ка) 61
 Звенигородскій 62
 Звенигородци 61
 Звенигород(ъ) 36, 61, 62
 Звенигородъци (-ъчи) 61, 62
 Звеньгород 62
 звѣр 62
 Звѣринѣц' 62
 Звѣринѣц' 62
 Звѣринѣцъ 62
 Звиджень 36
 Звиждень 36, 151
 Звиждень 151
 Звиженъскыи 151
 звиздъ 151
 звизнуть 151
 Звинигородъ 61
 Звиногородка 62
 Звиногородци 61
 Звиногородъ 61
 звон 36
 Звънигородъ 62
 Звъринѣцъ 62
 Звъринци 62
 звѣринѣцъ 62
 Звъринѣцъ 5
 звяга(ть) 36
 звягливо 36
 Звягол 36
 ЗвАгол 36
 здвѣж 36
 здвиг 151
 здвигати(ся) 151
 здвигнути 151
 (з)движ 36, 151
 Здвиж 36, 151
 Здвизжень 36
 Здвиздженъ 151
 Здвиженскій 151
 Здвиженъ 36, 151
 Здвиживка 36
 Здвижинѣцъ 36
 Здвижка 36, 151
 здвиж(овина) 36, 151
 Здвижскій 36
 Здвижъ(-ъ) 36, 37
 Здвижънъ 151
 Здихальница 170
 Здыхальница 170
 Зейволожъ 39
 Зелена Діброва 43
 зелен(ъ) 123
 златаѦ 62, 131
 ЗлатаѦ (-я) 62
 *Златиц(о) 63
 Златко 63
 ЗЛАТОВЕРХАѦ 131
 Златые(-я) 62
 Злодійскій 157
 Злодійскій 157
 Зміюві вали 29
 зола 62
 *зола + теча 62
 Золота Липа 81
 ЗолотаѦ (-я) 62

Золоті 62
 золотий 131
 Золотоверхо-Михайлівська 133
 ЗолотѦ 62
 ЗолотѦ 62
 золотые 62
 *Золотъко 63
 Золотъцъ 62
 зоубрьѦ 63
 ЗоубрьѦ 63
 зѣбрь 63
 ЗѣбрьѦ 7
 Зубра(-я) 7, 63
 Зх. Буг 21
 ЗъвАгль 36
 ЗАславль 64

Ібр 55, 56
 Іван (гора) 63
 Ігор Олегович 63
 Ігор Ольгович 63
 Іерусалим 170
 Іевля 63
 Із Варяг у Греки 63
 Ізяслав 64
 Ізяславль 64
 Ізяслав Ярославич 64
 Ік(а)ва 64
 Ікопот 111
 Іко-потъ 64
 Ікопет 111
 *Ікы 64
 Іл'чѣу 85
 ілвовскыи 85
 Ільменська Русь 119
 Ільмень 126
 Ільтиця 85, 86
 Інгігерда 139
 Інгулець 63, 96
 Іоанъ 135
 Іонинскій 81
 Іордан(ское) 170
 Іосафова 170
 Іпатва 47
 Іпр 55, 56
 іпрівський 56
 іржа 128
 Ірининська 139
 Ірпінъ 75
 Іскорость 70
 Ісик-Куль 37
 Істр 54, 57
 Істрія 65
 Істрос 57

із 177

Ібар 56
 Ібѣр 56
 ива 63
 Ивановъ 63
 Івань(-городище) 63, 167
 Ігорево 5
 Ігорево 63
 Ігоревъ 63
 Ігорь 63

Ігорьское 164
 Избаразскій 151
 Избаразскій 151
 из рек по Днепру 64
 из(ъ) Грекъ по Днепру 64
 изъ Грекъ по Днепру 64
 изъ Грекъ по Днепру 63, 64
 изъ Грекъ по Днепру 63
 Изъ Грекъ по Днепру 64
 Изъкоръстьнъ 70
 Изяславль 64
 Изяславское 64
 ИзАславъ 64, 66
 ИзАславль 7
 Ик(а)ва 64
 Икопетъ 84
 илвовское 85
 илвовъ 85
 илвскыи 85
 илвъвскыи 85
 илѦѦ 135
 Ильвовокъ 85
 Ильвѣвъ 85
 ильвъскыи 85
 Ильговъ 95
 Ильменская Русь 119
 Ильмеръ 126
 Инева 64
 Инжиров Брод 64
 *Инжиръ(ъ) 5, 64
 Интрскій 172
 Иоан(н)ъ 63, 135
 Ирина 139
 Иса(а)къ 129
 Искоростень 70
 Искоростинъ 70
 (*Искоростънъ (-ъ) 70, 113
 Искоръстьнъ 70
 Истер 65
 Истринополимъ 65
 Истровые 65
 Истрѣвъ 64
 Ис(ъ)тръ 54, 64, 65
 иоудечъ 165
 Иуній градъ 167
 јѦз 177

Каала 68
 Кавказ 165
 Кавказькі 165
 КавкаисинскіѦ 165
 кавкаіскаіѦ 165
 КавокасьскіѦ 165
 Кавкасинские (-скыѦ) 165
 кавокаскыѦ 165
 КавькасинскыѦ 165
 Кагальник 68
 Кагамлик 68, 162
 Кагарлик 68, 162
 Казанской Торець 163
 Казенная Торець 163
 Казенний Торець 163
 Казенной 163
 Казенный Торець 163
 КакасійскыѦ 165
 Какієвъ 28

Какієвъ 28
 Калакъ 65, 66
 Калала (-и) 68
 Каленцусъ 65
 Калець 65
 Калецьское 65
 Калноусъ 65
 Калк(а) 65
 калкацкое 65
 Кал(к)и 65
 Калковскыи 65
 Калковыи 65
 Калміюскія 65
 Калмиас 65
 кална 65
 Калокъ 66
 калскыи 65
 Калское 65
 калъ (-ь) 65
 Калъка 5
 Калъка(ъ) 7, 66
 Калъки 7
 Калы 65
 Калыбедь 84
 *Калька 65
 Кальміус 65, 68
 Кальскія 65
 Кальчик 65
 Калюс(ик) 65
 Кама 75
 Каменецъ (ИзАславль) 7, 66
 камень 66
 Каменецкое 66
 Каменец Подолскій 66
 Каменец(ъ) 66
 Каменецъ (Литовскій) 66
 Каменецъ 66
 Каменецъ (Волинскій) 66
 Каменецъ Подольскій 66
 Каменское 66
 Камень 66
 камень 66
 Каменьць 66
 Каменьць 7
 Каменьць ИзАславль 66
 Каменьць Изяславль 66
 Каменьць Подолскыи 66
 Каменьць 66
 Камінь-Каширскій 7, 66
 Кам'янец Подолскій 66
 Кам'янецъ 66
 Кам'янецъ-Волинскій 66
 Кам'янецъ-Каширскій 66
 Кам'янецъ-Лосненскій 66
 Кам'янецъ-Подільскій 66
 Кам'янка 66
 Кам'янка-Бузька 25
 Кам'янка-Дніпровська 55
 Кам'янсько-Бузький 25
 Кан(а) 67
 Канава 148
 Каневська 5
 Каневка 67
 Каневскій (-скій) 67
 Каневское 67
 Каневщина 67

Кансвъ (-ь) 66, 67
 Каневскій 67
 Каневська (-ская) 67, 134
 каневскыи 67
 Канів(ка) 66, 67
 Каніж 67
 Каніовъ 67
 *Канимиръ 67
 Канин(а) 67, 131
 Каничи 67
 Каповъ 67
 Канскія 165
 Канцерскій 172
 кан(ъ) 67
 Кан(ъ) 67
 Канѣвська (-скыи) 67
 Кан-эви 67
 Каѧ 67
 кап(ать) 67
 Капасочныи 114
 КАПИШТЕ 67
 Капич 32
 Капичі (-ичи) 67
 каповыи 67
 капъ 67
 Капъ (-ь) 67
 Капыловъ 67
 Капыревъ 69
 кара 70
 Карабулак 171
 Карагьол 171
 каракалпаки 105
 Кара-Куль 37
 Ка'ран' 70
 Карансу 70
 Каранскій 70
 каранці 70
 Каран(ъ, ь) 70
 карань(ці) 70
 карапахи 105
 Карасівка Велика і Мала 70
 Карасу 70, 171
 Карасунъ 71
 каратаулы 70
 карати 70
 Каратуль 70
 Каратушь 65
 карол 171
 Карпати 106, 165
 карпаторус 119
 Карпатская Русь 119
 Карпатська Русь 119
 Карпатські 165
 Карсун(ка) 71
 Карсунъ 71
 Кархъ 76
 Карцон 71
 Карша 76
 Каунас 26
 Кафа 108, 150
 Кафинскій (-ское) 108, 126, 150
 Кафинське 150
 Каѧла 68
 *Каѧлъка 65, 68
 Каѧлы 5, 8
 каѧти 68

Каяла 68
 Ка(я)лга 68
 Каяли (Джуюшан) 68
 Каяликула(к) 68
 Каяли Кулак 68
 Каялишан 68
 Каялы 68
 Каялы Берть 68
 Кгедейка 59
 Кедрскій 170
 Кедрскій 170
 Кельтіка 121
 Кельти 121
 Кельтська Русь 119
 Кербая 79
 *Керкѣ 76
 Керсабе 79
 керчане (-ани) 76
 керченіти (-ити) 76
 Керченська 35, 76, 126, 162
 керченці (-ці) 76
 Керч(ь) 35, 76
 Кіау 79
 Кіаино 177
 ківі 78
 Кієвъ 78
 Кієвськые 80
 Кієвецъ (-ь) 78
 Кієвляне 78
 кієвлянинъ 78
 Кієвохъ 78
 Кієвская 80
 Кієвские (-ские) 80
 Кієвскія 80
 Кієвъ 77, 78
 Кієвскыи 78
 Кієу 78
 Кій 77, 78
 *К'ійіу 78
 Кійськ 78
 Кініов 79
 Кіовець 78
 Кірово-Українське 167
 Кія 78
 Кіянки 78
 Кіяновъ 78
 Кіянов(ъ)градъ 78
 кієвскій 78
 Кієвъ 77, 78
 Кіовъ 77
 Кидиново 74
 Кієвецъ 78
 Кієвиця 170
 Кієвичі 78
 Кієво-Печерська 101
 Кієво-Святошинскій 80
 кие(в)ска 78
 киевски(и) 78
 Кієвское 78
 Кієвъ 77, 78
 киев(ъ)скыи 78
 Кієвськые 80
 Кієвсьсти (-сци) 78
 Кієв 78, 79
 Кієвец(ъ) 77, 78
 Кієвецъ 77

- Киевска(г) 78
 Киевская (Русь) 77, 119
 Киевъ 77
 Киевський 78
 Киевська (скне, -ские) 80
 Киевская 80
 Киевской (-ский) 78, 80
 кизилбаші 105
 Київ 77, 78, 79, 80, 170
 Київець 78
 київляни 78
 Київська 80
 Київська Русь 77, 119, 126
 Київське 78, 80
 Київський 78
 Київський Потік 78
 Київсько-Полянська Русь 119
 Київці 78
 Кии 77, 79
 Киевь 77
 'Киїїу 78
 Кий 77, 78, 80, 170
 'кийіус'кий 78
 кил 26
 Кирилівський 135
 Кирилловский 135
 Кирилловъ 135
 Кириловскій 135
 Кирилское 135
 Кирым 156
 Киселів(ка) 170
 Кисіль 170
 Кишенці 33
 Кишинька 33
 Кивъ 78
 Киіае 78
 Кияна 78
 Кияне 78
 Кияненко 78
 Киянівка 78
 Киянівський 78
 кияни 78
 Кияни 78
 Киянин 78
 Кияница 78
 Кияниченко 78
 Киянка 78
 Киянове 78
 Киювський 80
 клековъ 89
 *КлимАтинъ 87
 Клов 68
 Кловскій 68
 Кловской 68
 Кловъ 68
 Кловська (-кий) 68
 Кловський 68
 Кнів 78
 Княжа 76
 княжатинъ 93
 Княже 76
 Княжи 76
 Княж(нч)і 24, 58
 княжь 76
 князь 58
 кнАжи 76
 кнАжь 75, 76
 КнАжь 24
 Кобрынъ 141
 Кобоудъ 68
 Кобучъ 68
 Ковара 79
 Ковень 26
 Ковжига 174
 Ковно 26
 Ковш 65
 (Ко)дольский 134
 Козакоруская Украина 166
 козар 69
 Козари (-ы) 69
 Козаря 68
 Козельскъ 79
 козяне 79
 коїти 110
 кѣк-турки 105
 Колодезьнъ 69
 колодец 69
 Колодажне 69
 Колодяжнъ 69
 колодязъ 69
 Колодажно 69
 Колодажнъ 69
 колодазь 69
 Колоджанъ 69
 Коломїа 8, 69
 Коломийка 69
 Коломия 69
 Коломыиска 69
 Коломынск(ы)и 69
 Коломыски 69
 коломыа 69
 Коломыа 8
 Коломыя (-А) 69
 Колыш 65
 Кольковський 65
 Коль Міус 65
 Команія 74
 комі 75
 Комишувата Сура 148
 Комовъ 89
 Комсомолля 160
 Конела 75
 (*)Константин(ъ) 72, 76, 77
 Констянтинъ 77
 Конче-Українське 167
 копати 69
 Копирев 69
 Копичъ 67
 Копцы 69
 Копыревъ 5
 Копырева 69
 Копыревъ 69, 70
 Копырин 70
 Копыръ 70
 Копыря 70
 кор 70
 кора 70
 (*)Корейкъ 72
 корекъ 72
 Кореневка 70
 Корень 70
 Корецкъ 72
 Корець 72
 Корецький 72
 Коречъ 72
 Коречьскъ 72
 Корзунъ 71
 корінь 70
 Коркъ 76
 Корнева 70
 Корнівка 70
 Корнянка 70
 Коробъ 170
 король 171
 Коронъ 70
 Короп(ъ) 170
 Коросно 74
 корост 70
 Коростель 70
 Коростенський 70
 Коростень 70
 Коростны 70
 Коростыня 70
 Коростѣнь 70
 Коросунка 71
 Коросьнъ 70
 Короташъ 65
 Коротыга 174
 Корсоунъ 71
 Корсунецъ 71
 Корсунка 71, 72
 Корсунскій 71
 Корсунское 71
 Корсунстін 71
 Корсунська (-кий) 71
 Корсунци 71
 корсунцы 71
 Корсунъ (-ъ) 70, 71, 72, 76
 Корсуны 71
 Корсуньска 71, 72
 Корсуньскыа 71
 Корсунъ (-Таврійський) 72
 Корсунъ-Шевченківський 71
 КорсунАне (-инъ, -ы) 71
 Корсь 31, 121
 КорсАнинъ 71
 Кортиц(ь)кий 172
 Корчане 72
 Корчевъ 72
 Корчев(ъ) 72, 76
 Корческъ 72
 Корчівка 72
 Корчик 72
 Корчинка 72
 (*)коръ (-ъ) 70, 72
 Корьсоунъ 71
 Корьсоуныскыи 71
 Корьсунъ 71
 *Корьць 72
 Корянь 70
 косити 110
 Коснята 76
 Коснятинъ 77
 Коснячевъ 72
 Коснячковъ 72
 КоснАтинъ 72
 КоснАчка 72
 КоснАч(ь)ко(въ) 72

* Коснаць(къ) 72
 костантиновъ 77
 Котелевці 33
 Котелница (-А) 72
 Котелня 72
 Котельва 33
 Котельнич(А) 72
 Котельня 72
 Котелянка 72
 Кочеречь 72
 Кочерів 75
 Кочерськъ 72
 Кочирі 75
 Кочур(івка) 75
 Кошарище 75
 кравецъ 76
 кравчий 76
 Країна 166
 край 167
 Крайн 167
 Крайни 79
 Крак: 165
 краса 73
 Красень 73
 красивый 73
 Красенка 73
 Красна (я) 73
 Красная Балка 73
 Красная Воля 73
 Красная Русь 119
 Красне (Перше) 73, 74
 красный 73
 Красное (-ъ) 73
 Красныи 73
 Красный Дубъ 51
 Красный Лог 35
 Красный Торецъ 163
 Краснянський 73
 красота 73
 красьныи 73
КРЕМЕНЕ 73
КРЕМЫ 73
 кремен 73
 Кременецкий 73
 Кременецъ (-ъ) 73
 кремень 73
 Кременьскыи 73
 кремінъ 73
 Кремлянецъ 73
 Кремлянецъ 73
 кремлянь 73
 Кремляньць 73
 Кремляньць 73
 Крещатикъ 110
 криваві 73
 Кривий Торецъ 163
 Кримська Русь 119
 Крим(ъ) 70, 71, 156
 криница 140
 кровавыи 73
 кросна 74
 Кросна (-о) 74, 144
 кросны 74
 Крошня-Українська 167
 Круглик 38
 крьторыа 175

* Крылов(о) 9, 74
 Крымская Русь 119
 Крым(ъ) 156
 Крырово 74
 Крыровъ 9
 Кръмянецъ Волинский 73
 Кснятинъ 76, 77
 Кснатинъ 76
 Коудинъ 74
 Коузнецъ 74
 коузнъчи 74
 Коулдюръ 74
 Коульдерець 74
 Коуманская 74
 Коуманы 106
 Коуманьска 106
 Коуниловъ 75
 Коурьские 75
 Коучелминъ 75
 къвати 80
 Кѣдинъ(ка) 74
 Кѣд(ъ)ново 74
 къзньць 74
 Кѣманъ (-ы) 75
 Кѣманьска[та] 5
 Кѣнилъ 75
 Кѣриллъ 135
 Кѣркъ 76
 Кѣръ 102
 Кѣрьскъ 28, 75, 102, 144
 Кѣча (-ина) 75
 Кѣчелма 75
 Куала 68
 Куар 79, 170
 Куарс 79
 кубан 105
 Кубане 79
 Кубань 75
 Куда (-ина) 74
 Кудинівка 74
 Кудинів (Ліс) 74
 Кудинка 74
 Кудинова 74
 Кудиново 74
 Кудин(ъ) 74
 Кудново 74
 Кудравецъ 69
 Кудравецъ 69
 Кудьново 74
 Кузнечія 74
 Кузнечи 74
 Кузничі 74
 'куйава 79
 'куйави 79
 'куйева 79
 'куйеви 79
 кук 75
 кука 75
 кука 75
 кукачка 75
 кукла 75
 кукобіць 75
 кукса 75
 кука 75
 Кул(а) 37
 Кулак 68

Куль 37
 кум 75
 Кума 75
 куман 75, 105
 Кумане (-и) 74, 75
 Кумания 74
 Куманская 74
 Куманы 74, 106
 Куманьска 74, 106
 кумик 75
 Кунаба 79
 Кунилов 75
 Куниль 75
 куница 172
 кунич(ий) 172
 Кур 28
 Кура 144
 Куранъ 70
 Курбане 79
 Курбая 79
 кури 121
КУРНАЛЪ 135
 Курськ 175
 кут 58
 Кутаба 79
 Куфись 135
 Куча 75
 Кучаків 70
 Кучар(ъ) 75
 Кучелминъ 75
 кучері 75
 Кучерів 75
 кучери 75
 кучиться 75
 кучка 75
 кучкать 75
 кучма 75
 кучур 75
 Кучурлик 75
 кушани 143
 Куяб(е) 79
 *Куяв(а) 78, 79
 Куявія 79
 Куяви(цы) 79
 Куявы 79
 Куяе 79
 Куяне 79
 Кънажъ 5
 кънажъ 76
 къназь 24, 76
 *къркъ 72, 76
 Кърсунъ 71
 кърчи 76
 *кърчиті 76
 *кърчъ 72
 кърьць 76
 Къснятинъ (-ъ) 77
 Късната 76
 Кыанъ 78
 Киевъ 5, 10
 Киевьстии 78
 Киевьскыи 5
 Киевьць 77, 78
 Кыѣвъ 77
 Киев 78
 Киевская 80

Кыевѣць(-чь) 77, 78
 Кыевъ 77, 80
 кыевѣскаа (-скые) 80
 Кыевѣскаа (-ския) 80
 Кыи 77, 78, 79, 80
 Кый 77, 79
 Кыѣиу 78
 Кыѣне (-е) 77, 78
 Кыѣны (-ѣ) 77, 78, 79
 Кыѣвѣскаа 80
 Кыявѣчь 78
 Кыянь 77
 Кыѣвѣскаа 78, 80
 Кырьсуньскыи 71
 Кызаба 79

Лаба 122
 Лавра 170
 Ладозьке 17
 Лазар 81
 Лазаревская (-щина) 80
 Лазарів (-ъ) 80
 Лазаровщина 80
 Лазарь (-ъ) 81
 Лазоревъ 80
 латинское 86
 Л'виу 85
 Лвов 85
 Лвова 84
 Лвовскій (-ая) 85
 Лвовские 85
 лвовскии 85
 Лвовское 84
 лвовскыи(и) 85
 Лвовъ 84, 85
 Лвовъ Великій 84
 лвовьскии 85
 Лвовяне 85
 лвъвскиѣ 85
 Лвъвъ 85
 Лековъ 81
 Лебед(ь) 84
 Лебежѣе 116
 лебежне(е) 116
 Лев 85
 Левъ 84
 Лек(а) 81
 Леке (-о) 81
 Лековнаа 81
 Летьскаа 85, 86
 Летьское 86
 Летьць 86
 Лех(ъ) 78, 123
 Лжичи 95
 Ліван 156
 ліви 121
 Лівовъ 85
 Лісна 49
 Лісний Воронеж 35
 лівовъ 85
 либа вода 84
 либадя 84
 либам (-ти) 84
 либати 84
 Либедя 84

Либедская 84
 Либедь 84, 159
 либець 84
 Либѣдъ 83, 84, 151
 либити 84
 либбаст 84
 либѣи 84
 ливовскіи 85
 Ливовское 85
 ливовскы 85
 ливовъ 85
 Ливъ 121
 лимень 81
 Лимень 81
 лимень 81
 Липины 127
 Лиса Липа 81
 Листвень (-ъ) 81
 Листвин(а) 81
 Листвяна 81
 листъва 81
 Листъвнъ 81
 Листъвнъ 8
 литва 121
 лити 17
 Литовская Украина 166
 Литовська Русь 119
 Лихачевъ 81
 Лихач(ь) 81
 лоб 81
 лобаста (-ый) 81
 Лобьскъ 55
 Ловичъ 36
 лог 35, 168
 Логъ въ Роднѣ 8, 116
 Лодяжнъ 69
 Лозівка 60
 Лозова 60
 Лозуват(к)а 60
 Лозы 60
 Локна (-ея) 83
 Локница 83
 Локня 83
 Лопасна 152
 Лопасно 81
 лопаста 81
 Лопастни 81
 лопастьи 81
 Лопата (-нно) 102
 Лопати 81
 Лопъ 31
 Лта 17, 85, 86
 Лтава 83
 Лтица 85
 Лто 85, 86
 Лт(ь)ца 86
 Лоубно 81
 Лоукомль 82
 Лоутава 82
 Лоуцес(ь)къ 83
 Лоуцкъ 83
 Лоуческъ(ъ) 82, 83
 Лоуч(ь)къ 83
 Лоучьскъ 83
 лѣбъ 82
 лѣка 82, 83, 111

Лѣкомль 5
 Лѣкомъ 82
 лѣкъ 82
 Лѣтана 82
 лѣтъ 82
 Лубенець 82
 Лубенка 82
 Лубенская 82
 Лубенскій (-Бичъ) 82
 Лубенский 82
 Лубен'с'кий 82
 Лубенскоі 82
 Лубенщина 82
 Лубіо 81
 Лубні 82
 Лубн'і 82
 Лубни 81, 82
 Лубни 82
 Лубны 82
 Луб(ь)но 81
 Лубѣнское 54
 Лубянка 82
 Луг 56, 168
 Лугъ 20
 Лугъ Великой 56
 Лужесна 152
 лука 83, 97, 110, 111
 Лука 82, 97, 111
 Лукамъ 82
 Лук'имѣа 82
 Лукімска 82
 Лук'имц'і 82
 лук'имчани 82
 Лукімщина 82
 Лукім'я 82
 Лукна 83
 Луколе 82
 лукома 82
 Луком'е 82
 Лукоме 82
 лукомец' 82
 Лукомецъ 82
 Лукомѣа 82
 Лукомѣе 82
 Лукомка 82
 Лукомль (-я) 82
 Лукомльскій 82
 Лукомнъ 82
 Лукоморська Русь 119
 Лукомская 82
 Лукомскій (-ий) 82
 Луком(ь) 82, 158
 Лукомъе 82
 Лукомя 82
 Лупа 81
 лут 82
 Лутав(к)а 82
 Лутана 82
 Лутупе 83
 Луцьк 82
 Луцький 82
 Луцькъ 82
 Лучанъ 83
 Луческъ 82, 83
 Луческъ Великій 83
 Луческъ Великій 83

Лучка 111
 Лучскаѧ 82, 83
 Лучськь 83
 Лучькь 82
 Лучьскаѧ 82, 83
 Лучьскыи (-ѣ) 82, 83
 *Лѣкна 83
 Лѣто 86
 лыбазіна 84
 лыбазіць 84
 лыбаць 84
 Лыбедѧ 84
 Лыбед(ка) 84
 Лыбедское 84
 Лыбедь 83, 84
 лыбіла 84
 Лыбидь 84
 лыбкое 84
 лыбонь 84
 Лыбдѣ 5, 78, 151
 Лыбядь 83, 84
 лыва 84
 Львів 84, 85
 Львівськї 59
 Львїград 85
 Львов 85
 Львовокъ 85
 Львовщане 85
 Львовъ 85
 Львовяне 85
 Львъ 84, 85
 Льговка 95
 Льговскїй 95
 Льговъ 95
 Лѣта 8, 17, 85, 86
 лѣтиця 85
 Лѣтица 47
 Лѣ(ѣ)то 8, 17, 47, 86
 Лѣтськаѧ 5
 Лѣтськь 47
 лѣсь 107
 лѣствицьноѧ 81
 Любежъ 159
 Любескъ 86
 Любець (-ѣ) 86
 Любечанинъ 86
 Любеч(ѣ) 86
 Любим 86
 Любичъ 86
 Любобъжь 86
 Любомилъ 86
 *Любомъ 86
 Любчанинъ 86
 Любь 86
 Любьць 86
 Любачи 86
 Люта(я) 82, 87
 Лютенъка 82, 87
 Лютка 87
 лютыи 87
 ляд(а) 87
 Ляди 87
 лядин(к)а 87
 лядо 87
 лядскїи 87
 лядь 87

Лятскаа 87
 Лятское 86
 Лятские 87
 Лятъское 86
 Ляхи 123
 Ляцкая 85
 Ляцкое 86
 лада (-ина) 87
 *ладъ 87
 лака 82
 лахъ 87
 лаѣка 82
 магїстраль 148
 маж 87
 Мажево 87
 мазь 87
 Майдан-Гологірський 43
 Макарів 151
 маклак 89
 Мала 58
 Мала Бзянка 26
 Мала Гнїйница 43
 Мала Деревичка 49
 Мала Каратуль 70
 Мала Михайлівка 89
 Мала Росїя 119
 Мала Русь 119
 Мала Скіфія 31
 Мала Хортиця 172
 Малая Русь 119
 Малая Самарь 129
 Малая Хортиця 172
 Малї Яненки 177
 Малий Бубнів 53
 Малий вал 29
 Малий Галич 42
 Малий Листвин 8, 81
 Малий Остріжок 96
 Малий Самбір 87
 Малий Серет 142
 (Малий) Танаїд 52
 Малоросїя 119
 малоросїяни 119
 малоро(у)си 119
 Малоросійская Украина 166
 Малотеча 62
 Малотечъ 115
 Малотіч(ка) 89
 Малотин 87
 Малоукраїнка 167
 Малочна 89
 Малѣша 87
 Маль 87
 Малыга 174
 Малыи 88
 малыи Донець 52
 Малыи Новаградъ 87
 Малыи Роутецъ 88, 127
 Малий Супой 148
 Малютинці (-ѣ) 87
 Маравица 90
 Малютинъ 87
 Маравица 90
 Мастрай 148
 Матрага 162

Матраха 162
 Матрега (-нига) 162
 Матріка 162
 Маютис 150
 М. Баришъ 18
 М. Бібрка 20
 *Мелтекъ 88
 Меотита 8
 Медведица 68
 Медесна 152
 Меджибіж 21, 88
 Меет 149
 Межбужье 88
 Меживник 158
 Межибжие 21, 88, 102
 Межибож 88
 Межибож(и)е 88
 межибожскыи 88
 Межибожье (-е) 21, 88, 103
 Межибожьскыи 88
 межибоуже 88
 Межибье 21, 88
 Межиріч 158
 Межьбожие 88
 Мелді 79
 Мелечь 90
 Меловой Колодезь 37
 Мелтей 79
 Мелтеково 88
 Мелті 70
 Мельница 91
 Меоти 8, 88
 Меот 149
 меотин 8, 88
 Меоти 88
 Меотин 8, 88
 Меоть 8, 88, 149
 мерети 91
 Мерла 90
 мерлий 91
 Мерло 90, 91
 Мерль (-ѣ) 90, 113
 Мерля 90
 Мертвий Донець 91
 Мертвовод 91
 Мерчик 90
 Мета 8, 88
 Меть 149
 Мехті 79
 Ме-пна 50
 Меча 89
 Мечибие 21, 88
 Мечь 89
 Мжаво 87
 Мжво 87
 між 88
 Мілеків 89
 Мілча-Случ 152
 Мірчик 90
 Містечко 151
 Міус 65
 Мика 89
 Микгород 89
 Миколаїв 57

- Миколаїв-Дністровський 57
 Миколаїв-над-Дністром 57
 Микоулинъ 8, 88
 Микѣла 88
 Микулинці 8, 88
 Микѣлинъ 8
 Микулин(ъ) 8, 88
 Микыфоръ Кыянинъ 92
 Милескъ 90
 Милеча 90
 Милитинъ 87
 Милонѣгъ 167, 174
 Милча 90
 Мильскъ 90
 минтаръ 75
 Миронѣгъ 167
 Мирославецъ 88
 Мирославиць 89
 Мирославъ 89
 Михайл 135
 МИХАНЛЪ 136
 Михайл 89, 133, 136
 Михайлівське 89, 102
 Михайлівський Золотоверхий 133
 Михайлове 102
 Михайло Вишневецький 102
 Михайловъ 89
 Мичане 89
 Мическъ 89
 Млинівка 82
 Мнихова-Бесѣдка 97
 Могилів (-Подільський) 78
 Можебожъ 88
 моклак 89
 Моклаковъ 89
 Моклековъ 89
 моклий (-ок) 89
 Мокра Сура 148
 Мокрая Токмачка 150
 мокредъ 84
 Мокрі Яли 68
 Мокрий Мірчик 90
 Молочанськ 150
 Молочна(я) 89, 150
 Молочне 150
 Молочні Води 150
 Молочные (Воды) 150
 Молочьи 150
 Молочъна 89
 молочъный 89
 Молошна(я) 150
 Молошныя воды 150
 Монахєська Віта 38
 (*)Морава 89, 90
 Моравійск 89
 Моравія 89, 90
 Моравинскъ 89
 Моравка (-ица) 90
 Моравскъ 89
 Моравський 90
 морас 90
 *Морафа 90
 море 91, 149
 Морівськ 89
 Морійськ 89
 Мориввискъ 89
- Морица 90
 моровен 89
 Моровійск 89
 Моровиескъ 86
 Моровѣскъ 89
 Моровѣискъ 89
 Московітѣв 108
 Московитов 126
 Московская Русь 119
 Московська Русь 119
 Мотижин 90
 Мотыжинъ 90
 мочар 75
 Мѣневъ 90
 Мѣнехинъ 90
 Мѣнзора 90
 Мѣнинъ 90
 Мѣнтъ 90
 мѣрава 90
 *Мѣтижиръ 90
 Мѣтиша 90
 Мѣтъ 90
 мѣченикъ 136, 141
 мѣченый 136, 141
 мѣчити 136, 141
 Музира 140
 Мукачівська Україна 166
 мунаревъ 103
 Мунаревъ 90
 Муней 90
 мурава 89, 90
 мурава 90
 Муравиця (-А, -а) 90
 Муравля 90
 Муравская (-ський) 90
 Мурафа 90
 мурен 171
 мурова 90
 Мутежеръ 90
 Мутижиръ (-ъ) 90
 Мутижиръ 90
 Муто 90
 Мутѣжеры 90
 Муціжар 90
 мученикъ 141
 *мъркы 151
 Мылинка 90
 мыло 90
 Мыльной (-я) 90
 Мычьскъ 89
 мърети 91
 М(ъ)стислав(ъ) 91
 Мѣдянка 91
 мѣлка 27
 МѣлницА 91
 МѣльницА 91
 Мърль 90
 *Мърльчикъ 90
 мърль 90
 Мятиженъ 90
- НАВЬ 168
 Навля 63
 нагора 44
 Надбужжя 102, 123
 Надва 91
- Наддесення 103
 наддніпрянець (-янка) 55
 Наддніпрянська Україна 166
 Наддніпрянина 55, 123
 Наддністрянська (-е) 57
 Наддністрянщина 57
 наддунайський 54
 Наддунайщина 53, 54
 Надков 91
 Надово 5
 Надолобскъ 55
 надолобъ 54
 Надорільський 106
 Надпоріжжя 109
 надпорізький 109
 Надросся 109
 Надсейм'я 109
 Надсулла 109, 123
 Над'сул'л'а 109
 *Нады 91
 Надюнка 91
 Нажиръ (Переяславичъ) 90, 100
 Найтос 126, 150
 Нарев 158
 насип 98
 Настасья 57
 настырный 147
 *Нѣта 92
 Неаполь Скіфський 31
 Неаполь Скифский 143
 Неблская 91
 Небль 91
 Небльская 91
 Небольская 91
 Небль 91
 Небль 91
 Нева (-о) 17
 Негра 35
 Нежата 93
 незда 93
 Нейтас 150
 Нейтос 126
 Некринка 37
 немецкие 93
 Непрець 55
 Непрь (Слаутичъ) 55
 Нѣтеча 62
 Нѣттинъ 91
 Неятинъ 92
 Нігин 167
 Ніговичі 167
 Ніжин 93, 167
 ніжитися 93
 Німан 116
 німота 117
 Ністер 57
 Ністроєни 57
 Нижнє Синьовідське 143
 Нижнє Синьовиднє 143
 Нижній городъ 103
 Нижній Онут 95
 Нижній Токмак 150
 Нижні Соли 144
 Нижний Новгород 92
 Нижньонаддніпрянське Лівобережжя 55

Нижньонадніпрянське бережжя 55	Право- Носівський 92	Объровъ 5
Нижня Хортиця 171	Нос'їука 92	Объръ 94
Нижня Хортиця 171	Носов(оч)ка 92, 117	Обърь 94
Низівська Україна 166	Носовъ 117	(О)відове 56
Низова Україна 166	* Носъ 92	Оврам 93
низъ 107	Ноугородцкаѧ 92	Оврашко 93
Никифоровъ 92	Ноугородьць 92	Оврут (-ч) 39
Никифір 92	ноутрь 95	Овручовъ 39
Ни(ки)фо(ро)въ 92	нур 171	Овстуглянка 146
Никифоръ 92	ныть 186	огненныи 37
Николай 88	нѣг(а) 167	Одер 122
Нистру 57	* Нѣгомиръ 93	Одра 122
Нобель 91	*Нѣгославъ 93	Озів 150
Нова Загора 170	Нѣжата 93, 167	Озівська Русь 119
Нова Прилука 110	Нѣжатица 5	Озівське (-и) 150
Нова Руса 122	Нѣжатицичъ 93	Озовъ 150
Нова Україн(к)а 167	Нѣмень 116	Ока 148
Нова Ушиця 168	Нѣмьць 93	Окіяновъ 78
Новая Протоць 112	Нѣмьцьскыє 5	Окра 37
Новая Самара 129	Нѣмьцьскыє 93	окраецъ 167
Новгород Великий 92	Нѣвстръ 57	Окраїна 166
Новгородок Северский 92	ѡблазна 93	окраїна (-ина) 166
Новгород-Сіверський 92	ѡбрамль 93	ѡкука 75
Новгород-Сіверщина 154	ѡбровъ 94	Ол(е)гова 94
Новгородская Русь 119	ѡлгинъ 94	Олегівська 94
Новгородська Русь 119	ѡлгово 95	Олег(ъ) 94, 95
новгородські 92	ѡлегъ 95	Олета 95
Новгородци (Сѣверскіє) 92	ѡлешье (-е) 95	Олешескъ 95
Новгородци Сѣверскыи 92	ѡлжичи (-ѣ) 95	Олешківська Січ 95
Новгородцкаѧ 92	ѡлта 85	Олешня (-ик) 95
Новгородъ 92	ѡлшаница 95	Олешье (-е) 95
Новгородъ Сиверский 154	ѡл(ъ)минъ 94	Олжичи (-ци) 94, 95
Новгородьскаѧ Божницѧ 92	ѡлыча 94	Олзино 95
Новгородьци 92	ѡл(ъ)гова 94	Оли(ч)ка 94
Новгороцкаѧ 92	ѡльжичи 95	Олма 94
Нові Вирки 31	ѡндрѣи 17	Олта 47, 48
Новий Білоус 22	ѡргошь 95	Олти 47
Новий Загорів 170	ѡрельскъ 96	Олто 17, 85
Новий Корєць 72	ѡрмина 96	олтырых 47
Новий Мильськ 90	ѡсколь 96	Олуча 94
Новгородцкаѧ 92	ѡстрогъ (-мъ) 96	Олшаница 95
Новоросія 119	ѡстръ 36	Олшіє 95
Новоукраїнка (-ський) 167	ѡчина 36	* Олъма 94
Новъгородокъ Сѣвѣрскіи 154	Облаз(на) 93, 94	Олъстѣнъ 112
новъ городъ 87, 92	облазнїчи 94	олыка 94
Новъгородъ 92	Облазница (-ий) 93, 94	олыца 94
Новъгородъ Стополчскыи 92, 140	ободрити 122	Олыча 94
Новъгородъ Сѣверскыи 5	Обра 94	Ольга 94, 95
Новъгородъ Сѣверский 92, 154	Обрамль 5	Ольгова 5
Новъгородъ Сѣверський 92	*Обрамъ 93	Ольгъ 94, 95
Новъгородъ Сѣверскыи (-ыи, -ый) 92, 154	Обре (-и) 94	*Ол(ъ)жинъ 94
Новъгородьскаѧ 136	Обриця 94	Ольжици 95
Новъградъ 92	Обровка 94	Ольжици 95
новын 92	Оброво (-ъ) 94	ольха 95
Новын Городъ 92	Обровъ 94	Ольховой Голтвы 47
Новый Глыбовъ 43	обцій 37	Олшаница 95
Новый Глыбовъ 42	*обълазъ 94	Ольшанка 95
Новый Оскол 96	обърити 94	ольшаныи 95
Новъ Сѣверскъ 92		онава 168
Новъгородъ Сѣверський		Оноутъ 95
нормани 120, 121		Онут 95, 102
Норманська Русь 119		Онут(ул) 95
Носівка 92, 117		Онутул де жос 95
		Онутул де сус 95
		Онѣдрѣи 17
		Опічань 110

- Ополь 175
 Оргище 96
 *Оргость 96
 Оргошь 5
 Ордица 117
 орел 113
 Орель (-ь) 58, 96, 106, 164
 орель-шурель 58
 Ореля 58
 Оржница 151
 Оріль 6, 21, 58, 90, 96, 113, 155, 164, 171
 Оріль Верхня і Нижня 58
 Орілька 58, 155
 Ориль-ричка 58
 Орлик(ъ) 58
 Орлино 96
 Орлицька 58
 Орля 155
 Орменський 96
 Ормена 116
 *Орминь 96
 Ормянка 96
 Орогость 102
 Орсдон 37
 орта 172
 Ортинский 172
 орт(о) 172
 орус 119
 Орчик 58
 орьль 113
 Орълские 58
 Орълъ 58
 Осетръ 142
 Оскіл 96
 Оскі'іл 96
 Оскола 96
 Оскуль 96
 осокоръ 70
 Ост(е)р(ъ) 35, 36, 45, 96
 Остра Струга 36
 Острец 36
 Остреческий 36
 Острівна Русь 119
 Остріг 96
 Острик 36
 Остро(въ) 96
 Острог 96
 Острожани 96
 Острожек (-ць) 96
 Острозский 96
 острокол 96
 Острома 96
ОСТРЪ 36
 острый 36
 Остръчський 36
 Остря 36
 остръ 36
 *Ост(ь)ръ 36
 Осьм 58
 Отвершокъ Голтвы 47
 Отиня 36
 отнина 36
 отруб 159
 отчина 36
 Отшеліе (-ие) 95
 Отшельня 95
 оук'райн'ц'і 166
 Охтирка 37
 Ошелье 95
 паджанак 101
 пала(і)йці 79
 Палан 79
 Палу 79
 Палуни (-ь) 170
 Пансова 171
 Пантікапа 113
 Пантікапей 35, 76
 Пантікапея (-ум) 76
 Пантікапа 37
 Пантікапей-Боспор 76
 Пантікапейская 76
 Парахонь 109
 пасати 97
 Пасынча беседа 96
 Пасынча бесѣда 96
 Пасынча бѣседа 96
 пасынѣкъ 97
 Пасынѣча бесѣда 96
 Пасынѣча бесѣда 96
 Пачаня 110
 паша 108
 Пашь 108
 Пд. Буг 21, 88, 102
 Пд. Русь 120
 переволока 97
 перевѣсище 97
 Передѣслава 97
 *Перемиль 97
 Перенѣгъ 97
 Перепетово 5
 *Перепеть 98
 пересѣпъ 98
 пересѣпнъ 98
 пересѣкати 99
Передѣславль (Рѣськии) 7
 Передѣславъ 97, 100
 Переяславская 100
 Пермь 31
 Перѣнь 101
 Песочный 44
ПЕТРЪ 133
 Печенези 101
 Печенѣгы 101
 Печенѣзи 101
 пещеры 101
 Печенѣгы 101
 Печньги 101
 певец 76
 певчий 76
 Пельтев 158
 Перата 102
 Ператин(ъ) 102
 Первосопница 98
 Переаславецъ 100
 Переаславль 7, 99, 100
 Переаславль Руськии 99
 переа славу 99
 Переаславъ 99
 перевѣси 97
 переволока 111
 Переволока 97, 110
 Переволоцька 97
 Переволочанская 97
 Переволочна(я) 97, 110
 Переволочнянська 97
 Перэво'лошна 97
 перевѣсище 97
 Передѣславино 97
 Переславль Рустій 99
 Пережир 90
 Перекопська 156
 Перемил(ь) 97
 Перемыль 97
 Перенѣгъ 167
 Переославецъ 99
 Перепет(а) 98, 111
 Перепетівка 98
 Перепет (-иха) 98, 111
 Перепетовка 98
 Перепетово 98, 111
 Перепетовы (Курганы) 98
 Перепетовское 98
 Перепетовство 98
 Перепеть 98
 Переплут 98
 Перепят 98
 Перепятиха 98
 Перепята (-иха) 98
 Перепять 98
 пересек 99
 Пересечен(ъ) 98
 Пересеченьський 99
 пересечина 99
 пересечка 99
 пересічений 99
 Пересип 98
 Пересичень 99
 Переславино 97
 Переславль 100
 Переславль-Залеский 159
 Переславль Рускій 99
 Переславль Руськии 99
 Переславляне 100
 Переславская 100
 пересль 113
 Пересопецъ 98
 Пересопницкий 98
 Пересопница (-А) 98
 Пересопница 98
 Пересопница 98
 Переспа 98
 Пересѣченъ 98, 99
 пересѣчень 99
 Пересѣченський 98
 Пересѣчньъ 98
 Перете-сна 50
Передѣславлене 100
Передѣславль 99, 100
Передѣславль Руськии 99, 100
Передѣславци 99, 100
передѣ славѣ 100
Передѣславская 99, 100
Передѣславський (-ьи) 7, 99, 100
 Переяславецъ 100
 Переяслав-Залеский 100
 переяславка 100

Перейславлене 100	Печерск 101	Плаве 102
Перейславль 7, 99, 100	Печерскій Звъринецъ 101	Плавня 56
Перейславль Рускій 100	Печерское 101	плавъ 75, 102
Перейславль-Русский 100	Печерский 101	планина 106
Перейславль Руський 99	Печерська стѣна Бца 101	планина 106
Перейслав Руський 100	Печерская 101	Плаун'и 56
Перейслав-Рязанський 100, 159	Печерская (-ий, -ии) 101	Плесецьке 102
Перейславска(я) 100	Печерський 101, 169	Плесна 102
Перейславська (Рада) 100	Печерський стѣна Бца 101	Плесний 102
Пере(я)славський 100	Печеряне 101	Пліснесько 102
перей славу 99	Печънѣгы 101	Плис(к)а 102
Перейслав-Хмельницький 99, 100, 159	Пещаная 114	Плоска Забугская 21
Перейславцева Долина 100	Пещаная Почайна 110	Плоске 102
Перейславченко 100	Пещано(е) 113, 114	Плѣнь 106
Перейславщина 100	Пещанская 114	плѣньскъ 102
Перейславъ 100	Південна Русь 119	Плѣньскъ 102
Перейславская 100	Південний Буг 6, 20, 21	плѣсьнескъ 102
Перейславци 7, 100	Південно-Західна Русь 119	плѣсьнь 102
перейславка 100	південноруси 119	Плѣсьньскъ 102
перейсловка 100	Південно-Східна Русь 119	*Плѣсьнь(ѣ) 102
Перейслов(ск)ая Балка 100	Північна Русь 119	лобожане 102
Переаславль 100	Північний Донець 52	Побожье 102
Переаславлане 100	Північний Торець 163	Поборина 102
Перѣновъ дѣбъ 51	Підгайці 40	Побужжя 102
Перѣновъ дѣбъ 51	Підгір'я 104	Повстинъ 113
Перѣнь 101	Піддністрияни 57	повстина 113
Перѣнна 5	Підзвіринецъ 62	Повстинське 112
Перунов дуб 51	Підкарпатська Русь 119	Повстин(ъ, -ь) 112
Перунъ (-ь) 101	Підляська Русь 119	Погорина 5
Перуня 101	Пілля 148	Погориньскія (-ие) 103
Перуняна 101	пісяти 113	Погориньскія 44
Перуняна 101	піт 110	Погребальна(я) 94
Перынь 101	Пічань 110	Подгор'е 104
Прятинъ 102	П'ішчана 114	подгоріе 104
Песій Край 113	П'ішчане 114	Подгорское 104
Песи 113	п'ішчан'ц'і 114	подгорье 104
Песль 113	Піщана 44, 113	Подгорье 104
песокъ 114	Піщане 44, 113, 114	Подгорья 104
Песочен(ъ) 113	Піщанська 114	Подгоря 104
Песочный 114	Пилипи-Українські 167	Подгуря 104
Песочънь 114	Пиратин 102	Подесення 103
Песчана(я) 114	Пи'ратин 102	Подесенскія 103
Песчаная-Самарь 129	Пиратинская (-ий, -ие, -ий) 102	Подеснье 103
песъ 113	Пирготисса 132	Подесньскіе (-ие) 103
Петра 137	Пиреславль 99	Поділ 103
Петраші-Українські 167	Пиріятин 102	Поділ'іл'л'а 107
Петро Бориславович 23	Пирогово 132	поділля 103, 107
Печенеци 101	Пирогораша 132	Поділля 103, 107
Печенга 101	* Пирогость 102, 132	Подільська Україна 166
Печенеги 101	Пирогоша(а) 102, 131, 132	Подільське 103
Печенеги 101	Пирогощ 132	Подкарпатская Русь 119
Печенежские 101	пиряти 102	Подляшская Русь 119
Печеніг 101	Пирятинскій 102	подморные (места) 90
Печеніга 101	Пирятинщина 102	подморья 90
Печеніги 101	Пирятин(ъ) 101, 102	Поднестра 57
Печеніжин 101	Пирятинська 101, 102	Подніпров'я 55, 123
Печенізький 101	Пірата 102	Подністрияни 57
Печенигы 101	Пискла 37	Поднѣстріе 57
Печеноги 101	Пискупля 58	Поднѣстрове 57
Печенѣги (-ы) 101	Пичаня 110	Поднѣстрия 57
печенѣжскы 101	пѣшати 113	подол 103
Печенѣжський (-ый) 101	пищать 37	Подоліе (-е) 103
Печенѣжскы 101	плав 102	Подоліе 103
Печенѣжскы 101	плѣв 75, 105	Подолное 103
Печера 101	Плав(а) 102	

- Подолскаѡ (-я) 103, 104
 Подолские 104
 Подолское (-е) 103, 104
 Подолский 103
 Подоль 103
 Подоль-Кіевъ 103
 Подолье (-е) 46, 103, 104
 Подольскаѡ (-я) 103, 104
 Подольское 103
 Подольский 103
 подолья 103
 Подояне (-ы) 104
 Подунав'я 53
 подъгоріє 104
 Подъгорье (-е) 104
 *Подънѣпрье 123
 Пожижма 103
 позолотити 133
 позолочена 62
 поити 148
 Покійня 110
 Покой 110
 покој 110
 Покуття 103
 полаби 122
 поле 104, 175
 Поле 5
 поле 160
 Поле 104, 105, 106
 Полесье 107
 Полкъстѣнь 112
 по(л)нина 106
 Полный 107
 поло 104
 половецїи 106
 Половецкаѡ 105
 Половецкии 106
 Половецщина 105, 106
 Половетьскаѡ 106
 Половецка(-а) 105
 Половецкаѡ (-я) 105, 106
 Половецкіє 105
 Половецкій (-ий) 106
 половецко(е) 106
 Половецкое 106
 Половецкын(-й) 74, 106
 Половецъ 74
 половецька 105
 Половецькаа 105
 Половецькаѡ 74, 105
 Половецьки (й) 106
 Половецькое 106
 Половецькын 74, 106
 Половецьскаѡ 105, 106
 Половецьское (-е) 106
 Половецьский 105, 106
 Половеческаѡ 105
 Половеческаа 105
 Половечские (-ыѣ) 105
 Половеччина 74, 105, 106
 Половечьскын (-ый) 74, 106
 Половическая 105
 половци 22, 74, 105, 106
 Половци 74, 75, 105, 106
 Половцисткаѡ 105
 Половцы 74
 половын 75, 105
 Половцы(ѣ) 75, 105
 Половьцьскын 5
 Половьчскаѡ 105
 Половьцьскаѡ 106
 Пологи-Яненки 177
 полокѣстѣнь 112
 поло(ни)на 106, 107
 Полов(к)а 106
 Полонная 106
 Полонне 106, 107
 Полонный 106
 Полоное 107
 полонъ 106
 Полоны(и) 107
 полоня 106, 107
 Полота 78
 полочане 78
 Полствинъ 112
 Полстїна 112
 Полтава 17, 83
 полькостѣнь 112
 полъкъ 113
 полии 105
 Польская Украина 166
 Польська Русь 119
 Польшє 5, 103
 поляки 87
 поляни 79, 170
 Полане 79
 Поморська Русь 119
 Пондское 107
 Понетское 107
 Понетцкое 107
 Понетское(-е) 107, 126
 понизіє 107
 Понизье 107
 Поноть 126
 Понтейское 107
 Понтеское (-е) 107, 126
 Понтійское 107
 Понтійський 108
 Понтинское 107
 Понтиское 107
 понское 107
 Понсть 107
 Понтический 108
 Понт Скифский 108, 126, 143
 Понтское 126
 Понт(ъ) 107, 108, 126
 Понтьское(-е) 5, 107, 126
 Поньское 107, 126
 Поньтинское 107
 Поньтское 107
 (*Поньтское 107
 Попада 108
 Полаш 108
 Попільнушка 58
 Пополовецкаѡ 105
 поріг 108
 пороги (-ы) 108, 109
 Пороги Днѣпровскіє 108
 Порозово 103
 порозъ 109
 Поросіє 109
 Пороскии 109
 Поросье(-ся) 109
 Порохомъ 109
 Порохонъ 109, 115
 Порсьє 109
 порѣдити 127
 *Порѣсьє 122
 Порубанецъ 158
 Порусь 109, 122
 Поруса 109
 Поршанъ(-ы) 122, 109
 Посвірж 103
 Посемье 103
 Посейм'я 109
 Посемье (-е) 109
 Посемские 109
 Поіс'ул'л'а 109
 Посулля 109
 Посулцы 109
 Посулье 109, 147
 Посульци (-ы) 109, 147, 177
 Посъченъ 114
 посягнъ 156
 пѣт 110
 потак 110
 Потік-Облаз 94
 лотина 110
 Потокъ 127
 потча 110
 пот(ъ) 110
 потъ 110
 'Поустѣн' 112
 'Поустин 112
 поця(-ча) 110
 Поча(и)на 110
 Почаиня 110
 Почайна(я) 109, 110
 Почайнинська 110
 Почай-река 110
 Почая 110
 Почев-река 110
 Правда росьская 119
 Прастѣнь 113
 превѣснц 97
 Предславинська 97
 Пред(ъ)славїно 97
 прелука 111
 прешображеніє 137
 Преображеніє Господня 137
 Преображеніє Христова 137
 Препѣть 111
 пресвятой Богородици 138
 Пресечно 99
 Пресиченъ 99
 Преславстїи 100
 Преснескъ 102
 Прїаславль 99, 100
 прїа славу 99, 100
 Приазовская Русь 119
 Прибужани 21, 25
 Прибузьке 21
 Приднѣпров'я 55, 123
 придунайський 54

Прикарпаття 103
 Прилоука 168
 Прилоукъ 110
 прилѣгъ 111
 прилѣка 111
 прилѣкъ 111
 прилѣчатисѣ 110
 прилуг 111
 Прилугъ 110, 111
 Прилука (Стара й Нова) 110, 111
 Прилук(и) 110, 111
 Прилукъ 110, 111
 Прилуку 111
 Прилуцкая 111
 Прилуцкій (-ий) 111
 Прилуц'кий 111
 Прилуцкъ 110, 111
 прилучатисѣ 111
 Прилучъ 111
 Припеть 5, 7
 Припеть 7, 84, 111
 Припѣть 111
 Прип'ять 111
 Присем'я 142
 Прислuch 152
 Присуля 148
 Присулье 148
 Причерноморская Русь 119
 продрагъ 151
 прокопаний 69
 Пропащескъ 108
 Пропонтида 108
 прорити 94
 Проров(ъ) 94
 Просечен 99
 простирати 147
 Простырь 147
 Протовица 112
 Прото(в)ча 112
 Протовчанская 112
 Протовч(ъ) 111
 Протока 31, 126, 127
 протолкнѣти 111, 112
 Протолчи(и) 111
 Протолчий 111
 Протолчъ 111
 Протолчъ 111, 112
 протолчъи 111
 протѣлнѣти 111, 112
 протѣлчъ 111, 112
 Прохор 170
 Проутѣца 112
 Проут(ъ) 112
 прѣдъ 112
 Прѣсъ 31
 Пруса 122
 Прусиня 122
 пруская 125
 Пруссия 122
 Прусская 122
 Пруська 122
 Прусь 123
 Прусы 122
 Прут(ъ) 112, 152

Прутець-Яблунецький 112
 Прутич 112
 с д
 прчтое влчца Бца 139
 Прылуку 111
 прыть 112
 прѣображеніе 137
 Прѣсна 50
 Прѣсньскъ 102
 Прѣспа 98
 Пряшевская Русь 119
 Пряшівська Русь 119
 Пселецъ (-ъ) 113
 Пселский 113
 Псел(ъ) 90, 113
 Псельчикъ 113
 Псільське 113
 Псільчик 113
 Псіоловка 113
 Псіоль (-ъ) 113
 Псинка 113
 Псло(-тъ) 90, 113, 153
 Пс'ол 113
 Псол(ъ) 113
 Псоу 113
 *Псъ 113
 пс(ы) 113
 Псыгуэнсу 113
 *Псына 113
 Псынадахъ 113
 Псынь 113
 Псьол 90, 113
 Псюль 113
 птиця 172
 Птичъ 172
 Поутивлечи (-ици) 112
 Поутивличъ 112
 Поутивль(мль) 112
 Пѣтивльниці 112
 Пѣтивъ 112
 Пѣтимъ 112
 Пѣтимисль 112
 Пѣтимѣрь 112
 Пѣтата 112
 Пургасова Русь 118
 Пургасъ 118
 Путимѣрь 112
 Путимисль 112
 Путивль(-ка) 112
 Путивльци (-ы) 112
 Путимлечи 112
 Путимль 112
 Путимскіе 112
 Путша 46
 путь 108
 Путята Вишатич 112
 Путятин Путятювич 112
 Путятинъ 112
 Путяты 112
 Путѣтинъ 112
 Пучай 110
 * пълнь 106
 пълъкъ 113
 Пыратинъ 102
 Пыратыньска(я) 102

пьсини 113
 Пьслъ 113
 *Пьсьлинъка 113
 Пьсьль 90
 Пѣратинъ 102
 Пѣсочень 113
 Пѣсочень 114
 пѣськъ 114
 Пѣшана 114
 Пѣшана(-ое) 114
 Пятиславль 20
 П'яток 111
 Радил(ъ) 114
 Радисиня 114
 Радом 158
 Радосинка 114
 Радосинович 114
 Радосинъ 114
 *Радосинъ 114
 Радубежъ 159
 Радунка 115
 Радунь (-ка) 114, 115
 Радусень 114
 Радьслав(ъ) 114
 Радянська Україна 166, 167
 Разрытое 61
 раи 114
 Рай 114
 Райгород(-ка) 114
 Раймісто 114
 Райовище 114
 Райозеро 114
 Райок 114
 раман 116
 рамен 116
 раменак 116
 Рамень 116
 рамон 116
 Рамынка 116
 ранн 122
 Растовиця 114
 Растовць 114
 Рата 126, 127
 Ратки 127
 Ратмирь 115
 Ратмѣрь 115
 Ратмѣра 115
 Ратмиря (-а) 5, 115
 Ратмирь 115
 Ратмѣра 115
 Ратша 115
 рахатъ 115
 Рахѣв 115
 Рахна (-и) 109, 115
 рахнутъ 115
 Рахнянка 115
 Раховець 115
 Рахъ 115
 Рахъна 109
 Рванецъ 115
 Ргощъ 96
 Рдица 117
 Реть 61
 ревксінали 123, 124
 Ревна 115

- Ретик 61
 Реть 61
 Реутинці 61
 Речь Посполитая Украинская 186
 Ржечь Посполѣта Украинская 166
 Ржиця 151
 рівнина 177
 Річка 148
 Рибниця 98
 Рим(ки) 115, 116
 Римлянская 46
 Римові 116
 Римовичи 115
 римов(ь)ци 115
 Римская 46
 римское 115
 римські 116
 Рим(ъ) 78, 116
 Римское 5, 115
 рити 127
 ров 61
 ров 61
 РОКЪ 61
 Рогізне 115
 Рогожа 115
 Рогожно 115
 Рогожніи 115
 Рогоза 115
 рогозь 115
 Рогоща (-і) 95
 рогъ 116
 (*)Родень 116
 Родица 117
 *Родна (-о, -е) 116
 (*)Родня (-А) 8, 115, 116, 128
 Роднянівка 116
 Родоунъ 115
 Родѣнь 115
 Родунь(ка) 115
 Родъ 116
 Родьна 115
 Родѣнь 115
 родючість 116
 Рожен 116
 Рожне 116
 Рожнеце 116
 Рожни (-я) 116
 Рожьне(е) 5
 Розань 128
 Розбійницькі 29
 розсв'яніе 125
 Рокс 123
 Роксалания 118
 Роксания 118
 Роксолана 123
 роксолани 122, 123, 124
 Роксалания 118
 Роксоланы (-яны) 123
 ром 117
 Рома 116
 роман(ъ) 116
 Роменецъ 8, 116
 Роменскій 8, 116
 роменскіи 116
 Роменский 8, 116
 ромен'ц'і 8, 116
 ромен'чани 116
 Роменчикъ 8, 116
 Роменщина 8, 116
 Ромен(ъ) 116
 Ромни 8, 116
 Ромны 116
 Ромон(ка) 116
 Ромонская 8, 116
 Ромонъ 116
 Ромьковъщизна 8, 116
 *Ромъновъщизна 8, 116
 Ромьнъ 8
 Рона 56
 рос 124
 Рос 118, 123
 Роса 128
 російський 119
 Росія 126, 172
 роси 122
 Роси 120
 Росиа 118
 роситина 117
 росиян 119
 роско 125
 Роскол 37
 росомони 124
 Росомони 123
 Росотина 117
 Росса 122, 123, 128
 Россія 125
 Росса 128
 Российский 123
 Россия 118, 119
 рос(с)кии (-ий) 119
 Россо 122
 Россовлахія 119
 Россоланы 123
 россомони 121
 Россъ 122, 125, 128
 Россы 122
 Россъ 109, 128
 Ростовъць 114
 Росъ 128
 росъ 117, 118
 Росъ 109, 115, 116, 122, 123, 125, 127, 128
 *росьскыи 119
 Росявиця 128
 Рот(о)к(а) 127
 Роток(ъ) 126, 127
 Ротулка 127
 Роть 126, 127
 *Рохъна 109
 роуи 118
 Ръжь 151
 Ръ 115, 116, 122, 128
 Ръшь 152
 роуда 117
 Роузката 119, 124
 Роус 118
 Роус' 122
 Роусеци 120
 Роуси(нъ) 119, 120
 Роусия 118
 роускаа 119
 Роускани 120
 Роускаѣ (-я) 118, 124, 125, 126, 128
 роускіи 110
 ро(у)ски(и) 119
 Роусковъ 120
 роускы 119
 Роускыа 118
 Роускыи 117
 Роусонъгъ 120
 Роусотина 117
 Роусскаѣ 124
 Роусоулъ 120
 Роусчаріи 120
 Роусъ 117, 118, 128
 Роусьская 125
 РоусАтинка 120
 Роутови 127
 Роутъ (-ь) 31, 126
 Роучаи (-й) 127
 рѣда 117
 рѣдити 127
 рѣзькыи 119
 Рѣрикъ 123
 Рѣсинъ 96
 Рѣсота 117
 Рѣсотинъ 122
 рѣсь (-ь) 5, 10, 31, 118, 123
 рѣсьый 123
 Рѣсьское 5
 рѣсьскыи 119
 Рѣта 127
 Рѣтъ (ь) 31, 127
 Рѣтьць 88
 рѣчаи 125, 128
 Рубежъ 159
 Рубіж(на) 158, 159
 ругіяни 122
 руги 122
 Ругия 118, 122
 руда 117, 127, 128
 рудача 127
 Руда(я) 92, 117, 127
 Руденка 117
 рудий 117, 123
 Рудиця (-А) 117
 Рудка 117, 127
 Рудня-Ушомирська 168
 Руд(ь) 123, 127
 ружани 122
 Ружская 122
 рузька 122
 Рукуста 124
 Рум 108
 Рума 126
 Руменская 8, 116
 Румень 116
 Руменьская 8, 116
 Румське 108, 126
 Румунія 172
 Румянка 116
 руни 122
 Рурись 123, 125
 Рус 78, 118, 119, 120, 125
 рус 119

- Рус 119
 Руса 119, 120, 122, 123, 125
 Русава 122
 русак 119
 Русанів 117, 120
 Русановичъ 120
 Русановскій 120
 Русановъ 117, 120
 Русанскій 120
 Русанъ 120
 русапет(ъ) 119
 Руса Старая 125
 русачка 119
 русеть 119
 Русецкій 120
 русеште 119
 Русіа 118
 Русів 120
 Русівщина 120
 Русіта 128
 Русітон 121
 русія 117, 118
 Русія 51, 76, 126
 руси 118, 120, 121, 122, 123, 124, 126
 Руси 120
 Русивль 120
 русизм 119
 русий 123
 Русилів 120
 Русило 120
 русин 119
 Русин(а) 120
 Русинек 120
 Русиненко 120
 Русинкова Поточина 120
 Русинова 120
 Русиновичъ (-ъ) 120
 Русиновъ 120
 Русинскій 120
 русинъ 119
 Русинъ 120
 русины 121
 русист 119
 русифікація 119
 Русици 119
 русиць 119
 Русич(и) 119, 120
 русичъ 119
 Русищан 120
 Русія 117, 118
 Русія 118
 руска 119
 Руска(а) 124
 Рускаѧ (-я) 120, 124, 125
 рускіа 118
 Рускіа 124, 126
 Русківський 120
 Рускіе (-е) 118
 Рускіе-Фольварки 120
 Рускій 118, 119, 120, 124
 Рускія 120, 123, 125, 126
 рускін 119
 руски 119
 руски(и) 119
 Рускии 125
 рускиня 119
 Рускийѧ 126
 руския 118, 124
 Руския 124, 126
 руское 119
 Руское (-е) 120, 126
 Руской 118, 126
 ру(с)кы(и) 119
 Рускыи 118, 124, 125
 Рускыи Переславль 99
 Рускыѧ 126
 руския 118
 Руския 124
 русло 127, 128
 Русна 122
 руснак 119
 Руснак 120
 русняк 119
 Русняк 120
 русоайкѧ 119
 Русовичі 120
 Русок 120
 Русотина 117
 русофіл 119
 русофоб 119
 Рус(с)а 122
 Руссіанъ 120
 Руссільон 121
 Рус(с)и 122
 Руссиа 118
 Руссино 122
 Руссия 118
 русская 119, 124
 Рус(с)кая 122, 124, 125
 Русская Поляна 120
 Русскіа 118
 Русскіи 119
 русские 122
 Русское 107, 126, 150
 русскополянec (-янцы) 120
 Русскыи Переславль 99
 Русскыѧ (-я) 118, 126
 Руссь 125
 Руссы 122, 125
 русь 117
 Рустіи 126
 Русѧ 124
 Русціно 121
 русци 119
 Русъ 123
 руськии 119
 русые 123, 125
 Русыйя 118
 Русыловичъ 120
 Русыновичъ 120
 русъ 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 150
 Русъ 107, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 128, 150
 Русъ Аскольда й Дири 119
 Руська 117, 120, 122, 126, 150
 Руська Гута 120
 Руська Долина 120
 Руська Кучава 120
 Руська Лозова 120
 Руська Мокра 120
 Руська Поляна 120
 Руська Слобідка 120
 Руська(ѧ) 124
 Руське 119, 120, 126, 149, 150
 Руське Поле 120
 руські 122
 Руські Геївці 120
 Руські Комарівці 120
 Руські Тишки 120
 руський 119
 Руський 119, 120, 126, 150
 Руський Мочар 120
 Русько-Іванівка 120
 Русько-Орлівка 120
 Русь Пургасова 118
 Русьска(-ѧ, -я) 124
 Русьскии 125
 русьскыи 119
 Русьскыи Переславль 100
 Русь-Тюрк 118
 Русюль 120
 русяне 120
 Русяновичъ 120
 Рут 88, 126, 127
 Рута 127
 Рутекъ 126
 рутен 119
 Рутенія 121
 рутени (-ы) 121, 122
 Рутения 118
 Рутецъ 127
 Рутка 127
 Руток(ъ) 126, 127
 Руть (-ъ) 126, 127
 Рутьць 127
 Рутьць 127
 руцеи 127
 Руца 118
 руцкій 119
 руцкой 119
 Ручаи 127
 Ручай 110, 127, 128
 Ручевъ 127
 рушане 120
 рушанин 120
 Рушѧк 119
 рушь 119
 Рушь 118
 рушатися 119
 руяни 122
 Рша 128
 Ршь 128
 Ръгошь 96
 Ръсь 8, 9, 116, 122
 рътъ 127
 Рымки 115
 Рымоуцы 115
 Рильскъ 79
 рыляне 79
 рыти 61
 Ръсь 118, 128
 Рътъ 61
 рѧка 61
 Рюген 122
 Рюриківська Русь 119

- Юрик(ъ) 78, 120, 121, 122, 123, 125
 Рюта 126
 Рястовечь 114, 115
 Сава 141, 154
 Савромара 129
 Савромат(ы) 130
 Саврук 154
 саврук(и) 153, 154
 Саврюк 154
 Са(в)ур-могила 155
 сѣд 128
 Садов(о)е 128
 садовыи 128
 сад(ъ) 128
 сайрѣма 130
 Сакавьць 129
 Сакевичъ 129
 * Сакзевъ 129
 Сакъъ 129
 Саковичъ 129
 Саковский 129
 Саковъ Боръ 129
 сак-сак 129
 Сакъ 129
 Сал(а) 129
 Салково 128
 Сал'к'іу 128
 Сална 129
 Салница 129
 сало 129
 Сальків(-ово) 128
 Сальковское 129
 Сальковъ 128, 129
 Сальница 129
 сальныи [-й] 129
 самар 129
 Самар(а) 129, 152
 Самара 129
 Самара-Бог 129
 Самара Днепроовская 129
 Самара Днѣпровская 129
 Самара-кент 129
 Самар'іука 129
 Самарія 129
 Самарка 129
 Самарка 129
 Самарканд 129
 Самаровка 129
 Самарская (Сича) 129
 Самарский (-ое) 129
 Самарско-Николаевскій-Пустын-скій 129
 самарські(ї) 129
 Самарчикъ 129
 Самарчукъ 129
 Самаръ 129
 Самглай 131
 С(а)морозинка 129
 Самородъ 152
 Санокъ 156
 санъ 156
 Сан(ъ) 155, 156
 с(а)пог 130
 Сапогів 130
 Сапогово 130
 Сапогынъ 130
 Сапожва 130
 Сапожин 129
 Сапожине 130
 Сапожок 130
 сар 26
 Сараматъскіи (-ое) 130
 Саратов 78
 Сарзона 71
 сарик 75
 Сари-Кермен 71
 Саркель 26, 75
 сарман 75
 Сарматійське 130
 Сарматія 130
 сармат(и) 120, 129, 130
 Сармат(и) 5, 130
 Сарматское 130
 Сарматська (-е) 130, 150
 Сарматські 130, 150
 Сарматський 130
 Сарматы 120
 Сарматія (-и) 130
 саро 26
 сау(и)р 155
 *Саурли 155
 Саурук 154
 Сборажъ 151
 Сбырад 151
 св. Андрея Первозванного 132
 св. Богородицы 140
 св. Богородица 131, 139, 141
 св. Василій (-и) 133, 140
 св. Георгій 134
 св. Димитрій 134
 Свенд 130
 Свенельдъ 130
 Свенський 130
 Свентава 130
 Свень (-ъ) 130, 131
 Сверхскій Новгородокъ 92
 св. Іакова 140
 св. Ілля 135
 Свінка 131
 свин 131
 Свиноарии 130
 Свиная 131
 Свиней 131
 свиний 131
 Свинка 130, 131
 свинѣхы 130
 Свинуси 130
 Свинухи 130
 СВННЪ 131
 *Свинъ 131
 Свинъ 93, 130
 свина 130
 Свислочь 19
 св. Кирило 135
 св. Микола 137
 св. Михаила 135
 св. Михайло 136
 св. мученикъ Феодоръ 136
 св. Петро 137
 св. Симеон 137
 св. Спас 138
 св. Софія 140
 ~
 свѣто Николу 137
 св. Федір 138
 Свѣнка (-инка, -инка) 131
 Свѣнковичи 130
 Святаа Богородица десятинная 131
 свѣтаа Зоѣя 139
 свѣтаа Софія (-я) 139, 140
 свѣтаго Андрѣя 132
 свѣтаго Апостола Петра 132
 Святаго Архангела Михаила Златоверхая 133
 свѣтаго архистратига Михаила 136
 свѣтаго Василя (-я) 133
 свѣтаго Георгія 134
 Святаго Дмитрея 134
 свѣтаго Елеуѣрія 134
 свѣтаго Іоа(н)на 135
 свѣтаго Ілїи 135
 свѣтаго Ільи 135
 свѣтаго Михаила 133, 136
 свѣтаго Николу 137
 свѣтаго Петра 137
 свѣтаго Семіона 137
 свѣтаго Симеона 137
 свѣтаго Симіона 137
 свѣтаго Спаса 138
 свѣтаго Спаса Преображеніе 137
 свѣтаго Феодора 138
 свѣтаа Богородица 131
 свѣтаа Богородица Пирогощаа 131
 Святая 129
 свѣтая Богородица (-я) 131
 свѣтая Софія 139
 свѣтая Софія (-я) 139, 140
 свѣті мученики 141
 свѣтаго апостола Андрея 132
 свѣтаго Василя 133
 свѣтаго Василиска 133
 свѣтаго Василя 133
 свѣтаго Вознесенія 133
 свѣтаго Георгія 134, 172
 свѣтаго Георгия (-я) 134
 Святаго Григорія 172
 свѣтаго и великого мученика Христова Георгія 134
 свѣтаго Ілїи (-и) 135
 свѣтаго Михаила 136
 свѣтаго Михаила Видубицкого 136
 свѣтаго Семіона 137
 свѣтаго Симіона 137
 Святаго Спаса 138
 свѣтаго Феодора 138
 свѣтаго Федора 138
 Святое 108
 свѣтое богородици 133
 свѣтое Преображеніе господне 137
 свѣтое софїи 133
 свѣтой Ирины 139

святой Софiн 140
 Святополк(ъ) 140
 Святополч-град 32
 Святополч(ъ) 140
 Святоруская 119
 святоруский 119
 Святослав 140
 Святославль 140
 Святослава Криница 140
 святой Богородици 138
 святою мученику Бориса и Глѣ-
 ба 141
 святыхъ софiн 133
 святыхъ Михаилъ 136
 святыхъ Богородица (-я) 131, 139,
 141
 святыхъ Софiя 140
 святыхъ Софiя (-ья) 139
 святой Богородици Въ Лахернъ
 139
 святой Софiи 139
 святой Софiи 139, 140
 святой Софiи 140
 СвАтАѦ 131
 СвАтАѦ Богородица ДесАтинъ-
 наѦ 5
 СвАтого ГеоргиѦ 67, 172
 * СвАтого ГригориѦ 172
 СвАтого ЁльфериѦ 27
 СвАтополкъ 140
 СвАтославъ 140
 СвАтъ 132, 133
 сдвигать 151
 Сдвигъ 36
 сдвинуть 151
 Северодонецкъ 52
 Севсък 154
 семикъ 154
 Семикъ 154
 Семь 5
 *СеребрАнАѦ 142
 серехъкыи 142
 *серховица 143
 *серховье 143
 *серхъ 143
 Себежъ 159
 Сев 141
 Север(а, -о) 153
 Северская украиня 153
 Северщина 153
 северяне 153
 Севруги 154
 севруки 153
 севрюк(и) 153, 154
 Севрюк(и) 154
 Севрюченко 153
 Сев(ъ)рукъ 153
 Севѣра 154
 Севѣрские 154
 Севѣрский 154
 Седак 149
 Седнѣв 144
 Сейм 109, 141
 Сеймок 142
 Сеймъ 142
 Селевкиа 78

Селевки 78
 Сельцо Борокъ 24
 Семека 155
 семер 129
 Семикъ 154
 Семица Котлубанская 142
 Семота 155
 семца 154
 Семыкъ 154
 Семынъ 141
 Семычъ 154
 Семь 141, 154
 Семь Колдубанская 142
 Семь Колдыбанская 142
 Семь Колкуданская 142
 Семь Котлубанская 142
 сем(ья) 154
 Серебрянка 142
 Серебрянскіе 142
 Серебряные Пруды 142
 Серебряный 142
 Серебряный 142
 Серета 142
 Середньонадднiпряньске Лiво-
 бережжя і Правобережжя 55
 Середня Хортиця 171
 С(е)редняя Голтва 47
 Середъ 142
 серен(ъ, -ь) 142, 143
 Серетель (-ць) 142
 Серет(ъ, -ь) 142
 Сереховичі (-и) 142
 серпнет 143
 Серта 142
 Сертислава 172
 Серхаво 142
 Серхів 142
 серхнуть 143
 Серховица 142
 Серховъ 142
 Сестра 142
 Сетомль 155
 Сетомла 155
 Сетомъ 155
 Сеча 155
 Сжица 151
 Сiвер(а) 153
 сiверiї 153
 Сiверiя 153
 сiвери 154
 'С'iвѣрс'кий До'нецъ' 52
 Сiверська 154
 Сiверська Україна 166
 Сiверське 154
 Сiверський Донецъ 51, 52, 154
 Сiверськодонецкъ 52
 Сiверсько-Донецкий 52
 Сiверщина 153, 154
 сiвер(ян)и 152, 153, 154
 сiверянський 154
 Сiв(i)рюки 154
 Сiдагiос 149
 Сiкониця 155
 Сiльна 144
 Сiльниця 129
 сiм'я 154

Сiнай 170
 сiндеомоти 88
 Сiргiс 51
 Сiткуль 96
 Сiчня 155
 Сiвер(а) 152, 153, 154
 Сiверские 153, 154
 Сiверский Новоугородокъ 92
 Сiверъ 153
 Сiверьские 154
 сiвий 154
 Сiвирские 154
 Сиволож 39
 Сиворяни 153, 154
 СивАраны 153
 Сидагий 149
 Сила 147
 Силуамський 170
 Силуамський 170
 Сим 78
 СИМСОНЪ 137
 Синай 170
 Сине 108
 синеводско 143
 Синеволодьско 143
 синее 108
 Синее 126, 150
 Сине Озеро 143
 Синѣсь 78
 Синеусъ 123
 Синiвка 143
 Синiвці 143
 синiй 123
 Сiнiй Кiлодязъ 143
 сини 143
 Синиха 143
 Синько-бирч 23
 Синя 143
 синъ 123
 Сиретъ 142
 Сируфiя 143
 Сисифiя 143
 Сисола 68
 СитолмѦ 155
 Ситомля 155
 Скавика (-ца) 176
 Скавицкая 176
 Скавицка 176
 скала 66
 Скандiнавська Русь 119
 Скверъ 153
 Склур 143
 Склiя 143
 Склѣ 78, 143
 скiфи 120, 143, 144
 скiфо-сарматы 143
 скiфотаври 156
 'Ск'iфскайа 143
 'Ск'iфс'кий 143
 скiфська 31
 Склѣськi 150
 Склѣський 143
 Скиѣскiй 143
 Скифiя 30
 Скифия (-я) 143
 Скифия Великая 31, 107, 143

- Скифос 143
 Скифское 143
 скифстни 143
 Скиф(ы) 30, 31
 Скифъ 107
 скло 37
 Скнятинъ 77
 сколоты 37
 Скоресянь 71
 скорий 172
 *скѣн 121
 Скѣн(-фъ) 31, 121
 Скуѣя 143
 Скуфна (-ѣ, -я) 143
 Ск(ъ)нятинъ 77
 Слатина 103
 Слѣпородъ 152
 Слѣпорід 129, 152
 Слобідська Україна 166
 Слободня-Українська 167
 Слободская-Украинская 166
 слов'яни 121
 слов'янороси 119
 Слов'янська Русь 119
 Слѣческъ 102
 Слѣчь 102
 слукий 152
 слутый (-ак) 152
 Случ(ь) 102, 152
 Случь-Милча 90
 Слъпо(в)род(ъ) 152
 Слъповрон 152
 Смычь 154
 Снагость 144
 Снеберъ 144
 Снежеть (-ать) 144, 152
 Снепород 144
 Снепород(ок)ъ 129, 152
 Снепорожъ 152
 Снеролка 171
 Снетинъ 76
 Снітин 76, 77
 С'н'ітин 76
 сніток 77
 Снига 152
 Сниводи 152
 Снитын 76
 снитынцн 76
 Сновескъ 144
 снов 93
 Снова 50
 Сноведъ 152
 Снов(е)скъ 144
 Сновид 144
 Сновськ 144
 Снов(ъ) 144
 Сновъ 93, 102, 144
 Сновська 144
 Сновськъ 102, 144
 Снопорат 152
 Снопородъ (-ядъ) 129, 152
 Снопоть 111, 144, 152
 Снъвъ 144
 Снѣжатины 93
 Снѣпородъ 129
 Снѣпорожъ 152
 Снѣтинъ 76, 77
 (*)Снятин(ъ, -ъ) 76, 77
 согдїїці 149
 Содая 149
 Соединенный Торець 163
 Сож 151
 Созъ 152
 сок 77
 Сокиятинъ 76, 77
 Соленая 150
 соли 144
 солница 129
 Солоня 129
 Солонь 144
 солонь(и) 144
 Солоучъ 152
 соль 144
 Сольда(ді)я 149
 Сольница 129
 Сольный 144
 Сольтак 149
 Соляна 144
 соляні 144
 Соляный 144
 *Сом(а) 144
 Сомин 144
 сомина 144
 Сомко 144
 Сомовитовичъ 144, 145
 Сомовитъ 144
 Сон-Куль 37
 Сонсядка 150
 сопъ 98
 Сордая 149
 сорожани 149
 Сорожское 149
 (Сосицько-) Березанський 134
 Сосница 145
 Сосница 145
 сос(ъ)на 145
 СОСЪН 148
 Софійс(ь)кий 139, 140
 Софія (-ѣ) 140
 спас 137
 Спаса Преображеніе 137
 Спасів день 138
 спаситель 138
 Спаській (-ын) 138
 Спаса-на-Берестовім 19
 спасти 137
 Спаш 108
 Спекородъ 152
 спокій 110
 спочивати 110
 Спрева 122
 спрев'яни 122
 спритный 112
 г
 Спса ста 137
 Среблянка 142
 Сребное 142
 Сребной 142
 Сребрянкa 142
 Сребряное 142
 Сребрянскій (-ий) 142
 Сребрянный 142
 Средняя Хортица 171
 Сріблянка 142
 Срібне 142
 Срібне 142
 Срібнянський 142
 Срибн(о)е 142
 Срибранская 142
 Срибрянкa 142
 срх 143
 СРЪХЪКЪ 142
 Срыбный 142
 Сръбное 142
 г
 ста Андрѣя 132
 г
 ста Аньдрѣя 132
 г с
 ста апла Петра 132
 г
 ста Борисъ 141
 г
 ста Василья 133
 г
 ста Георгія 134
 стаг Кирила 135
 стаго Андрѣя 132
 стаго Василья 133
 стаго Георгія 134
 стаго Дмитрія 134
 стаго Дмитрія 134
 стаго мчнка Феодора 136
 стаг Спса 137
 г
 ста Дмитрѣя 134
 г н
 ста Іоа 135
 г
 ста Михаїла 136
 г
 ста Михаила 136
 г
 ста Михаила Золотоверхата 133
 г
 ста Преображенія 137
 Станимир(ъ) 145
 Станин 145
 Станиславъ 145
 Станків(ші) 145
 Станко(ва) 145
 Станковъ 145
 Станько 145
 стар 145
 стар 145
 Стара Котельня 72, 175
 Стара Прилука 110
 Стара Росъ 128
 Стара Руса 122
 Стара Сіль 144
 Стара Скіфія 30

Стара Трипільська 160
 Стара Ушиця 168
 Старая Протоць 112
 Старая Руса 119, 120, 122
 Старая Самара 129
 Старая Самарь 129
 Старгард 87, 92
 Старі Вирки 31
 старий 145
 Старий Білоус 22
 Старий Дністер 57
 Старий Загорів 170
 Старий Мильськ 90
 Старий Орлик 58
 Старий Тараж 163
 Старогородка 36, 45
 Старокиївська 78, 80, 170
 старомл'а 155
 старорусец 120
 староруска 120
 староруссы (-цы) 120
 старорусяне (-янин) 120
 старорушане 120
 старорушанин(ъ) 120
 старорушанка 120
 Старосамарь 129
 Старосілля 95
 Староукраїнка 167
 старъ 145
 Старые) Русаки 120
 стар(ин, -ий) 145
 Старый Глыбовъ 43
 Старый Глыбовъ 42
 Старый Оскол 96
 ста Спса 137
 г
 ста Феодора 138
 стаѦ Бца 19, 131
 стаѦ Бца ДесАтинѦ 131
 стаѦ Бца ДесАтиньнаѦ 131
 стаѦ Бца ЗлатоверхѦ 131
 стаѦ Бца Пирогоша 131
 стаѦ СофѦ 140
 Ствига 174
 стго АндрыѦ 132
 ~~~~~  
 стго апла Петра 132  
 стго БлговѣщенѦ 20  
 стго ВасильѦ 133  
 стго ВъзнесенѦ 133  
 стго ГеоргѦ 134  
 стго ДмитръѦ 134  
 с  
 стго ЕльферьѦ 134  
 стго Іоана 135

стго іоанна 135  
 стго Ивана 135  
 ~~~~~  
 стго и великаго мѣика Хва
 ГеоргѦ 134
 стго Ильи (-ѣ) 134, 135
 стго Курила 135
 стго Кюрила 135
 стго Михаила 133, 135, 136
 стго Михаила Великаго 136
 стго Михаила Выдобычьского 136
 стго Михаила Златовѣрхаго (-ого) 133
 стго Михаила ЗолотоверхѦ 133
 стго Николы 137
 стго Семена 137
 стго Семѣона 137
 стго Симѣона 137
 стго Спса 137, 138
 с
 стго Спса 138
 стго Федора 138
 стго Феодора 138
 Степанъ 145
 Стефанечъ 145
 *Стефан(ъ) 145
 *Стефаньць 145
 Стежир 90
 стѣне 113
 Степанскій 145
 Степанъ (-ъ) 145
 Степаньский 145
 Степок 105
 Стерев'яж 57
 стержень 146
 Стефановъ 145
 Стефан(а) 145
 Стефанечъ 145
 Стефанъ (-ъ) 145
 Стешесовице 176
 стіг 145
 Стіжок 145
 стінка 113
 Стимль 155
 Стир 147
 Стирець 147
 Стирин 147
 Стириця 147
 Стирово 147
 Стиртиська 147
 Стоплова Сура 148
 стог 145
 стогнати 146
 стогъ 145
 стое Бце Блгвѣщенъ 19

стое Бци 138
 стое Превображеніе 137
 стое Софѣ 139
 стое (-е) Софѣ 140
 Стожекъ 145
 стожокъ 145
 стожкь 145
 Стожць 145
 стои Бци Володимѣрьской 131
 стои Софѣ 140
 стои Софѣ 139, 140
 *Стонанъ 145
 Стополць 140
 ~~~~~
 Стославль 140
 Стославль Криница 140
 г е
 сто Спса 138
 стоѦ Бци 20
 стоѦ Бцѣ 138
 стою мученику 141
 стою мѣку Бориса и Глыба 141
 стою мѣнку 141
 Стоянов 145
 Стоянъ 145
 Стрв'яж 57
 Стрвяж 57
 Стрвяч 57
 Стрежень 145, 146
 Стреме 147
 стрікаць 146
 стрікнути 146
 стрільці-булахівці 22
 Стривецъ 57
 Стривігор 57
 Стривники 57
 Стрижень 145, 148
 *СтрижѦн' 148
 Стрижнь 146
 Стрий 57, 147
 стрієка 146
 Стрипа 57, 81
 строка 146
 Строковз 146
 Строково 146
 стромльидъ 84
 Стронавка 57
 стрѣмьнь 146, 147
 стрѣмьнь 146
 стрѣѦ 147
 Струбежъ 159
 Струга 57, 127, 147, 148
 Стругна 146
 Струма 146
 Струмень 146
 струмѣнь 146, 147
 Струмѣнь 147
 струмок 147

Струмок 146
 Струсів 145
 стръжьнь 145
 стръкало 146
 стръкатель 146
 стръкати 146
 Стръковъ (-ъ) 146
 стръкъ 146
 стръчѣ 146
 стрякам 146
 Стряковъ 146
 СтрАква 146
 СтрАковъ 146
 *СтрАкы 146
 Стоубла 146
 Стоугна 146
 Сту 146
 Стубазка 146
 стубел 146
 Стубель 146
 Стубел(ь)ка 146
 Стубла 146
 стублина 146
 стублица 146
 Стубло 146
 стубль 146
 Стугна 146
 стугнити 146
 стугнуть 146
 Стугнянський 146
 Стугъна 146
 Стужьна 146
 Стульма 146
 Ступниця-Українська 167

~ с
 стхъ апль 141
 стъгна 146
 стыма мчнкама Борису и Гльбу
 141
 Стыр 147
 стырить 147

~ е
 Стыхъ Апль 141
 стыѧ Бца 131, 139
 стыѧ Бца Благовѣщение 19
 стыѧ Бца Влахѣрны 139
 стыѧ Бца Влахѣрнь 139
 стыѧ Бца Десѧтинный 131
 стыѧ Бца Перьскыи 101
 стыѧ Бца Пирогощѧ 131
 стыѧ Ирины 139
 стыѧ ѡрины 139
 стыѧ Софыѧ 139
 стыѧ Софыѧ 139, 140
 стѧ Бца 138
 стѧи Бца (-ъ) 139
 стѧи ѡрины 139

~
 стѧи Соѡѧи 139, 140
 ~
 стѧи Софыи (-ъ) 139, 140
 ~
 стѧи Софыѧ 139
 стѧна (-я) 112, 113
 Стѧня 112
 ~
 Стѧ Бца 139
 соѡгъдѧи 149
 Соула 147
 Соульскыи 148
 Соупои 148
 Соурожское 149
 Соухаѧ Дорогва 151
 Соухаѧ Лыбедь 151
 соѡхъ 151
 сѡдеревь 155
 *Сѡерьли 155
 Сѡль 113
 сѡмеже 155
 сѡми 121
 Сѡрожьское 5
 сѡроскои 149
 сѡтеска 150
 сѡтокъ 155
 Сѡугли 155
 сѡхъ 151
 *Сѡлары 155
 су 150, 155, 171
 Суадік 149
 Субодь 148
 Суболица 148
 Сувейда 149
 Сувид 148
 Сугда 149
 Сугдайон 149
 Суг(г)дѧк 149
 Сугдат 149
 Сугдая (-ея) 149
 сугдї 149
 Сугдїя 149
 Суглица 148
 Су-даг 149
 Судаг 149
 Судагра 149
 Судак 108, 148, 149
 Судацька 148
 Судова Вишня 32
 Судок 149
 Суземка 148
 *су Каяли 68
 Сукіль 148
 Сукичъ 148
 Сукремля (-омля) 148
 Сукромна 148
 Сула 109, 147, 148
 Сула Старая 147
 Сулинка 147
 Сулица 147
 Сулицкїй 148
 Суличичъ 148
 Сулице 148
 Сулка 148

Суль 147
 Сульская 153
 Сумарынь 148
 Сумь 121
 Сун(х)ільда 123
 Супїй 148
 Суп'їй 148
 Супоець 148
 Супоївка 148
 Супои (-й) 148
 Супойскый 148
 Супонь (-орь) 148
 Супрута 148
 Сурад 151
 Сурдак 149
 Сурдак 149
 Суржа 148
 Сурича 148
 Сур(к)а 148
 Сурмы 61
 Суровець 149
 суровская (-ий, -ой) 149
 Сурож 149
 Сурожани 149
 Сурожанин(ъ) 149
 Сурожанъ 149
 Сурожское 149
 сурожскыи 149
 сурожці 149
 Сурожъ (-ъ) 108, 148, 149, 150
 Сурожъское (-е) 149
 Сурожъци 149
 Сурозька Русь 119
 сурозькї 149
 Сусеченка 148
 сут 150
 Сутейска 150
 Сутень 150
 Сутескъ 150
 Сутин(ъ) 148, 150
 Сутинь 150
 Сутиски 150
 Сутопка 148
 Сутоцкая 148
 Суточка 148
 сут(оч)ки 148
 Сут-Су 150
 Сутьбой 150
 Суть Бой 150
 Сутѧска 150
 Сутѧнь 150
 Сутѧск(а) 150
 Суугли 155
 сух 151
 сух 151
 (Суха) Кам'янка 68
 Суха Сура 148
 Сухая Берда 68
 Сухая Голтва 47
 * Сухаяли 68
 Сухая Хортица 171
 (Сухїй) Дунаецъ 54
 Сухї Яли 68
 сухой 150
 Сухий Торець 163

сухмень 158
 сух(ой) 151
 сухомл'а 155
 Сухопожское 149
 Східна Русь 119
 Счек 176
 *Събарадъ 151
 *Събырадъ 151
 *Съдвижъ 151
 Съдвижень 62
 Съдвиженьскыи 62
 Съжици 151
 Съкнятинъ 76, 77
 с(ъ)лѣкъ 152
 сълѣчати 152
 *сълѣчь 152
 Сънопород 144
 Съновндъ 76
 Сънопород(ъ) 38, 129, 144, 152
 Съны 144
 *СънАта 76
СЫПАСЬ 138
 съпъ 98
 Сътеска 150
 Сыинко Боричъ 23
 Сыреть 142
 сырѡмл'а 155
 Съны 144
 съомий 154
 Сърпъ 121
 Съртъ 142
 *съръби 121
 Съв(а) 154
 Съвера 152, 153
 Съверо (-е) 153
 съвереаны 153
 Съверены 153
 Съверн(не) 153
 Съверная Русь 119
 Съверные 154
 Съверный Донецъ 52
 съверо 152, 153
 Съверо 153
 Съверская 154
 съверскіа 154
 Съверскіе 154
 Съверскій Донецъ 52
 Съверскія (-ий) 154
 Съверско 154
 Съверские (-ой) 154
 съверуки (-ъ) 153
 Съверщи(з)на 153, 154
 Съверъ 52, 152, 153, 154
 Съверъ-Глинщина 153
 Съверъ Сул(ъ)ская 147, 153
 Съверы 153, 154
 Съверьскіъ 154
 Съверяне (-и) 153
 Съверянские 154
 съверяны 153
 СъверАне (-инъ) 153, 154
 СъверАны 153
 съвирыне 153
 съворяне 154
 съврюки 153
 Съвъ 141

Свъсъкъ 154
 съвъць 154
 СъвАры 153
 Съль 141
 Съме(о)нъ 154
 Съмоць 155
 Съмычь 154
 Съмь 141, 154
 съмьца 154, 155
 Съмьчь 154
 Сътомль 155
 сътъ 155
 съча 155
 Съчница 155
 съчънаА 155
 Съчь Хортицкая 172
 Сюрлии (-ія) 155
 Сют 150
 *Сютана 150
 Сюорлии 155
 Сюѣрлии 5
 Сюурлій (-ія) 155
 Сюурлии 68
 сюурлийская 155
 Сянічок 156
 Сянок(ъ) 156
 сяноцькыи 156
 Сян(ъ) 155, 156

Табаріева (Русь) 119
 таворы 159
 Тавр 156
 Тавріани (-ія) 156
 Таврійська 156
 Таврія 156
 таври 120, 156
 Тавриана 71
 Таврида 156
 Таврика 156
 таврилни 156
 Таврическая 156
 Таврия 156
 Таврияни 156
 Тавроскіфія 156
 тавроскіфі 120, 143, 156
 Тавръ 163
 Тагматархия 162
 Тайман 150
 Тама 108, 126
 Таманська (-ий) 161
 Таманъ 161
 Таматарака 162
 тамга 162
 таможня 162
 Тамтаракай 162
 Танаіс 150
 Танев 158
 Таны 150
 тараканъ 162
 Тарець 163
 Тасмень (-ъ) 158
 Тасмина 158
 тасьма 158
 Тасьминъ 158
 Тасьмънъ 158

Татарское 106
 татин 157
 Татинецъ 157
 Татинський 157
 татинныи 157
 Татри 165
 тать(ба) 157
 татьбъныи 157
 таш 70
 Ташанъ 70
 Ташлик 158
 Твердогльбовъ 42
 теребити 157
 теребовельскыи 157
 тереблю 157
 теремныи 157
 теремъ 157
 теремьскыи 157
 тесати 158
 *тесмънъ 158
 тесь 158
 Темрюк-Український 167
 Темуртархан 162
 тереб 157
 тереба 157
 Теребежі 157
 Теребени 157
 Теребень 157
 Теребіж 157
 Теребино 157
 Теребище 157
 Тереблвъ 157
 Теребля 157
 Теребовичі 157
 Теребовль (-ъ) 157
 Теребовля 157
 теребовъ 157
 Тереболь 157
 Теребуха 157
 Теребынь 157
 *теревлевъ 157
 Терембовля 157
 теремны(и) 157
 теремный 157
 Теремці 157
 терем(ъ) 157
 теремьстыи 157
 теремъць 157
 Терен 112
 е
 термъць 157
 Тернівка 112
 терти 159
 тесати 157
 Тесмень 116, 157
 Тесь 158
 Тетеревъ (-ъ) 158
 Тетерів(ка) 158
 Тетерівське 158
 Тетерівський Старик 158
 Тетеровъ 158
 Тірас 57
 Тилігул 96
 Тимошівка 160
 тин 102
 Тирада 57

- Тирасполь 57
 Тиронь 161
 Тирияник 163
 тирияники 163
 Тисма 158
 Тисмениця 158
 Тисменичани 158
 Тисмень (-ь) 158
 тисмянница 158
 Тисьмениця 158
 Тисьменичаны 158
 Тихом(е)ль 82, 158
 Тихомир 158
 *Тихомь 158
 Тлумач 161
 Тматорокань 162
ТМЪТОРОКАНЬ 161
 Тмутаракань 162
 Тмутараканский (-ий) 162
 Тмутараканська Русь 119, 126, 162
 Тмutorакань 162
 Тмutorоканский 162
 Тмutorокань (-ь) 161, 162
 Тмutorоконь 161
 Тмюторокань 161
 Товарев 159
 товарище 159
 товарное 150
 Товарово 159
 товарь 159
 товары 159
 Товарын 159
 Товмач 161
 Товмачик 161
 Товмачка 161
 Товща Самарская 129
 Токмак(ъ) 150
 Токмач(ка) 150
 голмач(и) 161
 Толмачь 161
 толъмачь 161
 Томашівка 160
 Топа-Торкон 71
 тор 163
 Торгай 163
 Торговище 18, 161
 Тор(ец)ъ 163
 Торкаля 163
 Торки 162, 163
 Тороки 162
 Торопа 163
 Торочкин 162
 Торочьский 162
 Торочьский 162
 Торские (-ий) 163
 Торські 163
 Торуса 163
 Торц 163
 Торцинский 162
 Торцкын 163
 Торцы 163
 Торцький 163
 Торцькын 162, 163
 Торцьская 162
 Торцьский (-й) 162, 163
 Торч 162, 163
 Торчанка 163
 Торчевъ 163
 Торческоє 163
 Торческъ 163
 Торческый 162, 163
 Торчеський 163
 Торчикъ 163
 Торчин(ъ) 163
 Торчица (-я) 163
 Торчъ (-ь) 163
 Торчъскъ 163
 Торчъ(с)кы(и) 162, 163
 (*)Торъ 129, 163
 Торъ Казенный 163
 Торъцьский 162
 Торъчеський 162
 Торъчинъ 163
 Торъчський 162
 Торъський (-ьи) 162
 Торъцкын 162
 Торъцскій 163
 ч
 Торъський 163
 Торьяники 163
 Трѣмбавелкы 157
 Требежъ 159
 Требовль 157
 Требово 157
 трем 157
 Трѣмбовль 157
 Треполь 159, 160, 175
 Третій Ротокъ 127
 Тріполі 160
 три 160
 Триглав 160
 Трипілля 159
 Трипільська (-ий) 160
 Триполле 160
 Триполь(е) 160, 175
 Трипольский 160
 Три поля 160
 Трoубежъ 159
 Трoубешъ 159
 трoубишь 159
 *Трѣба 159
 *Трѣбежъ 159
 трѣбити 159
 трѣблю 159
 трѣбчане 79
 Трѣбчевъскъ 79
 Трѣворъ 78
 тру 159
 Труба(и) 159
 Трубайлівка 70, 159
 Трубайло 70, 159
 Трубеж(ница) 159
 Трубе(ж)щина 159
 Трубежъ 159
 Трубечъ 159
 Трубешъ 159
 Трубіж 159
 Тру'біж' 159
 Тру'біж' 159
 Трубіжъ 159
 Трубізька 159
 трубити 159
 Трубы 61
 Трубъжъ 159
 Трубъшь 159
 Тръчеськын 163
 Трьполь 5
 Трьпольць 160
 трѣмъ 157
 Трьполь 160
 Тоурискъ 160
 Тоурова 160
 Тоуръ 161
 Тоуръскъ 160
 Тѣр(ов)ъ 161
 Тѣрова(-о) 5, 161
 Тѣръ 161
 Тѣръя 28, 63, 144
 Тудор 161
 Тульская Украина 166
 тум 160
 тумак(к) 160
 Тумакъ 160
 Тумашъ 160
 Тумашь 160
 Тумин(ъ) 160
 тур 147, 161
 Тургаілі 163
 Турецкое 108
 Турецъ 160
 Турецьке 126
 Турівський 160
 Турійскъ 160
 Турійськ 160
 Турнискъ 160
 Турла 57
 Турова (Долина) 160, 161
 Турове (-о) 161
 Туровский 160
 Туровська 161
 Туровъ 161
 Туровье 156
 Турокань 162
 Туросна 144
 Турпачъ 159
 Турская 156
 Турчаче 163
 Тур(ъ) 161
 Турьи 156
 Турья 156
 Турьискъ 160
 турячий 161
 тѣл(ъ)мачъ 161
ТЪМЪТОРОКАНЬ 5, 162
 Тъмutorокань 161
 Тъмutorоконь 161
 *Тъмѣторканъ 162
 Търкы 163
 Търци 162, 163
 тыква 64
 *тыкы 64, 151
 тья таракан 162
 Т(ь)мutorоканъ 161
 Тьмutorоканьский 162
 Тясма 158

Тясмениця 158
Тясмень 157
Тясмин(ъ) 116, 157, 158
Тясмин(к)а 158
Тясмянъ 158
Тясма 158
Тясмень 158
Тясмин(ь) 158
Тятинъць 157

Оубережъ 163
Оувътеци (-нчи) 164
Оугла 164
Оугльники 164
Оуголь 21, 58, 164
оугорскыа 165
Оугорски(н) 164, 165
Оугорсько(є) 164
Оугорские (-ыѣ) 164, 165
Оугорскыѣ 165
Оугорьстви 165
Оугре (-ы) 164, 165
оукраина 167
Оукраина 165
Оукраина Галич(с)каѣ 41, 166
Оукраина галицкаѣ 41
оукраинАнѣ 166
Оуненъжъ 167
Оуновъ 167
Оуроучи 39
Оурѣчен 39
оустіе (-ие) 168
Оустилогъ 168
Оустръ 36
Оустье (-е) 168
Оустыѣ 168
Оушескъ 168
Оушица 168
Оушьскъ 168
Оуша 168
*ѡберегъ 163
ѡвѣти 164
ѡголъ 58, 155
ѡгольникъ 164
ѡгорьскиа 165
ѡгорьские 165
ѡгъла 6
ѡгълъ 6, 164
ѡгълъникъ 164
ѡгъре 164, 165
ѡда 165
ѡдаликъ 165
ѡдеча 165
ѡзмень 158
ѡкраина 5, 36, 166, 167
ѡкраинникъ 166
ѡкраиньникъ 166
ѡкраин(ь)ныи 166
ѡкрай 167
ѡлѡбъ 43, 141
ѡнава 168
ѡнии градъ 167
ѡновъжъ 168
*ѡны 167
ѡнѡжъ 167
ѡста 168

ѡстыѣ 33, 168
ѡстыѣ 168
ѡша 102
ѡшескъ 102
ѡшица 5
ѡшь 168
ѡша 168

Убедъ 84
Убережъ 163
Увна 167
Угла 58, 164
угличи (-оче) 164
Угна 165
угол 58
Уголъ 21, 58, 164
Угольна 155
угорескаѣ 165
Угорска Украина 166
Угорская Русъ 119
Угорскія Горы 165
Угорскія(-ыя) 165
Угорська Русъ 119
Угорська Україна 166
Угорські 164, 165
угорці 165
Угорщина 165
Угорьскія 165
Угорьскій (-ія) 164
угорьскія 165
Угорь(ск)е 164
Угра 35
Угри (-ы) 164, 165
Уда 148, 159, 165
Удава 165
Удай 159, 165
Удай Свѣрь 153
Удечевъ 165
Удечъ 165
Удиця 165
Удич 165
Удичева Зворина 165
Ужечъ 165
Уж(ица) 168
Уздыхальница 170
Узин 22, 25
Узка 25
узмень 158
узьминъ 158
Уккермарк 167
Укра 37
Украї(ї)нець 166, 167
Україна 166, 167
українізація 166
Українка 167
українний 166
українознавство 166
українофіл(ьство) 166
українофил 166
Українськ(а) 106, 167
Українська Народна Республіка 166—167
Українська Радянська Республіка 167
Українська Радянська Соціалістична Республіка 167

Українська Робітничо-Селянська Республіка 166
Українська РСР 167
Українська Русъ 119
Українська Совітська Федеративна Республіка 167
Українська Соціалістична Радянська Республіка 167
Українське 126, 167
Українське Полісся 166
Українські Карпати 167
Український 166, 167
Український Робітник 167
українці 166
Україньці 166
українщина 166
україн(ь)ство 166
Украина 166, 167
Украина Козацкая 166
Украина Малоросійская 166
Украина Подніпровская 166
Украина Ханская 166
Украино-Малоросійські 166
Українські 167
Український (-скої) 166
Українцевъ 167
украиньни 166
украї 166
Україна 166
Україна 166
Україна 166
україн'ц'і 166
україн'ц'і 166
українч'і 166
Україна 166
Украина 166, 167
Украина Волинская 166
Украина Киевская 166
Украина Терская 166
Украинная Русъ 119
украинной 166
украяти 167
укри 167
укхраїіа 167
улоговина 35
улыбчатый 84
Уна(ва) 167
Уневка 167
Унежъ (-чъ) 167
Унеятинъ 91, 92
Уніж 167
Унивка 167
Унин 167
Унова (-ь) 167
Унья 167
Уньжъ (-чъ) 167
*Уньнѣгъ 167
Унява 167
Унячка 167
Уокраїна 166
уокраїн'ц'і 166
Урад 151
Урал 58
УРСР 166
урсь 128

Урсь 116, 128
 урус 119
 Уручи 39
 урыс 119
 Успенська 131
 Ус(с)а 168
 Уставиця 168
 Устіе (-ие) 168
 Устидуг 168
 Устье 168
 Усть-Кам'янка 168
 Усть-Лип'янка 168
 Усть-Путила 168
 Усть-Самара 129
 Усть-Чорна 168
 Устя 168
 Устя-Зелене 168
 усу 171
 Утенъ 167
 Утъчи 164
 Уш(а) 168
 Ушва 168
 Ушескъ 168
 Ушица (-я) 168
 Ушк(івк)а 168
 Ушня 168
 Ушомир 168
 ушь 168
 Уафоръ 170
 Уеодосіева 169
 Уеодосьева 169
 Уавор 170
 Уалемиці 169
 Уеодоръ 136
 Уеодосии 169
 Уедір 161
 Уедосієві 169
 Уедосьева 169
 Уедосьевъ 169
 Уеодосія 150
 Уортеця 172
 Уоръо 170
 Уоса 22
 Франки 121
 Урастѣнь 113
 Уролівська 170
 УрАзи 121
 Урязи 121, 125
 Уазарское 126
 Уазарське 108
 Уалап (-еб) 169
 Уалепа(а) 169
 Уалепие (-йе) 169
 Уалепля 169
 Уалепська 169
 Уалепье (-'я) 169
 Уалѣпъ 169
 Уам 78
 Уановъ 67
 Уанська Україна 166
 уан(ъ) 67
 Уарагол 171

Уарал(ь) 171
 Уарамурен 171
 Уаранур 171
 Уараусу 171
 Уарив 169
 Уаролки 171
 Уароль 171
 Уартиця 172
 *Уаръль 171
 Увалимирь 169
 Увалимиць 169
 *Увалимъ 169
 Увалъ 169
 Уварстен(ъ) 70
 У(в)оросна 70
 Увоса 22
 Увоска 22
 УЕРЪСОНЪ 71
 Уерсон(ес) 70, 71, 72
 Уерсонес Таврійський 71, 156
 Уерсон(ес-Таврійський) 71
 Уерсонес Фракійський 71
 Уерсонъ (-ь) 71
 Уерсонъ (-ь) Понтіійський 46
 Уерсунъ 71
 Уирів 172
 Уирівська 172
 уиріти 172
 уиріѣ 172
 Уирія 172
 уирий 172
 Уирим 156
 Уириѣ (-я) 171, 172
 уирлявий 172
 Уирсонъ 71
 Уиртица 172
 уирий 172
 Уитрицкий 172
 Уодоса 169
 Уозари 68, 69
 Уозарська (-і) 69
 Уозарська Русь 119
 Уол 37
 Уолм 69
 Уолмская Русь 119
 Уолмська Русь 119
 Уоморьскыи 5, 169
 Уопгъръ 169
 Уорват(и) 170
 Уорватська Русь 119
 Уордецкой 172
 Уоревница 5, 10
 Уоревъ 170
 Уорean 79, 170
 Уорев(а) 170
 Уор'э'вайа 170
 Уоревая 170
 Уоревца (-я) 169, 170
 Уоревщина 170
 Уоревъ 169
 Уорів 170
 Уорівська 170
 Уоріѣ 172
 Уорив(а) 79, 170
 Уоривая 170
 Уоривница (-ица) 169

Уоривичи 169
 Уоривъ 78, 169, 170
 Уоричі (-и) 170
 Уория 171
 Уоробарка 171
 Уоробичі 171
 Уоробор(ка) 171
 Уороборъ 170, 171
 Уоробричі 171
 Уоробрь 170
 Уоров(иця) 170
 Уоровская (-ский) 170
 Уорол(ъ, -ь) 33, 171
 Уорол(ь)ская 171
 Уорольскіе Колодязи 171
 Уорольскій (-ий) 171
 Уорольський 171
 Уорольці 33, 171
 Уоропуть 171
 Уоротичъ 172
 Уорс 172
 Уорсунъ 71
 Уортеці (-ы) 172
 Уортеця 172
 Уорт(и) 171, 172
 Уортислава 172
 'Уортиц'а 172
 Уортиці 172
 Уортицкая 171
 Уортиць (-ь) 171, 172
 Уортицька Січ 172
 Уортиця (-А, -а) 171, 172
 Уортичев 172
 Уортичь 172
 Уортовий 172
 Уортый 171
 Уорчикъ 172
 Уоршід 172
 Уоръль 171
 Уорътицкий 172
 Уор(ь)тица 171
 Уотівська Віта 38
 Урасна (-о) 70
 Урл 171
 Урла 171
 Урло 171
 Урѣ 171
 Урт 172
 Уръль 171
 УРЪТЪ 171
 Уръть 172
 Уул 37
 Уухра 171
 *Уъ-воса 22
 Уъртичь 5
 *Уъртиѣ 171
 Уъртъ 171, 172
 Уърт(ьт) 172
 Уынзыр 64
 Уыра 172
 Уырія (-иѣ, -ия) 8, 171, 172
 Уеков 176
 церква 146
 Цер(ь)ниговъ 174
 ЦРЬКЫ(-ЬКЕ) 146

- църкы 146
 Църниговъ 173
 Църниговъ 174
 Църниговската 174
 Чарнобыльскій 174
 *Чарната 172
 Чарнатици 172
 Чарша 76
 чась 110
 Чатир-Куль 37
 чати 110
 *чемера 173
 Чемеръ (-ъ) 173
 *Черема 172
 черемис(ин)ъ 172
 Черневъ 40
 чеканъския 165
 Чемеринъ 172
 Червеи 117
 Червона Русь 119
 Червона Украин(к)а 167
 Червоне 108
 Червоний Оскіл 96
 Червоний Українець 167
 Червон(н)ая Русь 119
 Червоноукраїнка 167
 Черемин(ъ) 172
 Черемисаны 172
 Черкаське 126
 Черкіо 76
 Черная Русь 119
 Черное 108, 126
 Чернавка 154
 Черната 173
 Черная Русь 119
 Черната Могила 173
 Черневка 154
 Черневъ 40
 Черніг 174
 Чернігів 154, 173
 Чернігівська (-е) 154, 173, 174
 Черніговъ 173
 Черніговски 173
 Чернігово-Сіверщина 153
 Черниговский 174
 Черниговци 174
 Черниговъ 6, 173
 Черниговската (-я) 174
 Черниговский 174
 Черниговъсті (-ни) 174
 Черно 108
 Чернобыль 174
 чернобыльник 174
 Чернобыльская 174
 Черное 108
 Черноморская Русь 119
 Черноморско-Азовская Русь 119
 Черноморское 108
 Черноморье 108
 Чернопет 111
 Чернь 40
 Черныш 154
 Черньговскій 174
 Черньговъ 173
 Чернявка 127
 Чернятин 172
 Чертовъ 174
 Чертора (-ія) 175
 Черторискій 174
 Черторой 175
 Черторыескъ (-ескъ) 174
 Черторыжскъ 174
 Черторыискъ 174
 Черторый 175
 Черторыта 174, 175
 Черторья 175
 Черъниговъ 173
 чесати 110
 чех 176
 Чех(и) 78, 123
 Чехъ 123
 Чингул 96, 150
 Чинъ 173
 Чорна (Русь) 119, 173
 Чорне 107, 108, 126, 150
 чорні клобуки 70, 105
 Чорний Черемош 171
 Чорнобилъ 174
 Чорнобыльскій 174
 Чорнобыль 174
 Чорное 108
 чорноморець 108
 Чорномор(ів)ка 108
 Чорноморія 108
 Чорноморська Русь 108, 119
 Чорноморське 108
 Чорноморські Криниці 108
 Чорнявка 127
 чорт 174, 175
 Чортово береміще 23
 Чорторий 174
 Чрънабыль 174
 Чръниговъ 173
 Чръторыескъ 174
 Чръниговъ 173
 Чѣдинъ 96, 173
 Чѣдь 31, 143, 173
 Чѣрнаи 173
 Чѣча 173
 чудъ 121
 Чуча 173
 Чучинка 173
 Чучка 173
 Чърнига 174
 *Чърнигъ 174
 *Чърнобыль 174
 чърнобыль 174
 чърнь 174
 чърный 43, 123, 173
 чърнь 123
 Чърньга 174
 *Чърньгъ 174
 Чюдинъ (-ъ) 173
 Чюрнаевъ 173
 Чючинъ 173
 Шарбешъ 159
 шави згъва 108
 Шелвовъ 5
 Шелвъ 175
 шелом(ъ) 69, 175
 шеломънь 175
 шесть 175
 Шексна 144, 152
 Шелово 175
 Шелвовъ 175
 шелом 175
 Шелома 175
 Шеломъ 175
 Шеломыньское 175
 шелома 175
 Шельвів 175
 Шепель 175
 Шепіль 175
 шерех 142
 шерехатий 142
 Шерехів 142
 шереш 142
 шерешень 142
 шержень 142
 шерхкий 142
 шерхнути 142
 Шинвіз 56
 Шкавица 176
 Шкавицкая 167
 Шковика 176
 Шковица 176
 Шоломия 69
 Шоломки 175
 Шоломница 175
 шолома (-я) 175
 Шолтатийа 149
 шолымя 175
 Шполь 175
 шпревани 122
 Шпрее 122
 Шпѣкородъ 152
 шръклица 146
 Шоумьскъ 175
 шѣни 50
 шѣица 50
 шѣмъ 175
 Шуйца 50
 Шулявка 175
 Шума 175
 шума 175
 Шумейка 175
 Шумескъ 175
 Шумки 175
 Шумок 175
 Шумськ(е) 175
 Шум(ъ)скъ 175
 Шумьскъ 175
 Шумьский 175
 Шумящій Ровъ 175
 Шчѣкавиц'а 176
 Шчерѣк 176
 Шчирок 176
 Шчи'рок 176
 Шюмескъ 175
 Шюмьскъ 175

Шекъть 176
 Щькавица 176
 Щьковица 5, 10

щека 176
 Щекавецъ 176
 Щекавика 176
 Щекавицкая 176
 Щекавицька 176
 Щекавица 176
 Щекатовъ 176
 Щеки 176
 Щеков(ица) 176
 щековица 176
 Щековича 176
 Шекъ 78, 79, 176
 шекъть 176
 Шерекъ 176
 Щер(ь)ниговъ 173
 Щикатий 176
 Щиковица 176
 Щира (-ецъ) 176
 щирый 176
 Щирок 176
 щирькъ (-ць) 176
 Щирьць 176
 Щкавица 176
 Щковица 176
 Шок 176
 Шоковица 176
 Шокоть 176
 Шокъ 176
 Щучинка 173
 *Щькавын 176
 Щьковица 176

Ыкраина 166
 Ыстомль 155

ъзь 177

Юго-Восточная Русь 119
 Юго-Западная Русь 119
 Южная Русь 119
 южноруссы 119
 Юргевъ 177
 Юргевская 177
 Юрїїв(сь)ка 47
 Юрківська 142
 Юрковица (-я) 142
 Юрковъ 142
 Юрь(г)евъ 48
 Юрьевський 48

ѡвъханъ 40
 *ѡзина 177
 ѡтинъ 91
 ѡнцино 177
 ѡнчинъ 177
 ѡн(ъ)ка 177, 178
 ѡнъчино 5
 *ѡробѡдъ 18
 ѡрополкъ 178
 ѡрославъ 178

Явид 38
 Явъханъ 40

Ягнятин 91
 язвина 177
 Язеницький Рїв 177
 Язина (-ці) 177
 Язинський 177
 Язно 177
 Язовецъ 177
 язовища 177
 язовище 177
 язок 177
 язѡуе 177
 Язуча 177
 яз(ъ) 177
 язы 177
 ялова бузина 26
 Ян 63
 Яненки (-Пологовские) 177
 Яненський 177
 Ян Казимир 63
 Янкино 177
 Янча 178
 Янчино 177
 Янчинъ 177
 Янъка 177
 Янъчино 177
 Яревище 114
 Яроповичі 178
 Ярополчь 178
 Ярослав 171
 Ярославль 178
 яръбоузовичи 18
 Ярыга 174
 Ясень 168
 Яськи-Українські 167
 Яфет 78
 яфетороси 119

Ѣ

Ѣпиль 58
 Ѣпископское 58

ab(i) 54
 Abi-Hind 54
 Agalingus 56, 112
 *Airi 171
 airy 58
 airyly 58
 Ak dāniz 108
 Aksiak 56
 *al- 17
 Alanorsoi 123
 Alantas 17
 albasty 81
 albus 25, 27
 Alexandrow 81, 82
 aloka 94
 Alpes Bastarnicae 165
 Alt(a) 17
 Altina 17
 Altinum 17
 Alto 17
 Aluntā 17
 Aluo(n)ta 17
 aluōts 17
 Alutus 17
 *Alūtāpord 152

Anawa 167
 Angeln 121
 an-mī-snan 90
 anta- 167
 Antes 167
 ap 54
 apara- 55, 57
 Arela 58
 arf 55
 *Armantia 117
 Armenā 115
 Armeno 117
 Armenta 115, 117
 Armentia 115
 Armilla 25
 ar-Rūs 118, 120
 *arun- 149
 Asamusz 58
 aspēr 142
 Asuna 150
 at 24
 Aunoth 95
 Aunuva 167
 Aunūpis 167
 *axsaēna- 108
 azak 150
 Azaw dānizi 150
 āirili 58
 aparas 55, 57
 ācer 57
 āp 55
 āpra 55
 āpra-xšaya 55
 āpra 55
 Asquzai 143

Bach 21
 *bag- 25
 Bagossola 20
 *bagyno 25
 bah 21
 *baki- 21
 Bakothki 18
 bala 78
 *bara 19
 Barangi 121
 *barokj- 19
 *bary- 19
 Barycz 19
 Baryszow 18
 Baryszpol 18
 batrīn 56
 baugus 25
 Bazina 26
 bātsman 120
 beki- 21
 bekk- 21
 Bełzec 27
 bełzy się 27
 Bełzec 27
 Bełzyce 27
 bełzy się 27
 Bereza 19
 Berezan 134
 Bereznica 19
 Berezówka 19

- *berstъ 19
 *berza 19
 bez 26
 Bezver 40
 *belъ(ъ) 26
 Bēfislav 40
 bāz 26
 *bheg- 21
 *bheug(h)- 21, 25
 *bhog- 21
 bhogā- 21
 Bhoja- 21
 bhōgā-h 25
 Bialka 27
 Białobrzegi 27
 Bicz 159
 *bičъ 152
 bilsas 27
 Bītohorodka 28
 bi-sauljan 148
 *biti 152
 Blauen (-wen) 105
 *bog- 25
 Bog 20, 21
 bogori 141
 Bogoslav 20
 *Boguslavъ 20
 Boguslaw (-ławka) 20
 Boh 20
 Bohumil 97
 Bohus (-lav) 20
 Bokota 9, 18
 bolani 79
 Bolebor 171
 Bolech 22
 Bolerad 151
 Bolsza 23
 botoch 23
 Botochowiec (-cy) 22
 Bora 23
 Boricevъ 79
 Borislav 171
 Boristhenes 55
 *boroti 171
 borsuk 24
 Borsukowa grzęda 24
 Borussen 122
 Borysthenes 55
 Borysthēnēs 55
 boug 25
 Bóbrka 20
 Bran (-imir) 24
 Branisz 24
 Breznica 19, 98
 brodnъ 25
 Brody 24
 *bronъ(ъ) 25
 brunjo 24
 brunnja 24
 Brūs 122
 brzost 19
 Buces 21
 *bug- 21, 25
 Bug 25
 bugaj 25
 Buges 21
- Buih 20
 Bulač 25
 *buls- 27
 Bulsinius 27
 *bulz- 27
 Bužimica 97
 Būrūūzen-oba 134
 *bykъ 26
 bze (-i) 113
 bъg- 21
 * bъgati 25
 bъzъ 26
- Candavia 67
 Caniovia 67
 Camencia (-um) 66
 Camenecensis Podoliae 66
 Camenecum 66
 Carcon (-eon) 76
 Careneola 106
 Carpathici 165
 Carpati 165
 carro 66
 Carsow 71
 Cercio 76
 chanl 75
 Charal 171
 chart 171, 172
 Chios 78
 Chiovia 78
 Chiue 78
 Chive 78
 Chiwe 78
 Chocim 86
 Chotmenka 44
 * chołmъ 44
 Chor 170, 171
 chorawina 170
 Chorcica 172
 Choriw (-owa) 170
 Chorsewo 170
 Chortitz 172
 Chorus 171
 * Chorz 170
 Chorzew 170
 Chotebor 171
 Chotim 112
 chrāsta 70
 chrosta 70
 chrt 171, 172
 Chue 78
 Chval(a) 169
 Chvalimir 169
 *chvorstъ 70
 Chyo 78
 chyryny 172
 * Chyve 78
 Chywe 78
 Ciecierzew 158
 cietrzew 158
 Cleva 78
 * Clieva(e) 78
 Clyve 78
 Codex Cumanicus 75
 Communi 74
- Corseen 71
 Cracovia 79
 Crimea 156
 Cuiavia 79
 Cuiavia 79
 Cuieua (-uwa) 78
 Cuieva 78
 Cuiewa 78, 79
 culmea 69
 Cumanii 75
 Czarne 108
 Czarniata 172
 Czarnobyl 174
 Czarny potok 155
 czart 174, 175
 Czartoryja 175
 Czecierew 158
 Czyrtoryja 175
 Czystmien 158
 Čabak 150
 čar- 21
 *cernyga 174
 Čern 147
 čert 174
 Četorad 151
 čirmis 173
 *črпъ 147
 čft 174, 175
 čyrtoryja 175
 *čyrtъ 174, 175
 čvāntas 131, 133
- dagh 51
 Dagodeuos 51
 (*)dagus 51
 Dan(a)- 56, 57
 Danaper 55, 57
 *Danapras 55
 Danapris 55, 57
 *Danasras 57
 Danaster 57
 Danastius 56, 57
 Danastr 55
 Danastris 57
 (*)Danastrus 55, 56, 57, 58
 Dano-marus 56
 *danos 57
 danu- 54
 Danube (-io) 54
 Danūvius 56
 *DargabQd 52
 *DargabQdz 52
 Dargebanz 52
 *Darodeos 51
 dąbrowa 53
 dān- 58
 *Dānābris 56
 *Dānāpris 56
 *Dānāstris 58
 *Dānēstris(-īs) 58
 *Dān(a)-avi 54
 Dānaper 55
 Dānapris 55

Dānaster 55
 Dānastriš 55
 *Dānauī-s 54
 dān-āpr- 55
 *dānu- 52, 54, 55, 57
 *Dānuapara 55, 57
 Dānubius 54, 55, 64
 *dānu-Ipr-os- 55, 56
 *Dānu-naz-dyō 57
 Dānuv- 54
 Dānuvius 53, 55, 64
 *Dānūv- 54
 Dānūbiš 53
 *dei- 50
 *deksinos 50
 derva 49
 dervā 49
 *dervje 49
 *desnъ 50
 *desъnъ 50
 Devica 50
 Dēbna 53
 Dēbno 53
 *d(h)a- 149
 *dhe- 149
 *dheu- 54
 *di- 50
 Diur-danus 56
 Divina 50
 Divovka 50
 dloubati 54
 Dnestr 57
 Dniepr 55
 Dniest(er) 57
 Dniپر 55
 Dništr(a) 57
 Dnyestr 57
 dobrāva 53
 dobrōta 51
 Dobryn 141
 *dobrъ(jъ) 51
 Dolъb 54
 Domažyr 90
 Don 56
 Donawi- 54
 Donciuk 52
 Donecz 52
 Donecz Sewerski 52
 *Don-æpr- 55
 Done(t)z 52
 Doniec 52
 Donice 52
 *dorgh- 151
 d'Oskul 96
 doubrava 53
 dótbem 54
 *Dónare 54
 Dónaris 54
 Dónava 53
 *dqbъ 53
 *dqbъno 53
 Dónabis 53
 Dónawi 53
 Drahobud 52
 Drahobuz 52

Drahobyl 174
 Drogobudowice 52
 drótt 121
 drúbez 159
 Duben 53
 Dubne(-ě) 53
 dubra(wa) 53
 Ducatus Severiensis 153
 Duces Ruthenorum 121
 Dudleby 54
 Dudleipa 54
 Dudleipin 54
 Dulābe 54
 dulebyj 54
 Dulēb- 54
 Dulēby 54
 dumbrava 53
 dumblas 53
 dūmbrs 53
 dun 66
 *Dunađj 54
 Dunaj(s) 53, 54
 (*)dunaj(b) 54
 Dunajъ 55
 Dunava (-ь) 54
 dunavas 54
 Dunawec (-tz) 54
 Dunayec 54
 dunayus 54
 Dunāj 53
 Dunāre(a) 53, 54
 Dunāyus 54
 Dúnāj 53
 Dūnrath 127
 dūb 53
 dūn- 56
 *Dūnajiprī 55
 *dūneapar 55
 *dūneastr 57
 *dūn-Ipr-(os) 55, 56
 *dūn-isr-(os) 57
 *dūno-istro 57
 *dvig- 36
 *dvigati 36
 dziadyga 174
 Dżisna 50
 dźwięk 36
 Dźwierzno 49
 dźwięk 36
 *dъbn- 53
 *dъbr- 53
 *Dъnairъ 55
 *Dъnepръ (ь) 55, 56, 57
 Dъněstrъ (ь) 55, 57, 58
 dъnapръ 55

Ebro 56
 Ebrus 56
 Ecava 64

eiklús 64
 eikstē 64
 *ej- 64
 *eibhros 56
 *ej-k-u-ā 64

*ejs-r- 65
 Ekava 64
 Eksi 55
 *el-17
 *ele 17
 Ellexe 55
 Erese 55
 Erexe 55
 Erresse 55
 (Euksinus) Pontus 108
 *eik- 64

falb 75
 Falones 75
 falw 75
 Fiagdon 56
 flavus 75
 ford 152
 fossa 22
 Fraga 79
 Freysteinn 112

Gaj(ani) 41
 Gajevi 41
 Gajski Potok 41
 *gajъ 40
 Gagine 41
 galas 42
 Galeb 43
 Galicia 42
 Galicz 41
 garunjo 44
 gáj 41
 *Ge- 44
 Gedeta 59
 Gedike 59
 Gelmasofka 148
 Gerasus 142
 *Gerin- 44
 Gerunium 44
 *gerūn- 44
 *gēl- 59
 *gheubh- 21
 *gil- 59
 gillin 59
 gilús 59
 Ginestra 56
 *gluxъ 42
 *glъt- 47
 *gnēzdo 93
 *gnēzdyно 93
 Gniezna(o) 93
 Gnilopiat' 111
 Gnizna 93
 *gnojъ(nъ) 43
 godūs 59
 *gol- 59
 gol 47, 96
 *gol-qb- 159
 Golt 47
 (*)golъ 42, 47
 *golъ(jъ) 43
 Cotogory 43
 Golta 47
 Golyń 141

*gord- 9, 92, 154
 *gorditi 44
 *gordъ 44, 45, 62
 *goruxa 46
 gospöd 137
 *gost- 96
 gölt 47
 gödas 59
 graecus 46
 Gródek 44
 Gródek Nadbužny 34
 Guadalquivir 57
 Guadiana 57
 Guðleifr 43, 141
 *Guðleifr 141
 *gŭer- 44
 *gvizd- 151
 gŭlt- 47
 *gŭltati 47
 gŭrtanъ 172

hal(a) 42
 Halicz 41, 42
 halka 65
 hallus 42
 har- 171
 har 26
 Haraiva- 170, 171
 *Harava- 171
 *Harā- 170
 Hare- 171
 Hata 134
 háj 41
 Hebrus 56
 heilig 95
 *Helgi 95
 hinzir 64
 (H)ister 53, 64
 Histria 65
 Histrus 53, 64
 Hniesdza 93
 Hniezda 93
 Hniezna 93
 Hnizna 93
 hoľman 120
 hola 43
 Holtowica 47
 Holtwa 48
 Holva 47
 Hołtwa 47, 48
 *horb- 44
 Horbatka 44
 Horeb 170
 Horoszę 45
 Horoszyn 45
 hortus 172
 hospes 137
 hospod 137
 Hreidgotar 121
 Hreiðgotar 121
 Hrodyszcze 45
 *hroth- 121
 hrōðr 121
 *Hrōthigutans 121
 *hrōdh- 121

Hrōma 123
 Hrōs 123, 124
 Hrus 123, 124
 Hružna 93
 hřt 172
 huovi 120
 hupāna- 21
 hyv 148

iblag 63
 *Ibris 56
 *Ibrus 56
 Ika 64
 ikej 64
 iken 64
 ikij 64
 Ikva 64
 Ilbadir 85
 Ilbo 85
 Ili 85
 Ilibot 85
 Ilibow 85
 Ilof 85
 *Ipris 56
 *Iprus 56
 Iprъ 55
 *is(e)ro-s 65
 is-ira- 57
 Ister 64
 Istra 65
 Istria 65
 *Istr-os 57
 isira- 65
 Iskuzai 143
 izrojъ 61
 ĩk- 64
 ik- 64
 *ĭebhros 56

jame 88, 149
 Jawid(z) 38
 jaz 177
 Jazienica 177
 Jazowica 177
 *jelъcha 95
 jez 177
 Jéz 177

kahf 78
 *kal- 65
 Kalak 65
 kalkan 65
 Kalky 65
 Kalus 65
 Kamenec 66
 Kamieniec 66
 Kamieniecka 66
 Kamieniec Podolski 66
 kanak 75
 Kanice 67
 Kanimir 67
 Kanin 67
 Kaniow 67
 Kaniów(ka) 67

kanly sul 148
 kap- 67
 kapac 67
 *kapičъ 67
 kapla 67
 Kara dāniz 108
 K(a)r(a)ku 165
 Karany 70
 Karañ 70
 Kare dāniz 126
 Karol 171
 karpe 165
 Kars-upis 71
 Karš-upe 71
 Kārbalyq tāñiz 150
 Kāne 67
 Kāna 67
 kāriya 67
 Kārsa 71
 Kārsu-puris 71
 Kārsē 71
 Kārsis 71
 Kār-sava 71
 *kel- 65
 Kelča 68
 Kerči 76
 kertūkas 175
 Kænugardr 78
 khort 171, 172
 Kiay 79
 kiehř 78
 Kielce 68
 Kielno 68
 kiel 68
 *Kieva 78
 kiiowskii 78
 Kijanica 79
 Kijanka 79
 Kijewo 78
 Kijōw 78
 Kioff 78
 Kiouio 78
 Kiovia 78
 Kiow 78
 Kitava 79
 Kitawa 78
 klausyti 68
 Klepidava 66
 *kleu- 68
 Kłova(s) 68
 Klovupē 68
 kło 68
 Kob-opt 68
 Kočarim 75
 koēgems 35
 Kojava 79
 Kołomia 69
 Kołomyia 69
 Kołomyjka 69
 Kołomyjōwka 69
 Kołomyjski 69
 Komani 75
 kor- 72
 Koran 70
 Korew 170

Korewice 170	Kyrgyzos 76	lub 82
Korol 171	*кълъ 68	(*)lub- 82, 84
Kors-lauken 71—72	*кълъдъ 24, 76	l'ub- 86
*korst- 70	кълъна 75	luba 82
Korsun(ka) 71	*Кѣми- 141	luba 84
Korsunka 71	*кѣ- 141	lubbi 84
Korszun 71	*кѣу- 141	Lubczesko 86
Kotelenski 72	*кеудh- 152	lubertinē 84
Kotelnia (-ica) 72	*kloу- 68	Lubiensko 86
Kotelnicki 72	*kudh- 152	Lubnā 82
*kotъль (-ьпъ) 73	Lamberg 85	Lubnó 82
kōl 37	Lamburga 85	Lubsko 86
*krasa 73	(*)lat- 17, 83	Lucicza 82
Krasna(e) 73	*lāk- 110, 111	luib 84
*krasънь 73	Lebed' 84	*luk- 110, 111
krásta 70	lebedes 84	Lukna 83
krčъ 72	lekno 83	*lukná 83
krōsna 74	Lemborg 85	luknē 83
Krosna 74	Lemburg 85	Luknē 83
krōsnā 74	Lemburga 85	Luosen 55
Krosne 73	Leonc 85	*lup- 81
Krosno 70	Leontopolis 85	Lupia 81
krōsta 70	Leopol 85	Lupita 81
krōsna 74	Leopolis 85	Lupow 81
Krs 76	Leopolya 85	lupūs 84
*krъto-ryja 175	lepedo 84	lut- 82
ksnjatin 76	lepes 84	Lutkow 82
Ksnjatin 76	let- 17	Lutorad 151
*Ksnjatyn 76	Letanka 17	Lutowe 82
Kuar 170	*Letā 17	Lutynia 82
*Kuava 78, 79	*leubh- 82	Lūkne 83
*Kuawa 78, 79	*leup- 81	*lūt- 83, 86
Kuiawa 79	lēb(in)a 82	*lūtawa 83
kuj 79	*lēd- 87	lūteus 83
*Kuj- 79	Libeč 86	lūtum 82, 83
kujāč 79	Libeda 84	*lūb- 84
(*)Kujava 79	Lidmila 97	lūbricus 84
kujawy 79	liēt 17	Lwow 84, 85
Kujawy 79	Lippe 81	Lwów 85
kum 75	Litbada 85	*lyb- 84
Kumáni 75	Litbon 85	Lybed' 84
Kumme 75	*liub- 86	* lybedъ 84
kuni 24, 76	liutýnas 83	Lywow 85
*kuniggs 24, 76	Livovia 85	lýti 17
kuning 24, 76	lieti 17	*lъbъ 54, 55, 84
*kuningaz 24, 76	lit 17	lъkno 83
kuriti 76	*līt- 86	lodyga 174
Kuyaba 79	*ljub- 82, 86	Łoknia 83
kūl(ol) 37	*Ljub- 86	Łub 82
kūja 80	Ljubec 86	Łubna 82
kūkma 75	Ljubek- 86	Łubni 81
kūčma 75	*ljut- 82	Łubnie 81
Kūari 79	Ljuta 82	Łubno 82
*Kūjava 79	Ljutava 82	Łukoml 82
kūjis 80	Lodomera 119	Łupawa 81
*Kūjis 79	lot- 17	Łupia 81
Kūn-ok 75	*loubh- 82	Lybed' 84
Kūyaba 79	*loup- 81	
*Kyjava 79	Lowow 85	
Kyjev 78	Lozo 55	
Kyjevo 78	Löwenburg 85	
Kyjeвъ 79	lŭw- 83	
Kyjov 78		
Kyof 78		
Kyovia 78		
Kyov 78		

Maeótis, lacus 88
 Maeótis, palus 88, 149
 Malacin 87
 Malatyn 87
 malus 87
 manna 123
 manu- 123

(*) mar- 89, 90
 mar-ai 91
 marati 90
 mare 90
 Marea Neagră 108
 *mar-(ei) 91
 Mare Majorum 108, 126
 Margus 89
 mari 90—91
 marois 91
 maros 89
 *Maršos 89
 Marus 89
 Matercha 162
 Matrica 162
 matrah 162
 mau-d-yti 90
 mayavant 88
 maz 87
 Mazac 87
 Mazal 87
 Mazany 87
 Mähmäd 24
 mār'ā 91
 m(ä)ra 91
 māurus 90
 Mācimir 90
 māyavant- 149
 *mār- 90
 Meandhrath 127
 meč 89
 mei 88, 149
 meldāk 88
 Meluken 90
 mer- 91
 mer(e)i 91
 m(e)ra 91
 Merla 90
 Mer Nero 108, 126
 Mer Noire 108, 126
 *mēl- 90
 mer- 90
 Michajtiow 102
 Mielczani 90
 Międzyboż 88
 Międzybożskij 88
 Międzyrzecz 97
 Mikulince 8, 88
 Mikulińce 88
 *mil- 90
 Milčius 90
 Milkutis 90
 Miluke(-s) 90
 Minor Tanais 52
 minor Tanais Sewerski 52
 Mironeha 167
 Mielec 90
 mīl 87
 Mojzir 90
 Molosch(n)a 150
 Molotznije wodi 150
 Montes Sarmatica 165
 *mor- 89, 90, 91
 Moraha 89
 morati 90
 *morav- 90

morava 89, 90
 Morava 89
 Moravica 90
 *morje 89
 Mornik 90
 Morulino 127
 Morzyna 90
 Motużyn 90
 Motyzyn 90
 *mou- 90
 mór 91
 mōRa- 91
 mr- 91
 muor 91
 *mur- 90
 Mutibar 90
 Mutimir 90
 Mutużyn 90
 Mutyzyn 90
 Mūnas 90
 mūlteka 88
 mūrā- 91
 mū-tra 90
 *my- 90
 Myluken 90

Naba 91
 *nabh- 91
 nabis 91
 nad- 91
 nadi 91
 nady 91
 Nadyvarad 91
 nasierszały 143
 *navja 63
 navskij vetykdeń 168
 nazd 57
 nazdyō 57
 nasyp 98
 nābhya-m 91
 nāv 168
 nādī 91
 nāu- 144
 nābha- 91
 nābhā- 91
 Nebel 91
 *nebhlo- 91
 *ned- 91
 Neper 55
 Nestr(o) 57
 Nezata 93
 Nezetice 93
 Nezir 90
 *neg-+ēta 93
 Neha 93
 Nežata 93
 nediyas 57
 Nibel 91
 Nieper 55
 Niepor 55
 Niestr 57
 Niper 55
 Nistru 57
 Nistrul 57
 Nobel 91

*nobhaljo- 91
 *nobhā- 91
 *nobhljo- 91
 nod- 91
 Noviodunum 87
 Nowe Lubnie 82
 Nowe Rumeńskie 116
 Nowy Lubeński 81
 nów 168
 Nusacus 55
 nyč 168
 Nyeper 55
 N(y)estr 57
 nyti 168

Obrovce 94
 odman 165
 ojk- 64
 ol 47
 Olsze 95
 Olt 17
 Oltwa 48
 *olbcha 95
 Ołoka 94
 Oltwa 47, 48
 Onczica 168
 Onuth 95
 Opole 175
 or- 96
 *orati 96
 Orel 58
 orosz 119
 Oroszország 118
 ors 123
 Orsdon 56
 osis 168
 Oskol (l) 96
 Oskul 96
 (Ost)preußen 122
 Ostra 36
 Ostre 36
 Ostróg 96
 ostry 36
 ostrya 174
 ostrý 36
 ostrz 57
 *o-tr-qb- 159
 Ouczyca 168
 ousis 168
 Qyszyka 168
 Qzū 55
 Oleifr 43, 141
 oluk 94
 örs 38
 *Örskül- 37
 örs küla 37
 *Qglz 164
 ol 110

pala 78
 Palocz 75
 Paluni 170
 Panargen 103
 Panemune 103

*pansava- 171
panti-kapa 76
paša 108
paxn at 24
pāša 108
pāša 108
pānem 56
*pāsia 108
pātram 110
pehn 24
*per- 97, 98
Peratin 102
Peregon 111
Perepecz 111
Perepetus 111
Perepiata 98
Perepiatycha 98
Perepieca 111
Peresi(e)ka 99
Pereslawl 100
pəratu- 112
pəratu- 112
pəratu- 112
Perewołoczna 97
Perewołoczno 97
*per(k)- 101
perpetuus 111
per-pjete 111
*perseka 99
*per-volk- 97
Peschczanę 114
*pet- 110, 111
peto 111
Petridava 66
pēsŕkŕ 114
petra 66
*pēti 111
Phalagi 75
Piaseczne 114
Piatna 111
pica- 113
Pieszczana 114
Pina 111
pintis 111
Piratyn 102
Piratyn Nowy 102
Pirula 132
piSa- 113
pisū 113
p'isū 113
p'isa 113
pissa 113
pisti 113
pine 56
Planta 106
Plauci 75
Plavci 75
Pleisse 102
Plisni 102
Plisy 102
Plišnia 102
*plog- 102
plaw 102
Plawa 102
plawula 102
plāvez 102

Podgorie 104
Podgórze 104
Podolskaja 103
Podrórze 104
pokoj 110
pokój 110
polenina 106
Połonka 106
Potstwin 112
Ponticum mare 108
poręba 61
poroż 61
Poszol 113
(*)pot- 110
*pot-jaj 110
*Pot-jaj 110
*potlom 110
potto 110
*pot 110
Pozit 53
*Pqim 112
*pQ't 108
pōt 110
pōculum 110
pōtabilis 110
pōto (-us) 110
praepes 111
prapat-111
prastaráh 147
prausti 122
*Prei-pai.-is 111
Preußen 122
*prilak- 111
*priluk- 111
Pripet 98, 111
Pripet 111
*pri-pe-ti 111
*pripet 111
*pri-pin-ati 111
Pripjat 111
Probojna 147
Probużka 147
*Prostirn 147
prostran 147
pro-strēti 147
Prostyry 147
Prostyryna 147
Protoka 126
Protorn 147
*prout-112
Prusowie 122
Prusy 122
Prut 112
Prutec Jabtonicki 112
Prutec 112
Prutheni 122
Pruzi 122
Pruzen 122
Pruzzi 122
Pruzia 122
Prūmale 122
prūt- 112
Pryłuki 110
Przebor 97
Przemysł 97

Przesieczna 99
przestronny 147
przeźreń 147
Przetoka 126
Przewłoczynski 97
Przewrotne 35
przyłęk 111
przyłęg 111
Prisečna 99
ps- 113
Psczol 113
Pskla 113
Psol 113
Psoll 113
Psol 113
puosu 120
Purula 132
*Putim 112
Putimle 112
puto 110
Puto 112
Putywele 112
p'ūsū- 113
Pyratyn 102
Pyrula 132
Pzizol 113
*pŕd-s- 113
*pŕno- 110
*pŕs- 113
*pŕsz 113

qaj- 68
qaja 68
qaja-liq 68
qaja-lū 68
qaja-ly 68
qaja-lyy 68
qaja-lyg 68
qaja-ly 68
qajaty 68
*qaj-jaly 68
qal- 65
*Qalag 65
Qalag 65
*Qalq 65
qara 171
qas- 65
qasqa 65
*qeu-q 75
qoya 68
*qoy-ly 68
Qorsun 71
quba 75
quercūs 101
Quiabah 79
qum 75
quman 75
quw + man 75

*Raciborz 96
Radim 112
Radobyl 174

- Radobyť 38
 Radom 82, 86
 Radosin 114
 *Radosinъ 114
 Radunia 115
 Radunskie 115
 Radyn 141
 raĩstas 114
 Raḡhā 122
 ramiau 116
 Ramis 116
 Ramno 116
 Ramōnas 116
 ramūs 115, 116
 Rana 122
 raoksna 123
 Rasa 122
 ratnyj zwon 62
 Ratomagus 127
 rausis 127
 rauta- 117
 rautah- 127
 rāmioi 116
 *rā- 127
 rdza 128
 Rem- 115
 restaurāre 147
 *reu- 127
 Rhos 123
 Riena 78
 Rim- 115
 Risaland 118
 Rizaland 118
 rmen 116
 Rocas 124
 Ro-dan 56
 Roden 127
 Rodez 127
 Rodnā 116
 rodny 116
 Rogas 124
 Roga-stadzans 124
 rogъ 116
 Roia 122
 Roja 122
 rojъ 61
 roka- 124
 *rokas 124
 Rom- 115
 roman(ek) 116
 r(o)mān 116
 Român 116
 Romna 116
 Romno 116
 romūs 116
 Romūn 116
 Rootslane 120
 Rootš 120
 Ros 118, 128
 Ros(a) 122
 Roschouasko 118
 Rosjanin 119
 Roslagen 120
 roso(mo) 123
 Rosomoni 124
 Rosomonorum 123
 Rosov 122
 Rossa 126, 128, 150
 Rossi 126, 150
 Rossomannorum 123
 Rosso Tar 124
 Rossotar 124
 Rosz 128
 rota 127
 Rota Can 127
 Rotecas 127
 Rotek 126, 127
 Rotka 126
 Rotok 126
 Rotoka 126
 Rotomagus 127
 *rou- 127
 roudh- 128
 Routagal 127
 routo 127
 rov 61
 Roxolani 123
 Roxolania 118
 Roxolanorum 123
 roxs 123
 Roya 127
 Royss 128
 Rožna 116
 Rožno 116
 Rožná 116
 Rožno 116
 Roḡskarlar 120
 Rōḡsmenn 120
 *Rōs(a) 122
 *Rōs- 122
 Rōtsi 120
 *Rōmīn- 116
 Rōs 118
 rōt 117
 *ru- 127
 Rucia 118
 rucis 127
 rud- 128
 *ruda 117, 152
 *rudh- 128
 Rudok 126
 *Rug- 122
 Rugen 122
 Rugia 122
 Rugja 122
 Ruja 122
 Rujana 122
 ruk- 124
 *ruk-ōsta 124
 rukša- 124
 *rukša-tar 124
 Rumne 116
 Rumno 116
 Ruotsalainen 120
 Ruotsi 120, 121, 123
 ruθ- 121
 Rus- 79, 122
 Rusa 122
 Rusavin 122
 Ruscia 118
 Ruscino 121
 Rusia 118
 Rusios 120
 Ruska 125
 Rusko 118, 122
 Ruskovici 122
 Rusnāité 122
 Rusota 122
 Rusov 122
 Russa 122
 Russae Minoris 119
 Russe 119
 Rus(s)i(a) 118, 120, 121
 Russian 119
 Russia Parva 119
 Russia Rubra 119
 Russillon 121
 Russin 119
 russisch 119
 Russland 118
 russus 123
 Rut 126, 127
 Ruta 127
 Rutavci 127
 Rutecht 126
 Rutehe 126
 Rutek 126, 127
 Rutene 127
 Rutenj 127
 Rutevac 127
 Ruth- 121
 Ruthen 127
 Ruthene 121
 Rutheni(a) 118, 121
 Rutheni albi 121
 Rutheni rubri 121
 ruthenisch 121
 Ruthenorum alpes 165
 Ruthenorum regis 121
 Ruthenorum rex 121
 *Rut(h)i 121
 Rutiz 127
 Rutka 126
 Rut Nowyj. 127
 Rutosi 127
 Rut Staryj 127
 Rutuba 127
 Rutuna 127
 Rutupis 127
 Ruty 127
 Rutzenmoos 127
 Rutzgraben 127
 Ruzcia 122
 Ruzzia 118
 Rügen 122
 Rūgt's 120
 Rūgt'sli 120
 Rūsija 118
 Rūsijos 119
 rūsisikas 119
 rūsq 119
 *rūd- 128
 Rūs 118, 120
 Rūzaland 118
 rūda 117
 rūš 123
 Rūsingē 122
 Rvsia 118

Rybnica 98
 Ryscaland 118
 Ryssaland 118
 *ryti 175
 Rytzeland 118
 rzuczyć 127
 rzut 127
 *rūd- 128
 *rūdja 117, 128, 152
 *Rūdsb 128
 *rūza 117, 152

 *saBaG 130
 *saBuG 130
 sadiiti 128
 *sadъ 128
 sagsag 129
 Sakow 128
 saksog 129
 salā 129
 Salkowo 128
 Samar(a) 129
 Samkrz 161
 Samr 129
 San 155, 156
 Sana 156
 San-da-nos 156
 Sandomiria 79
 San-drava 148
 *san-ford- 152
 Sanica 156
 Sann(a) 156
 *san-parata- 148
 *san-pord- 152
 San-taka(s) 148
 *sapay- 130
 Sapoy 148
 *sapuy- 130
 *sar- 130
 sarati 142
 Sardaya 149
 sarit 142
 *sar-mat- 130
 Sarmatae (-ica) 130
 sau 141
 saula 148
 Sauromatae 130
 *sav- 141
 Savromant 130
 saw 154
 Sa(w)denžyz 108, 126
 Sawœrmatœ 130
 sawrag (ug) 154
 Saplat 148
 Sapolna 148
 Saspówka 148
 Sastad 148
 *sān- 156
 sāu- 154
 *sāva- 141
 *Sān- 156
 Schöne Wiesen 56
 Schwarzes Meer 108, 126
 Scieg 176

Scythia 143
 Szczerzec 176
 Sczirzec 176
 Sczirzec 176
 Sczyrzec 176
 Семь 141
 sen(a) 156
 Sena 156
 Sepno 98
 *ser- 142, 143, 171
 Sercha 142
 Serchow 142
 Serechowicze 142
 Sered 142
 Serensci Donetz 52
 Seret 142
 Seret Jasinowski 142
 Seret markopolski 142
 Seret Nuszczanski 142
 *sernъ 141
 *seu- 141
 severes 154
 Severia 153
 Sewerska 154
 severi 154
 sēverus 154
 *sēt- 155
 Sepolno 160
 *sem- 154
 *sen- 156
 *seu- 154
 *sēn(a) 156
 Siebrne 142
 Siecza 155
 Sieczna 155
 Siewerz 154
 Siewierz 153
 Siewierzanie 153
 siewruki 154
 silān 148
 Silis 149
 sin- 141
 Sinu- 149
 Siretul 142
 *sivъ 141
 *sizъ 141
 *sjul- 148
 Sina 152
 sine 123
 skarfr 70
 *(s)keu- 143
 skji 143
 skiutan 143
 *skol- 143
 Skolopitus 143
 *skul- 143
 *Skul-ta 143
 skuphos 143
 Skutai-Skolotai 143
 skuthos 143
 Slepowrod 152
 *slukъ 152
 *sluti 152
 Słoboda 82
 smals 87
 snaða- 144, 152

*snā 156
 snāpáyati 144, 152
 *(s)nāu- 144
 snāuti 144, 152
 *snevō 144
 Snjatyn 76
 Snowka 144
 snutás 144, 152
 *snū 144
 sny 144
 Snъve 144
 Snъvъ 144
 Sojad 149
 Soyat 149
 Soyd 149
 Sodaya 149
 Soldachia 149
 Solda(d)ia 149
 Soldaia 149
 Solna 144
 *solnъ 144
 Somar 129
 Son(i)a 156
 Soteska 150
 sotēska 150
 souteska 150
 sóna 141
 söl 148
 söl 148
 *sq-rojъ 148
 *Sq-prēd-slъ 148
 *soteska 150
 *sōn(a) 156
 søyla 148
 spānta- 131, 133
 srav- 117
 srch 143
 Srch 142
 srchký 143
 Srebne 142
 srh 143
 Srh 142
 Srhinje 142
 sruta 117
 srsatý 143
 srslavá 143
 sřh 143
 stajnia 116
 Staniv 112
 Starcica 163
 Stare Lubnie 82
 Stare Rumeńskie 116
 stary 145
 Stary Lubenski 81
 starý 145
 *starъ 147
 Star 147
 staurr 147
 stār 145
 stbel 146
 *sterti 147
 s-thura- 147
 *sthūrás 147
 *stir- 147
 *Stirnъ 147
 *Stirb 147

- stiura 147
 * (s)tipros 56
 stirnah 147
 Stradawn 147
 straumuo 146
 straujas 147
 strauts 147
 strāva 147
 Stromke 147
 Stromyk 147
 struha 147
 strumien 146, 147
 *strumy 146
 strūmen 146
 Strwiaz 57
 Stubeļ(ka) 146
 Stubeļko 146
 Stubenka 146
 Stublarica 146
 Stuble 146
 Stubl(en)ica 146
 Stublina 146
 Stubto 146
 Stuchna 146
 studnia 116
 studzić 116
 *stug- 146
 Stuh(n)a 146
 *S-tu-r-i-s 147
 *sturo 147
 stūrs 147
 stūblo 146
 stūris 147
 *stvig- 36
 *styg- 145
 stygnać 146
 *Styr 147
 *styrn 147
 *styr 147
 *stbro 147
 su(b) 148
 suchy 151
 suchy 151
 Suydāq 149
 Sudak 149
 Sudemka 152
 Sudka 152
 Sudot 148
 Sudost 152
 Sudza 152
 Sudzanka 152
 Sugdabon 149
 *suge 151, 152
 Sugdak 149
 sugdceg 149
 (*s)ula 148
 sulaq 148
 sulau 148
 sulava 148
 sula vesi 148
 S,ula 148
 sulā 148
 sulā 148
 sulō 148
 *Sulu 171
 suluy 148
 Sulomie 148
 Summava 129
 *sunica 141
 Supoj 148
 Supoj 148
 Supol 148
 Suprasi 148
 Surdāk 149
 Suris 152
 susi 152
 Sutaska 79
 Sutieska 150
 *suu 148
 suv 148
 suvlay 148
 *sux- 151
 suzi 152
 Suži 152
 sūl 148
 sūtana 150
 sūten 150
 *Sūgica 151
 sūgan 152
 sūh 151
 *(s)ueig- 40
 Sūvalka 148
 sū 148
 Sūdāk 149
 Sūdāq 149
 sūgō 152
 *sūlay 148
 sūra- 148
 *sūs 131
 Sūvalka 148
 svariti 130
 Sveinki 130
 Sveinn 130
 Sven 131
 *Svenko 130
 *Sven 130
 *svet 131, 132, 133, 134, 135,
 136, 137, 138, 139, 140, 141
 Sven 130
 svin 130
 svinēt 131, 133
 svinu 131, 133
 *svīnī 130
 svīns 131
 s,wel- 148
 swenta- 131, 133
 S'wisłocz 40
 syāva- 154
 Synowódzko Niżne 143
 Synowódzko Wyżne 143
 sywiery 154
 szczekanie 176
 Szczekowa 176
 Szczerka 176
 Szczyg 176
 Szczykawa 176
 Szczykowa 176
 Szerecz 142
 Szerzec 176
 szron 141
 *Szdja 152
 *szp 98
 Sza 152
 *sətqga 146
 *sɔn- 50
 *sɔrebrn- 142
 sarmis 173
 Semica 141
 Semka 141
 Semec 141
 srzon 143
 sundhati 152
 Švinica 130
 Švini 130
 Šwiniagtowa 130
 Šwiniarz 130
 Swisłocz 40
 Šayma- 141
 Šyāva- 141, 154
 sāuti 143
 ščir(j) 176
 Šebor 175
 Šeslav 175
 šemas 141
 Štjkel 146
 *studū 143
 sula 148
 *suma 175
 Sumadija 175
 Šumava 175
 Šumet 175
 šuma 175
 šveitas 131, 133
 syv 148
 swl 148
 Tailo 57
 Tałmat 161
 Taman 162
 tamantarkan 162
 Taman-Tarxan 162
 Tamatarkanu 162
 Tamantarkan 162
 Tanais minor 52
 *Tanaupi 54
 (*)Tarlo 57
 Tasmena 158
 Tasmin 158
 Tasna Vodi 150
 Taszmien 158
 Taszmin 158
 Tasmin 157
 Tasmin Bliżny 158
 Tasmin Golyj 158
 taš 158
 Tašmina 158
 Taurica 156
 tauris 156
 taurus 156
 taūras 156
 *tāna- 57
 teařar 56
 *tek'- 158
 *tekj- 111
 *tekš- 158
 *teks- 158

- *tem- 149
 Tamarunda(m) 149
 *tem-arun-da 149
 Temerinda 149
 *Temirtarkan 162
 tereba 157
 *terebovati 157
 tes-158
 Teszmin 158
 Teterka 158
 Teterow 158
 Teterow 158
 *teterev 158
 *teus- 158
 Themarunda 149
 Thor 163
 Thor(etx) 163
 Tiarant 56
 Tiasmen 157
 Tiasmen 157
 Tich 158
 Tiram Oristhenis 56
 Tlumacz 161
 Tlumacz 161
 * tok'- 158
 Tokmak 150
 Tolmac 161
 Tor 163
 Torcz(a) 163
 Torczak 163
 torc- 163
 Toskna wodi 150
 tōk-māk 150
 Transnistria 57
 Trebivlice 157
 Trebovle 157
 Trebowla 157
 Trembowla 157
 Trębowla 157
 Triglav 160
 *tr-qb- 159
 *Trqb-beg- 159
 Trubicz 159
 Trubiec 159
 Trubiecz 159
 Trubiezs 159
 Trupiec 159
 Trypol 160
 Trzeboszowice 157
 Trzebowisko 157
 Trzy 160
 Tudleipin 54
 * Tuman-Tarqan 162
 Tuna 53
 Tuonaha 53
 Tuonova (-we) 53
 Turilo 57
 Turla 56
 Turl(i)o 56, 57
 tür 156
 Tūr- 163
 Tūr- 163
 Tyrae 57
 Tyras 56
 Tysmienica 158
 Tysmina 157
 Ubyneha 167
 Ucza 168
 udan 165
 Ukraina 166
 Ukraine 166
 Ukrajina 166
 Ukrajna 166
 Ukran 166
 Ukranya 166
 Ulfheðr 84
 Ulwówek 85
 Una 167
 Unawa 167
 Unawy 167
 unē- 167
 Unēbud 167
 Unēhost 167
 unēj- 167
 Unērad 167
 und 167
 Uniemir 267
 unij- 167
 Unut 95
 uolā 34
 uosis 168
 *up- 54
 upe 54
 Urūs 119
 uselis 168
 Usu 55
 Usy 55
 Usza 168
 Uszyca 168
 Uszyca Stara 168
 Uszyca Wielka 168
 Ūzū 55
 ūane 167
 ūnava 168
 ūval 40
 ūvala 40
 *uei- 40
 ūnā- 167
 vaara 29
 Vagosola 20
 Valewen 75
 valiti 29
 valjati 29
 vallis 40
 Valvi 75
 Valwen 75
 val 40
 var- 29
 Var 55
 Varin 29
 *Varinahwa 29
 Varini 29
 Varom 55
 Varyn 29
 Vaxsu 22
 *vel- 34
 *Velejā 40
 vel(i)ký 136
 Velowe 40
 Velupys 40
 Velnja 40
 *vent- 164
 ves 22
 veterānus 56
 *vezq 144
 vēlik 136
 *ver(n) 40
 Verislav 144
 *vezja 26, 144
 *veža 26, 145
 vēt-164
 vēlā 40
 *vēl- 40
 *vēlija 40
 *vēlāja 40
 vid- 38
 Vid- 38
 *Vileja 40
 *Vilija 40
 vilnis 40
 *vilāja 40
 vir 35
 vir 31
 vîr 31
 vlna 40
 *vlna 40
 voara 29
 Voi 32
 Voin 32
 Voj- 32
 Vojislav 32
 Vojmir 32
 *vol- 34
 Volynē 34
 Vorkna 37
 Vorskola 37
 Vřešć 31
 vřesteti 31
 Vselub 40
 Vsebor 175
 Vseslav 175
 *vur- 35, 37
 Vyd- 38
 Vysehrad 39
 *vyl- 34
 *Vyz-stviz- 36
 Vyz-zdviz- 36
 *vȳreti 39
 *vȳrqt- 39
 vȳse- 175
 Vȳsemil 40
 vȳse- 175
 *vȳšepol 175
 viř- 37
 *walhōs 34
 walke 136
 Wall 29
 walo 136
 wan 167
 Warin 29
 Wasilkow 30
 Wasliwci 29
 Wassileu 29
 Wasylow 30
 wāl 136

Welje 40
 wełna 40
 wielki 136
 wies 22
 Wilia (Dnieprowa) 40
 Wilija 40
 wir 31
 Wisnia 32
 Włodarka 33
 Włodawa 32
 Wolhol 35
 Wollin 34
 Wolodarka 33
 Worskla 37
 wól 34
 wrąb 61
 Wrząca 39
 wrzątek 39
 Wsemil 86
 Wszemił 40
 wyc 38
 Wyrwa 29
 Wyszogród 39, 79
 Wzień 25

xara 171
 *Xarapant 171
 xartěskc'(n) 75
 Xorcan 170
 xsay- 55

yar- 58
 *Yarara 58
 yazama- 148

Zabache 150
 Zabrozi 109
 Założna 60
 zaręba 61
 Zaryte 61
 Zasy 98
 *Zastyrye 147
 Zastyynie 147
 Zažit 53
 Zbaraz (-ž) 151
 Zberaz 151
 Zbyrog (-ž) 151
 Zdwiżden 36
 Zdwiż 36
 *Zliv 112
 Zuberski potok 63
 Zubrza 63
 Zubrze 62
 zvizd- 151
 *zvон- 62
 *zvонiti 62
 *zvоkъ 36
 *zvъn- 62
 *zvъnigordъ 62
 Zwinogrodka 62
 Zwirenz 62
 Zwirniz 62
 Zwizdziez 36
 Zwnigrod 62
 Żalna 59

Zalno 59
 żadać 59
 Żelany 59
 Żmigród 62
 Żołnin 60
 Żownin 60
 żal- 59
 żródło 44
 żądani 59
 zel- 59
 zezdło 44
 *žerin- 44

Ἀλούτας 17
 Ἀλλτας 17
 ἄν'αληψις 133
 Ἀνδρέας 17
 ἄνται 167
 ἄξεινος 107
 Ἄξεινος 126
 ἄξενος 107
 αοδα 165
 Ἀορσοί 123, 124
 ἀπόστολος 17, 132, 141
 Ἀπόξαις 55
 ἀρχ'αγγελος 133
 ἄσπρον ὀσπίτιον 26

Β'αράγγοι 121
 Βαρούχ 55
 βασιλεύς 30, 133
 Βιτετζέβη 32
 Βόγορις 141
 Βογού 20
 Βορίσης 141
 βοροῦσκοι 122
 Βορυσθένης 55, 56
 Βοσποράνός 35
 *Βοσπορία 35
 Βοσπορ(ι)ανός 35, 76
 Βοσπόριος 35
 Βοσπορίτης 76
 Βοσπορίχη 35
 Βοσπεριχός 35
 Βόσπορος 35
 Βόσπορος θράκιος 35
 Βόσπορος Θρηάκιος 35
 Βόσπορος Κιμμερικός 35
 Βόσπορος Κιμμέριος 35, 76
 Βουσεγρὰς 39
 Βροῦτος 112
 Βύκος 21
 Βῶγορις 141

Γαλάτοι 121
 Γελωνός 59
 Γέρρος 58, 150
 Γερρού 44
 γεωγία 172
 Γεωργός 134
 γιάλος 68
 γραικός 46

Δ'αναπρις (-ιν) 55, 56
 Δ'αναστρις 56, 57, 58

Δανε-δεβαί 56
 Δανούβιος 53, 55, 64
 δεμέστικος 49
 δένδρεον Ποντικόν 108
 Δημήτερος 50
 Δημήτηρ 50
 Δημήτριος 50
 δομέστικος 49
 Δούναβις 53, 54
 δρομας 121
 δρομάσος 121
 Δρομῖται 121
 δρομος 121

Ἔβρος 56
 Ἑλλησποντος 108
 Ἑξαμπαίος 148
 ἑξω Ῥωσία 119
 ἐπίσκοπος 58
 Ἑρασσός 142
 ἑταριλεύειο 162
 Ετευθανε(σ)κος 56
 εὔνις 167
 εὔξεινος 108

Ἡ'έσω Ῥωσία 126
 Ἡλίας 135
 ἡ Ποντική θ'αλαττα 108
 ἦρος 123
 Θ'αλασσα Σκοτεινή 108
 -θίν- 56
 Θεόδωρος 136, 138
 Θεοτοκος 131, 139, 141
 Θράγγοι 121
 Θρ'αγγων 121
 ἱερός 57
 Ἰστρος 53, 57, 64
 Ἰω'αννης 63, 135

Καρμπαλίκ 150
 Καρροδουνον 66
 Καυκάσινορη 165
 Κελτική 121
 Κελτικον 121
 Κυριδανα 56
 Κίαβον 78
 Κίαβος 78
 Κίαβα 78, 79
 Κίοβα 78, 79
 Κοαβα 79
 κοιλάδι 106
 Κομανικός 75
 Κομάνοι 75
 Κόριζος 76
 κόρτος 172
 Κουμάνοι 75
 Κυριδανα 56
 *Κύριζος 76
 Κύριλλος 135

Λεόβιος 85
 Λεοντοπόλις 85
 λευκός 27, 75
 λευκόν οἶκημα 26

λιμήν 81
 λιμνή 88, 149
 Λυκος 65

 Μαιευτικός 88, 149
 Μαιήται 88, 149
 Μαιήτης 88, 149
 Μαιήτις 88, 149
 Μαιώται 88, 149
 μαιώτης 88, 149
 Μαιωτικός 88, 149
 Μαιώτις 88, 149
 Μαιωτιστί 88, 149
 Μάργος 90
 μαῖα 88, 149
 Μ'αταρχα 162
 Ματώας 53, 64
 Μαύρη Θάλασσα 108, 126
 Μελαγγχλαινιοί 154
 μεταμόρφωσις 137
 μῆλον 87
 μητηρ τοῦ Πόντου 88, 149
 Μικρά Πῶσις 119
 Μιληγχοί 90
 Μιχαήλ 136

 Νέαπολις 87, 124
 Νεδα 91
 Νεδων 91
 νέω 144
 Νικόλαος 137

 ὄμμα 130
 Οτευθανε(σ)κος 56

 Πάλιος 79
 Παντικάπαιον 76
 Παντικαπής 76, 113
 πατξενάκοι 101
 πέτομαι 111
 Πέτρος 137
 Πεύκη Ὀρος 165
 πηλός 65
 πίδαξ 113
 πίπτω 111
 πῖτυλος 111
 πῖσσα 113
 Ποντικ'α 108
 Ποντικίων 108
 Ποντικός 108
 Ποντικός μῆς 108

Ποντικός 108
 Πόντος 107, 108, 126
 Πόντος Ὑξεινος 107, 126
 Πόντος Εὐξεινος 108, 126
 Πόντος Μείλας 108
 Πόρατα 112, 152
 πόρος 112
 ποταμός 110, 111
 Ποσειδών 110
 προπετής 111
 Προποντίς (-ίδος) 108
 πῦρ 132
 πῦργος 132
 Πυργώτις 132
 Πυρετός 112
 πυρός 132

 Ρᾶ 122
 Ῥευξινάλοι 124
 ῤούσ- 123
 ῤούσιος 123
 Ῥωξολανοί 123, 124
 Ῥώμα 123
 Ῥῶς 118, 120, 121, 122, 123, 124
 Ῥωσία 118, 121
 ῤωσις 123
 ῤωσις 120

 Σάκαι 143
 Σάνδανος
 Σάρματα(ς) 130
 Σαρμάται 130
 Σαρματικός 130
 Σαυγδαία 149
 σαύρα 130
 σαύρη 130
 Σαυρομάται 130
 Σαυρομάτης 130
 Σαυροματικός 130
 Σαυροματίς 130
 σαῦρος 130
 Σεβερεις 154
 Σκίλουρος 143
 σκόξεσθαι 143
 Σκόλοται 143
 Σκοτεινή 108
 Σκόθαι 143
 Σκόθες 107
 Σκόθης 31, 107, 143
 Σκῦθία 143
 Σκῦθιή 143

Σκῦθις 143
 σκῦθιστί 143
 σκύθος 143
 Σκύλης 143
 σκύψος 143
 Σουγδαία 149
 Σουγδαία 149
 Σουγδια 149
 Σοφία 140
 σταυρός 147
 Σύβαρις 148
 Συμεών 137, 154
 σωτηρ 137, 138

 Ταμάταρα 162
 Ταμάταρχα 162
 Τάναις 52, 54, 55, 56, 88, 149
 Ταυριανίς 107, 143, 156
 Ταυρικῇ 156
 ταυρικός 156
 Ταυροί 156
 Ταυρο-πόλα 156
 Ταυροπόλος 156
 ταῦρος 156
 Ταυροσκούθαι 120
 Τελιούτζα 86
 Τρούλλος 56
 Τύρας 56, 163
 Τύρης 56, 147

 ὤει 152
 ὤλη 148
 Ὑπανίς 20, 21

 Χάλεπ 169
 Χερρονησιος 71
 Χερρόνησος 71, 156
 Χερρόνησος 71
 Χερ'ρ'όνησος 71
 Χερ(ρ)σονήσιος 71
 Χερσονησίτης 71
 Χερσόνησος 71, 72, 156
 Χερσό-νησος 71
 Χερσών 71
 Χερσώνος 71
 Χώρα 88, 149
 Χωρήβ 170
 Χωρίον 170

 ψελλός 113

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА

5

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

11

АЛФАВІТИ

16

СЛОВНИК ЛІТОПИСНИХ
ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

17

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ
СКОРОЧЕНЬ

179

ІНДЕКС

208

Наукова бібліотека
Національного університету
«Києво-Могилянська
академія»

АКАДЕМИЯ НАУК УКРАИНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЯЗЫКОВЕДЕНИЯ им. А. А. ПОТЕБНИ

**ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ
СЛОВАРЬ
ЛЕТОПИСНЫХ
ГЕОГРАФИЧЕСКИХ
НАЗВАНИЙ
ЮЖНОЙ РУСИ**

(На украинском языке)

ИРИНА МИХАЙЛОВНА ЖЕЛЕЗНЯК
АЛЛА ПАНТЕЛЕЙМОНОВНА КОРЕПАНОВА
ЛАРИСА ТЕРЕНТЬЕВНА МАСЕНКО
АЛЕКСЕЙ СИЛЬВЕСТРОВИЧ СТРЫЖАК

Киев, издательство «Наукова думка»

*Затверджено до друку
вченою радою Інституту мовознавства
ім. О. О. Потебні АН УРСР*

Редактори
Н. С. Редичук, Л. В. Туник
Оформлення художника
Р. К. Пахолока
Художній редактор
О. Я. Вишневський
Технічні редактори
І. А. Ратнер, О. М. Капустіна
Коректори
*Н. О. Луцька, В. М. Семенюк,
Л. І. Семенюк, З. П. Школьник*